

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор серії – д-р філол. наук, проф. О. Г. Павленко

Заснований у 2008 р.

ВИПУСК 20

МАРІУПОЛЬ – 2019

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Філологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2008 р.

Видання включено до міжнародної спеціалізованої наукометричної бази даних **Index Copernicus International sp.z o.o.** та міжнародної наукометричної бази даних «**Російський індекс научного цитування**» (**РИНЦ**), а також до фонду наукової електронної бібліотеки «**Киберленинка**»

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 10 від 29.05.2019 р.)

Головна редколегія:

Головний редактор – доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов Маріупольського державного університету Олена Георгіївна Павленко.

Заступник головного редактора – доктор філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету Наталія Андріївна Городнюк.

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри італійської філології Маріупольського державного університету Наталія Миколаївна Лоскутова.

Відповідальний за англійськомовний супровід – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри італійської філології Маріупольського державного університету Мараховська Наталя Владиславівна.

Члени редакційної колегії:

Безчотнікова С. В., д-р філол. наук, професор (Маріупольський державний університет);

Вінтонів М. О., д-р філол. наук, професор (Інститут філології Київського університету імені Бориса Грінченка);

Грива Е., д-р філософії, професор (Університет Західної Македонії, м. Козані, Грецька Республіка);

Гутнікова А. В., канд. філол. наук, доцент (Маріупольський державний університет);

Іллюмінаті Поркарі К., д-р філософії, професор (Римський університет Тор Вергата, Італійська Республіка);

Кіклевич О. К., д-р філол. наук, професор, (Вармінсько-Мазурський університет, м. Ольштин, Польща);

Ковалів Ю. І., д-р філол. наук, професор (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка);

Ленська С. В., д-р філол. наук, доцент (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка);

Ліпіна В. І., д-р філол. наук, професор (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);

Луценко Л. О., канд. філол. наук, доцент (Криворізький державний педагогічний університет);

Махачашвілі Р. К., д-р філол. наук, професор (Київський університет імені Бориса Грінченка);

Маркос Х. М., д-р філософ. і філол. наук, професор (Університет Уні Норте, м. Асунсьон, Республіка Парагвай);

Петров О. О., канд. філол. наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського);

Почепцов Г. Г., д-р філол. наук, професор (Маріупольський державний університет);

Проценко І., д-р філософії, професор (Університет Уні Норте, м. Асунсьон, Республіка Парагвай);

Теджасвіні Н., д-р філософії, професор (Університет Ліннань, Гонконг).

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 58-75-00; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com
Електронна версія видання знаходиться на: <http://visnyk-filologia.mdu.in.ua/>

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 50 примірників. Замовлення № 038/19

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Альошина М. Д.	
НОВІ ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ МАРКА ТВЕНА У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИКА.....	11
Бродська О. О.	
ІМПРЕСІОНІЗМ У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА ТА АРТУРА ШНІЦЛЕРА.....	18
Горбач Н. В.	
ХУДОЖНІ ВИМІРИ ТОТАЛІТАРИЗМУ В ПОВІСТІ М. МАЩЕНКА «ДИТЯ ЄВРЕЙСЬКЕ».....	24
Гулевич Л. О.	
РЕФЛЕКСІЯ ПОЕЗІЇ «ВЕРХОВИНЕЦЬ» МИКОЛИ УСТІЯНОВИЧА В ОПОВІДАННІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ «ВЕРХОВИНА».....	31
Гуцуляк С. І.	
МІЖ / ІЗ МЕЧЕМ ТА ЛЕМЕШЕМ: ОБРАЗ УКРАЇНЦЯ В ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА ТКАЧА.....	38
Дроздовський Д. І.	
ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ МНОЖИННОЇ РЕАЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЖАМИ ПОСТПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ РОМАНІВ.....	44
Дуркалевич В. В.	
ШУЛЬЦІВСЬКІ ІНСПІРАЦІЇ У ПОВІСТІ ВІЛЬГЕЛЬМА ДІХТЕРА «БОЖИЙ КІНЬ».....	50
Ivanova N., Ryzhchenko O.	
FANTASY AS A DEVELOPING PHENOMENON OF MODERN ART.....	58
Pluminati Porcari C.	
LE INSIDIE SULLA VIA DEL GIUSTO. Il Laccio e Le Metafore Venatorie Nei Salmi e Nell'interpretazione Dei Padri Cristiani.....	65
Ковалець Л. М.	
ПІЗНАЮЧИ БОГА, ЛЮДИНУ, СВІТ: ПОЕЗІЯ МІРЧІ ЛЮТИКА ЯК ДУХОВНА ВЕЛИЧИНА.....	73

Конончук Т. І.

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ, АБО АНАТОЛІЙ ПОГРІБНИЙ ПРО ДОКІЮ ГУМЕННУ..... 81

Криницька Н. І.

ЛІС ЯК ЕЛЕМЕНТ МІФОЛОГІЇ ФРОНТИРУ В СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ НАУКОВІЙ ФАНТАСТИЦІ..... 88

Кузєбна В. В., Грєчуха Л. О.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ МАЛОЇ ПРОЗИ ШЕРВУДА АНДЕРСОНА (на матеріалі збірок новел «Тріумф яйця» і «Коні й люди»)..... 96

Літак А. М.

ЖІНОЧЕ ВІДЧУЖЕННЯ У РОМАНІ «СПОВНЕНІ ВІРИ» ЗОЇ ГЕЛЛЕР..... 106

Матвєєва Т. С.

ІРРАЦІОНАЛЬНЕ ЯК ЗМІСТОТВІРНА Й ФОРМОТВІРНА ДОМІНАНТА В РОМАНІ П. КУЛІША «МИХАЙЛО ЧАРНИШЕНКО, АБО МАЛОРОСІЯ ВІСІМДЕСЯТ РОКІВ ТОМУ»..... 115

Прищєпа Т. В., Осадча О. В.

АНАЛІЗ ВІЗУАЛЬНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ РОМАНУ МЕРІ ШЕЛЛІ «ФРАНКЕНШТЕЙН, АБО СУЧАСНИЙ ПРОМЕТЕЙ»..... 121

Тєтеріна О. Б.

ДАНТЕ І УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ПРОБЛЕМА РЕЦЕПЦІЇ КРИЗЬ «ОПТИКУ» Ю. БОЙКА-БЛОХИНА–КОМПАРАТИВІСТА..... 127

Тиховська О. М.

ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ МІФОЛОГІЧНИХ ОБРАЗІВ ЧОРНОКНИЖНИКА ТА СОЛОМОНАРА..... 142

Fedosova M.

RECIPE FOR SURVIVAL: HIROSHI SAKURAZAKA'S SCIENCE FICTION NOVEL «ALL YOU NEED IS KILL»..... 149

Шєвців Г. М.

«ПОЕЗІЯ І ПРАВДА» Й.-В. ГЕТЕ ПРО БІБЛІЮ ЯК ДЖЕРЕЛО ДУХОВНОГО ОБРАЗУ АВТОБІОГРАФА..... 157

ЛІНГВІСТИКА

Гладченко А. М., Івасишина Т. А., Комарова О. С.	
СПЕЦИФІКА РОДОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ У СЛОВАЦЬКІЙ, ЧЕСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	163
Доронкіна Н. Є.	
ІЄРАРХІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ У ЖАНРІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СТАТТІ.....	170
Ільченко І. І., Ісачук Н. В.	
ОНІМИ – ПОКАЗНИКИ ІСТОРИКО-ХУДОЖНЬОГО ХРОНОТОПУ ЗБІРКИ В. ЧАБАНЕНКА «САВУР-МОГИЛА».....	175
Косенко Н. М., Рябовол С. Л.	
НАУКОВИЙ ДИСКУРС У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВНИХ ОДИНИЦЬ НА ЛЕКСИЧНОМУ І ГРАМАТИЧНОМУ РІВНЯХ.....	183
Любимова С. А.	
СОЦІОКУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ В ЛІНГВОКОГНІТИВНІЙ ПАРАДИГМІ.....	190
Малащук-Вишневіська Н. В.	
КАТАХРЕЗА У СИСТЕМІ ПОЕТИКИ НОНСЕНСУ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ПОСТМОДЕРНІЗМУ).....	198
Малюга О. С., Ажогіна Н. В.	
МІСЦЕ І РОЛЬ КОМЕНТАРЯ В КОМУНІКАТИВНІЙ СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-НАУКОВОГО ДИСКУРСУ.....	203
Мініч Л. С., Кучеренко Д. Ю.	
ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ НОРМ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕЛЕКАНАЛАХ ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ ЯКІСНОГО ЕФІРНОГО МОВЛЕННЯ.....	211
Мороз А. А.	
БОЄЗДАТНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ АРМІЇ ТА ЇЇ УСПІХИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО- ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ (1853–1856 РР.) ОЧАМИ РОСІЯН-СВІДКІВ ПОДІЙ (ЛІНГВОІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ).....	217
Nevreva M., Grodska E., Sirotenko T.	
GENESIS OF NOMINAL ROOT MORPHEMES IN THE ENGLISH TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE.....	225

Ніколаєску Е. В.	
СПЕЦИФІКА МОВНОЇ ЕНАНТІОСЕМІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ.....	233
Олійник С. В.	
ВИЗНАЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИСУДКА ТА ЇЇ МІСЦЕ СЕРЕД ІНШИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	239
Пахненко И. И., Телетова С. Г.	
СИНТАКСИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА НАЗВАНИЙ ТЕЛЕВИЗИОННЫХ ПЕРЕДАЧ.....	246
Pochtaruk H., Zaitseva O., Vorobiova E.	
SEMANTIC FEATURES OF THE HIGH-FREQUENCY NOUN SYSTEM IN THE ENGLISH TEXT CORPUS «ACOUSTICS AND ULTRASONIC TECHNOLOGY».....	255
Прокопович Л. С.	
ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ СЛОВОТВІРНІ ОДИНИЦІ У РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «МАФТЕЙ».....	263
Суїма І. П.	
ДІАЛОГ ЯК ФОРМА СПІЛКУВАННЯ.....	271
Чухно Т. В.	
ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ НОМІНАЦІЇ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ.....	280
Шемякіна Н. В.	
ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАВНИХ РЕЧЕНЬ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ПРЕСІ.....	287
Яценко П. І.	
СПРОЩЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПІДРЯДНО-СУРЯДНОГО ПОЛІНОМА У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ).....	294
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	301
РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ».	309
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ.....	312

CONTENTS

LITERATURE

Aloshyna M.

MARK TWAIN'S BIOGRAPHY AND STYLE: MAIN FEATURES.
DEVELOPMENT OF THE WRITER'S IDIOSTYLE..... 11

Brodska O.

IMPRESSIONISM IN THE WORKS OF IVAN FRANKO AND ARTHUR
SCHNITZLER..... 18

Horbach N.

THE FICTIONAL PARAMETERS OF TOTALITARIANISM
IN M. MASHCHENKO'S SHORT NOVEL «THE CHILD OF THE JEWS»..... 24

Hulevych L.

REFLECTIONS ON THE POEM VERKHOVYNETS (HIGHLANDER)
OF MYKOLA USTYIANOVYCH IN MARKO CHEREMSHYNA'S STORY
VERKHOVYNA (HIGHLANDS)..... 31

Hutsuliak S.

BETWEEN / WITH SWORD AND PLOWSHARE: IMAGE OF A UKRAINIAN
IN MYKHAILO TKACH'S POETRY..... 38

Drozdovskyi D.

SPECIFIC WAYS OF PERCEPTION OF THE MULTIFACETED REALITY
BY CHARACTERS OF THE POSTPOSTMODERNISTIC NOVEL..... 44

Durkalevych V.

SCHULZ'S INSPIRATION IN «GOD'S HORSE» BY WILHELM DICHTER..... 50

Ivanova N., Ryzhchenko O.

FANTASY AS A DEVELOPING PHENOMENON OF MODERN ART..... 58

Illuminati Porcari C.

PERFIDY ON THE PATH OF THE RIGHTEOUS MAN..... 65

Kovalets L.

COGNIZING GOD, MAN, UNIVERSE: MIRCHA LUTYK POETRY
AS A SPIRITUAL DIMENSION..... 73

Kononchuk T.

FEATURES OF REPRESENTATION OF ARTISTIC TEXT, OR ANATOLY
POHRIBNY ABOUT DOKIYA HUMENNA..... 81

Krynytska N.

FOREST AS AN ELEMENT OF THE FRONTIER MYTHOLOGY
IN CONTEMPORARY U.S. SCIENCE FICTION..... 88

Kuzebna V., Hrechukha L.

PECULIARITIES OF LINGUISTIC TECHNIQUES IN SHERWOOD
ANDERSON'S SHORT STORIES (based on collected short stories «The Triumph
of the Egg» and «Horses and Men»)..... 96

Litak A.

FEMALE ALIENATION IN ZOE HELLER'S NOVEL «THE BELIEVERS»..... 106

Matvieieva T.

IRRATIONAL AS A MEANING- AND FORM-MAKING DOMINANT
IN THE NOVEL BY P. KULISH «MICHAÏLO CHARNYSHENKO,
OR MALOROSSIYA EIGHTY YEARS AGO»..... 115

Pryshchepa T., Osadcha O.

ANALYSIS OF VISUAL INTERPRETATIONS OF MARY SHELLEY'S NOVEL
«FRANKENSTEIN: OR, THE MODERN PROMETHEUS»..... 121

Teterina O.

DANTE AND UKRAINIAN LITERATURE: THE PROBLEM OF RECEPTION
THROUGH THE OPTICS OF Y. BOYKO-BLOKHIN'S COMPARATIVE
RESEARCH..... 127

Tykhovska O.

PSYCHOLOGICAL BASIS OF MYTHOLOGICAL IMAGES OF BLACK
MAGICIAN AND SOLOMONAR..... 142

Fedosova M.

RECIPE FOR SURVIVAL: HIROSHI SAKURAZAKA'S SCIENCE FICTION
NOVEL «ALL YOU NEED IS KILL»..... 149

Shevtsiv H.

«POETRY AND TRUTH» BY J. W. GOETHE: THE BIBLE AS THE SOURCE
OF AUTOBIOGRAPHER'S SPIRITUAL IMAGE..... 157

LINGUISTICS

Hladchenko A., Ivasyshyna T., Komarova O. SPECIFIC NATURE OF GENDER DIFFERENTIATION OF MILITARY RANKS IN THE SLOVAK, CZECH AND UKRAINIAN LANGUAGES.....	163
Doronkina N. HIERARCHY OF ARGUMENTATION IN THE GENRE OF TECHNICAL RESEARCH PAPER.....	170
Ilchenko I., Isachuk N. ONYMS – INDICATORS OF THE HISTORICAL-ARTISTIC CHRONOTOP OF V. CHABANENKO’S COLLECTION «SAVUR-MOGHILA».....	175
Kosenko N., Riabovol S. SCIENTIFIC DISCOURSE IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE: THE MAIN CHARACTERISTICS OF THE LANGUAGE UNITS AT THE LEXICAL AND GRAMMATICAL LEVELS.....	183
Liubymova S. SOCIOCULTURAL STEREOTYPES IN COGNITIVE-LINGUISTICS PARADIGM.....	190
Malashchuk-Vyshnevskaya N. CATACHRESIS IN THE SYSTEM OF POETICS OF NONSENSE (ON POSTMODERN AMERICAN POETRY).....	198
Maliuha O., Azhohina N. THE PLACE AND ROLE OF COMMENTARY IN THE COMMUNICATIVE SYSTEM OF PROFESSIONAL-SCIENTIFIC DISCOURSE.....	203
Minich L., Kucherenko D. VIOLATION OF LEXICAL NORMS ON UKRAINIAN TV CHANNELS AS ONE OF THE PROBLEMS OF QUALITATIVE BROADCASTING.....	211
Moroz A. THE COMBAT CAPABILITY OF THE BRITISH ARMY AND ITS SUCCESSES DURING THE RUSSIAN-TURKISH WAR (1853–1856) WITH THE EYES OF RUSSIAN WITNESSES OF EVENTS (LINGUOIMAGOLOGICAL ASPECT)....	217
Nevreva M., Grodska E., Sirotenko T. GENESIS OF NOMINAL ROOT MORPHEMES IN THE ENGLISH TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE.....	225

Nikolaiesku E.	
SPECIFIC NATURE OF LANGUAGE ENANTIOSEMIA IN THE FRENCH LANGUAGE.....	233
Oliinyk S.	
DETERMINATION OF PREDICATE TRANSFORMATION AND ITS PLACE AMONG OTHER TRANSFORMATIONS.....	239
Pakhnenko I., Tielietova S.	
SYNTACTIC STRUCTURE OF THE TITLES OF TELEVISION PROGRAMS.....	246
Pochtaruk H., Zaitseva O., Vorobiova E.	
SEMANTIC FEATURES OF THE HIGH-FREQUENCY NOUN SYSTEM IN THE ENGLISH TEXT CORPUS «ACOUSTICS AND ULTRASONIC TECHNOLOGY».....	255
Prokopovych L.	
INDIVIDUAL AND AUTHOR'S NOMINATIVE UNITS IN THE NOVEL «MAFTEY» BY M. DOCHYNETS.....	263
Suima I.	
DIALOGUE AS A FORM OF COMMUNICATION.....	271
Chukhno T.	
PECULIARITIES OF ENGLISH-LANGUAGE NOMINATION OF CUSTOMS PAYMENTS.....	280
Shemiakina N.	
FUNCTIONAL PECULIARITIES OF PARENTHETICAL CLAUSES IN THE FRENCH PRESS.....	287
Yatsenko P.	
THE SIMPLIFICATION OF THE SYNTACTICAL STRUCTURE OF SUBORDINATE-COORDINATE POLYNOME IN MODERN GERMAN (ON THE MATERIAL OF SCIENTIFIC DISCOURSE).....	294
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	301
EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL «BULLETIN OF MARIUPOL STATE UNIVERSITY. VOLUME: PHILOLOGY».....	309
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS.....	312

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111(73).09Твен

М. Д. Альошина

НОВІ ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ МАРКА ТВЕНА У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИКА

У статті проаналізовано творчий шлях відомого американського письменника Марка Твена. Нове видання його автобіографії, надрукованої через сто років після смерті письменника висвітлює нові факти життя та творчості Семюеля Клеменса. Досліджено становлення ідіостилю письменника.

Ключові слова: Марк Твен, стиль, ідіостиль, автобіографія, американська література.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-11-17

Постановка проблеми. Семюель Легхорн Клеменс, відомий під псевдонімом Марк Твен, відіграв провідну роль як першовідкривач нових шляхів та можливостей написання творів, визначивши своїм завданням якісний стрибок у розвитку американської літератури. Американський письменник, сатирик і гуморист, журналіст і видавець, він здобув міжнародну славу за свої повісті-подорожі, такі як «Простаки за кордоном» (Innocents abroad) (1869), «Загартовані» (Roughing it) (1872) та «Життя на Міссісіпі» (Life on the Mississippi) (1883), а також за свої пригодницькі романи «Пригоди Тома Сойера» (The Adventures of Tom Sawyer) (1876) та «Пригоди Гекльберрі Фінна» (Adventures of Huckleberry Finn) (1885).

Його твори належать до скарбниці світової літератури. Чимало науковців досліджували життя і творчість Марка Твена, проте творчість митця і досі лишається вивченою не до кінця. Біографія письменника загалом добре відома та висвітлена у таких працях: «Біографія: особисте та літературне життя Семюеля Клеменса» (А. Пейн), «Марк Твен: ілюстрована біографія» (К. Бернс), «Марк Твен: літературне життя» (Е. Емерсон), «Творчий шлях письменника» (Г. Н. Сміт), «Мій Марк Твен» (В. Д. Хоуелс), «Містер Клеменс та Марк Твен: біографія» (Дж. Каплан), «Марк Твен: пригоди Семюеля Клеменса» (Дж. Лавінг), «Небезпечна вода: біографія хлопчика, який став Марком Твеном» та «Марк Твен: життя» (Р. Пауерс), «Марк Твен» (А. С. Ромм), «Творчість Марка Твена та характер національної літератури» (П. В. Балдіцин), «Марк Твен. Критико-біографічний нарис» (М. Н. Боброва), «Марк Твен. Життя і творчість» (З. Я. Лібман) та ін. Варто відзначити книгу З. Я. Лібмана, «Марк Твен. Життя і творчість», яка вийшла 1977 р. в Києві і до сьогодні лишається єдиним україномовним монографічним дослідженням, присвяченим творчості американського письменника. **Метою статті** є дослідити творчий шлях та основні етапи становлення ідіостилю Марка Твена.

Аналіз досліджень і публікацій. Вільям Фолкнер писав, що Марк Твен був «першим по-справжньому американським письменником, і всі ми відтоді – його наступники», а інший класик американської літератури Ернест Гемінгвей вважав,

що «вся сучасна американська література вийшла з однієї книги Марка Твена, яка називається «Пригоди Гекльберрі Фінна» (Adventures of Huckleberry Finn) [3].

Літературна творчість письменника охопила практично п'ять десятиліть. Сфера його діяльності включала газети, журнали, книги та промови. Зауважимо, що Марк Твен це лише один з псевдонімів Семюеля Клеменса. Так, ще один з його псевдонімів – Томас Джефферсон Снодграс. Це ім'я завжди було смішним для С.Клеменса [11, с. 58; 13, с. 13;]. Він використовував цей псевдонім, коли писав у Каліфорнії. Через 30 років в «Американському претенденті», представивши двох персонажів – «Зілолалсамум Снодграс» та «Спінал Менінгітіс Снодграс», а також в «Томі Соєрі за кордоном» Твен підписався «відомий автор ... Снодграс» [13, с. 13]. Крім того, до 1863 року він підписував гумористичні нариси псевдонімом «Джош». Під цим псевдонімом Твен публікував пародії листів на подорожі кореспондентів, які з'являлися в національних газетах.

Нові штрихи в дослідницьку твеніану внесла публікація в листопаді 2011 р. «Автобіографії Марка Твена» видавництвом «Каліфорнія прес» за редакцією Елінор Сміт [4]. Публікація «Автобіографії» дала змогу по-новому поглянути на особистість і творчість Марка Твена. Адже тут, як зазначив сам автор, він намагався бути максимально чесним. Відзначмо, що перше видання «Автобіографії» уклав Альберт Бігелу Пейн 1924 року з матеріалів, надиктованих Марком Твеном [16]. Другий варіант «Автобіографії» опублікував у 1940 р. Бернард де Вотто [7]. Він поставив за мету: оприлюднити все з неопублікованих сторінок рукопису Твена, продиктованих 1906–1908 рр., що заслуговує інтересу (з його точки зору). На його думку, «Автобіографія» Твена служила письменникові втечею в хлопчачу ідилію, яку митець увічнив у «Томі Соєрі». І третій варіант автобіографії був опублікований Чарльзом Найдером у 1959 р. [4, с. 2]. Його метою було вкласти текст Твена в традиційні рамки автобіографічного жанру. Він вирішив створити відносно впорядковану і цілісну за тональністю книгу, головна тема якої – життя автора. Кожен з цих видавців використав лише частину авторського тексту, та жоден не наслідився подати її так, як того хотів Клеменс.

А. Пейн почав своє двотомне видання з купи рукописів і диктовок, здійснених до 1906 року, та з декількох текстів, які, можливо, не були частиною ранніх експериментів. Він упорядкував їх «відповідно до бажань автора... в тому порядку, як вони були написані, незважаючи на хронологію подій» [4, с. 2]. Пейн вилучив або навіть змінив деякі параграфи непомітно для читача, але зрештою визнав, що опублікував лише близько третини цілого тексту з типовими помилками та пропусками під назвою «Ранні роки у Флориді та Міссісіпі».

Американський письменник, журналіст і критик, а також біограф Твена Бернард де Вотто не поділяв думки А. Пейна щодо впорядкування «Автобіографії». У власній публікації він вибрав для друку лише ті параграфи, які не були надруковані Пейном. Упорядник хотів уникнути банальності та зауважив, що з превеликим задоволенням модернізував пунктуацію, видаливши сотні ком і тире, адже був упевнений, що виробив послідовніший план, ніж був у Марка Твена, та перепрошував, що пропустив «нецікаві», на його думку, факти [4, с. 3].

Чарльз Найдер також не схвалював рішення Пейна викласти «Автобіографію» не в хронологічному порядку, а в тій послідовності, в якій вона була продиктована. Як і Бернард де Вотто, Ч. Найдер пропустив те, що йому не подобалось, а також він був змушений вилучити ті частини, які заборонила друкувати донька письменника Клара Клеменс. Тож він реорганізував тексти в хронологічний виклад фактів – саме той тип автобіографії, який Твен заперечував [4, с. 3]. Таким чином, жодне з цих видань

не містило повного тексту автобіографії Марка Твена. Більш того, ні Пейн, ні де Вотто, ні Найдер не схвалювали варіанти автобіографії славетного письменника, укладені кожним із них.

Автор зауважував: «Я маю намір, щоб ця автобіографія, коли її надрукують після моєї смерті, стала зразком для всіх майбутніх автобіографій, а також я маю намір, щоб її читали та захоплювалися нею багато століть. Її форма та метод – минуле та майбутнє віч-на-віч, контрасти, через які по-новому запалюється інтерес, як через удар кременю та сталі. Крім того, ця автобіографія не містить строкатих епізодів з мого життя, але містить загальний досвід, з якого складається життя звичайної людини. Розповідь має зацікавити звичайну людину, бо ці епізоди – щось на зразок того, що їй добре відомо та в яких вона бачить власне життя, зображене та викладене друком». Його задум був таким: щоб жоден живий Рокфеллер, упродовж існування «Автобіографії», не міг викупити весь тираж [4, с. 441]. Крім того, існує припущення, що Марк Твен остаточно не вирішив, що включити, а що вилучити, і залишив величезний, дуже складний, неповний і незавершений рукопис, бо він не раз припиняв диктування. Адаже письменник намагався створити новий стиль у написанні автобіографії.

Виходячи зі значення «Автобіографії», а також із того, що її огляд в україномовній літературі сьогодні відсутній, зупинимося коротко на її змісті. Перший том містить коротку хронологію життя С. Клеменса, біографії членів сім'ї та промови. У виданні автобіографії багато нових цікавих фактів про життя Клеменса та його сім'ї, в тому числі біографія Клеменса, складена його донькою С'юзі, а також враження про людей, з якими його зводило життя, та про події, які стали підґрунтям для його основних творів. Так, письменник згадує Р. Л. Стівенсона, Т. Б. Олдріджа, Т. Рузвельта, В. Вінтера, Г. Лонгфелло, Р. Емерсона, Ч. Д. Ворнера, генерала Гранта, Дж. Малоуна, Дж. Гудмана, Д. Мунро, Ч. Перкінса, Г. Робінсона, сенатора Тілмана, Ч. Кінгслі, Т. Гарді, Р. Браунінга, лорда Хугхтона, Л. Керолла, Дж. Д. Рокфеллера та ін. [4, с. 259–273]. На сторінках I тому ми можемо знайти листування С. Клеменса з Л. Хадсон, Дж. Біті, Ф. Грантом, Дж. Брауном, С. Гікбі, Х. Келлер. Крім того, метою видання було опублікувати повний текст «Автобіографії» так, як цього хотів Твен.

Митець описує людей, з яких змальовані персонажі його книг, а також те, як він публікував свої твори. Зокрема, ми можемо ознайомитися з розповіддю про те, як Клеменси разом із сусідськими дітьми розігрували «Принца та жебрака» [4, с. 335]. Марк Твен згадав і про своє життя на Villa di Quarto в Італії, даючи детальний опис будинку та архітектури. Зауважмо, що у виданні є й уривок розмови письменника з А. Пейном. Вони вели дискусію щодо обсягу майбутньої автобіографії: чи це буде 100 000 слів чи 80 000. Марк Твен відверто критикував владу та senatorів; так, він розповідає про поразку містера Блейна на президентських виборах, пояснює, що частіше підтримував республіканців, ніж демократів, хоча не належав до жодної партії [4, с. 315]. Слід додати, що Твен також розповів деякі подробиці зі свого особистого життя: тут він згадав Мері Міллер, Мері Лейсі, Артїмішу Брігс, почуття до яких надихали письменника на творчість [4, с. 417].

Виходячи з «Автобіографії» Марка Твена, наголосімо, що письменник не мав чітко окреслених норм і правил стилю. Він не прагнув наслідувати будь-які течії і традиції. Контрасти високого та низького стилів, на його думку, мали розпалити інтерес до його книг. Письменник навмисно використовував різні діалекти та їх модифіковані види, щоб виробити новий літературний стиль. Письменник прагнув створити нову форму та метод написання творів. Його твори містять епізоди з власного життєвого досвіду Твена. Автор хотів, щоб його твори зацікавили звичайних людей,

адже в них є те, що читачам добре відомо і в чому вони бачать власне життя. Крім того, мовою своїх персонажів він намагався передати реальну мову, якою на той час розмовляли американці. С. Клеменс хотів, щоб його книги читали упродовж багатьох століть.

Марк Твен писав свої книги доступною мовою, зрозумілою широкому загалу простих американців. Він зміг поєднати в своїх творах сатиру, небилицю та гумор. Як згадувала донька письменника, С'юзі: тато рідко пише абзац, який не містить гумору [4, с. 348]. Упродовж багатьох років він намагався віднайти нові літературні форми, які дадуть змогу обходитись без традиційних форм [6, с. 59]. Газети оцінили його книги як легкі й кумедні, придатні для дозвілля та подорожей.

Сучасний американський дослідник Фредерік Андерсон вважає, що Марку Твену вдалося створити особливий літературний стиль, який відобразив риси Америки, його світосприйняття, світовідчуття [5]. Крім того, письменник допоміг розвинути сучасний американський стиль і був першим, хто коли-небудь використовував американський діалект на рівні мистецтва. Твен як ніхто до нього майстерно використовував місцевий, класовий та расовий діалекти [7, с. 27].

Оглядаючи ідіостиль Твена, слід насамперед відзначити загальновідоме: письменник був неперевершеним майстром гумору. Його перші твори народилися під впливом «сміхової стихії». Але поступово доброзичливий сміх перетворювався на гостру сатиру, універсальний характер якої розкривається в його пізніх творах.

Зауважимо, що стиль письменника еволюціонував. Поступову зміну від гумору до сатири можна поділити на такі етапи: веселощі західної молоді у «Простаках за кордоном» та «Загартовані», ці твори – картини яскравого духу фронтиру; потім занурення в сатиру в «Позолоченому віці»; спогади минулої молодості, яка пройшла у «Пригодах Тома Соєра», «Житті на Міссісіпі», «Пригодах Гекльберрі Фінна»; екскурс у Середні Віки та романтичний спалах пристрастей Просвітництва у «Принці та злидарі», «Янкі з Коннектикуту при дворі короля Артура»; пошуки ідеалу та мрія про ідеальну жінку в «Жанні д'Арк»; і нарешті – «Таємничий незнайомиць» та «Якою є людина?» – люта сатира розчарування, крик ідеаліста, який розуміє, що мрії оманливі [17, с. 91].

Так, у повісті «Простаки за кордоном» ми бачимо, як пересічні американці, подорожуючи, торгуються на ринках і захоплено усвідомлюють, що кожна мова, крім їхньої, смішна, водночас не усвідомлюючи своєї чужоземності [13, с. 19]. На думку М. Мендельсона [1, с. 7], письменник додав у свій твір чимало відвертої або глибоко завуальованої іронії, скерованої проти небезпечних противників. Л. Діккінсон зауважує, що, переглядаючи свій твір, Марк Твен зробив чимало виправлень, а саме: повидалював повтори в одному абзаці, що допомогло йому уникнути монотонності висловлювання. Щоб зробити свою мову більш прийнятною, Клеменс надав їй більшої формальності. Письменник підняв загальний рівень дикції, змінивши: *'wanted to go'* на *'wished to go'*, *'chance'* на *'opportunity'*, *'try'* на *'attempt'*. Крім того, Клеменс видалив деякі «розмовні висловлювання», які, на його думку, могли сприятися образу [7, с. 107–122].

Тогочасні газетні критики оцінили книгу як придатну для дозвілля. Автор дивовижно точно зображає різні місця і події. Іронія Твена чудова і далекосяжна, його жартівлива сатира зворушує душу. Загалом книга добре написана; це інструкція, оригінальна і захоплива; вона відкрита, щира і правдива; вона гостра, сатирична і кумедна; її описи живі, стиль – унікальний, вона дасть читачам новий погляд на країни та людей, які в ній описані [15, с. 33–91]. Зауважимо, що перші комічні твори

Марка Твена – це лише словесні витівки та жарти, а його ставлення до панівної культури – вороже.

Роман «Загартовані», опублікований 1872 року, є напівавтобіографічним твором. У передмові письменник зазначає: «Це не історичний нарис і не філософський трактат, а лише розповідь про пережите. Я описав декілька бурхливих років свого бурлакування». З метою пародії письменник перебільшує людську наївність у романі, але автор не просто переповідає факти, а образно інтерпретує власний досвід життя на Далекому Заході [12, с. 53]. У своєму романі Марк Твен використовує контраст між розмовною та педантичною мовою, сленг, діалект та часом зумисне «пишномовний» стиль.

У своїй книзі «Життя на Міссісіпі» Марк Твен намагався пояснити, як саме він змінився в процесі «дослідження річки». Тут письменник не використовує лише просторіччя та не обмежується словником «лісових нетрів». Він може створити надзвичайно химерні ефекти, не використовуючи жодних літературних прийомів [12, с. 81].

Повість «Принц та злидар» переносить читачів до I епохи Тюдорів і розповідає про історію двох хлопчиків, які народилися в той самий день, фізично схожі й одного разу міняються місцями й соціальними ролями [10]. У книзі змальований контраст між світом злиднів і безправ'я та світом розкошів та гніту. Твен створив образ представника низів, який хоче, щоб життя було інакшим, і, за всієї своєї неосвіченості, спроможний керувати державою гуманніше, аніж «природжені правителі» [2, с. 9]. Захопливі пригоди сполучаються в цій повісті з мрією простого американця розбагатіти: ти був жебраком – і раптом ти вже багатий і золотою печаткою королівства колеш горіхи. Простому читачеві це сподобалося. Загалом твенівська проза з середини 1870-х років відходить від фантастики західного гумору, все більше тяжіє до реального життя, побутових сюжетів та побутових ситуацій [1, с. 82].

Роман «Янки з Коннектикуту при дворі короля Артура» ілюструє абсурдність політичних та соціальних норм. Письменник розпочав книгу в грудні 1885 р., потім відклав її через декілька місяців до літа 1887 р. та нарешті закінчив 1889 р. [10]. У передмові до свого роману Твен написав: «Якщо хто-небудь схильний засуджувати нашу сучасну цивілізацію, що ж, перешкодити цьому не можна, але непогано іноді провести порівняння між нею і тим, що робилося на світі раніше, а це повинно заспокоїти і вселити надію». У цьому творі Твен використав прийом подорожі у часі, внаслідок чого багато сучасних авторів технологій опинилися в Англії часів короля Артура. Технічні подробиці, наведені в романі, свідчать про добре знайомство письменника з досягненнями сучасної йому науки. Цією книгою Твен завоював прізвисько «Сервантес XIX століття». Книга поєднує в собі жарт і сатиру [15, с. 281–321].

Використання то високого, то низького стилю для досягнення ефекту комічності – це типовий, рідний американський гумор, навіть у найгрубіших його виявах. Ефект залежав від інтуїтивного усвідомлення читачем конфлікту подвійного бачення світу [14, с. 2]. Очевидна різниця між «високим» та «низьким» стилем полягає в мові його персонажів, а використання місцевих діалектів було одним з найпростіших джерел гумору [14, с. 4].

Письменник використовував діалект округу Пайк. Його навчання на Заході навчило його переписувати діалект, маніпулювати професійним жаргоном та викривати словесну помпезність. Він навчився записувати словами живу картину [9, с. 60]. Загалом у стилі Твена відбито його особисте світобачення світу.

Висновки. Постать Марка Твена є суперечливою, як і його творчість. Його найвідоміші романи в різних штатах США неодноразово засуджували та забороняли друкувати. Але, названі спочатку «ганебними і непристойними», вони зрештою були визнані втіленням неповторного стилю письменника. Його новаторський стиль відтворювали в перекладах різними мовами, і перекладачам доводилося шукати нестандартних підходів для передачі визначальних рис його ідіостилю. Незважаючи на те, що пройшло вже понад сто років від смерті автора, його популярність не зменшується, його твори актуальні та цікаві, свіжі та колоритні. Письменник зумів нагадати про себе знову, коли вийшли два томи його «Автобіографії», що показала нові сторони життя і творчості Семюеля Клеменса.

Автобіографія внесла нові штрихи та висвітлила нові факти з життя письменника. В ній Марк Твен писав, що прагне виробити новий літературний стиль, а також нову форму та методи написання творів. В його особливому стилі відбилосся його світовідчуття, світосприйняття, що зробили його книги цікавими та захоплюючими для читачів упродовж століть. Він був першим, хто використав діалект на рівні мистецтва.

Перспективою подальших досліджень вважаємо визначення основних етапів дослідження ідіостилю письменника та його стильових домінант, а також окреслення алгоритму для відтворення ідіостилю автора цільовою мовою.

Список використаної літератури

1. Балдицын П. В. Творчество Марка Твена и национальный характер американской литературы / П. В. Балдицын. – Москва : Высшая школа, 2004. – 299 с. ; Balditsyn P. V. Tvorchestvo Marka Twena i natsionalnyy kharakter amerikanskooy literatury / P. V. Balditsyn. – Moskva : Vysshaya shkola, 2004. – 299 s.
2. Мендельсон М. О. Марк Твен (1835–1910) / М. О. Менделъсон. – Москва : Знание, 1960. – 46 с. ; Mendelson M. O. Mark Twen (1835–1910) / M. O. Mendelson. – Moskva : Znanie, 1960. – 46 s.
3. Твен Марк [Електронний ресурс] // Bookland. – Режим доступу : <https://bookland.com/ukr/contributors/mark-twain?page=3> ; Tven Mark [Elektronnyi resurs] // Bookland. – Rezhym dostupu : <https://bookland.com/ukr/contributors/mark-twain?page=3>
4. *Autobiography of Mark Twain* / ed. by H. E. Smith. – Berkeley : University of California press, 2011. – Vol. I. – 736 p.
5. Anderson F. *A Pen Warmed Up in Hell: Mark Twain in Protest* / F. Anderson. – New York : Harper and Row, 1972. – 183 p.
6. Cunliffe M. *The Literature of the of the United States* / M. Cunliffe. – Harmondsworth : Penguin Group, 1986. – 512 p.
7. De Voto B. *Mark Twain at work* / B. De Voto. – Cambridge : Harvard University Press, 1942. – 144 p.
8. Dickinson L. T. *Mark Twain's revisions in writing. The innocents abroad* / L. T. Dickinson // *American Literature*. – 1947. – Vol. 19, № 2. – P. 139–157.
9. Ferguso De Lancy J. *Mark Twain. Man and Legend* / J. Ferguson De Lancy. – New York : Russell and Russell, 1966. – 352 p.
10. Fetterley J. *The sanctioned rebel* / J. Fetterley // *Studies in the novel*. – 1971. – Vol. 3, № 3. – P. 293–304.
11. Fishkin S. F. *From fact to fiction. Journalism and imaginative writing in America* / S. F. Fishkin. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1985. – 265 p.
12. Jones H. M. *The theory of American Literature* / H. M. Jones. – Ithaca, New York : Cornell University Press, 1966. – 240 p.
13. Lewis Leary *Mark Twain*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1965 – 48 p.

14. Loving J. Mark Twain : The Adventures of Samuel L. Clemens / J. Loving. – Berkeley : University of California Press, 2010. – 491 p.

15. Mark Twain's weapons of satire : anti-imperialist writings on the Philippine-American War / ed. by J. Zwick. – Syracuse : Syracuse University Press, 1992. – 213 p.

16. Paine A. B. Mark Twain, A Biography : The Personal and Literary Life of Samuel Langhorne Clemens / A. B. Paine. – New York : Harper & Brothers, 1912. – 606 p.

17. Parrington V. L. Main Currents in American thought. The beginning of critical realism in America, 1860–1920 / V. L. Parrington. – Norman : University of Oklahoma press, 1987. – Vol. III : Main currents in American thought. – 429 p.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2019.

M. Aloshyna

MARK TWAIN'S BIOGRAPHY AND STYLE: MAIN FEATURES.

DEVELOPMENT OF THE WRITER'S IDIOSTYLE

The article is devoted to exploring the biography and creative work Mark Twain, a famous American writer. The problem of development of Twain's idiosyle is investigated. His works belong to the treasure of the world literature. A lot of scientists had studied the writer's biography and style before but a new issue of his Autobiography published in 2011, a hundred years after Mark Twain's death, opened new facts of Samuel Clemens' life and creative work. The writer confessed that he tried to invent some new literary forms and genres that could still evoke his readers' interest years after the publication of his works. The first edition of Mark Twain's biography was composed by Albert Bigelow Paine in 1924. The second variant of Autobiography was published in 1940 by Bernard de Voto. The third variant of Autobiography was published by Charles Neider in 1959. But all of them chose separate extracts from the materials dictated by Twain. They used only the author's text only partly but no one presented the autobiography in a way Mark Twain wanted.

Taking into account Mark Twain's Autobiography, it's important to note that the writer didn't have exact norms and rules of a literary style. He didn't want to follow any tradition or literary movements. In his view, the contrasts of high and low styles should evoke reader's interest. The writer used different dialects and their modifications in order to invent a new literary style. Samuel Clemens tried to create a new form and method of writing. His works contain episodes based on Twain's personal experience. The author tried to show the real language by means of his character's language.

Mark Twain's literary work lasted almost for five decades. The area of Clemens' activity included newspapers, journals, books and speeches. It is important to note that he had several pseudonyms, among them are the following ones: Thomas Jefferson Snodgrass and Josh.

While investigating Twain's idiosyle, one should realize that the writer was the unsurpassed master of humor. His first works appeared under the influence of «humorous movement». But gradually his kind laugh transformed into sharp satire in his late works.

The change from humor to satire can be divided into the following stages: merriment of western youth in «Innocents abroad» and «Roughing it»; then dipping into satire in «The Gilded age»; reminiscences of the past youth in «The Adventures of Tom Sawyer», «Life on the Mississippi», «Adventures of Huckleberry Finn»; excursus in Middle Ages and romantic outbreak of Enlightenment in «Prince and the Pauper», «A Connecticut Yankee in King's Arthur's Court»; search for ideals and dreams about the ideal woman in «Joan of Arc», and, finally, «Mystery Man» and «What is a man?» – sharp satire and disillusion.

Key words: Mark Twain, style, idiosyle, autobiography, American literature.

УДК 82-3.09: 7.036.2

О. О. Бродська

ІМПРЕСІОНІЗМ У ТВОРАХ ІВАНА ФРАНКА ТА АРТУРА ШНІЦЛЕРА

У статті висвітлено особливості імпресіоністичної манери письма І. Франка та А. Шніцлера; виокремлено специфічні риси імпресіонізму: суб'єктивізація оповіді, психологія переживання, настроєвість, імпресіоністичний пейзаж; акцентовано увагу на використанні опису, невластивості прямої мови, внутрішніх монологів, прийомів персоніфікації та метафоризації.

Ключові слова: імпресіонізм, імпресіоністична манера письма, стиль, жанр, мала проза.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-18-23

Постановка проблеми. Творчість Івана Франка (1856–1916) та Артура Шніцлера (1862–1931) у плані компаративного вивчення української та австрійської літератури становить особливий інтерес з огляду на оригінальні світоглядні, жанрові та стильові особливості письменників. Безсумнівною є її актуальність і для нашого часу, який, як і епоха кінця XIX – початку XX ст. є порубіжним і перехідним. Уважне прочитання творів І. Франка та А. Шніцлера, які певною мірою перебували біля джерел нової культурної епохи, необхідне для більш повного розуміння шляхів розвитку як української, так і австрійської культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове підґрунтя дослідження імпресіонізму в художній творчості І. Франка міститься у працях В. Будного, Р. Голода, Т. Гундорової, І. Денисюка, М. Легкого, І. Приходько, М. Ткачука та ін. Імпресіоністична манера письма А. Шніцлера висвітлюється у публікаціях таких вітчизняних дослідників як Є. Алексеєва, Л. Андреев, Ю. Архипов, Д. Затонський, Є. Зюбіна, А. Євлахов, І. Мегела, Я. Поліщук, І. Проклов та таких зарубіжних авторів як Р. Аллердїсен, М. Дірш, А. Допплер, Г. Ліндкен, В. Нерінг, Г. Фрітц. У порівняльному аспекті втілення проблеми імпресіонізму у творчості І. Франка та А. Шніцлера досліджуватиметься вперше.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Висвітлення заявленої проблематики на прикладі творчості І. Франка та А. Шніцлера видається цікавим і актуальним, оскільки наявний багатий матеріал дозволяє інтерпретувати художні зразки мистців у різний спосіб, а подібна імпресіоністична манера письма передбачає потребу звернення до компаративного аналізу. Дослідження відкриває можливість для глибшого пізнання творчої індивідуальності письменників, їхнього стилю, закономірностей у процесі художнього осягнення дійсності.

Мета статті – проаналізувати творчість І. Франка та А. Шніцлера крізь призму використання прийомів імпресіонізму як найпродуктивнішого засобу індивідуалізації особистості в її зіставленні й зіткненні із зовнішнім світом.

Виклад основного матеріалу. У поетиці малої прози І. Франка та А. Шніцлера особливе місце належить імпресіоністичним засобам письма. Ці елементи присутні в більшості творів авторів, а їхнє значення часто є визначальним з точки зору ідейного змісту та композиції. Створюючи багатогранну картину повсякденного життя міста, передаючи своєрідність його пейзажу і образи людей, які його населяють, їхню

зайнятість та побут, як український, так і австрійський письменники часто вдаються до виразності, художньої образності та імпресіоністичної різкості.

І. Франко відтворює у новелах промислове містечко Борислав, бо саме у таких містечках зароджуються нові політичні та соціально-економічні тенденції розвитку суспільства кінця XIX ст. Вплив міста на людину, його сутність і значення по різному сприймаються знедоленими робітниками та новоспеченими буржуа. Для перших Борислав – це пекло, а для других – можливість ще більше розбагатіти. Ось ілюстративний уривок з оповідання «Ріпник»: *«Нічого сумнішого нема в світі, як товпа ріпників, спішачих на роботу до ям. Улиці вузьенькі, на котрих болото ніколи не всихає, талабоване тисячами ніг. Край улиць ями та горбки глини, – немов глибоченні гроби, отверті для тисячів живих жертвов. Сіре небо над тими сірими могилами, чорні ріпники, – стирчачі корби та звільна бродячі по западні вози з дривами»* [7, т. 14, с. 280].

Місто відчужує людей, розриває зв'язки, а свідченням цього є неодноразово повторювана картина: натовп і в ньому всі чужі й байдужі одне до одного: обман спільноти, сутністю якої є самотність, покинутість, а у духовному сенсі – безликість. Однак тут відбуваються глибокі внутрішні зміни особистості, починає формуватися її світогляд; міське середовище породжує певну соціальну поведінку, усвідомлення своєї значущості. Прикладом можуть слугувати такі оповідання І. Франка як «Ріпник», «На роботі», «Навернений грішник», «Яць Зелепуга», «Вівчар», повість «Воа constrictor» та роман «Борислав сміється».

Що ж до А. Шніцлера, то ніхто не зобразив Відень кінця XIX – поч. XX ст., його невимушений декаданс і разючу нерівність краще ніж він. Місто, у якому співіснують витончений світ буржуазії й аристократії у імперії, що занепадає, «солодкі дівчата» з передмістя і «денді», які безцільно гуляють, педантичні офіцери і фанатичні лікарі. З тонкою іронією автор представив звичну життєву брехню, подвійну мораль і ворожнечу, щоб згодом переконливо відповісти за наслідки. Такі п'єси як «Професор Бернгарді», «Хоровод» були заборонені імперською і королівською цензурою через їхню вибухову силу, а після публікації новели «Лейтенант Густль», у якій А. Шніцлер зневажив кодекс честі австрійського війська, його позбавили офіцерського звання. У новелах «Яка то мелодія», «Вмирання», «Сліпий Джеронімо та його брат», романі «Шлях на волю» імперська столиця зваблює головних героїв, підкорює їх, зрештою поглинає, залишаючи порожнечу у душі: *«Георг оперся руками на підвіконник, висунувся уперед і розглядав небо. З часу смерті батька він не залишав Відень, незважаючи на ті можливості, які відкривалися перед ним»* [10, т. 2, с. 636]. О. Грицай з цього приводу зауважував, що «Артур Шніцлер є поетом Відня і ні. Віденське середовище тільки до певної міри мало вплив на його духовність» [2, с. 240]. Однак вважаємо, що як макроурбаністичний простір Відень є невіддільною частиною творів митця, за допомогою якого автор створює культурно-історичний фон художнього тексту і водночас це місто часто виступає у ролі однієї з дійових осіб поряд з протагоністами-людьми.

У малій прозі І. Франка та А. Шніцлера можна виокремити такі риси імпресіоністичної поетики як ескізність, фрагментарність, формування ліричної мініатюри, зникнення характеру, емоційний принцип організації матеріалу, «секундність стилю». Усі ці ознаки мають на меті звернути увагу читача на внутрішній світ героя, його переживання. Вони стають колористичними та виразними, оскільки автори поєднують різні виражальні засоби, зокрема, музику та живопис. Такий синкретизм сприяє розкриттю «потoku свідомості» і набуває нових чуттєвих компонентів. Ось як звучить, наприклад, контекстуальна ситуація у новелі «Вільгельм

Телль» І. Франка: *«Проразливий свист почувся з оркестру. Тони клекотіли і мішалися, як вода, кипуча в невеличкім кітлі. Баси гуділи, мов громи; скрипки квилили, мов чайка над затопленим болонням; флейта свистіла, мов вітер між кручами; м'які флажеолети стогнали уривано, мов конаючий. Все тремтіло і бурлило. В Олиних очах щезло все – і амфітеатр, і блимаючі світла, і червоні обої лож, і Володко, що сидів при ній і з виразом глупого задоволення лорнетував сидячі в противній ложі панни. Вона не бачила нічого, – їй здавалося, що музика, та проймаюча пекельна музика, погрузила її нараз у темну безодню, в котрій реве, бурлить і скаженіє віковична боротьба елементів»* [8, с. 37–38]. З іншого боку, аналогічною є контекстова ситуація у новелі «Яка то мелодія» А. Шніцлера: *«Закоханий юнак, привітавшись поспіхом, сів за рояль і розпочав імпровізувати на клавішах. Вона присіла до нього, заглядала тихо з чарівною і спокійною дружлюбністю йому в очі і прислухалася до його гри. Проте після кількох тактів і акордів вираз її обличчя змінився. Вона дослухалася напружено й уважно. На її блідих щоках виступив ніжний рум'янець. Її очі, ще ясні й серйозні, здавалося, засяяли якимось дивовижним блиском. – У їхньому виразі відбивався якийсь рвучкий порух. Вона виглядала так, ніби була дуже сильно схвильована, ніби щось безмежно глибоко її зворушило. Яка то мелодія!, прошепотіла вона»* [10, т. 1, с. 9].

Т. Гундорова як одна з перших серед українських літературознавців помітила нові імпресіоністичні риси у творах І. Франка. Аналізуючи цикл «В пленері» і відзначаючи його унікальне і цілісне явище у творчості митця, дослідниця зауважує, що «різнорідність і різнотонність моментів, із яких складається людське життя, уподібнено до імпресіоністичного «плєнеризму», відтворення безпосередніх вражень від реальності» [3, с. 138].

Про імпресіоністичні за своєю суттю риси творчості І. Франка, як-от: фрагментарність, безсюжетність, настроєвість, використання «потoku свідомості» як типу внутрішнього монологу, йдеться у монографії «Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст.» І. Денисюка [4].

Доходимо висновку, що новела порубіжжя як наймобільніший жанр перехідної епохи виявила найбільшу здатність до ритмічності та музичності. Даючи характеристику малим епічним формам, Є. Мелетинський стверджував, що «малий «формат» жанру робить новелістичну літературу досить своєрідною і дає можливість на її матеріалі уявити в мініатюрі всесвітній історико-літературний процес. Окрім того, завдяки її сюжетній сконцентрованості, композиційній суворості й узагалі високому ступеню структурованості вивчення новели обіцяє виявити досить чіткі критерії опису нарративу та оповідних жанрів» [6, с. 175].

У творах малого жанру Франко аналізує неординарні людські характери, які часто одержимі певною пристрастю, він прагне відтворити складну взаємодію свідомого та несвідомого в їхній поведінці за допомогою внутрішнього монологу, який переростає у потік свідомості. Цікавим видається внутрішній монолог юнака у творі «Із записок недужого»: *«Телень-телень-телень! Що се? Доктор? Ні, він о тій порі не приходить. Ах, бач, то сестра-законниця з “хлібом душі”. А за нею що се за драб в ліберії? Чи невже ж? Се льокай від її братів, той сам, що підслухував нашу розмову! Господи, що се має значитися? Чого я затремтів? Від чого такий мороз заворушився в серці і поплив жилами, мов пливучі ледники?»* [7, т. 15, с. 210] В. Будний стверджує: «Переконаний супротивник крайнього суб'єктивізму, Іван Франко плідно використовував елементи імпресіоністичної риторики як засіб створення відповідного настрою,

налагодження емоційного контакту з читачем, зацікавлення його рецензованою книжкою» [1, с. 127].

У художній творчості А. Шніцлер з'ясовував наукові питання, закономірно віддаючи перевагу пізнанню психології творчої інтуїції художника. Суттєвою обставиною для лікаря-письменника стало використання у рамках німецькомовної літератури техніки внутрішнього монологу і «потoku свідомості», які можуть трактуватися як художній еквівалент фрейдівського методу вільних асоціацій. Внутрішній монолог Шніцлера є важливим прийомом психологізму, а читач має можливість заглянути у свідомість героя, минаючи посередників.

Письменник часто використовує прийом експерименту, маючи на меті, дослідити та проаналізувати психологічні процеси у людських душах. Так, у новелі «Вмирання», автор зображає героїв у пограничній ситуації під загрозою смерті. Експеримент дав авторові можливість проаналізувати різні рівні суб'єктивності персонажів, які розкривалися у всій повноті душевних проявів. Використовуючи багатий арсенал образних прийомів та техніку внутрішнього монологу автор новели створює проблеми психоаналізу й успішно їх з'ясовує.

З плином часу письменник проявляв інтерес не лише до психології окремого індивіда, а й до його оточення. Яскравий приклад – новела «Лейтенант Густль», яку у критиці розглядали як пародію на австрійську армію. Твір цілком витриманий у дусі внутрішнього монологу, в окремих місцях переходить у «потік свідомості» Густля. Герой має чітку соціальну приналежність, мислить, однак, штампами та цитатами високоповажних людей з його оточення: *«Безсумнівно, соціаліст! Сьогодні ж всі законопоспоторювачі – соціалісти! Згряя негідників ... якби їхня воля, вони перш за все начисто скасували б армію; а хто їх захищатиме, якщо вторгнуться китайці, про це вони не думають. Ідіоти!»* [9, с. 233]. Вагомим аргументом, що підтверджує сказане, слугує міркування Л. Коршунової, що «поряд з зображенням психоаналітичної теорії у новелі зароджується власна психологічна концепція Шніцлера з важливою роллю глибинних соціальних мотивів поведінки» [5, с. 19].

Як І. Франко, так і А. Шніцлер не обмежувалися лише одним літературним напрямом, а поєднували у своїй творчості різновекторні художні моделі та складові різних стилів. Оригінальність творчої манери письма засвідчує урізноманітнення засобів для розкриття людської душі. Письменники головним чином приділяють увагу внутрішньому світу героя, а за допомогою яскравої художньої деталі відтворюють найтонші зміни у пейзажі, у змалюванні кольорів і звуків, що у свою чергу посилює функцію внутрішніх монологів та діалогів. Так, природа у новелі «Фрау Берта Гарлан» А. Шніцлера відбиває внутрішній стан головної героїні: *«Почувся перший гуркіт грому, Берта здригнулася; потім відразу ж блиснула блискавка. Гроза була недовгою, але дуже сильною. Берта сиділа у спальні на ліжку, тримала малюка на колінах і розповідала йому казку, щоб він не боявся; і їй здавалося, ніби між тим, що сталося з нею цими днями і грозою існує якийсь зв'язок. Через півгодини все було позаду. Берта відкрила вікно, повітря було свіже, вечірнє небо – чисте і далеке. Берта зітхнула, сповнена почуттям спокою і надії»* [10, т. 2, с. 197].

Автор-оповідач ніби грає роль посередника, тобто претендує на об'єктивність розповіді. Її елементи нерідко проявляються і в авторській іронії, як наприклад, в оповіданні «Доктор Бессервіссер» І. Франка: *«Чи у нього є якесь справдішнє, позитивне знання? Ви чудуєтеся, як можна підіймати таке питання? Вам воно видається парадоксальним, так як коли би хтось, бачачи пана в фраку і білих рукавичках, смів питати, чи є у нього сорочка?.. Га, мої панове, незглибні бувають тайни туалету фізичного й духовного. Хто знає, чи кожний панич у фраку*

і в рукавичках має справді чисту сорочку на собі, а доктор Бессервіссер так завзято бігає по світі і шукає, з ким би то порівняти себе і над ким би показати свою вищість, що абсолютно не має часу показати свій дійсний духовий багаж» [7, т. 20, с. 58]. Ціле оповідання – іронічний портрет протагоніста, побудований на іронічних характеристиках його переконань, ставлення до друзів та оточення.

Зростанням творчої манери І. Франка та А. Шніцлера позначені пізні твори, у яких посилюється функція оповідача як стороннього спостерігача. Письменники відтворюють сцени, взяті з життя, відмовляються від роздумів, а право робити висновки залишають за читачем. Їхня мета – глибоко зобразити соціально-психологічну атмосферу кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Висновки і пропозиції. Характерними ознаками імпресіонізму у творах І. Франка та А. Шніцлера є ескізність, фрагментарність, заглиблення у внутрішній світ людини, точність при відтворенні змін у пейзажі та настроях героїв, зосередженість на почуттях, використання «потoku свідомості» як типу внутрішнього монологу. У подальшому **перспективним** вбачаємо дослідження прийомів невластне прямої мови як засобу психологізації у малій прозі І. Франка та А. Шніцлера.

Список використаної літератури

1. Будний В. Імпресіонізм як предмет і стиль літературно-критичного мовлення І. Франка / В. Будний // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2003. – Вип. 32 : Франкознавство. – С. 118–129; Budnyi V. Impresionizm yak predmet i styl literaturno-krytychnoho mov-lennia I. Franka / V. Budnyi // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna. – 2003. – Vyp. 32 : Frankoznavstvo. – S. 118–129.

2. Грицай О. Артур Шніцлер. З приводу 60-літніх роковин уродження (1862–1922) / О. Грицай // Львівський науковий вісник. – Львів, 1923. – Т. 79, Кн. III. – С. 239–248; Hrytsai O. Artur Shnitsler. Z pryvodu 60-litnikh rokovyn urozhennia (1862–1922) / O. Hrytsai // Lvivskiyi naukovyi visnyk. – Lviv, 1923. – Т. 79, Кн. III. – S. 239–248.

3. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр / Т. Гундорова. – Київ : Критика, 2006. – 352 с.; Hundorova T. Franko ne Kameniar. Franko i Kameniar / T. Hundorova. – Kyiv : Krytyka, 2006. – 352 s.

4. Денисюк І. О. Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХ ст. / І. О. Денисюк. – Київ : Вища школа, 1981. – 214 с.; Denysiuk I. O. Rozvytok ukrainskoi maloi prozy XIX – poch. XX st. / I. O. Denysiuk. – Kyiv : Vyshcha shkola, 1981. – 214 s.

5. Коршунова Л. Ю. Артур Шніцлер и Зигмунд Фрейд : писатели и психологи в контексте австрийской культуры : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.03 / Людмила Юрьевна Коршунова ; Иван. гос. ун-т. – Иваново, 2008. – 19 с.; Korshunova L. Yu. Artur Shnitsler i Zigmund Freyd : pisateli i psi-khologi v kontekste avstriyskoy kultury : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.01.03 / Lyudmila Yurevna Korshunova ; Ivan. gos. un-t. – Ivanovo, 2008. – 19 s.

6. Мелетинский Е. Историческая поэтика новеллы / Е. М. Мелетинский. – Москва : Наука, 1990. – 275 с.; Meletinskiy Ye. Istoricheskaya poetika novelly / Ye. M. Meletinskiy. – Moskva : Nauka, 1990. – 275 s.

7. Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. / І. Франко. – Київ : Наукова думка, 1976–1986; Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-ty t. / I. Franko. – Kyiv : Naukova dumka, 1976–1986.

8. Франко І. Вибрані твори у 3-х т. / І. Франко. – Дрогобич : Коло, 2004. – Т. 2 : Проза, драматургія. – 708 с. ; Franko I. Vybrani tvory u 3-kh t. / I. Franko. – Drohobych : Kolo, 2004. – Т. 2 : Proza, dramaturhiia. – 708 s.

9. Schnitzler A. Gesammelte Werke in drei Bänden / A. Schnitzler. – Düsseldorf : Artemis et Winkler, 2002. – Bd. I : Erzählungen. – 927 s.

10. Schnitzler A. Gesammelte Werke. Die erzählenden Schriften in zwei Bänden / A. Schnitzler. – Frankfurt a. M. : S. Fischer Verlag, 1961 – Bd. 1 und 2.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2019.

O. Brodska

IMPRESSIONISM IN THE WORKS OF IVAN FRANKO AND ARTHUR SCHNITZLER

The article highlights the key features of the impressionistic manner of the letters of I. Franko and A. Schnitzler. The specific features of impressionism are distinguished: narrative subjectification, psychology of anxieties, mindset, impressionistic landscape; the emphasis is placed on the use of the description, unusual direct speech, inner monologues, methods of personification and metaphorization.

Elucidation of the declared issues on the example of works of I. Franko and A. Schnitzler seems interesting and relevant, because the affluent material allows to interpretate of artistic forms of writers in different ways, and the similar impressionistic style of writing involves the necessity to apply for comparative analysis. The research opens the opportunity for a deeper understanding of creative personality of both writers, their style, consistent process of artistic comprehension of reality.

In general, the scale of impressions in Franko's works is broad and varied: from the waving, changing mood inspired by a particular detail in the landscape or interior, to the complex inner experience coded in light and sound images, or from mystical, hallucinatory receptions to naturalistic description images from life.

In his works, A. Schnitzler explored scientific questions, naturally preferring to cognize the psychology of creative intuition of the artist. An essential fact for the doctor and writer was the use within the framework of the German-language literature the techniques of the inner monologue and «the flow of consciousness», which can serve as the artistic equivalent of the Freud's method of free association. The inner monologue of Schnitzler is an important method of psychology, and the reader has the opportunity to peer into the consciousness of the hero, without intermediators.

I. Franko and A. Schnitzler are courageous experimentalists who try to test their possibilities in different genre-style modifications, using the achievements of different literary styles. The originality of their artistic style was revealed in the principles of showing the characters of the heroes, whose appraisals are presented in an objective narrative manner. The most indicative in this manner is the problem raised by the authors: personality formations, self-awareness, the connections between individual and other people.

Key words: *impressionism, impressionistic style of writing, style, genre, flash prose.*

УДК 821.161.2-31

Н. В. Горбач

**ХУДОЖНІ ВИМІРИ ТОТАЛІТАРИЗМУ
В ПОВІСТІ М. МАЩЕНКА «ДИТЯ ЄВРЕЙСЬКЕ»**

Предметом аналізу в повісті М. Мащенко «Дитя єврейське» стало художнє моделювання тоталітарного минулого, зокрема Голокосту й репресій в українському суспільстві, як чинник подолання травматичного досвіду, засіб застереження від злочинів проти людяності. Акцентується значущість авторської версії М. Мащенко для формування власного простору української історичної пам'яті.

Ключові слова: *повість, історія, минуле, Голокост, тоталітаризм, пам'ять.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-24-30

Інтерес до повісті М. Мащенко «Дитя єврейське», яка вийшла друком 2008 року, зумовлений передусім тим, що вона бачиться важливою ланкою передачі «пам'яті про пам'ять». На думку дослідників пам'яттевої парадигми, які виступають за створення загальної європейської культури пам'яті, що охопила б усі вчинені у ХХ столітті злочини проти людяності, центральними подіями європейської пам'яті повинні стати Голокост і сталінізм із його терором та ГУЛАГом. При цьому А. Ассман наголошує: «Пам'ять про злочини сталінізму не повинна релятивізувати пам'ять про Голокост. Пам'ять про Голокост не повинна тривіалізувати пам'ять про сталінізм» [1, с. 175]. Оскільки спадковості в механізмах переживання травм такого масштабу як Голокост чи репресії між поколінням тих, хто їх пережив, і наступними генераціями зазвичай не витворюється, то нащадки змушені ідентифікувати себе з першим поколінням через конструювання минулого, у тому числі й на матеріалі художнього письменства. **Метою** статті є аналіз специфіки художнього конструювання минулого як засобу подолання травматичного минулого, поширення травматичного знання про Голокост та репресії в українському суспільстві, тоталітарні системи як знаряддя насильства в повісті М. Мащенко «Дитя єврейське». Обраний аспект рецепції твору може отримати продовження у контексті досліджень теми Голокосту в українській літературі, проте до сьогодні твір об'єктом літературознавчого аналізу ще не був.

В українську літературу про події Другої світової війни, яка в радянську добу творилася з позиції переможців, голоси жертв війни почали проникати значно пізніше, оскільки «геноцидне минуле не мало місця в офіційному радянському сьогодні» [10]. Відтак, тема Голокосту залишилася практично не відрефлексованою українською літературою 1940–50-х років, що було зумовлено як специфікою літературного процесу, так і особливостями міжнаціональної внутрішньої політики: спроби україно-єврейського діалогу 1920–30-х рр. ХХ ст. спершу були загальмовані, а потім перервані Другою світовою війною. Реставрація в повоєнну добу імперського шовінізму ознаменувала настання періоду 1948–1953 років, який іменується «чорними роками» радянського єврейства. В середовищі письменників і літературознавців це вилилося в боротьбі з т. зв. «космополітизмом», яка в Україні набула найжорсткішого характеру. Наслідком «розкриття» псевдонімів, публічного остракізму, звинувачень в українському і єврейському буржуазному націоналізмі стала збідненість

літературного процесу цього періоду творами, в яких би звучала єврейська тема взагалі й Голокосту зокрема. Навіть не всі поетичні твори, автори яких оперативніше відгукнулися на трагедію знищення єврейського народу нацизмом, були надруковані в той час.

Змінили ставлення українських письменників до раніше негласно табуованої теми зрушення в суспільно-політичному житті України 1960-х років. Твори Т. Мигалія «Шинок «Оселедець на ланцюзі», В. Дарди «Повернення з пекла», Б. Харчука «Панкрац і Юдка», А. Дімарова «Південна Одиссея», «Пам'ять», «Симон-різник» продемонстрували зміну тональності єврейських мотивів. Якісно новий образ україно-єврейського діалогу в питаннях Голокосту став можливим в українській літературі, починаючи з 1990-х років, що й засвідчили повісті О. Деко «Кедойшім: повість-хроніка Шепетівського гетто», Р. Плотнікової «В яру згасаючих зірок», М. Матіос «Черевички Божої матері», романи Р. Іваничука «Вогненні стовпи» й «Торговиця», О. Забужко «Музей покинутих секретів», Л. Денисенко «Відлуння: від загиблого діда до померлого», К. Бабкіної «Соня», Ю. Винничука «Танго смерті», Т. Пахомової «Я, ти і наш мальований і немальований Бог», М. Дупешка «Історія, варта цілого яблуневого саду» тощо. Одним із творів цього періоду, коли Україна «долає складний шлях «привласнення» свого минулого, відтворення українського історичного канону» [6, с. 26], стала й повість М. Мащенко «Дитя єврейське».

М. Мащенко – народний артист України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, академік Академії мистецтв України, кавалер кількох вітчизняних і зарубіжних орденів – передусім знаний як кінорежисер, сценарист, багаторічний очільник Національної кіностудії ім. О. Довженка.

«Хочу вірити» – таку назву мала його перша самостійна режисерська робота. «У цій тезі, – зазначає І. Зубавіна, – творче кредо режисера, який прийшов у кінематограф під час стомливого передчуття свободи, а активно творити йому довелося у добу, коли райдужні очікування, породжені “відлигою”, вже виявили свою примарність, розвіялись, розчинились у в'язкій інерції застою» [5, с. 99]. Проте М. Мащенко виробив свою неповторну експресивну стилістику, якій були властиві неординарність сюжетів, романтична піднесеність, віра в ідеал, відданість переконанням, максималізм, відкриті емоції, і в якій прочитувався його творчий темперамент. «Найнебезпечніше митцю відійти від самого себе, – вважав М. Мащенко. – Тому треба митцеві берегти в собі самого себе, бути самим собою в кожному кадрі, кожному епізоді, в кожному вирішенні. Бо митець тим і ціниться, наскільки він є справжнім. А це не те, що про нас говорять, що пишуть. Ми кожним кадром, кожним фільмом малюємо свої автопортрети» [3, с. 50]. Своєму кредо слідував майстер і в літературній творчості, адже в його доробку, окрім понад 20 фільмів, є низка поетичних та прозових творів.

В основу повісті «Дитя єврейське» покладено, як наголошував сам письменник, документальну історію порятунку в Києві єврейської дівчинки, яку 29 вересня 1941 року разом із матір'ю німці гнали на страту. Але Бабин Яр у М. Мащенко – це не лише місце пам'яті про трагедію Голокосту, а й застереження від усіх сьогодні можливих злочинів проти людяності. «Хто взагалі може точно сказати, скільки Бабиних Ярів – великих і малих, різноманітних за формою і силою, – на землі сьогодні? ... «Дитя єврейське» – скромне попередження про небезпеку виникнення нових Бабиних Ярів! Моя молитва про те, щоб більше нічого подібного в світі не траплялося. Це болуче благання – цінувати найвищу Божу благодать – людське життя» [8, с. 7–8], – наголошує автор у передмові до повісті. На жаль, його застереження актуальне, бо вже після Другої світової війни географія насильства проти мирного населення, яке сягає рівня

гуманітарних катастроф, шириться, а найбеззахиснішими жертвами стають діти. Р. Гільберг, американський історіограф Голокосту, говорячи про актуальність небезпеки геноцидів, наголошував, що людство після війни не повинне відкидати «можливість неймовірного» на тій підставі, що в 1941 році теж ніхто не міг передбачити Голокосту. Якщо спершу «основне питання полягало в тому, чи могла західна нація, цивілізована нація, виявитися здатною на таке? І потім, незабаром після 1945 року ми виявляємо, що питання повністю змінилося, і тепер ми запитуємо: «Чи є якась західна нація, на це не здатна?» [12, с. 99].

Врятована Соня Фрідман постає на початку твору дорослою дівчиною, яка разом із братом їде на зустріч до матері в Норильську табірну зону, де та відбуває 16-річне покарання за сфабрикованим звинуваченням. Мати дівчини Іда Зіновіївна Фрідман – до війни радянська розвідниця за кордоном – була залишена в окупованому Києві для підпільної роботи. З ризиком для життя, свого і своїх дітей, вона виконує усі покладені на неї завдання, проте стає жертвою радянської тоталітарної системи. Тяжке 16-річне випробування випадає і на долю Соні та її брата Вілі, котрі, як діти «ворога народу», приречені жити в спецзакладі. Іді, яка не доживає до реабілітації лічених годин, не судилося зустрітися в мирний час і зі своїм рятівником – колишнім офіцером Вермахту Вільгельмом Гауптманом.

Життєва історія Іди та її дітей – це історія інколи неочікуваних метаморфоз людини, тому сусід чи знайомий можуть виявитися зрадниками, а німецький офіцер – рятівником.

До повісті «Дитя єврейське» в М. Машенка вже була спроба в кінематографі відтворити образ ворога на війні, що відрізнявся від впровадженого у свідомість радянською пропагандою. Йдеться про короткометражний фільм «Дитина» 1967 року. Проте, знятий режисером у добу воєнної істерії, фільм потрапив на полицю: «Трирічну дівчинку намагався порятувати і наш солдат, і німецький. У фатальну мить дитя застигло між ними, ніби благає не стріляти одне в одного. Фільм було звинувачено в «махровому пацифізмі» і заборонено до показу» [4, с. 31].

Ключовими, як для художньої організації твору, так і для реалізації поставленої у статті мети є три проблеми. По-перше, автор замислюється над тим, як людина, по суті незмінна за своєю психофізіологічною природною даністю, під впливом ідеології нацизму змогла перетворитися на знаряддя для масового вбивства. По-друге, у полі зору письменника репресивна система сталінської доби. До середини війни населення країни було заражене бацилою страху, бо на його очах відбулися масові ідеологічні кампанії, націлені на пошук «ворогів народу» серед представників різних соціальних, національних, релігійних, професійних груп, воно стало свідком політичних процесів по усуненню соціально активних співгромадян, які потрапили в жорна «класової боротьби». У свідомо створюваній атмосфері масового психозу поширювалися жорстокість і ненависть. Третя, порушена М. Машенком проблема, безпосередньо пов'язана з попередньою – проблема зради. 80 % з-поміж репресованих у 1930-ті роки за доносами сусідів і колег є свідченням важкої хвороби суспільства, перейнятого підозрою і шпигуноманією. Коли ж на радянській території зіштовхнулися дві тоталітарні системи, частина зацькованого душевно населення, що звикло виживати за будь-яку ціну, намагалася і в новій для себе ситуації отримати зиск.

Боротьба людини з нав'язаними нацистською ідеологією стереотипами передана в образі Вільгельма Гауптмана. Поставши в «розлюдненому» вигляді на початку твору, персонаж проходить болісний шлях повернення до себе колишнього, усупереч насадженої ідеї вищості німецької раси вчиться сприймати українців і євреїв як рівних собі. Дитинство і юність Вільгельма не віщували того, що він перетвориться

на безжального вбивцю, який говоритиме про себе: *«Я солдат – доводилося стріляти поляків, французів, євреїв, австрійців...»* [7, с. 132]. Вихований у родині німецького священика, Вільгельм вагався у виборі лише між духовною і музичною кар'єрою, бо мав непересічні музичні дані. Він блискуче грає на фортеп'яно і саксофоні, а Адольф Сакс – його родич по матері. Змалку хлопець був співаком відомого хору хлопчиків при Лейпцізькому костюлі. Саме через музику, як виявиться, відбулося перше «заочне» знайомство з Україною, коли він відкрив для себе збірку українських пісень в обробці Бетховена. І музика стане освідченням Вільгельма в почуттях до Іди.

Загалом тема мистецтва часто звучить на сторінках повісті – романтик М. Мащенко не міг не послугуватися його катарсисним впливом. Порятунком Іди Фрідман стає можливим лише тому, що німецькому офіцеру Вільгельму Гауптману її краса нагадала рафаелівську Мадонну: *«Маленьким хлопчиком бачив її в Дрезденській галереї. Вона запала в мою душу, а чітко пригадалася в усій красі, коли ти, немов видіння, явилася в її образі серед смертників»* [7, с. 90]. Згодом у складній внутрішній боротьбі Вільгельма фізіологічний потяг до Іди поступиться коханню, а миттєвий людський жаль – усвідомленню свого справжнього призначення: *«Кажуть, найкращі миттєвості людина переживає тоді, коли забуває про себе в ім'я добра. І якщо вона має можливість ошчасливити бодай одного когось і не робить того, не може зватися людиною»* [7, с. 91].

Компромісне рішення Вільгельма співіснувати з Ідою так, щоб не заважати одне одному виконувати кожному свою роботу – німецького вояка й радянської розвідниці – не може зупинити переміни в його свідомості. *«Ми швидко навчилися проливати чужу кров ріками і не знаємо ціни власної»* [7, с. 116], – звучить як присуд розв'язаній воєнній вакханалії. Завершує прозріння персонажа перебування на Східному фронті й участь у Сталінградській битві, звідки Вільгельм повертається до Києва як в'язень табору для німців-дезертирів. Крім страху смерті та морального краху після поразки під Сталінградом до Вільгельма приходить усвідомлення загарбницької суті війни, яка немає нічого спільного із захистом його батьківщини. *«Дезертири – вже втікачі не лише від ворога. Вони утікають від самих себе»* [7, с. 183], – констатує він розрив у свідомості на початку війни та після однієї з переломних її битв.

На іншому художньому полюсі повісті – образ Іди Фрідман, шлях якої до повернення свого чесного імені тривав шість тисяч каторжних днів. Вона стає жертвою не лише нацизму, який установив свою «моральність», розділивши народи на «надлюдей» і «недолудей», тим самим виправдовуючи свою жорстокість до них, але й не менш антигуманного політичного режиму сталінізму. Доля Іди Фрідман, ставши метафорою долі людини в добу нацизму й сталінізму, і є в повісті частиною пам'яткової парадигми про тоталітаризм.

Її характер розкривається у вимірах материнського і громадського обов'язку, які виявляються однаково травматичними. Іда рятує доньку від розстрілу, непомітно опускаючи немовля в кущі обабіч дороги до Бабиного Яру, але, опинившись у Норильському концтаборі для особливо небезпечних ворогів радянської влади, не може захистити її від приречення стати дитиною «ворога народу». Загалом ключову роль в історії Іди як людини та підпільниці відіграє зрада. Колишня розвідниця, що мала документи на українське ім'я, опиняється в натовпі євреїв, яких гнали на страту, через зраду сусіда. Зумовлена неприязню на національному ґрунті, зрада – больова точка української пам'яті про Другу світову війну, яка потребує осмислення. Перевдягаючись у форму німецького майора, Іда неодноразово стає свідком жахливого вислужування своїх співвітчизників перед ворогом і зради

з меркантильних причин. Потрібно наголосити, що в повісті немає інших мотивів зради – помсти зганьбленої інтелігенції, колишніх власників чи розкуркулених. А от добиваючись кар'єрних вигод на зраду ідуть навіть учасники підпілля Зозуля і Гнилицький. Саме останній передасть у гестапо складені рукою Іди списки підпільників, що стануть підставою для її арешту після звільнення столиці.

Сюжетна лінія дітей Іди дає авторові можливість художньо розв'язати проблему становища дітей «ворогів народу», які також були приречені нести незаслужене покарання за батьків, зазнаючи психологічного та фізичного знуцання адміністрації закладів, а часом і, як у ситуації Вілі, кримінального терору. Єзуїтство радянської каральної системи полягало в тому, що обов'язковим кроком у «перевихованні» дітей «ворогів народу» ставало зречення своїх батьків. Результатом тоталітарної традиції формування «нової людини» з таких дітей став у повісті табірний лейтенант: *«Здохла на Соловках, – говорить він про свою матір. – Теж прикидалася професійною революціонеркою, а насправді була заляканим ворогом. За її злочини виріс я у Соловецьких катівнях»* [7, с. 22–23]. Те, що зазнавши дитячої травми від радянської репресивної системи Соня й Віля не стають ідеологічними манкуртами, у повісті бачиться скоріше як виняток із загальної ситуації.

Дбаючи про атмосферу достеменності, М. Мащенко вводить до тексту повісті уривок із виправдальної постанови Воєнної колегії Верховного суду СРСР у справі Іди Зіновіївни Фрідман: *«Вирок суду від 22 травня 1944 року відмінити за відсутністю складу злочину... Повністю реабілітувати її з поверненням їй усіх урядових нагород і звання полковника...»* [7, с. 22–23]. Але головна героїня повісті – вигадана автором особа, реальність якої не підтверджена документально.

Для впровадження окупаційної долі євреїв в українську пам'ять про війну в повісті важливим є акцентування національного контексту трагедії: *«євреїв вели на розстріл до Бабиного Яру. У супроводі німецьких солдатів, поліцаїв з собаками йшли тисячі людей, поєднаних одним смертним гріхом: усі мали нещастя народитися євреями»* [7, с. 38]. Поряд зі стидкими соціальними перверсіями, як зрада чи колабораціонізм, автор вдається до моделювання досвіду війни тих, хто опинився по інший бік травми. Передусім гуманістичну практику переживання війни втілено в образах Максима та Марії – подружжя киян, які не залишають напризволяще знайдене єврейське дитя. Марії нелегко дається рішення залишити в себе дитину, яку розшукують німці. Тут і страх покарання, і за давнина жіноча образа на чоловіка за своє знівечене побоями материнство: *«Коли Максим вперше заявився з твоєю донькою, я її мало не задушила... А потім, полюбила її, як своє рідне дитя...»* [7, с. 22–23], – зізнається вона Іді. У фіналі твору, пройшовши німецькі табори праці та десять років радянських таборів, Марія разом із чоловіком не тільки замінюють родину дитини-сироти, але й дають прихисток Соні та Вілі.

Кінематографічний спосіб мислення М. Мащенка позначився на стилі повісті: лаконізм викладу, повна відсутність побутових деталей, зміна планів, динамізм дії справляють враження кінокартини на папері. Попри певну мозаїчність композиції повісті, всі її фрагменти вибудовуються в завершені сюжетні лінії, працюючи на розв'язку твору.

Атмосферу повісті тонко передає використана на обкладинці книги робота П. Фішеля «Тссс!». Жіноча рука на вустах чоловіка як знак до мовчання є й символом страху людини перед тоталітарною державою, й символом травмуючих спогадів про пережите. Бо, за словами З. Баумана, «який би острах, який жах не викликав голокост, ми як і раніше можемо виміряти його диявольську жорстокість кількістю

трупів і вагою попелу. Але як можна виміряти збитки, заподіяні пам'яттю про газові камери і крематорії?» [2, с. 274].

Сьогодні, коли з переосмисленням і переоцінкою тоталітарного минулого перед нами постала потреба означення власного простору історичної пам'яті, у тому числі пов'язаного з Голокостом і репресіями, повість М. Мащенко «Дитя єврейське» є зразком індивідуалізованого травматичного досвіду, що здатен придатися до формування наших уявлень про минуле, а в **перспективі** – стати «суспільною терапією, можливістю подолання травми в результаті її проговорення» [9, с. 23].

Список використаної літератури

1. Ассман А. Новое недовольство мемориальной культурой / А. Ассман. – Москва: Новое литературное обозрение, 2016. – 223 с.; Assman A. *Novoe nedovolstvo memorialnoy kulturoy* / A. Assman. – Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 2016. – 223 s.
2. Бауман З. Актуальность холокоста / З. Бауман. – Москва: Европа, 2010. – 316 с.; Bauman Z. *Aktualnost kholokosta* / Z. Bauman. – Moskva: Yevropa, 2010. – 316 s.
3. Безручко О. Микола Мащенко. Пошуки власної температури душі / О. Безручко // Кіно-Театр. – 2005. – № 1. – С. 49–51; Bezruchko O. *Mykola Mashchenko. Poshuky vlasnoi temperatury dushi* / O. Bezruchko // Kino-Teatr. – 2005. – № 1. – S. 49–51.
4. Брюховецька Л. Микола Мащенко: син сім'ї довженківців / Л. Брюховецька // Кіно-Театр. – 2007. – № 2. – С. 30–31; Briukhovetska L. *Mykola Mashchenko: syn simi dovzhenkivtsiv* / L. Briukhovetska // Kino-Teatr. – 2007. – № 2. – С. 30–31.
5. Зубавіна І. Микола Мащенко (До 80-річчя від дня народження) / І. Зубавіна // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. – 2009. – Вип. 2. – С. 99–101; Zubavina I. *Mykola Mashchenko (Do 80-richchia vid dnia narodzhennia)* / I. Zubavina // Aktualni problemy mystetskoï praktyky i mystetstvoznavchoï nauky. – 2009. – Vyr. 2. – S. 99–101.
6. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті / А. Киридон. – Київ: Ніка-Центр, 2016. – 320 с.; Kyrydon A. *Heterotopii pamiati: teoretyko-metodolohichni problemy studii pamiati* / A. Kyrydon. – Kyiv: Nika-Tsentr, 2016. – 320 s.
7. Мащенко М. Дитя єврейське: повість / М. Мащенко. – Київ: Дух і літера, 2006. – 272 с.; Mashchenko M. *Dytia yevreiske: povist* / M. Mashchenko. – Kyiv: Dukh i litera, 2006. – 272 s.
8. Мащенко М. Шановний друже // Мащенко М. Дитя єврейське / М. Мащенко. – Київ: Дух і літера, 2006. – С. 7–8; Mashchenko M. *Shanovnyi druzhe* // Mashchenko M. *Dytia yevreiske* / M. Mashchenko. – Kyiv: Dukh i litera, 2006. – S. 7–8.
9. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті: монографія / О. Пухонська. – Київ: Академвидав, 2018. – 304 с.; Pukhonska O. *Literaturnyi vymir pamiati: monohrafiia* / O. Pukhonska. – Kyiv: Akademvydav, 2018. – 304 s.
10. Старовойт І. Бумеранг пам'яті: про стидкі і страшні спогади в українській літературі [Електронний ресурс] / І. Старовойт // ЛітАкцент. – 2018. – 2 лютого. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2018/02/02/bumerang-pam-yati-pro-stidki-i-strashni-spogadi-v-ukrayinskiy-literaturi/>; Starovoit I. *Bumeranh pamiati: pro stydki i strashni spohady v ukraïnskii literaturi* [Elektronnyi resurs] / I. Starovoit // LitAktcent. – 2018. – 2 liutoho. – Rezhym dostupu: <http://litakcent.com/2018/02/02/bumerang-pam-yati-pro-stidki-i-strashni-spogadi-v-ukrayinskiy-literaturi/>

11. Шацька Б. Минуле – пам'ять – міт / Б. Шацька. – Чернівці : Книги – XXI, 2011. – 248 с. ; Shatska B. Mynule – pamiat – mit / B. Shatska. – Chernivtsi : Knyhy – XXI, 2011. – 248 s.

12. Hilberg R. The significance of the Holocaust / R. Hilberg // The Holocaust : ideology, bureaucracy, and genocide / ed. by H. Friedlander, S. Milton. – Millwood : Kraus International Publications, 1980. – P. 95–104.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2019.

N. Horbach

**THE FICTIONAL PARAMETERS OF TOTALITARIANISM
IN M. MASHCHENKO'S SHORT NOVEL «THE CHILD OF THE JEWS»**

The article is aimed to discover an artistic conception of the totalitarian past in M. Mashchenko's short novel «The Child of the Jews».

This investigation is relevant because for a long time Ukrainian literature about World War II had been created from the winners' point of view, so the voices of war victims had appeared quite later. The Ukrainian writers' attitude to previously tabooed theme was changed by social and political events in Ukraine. A quite new performance of Ukrainian-Jewish dialogue about Holocaust became true only from the 1990's. Our attention to M. Mashchenko's novel ensues from his representation of changings of Jewish motives in Ukrainian literature.

The short novel by M. Mashchenko is a kind of postmemory about Holocaust and political repressions in Ukrainian society, and spreading a traumatic knowledge about totalitarian systems as a source of violence.

There are three key problems in this text. Firstly, it is the problem of ideological influence of Nazi on a person and turning him into the weapon for mass murdering. The example of Wilhelm Hauptman represents a person's fight against the Nazi stereotypes. Secondly, the author focuses on a repressive system of Stalinism, when cruelty and hate were spread in the atmosphere of a massive psychosis. The life story of Ida Fridman and her kids is a metaphor of humans' fate in a period of Nazism and Stalinism. Thirdly, the author discovers the aspect of betrayal, which ensues as a result of a heavy moral sickness of the society. It's important to note that besides showing the social perversions – such as treason or collaboration – the writer creates a model of humanistic behavior in the conditions of war – for example, Maxym and Maria.

It's mentioned, that M. Mashchenko's artistic way of thinking (laconism, total absence of routine details, the change of sides, dynamics) resembles cinematography. These peculiarities unite the short novel with the expressive style of M. Mashchenko as a director.

The suggested aspect of analysis is essential because of the necessity of pondering and revaluation of totalitarian past and creating the own historical memory. Moreover, the chronotope of M. Mashchenko's short novel not only consists of «memorable places» about totalitarian tragedy of the XX ct., but it's also a caution from all possible crimes against humanity. The research over «The Child of the Jews» by M. Mashchenko can be prolonged in the Holocaust context in Ukrainian literature.

Key words: short novel, history, past, Holocaust, totalitarianism, memory.

УДК 821.161.2-32.09

Л. О. Гулевич

РЕФЛЕКСІЯ ПОЕЗІЇ «ВЕРХОВИНЕЦЬ» МИКОЛИ УСТИЯНОВИЧА В ОПОВІДАННІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ «ВЕРХОВИНА»

У статті досліджено, як мотиви поезії Миколи Устияновича «Верховинець», яка стала відомою народною піснею, трансформувалися в оповіданні Марка Черемшини «Верховина», з'ясовано ідейну і стильотвірну функцію волелюбної й патріотичної пісні карпатських горян Миколи Устияновича у творі Марка Черемшини.

Ключові слова: рефлексія, поезія Миколи Устияновича «Верховинець», оповідання Марка Черемшини «Верховина», романтизм, неоромантичне естетичне мислення.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-31-38

Постановка проблеми. Творчість Марка Черемшини (Івана Семанюка, 1874–1927) тісно пов'язана із народною поезією та піснею. Найкраще про це сказав сам письменник: «Я виріс серед співанок, казок та сопілок, вдихав їх в себе і віддихав ними» [13, с. 203]. Без цих «співанок та казок», без коломийок, без характерних для Гуцульщини голосінь та їх ремінісценцій, що вилилися у своєрідній ритмізованій мові, не обходиться жодна новела, жодне оповідання Марка Черемшини. Саме вони надають творам письменника емоційності; за їх допомогою можна відтворити широкий світ почувань героїв – від пекучого болю й розпачу до іронії й сарказму, від трагічного зображення картин дійсності до, за словами Д. Донцова, «непоборного оптимізму життя» [6, с. 314]. У цьому плані цікавим буде зіставлення романтичної поезії М. Устияновича «Верховинець» [11, с. 65–66], що стала широко відомою народною піснею «Верховино, світку ти наш», із «реальною життєвою правдою» [8, с. 133] в оповіданні Марка Черемшини «Верховина». Оповідання завершується першою строфою саме цієї популярної верховинської «співанки». Для глибшого вивчення стилетворчих засобів та образного світу оповідання важливо визначити у ньому роль названої пісні. Саме це ставимо за мету статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жоден дослідник творчості Марка Черемшини не оминав увагою його зв'язків з усною народною творчістю. Це підкреслювали Л. Білецький, О. Гнідан, О. Дей, І. Денисюк, Д. Донцов, М. Зеров, О. Засенко, А. Музичка, та інші літературознавці. Але із дослідників творчості Марка Черемшини хіба М. Зеров та О. Засенко [7, с. 192; 8, с. 133;] згадали про «Верховинця» М. Устияновича, не вдаючись, проте, до ширшого аналізу. Інші ж, як правило, про це не писали, за винятком І. Денисюка, який у своїй ґрунтовній статті про жанрово-стильову специфіку прози Марка Черемшини зауважив, що «антиідилічна концепція цілком очевидно проявляється в оповіданні «Верховина», де пісні-ідилії Устияновича «Верховино, світку ти наш» протиставлено далеку від ідилії Верховину часів сваволі у ній пілсудчиків» [5, с. 79–80]. Зробимо спробу докладніше з'ясувати, як мотиви волелюбної й патріотичної пісні карпатських горян трансформувалися в оповіданні Марка Черемшини «Верховина».

Виклад основного матеріалу. Поезія «Верховинець» М. Устияновича (1811–1885) – це переспів пісні «Czerwony płaszcz» («Червоний плащ») [14, с. 32], що прозвучала із уст гуцула-рекрута Максима у п'єсі талановитого польського драматурга Ю. Коженювського «Karpassu górale» («Карпатські горяни», 1840).

У 1848 р. М. Устиянович зробив український (латинською транскрипцією) «слобідний перевід» цієї п'єси. Про роботу над нею поет згадував у листі до П. Головацького від 21.12.1848 р.: «Посилаю Вам 2 відділи Коженьовського Верховинців. ...Щось трохи хотів ям декуды підложити більше характеристики...» [1].

В інтерпретації М. Устияновича пісня з п'єси Ю. Коженьовського, у якій герої твору старий верховинець Максим захоплюється красою пробудження весняної карпатської природи, набула цілком нового, оригінального звучання. Насамперед у ній звеличено волелюбну буйну вдачу верховинців, які прагнуть, щоби на *«свобідні ... ліса і паши»* *«пан не клав ланцюгом меж»*, щоби там *«ворог не станув стопою»*, оспівано їхнє шире до щему й глибоке почуття любові до рідних карпатських верховин, де горянин відчуває себе *«свобідно, шумно, весело»*. Романтик М. Устиянович створив ідеалізований образ горянина, показав його вільний поетичний світ. Волелюбні й патріотичні мотиви «Верховинця» послужили поштовхом до створення великої кількості його переробок та варіантів як літературного, так і народного походження, а «мотиви й ремінісценції пісні, – як підкреслив Ф. Погребенник, – знайшли трансформацію у художніх і мистецьких творах, зокрема в оповіданні Марка Черемшини «Верховина», у романі російського письменника М. Тевельова (1908–1962) «Верховино, світку ти наш...» та інших» [10, с. 110–112].

Оповідання Марка Черемшини побачило світ у журналі «Життя і революція» (1926, кн. 5). Автор надавав великого значення назві твору, про що свідчить 11 варіантів заголовків у чорновому автографі оповідання [12, с. 313]. Одним із варіантів назви цього твору стали відомі слова «Свобідно, шумно, весело» із поезії М. Устияновича «Верховинець».

В основі оповідання «Верховина» лежить підступна змова звироднілої та розпусної сільської верхівки в особі коменданта, лісного (лісничого), вчителя, панотця та жандармського агента багатія-глитая Зельмана проти заможного, але побитого нещастям гуцула Федора Орфенюка, у якого єдиний син *«погиб на війні»* під Львовом, а *«газдиня погубла від кулі»*. Старий Орфенюк живе з внуками та вдовою-невісткою, на яку записав увесь свій «талан» – ґрунт. Присяжний відправляє його з підводою та кіньми у Краснолісся – відвезти комендантову жінку та «панотцеву їмость» (не зайве нагадати: колишніх служниць дідича і доктора) на забаву на дирекційну віллу, де *«...пани з усіх гір аж від Чорногори з'їжджаються, та й бавляться, та й набувають, аж душа радується, аж вся верховина здригається»* [12, с. 208]. За час відсутності старого Орфенюка комендант та панотець мають його *«невістку збаламутити та й із чорнобривим шандарем заручити»*, щоби потім відібрати від неї землю та й розпаювати між собою. Коли ж старий гуцул розгадав підлий задум цієї зграї панів і підпанків, вони вбили його.

Зображуючи у «Верховині» гостро драматичні події, Марко Черемшина, за словами А. Музички, прагнув «намалювати всю моральну гниль усієї польської адміністрації, всіх охоронців польської держави, і первісну наївність і темноту селянську, веселе, гуляще, безжурне життя всіх сільських галапасів і неможливе скрутне життя селянина» [9, с. 234].

Розповідь про ці драматичні події ведеться від третьої особи, яка не втручається в хід подій, лише оповідає «від них», від імені й героїв, про страшні речі, не висловлюючи своїх почуттів та емоцій. М. Зеров назвав такий тон розповіді тоном літопису, хроніки [8, с. 425]: *«Пішло з дурниці. Присяжний громадський Янцьо Кшесінський кликав старого Федора Орфенюка в куми, бо сподівався багачької крижми. Дід відпрошувався по-господарськи. Насамперед показав присяжному сволок, на якому був вирізьблений рік, в котрім дід родився, а другий рік, в котрім будував*

хату. Хати сорок шість, а дідові сімдесят років, то вже старому гляба діти до хресту держати» [12, с. 191].

Але динаміки й гострого драматизму в оповіданні автор досягає не так розповіддю, як майстерними діалогами, в яких глибоко розкриває психологію й характер героїв. Ось гордий і незалежний Орфенюк у розмові з невісткою обурюється, що присяжний, цей «нероба-полатайко», «такий старцун, такий торбей громадський, така ленка дрантива», посмів покликати його в куми. Ось він виявляє тонку гуцульську ввічливість і дипломатію у бесіді з панством:

– *Повезеш, бадю, ці обі їмості долів у місто на відпуст, бо завтра матки божої-шкаплержної, – каже комендант.*

– *Аби пані тривали та й храмували, – каже дід.*

– *Не кажеться нам «пані», лиш їмості, бо ми вам не рівня, – поправляє комендантові [...].*

– *Аби-сте нам здоровенькі їмостували, наші файні та молоденькі їмостечки золотенькі, – поправлявся дід укладно і швидко [12, с. 195].*

А ось Орфенюк відверто іронізує над їмостями, яких везе на забаву, виспівуючи коломийки, повні натяків на їх любовні пригоди, та солодко приговорюючи до них:

– *Їмостечки молоденькі, такі-сте, гей зозулечки, миленькі, гей весна, красенькі, гей медок, солоденькі, а такі-сте невірненькі, що й мені, старому, слова не повірите й догану даєте!*

Їмості топилися, як віск, від дідових слів та й від сонечка упрівали [12, с. 203].

Події відбуваються протягом короткого часу – трохи більше доби: увечері Федір Орфенюк відмовляється йти в куми, в «полудне» наступного дня його відправляють у Краснолісся, і ця подорож триває до вечора; вночі на дирекційній віллі дідові сниться його убитий син, а на світанку старого Орфенюка застрелили. У кожному часовому відрізку акцентується певний внутрішній стан героя. В «полудне» дід заїжджає за їмостями «на пляцівку», що була серед села в Малярчукових хатах. Тут перед війною жив багатий газда, а коли гой газда загинув на фронті, місцеві дуки вбили його вдовицю, а маєток прибрали собі до рук. Орфенюк не підозріває про змову, та лихе передчуття, що і його родові загрожує подібна доля, поволі закрадається йому в душу. Щемить серце в діда і тому, що «*Малярчукові хати... пригадували йому небіжчика сина Миколу – його праву руку, одинака дорогого, його одиноку втрачену надію*» [12, с. 194].

Дорога, якою старий гуцул їде до Краснолісся, має символічне значення. Це остання в його житті дорога, і, якщо підходити до цього по-філософськи, то вона – шлях Орфенюка до зрозуміння правди. Саме дорога займає найбільше часу в оповіданні. Повільний, розмірений рух фіри серед лісу дає можливість старому глибоко задуматися. І в оповідання вкраплюється монолог-роздум діда про свій «талан», внуків і невістку. Орфенюка ще більше непокоять неясні передчуття, породжені почутими від коменданта та їмостей уривками розмов. «*Щось гейби запекло діда у серце, щось привиджується дідові, але він не хоче тому вірити, аби комендант на його невісточку закусив зуби*» [12, с. 197]. Тут виявляється чиста й щира дідова душа – він дбає про невістку, як про свою власну дитину: рад би одружити її з добрим «молодиком», а тепер це важко, бо «*по смучій війні удовиці походили з розуму та й відцаютси за таких барабів, що не варт їм за наймитів бути*» [12, с. 197].

Час від часу розповідь переривається короткими ліричними вставками – описами природи надзвичайної краси. Ці описи, як правило, динамічні, повні вібруючої сили, «оживлені», а кольори тут насичені та яскраві: «*Поруч із гостинцем у яру бігла річка з каменя на камінь і ловила сонце, що купалося на її синім дні межі зеленою смерекою*» [12, с. 203]; «*Сонечко викупалося у ріці й сіло собі на горганах*

на смеречині...» [12, с. 207]; «Верхи гір прижмурювали під сонцем свої великі очі...» [12, с. 207].

Загальна функція цих пейзажних мікрозамальовок – психологізація образів. Адже, як пише М. Грицюта, автор «вилущує» з пейзажу лише те, що співзвучне зображуваному моменту [3, с. 72]. Те сонечко, що так мальовничо сідає на горганах на смеречині, так само, як і дід, гонко кпить собі з розпусних пань – «скобоче їх на голих грудях, та й ручках голих», а верхи гір із прижмуреними очима лукаво слідкують, куди «їмості ідуть такі веселі, та й усміхнені, та й красно убрані».

Під час мандрівки Орфенюк двічі зупиняється. Перша зупинка сталася, коли дорогу несподівано перебіг заєць (за народними повір'ями, які так добре знав Марко Черемшина, це віщує невдачу). Збентежений дід хоче відвернути увагу від себе і відмахується від і рубуватих жартів пань. Він «уздрів при дорозі чистий жолобець», напоїв коні, а їмості перекусили. Старий нічим не виявляє своїх почуттів перед жінками. Другий раз подорожні зупинилися, зустрівшись із Зельманом, що супроводжував цілий віз музикантів. Вони мають заграти Орфенюковій невістці на заручинах із шандарем і таким чином вирішити долю дідового статку. Зельман майже відкрито говорить про це їмостям. Та наївний дід все ще не розгадав, яким страшним павутинням його облутують. Але час працює на нього. Довга дорога із зупинками сприяє поступовому і повільному наближенню героя до істини, до прозріння.

Орфенюка ми завжди бачимо на відкритому просторі: то на подвір'ї власної хати, де він прощається із невісткою, то серед лісів по дорозі на Краснолісся, то на «задньому подвір'ю» дирекційної вілли, де він ночує під голим небом. Ця горда, відкрита і щира до наївності душа не може жити там, де панує сваволя, де треба хитрості й життєвої спритності, їй потрібне, як і верховинцю з поезії М. Устияновича, «свобідне» й широке середовище, «де пан ланцюгом не клав меж». Відкритому простору, серед якого перебуває Орфенюк, в оповіданні протиставлено замкнений простір – зала дирекційної вілли, де зібралося усе місцеве панство, що «розхвилювалося й розтанцювалося», де їмості «розпалилися», де «п'яна зала упрівала й реготалася».

Кульмінаційним моментом оповідання є сон Орфенюка. Вночі до нього соколом прилітає син Микола і розкриває йому очі на дійсність. Це ще одна деталь, яка свідчить про народнопісенну основу творчості Марка Черемшини. А. Музичка відзначає, що подібний мотив віщого сну зафіксовано у зб. «Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Головацким» (Ч. I. Думы и думки. – Москва, 1878. – С. 181) [9, с. 235]. Сонна візія відбувається у вигляді надзвичайно динамічного діалогу:

- А ти, синку, там чуєш, як я за тобов тужу та баную?
- Чую, дедику, але тільки нічма, як роса паде.
- А як же ти, синку, віднайшов мене тут коло цього псярства?
- Зорі мене до вас справили.
- А за діти не питаєш?
- Я тепер їх видів.
- Файні хлопці.
- Буде їх вітчим збиткувати.
- Я не дам, не бійси!
- Дедику мій добрий!
- Синку мій загніваний!
- Підіт, дедику, у місто до нотаря і скасуйте тот тестамент та здійміт грунт із невістки та й перепишіть землю на хлопців!
- Так кажеш, синку?

– *Так кажу, дєдику, бо ваша свічка догоряє!* [12, с. 210–211].

Сон старого Орфенюка настільки чіткий та виразний, що можна засумніватися в його ірреальності. Дійсність і видіння так міцно переплітаються в уяві героя, що він уже не бачить різниці між ними: *«Дід протирав очі і допитувався, де подівся його Микола...»* [12, с. 211]. Такий прийом зображення сну багатofункціональний: він передбачає майбутнє, спонукає Федора Орфенюка до дії та рухає сюжет до розв'язки.

На світанку дід рушає до міста, щоб виконати синову волю – скасувати тестамент, – але у своїй святій наївності та довірливості признається у цьому їмостям. І розв'язка не забарилася. Злісний – любас комендантової жінки – послав зеленюка (прикордонника) навздогін дідові, щоб той убив його.

У сцені вбивства Орфенюка знову, але вже з особливо трагедійною силою зазвучали ліричні нотки. І на цей раз «ліричні рецитації» (вислів М. Зерова) прив'язані до етапної точки – розв'язки: *«У лісі луснув стріл і розшумівся понад Краснолісся та й шумом ударив у вікна вілли. Біленька звізда на небі закрутилася, та й поточилася, та й упала на дорогу і в порохах згасла. Птаха з ґруня на ґрунь перелітала, а ворони на дзвіницю сіли і закрикали. Заяці і сарнюки поховалися у темних ярах, а медведі у своїх леговицях тільки очі розжмурили й позивали»* 12, с. 212].

Авторська мова набуває тут напіввіршової-напівпрозової форми, стає близькою до народнопоетичної. В її розміреному ритмі простих речень із нанизуваними однорідними дієсловами-присудками на позначення руху вчувається відгомін речитативу давніх народних дум і голосінь.

Дорога Федора Орфентока скінчилася. А тим часом злочинна компанія торжествує перемогу. Учитель (його, що мав би нести світло між люди, також завербувала собі ця аморальна влада – сільська верхівка!) вийшов із зали та на честь їмостей заспівав п'яним голосом відому пісню:

*Верховино, світку ти наш,
Гей, як у тебе тут мило!
Як ігри вод, плине тут час
Свобідно, шумно, весело!*

Їмості гладили учителя по голові і вторували:

Свобідно, шумно, весело! [12, с. 213].

Тут справді, як підмітив І. Денисюк [5, с. 79–80], пісні-ідилії М. Устияновича протиставлено далеку від ідилії Верховину. Це протиставлення відбиває весь жах події: словами опришківської пісні розбещене панство відверто глузує над чесним людом! Але останній, третій раз рядок *«Свобідно, шумно, весело!»* підхопили гори. А за ними – і безмежний простір, і лісова дорога, і сонечко, і річка із синім дном, і зелена смечина. Це вже інший світ – світ чистої та доброї душі верховинця, це світ Орфенюка, а не безчесних п'явок-панів і розпусних підпанків. Хоча герой гине, його світ, у якому безліч таких, як він, його гори – живуть. Вони сумовито переспівують: *«Свобідно, шумно, весело!»*, і цей рядок із пісні М. Устияновича в могутньому виконанні природи набуває нового звучання – у ньому й одвічна кривда селянина, і осуд безчинств, що діялись у краї за польського панування, і обурення, і грізна пересторога кривдникам, на яких треба нових опришків. Винесений на кінець оповідання поетичний рядок, взятий із романтичного, популярного серед народу твору, підкреслює саме ці думки, «цементує» їх. Слід зауважити, що вміщення наприкінці твору рядків із народної пісні чи поезії – один з улюблених прийомів художньої мови Марка Черемшини. Письменник не раз використовував такі кінцеві, «цементуючі» рядки як назву всього твору. Тож не дивно, що одним із варіантів назви оповідання «Верховина» були слова *«Свобідно, шумно, весело!»*.

Висновки. Пісня М. Устияновича «Верховина» відіграє важливу роль у розкритті образного світу оповідання Марка Черемшини. Вона утверджує головну думку твору про високу мораль та чисту і вільну душу верховинця, яку не здатне перемогти розбещене злочинне панство. Вкраплення в художню канву твору рядків із романтичної поезії М. Устияновича саме в такій інтерпретації свідчить про неоромантичне естетичне мислення Марка Черемшини.

Список використаної літератури

1. Відділ рукописів Львівської Наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : Фонд Я. Головацького, п. 18, од. зб. 366 : Устиянович М. Лист до П. Головацького від 21.12.1848 р. ; *Viddil rukopysiv Lvivskoi Naukovoї biblioteki im. V. Stefanyka : Fond Ya. Holovatskoho*, p. 18, od. zb. 366 : *Ustyianovych M. Lyst do P. Holovatskoho vid 21.12.1848 r.*

2. Гнідан О. Марко Черемшина : нарис життя і творчості / О. Гнідан. – Київ : Дніпро, 1985. – 166 с. ; *Hnidan O. Marko Cheremshyna : narys zhyttia i tvorchosti / O. Hnidan.* – Kyiv : Dnipro, 1985. – 166 s.

3. Грицюта М. Принципи художнього зображення села в новелах Марка Черемшини / М. Грицюта // *Живий у пам'яті народній : відзначення сторіччя з дня народження Марка Черемшини / упоряд. Ф. Погребенник.* – Київ : Дніпро, 1975. – С. 70–78 ; *Hrytsiuta M. Pryntsyry khudozhnoho zobrazhennia sela v novelakh Marka Cheremshyny / M. Hrytsiuta // Zhyvyi u pamiaty narodnii : vidznachennia storichchia z dnia narodzhennia Marka Cheremshyny / uporiad. F. Pohrebennyk.* – Kyiv : Dnipro, 1975. – S. 70–78.

4. Дей О. Марко Черемшина і народна поетична творчість // *Живий у пам'яті народній... / О. Дей // Живий у пам'яті народній : відзначення сторіччя з дня народження Марка Черемшини / упоряд. Ф. Погребенник.* – Київ : Дніпро, 1975. – С. 101–107 ; *Dei O. Marko Cheremshyna i narodna poetychna tvorchist' // Zhyvyi u pamiaty narodnii... / O. Dei // Zhyvyi u pamiaty narodnii : vidznachennia storichchia z dnia narodzhennia Marka Cheremshyny / uporiad. F. Pohrebennyk.* – Kyiv : Dnipro, 1975. – S. 101–107.

5. Денисюк І. Жанрово-стильова специфіка прози Марка Черемшини / І. Денисюк // *Живий у пам'яті народній : відзначення сторіччя з дня народження Марка Черемшини / упоряд. Ф. Погребенник.* – Київ : Дніпро, 1975. – С. 79–88 ; *Denysiuk I. Zhanrovo-stylova spetsyfika prozy Marka Cheremshyny / I. Denysiuk // Zhyvyi u pamiaty narodnii : vidznachennia storichchia z dnia narodzhennia Marka Cheremshyny / uporiad. F. Pohrebennyk.* – Kyiv : Dnipro, 1975. – S. 79–88.

6. Донцов Д. Марко Черемшина [Спроба літературної характеристики] / Д. Донцов // *Літературно-науковий вістник.* – 1927. – Т. ХСІІІ, Кн. VII–VIII. – С. 305–322 ; *Dontsov D. Marko Cheremshyna [Sproba literaturnoi kharakteristiki] / D. Dontsov // Literaturno-naukovyı vıstnik.* – 1927. – Т. ХСІІІ, Кн. VII–VIII. – S. 305–322.

7. Засенко О. Марко Черемшина : Життя і творчість / О. Засенко. – Київ : Дніпро, 1974. – 252 с. ; *Zasenko O. Marko Cheremshyna : Zhyttia i tvorchist' / O. Zasenko.* – Kyiv : Dnipro, 1974. – 252 s.

8. Зеров М. Марко Черемшина й галицька проза // Зеров М. Твори : у 2-х т. / М. Зеров. – Київ : Дніпро, 1990. – Т. 2 : історико-літературні та літературознавчі праці. – С. 401–434 ; *Zerov M. Marko Cheremshyna u halytska proza // Zerov M. Tvory: u 2-kh t. / M. Zerov.* – Kyiv : Dnipro, 1990. – Т. 2 : istoryko-literaturni ta literaturoznavchi pratsi. – S. 401– 434 s.

9. Музичка А. Марко Черемшина (Іван Семанюк) / А. Музичка. – [Б. м.] : Державне видавництво України, 1928. – 279 с. ; Muzychka A. Marko Cheremshyna (Ivan Semaniuk) / A. Muzychka. – [B. m.] : Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy, 1928. – 279 s.

10. Погребенник Ф. «Верховино, світку ти наш» («Верховинець») // Погребенник Ф. Наша дума, наша пісня : нариси, дослідження / Ф. Погребенник. – Київ : Музична Україна, 1991. – С. 105–114 ; Pohrebennyk F. «Verkhovyno, svitku ty nash» («Verkhovynets») // Pohrebennyk F. Nasha дума, nasha pisnia : narysy, doslidzhennia / F. Pohrebennyk. – Kyiv : Muzychna Ukraina, 1991. – S. 105–114.

11. Устиянович М. Поезії / М. Устиянович. – Київ : Радянський письменник, 1987. – 255 с. ; Ustyianovych M. Poezii / M. Ustyianovych. – Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1987. – 255 s.

12. Черемшина М. Верховина // Черемшина М. Твори : у 2-х т. / М. Черемшина. – Київ : Наукова думка, 1974. – Т. 1 : Карби. Село за війни. Верховина. Парасочка. – С. 191–213, 312–313 (примітки) ; Cheremshyna M. Verkhovyna // Cheremshyna M. Tvory : u 2-kh t. / M. Cheremshyna. – Kyiv : Naukova dumka, 1974. – Т. 1 : Karby. Selo za viiny. Verkhovyna. Parasochka. – S. 191–213, 312–313 (prymitky).

13. Черемшина М. Моя біографія / М. Черемшина // Літературно-науковий вістник. – 1927. – Т. ХСІІІ, Кн. VII–VIII. – С. 198–205 ; Cheremshyna M. Moia biohrafiiia / M. Cheremshyna // Literaturno-naukovyi vistnyk. – 1927. – Т. ХСІІІ, Кн. VII–VIII. – S. 198–205.

14. Шалата М. Будитель народного духу / М. Шалата // Устиянович М. Поезії / М. Устиянович. – Київ : Радянський письменник, 1987. – С. 17–46 ; Shalata M. Budytel narodnoho dukhu / M. Shalata // Ustyianovych M. Poezii / M. Ustyianovych. – Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1987. – S. 17–46.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2019.

L. Hulevych

REFLECTIONS ON THE POEM VERKHOVYNETS (HIGHLANDER) OF MYKOLA USTYIANOVYCH

IN MARKO CHEREMSHYNA'S STORY VERKHOVYNA (HIGHLANDS)

The article investigates the motifs of the poem Verkhovynets (Highlander), written by Mykola Ustyianovych (1811–1885), which became a famous folk song, transformed in the story Verkhovyna (Highlands) created by Marko Cheremshyna (Ivan Semaniuk, 1874–1927), the ideological and style-creating function of the freedom-loving and patriotic song of the Carpathian mountain-dwellers ascertained by M. Ustyianovych in the above-mentioned story written by Marko Cheremshyna is clarified.

The story Verkhovyna (Highlands) depicts the treacherous conspiracy of the degenerated and dissolute rural leaders, namely a commandant, a forester, a teacher, a priest and a police agent wealthy-profiteer Zeltzman against a prosperous but grief-stricken hutsul (ethnic group of Western Ukrainians) Fedir Orfeniuk. This criminal combination of masters and their menials tried to unlawfully confiscate the land of old Orfeniuk. The dramatic developments had a tragic end – when the old hutsul disclosed their dishonourable plot, they killed him. The criminal combination achieved a triumph. In a tipsy voice, the teacher sang the first line of the song Verkhovynets (Highlander) composed by M. Ustyianovych:

*Verkhovyno, our dear world,
Hey, you are so lovely!
Like rippling water, here flows the time
Freely, jolly, loudly!*

The final line of the stanza – Freely, jolly, loudly – was sang along by the other members of the company who drunkenly and joyfully joined in the song. This way the idyl-song of M. Ustyianovych is contrasted with far from the idyl Verkhovyna (Highland) in the story of Marko Cheremshyna. This contrast disclosed the whole horror of the catastrophe – the dissolute masters openly scoffed at honest people using the words of a freedom-loving opryshky (rebel) song. But for the third time the line Freely, jolly, loudly! was sang anlong by the mountains: the vast space, the forest lane, the river with the deep blue bottom and the big green spruce. It is a totally different world – the world of the pure and kind soul of the verkhovynets (highlander), Orfeniuk's world, but not the world of dishonourable masters-bloodsuckers and their dissolute menials. Though the protagonist perishes, in his world, where there are numerous people like him, his mountains are alive. They ruefully sing over again: «Freely, jolly, loudly!» and this line from the song of Ustyianovych acquires the new sound in the mighty performance of the nature – there is the primordial peasant abuse in it, the deprecation of outrageous acts that were committed in the country during the reign of Poland, the indignation, the sharp warning to the offenders, the need for new oprushky (rebels) to administer justice. Taken from the popular romantic work, the poetic line used at the end of the story emphasizes the very thoughts, «fortifies» them. It should be noted that the use of lines from a folk song or a poem is one the most favourite methods of Marko Cheremshyna's literary language. The writer has used such final, «fortifying» lines as the title of the whole literary work more than once. No wonder that one of the options of the Verkhovyna story's title were the words «Freely, jolly, loudly!» Inclusion of the lines from the romantic poem of M. Ustyianovych into the storyline in the given interpretation testifies to the neo-romantic aesthetic thinking of Marko Cheremshyna.

Key words: reflections, the poem Verkhovynets (Highlander) of Mykola Ustyianovych, the story Verkhovyna (Highlands) of Marko Cheremshyna, romanticism, neo-romantic aesthetic thinking.

УДК 821.161.2-14.09Ткач

С. І. Гуцуляк

МІЖ / ІЗ МЕЧЕМ ТА ЛЕМЕШЕМ: ОБРАЗ УКРАЇНЦЯ В ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА ТКАЧА

У статті виведено узагальнений образ українця в системі координат «мир / війна» на матеріалі поетичної творчості Михайла Ткача. Змальовуючи тип хлібороба-воїна, М. Ткач не відступає від традиційних уявлень про український менталітет. Поет актуалізує войовничий стрижень нації в час загрози державній безпеці України.

Ключові слова: менталітет, образ українця, хлібороб-воїн.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-38-44

Проблема національного виховання, на жаль чи на щастя, ще не була на маргінесі в українському суспільстві. А в часи історичних випробувань, які переживаємо й нині, вона стає **архіважливою**. Роль літератури в її розв'язанні важко переоцінити, адже

«молоді чи неформлені душі формуються під впливом зразків, перетворюються на образ і подобу зразків, скристалізованих у духовій культурі» [9, с. 107].

Мета дослідження – з'ясувати, який літературний зразок для наслідування створив поет М. Ткач, як він співвідноситься з національним менталітетом українців і який його патріотичний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Поняття «менталітет» трактують по-різному: як «образ думок», «духовну налаштованість», «стиль культури», «умонастрій», «спільне «психологічне оснащення» представників певної культури» чи «особливий «настрій душі» [4, с. 1, 2]. Останнє визначення найкраще корелює з традиційними уявленнями про емоційність, сентиментальність, ліризм української нації [4, с. 2]. Г. Ващенко вважає, що це «мирні хліборобські заняття сприяли лагідності вдачі українців і загальній інтелігентності їх, бо доісторичний хлібороб мав більше можливостей, ніж пастух чи ловець, пригадуватись над таємницями природи і людського життя» [2, с. 104].

Показовим є Ткачеве «Бабине літо», де картини надвечір'я й «еміграції» птахів, паралель між скошуванням бабиного літа і розчісуванням сивого волосся спонукають хлібороба дуже гостро, але без розпачу (як це вміють, може, тільки селяни) відчутти плинність життя: «Відболіло, що мало боліти, / Що цвіло – полягло у покоси» [8, с. 81].

Кажуть, що українці «дуже пильні, вдачею веселі, привітливі, замилені до музики, а ще більше до пиття... Люблять і пильнують чистоти» [7, с. 53], що ми, приміром, «чистіші, запопадливіші, гостинніші, побожніші та менше забобонні» [7, с. 51], ніж росіяни. Цей погляд збоку, зафіксований у праці В. Січинського «Чужинці про Україну», цілком резонує з поглядом ізсередини – в поезії М. Ткача, багатій на оригінальні «уточнення». Наприклад, про те, як любов до випивки поєднується з побожністю: «Стрепенімость, панове, бо ми ж таки годні / Закропитися тим, що Господь нам припас» [8, с. 62]. Або як весела вдача виявляється в коханні: «Коники зелені, / Рисаки шалені! // Скажеш, моя мила, – я їх приручу» [8, с. 111]. Або як глибоко вкорінена любов до чистоти: не лише «білявка-хатина» [8, с. 192], з вікнами, що, «наче совість, чисті і прозорі» [8, с. 157], не лише мати «у чистій білій сорочці» [8, с. 149], а й душа «чиста, мов рання роса» [8, с. 275].

Названі та ще ціла низка особливостей роблять українця впізнаваним у світі. Образ цей, поза сумнівами, загалом позитивний. Однак самі українці часто критично оцінюють свою «добру» натуру. Згадаймо «пражан» чи «шістдесятників», до яких принаймні хронологічно належить і М. Ткач і які вважають «однозначно негативними» рисами характеру українців «надмірну терплячість-витривалість, що часто переходить у байдужість, і схильність до самоприниження. Сюди ж належить й найбільш суперечлива у розумінні шістдесятників риса українців – схильність до міжусобиць і внутрішніх чвар» [3, с. 59]. Зрештою, її пов'язують з індивідуалізмом, який, своєю чергою, виводять із переваги емоційно-почуттєвої компоненти психіки над раціонально-вольовою. А все ж – чому ця перемога серця над розумом така велика в очах для багатьох, така ненависна й болісна? Почуттєвість українців начебто «не витримує прагматичного тиску російської раціональності і твердості й врешті призводить до безперестанних поразок» [3, с. 55].

Парадокс у тому, що цей лагідний і терплячий народ має героїчну історію. Ще в Київській Русі панував «культ меча, коня і шаблі» [5, с. 51]. У XVI ст. українці стали відомими як «нація козаків» [6, с. 124]. Однак формування типу козака-воїна – зовнішньо вмотивований, сказати б, вимушений процес: «Українські козаки були спокійним народом, – писав Ж.-Б. Шерер, – згодом, коли вони помітили, що існує

тільки одна думка – їх роздавити, нема нічого дивного, що вони взяли за шаблі, щоб скинути важке ярмо та затвердити свій нахил до незалежності» [7, с. 58].

У напозір спрощену картину посвячення хлібороба в воїна М. Ткач закладає глибокі смислові пласти – біблійні архетипні опозиції світла й темряви, добра і зла. Даючи ініційованому час пережити особисте горе («*Хить-хить, хить-хить – / Хиталася стріла, / А в серці пращура могого / Ятрилась рана*» [8, с. 171]), автор переконує читача, що годинник «цокає» (стріла – як маятник), що прийшов час більшого, історичного страждання, яке також є порою дорослішання, виходу за межі найвного світогляду.

Для обстоювання останньої тези М. Ткач обирає образ коня, однаково важливий як у землеробській, так і в військовій культурі українців. Ось як із ним взаємодіє хлібороб: «*Тепер він випряг коника із плуга, / Дістав води гарячому трудязі / І відпустив на попас*» [8, с. 170]. Натяк на інфантильність героя увиразнюється в наступному епізоді: «*Мій пращур взяв у руки грудку – / І розім'яли пальці глину, / І вже в потрісканих пучках / Творився коник, / Немов подібний до отого, / Що ген смиренно попасався*» [8, с. 170]. Нові виклики долі – необхідність робити вибір, брати відповідальність, проявляти силу, – запускають механізм заповнення дефіциту маскулінних рис: «*В душі затамувавши біль, / Він мовчки скочив на коня / І навпростець помчав – / На клич сурми, / На плач дітей, / На захист хліба і дитини*» [8, с. 171].

Змушуючи героя наступити на горло власній пісні, М. Ткач просто втворює історію. Але яким зрештою, по всіх випробуваннях, сподівається його побачити – м'яким чи жорстоким, що вкладе йому в руки – леміш чи меч? Здавалось би, цей вибір є лише художнім рішенням і лише в художній площині має вплив, бо пролита кров – як точка неповернення до себе колишнього, замріяного романтика. Проте якщо припустити, що на відміну від росіянина, який «з природи холоднокровно-безпощадний і суворий», козаки «жорстокі й криваві [...] тільки в розгарі військової дії» [7, с. 61] (Ф. Масон), тоді шлях до себе не відрубано разом із головою ворога, і вибір – реальний – ще можливий.

М. Ткач завжди прагнув зробити його на користь миру: «*Програмою омріяного миру / Мені запрограмовано цей світ*» [8, с. 180]. Виступаючи за мир, автор декларує життя як найвищу цінність: «*заклинаю наймудріші / І незбагненні відкриття, / Якщо вони во ім'я тиші, / Яка за межами життя*» [8, с. 90]. У тому, як він це робить, прочитується трагедія людини епохи двох світових воєн і науково-технічної революції: «*В мій мирний сон тривогою росте / Смертельний спалах Хіросіми! // Всі болі Азії болять мене, / І я від думки паленію, / Що, може, завтра ще десь розітне / Дамоклів меч чинюсь надію*» [8, с. 174].

Тривожна тональність – незмінна ознака Ткачевих віршів про війну. Відображаючи настрої в українському суспільстві, поезія М. Ткача про війну ввійшла до значно ширшого контексту, бо в середині ХХ ст. весь світ, поруйнований і наляканий, «заговорив про покинутість людини, про тривогу, як її основне почування, про тривогу як про праматерію душі» [9, с. 39]. У пошуках опертя для «української загубленої людини», яка відчула себе «маленькою комашкою на маленькій піщинці», М. Шлемкевич закликає нічого не забувати: «*Проглянувши наше горе, подумаймо: – може вже в свідомості є полегша, глибока відрада, достойна відрада!*» [9, с. 40].

У поезії М. Ткача проблема пам'яті оголює проблему байдужості, а відтак пам'ять постає критерієм людяності. Застерігаючи від забуття воєнного лихоліття, автор зводить образні пам'ятники (невідомому солдатіві, матері, яка втратила сина),

що дивовижно нагадують пам'ятники реальні. Схоже, створюючи образ матері («*Не раз в колиску падали громи, / Та нам ніщо не вкоротило віку, / Бо захистила мати нас грудьми. // З її любові всі ми виростили, / З її мечем наводили мости*» [8, с. 248]), М. Ткач надихався монументальною київською скульптурою «Батьківщина-Мати», спорудженою на честь Перемоги (невипадкова й назва поезії, цитованої вище – «Мати Батьківщина»).

До речі, спочатку проектуванням монумента займався скульптор Євгеній Вучетич, відомий також як автор пам'ятника «Перекуємо мечі на орала». Це – заклик до роззброєння із відсиланням до біблійного пророцтва: «І Він буде судити між людьми, і буде численні народи розсуджувати. І мечі свої перекують вони на лемеші, а списи свої – на серпи. Не підійме меча народ проти народу, і більше не будуть навчатись війни!» [1, с. 842]. В інтерпретації М. Ткача воно звучить так: «*І я вже чую подих дня такого, / Коли без остороги і жалю [...] / Не тільки меч, а й щит перетоплю*» [8, с. 180]. Підтримуючи ідею миру й запозичуючи відповідні образи-символи, поет, проте, мусить констатувати, що «*досі ще мечі на лемеші / Не перековано. І стан облоги / Психозом неминучої війни / Іще не знято з мирного прогресу. // Ще на планеті падають сини, / А матері ще сивіють від стресу*» [8, с. 188].

Пам'ять про війну (постійне зрима нагадування – «*на стінах, в орденах і медалях, – хто не повернувся з війни*» [8, с. 150]) спонукає матір із Ткачевої поеми «Хата» туго сповивати сина, щоб «*викохати стрункого витязя, годувальника і продовжувача роду, а не безхребетного немічного пасинка*» [8, с. 153]. М. Ткач також опоетизовує давньоруську традицію, за якою батько клав у колиску до новонародженого меч [7, с. 5]: «*Поклав меча у синову колиску, / Щоб виколисувався гнів*» [8, с. 175]. Але гнівна тональність дається поетові непросто, аж до пізніх збірок – «Зазим'є» і «Струна», де гостро й безапеляційно засуджено радянський режим.

Здебільшого негативно конотованій «войовничій» образності протиставляється образ-символ хліба. Хліборобська образність – універсальний для поета інструмент, за допомогою якого оприявнюється, тлумачиться й оспівується все важливе: життя, його філософія («*Хліб – від зерна. Від слова – мова, / Держава в корені – сім'я. // В усьому є своя основа / І надбудова є своя*» [8, с. 100]) і мета («*Світиться колосом труд мій у житнім вінку*» [8, с. 245]), любов («*Щоб не було в любовнім жнив'ї / Безколоскового стебла*» [8, с. 143]), мистецтво («*У руці в нього пензлі бринять перестигло, / Мов тугі колоски в золотому сніжку*» [8, с. 101]), пам'ять («*З поля України пригорща пшениці / Нам по всій Канаді на добро зійшла*» [8, с. 77]), надія («*Ще по зимі прийде весна, / Ще зарясніє ярина*» [8, с. 335]), історичне призначення нації («*По Божій волі наше життє / На цій землі засіяне на жито*» [8, с. 97]), зв'язок із родиною («*Мамині руки – колиска моя, / Хліб у долонях, що сонцем сія*» [8, с. 346]), Батьківщиною («*Стою серед поля, мов росту із землі*» [8, с. 252]) та Богом («*Благослови мене хлібом на добрім віку*» [8, с. 245]).

Образ хлібороба романтизований, пафосний, із героїчними рисами: «*В серці хлібороба дзвонить пшеницями [...] далечинь. // Він її осяйно обійма очима, – / Руки простягає – два крила століть, / І, піднявши небо дужими плечима, / Наче велет-колос, в пшеницях стоїть*» [8, с. 265]. Це антеївський тип людини, сильної, красивої, яка «*росте із землі*» [8, с. 252] і скріплює своєю щоденною працею весь традиційний устрій життя українців.

Практично всі (крім машинних) образи, що розкривають хліборобську тематику (хліб, пшениця, колос, хлібороб) мають сакральну семантику. Невипадково в poemі «Руки на штурвалі» хлібороба названо «творцем», а в пісні «Мама Марія» сказано про «молитву хлібові». Із сув'язі трьох основоположних сакральних образів Ткачевого

художнього світу – матері, хати і хліба – виростає ідилічна «Місячна казка», казка щасливого дитинства, мирного життя: *«В хаті вві сні росте дівора, / І хліб підростає щомиті: // Мати збудилась: «Чи ще не пора?» – / Вкутала ручки дитячі розкриті. // Потім до хліба: «Рости... рости» / До шибки чоло приклала, – / Місяць наструнчив до вікон дроти, / Втіхою сповнивши: «Ні, не проспала...» // І загуділа у небо піч... / І вийшла подихати мати на ганок... // Хата пливла під вітрилом сторіч / З хлібом і дитьми в світанок...»* [8, с. 274]. Ось він, тут, у магичній зворушливій картині, особистий рай ліричного героя і, бачиться, автора теж. Це – і життєвий вибір, і мета-мрія, і найбільший скарб, на який упродовж віків без кінця посягали.

Чутливий до невігойного історичного болю, М. Ткач на межі ХХ і ХХІ ст. ідентифікує нову-стару загрозу, яка справджується вже після його смерті: *«Тільки імперська тінь, ухопивши попущений повід, / Вас і досі ще смикає в світле майбутнє назад»* [8, с. 95]. Разом із передчуттям біди прокидається воєнний досвід минулих поколінь. Ліричний герой, «богом Орієм призваний землю тернову орати», раптом усвідомлює, що його *«душа закодована пращуром, лютим на прю»* [8, с. 12]. Тема історичної спадкоємності зав'язана передусім на феномені козацтва: *«Ми клейноди святі від козацтва взяли, / І відвагу козацьку взяли неповторну»* [8, с. 19]. Бо це той випадок, коли не рятує ні *«мудрість Ярослава»*, ні *«Орликова правда»* [8, с. 67], лише козацька шабля. Тож войовниче минуле згадується не в ностальгійно-романтизованому ключі, до нього апелюється як до історичного гена: хай проявить себе тепер, коли життєво необхідно.

Ще в середині ХХ ст. М. Шлемкевич закликав: *«Прокинься, загублена українська людино, споглянь на себе, на своє горе й приниження, щоб ти могла ще розпростатися на образ і подобу Божу!»* [9, с. 10]. До кінця століття і горя, і причин прокидатися побільшало: *«Та зніміть переляк, отверзайте вуста правдомовні. // На руїні століття розвійте задушливий чад. // При ясных небесах спом'янувши надії жертовні, / Подивіться на себе у сотні правдивих свічад. // Сто віків прихилить, придивіться до пам'яті роду, – / Там далекий ваш предок благає навколішки вас: / Пошануйте нащадків при хитрій спокусі на згоду / Повернути себе на довічний імперський попас. // Доки спомин живий, пригадайте у кожнім коліні / Уготовану долю по волі лукавих заброд»* [8, с. 91]. Це вже М. Ткач будить націю від найдовшого, може, сну про «старшого брата». Пригадує, як той «роздяг до трусів», як кружляв над нами чорним вороном, шукаючи «поживу [...] неживу» [8, с. 17]. Поет критикує українців за індивідуалізм, інфантильність та байдужість у вирішальні історичні моменти: *«Із неба ясного, / Неначе на здобич, той ворон упав. // А ми собі грали в кущах в підкидного, / І кожен на туза козирного ждав»* [8, с. 17].

Висновки. М. Ткач усвідомлював, що карти вже роздано, і, як не тасуй, у нас не найкращий набір, бо *«між двох мечів – із Заходу і Сходу – / Нам споконвік роковано життя»* [8, с. 97]. А це означає постійну загрозу: *«Моя Україна у вічній тривозі / Вдивляється в степ, де гуляла орда»* [8, с. 17]. Це означає – тяглість війни як тяглість зла, що простежується у «Триптисі Іванового роду», де найстарший Іван – ветеран Першої світової війни, середульший – Другої, і для молодшого «іграшкові солдатики з олова» от-от оживуть, бо *«Івани проводжають Івана в армію, – / Білий світ ще надвоє колеться!»* [8, с. 309]. Це означає необхідність озброєння Ткачевого Антея («Під небом цим під голубим, / Ми твердо стали в золоті колосся, / А хто хотів пустити нас на дим, / Землі у нас для всіх могил знайшлося»). Лише в поєднанні двох напрямів патріотичного самовияву нації, що формують феноменальний тип хлібороба-воїна, поет бачить оптимістичну перспективу: *«Україна виборє себе»* [8, с. 66]. Ткачева

візія майбутнього України може і повинна стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Біблія, або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена : 988–1988 / Пер. І. Огієнко. – Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні. – Б.м. : Б.в., 1989. – 1521 с. ; Bibliia, або Knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu iz movy davnoievreiskoi y hretskoi na ukrainsku nanovo perekladena : 988–1988 / Per. I. Ohienko. – Yuvileine vydannia z nahody tysiacholittia khrystyianstva v Ukraini. – B.m. : B.v., 1989. – 1521 s.

2. Ващенко Г. Виховний ідеал : Підручник для педагогів, виховників молоді і батьків / Г. Ващенко. – 3-е вид. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – Т. 1. – 191 с. ; Vashchenko H. Vykhovnyi ideal : Pidruchnyk dlia pedahohiv, vykhovnykiv molodi i batkiv / H. Vashchenko. – 3-e vyd. – Poltava : Poltavskiy visnyk, 1994. – T. 1. – 191 s.

3. Дзьомба Н. До проблеми української ментальності у публіцистиці шістдесятників / Н. Дзьомба // Медіапростір. – 2015. – Вип. 7. – С. 55–61 ; Dzomba N. Do problemu ukrainskoi mentalnosti u publitsystytsi shistdesiatnykiv / N. Dzomba // Mediaprostir. – 2015. – Vyp. 7. – S. 55–61.

4. Євсєєва Г. П. До питання про український менталітет і формування української національної ідеї / Г. П. Євсєєва, Л. М. Архипенко // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1. – С. 122–133 ; Yevsieieva H. P. Do pytannia pro ukrainskyi mentalitet i formuvannia ukrainskoi natsionalnoi idei / H. P. Yevsieieva, L. M. Arkhupenko // Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. – 2011. – № 1. – S. 122–133.

5. Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов : міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски» / Г. Півторак. – Київ : Академія, 2001. – 152 с. ; Pivtorak H. P. Pokhodzhennia ukraintsiv, rosiian, bilorusiv ta yikhnikh mov : mify i pravda pro trokh brativ slovianskykh zi «spilnoi kolysky» / H. Pivtorak. – Kyiv : Akademiia, 2001. – 152 s.

6. Пономарьов А. Українська етнографія : курс лекцій : навч. посіб. / А. Пономарьов. – Київ : Либідь, 1994. – 317 с. ; Ponomarov A. Ukrainska etnohrafiiia : kurs leksii : navch. posib. / A. Ponomarov. – Kyiv : Lybid, 1994. – 317 s.

7. Січинський В. Чужинці про Україну / В. Січинський. – Львів : Світ, 1991. – 92 с. ; Sichynskiy V. Chuzhyntsi pro Ukrainu / V. Sichynskiy. – Lviv : Svit, 1991. – 92 s.

8. Ткач М. Струна : вибране / М. Ткач. – Київ : Київ. правда, 2002. – 488 с. ; Tkach M. Struna : vybrane / M. Tkach. – Kyiv : Kyiv. pravda, 2002. – 488 s.

9. Шлемкевич М. Загублена українська людина / М. Шлемкевич. – Нью-Йорк, 1954. – 158 с. ; Shlemkevych M. Zahublena ukrainska liudyna / M. Shlemkevych. – Niu-York, 1954. – 158 s.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2019.

S. Hutsuliak

BETWEEN / WITH SWORD AND PLOWSHARE: IMAGE OF A UKRAINIAN IN MYKHAILO TKACH'S POETRY

The problem of patriotic education is one of the most topical issues nowadays. In fiction, it can be solved in particular through the creation of patterns for imitation. This article explores the collective image of a Ukrainian as a model for imitation, which is provided by the poet Mykhailo Tkach.

In general, he does not evade from existing notions of Ukrainian mentality. His literary characters are first of all kind, romantic, fun, generous and trusting. This is a rich inheritance from the farming past. The symbol of bread is a universal tool, by which the poet expresses, interprets and glorifies all that matters for him. Almost all images (except for the machine ones) that reveal the bread theme (bread, wheat, ear, cereal growers, etc.) have sacred semantics.

However, from time to time this idyllic picture becomes monochrome, especially in poetry about war, about memories of it or foreboding. Showing the anxiety of Ukrainian society, M. Tkach's poetry about war became the part of a much wider context. The reason is that since the middle of the twentieth century the whole ruined and frightened world «has started talking about the abandonment of man, the anxiety as his basic feelings, about the anxiety as the forematter of the soul» (M. Shlemkevych).

M. Tkach sees the escape in the remembering. He builds pathetic poetic monuments to Unknown Soldier and to Mother who lost her son in the war. And it's amazing how they remind real monuments.

Looking in the depth of history, the poet stresses the continuity of militant (secondary by their nature) traditions, particularly Cossack heroism. Perhaps this is best achieved in the poem «Hands on the wheel», in which the cereal grower, who has recently been making clay toys, is forced to grow up into a warrior and saddles true horse to fight the enemies, protecting his family and land. M. Tkach also demonstrates the eternal, biblical continuity of evil in this poem.

Human life is what the poet values most of all. That's why he is on the side of peace and calls for peace. But at the same time he points out with sadness that it is too early to turn swords into ploughshares, as mentioned in the biblical prophecy. M. Tkach recognized the new-old threat to his motherland in anticipation of the next millennium, and his poems became even more acute and more didactic than before. Anyway he looked to the future with hope, noting us not to let the swords fall from our hands. His Antey is armed.

Key words: *mentality, the image of a Ukrainian, farmer-warrior.*

УДК 821.111-31.09

Д. І. Дроздовський

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ МНОЖИННОЇ РЕАЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЖАМИ ПОСТПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ РОМАНІВ

У статті досліджено, що в англійському постпостмодерністському романі увиразнено мотив одночасного перебування суб'єкта в кількох вимірах реальності. Моделі такого перебування можуть підпорядковуватися різним авторським концепціям: роман-сповідь із романом у романі («Спокута»); використання науково-фантастичних концепцій «множинності часу», його нелінійної організації відповідно до теорії суперструнної реальності, яка представлена у вигляді кількох одночасних зон, між якими може бути встановлений зв'язок (фізичний або метафізичний) («Хмарний атлас»); конструювання у власній свідомості фіктивної реальності, що постає заміником справжньої дійсності, що має занадто сильний травматичний ефект для суб'єкта (таким чином створена підсвідомістю дійсність витісняє певні фрагменти минулого, які через певні обставини не можуть бути проговорені або ж

подолані індивідом) («Дивний випадок із собакою вночі»); суб'єкт реальності не може достеменно ідентифікувати для себе, яка з реальностей, у яких він перебуває, справжня, позаяк не існує чітких інструментів для верифікації реальності («Субота», «Спокута»).

Ключові слова: І. Альєнде, М. Геддон, М. Дж. Гайленд, І. Мак'юен, постпостмодернізм, сучасний британський роман, множинність реальності.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-44-50

Постановка проблеми. Визначення світоглядно-філософських, ідентичнісних, жанровомодифікаційних, наративних параметрів постпостмодерністського роману належить до малодосліджених тем сучасного літературознавства й загальної теорії культури. У постпостмодерністських романах оприявлено наративи, у яких представлено концепт *множинної реальності*, тобто такі, що складаються з різних історій, відповідно, у них експліковано різні типи пам'яті, різні вияви світорозуміння та ін. Такі романи мають дві чи більше сюжетні лінії, які сукупно експлікують певний проблемно-тематичний комплекс. Так, у постпостмодерністському романі «Гам, за зимою» [1] (латино)американської письменниці Ісабель Альєнде дискурс Евелін пов'язаний із темою картелів, торгівлі людьми; дискурс Лусії словесно візуалізує мотив нової сексуальності, не детермінованої біологічними чинниками (оприявлено ідею того, що людина здатна обирати свою стать залежно від світоглядних позицій і подібно до того, як у різних африканських племенах люди змінюють свої імена в різний період самостворення й розвитку, бо первісне ім'я, дане при народженні, не відбиває специфіки життя людини сьогодні); світ Річарда оприявнює проблему пошуків людиною свого призначення. У романі загострено проблему неодновимірності людини, багатогранності ідентичності персонажів, репрезентованих в іншому порівняно з постмодерністським ракурсі. Окреслена специфіка постпостмодерністського літературного дискурсу, зокрема в річищі сучасного британського роману, детермінує **актуальність** представленої розвідки.

Мета статті – схарактеризувати світоглядно-філософські параметри постпостмодерністського роману «Дивний випадок із собакою вночі» М. Геддона, визначивши специфіку перебування суб'єкта нарації в реальності, яка є іманентно множинною (кількарівневою). Визначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: окреслити світоглядні особливості суб'єкта постпостмодерністського британського роману; визначити сутність концепту «множинна реальність» як чинника постпостмодерністського художнього світу; дослідити постпостмодерністську модель гуманізму, репрезентовану в сучасних британських романах; виявити соціокультурну специфіку концепту «множинна реальність», розкривши його зв'язок з ідеями транскультурності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка особливого, деформованого світосприйняття героїв сучасних романів може бути детермінована й такими розладами, як аутизм, зокрема синдром Аспергера тощо. Це посвідчує погляди Т. Вермюлена і Р. Ван ден Аккера [7] на те, що культура, яка прийшла на зміну постмодернізму, втілює в собі принцип хитання між двома мисами: наївності й досвідченості, альтруїзму та прагматизму. Голландські дослідники метамодернізму запропонували доволі точно з філософської точки зору визначення сучасної культурно-історичної ситуації, яка втілює поєднання в ідентичності або психотипі різних, подеколи полярних і антипатичних рис.

Множинність реальності, що постає одним із ключових мотивів постпостмодернізму, детермінована соціальними й психологічними чинниками, а також впливом наукових відкриттів щодо розуміння природи людини, особливостей часу й матерії. Людина ХХІ ст. перебуває у світі потенційно множинному, де в одному просторі зустрічаються персонажі з різною історією, різними типами досвіду, культурно-етнічної пам'яті тощо. Окремий локус реальності може поставати місцем зустрічі тих наративних фрагментів, які в одній часовій площині відійшли у світ минулого, що не може повторитися. З іншого боку, йдеться про такі локуси, у які потрапляють певні символічні об'єкти, що містять «сліди» минулого, які мають особливу значущість для майбутнього. Усе це дає підстави говорити про реалізацію в постпостмодернізмі концепції «позачасової одновимірності» [4, с. 454], яка оприявлена не лише в британському, а й також американському і канадському постпостмодерністському романі [4].

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що транскультурність, мультикультурність, зустріч з *Іншим* стають чинниками не лише нової реальності ХХІ століття, а й інструментами травмування людини, яка прагне знайти рівновагу у хисткому світі подвійних стандартів і неодновимірної політичної дійсності, побудованої за допомогою симулякрів і фейкових технологій. Мотив *транс-* набуває особливого увиразнення в постпостмодернізмі: йдеться про вихід героїв за рамки традиційних уявлень про історію, простір, людське тіло та людську природу, експліковано нові кордони навколо людини й у новий спосіб словесно візуалізовано такі феномени, як *стать*, *ідентичність*, *соматичність* тощо. Форми співіснування персонажів із реальністю часом набувають патологічних виявів і постають настільки потужним чинником травмування людини з позиції традиційного уявлення про тіло, стать, психіку тощо, що постпостмодерністський роман не може обійти увагою нових поглядів на людину, її специфічні комунікативні кореляції з пам'яттю, психікою, тілом, категоріями часу, простору.

Пошук смислів буття актуалізує в постпостмодерністському дискурсі важливість утвердження *гуманістичного*, експлікованого в ситуації різних соціально-політичних, економічних та ін. викликів. Для більшості аналізованих у статті романів ця індивідуальність оприявлена у виявах емоційної ідентичності людини, у її волі та прагненнях. Емоційність у такому разі зображено як рису, що є чинником протистоянь і непорозумінь, бо саме вона фрагментує реальність навколо персонажів на кілька субреальностей, реалізуючи у художній площині концепцію *сенсу фактів*. Гормональні проблеми, емоційні реакції тощо не дають можливості людині аналізувати реальність відсторонено, об'єктивно і з позиції здорового глузду. Часто світ, у якому в ХХІ ст. перебуває людина, зображено як такий, що перебуває в епоху «кінця світу». Не випадково для А. С. Баєтт особливої значущості в сучасній літературі набуває реактуалізація міфу про Рагнарока [5].

Кристофер у романі «Дивний випадок із собакою вночі» М. Геддона прагне жити у своєму внутрішньому світі. Вихід назовні для нього означає зустріч із невідомістю, що може викликати панічну атаку. У постпостмодерністському романі експліковано ситуації, у яких герої здійснюють екзистенційний вибір або ж опиняються в ситуації зустрічі з тим, що є рушієм світоглядних змін у їхньому житті. У романах актуалізовано психологічні колізії, які дають підстави говорити про поглиблену увагу англійських авторів до осмислення психологічних проблем, які виникають у суспільстві ХХІ століття.

Особлива увага в британському постпостмодерністському романі приділена зображенню підлітків, які мають ще не сформоване мислення, детерміноване значною

кількістю стереотипів, конвенції попередніх політичних, наукових традицій тощо. Так, у романі ірландської письменниці М. Дж. Гайленд «Угамуйте мене» ідеться про хлопця, який переживає подібні ситуації та досвід, що і Кристофер у романі М. Геддона «Дивний випадок із собакою вночі». Кристофер не вбачає в батькові людяності, відмовляється контактувати й довіряти йому після того, як той зізнається у вбивстві собаки, а також у приховуванні листів матері. Джон у романі «Угамуйте мене» зневірюється у батьках після того, як дізнається про їхню брехню: *«В Гоурі вона такою не була. Вона читала книжки, дотепно й цікаво розмовляла, говорила про виготовлення ляльок, а зараз вона сумна й немічна без будь-якої причини»* [2, с. 176]. Обидва юнаки наділені гіпертрофованою спостережливістю й уважністю до деталей: *«Батько прийшов додому о 5:48 вечора... На ньому була сорочка в клітинки лаймово-зеленого та небесно-блакитного кольорів, і шнурівки на одному черевіку були зав'язані подвійним вузлом, але на другому – ні»* [3, с. 83]. Джон у романі М. Гайленд підмічає, що *«коли тато допиває воду, я бачу, що гудзики в нього на жакеті застебнуті неправильно. Він так робить навмисне, і часто це є ознакою доброго настрою»* [2, с. 11]. Або ж Джон зауважує: *«Я уважно дивлюся на нього – і щось стається. Я знаю – я впевнений, – що він каже неправду. Є щось у його обличчі, якийсь проблиск, миттєва півусмішечка, потім похмура гримаса»* [2, с. 15].

Джон бачить світ як сукупність причинно-наслідкових взаємодій і тенденцій, тож, підмічаючи нюанси, можна сформулювати власну систему, яка допомагатиме розумітися на тому, коли й чому люди кажуть неправду, як виявити неправду в комунікації з іншими, через що виникають конфлікти тощо. Юнак підмічає людські реакції, прагнучи виявити підтекст або ж додаткові значення в емоційних виявах інших: *«Вони сміються так сильно і так довго, що сам жарт, мабуть, виходить за межі мого розуміння, і мені хочеться знати, в чому він полягав»* [2, с. 81].

Спільним для обох персонажів-юнаків є несамовите прагнення досягнути поставленої мети. Мрія Кристофера – це іспит із математики, фізики та вищої математики на оцінку «А», зрештою, юнак отримує дозвіл на складання іспиту з математики. Джон прагне поїхати до Ніагари, його бажання має будь-що здійснитися. *«У крайньому випадку я зароблю своїм даром достатньо грошей, щоб заплатити за поїзду на Ніагарський водоспад»* [2, с. 27]. Юнак свариться з матір'ю через те, що доводить їй про необхідність позичити кошти в бабусі задля того, щоб мрія Джона здійснилася швидше.

Обидва персонажі переживають розлучення батьків – складну психологічну травму, що позначається на їхньому світогляді: *«Я мало не падаю. Я не можу зосередитись. Їй не слід було казати мені це. Їй не треба було цього казати»* [2, с. 193]. *«Але чи не погана він для мене компанія? Хіба не він є причиною всіх наших неприємностей? Так, у цих неприємностях винуватий мій тато, і я не піду з ним. Я залишуся тут, де я є зараз, з мамою. Вона ні в чому не винувата. А він повинен дати нам спокій і не робити більше ніяких неприємностей»* [2, с. 195]. Обидва проводять своє «розслідування», метою якого є викриття правди. Кристофер розпитує місіс Александер, а Джон стежить за сусідами і згодом розповідає про це матері: *«Що ж, – каже вона нарешті, не дивлячись на мене, – ти сказав правду, і тепер у тебе немає батька»* [2, с. 192]. І Кристофер, і Джон – носії «наукового» мислення, вони сприймають феномени навколишньої дійсності через аналіз, притаманний дослідникам, а не юнакам їхнього віку. *«Мені подобається цей факт. Про це можна здогадатися самостійно, навіть нікого не питаючи, можна просто дивитися вночі на небо й розмірковувати»* [3, с. 15]; *«Я не знаю, чому хтось, хто витрачає час на думання, має*

когось дивувати. Є ж тисячі речей, про які варто подумати. Коли доходить до думання, то життя схоже на величезний парк розваг» [2, с. 26].

Персонажі постпостмодерністського роману прагнуть відстороненого аналізу дійсності, уникаючи будь-яких виявів емоційності під час сприйняття проблемних ситуацій. Лише в такому разі в момент екзистенційного вибору вдається не впадати у розпач, а протистояти реальності за допомогою здорового глузду. Натомість неправильно говорити про те, що постпостмодерністський герой є беземоційним. Чуттєвість набуває форм імпліцитних, проте саме вона у моменти складного вибору дає можливість героям залишатися на боці «людського», тобто на боці тих явищ, що протистоять ідеології.

У постпостмодерністському романі «Гам, за зимою» І. Альєнде наголошено, що консервативність, притаманна людям, є фактором стримування їх розвитку. Ця риса перетворює людей на неконкурентноспроможних у постпостмодерністській реальності, що постає іманентно транскультурною і потенційно трансферною. Трансферність – елемент мислення постпостмодерністської людини, яка прагне увібрати у свою соціокультурну ідентичність досвід інших країн, народів, культур, розуміючи, що бачення базових принципів світобудови обмежене значною кількістю стереотипів.

Генрі Пероун («Субота»), який є фаховим нейрохірургом, прагне з'ясувати для себе питання естетики, принципи творення поезії та причини функціонування мозку у людей, яких у суспільстві називають «митцями». Здатність до творчості виявляє у таких людей особливо розвинену фантазію, а здатність до фантазування дає можливість створювати потенційно нескінченну кількість зв'язків, що спричиняють створення нових явищ, котрі деавтоматизують сприйняття світу і дають можливість людині відчувати радість від життя. Творчість здатна деавтоматизувати мислення сприяє формуванню нового світу, у якому людина може звільнитися від попередніх конвенцій і стереотипів, що, ніби «беконівські демони», заважають людському поступу. У постпостмодерністських романах у загострений спосіб експлікована роль літератури. У своїй природі творчість, з одного боку, протистоїть тенденціям роботизації й виявляє загрози можливого штучного інтелекту. З іншого боку, здатність до фантазування свідчить про інакшість людини, її потенційну маргінальність в аспекті сприйняття більшістю або ж непристосованість до традиційних форм дійсності. І Генрі Пероун, і Кристофер, і Джон – соціопатичні персонажі, наділені особливою постпостмодерною чутливістю (репрезентованою через такі концепти, як «наївність», «щирість», «серйозність» [див.: 8]) і аналітичними здібностями.

Висновки. Герой постпостмодерністського роману зображений як іманентно *трансферний*, він залучає в себе різні часові (крізьчасові у разі переміщення героїв у часі) й просторові досвіди спільнот. Так, Річард у романі «Гам, за зимою» І. Альєнде у момент осмислення свого життя, готуючись розпочати новий етап, згадує культурно-релігійну специфіку мислення своєї дружини, яка в американському суспільстві не пориває зв'язків із родовими африканськими уявленнями й віруваннями. Постпостмодерністський роман репрезентований як множинна оповідь, як наратив, що словесно візуалізує різні досвіди (особливі реальності) людей-вихідців із країн «третього світу», Латинської Америки й Азії тощо, які, проте, у постпостмодерністській перспективі не є маргінальними суб'єктами нового транскультурного світу, а носіями важливого знання (Кристофер у «Дивному випадку з собакою вночі» М. Геддона, Генрі в «Суботі» І. Мак'юена) або практики (Джон в «Угамуйте мене» М. Дж. Гайленд), що має важливе значення для формування світогляду та ідентичності в постпостмодернізмі.

Список використаної літератури

1. Альєнде І. Там, за зимою : роман / І. Альєнде ; пер з ісп. С. Борщевський. – Київ : Видавництво Анетти Антоненко, 2018. – 360 с. ; Aliende I. Tam, za zymoju : roman / I. Aliende ; per z isp. S. Borshchevskiyi. – Kyiv : Vydavnytstvo Anetty Antonenko, 2018. – 360 с.
2. Гайленд М. Дж. Угамуйте мене : роман / М. Дж. Гайленд ; з англ. пер. В. Дмитрук. – Львів : Кальварія, 2008. – 244 с. ; Hailend M. Dzh. Uhamuite mene : roman / M. Dzh. Hailend ; z anhl. per. V. Dmytruk. – Lviv : Kalvariia, 2008. – 244 s.
3. Геддон М. Загадковий нічний інцидент із собакою / М. Геддон ; пер. з англ. А. Рогоза – Харків : Клуб сімейного дозвілля 2016. – 221 с. ; Heddon M. Zahadkovyi nichnyi intsydent iz sobakoju / M. Heddon ; per. z anhl. A. Rohoza – Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia 2016. – 221 s.
4. Овчаренко Н. Постколоніальні проєкції канадської прози / Н. Овчаренко. – Одеса : Фенікс 2018. – 512 с. ; Ovcharenko N. Postkolonialni proektsii kanadskoi prozy / N. Ovcharenko. – Odesa : Feniks 2018. – 512 s.
5. Byatt A. S. Ragnarök / A. S. Byatt. – Edinburgh : Canongate Books Ltd, 2011. – 208 p.
6. McEwan I. Saturday / I. McEwan. – London : Vintage, 2006. – 279 p.
7. Metamodernism : Historicity, Affect, and Depth after Postmodernism / R. Van den Akker, A. Gibbons, T. Vermeulen (eds.). – London–New York : Rowman & Littlefield, 2017. – 260 p.
8. Vermeulen T. Notes on Metamodernism / T. Vermeulen, R. Van Den Akker // Journal of Aesthetics and Culture. – 2010. – Vol. 2, Issue 1. – P. 1–14.
Стаття надійшла до редакції 18.11.2018.

D. Drozdovskyi

SPECIFIC WAYS OF PERCEPTION OF THE MULTIFACETED REALITY BY CHARACTERS OF THE POSTPOSTMODERNISTIC NOVEL

In the paper, the author has outlined the concept of multifaceted reality as one of the key features of the postpostmodernistic novel. The specific cognitive peculiarities of the protagonists of I. Aliende, M. Haddon, M. Hyland, I. McEwan's novels have been explained. The author has analyzed the nature of multifaceted reality in which the protagonists exist. Besides, it has been spotlighted that protagonists' way of reality perception integrates the intention to analyze the reality using emotionality (emotional intelligence) and the desire to verify it with the help of scientific approach. The multiplicity of reality, which is one of the key motives in literary postmodernism, is determined by social and psychological factors, as well as the influence of scientific discoveries on understanding of the nature of human beings, the peculiarities of time and matter. The world of the twenty-first century is in potentially plural where people of different backgrounds, experience, cultural and ethnic memory meet in one space. A separate locus of reality can serve as a meeting point for those fragments that, in one time, have gone away into the past which cannot be repeated. On the other hand, we are talking about such loci which include certain symbolic objects that contain traces of the past which are of particular significance for the future. All this gives grounds to define the implementation of the concept of timeless dimensionality in postmodernism adopted not only in English, but also American and Canadian postpostmodernism. In the paper, the author has spotlighted the specific representation of autistic thinking in contemporary postmodernistic novel. The novel «The Curious Incident of the Dog in the Night-Time» by the English writer Mark Haddon is in the center of investigator's attention. In the postpostmodernistic novel, the construction

of the world takes place in accordance with the concept of the psychic world as one that contains hidden spaces that can be actualized in situations of uncertainty, during strong shocks, etc. Christopher, the protagonist of M. Haddon's novel, has a special way of thinking inherent in the strategy to objectify reality laying it out into basic causal elements. At the same time, the protagonist represents a special type of scientific mind seeking to learn the world in accordance with the concept of prime numbers and avoiding any form of emotionality. In the paper, the author has analyzed the peculiarities of Christopher's philosophy. It is emphasized that protagonist's outlook embodies the principles of scientific approach of the reality and reveals the forms of new humanism. The cognitive specificity of the thinking of the teenager with Asperger's syndrome has been outlined: the inability to distinguish irony and the connotative meaning of words, the perception of God and the transcendental matters, the idealization of mathematics and the concept of «prime numbers», etc.

Key words: *I. Aliende, M. Haddon, M. Hyland, I. McEwan, postpostmodernism, contemporary fiction, multifaceted reality.*

УДК 821.162.1-31.091

В. В. Дуркалевич

ШУЛЬЦІВСЬКІ ІНСПІРАЦІЇ У ПОВІСТІ ВІЛЬГЕЛЬМА ДІХТЕРА «БОЖИЙ КІНЬ»

У статті розкривається сутність актуалізації літературної спадщини Б. Шульца у новому рецептивному контексті, сформованому пізньою автонараційною практикою зацілілого. Підкреслюється, що така практика має виразний діалогічний й інтертекстуальний характер, котрий веде до розширення й диференціації вже наявних типологічних класифікацій. Аналізуються експліцитні й імпліцитні способи означування постаті дрогобицького митця та його тексту. З'ясовується мотиваційне підґрунтя творчого діалогу, окреслюються його концептуальні рамки.

Ключові слова: *спогадування, автонарація, читання, творчий діалог.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-50-57

Постановка проблеми. Рецепція шульцівських мотивів, образів, сюжетів є такою ж давньою, як і тексти самого Б. Шульца. До того ж рецепцією багатоаспектною, бо розгортається на різних діалогічних рівнях, серед яких – літературно-критичний, літературознавчий й літературний. Не менш розбудованим є також й поле читання постаті самого митця як впізнаваного культурного героя, що потверджує, зокрема, існування низки знаних й широко коментованих прозових текстів, серед яких: «See Under: Love» Д. Гроссмана (1986), «The Messiah of Stockholm» Ц. Озік (1987), «Il mese dopo l'ultimo. Frammenti di un romanzo incompiuto» М. Ерколані (1999), «Un uomo che forse di chiamava Schulz» У. Рікареллі (2000), «Im Kopf von Bruno Schulz» М. Беллера (2013) та ін. Тривала присутність Шульцовой прози й самого митця, передусім як персонажа біографічних романів й оповідань, у світовій культурній пам'яті дає можливість говорити про різні типологічні пласти рецепції, які співіснують, взаємопроникаються й постійно між собою діалогізують. Поява кожного нового твору,

що відсилає до Б. Шульца і його тексту, або вписується у вже наявні типологічні рубрики, або спонукає науковців до пошуку нового класифікаційно-інтерпретаційного інструментарію. Твором, який, поза сумнівом, впливатиме на переформатування багатьох уже сформованих типологічними дискурсивними практиками полів, є повість В. Діхтера «Божий кінь» (1996). Однією, й чи не єдиною, спробою обговорення твору В. Діхтера, є книга Б. Крупи «Розповіді Загладу», у якій «Божий кінь» закласифікований до рубрики «Діти Голокосту спогадують», відтак опиняється серед таких текстів, як «Чорні сезони» М. Гловінського (1998) та «Дівчинка у червоному плащику» Р. Лігоцької (2001). Підставою типологізації є тут пізні спогадування, у якому відбувається моделювання нарації з перспективи свідомості дитини, що живе у часи Заглади [7, с. 276–299]. У запропонованій статті спробуємо змінити увагу у напрямку дослідження інспірації Б. Шульцом, а це, своєю чергою, дасть можливість вписати текст В. Діхтера у нові інтерпретаційні й історико-літературні контексти, які продовжують активно концептуалізуватися, зокрема й у плані створення нових історій української літератури, відкритих на голоси й досвіди іншого.

Аналіз останніх досліджень. Творче читання й перекладу текстів Б. Шульца конституює особливу рецептивну мапу, яка постійно модифікується й збільшує свій засяг. Особливу роль у цих процесах відіграють переклади, зокрема й нові, наприклад, українською авторства Ю. Андруховича (2012) чи німецькою авторства Д. Дауме (2008). Науковці намагаються реконструювати шульцівський слід в англійськомовній (Т. Робертсон, Є. Яжембський, А. Ф'ют), сербській (А. Татаренко), угорській (Л. Палфалві), нідерландській (К. ван Гойкелом), німецькомовній (Д. Дауме, А. Гудзік), іспанськомовній (К. Фарре), а навіть українській (В. Меньок) літературах. Однак чи не найбільше уваги науковці зосереджують на рецептивному просторі польської літератури. Синтетичний огляд творчого діалогу з Б. Шульцем, що розпочався ще за його життя й тривав до кінця 80-х минулого століття, здійснив Є. Яжембський, вказуючи на прізвища А. Кійовського, С. Лема, В. Пазнівського, М. Солтисіка, Ю. Стрийковського, К. Трухановського, Л. Флашена. На присутність Б. Шульца у польській прозі 90-х, передусім у текстах О. Токарчук, М. Тулли, С. Хвіна, П. Шевца, звертає увагу А. Баглаєвський. Про шульцівські мотиви у творах А. Стасюка пише А. Невядомський. Літературознавці, проте, не лише аналізують мотиви, техніки, стилі й образи, інспіровані шульцівською прозою й постаттю самого митця, але й намагаються з'ясувати головні причини безперервного тривання творчого діалогу поміж Б. Шульцом та його щоразу новими читачами. Показовими у цьому плані можуть бути статті Є. Яжембського «Сюжетні фабрики»: народження оповідей з життя і творчості Шульца» та «Як читали і як читають Шульца», у яких дослідник говорить про творчість Б. Шульца як про унікальний «інтерпретаційний феномен» [4, с. 54], а також про «надбудову нового твору» над шульцівськими фабулами, митцевою біографією та не віднайденими досі рукописами [5, с. 31]. До більш розбудованих тез про причини й мотиви безперервної шульцівської «експансії» вдається С. Росек, котрий говорить про: розпоршений і неповний доробок; мерехтіння і (нескінченну герменевтику); літературу (і письменника) в іконосфері; зануреність творчості в біографію; оновлення інтимності читання [8]. Окрему нішу у контексті рецептивної проблематики займає осмислення творчості й долі митця на тлі «великих нарацій, що впорядковують екзистенційні й історичні досвіди людини ХХ століття» [8, с. 107]. Розповідь про Шоа є однією із таких нарацій. Єврейське походження Б. Шульца, його трагічна доля, втілений у прозі особливий спосіб бачення світу, а також таємниця не віднайдених рукописів виявилися також надзвичайно придатними інструментами для роботи із постпам'яттю, що підтверджують, зокрема,

тексти С. Озік й Д. Гроссмана. Однак якщо інспірація Б. Шульцом авторів, що належать до нащадків зацілілих є вже досить добре опрацьованою, зокрема й літературознавцями, то прочитування шульцівського тексту самими зацілілими залишається питанням відкритим.

Метою запропонованої статті є дослідження рівнів і способів присутності Б. Шульца та його тексту у спогадовій прозі В. Діхтера. Реалізація мети передбачає вирішення наступних **завдань**: 1) виявити й проаналізувати способи означування у тексті постаті Б. Шульца; 2) виявити й проаналізувати рівні та способи оприявлення шульцівського тексту як результату відповідної читацької практики; 3) з'ясувати можливе мотиваційне тло міжтекстового діалогу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи повість В. Діхтера «Божий кінь» у плані композиційних характеристик, Б. Крупа звертає увагу на її сегментованість, фрагментарність, неоднорідність. Дослідник підкреслює також емоційний мінімалізм, відсутність моралізування, редукцію психологізації оповіді. Головною ж рисою книги вважає послідовне уникання перспективи наратора-всезнавця [7, с. 279–280]. Такий тип моделювання оповіді Б. Крупа пояснює спробою відтворення автором неоднорідного характеру людської пам'яті, травмованої подіями Шоа, й відтак потребою конструювання альтернативної, щодо цілісної та впорядкованої, нарації. Припускаємо, що силове поле окреслених вище характеристик помітно впливає на актуалізацію відповідної читацької рецепції: натяки, деталі, побіжні уваги, – усі ці елементи у лавиноподібний спосіб зрушують десятиліттями напрацьовані поклади лектурового досвіду. Особливо ефективно нараційні прогалини, лакуни, прірви й неоднорідності спрацьовують, поза сумнівом, у контексті розмови про Б. Шульца. Прізвище дрогобицького митця з'являється у повісті під час опису повоєнного досвіду перебування у Ліготі, куди разом із батьками емігрував малий Вільгельм: *«Після війни почалися уроки малювання. Нас навчав молодий, але лисий чоловік, котрий приїхав з Дрогобича і чекав на відкриття Художньої академії у Катовіцах»* [6, с. 147]. Подальше впровадження інформації про Б. Шульца відбувається шляхом відтворення добре знаних широкому загалові біографічних фактів, на котрі, однак, накладається приватна історія учня, витворюючи у такий спосіб семіотичний ефект спогаду у спогаді: *«Вони мали чудового професора. Єврея. Німець застрелив його з дамського пістолета. Наш вчитель намалював його портрет з пам'яті і заховав його під ліжко. На жаль, росіяни конфіскували портрет під час репатріації»* [6, с. 148]. До витворення мультиплікаційного, щонайменше потрійного, семіотичного ефекту доходить, своєю чергою, на рівні моделювання діадичної схеми «учитель – учень». Чи не найцікавішим виявляється функціонування вказаної діади на інтертекстуальному рівні, до якого впроваджує наступний фрагмент: *«До війни він був філателістом. Колекціонував художників. Матейко, Гроттер, Коссак. У тридцять дев'ятому отримав збільшувальне скло. Альбом втратив разом з портретом»* [6, с. 148]. Словами-маркерами у цьому фрагменті є відповідно «філателіст» й «альбом», які відсилають до одного зі знакових у Шульцовому доробку текстів – до «Весни» з тому «Санаторій під Клепсидрою». Наскільки важливим є цей текст у семіосфері Шульцової діалогії саме з огляду на його філателістичний дискурс підкреслювали свого часу В. Панас у статті «Жіночий Месія, або Про «Весну» Бруно Шульца» та І. Лисік у статті «Філателістичні уподобання». Наратор В. Діхтера нав'язує до актантної дихотомії «Рудольф – Юзеф», а також до провідного мотиву володіння альбомом («марківником») як «герменевтичним ключем до витлумачення світу» [1, с. 146]. Однак робить це за принципом à rebours. У «Весні» власником альбому є Рудольф. Саме він показує його нараторові: *«Як раптом Рудольф [...]»*

витягнув з-за пазухи альбом для марок і розгорнув його переді мною» [2, с. 152]. У «Божому коні» герої міняються ролями – наратор є власником альбому, яким зацікавлює учителя-філателіста: *«Учитель чекав на мене у класі. Він нахилився над червоним альбомом, який я поклав на столі й повільно перегортав грубі картки»* [6, с. 147]. Змінюється не тільки структурний уклад ролей, виразної зміни зазнає і їхнє семантичне поле. У Б. Шульца допущеним до розуміння значення й вартості альбому, свідомим свого втаємничення, уповноваженим до екзегетичних маніпуляцій над весною виявляється наратор-Юзеф: *«Я мав багато підстав думати, що ця книга була призначена для мене. Багато знаків свідчило про те, що вона зверталася до мене – як спеціальна місія, послання й особисте доручення»* [2, с. 157]. У повісті В. Діхтера натомість ініціативу переймає учитель, він не тільки вміло конфронтує власний й учнівський досвід, але, використовуючи наївність й необізнаність хлопця, заволодіває альбомом з марками: *«Учитель вважав, що мій альбом не є вартісним. Кого цікавлять німецькі марки? Окрім того, німецькі видання вимагають досвідченого філателіста. Може, колись я ним буду, але розпочати треба від чогось простішого. Я сказав, що можу дати йому альбом»* [6, с. 148–149]. Щоправда учитель намагається зрівноважити ситуацію ритуалом обміну, вручаючи хлопцеві *«конверт з російськими марками»* [6, с. 149]. Концептуалізація філателістичного мотиву за принципом навспак виразно проявляється також на прикладі процесу читання марок. Для наратора «Весни» важливо розпочати від ствердження односторонності світу, обмеженого «найвищим авторитетом»: *«Світ натоді був обмежений Францом Йосифом I. На кожній поштової марці, монеті, на кожному штемпелі його відбиток утверджував незмінність і непорушну догму всесвітньої однозначності»* [2, с. 155]. Завдяки альбомові Рудольфа Юзеф може здійснити радикальний інтерпретаційний зсув, сягаючи уявою поза межі замуваного, застиглого й замовчаного світу імперії однозначного: *«Я відкрив її – й переді мною замиготіло барвами світів, вітром неосяжних просторів, панорамою рухливих обріїв. [...] Канада, Гондурас, Нікарагуа, Абракадабра, Гіпорабундія...»* [2, с. 156]. У повісті «Божий кінь» альбом, на протигагу шульцівському марківникові, не показує альтернативи, затримуючи увагу інтерпретатора на втіленій у марках тоталітарній візії світу: *«За прозорими смужками воскового паперу були віткнуті оздобні конверти й великі марки. Гітлер, Герінг, Гебельс. Дванадцять фельдмаршалів з булавами. Месершміти, що стріляли до літаків з кольоровими колами на крилах»* [6, с. 148–149]. У марківнику Рудольфа світ розгортається екзотичними й фантастичними країнами, нестримно розростається історіями, вибухає яскравими кольорами. У знайденому альбомі Вільгельма представлений не менш динамічний світ, однак у ньому домінує калейдоскоп мілітарних атрибутів експансивного тоталітаризму, зафіксованих у кульмінаційному моменті їх величі й переконливої потуги: *«На двох марках завбільшки з мої долоні були військові кораблі. На одній – сіро-блакитний «Bismark», покритий захисними плямами, розрізав хвилі, що переливалися через його корму. Над водою стриміли довгі дула гармат. За ним плив невеликий «Prinz Eugen», кольори котрого зникли у низькій хмарі. На іншій марці виходив з фіорду «Scharnhorst». Грав оркестр. Жінки махали хустками. Вздовж борту тяглася біла лінія моряків в круглих шапках зі стрічками. За скелястими стінами фіорду пінилося море»* [6, с. 149]. Докладному описові підлягає також заміщений в альбомі конверт із пропагандистським зображенням «художньої» мапи Європи. Усі запитання щодо зображень супроводжуються коротким відповідями учителя, які, так само, як і увесь текст повісті, читач може розгортати відповідно до горизонту своїх очікувань.

У повісті В. Діхтера існує також велика семантична фігура, котра відсилає до світу Шульцових оповідань, і є своєрідним семіотичним еквівалентом присутнього там образу батька. Ця фігура функціонує у «Божому коні» в особливий спосіб – як мозаїка, що складається із семантичних полів різних персонажів, серед яких: дідусь наратора (фельдшер Мандель); дрогобицький кравець Боніфацій Гурлюш; лікар із Ліготи; інженер Птак із Тшебіні. Кожен із цих персонажів є своєрідним сконденсованим скриптом, за яким прокреслюється слід творчого діалогу із текстом-джерелом. Дідусь Вільгельма є центральною фігурою родинної історії. Він репрезентує чітко окреслену систему цінностей, тішиться авторитетом, добре орієнтується в історичній ситуації, опікується родиною, намагається вирятувати дітей і онуків з пекла Шоа. Одночасно коріння цієї фігури ховаються в міфологічній імлі австрійської імперії, відсилаючи до топографії щасливого Відня. Діалогічний спогад накреслює палімпсестну біографію дідуся, у якій тісно переплітається реальне й оніричне, послідовно відсилаючи до архетипу шульцівського Якуба. Старий Мандель також був власником крамнички, й так само збанкрутував. Онук спостерігає за кропіткою працею дідуся при бухгалтерських книгах. Разом із дідусем вчиться читати світ завдяки великому зеленому лексикону. Вільгельм стає також свідком того, як надзвичайна книга деградує до маловартісного предмета, проданого за буханець хліба. Старий Мандель, як і Якуб, вдається у перемовини з Богом. Так само, як і Якуб, несподівано з'являється, сідаючи до родинного столу. Інші персонажі вище згаданої мозаїки на власний спосіб продовжують втілювати ідею присутності Б. Шульца як біографічної постаті, а також розгортати діалог зі світом його текстів. Кравець Боніфацій Гурлюш мешкає у Дрогобичі, до того ж на вулиці Флоріянській, 12. До його дому ведуть лабіринти вулиць, які доводиться долати Вільгельмові та його матері. У помешканні кравця пахне цинамоном, який просочується крізь шпари сусідньої крамниці з приправами. Персонаж із промовистим прізвиськом Птах полишив свого часу інженерську посаду для улюбленої справи – вирощування курей, про які «знав усе» [6, с. 165]. Лікар з Ліготи нагадує дідуся (котрий за фахом був фельдшером) й кравця Гурлюша (за зовнішнім виглядом). У завершальному фрагменті повісті доходить до накладання семантичних полів усіх вище згаданих чоловічих фігур, а кульмінація цієї синтези розгортається за шульцівським сценарієм з оповідання «Пенсіонер»: *«І тоді учитель почав поволі підійматися вгору. Спочатку просунулася голова з ясним волоссям, потім камізька з атласними плечами й розкидані на боки довгі руки і ноги. Він виглядав, як фігурка, вирізана з паперу. Його підхопив вітер. Він полетів високо і зник над костелом святого Міхала»* [6, с. 229].

На окрему увагу заслуговують жіночі образи та їх роль у світі наратора. Вільгельм змалечку оточений жінками – мати, бабусі й тітки, опікунки, служниці. Поступово каталог жіночих образів збільшується, що зумовлено розгортанням сюжетних ліній, розширенням часових й просторових рамок оповіді. В особливий спосіб укладаються взаємини сина з матір'ю. Фактографічність оповіді, короткі речення, брак коментарів спонукають читача до самостійного заповнення семантичних лакун й пошуку мотиваційного підґрунтя для окремих ситуацій. Так трапляється, наприклад, під час рецепції агресивних вибухів матері та її фізичних знущань з зовсім беззахисної ще дитини. У повісті мати відіграє роль інстанції-опікунки, однак позбавленої глибшого емоційного зв'язку навіть з власною дитиною. У «Божому коні» подаються радше замальовки зовнішнього боку материнсько-синівських взаємин, до того ж моделюються вони за відповідними інтертекстуальними схемами: *«У тепліші дні мати брала мене на торг»* [6, с. 99] або *«Високі підбори матері стукали по хіднику. Тримаючись за руки, ми йшли вздовж крамниць у бік*

торгу» [6, с. 169]. Головні свої зусилля «старша Мандлівна» зосереджує навколо облаштування домашнього затишку у щоразу нових помешканнях. Вона, так само, як і мати із діалогії Б. Шульца, піклується про чистоту й лад у домі, робить необхідні покупки, варить їсти, приймає гостей. І так само, як мати із «Цинамонових крамниць», має служницю, до того ж із невипадковим, як здається, ім'ям – Альбіна. Життя обидвох жінок рухається орбітами щоденних хатніх турбот із низкою типових побутових атрибутів й ритуалів: *«Вранці у відкритих вікнах провітрювалися подушки, спушені ударами долоні. Між меблями кружляв гусячий пух. Альбіна збирала з підлоги брудні сорочки і шкарпетки й складала їх у простирадла. Білі клунки з великими вухами вкидала до шафи. Натирала паркет, ковзаючи по ньому на повстяних шматах»* [6, с. 160]. Альбіна, так само, як й Аделя, змушена з часом залишити місце праці. Знаменно, що збираючись до відходу, служниця вкладає свої туфлі на високих підборах до «дрогобицької» валізи: *«Коли я залишився сам, мені пригадалося, як Альбіна у блузці з парашута, пофарбованій у червоний, пакувала свій кофрик. На дно вона поклала туфлі на високих підборах, – ті, у яких мати танцювала у Катовіцах. Поруч примістила повстяні черевики. На цьому поскладала сукні, спідниці і светри, які отримала протягом року. З боків повпихала свої старі сільські речі. Мама принесла ще утеплений плац і валізку з Дрогобича, бо у кофрику вже нічого не поміщалося»* [6, с. 190–191].

Творчий діалог у повісті «Божий кінь» не обмежується рівнем мотивів, окремих образів, персонажів чи подієвих схем, але виразно проявляється й у плані стилістики. Йдеться, наприклад, про порівняння як спосіб бачення світу: *«За вікном вітер хитав деревами. Листя підіймалося і опадало, як сукня якоїсь велетенської постаті, котра на осінь відходить з подвір'я»* [6, с. 90]. Або: *«Так виглядав світ крізь риб'ячий міхур, котрий бабка Антоніна обережно виймала, готуючи карпа у холодці»* [6, с. 115]. Показовим є й наступний фрагмент: *«Я лежав у дитячій кімнаті під ковдрою, котра постійно хвилювалася, від чого мене млоїло. Я розгладжував її руками й натягав ногами. Мені здавалося, що вона спливає на підлогу і витікає на решту помешкання, як кисле молоко»* [6, с. 137]. Важливим елементом міжтекстової гри можна вважати також прийом перелічення. Він є нечастим у повісті, а тому більш виразним на тлі мінімалістичного стилю оповіді: *«На сніжно-білому обрусі стояв понімецький сервіз з тонкої порцеляни. Плиткі й глибокі тарілки, полумиски й салатниці, дзбаночки й соусниці, – усе це блистіло, відбите лискучим світлом жирандолі. Блищали срібні ножі й ножики, ложки й ложечки, виделки й виделочки. На креденсі чекало начиння, прикрите полотняними серветками. У ньому були салати й десерти на пізніше. Поряд із покроєним буханцем хліба було видно червоні наклейки на прозорих пляшках горілки»* [6, с. 182].

Присутність шульцівського тексту у повісті «Божий кінь» є виразною і багатоаспектною. Відтак важливим залишається питання причин і мотивів інспірації Б. Шульцом. Пошукові відповіді на це запитання сприяють висловлювання В. Діхтера, представлені у низці інтерв'ю, де автор наголошує, з одного боку, на важливості дитинства та потребі його осмислення, особливо з огляду на складний травматичний досвід (див. розмову В. Діхтера у «Tygodniku Powszechnym» за 2004 р.), з іншого, – на терапевтичному ефекті автонараційної практики, що розгортається з перспективи часу (див. розмову В. Діхтера у «Gazecie Wyborczej» за 2010 р.). Як бачимо, мотиваційне тло, підказане самим митцем, у певний спосіб відсилає до сконцептуалізованих Б. Шульцом ідей геніальної епохи, повторного дитинства й відкривання альтернативної родинної історії: *«Коли б можна було повернути розвиток навспак, досягнути якимсь обхідним шляхом повторне дитинство, ще раз*

здобути його повноту і безмір – це було б здійснення «геніальної епохи», «часів Месії», які нам обіцяні та шлюбвані усіма міфологіями» [3, с. 99].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Світ Шульцових оповідань продовжує залишатися джерелом інспірації для митців із різних літературно-культурних кіл. У пізній спогадовій прозі зацілілих від Заглади, серед яких й В. Діхтер зі своєю знаковою повістю «Божий кінь», відлуння творчого діалогу має власну репрезентаційну модель й унікальне мотиваційне підґрунтя. Семіосфера «Божого коня» переповнена відсиланнями до світу прози дрогобицького митця. У повість вмонтований окремих мікросюжет, у якому з'являється згадка про Б. Шульца як біографічну постать. На різних рівнях в експліцитний й емпліцитний спосіб розгортається творчий діалог В. Діхтера із мотивами, образами, персонажами, стилістикою діалогії «Цинамонові крамниці» й «Санаторій під Клепсидрою». Внутрішньотекстова (представлений світ літературного твору) й навколотекстова (авторські коментарі) інформація дала можливість реконструювати мотиваційне тло насиченої і багатогранної інтертекстуалізації, показати важливість запропонованих Б. Шульцом концепцій «геніальної епохи», «повторного дитинства» й «альтернативних родинних історій». Подальші дослідження варто розгорнути у напрямку відкриття й аналізу типологічної **перспективи** пізніх автонараційних практик зацілілих.

Список використаної літератури

1. Панас В. Жіночий Месія, або Про «Весну» Бруно Шульца / В. Панас // Знак. Текст. Семіоза. Антологія текстів польської семіотики культури. Друга половина XX – початок XXI ст. / вст. ст., упорядк. і перекл. В. В. Дуркалевич ; наук. ред. А. Тищика. – Дрогобич ; Люблін : Коло : Ін-т Центр.-Східної Європи, 2016. – С. 137–149 ; Panas V. Zhinochyi Mesia, або Pro «Vesnu» Bruno Shultsa / V. Panas // Znak. Tekst. Semioza. Antolohiia tekstiv polskoi semiotyky kultury. Druha polovyna XX – pochatok XXI st. / vst. st., uporiadk. i perek. V. V. Durkalevych ; nauk. red. A. Tyshchyka. – Drohobych ; Liublin : Kolo : In-t Tsentr.-Skhidnoi Yevropy, 2016. – S. 137–149.
2. Шульц Б. Весна // Шульц Б. Цинамонові крамниці та всі інші оповідання / Б. Шульц ; пер. з пол. та післям. Ю. Андрухович. – Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – С. 145–219 ; Shults B. Vesna // Shults B. Tsynamonovi kramnytsi ta vsi inshi opovidannia / B. Shults ; per. z pol. ta pisliam. Yu. Andrukhovych. – Kyiv : A-BA-BA-NA-LA-MA-NA, 2012. – S. 145–219.
3. Шульц Б. Лист до А. Плешневича, 4 березня 1936 року // Шульц Б. Книга листів / Б. Шульц ; укл. і підгот. до друку Є. Фіцовський. – Київ : Дух І Літера, 2012. – С. 98–99 ; Shults B. Lyst do A. Pleshnevycha, 4 bereznia 1936 roku // Shults B. Knyha lystiv / B. Shults ; ukl. i pidhot. do druku Ye. Fitsovskiy. – Kyiv : Dukh I Litera, 2012. – S. 98–99.
4. Яжембський Є. «Сюжетні фабрики»: народження оповідей з життя і творчості Шульца / Є. Яжембський // Шульцівські інспірації в літературі : наук. матер. IV Міжнар. фест. Бруно Шульца в Дрогобичі / за ред. В. Меньок. – Дрогобич : Коло, 2010. – С. 25–34 ; Yazhembtskyi Ye. «Siuzhetni fabryky»: narodzhennia opovidei z zhyttia i tvorchosti Shultsa / Ye. Yazhembtskyi // Shultsivski inspiratsii v literaturi : nauk. mater. IV Mizhnar. fest. Bruno Shultsa v Drohobychi / za red. V. Menok. – Drohobych : Kolo, 2010. – S. 25–34.
5. Яжембський Є. Як читали і як читають Шульца / Є. Яжембський // Антологія наукових матеріалів трьох міжнародних фестивалів Бруно Шульца в Дрогобичі / за ред. В. Меньок. – Дрогобич : Коло, 2008. – С. 45–55 ; Yazhembtskyi Ye. Yak chytaly i yak chytaiut Shultsa / Ye. Yazhembtskyi // Antolohiia naukovykh materialiv trokh mizhnarodnykh

festywaliv Bruno Shultsa v Drohobychi / za red. V. Menok. – Drohobych : Kolo, 2008. – S. 45–55.

6. Dichter W. Koń Pana Boga / W. Dichter, S. Barańczak. – Wyd. 2. – Kraków : Znak, 1999. – 239 s.

7. Krupa B. Opowiedzieć Zagładę. Polska proza i historiografia wobec holocaustu (1987–2003) / B. Krupa. – Kraków : Universitas, 2013. – 565 s.

8. Rosiek S. Dlaczego dzisiaj nadal czytamy Schulza ? / S. Rosiek // Бруно Шульц як філософ і теоретик літератури : матер. V Міжнар. фест. Бруно Шульца в Дрогобичі / за ред. В. Меньок. – Дрогобич : Коло, 2014. – С. 96–108 ; Rosiek S. Dlaczego dzisiaj nadal czytamy Schulza ? / S. Rosiek // Bruno Shults yak filosof i teoretyk literatury : mater. V Mizhnar. fest. Bruno Shultsa v Drohobychi / za red. V. Menok. – Drohobych : Kolo, 2014. – S. 96–108.

Стаття надійшла до редакції 1.04.2019.

V. Durkalevych

SCHULZ'S INSPIRATION IN «GOD'S HORSE» BY WILHELM DICHTER

The cultural perspective of dealing with issue of Shoah has been significantly evolved for the lasted several decades – from states about impossibility, unethical, impropriety of expression of the scare experience of Nazi victims persecution to consideration about the possibility, and even necessity of talking through traumatic experience of survivors. It is important that these processes have been developed in parallel – on both artistic and metatheoretical levels of cultural reflection.

The research deals with the formation of a new receptive field, in which the literary heritage of B. Schulz is actualized, as well as the writer as a recognizable cultural hero is represented.

The author draws attention to the fact that the creative reading and re-reading of B. Schulz' texts constitutes a special receptive map, which is constantly modified and increases its scope.

Particular role in these processes is played by translations, including new ones. It is argued that the creative heritage of the author of «The Cinnamon Shops» and «Sanatorium Under the Sign of the Hourglass» receives a special interpretation in texts of Shoah survivors, among which is W. Dichter with his significant story «God's Horse».

The research elucidates that the creative dialogue with Schulz text is spread out on different levels of the story.

The level of motives (the motive of childhood, the philatelic motive), the level of images (the image of the house), the level of characters (grandfather's complex figure, mother's figure), style level (the role of metaphors, comparisons, enumeration) has been consequently analyzed in the present article.

The peculiarities of microhistory presentation, in which the author of the «Drohobych dilogy» is signified as a biographical figure, has been also researched.

Therefore, it has been concluded that the semiosphere of this plot is based on the principle of memory within a memory that extends the scope of the knowledge of all information about the life of Bruno Schulz.

The article contains information on creative dialogue's possible motives. The author speculates on in-text (presented world of the story) and out-textual (author's comments in periodicals) motives, among which Schulz's concepts of «mature» into childhood», «the age of genius», «alternative family stories».

Key words: recollection, self-narration, reading, creative dialog.

УДК 82-312.9

N. Ivanova
O. Ryzhchenko

FANTASY AS A DEVELOPING PHENOMENON OF MODERN ART

The article deals with the problem of interpreting the phenomenon of fantasy in modern science. Fantasy has spawned many discussions related to the definition of its sources and genre nature, the relationship with the myth-folklore tradition, the problems of classification, the specifics of extra-literary functions and many others. We consider fantasy to be one of the branches of speculative fiction, which naturally formed into an independent industry in the second half of the twentieth century. Initially having appeared as a genre, fantasy subsequently has outgrown this category. Today we can say with confidence that fantasy is a meta-genre, which has its own structure of modeling the world and unites various literary genres (novel, novelette, lyric poetry and others) and types of art (sculpture, cinema, animation, graphic arts, painting, and others) with a common subject of artistic representation.

Key words: *fantasy, meta-genre, mythology and folklore tradition, problems, speculative fiction, themes.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-58-64

Introduction. Fantasy is quite a new phenomenon of literature with a rapid development. It covers completely different subjects and develops a wide range of works. Standing out from speculative fiction into an independent genre, it is obvious that fantasy gradually expanded ideologically and thematically. And today we can point out that fantasy has overgrown the concept of the literary genre by having won various forms of art such as sculpture, painting, animation, cinema and others.

Olena Chernyavska determines that such a dynamics of the phenomenon of fantasy, integrated into different spheres, requires constant research: «At the end of the XXth century – at the beginning of the XXIst century fantasy takes up more and more stable positions, which can be explained both by sociocultural tendencies and specific literary peculiarities of this genre. National variants enrich and diversify the literature of fantasy, because the author's fantasy is not limited by a clear framework of the genre, or, as we can conclude, literary genres» [14, p. 330].

The purpose of our work is to give the analysis of the material of recent years devoted to the determining of the place and semantics of fantasy in modern science. We offer our own point of view of the problem of existing of fantasy in different spheres.

Literature Review. Being a relatively new phenomenon in literature, fantasy has united researchers of completely different fields of knowledge around itself. Anna Grytting points out that today fantasy has proliferated from purely childish writing to the literature satisfying the reader's interests of any age group [17, p. 4–5].

Philologists argue about the genre nature and genesis of this phenomenon (Stephanie Dreier, Ekaterina Lugovaya, Tat'yana Markova, Valeriya Tolkacheva, Paula M. Zaja, Svitlana Lyevochkina, Oksana Marchuk). Psychologists talk about the causes of this type of work, associating it with a constant informational and mental voltage and the need to release emotions, fantasy in another world, fictional and successful. Philosophers seek

the deep meaning of fantasy writing, projecting ideas into other areas of knowledge (Abigail Linhardt).

Originally fantasy was considered to be the literature of «other worlds» which can be monitored in the works by Aisling Byrne and Paula M. Zaya. Fantasy was associated with the supernatural (as it is analyzed in the works of Stephanie Dreier and Angelskår Svein) or with the literature of escapism (presented by the work of Abigail Mazour).

Thus, the study of Anastasia Demyna is devoted to the philosophical analysis and understanding of fantasy as a phenomenon of modern culture. The researcher claims that by virtue of its mass character fantasy spreads into almost all spheres of human activity, forming a particular culture-forming field of the individual and influencing the development of society as a whole: «...being a reflection of fantastic ideas and images, various fantasy products operate in the sociocultural space as simulacra. The tendency of fantasy to virtualization, as well as the nature of secondary reality, ontologically inherent in fantasy, allows us to speak about the evolution of fantasy as a third-order simulacra, according to the theory of J. Baudrillard» [2, p. 20].

The sociological research of Fyodor Kosichkin proves the popularity of fantasy among different age groups, and above all among adolescents: «According to the sales rankings, in the middle of the second decade of the 21st century, the modern fairy tale – fantasy – is the main genre of middle and early teens literature» [3]. The above is confirmed by the research made by Irina Sentemova, who claims that according to sociological research, every fifth book read by teenagers today is written in the fantasy genre [8].

A sociological study made by Olga Utkina was designed to reveal the basic reading preferences of boys and girls. So, the boys now mostly prefer «adventures, fantasy, funny stories, fairy tales, stories about animals <...> Favorite characters are Harry Potter, Vova Grushin, fairy-tale heroes» [13, p. 253]. While girls «prefer the following genres: fairy tales, poetry, novels, stories, children's detective stories, «horror stories», fantasy» [12, p. 328]. The conclusion is quite obvious: in early childhood, fairy tales have a tremendous influence on the development of the personality, which is subsequently reflected in the choice of literature for reading.

It is possible that the interest of the younger generation specifically to the works of fantasy is due to its roots in the fairy tale. Children learn to perceive the world around them through a fairy tale told in childhood. Hence, the cognitive and educational function of both fairy tales and fantasy works is obvious: «The main myths that lie in the fairy tale are always the hero's journey behind his inner world, the Soul. Fairy tales always start from a state of rest: «Once upon a time». No matter how disturbed the peace is in a fairy tale. It is important that a person who absorbed fairy tales from his childhood keeps knowledge of how to act and overcome obstacles, how to grow up as a worthy person!» [7, p. 176].

What is the reason for the popularity of fantasy among the younger generation? Fyodor Kosichkin sees it in the following: «books about dragons, princesses, magic manuscripts and spells are becoming more and more popular not because they lead away from reality, but because they bring it closer» [3]. And it is difficult to disagree with this statement, since the author justifies it as follows: «Fantasy <...> operates with universal categories of good and evil and exploits the discovery of archetypes» [3].

Psychological studies of fantasy are somewhat similar to sociological ones: they are also aimed at studying the perception of works by various age and gender groups. However, the angle is fundamentally different, that is, they are interested in the mechanisms of perception and processing of information contained in fantasy, as well as how it can affect consciousness in the future.

In such a way, Marina Krivoruchko and Inna Alekseeva studying the influence of fantasy on the youth audience have come to the conclusion that it has a twofold effect on the personality of the reader or viewer. On the one hand, it is positive as it lies in the fact that fantasy makes it possible to relieve tension quickly, get rid of stress, easily surviving the journey in time and space. The latter, according to the psychologists, allows you to create the effect of «canceling the past» with its failures and problems, encourages the reader or viewer to work, and also helps to find the meaning of existence [4, p. 51]. On the other hand, there is the effect of escapism, which acquires an ambiguous assessment in the circles of psychologists.

Attempts to attract young people to reading could be a worthy substitute for computer games. And we are sure that a departure from reality in reading is much more useful than uncontrolled games containing numerous examples of cruel, asocial behavior, which often turn out to be veiled. Child and adolescent psyche is not always able to recognize it. Fantasy, like games, allows to make a departure from the real not always prosperous world into the world of dreams and fantasy where the reader becomes a detached observer or participant of the events, who, in fact, will not be bothered by the problems of fictional worlds. However, some researchers see the problem of an informationally oversaturated society in escapism that needs emotional release (Elena Trufanova). One of the ways of such «escape from the reality» is to immerse yourself in reading fantasy: «for the escapist the main thing is not movement in space, but the changes in self-awareness and perception of reality that this movement causes. The only thing which is important is exactly what emotions, associations, images, impressions are arisen in connection with the new environment ...» [11, p. 104].

Thus, we can conclude that despite the fact that fantasy is widely studied and interpreted, its inexorable dynamics generates more and more problems that need to be answered.

Problems of defining the genre of fantasy. Perhaps the greatest interest in fantasy is for literary studies, one of the important problems of which is the problem of the definition of the genre. There is no single definition of this literary phenomenon, which proves the undying interest in fantasy. Most of the discussions are related to the formal content side of fantasy works. For example, Tzvetan Todorov refers the works that contain a fantastic element to fantastic genres (historical and theoretical). Under «the fantastic» researcher understands: «The hesitation experienced by a man who knows only the laws of nature when he observes a phenomenon that seems supernatural» [10, p. 25].

In other words, Tzvetan Todorov understands the fantastic as some borderline between the unusual and the miraculous: «The fantasy genre involves the integration of the reader into the world of characters, it is determined by the dual perception of the described events by the reader. It should immediately be clarified that, to put it this way, we do not mean a particular real reader but the reader's «function» implicit in the text» [10, p. 30].

In such a way Stephanie Dreier defines fantasy fiction as «an independent literary genre with a distinct set of thematic and structural features, <...> comprised of narratives in which the violation of natural laws, otherwise known as the supernatural component, is indispensable to the integrity of the narrative» [16, p. 26]. While Paula M. Zaja examines fantasy through the mirror of postmodern defining it as «a mode of writing which uses imagination and metaphor to revise reality in a way that reflects and confronts what we experience in our daily lives» [18, p. 1].

Sergey Galiev structures definitions of fantasy into three groups: Magic Fairy Tale, the irrational and the inexplicable and «a modern heroic-mythological epic» [1]. However, the author himself defines this phenomenon through the prism of fairy-tale prose,

pointing out that in many ways fantasy repeats and, most importantly, goes back to a fairy tale.

From our point of view, fantasy is one of the branches of speculative fiction which appeared first in the framework of literary epic, and subsequently conquers other literary genres and types of art. This is fully consistent with the definition of the meta-genre proposed by Rita Spivak, where she suggests considering the meta-genre as: «a structurally expressed, neutral in relation to the genus, a stable invariant of many historically specific means of artistic modeling of the world, united by a common subject of artistic representation» [9, p. 53].

Consequently, at first, a certain supergenre structural-semantic core was formed, that is, structural principles for the construction of the artistic world, which makes it possible to combine the works into a fantasy «union». Naum Leiderman called this phenomenon «senior genre», which originates in the framework of a literary movement or trend, and extends to more distant genres: «If we are talking about the genre community, then we should look for the grounds for their contraction in the «nest» («family») precisely in the typologically related genre-forming principles, that is, the principles of the creation of the world-image» [5, p. 328].

We believe that these principles of the world building include the re-creation of a nonexistent impossible world where heroes and their antagonists necessarily operate with the use of magical objects to achieve their goal under the opposition to the evil on a global scale, etc. These elements are common to all kinds of fantasy. Moreover, in spite of the complexity, deep psychology and the philosophical nature of the images, there is a certain typification in them similar to that in the fairy tale or in the classicist works. It is primarily about the determination of characters as a good or evil beginning, the recurrence of certain plot forms. However, such a typicality in the creation of fantasy works does not detract from the originality and artistic value of each work. Up to date, a number of issues related to determining the place of fantasy in modern literature and art in general, its genres and classification, its functions in modern society and many others remain relevant.

The sources of fantasy. An important problem concerning the nature of the young phenomenon of fantasy has not been solved up to date and has generated a large number of discussions. Some researchers call it the source of the myth, claiming that fantasy is built according to the principles of the mythological world order. However, fantasy as a literary work, according to the predominant number of definitions, creates an artistic world that is fictional. The myth is oriented to reality: it is the first cognitive system of the archaic man. According to Mircea Eliade, it is a sacred story that represents the real event: «The myth expounds a sacred story, tells the story of an event that occurred in memorable times, «the beginning of all beginnings». The myth historicizes how the reality, thanks to the exploits of supernatural beings, has achieved its embodiment and realization, be it an all-encompassing reality, the cosmos, or just a fragment of it» [15, p. 15].

In addition, the myth is devoid of poetry for various reasons (see Yuri Lotman and Boris Uspenskiy «Myth – name – culture» [6, p. 72–73]). Myth acquired poetic design only in folklore. This means that only through folklore myth penetrates into literature. Another source of fantasy is the oral-poetic tradition, especially the genre of the fairy tale. Several researchers define them as fairy tales, since they are dedicated to fictional, non-existent worlds, characters, phenomena. This is not entirely correct, since the fairy tale has developed its structure and a steady sequence of actions: it never changes the position, the development of the action, the climax and the denouement (see Vladimir Propp «Morphology of the Folktale»). In literature this was possible only in classic drama. In general, literature strives for creative freedom, and fantasy is not an exception. It should

also be noted that artistic devices in the fairy tale are usually stable, and their originality is valued in literature.

Conclusion. Fantasy as a relatively young literary phenomenon today is the focus of many sciences: philosophy, psychology, sociology, philology. However, it has not yet acquired a clear definition. It is called the type, type of literature, genre, genre variety. With confidence, we can say that today fantasy has grown into a genre category. We define it as a meta-genre, which has its own structure for modeling the world and unites various not only literary genres (novel, novelette, lyrics, and others) as a common subject of artistic representation, but also arts (sculpture, cinema, animation, graphic arts, painting, and others). The main source of fantasy is the myth-folk tradition, however, it has gained a lot from literatures of different eras (Medieval royal chivalry, baroque, gothic romance, romantic and modernist poetics of the fantastic). The presence of a large number of attempts to classify this phenomenon indicates the constant dynamics of fantasy, as well as the prospects of this kind of research.

References

1. Галиев С. Классификация жанра фэнтези. Произведения Дж. Р. Р. Толкиена [Электронный ресурс] / С. Галиев // Проза.ру. – Режим доступа : <https://www.proza.ru/2011/08/13/1098> ; Galiev S. Klassifikatsiya zhanra fentezi. Proizvedeniya Dzh. R. R. Tolkiena [Elektronnyy resurs] / S. Galiev // Proza.ru. – Rezhim dostupa : <https://www.proza.ru/2011/08/13/1098>
2. Демина А. Фэнтези в современной культуре : философский анализ : автореф. дис. ... канд. филос. наук : спец. 24.00.01 / Анастасия Владимировна Демина ; ФГБОУ ВПО «Астраханский государственный университет». – Астрахань, 2015. – 22 с. ; Demina A. Fentezi v sovremennoy kulture : filosofskiy analiz : avtoref. dis. ... kand. filos. nauk : spets. 24.00.01 / Anastasiya Vladimirovna Demina ; FGBOU VPO «Astrakhanskiy gosudarstvennyy universitet». – Astrakhan, 2015. – 22 s.
3. Косичкин Ф. Настоящее фэнтези [Электронный ресурс] / Ф. Косичкин // Год литературы. 2019. – Режим доступа : <https://godliteratury.ru/public-post/nastoyashheefyentezi> ; Kosichkin F. Nastoyashchee fentezi [Elektronnyy resurs] / F. Kosichkin // God literatury. 2019. – Rezhim dostupa : <https://godliteratury.ru/public-post/nastoyashheefyentezi>
4. Криворучко М. В. Социально-психологические особенности и типы молодежной аудитории с различной степенью увлеченности фильмами и сериалами в жанре фэнтези / М. В. Криворучко, И. В. Алексеева // Вестник Омского университета. Серия психология. – 2017. – Вып. 2. – С. 49–58 ; Krivoruchko M. V. Sotsialno-psikhologicheskie osobennosti i tipy molodezhnoy auditorii s razlichnoy stepenyu uvlechennosti filmami i serialami v zhanre fentezi / M. V. Krivoruchko, I. V. Alekseeva // Vestnik Omskogo universiteta. Seriya psikhologiya. – 2017. – Vyp. 2. – S. 49–58.
5. Лейдерман Н. Теория жанра : исследования и разборы / Н. Лейдерман. – Екатеринбург : УрГПУ, 2010. – 900 с. ; Leyderman N. Teoriya zhanra : issledovaniya i razbory / N. Leyderman. – Yekaterinburg : UrGPU, 2010. – 900 s.
6. Лотман Ю. М. Миф – имя – культура / Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский // Лотман Ю. М. Избранные статьи в 3-х т. / Ю. М. Лотман. – Таллинн : Александра, 1992. – Т. I. – С. 58–75 ; Lotman Yu. M. Mif – imya – kultura / Yu. M. Lotman, B. A. Uspenskiy // Lotman Yu. M. Izbrannye stati v 3-kh t. / Yu. M. Lotman. – Tallinn : Aleksandra, 1992. – T. I. – S. 58–75.

7. Ревенко Н. Мир сказки через поколения / Н. Ревенко // Гуманитарные ведомости ТГПУ им. Л. Н. Толстого. – 2018. – № 3 (27), Т. 1. – С. 173–178 ; Revenko N. Mir skazki cherez pokoleniya / N. Revenko // Gumanitarnye vedomosti TGPU im. L. N. Tolstogo. – 2018. – № 3 (27), Т. 1. – С. 173–178.

8. Сентемова И. Фэнтези [Электронный ресурс] / Ю. Сентемова // Открытый урок. Первое сентября. – Режим доступа : <https://открытыйурок.рф/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/506375/> ; Sentemova I. Fentezi [Elektronnyu resurs] / Yu. Sentemova // Otkrytyu urok. Pervoe sentyabrya. – Rezhim dostupa : <https://otkrytyuurok.rf/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/506375/>

9. Спивак Р. Русская философская лирика : проблемы типологии жанров / Р. Спивак. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1985. – 140 с. ; Spivak R. Russkaya filosofskaya lirika : problemy tipologii zhanrov / R. Spivak. – Krasnoyarsk : Izd-vo Krasnoyarskogo un-ta, 1985. – 140 s.

10. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Ц. Тодоров, пер. с фр. Б. Наумова. – Москва : Дом интеллектуальной книги, 1999. – 144 с. ; Todorov Ts. Vvedenie v fantasticheskuyu literaturu / Ts. Todorov, per. s fr. B. Naumova. – Moskva : Dom intellektualnoy knigi, 1999. – 144 s.

11. Труфанова Е. Эскапизм и эскапистское сознание : к определению понятий / Е. Труфанова // Философия и культура. – 2012. – № 3 (51). – С. 96–107 ; Trufanova Ye. Eskapizm i eskapistское soznanie : k opredeleniyu ponyatiy / Ye. Trufanova // Filosofiya i kultura. – 2012. – № 3 (51). – С. 96–107.

12. Уткина О. Гендерный аспект в детской литературе : что читают девочки / О. Уткина // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В. П. Астафьева. – 2012. – № 2. – С. 328–331 ; Utkina O. Gendernyy aspekt v detskoй literature : chto chitayut devochki / O. Utkina // Vestnik Krasnoyarskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. V. P. Astafeva. – 2012. – № 2. – С. 328–331.

13. Уткина О. Гендерный аспект в детской литературе : что читают мальчики ? / О. Уткина // Педагогическое образование в России. – 2013. – Вып. 6. – С. 252–256 ; Utkina O. Gendernyy aspekt v detskoй literature : chto chitayut malchiki ? / O. Utkina // Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii. – 2013. – Вып. 6. – С. 252–256.

14. Чернявська О. До питання класифікації жанру фентезі / О. Чернявська // Літературознавчі студії. – 2015. – Вип. 1 (2). – С. 323–331 ; Cherniavska O. Do pytannia klasyfikatsii zhanru fentezi / O. Cherniavska // Literaturoznavchi studii. – 2015. – Вып. 1 (2). – С. 323–331.

15. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде ; пер. с фр. В. Большакова. – Москва : Инвест–ППП, 1996. – 240 с. ; Eliade M. Aspekty mifa / M. Eliade ; per. s fr. V. Bolshakova. – Moskva : Invest–PPP, 1996. – 240 s.

16. Dreier S. Old fables and their new tricks : exploring revisionist fairytale fantasy in selected texts by Cornelia Funke and Svetlana Martynchik : a dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy in the faculty of graduate and postdoctoral studies (Germanic studies) / Stephanie Dreier ; the University of British Columbia. – Vancouver, 2018. – 228 p.

17. Grytting A. On the Yellow Brick Road : Fantasy, Fairy Tales, and the Coming of Age Journey [Electronic resource] / A. Grytting. – University of Agder : Faculty of Humanities and Education, Department of Foreign Languages and Translation, 2018. – 97 p.

– Mode of access : <https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/bitstream/handle/11250/2562922/Grytting,%20Anna.pdf?sequence=1>

18. Zaja P. M. Beyond and Below : Subversive Spaces in Postmodern British Fantasy [Electronic resource] : A Thesis Submitted to the Faculty of Purdue University in Partial Fulfillment of the Requirements for the degree of Master of Arts. Department of English / P. M. Zaja ; Purdue University. – Hammond, Indiana, 2018. – 97 p. – Mode of access : <https://docs.lib.purdue.edu/dissertations/AAI10811659/>
Submitted April 29th, 2019.

Н. П. Іванова

О. С. Рижченко

РОЗВИТОК ФЕНОМЕНУ ФЕНТЕЗИ У СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Стаття присвячена актуальній проблемі визначення місця фентезі як метажанрового утворення в сучасній науці. Як відомо, цей феномен знаходиться в центрі уваги багатьох наук: філософії, культурології, психології, соціології, філології, – що породжує дискусії, пов'язані з визначенням його джерел, жанрової природи, проблемами класифікації, специфікою позалітературних функцій тощо.

Філософсько-культурологічні дослідження (А. Дьоміна, В. Пігулевський) доводять, що фентезі є закономірним продуктом епохи постмодернізму, який в силу свого масового характеру поширюється майже на всі сфери людської діяльності, формуючи особливе культурологічне поле індивіда, і впливає на розвиток суспільства в цілому. Розвідки Ф. Косічкіна та О. Уткіної, присвячені соціально-психологічним проблемам фентезі, доводять його популярність і користь серед різних вікових груп, а передовсім – у підлітків. Зокрема, фентезі, подібно до комп'ютерних ігор, дозволяє відійти від реального, не завжди успішного, світу у світ снів і фантазій, де читач стає відірваним спостерігачем або учасником подій, в які не проникають звичайні повсякденні турботи. Проте ескапізм має подвійну семантику: з одного боку, за його допомогою можна провести психокорекцію, з іншого – надмірне захоплення «іншими» світами може вказувати на набутий психічний розлад або навіть аутизм.

Ми визначаємо фентезі як галузь фантастики, яка закономірно сформувалась у другій половині ХХ століття. На сьогодні з упевненістю можна говорити, що фентезі переросло категорію літературного жанру. Це метажанр, який має свою структуру моделювання світу та поєднує загальним предметом художнього зображення не тільки різноманітні літературні жанри (роман, повість, лірику та інші), а й види мистецтва (скульптура, кіно, мультиплікація, плакат, живопис). Постійна його динаміка призводить до розширення кількості тем та, як наслідок, читацького кола (наприклад, дитяче, жіноче, чоловіче, міське фентезі).

Головними джерелами фентезі, в яких воно запозичувало різноманітні способи відтворення дійсності, стали міфо-фольклорна та фантастична літературна традиції, зокрема, середньовіччя, бароко, готичний роман, романтична і модерністська поетики. Наявність великої кількості спроб визначити це явище свідчить про його постійну динаміку та про перспективи таких досліджень.

Ключові слова: метажанр, міфо-фольклорна традиція, проблематика, тематика, фантастична література, фентезі.

УДК 811.1/.2'37

C. Illuminati Porcari

LE INSIDIE SULLA VIA DEL GIUSTO.

Il Laccio e Le Metafore Venatorie Nei Salmi e Nell'interpretazione Dei Padri Cristiani

Nel più ampio quadro di una ricerca e di un libro sulla frode e il tradimento in Dante e nelle sue fonti, questo breve saggio mira a confrontare tre fenomeni: l'esame lessicale di alcuni lemmi cruciali per la seduzione e le insidie; il senso e la dinamica di questi lemmi nei Salmi; il metodo e i risultati ermeneutici con cui alcuni Padri latini, soprattutto Ambrogio interpretarono quegli stessi salmi. Lo scopo filosofico di questi esami lessicali e letterari è di formare una percezione più acuta e profonda di fenomeni così importanti nella storia e nel vivere civile dell'essere umano.

Parole chiave: Filosofia morale; Letteratura latina; Biblistica; Patristica e Teologia cristiana; Semantica e lessicografia; Lingua greca, latina e italiana.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-65-73

1. Insidie e agguati; trappole e tranelli

Prima di entrare nella rilevante questione dei sensi del laccio e della via, conviene affrontare i termini simili e divergenti dell'agguato e della trappola. Infatti, sebbene si possa guardare ad agguati e insidie, trappole e tranelli come specie del laccio e della rete, tuttavia i primi sono lemmi più specifici, meno letterari e più pertinenti alle arti venatorie e soprattutto belliche. Ci sembra, perciò, utile giovare di un approfondimento sui sensi e le forme dell'agguato e della trappola per meglio spiegarne la trama concettuale.

L'agguato appare più semplice e rientra nella categoria delle *insidie* in senso proprio, ossia di frode preparata di nascosto della vittima, che si vuole danneggiare grazie alla sorpresa. La sua natura di attesa passiva è chiarita dall'etimo latino di *insideo*, da cui *insidior* e *insidiae* derivano: «star sopra, star fermo o seduto» [12, p. 610; 13, p. 773]; senso ed etimo del tutto analoghi al nome greco *ἐνέδρα*.

L'etimo del lemma «agguato» è invece più complesso. Per la via di *guatare* «guardare con fissità o con intenzione», esso proviene dall'antico-alto tedesco *wahhten*, da cui i termini tedeschi *wachen* «vegliare, fare la guardia» e i nomi *Wahe* o *Wacht* «servizio di guardia». È manifesto che i lemmi di questa famiglia come *guatare* o *guardare* e *guardia*, nome astratto per «fare la guardia», nonché *vegliare*, si legano in uno stretto nesso causale [14, p. 899].

In questa categoria semantica rientra anche l'imboscata, che consiste nel nascondere gli armati, tipicamente in un bosco, in attesa di farsi addosso al nemico. Le tre parole, dunque, cooperano a definire l'azione: il bosco come luogo più adatto per celarsi, la condizione inattiva dell'*insidiator viae*, che attende immobile, limitandosi all'atto puramente percettivo del «guatare», di osservare attentamente l'arrivo del suo bersaglio, a cui deve restare, fino al momento dell'assalto, rigorosamente nascosto.

Come abbiamo detto poco sopra, l'azione di tendere il laccio è, invece, più complessa. Ripetiamo anche che lo strumento del laccio trova un sinonimo nella *trappola*, che tuttavia gode di una minore fortuna letteraria e (forse a causa) di una più breve storia linguistica: deriva infatti dal franco *trappa*, onde si è diffuso nei volgari latini e nelle lingue germaniche.

Beninteso, questi dispositivi per la cattura di animali hanno avuto storicamente due fisionomie tecniche, a seconda che contengano o meno un'esca attrattiva, ossia tentatrice: se l'esca è assente, corrispondono al tipo della tagliola, la quale è posta sul terreno in pura

attesa passiva del passaggio della bestia, cosicché funziona in maniera simile alle insidie. Noi però abbiamo inteso tali parole nel senso pregnante di laccio, o trappola, dotato di esca tentatrice, capace di sedurre l'animale, verso la cattura e la morte.

L'aspetto dinamico o la fase della tentazione si manifesta in un'altra parola sinonima, che è *tranello*; l'etimo, infatti, sembra sia il verbo *tranare*, sinonimo di «trainare», ossia sviare e trascinare verso la rovina, aggiungiamo noi. L'uso linguistico ha spostato il significato dalla nomenclatura venatoria a quella bellica, dove indica quegli stratagemmi tesi al nemico, per indurlo a entrare nella trappola da cui non potrà più fuggire.

Ripetiamo che il mezzo del successo dei primi tre (insidie, imboscata, agguato) è la dissimulazione, l'atto del nascondere non l'intenzione, com'è sempre nelle frodi, ma il corpo anzi ogni fisicità del frodatore, in passivo e occulto attendere, con la sorpresa che ne deriva, per battere e uccidere l'avversario. Il mezzo degli altri tre (laccio, trappola e tranello), invece, è la dinamica attiva della tentazione e dell'inganno, volti a sedurre la vittima, ossia a sviarla con l'esca di un vantaggio simulato, verso un luogo fisico o una situazione da cui non potrà più uscire in cerca della salvezza.

Tutt'al contrario, i lacci in senso pregnante, ossia i tranelli: se la loro esca tentatrice non fosse un segno percepito dall'imminente vittima, se non fosse vista o udita da lei, non potrebbe evidentemente mai sviarla verso il suo destino. Questo è vero per le trappole venatorie o i tranelli bellici. Ma lo è a maggior ragione per le lusinghe, come per ogni dolo che si attui con segni verbali, tanto che, in teoria, solo il sordomuto è immune dal subire e attuare blandizie, mentre è evidente che la lusinga scritta ha solo parte di quella orale.

2. «Laqueus» e «laccio»

Ma ora, per non lasciare inesplorata la parola stessa che è, forse, nel nucleo etimologico del verbo latino *illicio* e quindi di «illecebra», conviene vedere almeno due significati di *laccio*, anche se, o proprio perché, è termine estremamente comune in italiano.

Corrisponde al latino *laqueus*, che ha significati medesimi dell'omonimo italiano. Iniziamo, dunque, dalla definizione del senso proprio e fondamentale in italiano: «Funicella con cappio a nodo scorsoio per catturare uccelli o selvaggina». Il lemma indica, così, uno strumento composto con una «funicella»: il nodo imprime alla corda una modifica che, abilmente manovrata, la rende funzionale alla cattura: vi si riconosce facilmente la parentela con il *lazo* della lingua spagnola e della tradizione americana.

Tra quelli dell'uso proprio, *in re venatoria*, scelgo un passo dalle *Georgiche*, colto dal corso dell'incantevole storia del genere umano e della scoperta dell'agricoltura: «Tum laqueis captare feras et fallere visco / inventum»; «Allora si trovò il modo di prendere le fiere coi lacci e ingannarle col vischio» [21, p. 128].

Il passo merita un breve commento retorico e sintattico. Potrebbe sembrare che i due ablativi strumentali *laqueis* e *visco* «coi lacci; col vischio», identici quanto a caso e funzione, siano stati usati ambedue in senso proprio, come strumenti di cattura della preda. Ma il fatto è che essi dipendono da un diverso infinito. Mentre, insomma, il primo, *captare*, significa la cattura vera e propria, il secondo, *fallere*, indica il tranello o l'insidia che ha sospinto l'animale a posarsi sul vischio, restandone incollato e preso. Pertanto, *visco* non è usato propriamente, bensì come metonimia è spostato a indicare la causa della cattura stessa. Lo studioso italiano v'introduce, in seguito, l'uso *in comparatione, imagine, metaphora*. Sono allora inganni e tranelli con cui chi stia seducendo distoglie la vittima dal suo percorso. Prima in *usu profano et communi*, tra cui risalta quello delle situazioni amorose. Tibullo, in un'elegia di complessi intrighi amorosi, si lamenta d'essersi fidato delle ingannevoli promesse del *puer* amato: «Tum miser interii, stulte confisus amari: nam poteram ad laqueos cautior esse tuos. Allora, sventurato, mi sono perduto, scioccamente fidando di essere riamato: davanti ai tuoi lacci potevo almeno usare maggiore cautela» [18, p. 38; 19, p. 73].

Anche questo distico vuole un'analisi retorica per capire un uso tropico ancor più ardito del *visco* delle *Georgiche*. È ovvio che la mente umana è catturata da lacci immateriali, al contrario di quelli usati dai cacciatori virgiliani, tali da soggiogare l'immaginario e le emozioni più che il corpo, secondo l'uso metaforico. Ma Tibullo non sta affatto scrivendo del suo stato mentale presente, bensì dell'insidioso processo che lo ha preceduto e causato, secondo un uso metonimico simile al *visco* virgiliano. Dovremmo, quindi, definire tale raffinato ed estremo uso tropico come la metonimia di una metafora.

2.1. I lacci muliebri di Ambrogio

I lacci adescanti dello sguardo tornano in una frase di Ambrogio con un valore metonimico simile ai lacci di Tibullo. Daremo rilievo al Vescovo di Milano con una serie di sue frasi, nelle quali egli, citando e interpretando alcuni segmenti veterotestamentari, da un canto, coniuga tra loro le tentazioni muliebri, il potente sguardo femminile e la cattura letale dell'uomo; dall'altro canto, esprime queste situazioni morali con quella nomenclatura allegorica derivata dalla caccia, in specie col simbolo del *laccio*, oscillante tra i sensi complementari di esca allettante e di corda imprigionante.

Il santo vescovo, dunque, interpreta il versetto 60 del salmo 118 (119), nel quale il giusto dichiara la propria fedeltà alla legge divina: *Paratus sum et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua*. «[...] Nulla eum flabra scopulosae nimis ambitionis excutunt, nulla procella atque tempestas iniustae invasionis exagitat, non petulantis oculus meretricis inlaqueat; oculus enim meretricis laqueus amatoris est». [1, p. 171]. *Non sono sconcertato, sono pronto a osservare i tuoi decreti*. «[...] Né lo scuote il vento di un'ambizione troppo forte, né l'agita il flagello tempestoso di un'iniqua violenza; non riesce a irretirlo lo sguardo sfacciato della meretrice, perché il suo sguardo è il laccio dell'amante».

Si noti che il punto di vista è inverso rispetto al divieto di Siracide: lo sguardo qui è non dell'uomo ma della meretrice: fissarne gli occhi è esiziale se non per la vita, come accade con le Gorgoni, certo per la libertà morale.

E non basta: l'archimandrita Ambrogio, forse ansioso di mettere sull'avviso il suo gregge, somma e distingue nelle due facce della figura etimologica (il verbo *illaqueat* e il sostantivo *laqueus*) le distinte fasi del tentare / sedurre della *meretrix*: nel primo riconosciamo il mezzo ingannevole della tentazione della carne; nel secondo, la perdizione nella cattura del peccato. Nel commento al versetto 60, dunque, determinando quali condizioni il fedele debba evitare per esser pronto ad agire in nome del Signore, Ambrogio usa metaforicamente il *laccio* per significare la tentazione del lubrico sguardo muliebre.

È pur vero che nei Salmi è ragionevole interpretare *lacci*, piuttosto che come metafora per le muliebri tentazioni persuasive alla lussuria, come metonimia o metafora per gli agguati religiosi o militari dei nemici del giusto. Per esempio, in 56,7; oppure in 30,5: «Educes me de laqueo hoc quem absconderunt mihi, quoniam tu es protector meus» [8, p. 566, 740].

Ma tale forzatura del testo salmico trovava, per così dire, giustificazione e forza grazie ad altri passi biblici, che ammonivano a stare in guardia contro le illecebre femminili. Particolarmente chiara e feroce è la scoperta dell'uomo che sceglie la saggezza nel Qohelet: «inveni amariorem morte mulierem, quae laqueus venatorum est, et sagena cor ejus, vincula sunt manus illius. Qui placet Deo effugiet illam; qui autem peccator est capietur ab illa». «Trovo che amara più della morte è la donna, la quale è tutta lacci: una rete il suo cuore, catene le sue braccia. Chi è gradito a Dio la sfugge, ma il peccatore ne resta preso» [7, p. 1563].

In Proverbi 7, è di ammonimento la vicenda della forestiera adultera, le cui attrattive riecheggiano quelle della forestiera del capitolo 5, e che adesci l'adolescente dissennato: «Irretivit eum multis sermonibus, et blanditiis labiorum protraxit illum»; «Lo lusinga con tante moine, lo seduce con labbra allettanti» [8, p. 668–669; 16, p. 907]. L'azione adescante

ha tanto successo, che il giovane la segue, ignaro di precipitarsi nel laccio o nella rete per la propria morte.

In ambedue le pericopi bibliche emergono con evidenza tre tempi dell'adescamento: la tentazione allettante, la cattura nella rete o nella catena, la morte; mentre la predisposizione del peccatore eclissa il momento in cui la vittima si lascia persuadere a sviarsi. In ambedue compare il lemma del *laccio*, tuttavia oscillante tra i due sensi: di esca tentatrice e di corda imprigionante.

Non compare, invece, quel nesso intrigante tra sguardo e laccio, che s'impone nel commento ambrosiano del salmo 118: «oculus enim meretricis laqueus amatoris est». Ebbene, Ambrogio, in altri suoi luoghi testuali, attribuisce proprio a Proverbi 7,10-sq un'espressione (in verità assente nella versione della *Vulgata*, e di cui non scorgo tracce neanche nei Settanta) che è parafrasi perfetta di quella definizione dello sguardo femminile: «oculus enim meretricis laqueus peccatoris»; «lo sguardo della meretrice è il laccio per il peccatore».

Nell'*Apologia altera prophetae David*, in cui Ambrogio difende il re per il doppio peccato sorto dalla sua illegittima passione per Bethsabea, egli ancora torna, con monotona coerenza, sulla stessa figura della pericolosa *meretrix*, e ancora ne denuncia, con varianti di poco peso, i suoi pericolosi lacci, qui delle labbra e delle parole piuttosto che degli occhi e dello sguardo, ammonendo il suo lettore a non farsi legare «laqueis labiorum suorum». Infatti, una donna come quella di Proverbi 7, di cui ancora rammenta gli atti, e che tende i suoi agguati agli angoli delle strade, è esperta a legare con gli occhi e ad adescare con le parole. E qui egli conia un parallelismo perfetto che, rivelando l'arte dell'oratore, sottolinea la relazione, forse etimologica certo logica e paranomastica, dei due verbi, *illigo* e *illicio*: «oculis illigat, verbis illicit» [2, p. 891–892].

2.2. L'ermeneusi cristiana del laccio nei Salmi

Ora, l'ultimo frutto del fertile campo ambrosiano è nel metodo ermeneutico che egli mostra nelle proprie letture dell'Antico testamento, e che sarà paradigmatico per i successivi Padri e interpreti cristiani. Commentando il commento ambrosiano del salmo 118, il più lungo di tutti, abbiamo mostrato una certa forzatura del senso di una vicenda che è più volte narrata o accennata nel corso dei 150 carmi che compongono uno dei libri più amati e citati della Bibbia ebraica.

2.2.1. La via del Signore e l'agguato dei nemici

Vediamola in breve: il giusto è oggetto di ricorrenti persecuzioni da parte dei suoi nemici: il primo è pio e fedele; i secondi, empì e malvagi. La narrazione della vicenda resta assai generica e priva di concrete circostanze tanto di fatti e discorsi quanto di luoghi e tempi. A volte, si comprende che il giusto è vittima di calunnie e di false testimonianze. Spesso si narra di un'insidia che i nemici hanno nascosto sul cammino dell'empio: è una fossa, una rete, un laccio, talvolta uno *skándalon*, che deriva da *skandále* «il legno a cui si attacca l'esca»: lo scandalo, dunque, è oscillante tra due sensi: la pietra o l'ostacolo che possono far cadere, impedendo il cammino, e la trappola o il tranello, che, allettando con l'esca, porta alla cattura e quindi alla rovina e forse alla morte della vittima.

Non v'è bisogno di dire che questo secondo e più malizioso significato rispecchia l'analogo senso dell'altra metafora ambigua, quella del *laccio*. Ci si chiede, dunque, se queste insidie disposte lungo il cammino del giusto siano assimilabili alla categoria degli agguati o a quella delle trappole. Le altre due metafore venatorie dal senso più univoco, *fossa* e *rete*, sembrano appartenere alla prima e più semplice categoria. Ma anche quando il testo – o meglio la sua versione greca o latina (che a noi più concernono, poiché andiamo esaminando la tradizione occidentale) – esibisce una *pagís* o un *laqueus* (al singolare piuttosto che al plurale dei classici), il salmista specifica che essi sono stati accuratamente nascosti,

circostanza che nel capitolo precedente abbiamo dimostrato come tipica dell'agguato, e ad esso necessaria.

Torniamo ora, e finalmente al versetto 60 del salmo 118. La professione di fede del giusto è interpretata da Ambrogio come irremovibile non solo contro le ingiustizie che possono abbattersi su di lui, ma anche in senso morale contro le tentazioni al peccato, perché egli non si lascia sviare né da quella soggettiva dell'ambizione né da quella oggettiva della meretrice col suo sguardo perturbante, che è *laqueus* per l'uomo. Ma proprio nel versetto seguente, il 61, il Salmista ricorre a un sinonimo della stessa parola: «Funes peccatorum circumplexi sunt me, et legem tuam non sum oblitus» «I lacci degli empi mi hanno avvinto, ma non ho dimenticato la tua legge» [8, p. 639]. Ciononostante, Ambrogio conferma l'interpretazione di quelle funi reali dei nemici come quelle morali dell'animo umano: «Hi sunt igitur funes delictorum nostrorum, quibus involvimur et ligamur [...] Utinam [Salvator] et mihi dicat: Exi de vinculis tuis: exi de nexibus peccatorum tuorum: solve funes erroris tui, quibus circumdatus et ligatus es» [1, p. 175]. «Queste sono le funi delle nostre colpe da cui siamo avviluppati e legati [...] Voglia il cielo che il Salvatore dica anche a me: «Esci dalle tue catene: esci dai nodi dei tuoi peccati: sciogli le funi del tuo errore, da cui sei circondato e annodato».

In questo caso la lettura allegorica del Santo si libera da ogni riferimento a un concreto avversario, che si presentasse nella figura dei nemici del giusto, ma persino della prostituta: il nemico che ci ha tolto la libertà spirituale siamo noi stessi, quando ci siamo dati all'errore e al peccato, come quello dovuto all'ambizione che era stata domata poche parole prima.

Tuttavia, oltre alla rilettura di temi classici, vi è di notevole anche il modo d'interpretare l'allegoria del testo biblico, comune ad Ambrogio e a molti Padri cristiani, con una sorta di allegoria di secondo grado: mentre il Salmista definisce *lacci* i concreti agguati orditi da concreti nemici (con quella che potremmo definire metafora metonimica, analoga agli usi di Tibullo o Ambrogio), il Cristiano li interpreta come allegoria morale dei peccati carnali che traviano l'anima.

Il diavolo è, pur sempre, il maestro di insidie e lacci per antonomasia. Lo possiamo testimoniare con un versetto di Paolo: il *laqueus* di Girolamo traduce la *παγίς* di Paolo: «καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα» [15, p. 553]; «resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem» [8, p. 1315]; «e ritornino in sé sfuggendo al laccio del diavolo, che li ha presi nella rete perché facessero la sua volontà».

Questo lemma greco, *παγίς, ἴδος*, ha il senso proprio di «trappola», il dispositivo meccanico per la cattura degli animali. Secondo la definizione di Stephanus è un «Laqueus qui tenditur, in terram depangitur, ad capiendas feras». Come tutti questi termini della tecnica venatoria, subisce una metamorfosi metaforica che lo strumento lessicale *The Discovery Bible NT with Help* esprime con una perifrasi perfetta: «a moral snare that robs someone of their spiritual liberties» «un laccio morale che deruba qualcuno delle proprie libertà spirituali».

La relativa di questa definizione, «che deruba delle proprie libertà spirituali», arricchisce, senza contraddirlo, il punto di vista che noi abbiamo adottato della caduta nel peccato e della perdizione. In generale, anche nella fenomenologia profana, l'espressione è pregnante dello stato d'irreversibile servaggio a cui si sottopone l'innamorato come di Tibullo o Ovidio così di Lucrezio.

Ma rende anche l'antitesi morale tra la libertà nel Signore e la schiavitù di Satana, effetto del peccato, come se l'uomo fosse degradato allo stato di burattino inerte e privo di volontà propria. Una situazione assai simile ai corpi dei traditori danteschi, posseduti dai demòni.

Tuttavia, proprio nella lettera precedente, un'idea di «laccio» diversa, ma analoga al passo di Agostino, sfida e rovescia questa che abbiamo appena detto: «οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν ἐπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν. 10 ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία, ἧς τινὲς ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν ὀδύνας πολλαῖς» [15, p. 549]. «Al contrario coloro che vogliono arricchire, cadono nella tentazione, nel laccio e in molte bramosie insensate e funeste, che fanno affogare gli uomini in rovina e perdizione. 10 L'attaccamento al denaro [**φιλαργυρία** «amore del denaro»] infatti è la radice di tutti i mali; per il suo sfrenato desiderio alcuni hanno deviato dalla fede e si sono da se stessi tormentati con molti dolori» [15, p. 549].

Il testo, grazie al polisindeto, insinua una sostanziale unità dei mezzi causanti la perdizione (**εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα καὶ ἐπιθυμίας** «nella tentazione e nel laccio e nelle bramosie»). Che la tentazione sia trappola o laccio per l'anima dovrebbe esser ormai evidente. Ma qui la frase sembra suggerire che essa, quasi priva di un agente, sorga già nelle cupidigie umane, qui del denaro come in Agostino del sesso, in eco persino delle illecebre di Archita.

Resta il nocciolo della nostra disquisizione. La *pagis* e il *laqueus* della traduzione greco-latina dei salmi, più che significanti reali reti o trappole, sono in uso metaforico di altre pur reali insidie, comunque agite da plurali nemici umani e malvagi del giusto. I cristiani, spingendo questo senso originario verso altri significati allegorici, finiscono per disconoscerlo, cosicché abbiamo definito la loro come una sorta di allegoria al quadrato, o allegoria dell'allegoria primitiva, talché quei nemici reali ed esterni sono sostituiti ora dal nemico interiore delle proprie concupiscenze carnali e terrene; ora da quella nemica umana ma singolare che è la *meretrix*, capace di accendere nella vittima, protagonista e poeta dei salmi, quei desideri; ora, e infine, quei tanti nemici si condensano nella figura singolare ma sovrumana del diavolo, il quale, almeno in Paolo, perseguita più che tentare il fedele.

Dopo tanta ricchezza di esempi, seppure si debba restare dubbiosi rispetto al nesso etimologico tra *laqueus* e *lacio*, non si può non rilevare, quanto meno, la convergenza tra il significato metaforico del primo, come «insidie morali», e quello proprio del secondo e dei suoi verbi composti che si accentrano intorno al senso «condurre/indurre ingannando» (ci si rammenti del *laciit* di Verrio Flacco presso Paolo Diacono: «decipiendo inducit [...] inducit in fraudem»).

Passiamo a un veloce esame dei valori della parola in italiano. Già a un primo sguardo appare subito chiara la convergenza, nelle due lingue, dei valori traslati di *laqueus* e di *laccio*: come in latino *fraus, insidiae*; così in italiano «insidia, inganno, trappola».

Ma, per paradosso, quello che dona maggiori suggestioni è il senso proprio, col quale abbiamo iniziato questo paragrafo. Il Battaglia ne dà definizione impressionante per completezza e penetrazione, tali da anticipare possibili scenari drammatici e narrativi: «Fune fornita all'estremità di un cappio a nodo scorsoio, che, opportunamente nascosta e mimetizzata, si adopera nell'uccellazione per sorprendere e accalappiare la preda, indotta per lo più a immettersi in passaggi obbligati».

Come detto nel capitolo dedicato, anche l'agguato e l'imboscata accadono sulla via. In essi, tuttavia, è la vittima a scegliere il proprio itinerario, a cui il suo carnefice si adatta. Sotto tale aspetto, nell'atto di tendere il laccio vi è un'astuzia più complessa e attiva, grazie alla quale la preda è indotta sulla via scelta dal suo avversario, e non l'inverso. Anche nel momento dell'esecuzione del progetto vi è differenza: nell'agguato ci si limita ad attendere, e l'abilità, come detto, consiste nel condurre un assalto tempestivo e

determinato; nell'altro gesto, invece, la corda e il suo cappio s'interpongono tra i due, colmando la distanza spaziale che opportunamente separa i due antagonisti.

La presenza cruciale del mezzo, peculiare e opportunamente costruito, si ripresenta nella trappola, oppure nella pania usata per immobilizzare gli uccelli grazie alla collosità delle bacche del vischio, da cui, ovviamente, «invischiare».

Opere citate

1. Ambrosius Expositio psalmi CXVIII / Ambrosius, ed. by M. Petschenig, M. Zelzer. – 2°ed. – Vienna : Osterreichische Akademie der Wissenschaften, 1999. – 550 p. – Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 62.
2. Ambrosius Mediolanensis Aurelius. Apologia altera prophetae David / Aurelius Ambrosius Mediolanensis. – Parisiis, 1845. – T. XIV. – P. 929–960.
3. Ambrosius Mediolanensis Aurelius. De Cain et Abel / Aurelius Ambrosius Mediolanensis. – Parisiis, 1845. – T. XIV. – P. 333–380.
4. Aquinas T. Summa theologiae // Aquinatis T. Opera omnia / T. Aquinatis / ed. by Fratres Ordinis praedicatorum. – Romae : Typographia polyglotta, 1888–1906. – T. 4–12.
5. Augustinus Aurelius Le confessioni / Aurelius Augustinus ; Tr. it. C. Carena ; M. Skutella ; M. Pellegrino. – Roma : Città Nuova Editrice, 1965. – 529 s.
6. Augustinus Hipponensis, Aurelius Confessiones / Aurelius Augustinus Hipponensis, ed. by L. Verheijen. – Turnhout : Brepols, 1981. – 82 p. – Corpus Christianorum, Series Latina 27.
7. Bibbia Tob. Traduzione CEI 1972. Note Tob / 2°ed. – Torino : Leumann, 1992.
8. Biblia sacra iuxta Vulgatae exemplaria et correctoria romana / ed. by A. C. Fillion. – 10°ed. – Paris : Letouzey, 1930.
9. Biblia sacra iuxta vulgatam versionem / ed. by R. Weber, et al. – Stuttgart : Württembergische Bibelanstalt, 1969. – 2 tom.
10. Cassiodorus F. M. Senator Expositio in Psalterium / F. M. Cassiodorus. – Paris, 1865. – PL 70. – P. 9–1055.
11. Cicero M. T. De senectute / M. T. Cicero ; transl. by W. A. Falconer. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1923. – Loeb Classical Library 154.
12. Ernout A. Dictionnaire étimologique de la langue latine / A. Ernout, A. Meillet. – Paris : Klincksieck, 1985. – 600 p.
13. Georges K. E. Dizionario enciclopedico Latino-Italiano / K. E. Georges ; F. Calonghi. – 4°ed. – Torino : Rosenberg&Sellier, 2002. – 1602 p.
14. Kendall, Robert & James Strong. The New Strong's Expanded Dictionary of Bible Words. Nashville TN : T. Nelson, 2001.
15. Novum Testamentum Graece. Ed. Eberhard Nestle & Kurt Aland, et al. – 27°ed. – Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1996. – 810 p.
16. Nuova versione ufficiale della Conferenza Episcopale Italiana, 2008. La sacra Bibbia. Nuova traduzione Cei. – Roma : Società Biblica Britannica e Forestiera, 2015.
17. Ovidius Naso, P. Amores ; Medicamina faciei femineae ; Ars amatoria ; Remedia amoris / P. Ovidius Naso, ed. by E. J. Kenney. – 2°ed. – Oxford : Clarendon, 1994.
18. Tibullus A. Albi Tibulli aliorumque carmina / A. Tibullus ; ed. by G. Luck. – Stutgardiae : Teubner, 1988. – 117 p.
19. Tibullus A. Le elegie / A. Tibullus ; a cura di F. Della Corte. – 2°ed. Milano : Mondadori, 1989. – 321 p.
20. Traduction œcuménique de la Bible. Avec notes essentielles / by A. Bea ; M. Boegner ; United Bible Societies. – Paris : Le Cerf, 1988. – 1861 p.

21. Vergilius M. P. *Bucolica ; Georgica / Maro, P. Vergilius ; S. Ottaviano ; ed. by. G. B. Conte. – Berlin-Boston : De Gruyter, 2013. – 220 p.*
A disposizione della redazione dal 03.04.2019.

К. Ілліюмінаті Поркарі

ПІДСТУПНІСТЬ НА ШЛЯХУ ПРАВЕДНИКА

В максимально широкому аспекті представлено дослідження, присвячене обману і зраді у творах великого італійського поета, мислителя, богослова доби Відродження Данте Аліг'єрі, являє собою коротке есе, зацентоване на компаративному вивченні трьох явищ. По-перше, це ґрунтовний лексичний аналіз деяких фундаментальних лем на позначення спокушання та оман, по-друге – науково-виважена конкретизація значення й розвитку цих лем у псалмах, а по-третє – деталізація методів і герменевтичних результатів, за допомогою яких деякими Отцями Церкви (головним чином, Амвросієм) було здійснено інтерпретацію одних й тих же псалмів.

*Під час аналізу термінів на позначення обману були виявлені їхні латинські, грецькі, німецькі аналоги. Було встановлено, що частина термінів (*insidie, imboscata, agguato*) наділені значенням удавання, приховання природи шахрая, який бездіяльно й таємно очікує на вдалий момент для нанесення удару чи вбивства суперника. Інші ж (*laccio, trappola, tranello*) показують активні дії, які мають на меті ввести в оману жертву, чи іншими словами збити її зі шляху, приманюючи фальшивими перевагами задля того, щоб заманити її в певне місце чи обставини, з яких вона не зможе вийти без втрат. У дослідженні було зазначено, що у засідках (*agguato, imboscata*) саме жертва обирає власний маршрут, до якого пристосовується її кат. Під таким кутом для розставляння сітки необхідна складніша та активніша хитрість для того, щоб спрямувати жертву на шлях, обраний її супротивником, а не навпаки. Однак у їхньому виконанні зафіксовано істотну різницю: зокрема, в «*agguato*» мучитель обмежується очікуванням, а хитрість полягає у тому, щоб нанести своєчасний та рішучий удар; натомість «*imboscata*» базується на попередньо вжитих заходах, які зменшують просторову відстань, яка спеціально розділяє двох антагоністів.*

*Критична наявність спеціально створеного особливого засобу, помітна у пастці (*trappola*), чи у «клеї», який використовується, щоб знерухомити птахів, завдяки клейкості ягід омели (*vischio*), звідки й, очевидно, походить слово «*invischiare*», тобто «заманювати».*

Філософська мета згаданих лексичних і текстових аналізів полягає у формуванні більш точного і глибокого розуміння таких важливих явищ в історії та житті людини.

Ключові слова: моральна філософія, латинська література, біблістика, патристика і християнська теологія, семантика і лексикографія, грецька, латинська та італійська мови.

C. Illuminati Porcari

PERFIDY ON THE PATH OF THE RIGHTEOUS MAN

In a broader framework the present research, dedicated to deceit and betrayal in the works of a great Italian poet, thinker and theologian of Renaissance Dante Alighieri, represents an essay focused on the comparative study of three phenomena. Firstly, it is a thorough analysis of some fundamental lemmas denoting seduction and deceit; secondly, science-based concretization of the meaning and development of these lemmas in psalms, and thirdly, specifying hermeneutic methods enabled some Fathers of the Church (mainly Amvrosius) to interpret the same psalms.

While analysing the terms denoting deceit their Latin, Greek, and German equivalents have been revealed. It has been found that some terms (*insidie, imboscata, agguato*) were given the meaning of pretending, concealing the nature of a scammer who implicitly, secretly is waiting for the moment to strike or kill an opponent. Other terms (*laccio, trappola, tranello*) reflect active actions aimed at misleading the victim or, in other words, knocking him / her out of the way, tempting him/her with false excitements in order to lure him / her to a particular place or circumstances from which he/she cannot escape without losses.

It has been stated that being entrapped (*agguato, imboscata*) the victim chooses his / her own route to which his/her executor adjusts. Under such circumstances a more sophisticated and active trick is needed to guide the victim to the path chosen by his/her opponent, and not the other way round. However, there is a significant difference in doing the trick: in particular, in the «*agguato*» the tormentor is waiting for the moment to strike timely and decisively; instead, «*imboscata*» is based on previously taken measures to reduce the spatial distance that deliberately separates two antagonists.

Special attention is drawn to author's original stylistic devices, for instance, «*traptola*» is a kind of glue used to immobilize the birds, due to the glueiness of mistletoe berries (*vischio*) from which, obviously, the word «*invischiare*» derives that means «to lure».

The philosophical purpose of the mentioned lexical and textual analyses is to create a more accurate and profound understanding of such important phenomena in the history and person's life.

Key words: moral philosophy, Latin literature, Bible studies, patristics and Christian theology, semantics and lexicography, Greek, Latin and Italian languages.

УДК 821.135.1(477.85)-1.09

Л. М. Ковалець

ПІЗНАЮЧИ БОГА, ЛЮДИНУ, СВІТ: ПОЕЗІЯ МІРЧІ ЛЮТИКА ЯК ДУХОВНА ВЕЛИЧИНА

У статті проаналізовано тематичні та духовні горизонти поезії сучасного румунського автора, котрий живе і працює в Україні, Мірчі Лютика. Об'єктом уваги стали вибрані твори, перекладені українською Віталієм Колодієм та вміщені у збірці «Зворотні обрії» (Чернівці, 2018). Предметом же філософсько-ліричного пізнання автора виявилась надважлива тріада Бог – Людина – Світ.

Доведено, що завдяки змістовому наповненню, ідейним домінантам, високохудожності поезія Мірчі Лютика істотно збагачує літературу, творену в Україні мовами національних меншин, і варта активнішого введення в загальноукраїнський та загальноєвропейський контекст.

Ключові слова: Мірча Лютик, поезія, переклади, тріада «Бог – Людина – Світ», ліричний герой, гармонійне і дисгармонійне, екзистенційне.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-73-80

Постановка наукової проблеми та аналіз останніх публікацій. Творчість румунського поета Мірчі Лютика znana в Україні: цей автор народився 1939 року в селі Йорданешти, що на Чернівеччині, фактично усе його життя пов'язане з рідним краєм

та літературою. І більше десятка виданих в Україні книжок (попри активний вихід їх у сусідній державі), притім книжок добротних, перекладених українською, а також численні газетно-журнальні публікації про цю творчість – тому підтвердження. На зламі століть феномен М. Лютика чи не найуспішніше пробували збагнути Ірина Гемблук [1], Олекса Романець [4], Тамара Севернюк [5], Марія Тоаке [7], хоч їхні роботи стосувались чи то загальних питань, чи віршознавчих аспектів, майстерності перекладів М. Лютика українською, здійснених Віталієм Колодієм. Потреба осмислити творчість Майстра передовсім як високодуховну художню просторінь, релігійну і водночас антропоцентричну, пройняту думками про долю цілого світу, визначила мету і завдання пропонованої студії.

Безпосереднім **об'єктом** уваги стали вірші зі збірки М. Лютика «Зворотні обрії», виданої чернівецьким видавництвом «Букрек» 2018 року. Вона вмістила найкращу частину лірики поета, перекладену відомим українським письменником та перекладачем Віталієм Колодієм.

Історію «Зворотних обріїв» важко оцінити зором та й думкою, вона навіть не так первісними текстами, як глибинним своїм змістом закорінена у праосновах людства, не кажучи про наше теперішнє життя і навіть майбутнє. Відчувати зв'язок із ними, так само, як стрімкий лет часу, минуцність тлінного, тривогу за те, що буде завтра і навіть тоді, коли дорога сягне обріїв, для ліричного героя – все одно що дихати: «*Дні мої по часових каскадах / В міфі мчать. І я за ними мчусь*» [3, с. 22]. Очевидно, В. Колодій, підступаючи з перекладацьким наміром до материка Лютикової поезії, зауважив собі високість поетичних поривів, як і скрупульозність їх wypowiedання та сам стиль життя автора, якщо у проникливій передмові до публікації наприкінці травня 1989-го в газеті «Молодий буковинець» своєї першої добірки таких перекладів висловився про М. Лютика так: «То є справжня, непоказова робота в ім'я найвищих ідеалів, що єднають уми та душі, робота, якою поет і перекладач щасливо відгородився од манірної дрібної суєти, що лиш оману виставляє для ефекту, а не істинну суть...» [2, с. 11].

При пов'язаності своїй із конкретними персоналіями ця книжка завдяки змістовому наповненню, ідейним домінантам, високохудожності є непересічною подією загального масштабу, позаяк головним предметом філософсько-ліричного пізнання автора є надважлива тріада Бог – Людина – Світ. Навіть коли наперед виходить одна тема, один учасник тріади, інші не зникають, їх видно наче крізь призму дивовижного кристала. Бо де у М. Лютика Всевишній, там переважно і Людина, там і Світ з усією проблематикою їхнього буття. І все ж стосовно багатьох зразків своєї лірики поет міг би повторити думку неспійманого світом Г. Сковороди, висловлену в листі до М. Ковалинського: «Мнози глаголют, Что ли дѣлает в Жизни Сковорода? Чем забавляется? Аз же о Господѣ радуюся. Веселюся о Бозѣ Спасѣ моем» [6, с. 478]. Така ж світла радість, піднесені оклики при їх формальній відсутності, як і щастя од повсюдного віднаходження Божої сили, – у віршах «Пошук» («*В усьому Ти – в трунті, в росточку зела, / В повітрі і світлі... В усьому Ти, знаю...*») [3, с. 31], «Логос дня» (це «*логос верховний, / Божого скарбу овічнена мить*»), «Мов скалою...» («*Ти – сонце, що нам сяє з висоти, / Каскади мирри та води живої, / І волею, мій Отче, мов скалою, / Всечасно Всесвіт підпираєш Ти*») [3, с. 44] й ін. Це переважно звертання; як висловився М. Лютик у своїй збірці релігійної лірики «Травень з херувимами», «справжня поезія – це розмова з Богом». А скільки радості від передчуття, що ось-ось «*природа пробудиться знову у вічному стані / Свято, незаймано, в Божому благословінні, / Як на початку, як першої днини творіння*» [3, с. 23], і скільки намагань осмислити Божу могутність і тих «днів сім

лиш», коли «*все почалося від них / На світу вселенських просторах. / В раю і на вісях земних – / Рух вічних сотворень*» [3, с. 132]. Та й мова рідна – «*дарунок Божий*», у час народження Слова митець зізнається Господові: «*В ту мить / До заповітного зближають, Отче...*» [3, с. 105].

Мотив Бога-Світла, Сонця, Бога-Творця і Великого Батька, зрозуміло, має біблійне походження, хоч М. Лютик щоразу сам прагне знайти свою поетичну, емоційну, сердечно-духовну форму оприявлення Божественного, при всьому усвідомленні незбагненності світу його ліричний герой моментами таки хоче пізнати таїну буття («*Що в нашім світі перше і вторинне?*» [3, с. 41]), і така лірика перегукується з поезією бароко, парадоксальністю її ідейно-естетичних засад. Реальне і божественне (уявлюване), поєднавшись, створюють чимало абсолютно нових, сповнених світла художніх картин, які й покликаний відкрити митець: «*Як таїнство (зі звуку, барви, слова), / З небес іконостас сія любов'ю / У відсвітах святої благовісті, // У розлитті довічності пречистім*» [3, с. 32], – читаємо в одному вірші, а в іншому, що значно поодаль, радісний з ним перегук: «*Ген в небі з'ясніло ікони обличчя – / зі світла пелюсток той образ крилатий*» [3, с. 114].

«У всієї нашої культури – душа першовідкривача. Відкрити те, чого не видно, перевести це у світ світла внутрішнього зору, щоб заволодіти цим, – це було з найперших днів її [культури. – Л. К.] найбільш невгамовною пристрасстю» [10, с. 532]. Пристрасно поклоняючись Світлу, поетизуючи його в літературі так, як, здається, ніхто інший, М. Лютик переводить у ясну просторінь навіть чорні, трагічні сторінки власного буття: за його уявленням, спочилий тато «*на промені зупиниться спокійно, / На тім самім, де спочиває мама... // Там зовсім поряд, як на Трійці свято, / Віттар безсмертя буде їм сіяти*» [3, с. 101].

Якщо в релігійній ліриці поета домінує одна світла тональність, то в решті творів, де більше про земне, – їх ціла гама. І М. Лютик тут закономірно складніший, багатоманітніший. Як філософ, він хоче не стільки «*рай земний збагнути / В таємну мить пробудження природи*» [3, с. 21], а й хоче збагнути часову плинність, якнайдалший простір («зворотні обрії!»), зв'язок поколінь, минуцність людини і її непроминальність і навіть, скажімо, таке, що «*росте в шаленстві*», метафоричне дерево життя («*Це древо – хрест. В безмежжі світовім / Стоїть Ісус, розп'ятий на нім...*» [3, с. 39]). До слова, у «Прелюді розп'яття» поет саме людям ставить на карб те, що сталося із Сином Божим на Голгофі. Тож де «*витоки вселенських протиріч?*» Хто винен у тому, що «*так людині безнадійно, так неправедно людині*», чи не сама людина? Простір цей «*незавершений, мінливий і перебіжний*», та й ми «*минаємось нестримно, як видіння, / Безтямно до Олімпу тягне нас. / І сходить вік у тім пустім стремлінні...*» [3, с. 103].

Благо, що поет уміє щасливо, як і в реальному житті, возноситись над суетою, дріб'язком, разом з тим не відсторонюючись від прози буття, його істотних дисонансів. Бачене, передумане, пережите постає здебільшого у формі ліричних переживань і заодно художніх узагальнень (так твориться «мисляча поезія» – за Г.-І. Гадамером, «саморозгортання думаючого слова»). Життєва конкретика (але без епічності) зі свого боку так само працює на узагальнення. Читачеві ж бо важливо знати, чи запам'ятав поет один із багатьох світанків, одне із багатьох облич, чи зізнається він у суто своїй печалі. Ось ніби вихоплене з реальності буковинське весілля: його авторська метафоризована візія повна світла і життєдайної перспективи: цілються наречені – і «*плдами сад визриває*», «*плється світлінь на дерева – і в них прибуває сили, / Сік у виноградних лозах аж закипає*» [3, с. 70]. Ось монументальний, цілком кінематографічний образ простого чоловіка, схожого водночас на скульптури епохи

Відродження: *«Бачу: ось він іде в спеку з отарою в діл, / Тронки дзвенять, простір повниться гримкотнею. / В сяєві сонця, в камінний вкарбований небосхил / Вівчар ніби в землю вріс, глянть – разом з палицею своєю...»* [3, с. 85]. А ось зовсім іншого плану фантазія старого майстра, його намагання створити «мрію давніх літ» – звісно, жіночий образ, і то з чого тільки завгодно: з каменю, глини, піску, *«цвіту, світла й диких трав»*, із золота та бронзи, з дерева та вогню, *«із пісень, бажань та снів»*, *«із туманів та вітрів»*, *«з хаосу та небуття, з молитов і каяття»*, *«Із легенд, казок, надій»* [3, с. 49] – дарма що жінка є все! Грайлива, хоч і з глибшим підтекстом, інтонація, легкий, рідкісний у М. Лютика двовірш створюють враження повноти життя, високого рівня задоволеності ним.

Такий щасливий Лютиків ліричний герой, видається, ще у храмі природи, в поетизації своєї улюбленої світанкової пори, на якій теж печать Неба (*«мов патріарх подивився біблійний / І посміхнувся народженню днини»* [3, с. 121]), такий щасливий він, перебуваючи з природою тет-а-тет. Автор хіба де-не-де персоніфікує її сили (*«Земля в уборі молодій, / І місяця весільний плин...»* [3, с. 93]), але звідусь близькі до пантеїстичних настрої від самого споглядання чи то карпатських обширів, чи морських просторів, чи просто «цвітопаду», «зливи безтямної», «промінної зливи». Іноді його ліричний герой міг би повторити думку Т. Шевченка, висловлену в «Журнале»: «Ничего не может быть в жизни слаще, очаровательнее уединения, особенно перед лицом улыбающей(ся), цветущей красавицы матери Природы. Под ее сладким, волшебным обаянием человек невольно погружается сам в себя и видит Бога на земле, как говорит поэт» [9, с. 17]. Водночас Лютикові (як і Кобзареві) рефлексії, звідані перед тим лицем, іноді сповнені гіркою присмаку, бо є це невідворотне поринання в себе! *«Злива безтямна... шумливо пронизує мозок і кров»* [3, с. 100]; поранений птах змушує ліричного героя уподібнитись йому: *«Злетіти б, Господи, злетіти!..»*, *«Поплакати б... Сльозою відмолить / Цей біль...»* [3, с. 93]. Що вже казати про думки щодо переобтяженої стражданнями планети («Рондель Землі») або ж чутливе вловлювання руху самого часу в такому, здавалось би, звичайному природному видиві: *«у вузлуватих кронах [дерев], в покрученому паліччі / Зримо природа малює самої історії плин»* [3, с. 53]?!

Виходить, ця тема при всій акварельності окремих картин не є в письменника «чистою». Та й тема особистісна, втілена у віршах «Постійність», «Поцілунок», «Єдині!.. Одне намисто...» та іще деяких, ширша за тему кохання або ж тему побратимства чи родинного життя людини. Йдеться про вивірені часом почуття, їх всеосяжність та глибину (ліричний герой зізнається своїй обраниці: *«Коли ти поруч – все цвіте й буя, / Кохання дух витає над землею. / А в час розлук зливається з твоєю / Лише моя, лише слеза моя»* [3, с. 72]), йдеться про гірку і незабагнену можливість зворотного руху, повернення в минуле («По далечі минулих літ назад», – як писав М. Бажан), а то й можливість зупинення миті, наповнення її давно чи щойно пережитим. Йдеться, таким чином, про фундаментальні цінності кожного, про родинну єдність і самоту – не побутову, а філософську й духовну самоту людини високої пори її життя та навіть опісля нього: *«І вже коли в осінньому саду / Останній промінь на листку розтане, / З тим поцілунком трепетним, кохана, / Я тихо-тихо в небуття піду»* [3, с. 73]. Важливо, що Лютиків герой проказує, озвучує свої почуття з великою естетичною делікатністю.

Навіть патріотична тема, втілившись у двох віршах книжки («Час Батьківщини» і «Доля»), зреалізована естетично, без галасу, бо думається про мир, працю, світло, щастя, вічність. І рідне – як національне, дуже важливе для поета – обмірковується на невисоких регістрах і переважно в культурологічному аспекті. Так старовинний

музичний інструмент румунів алеута (завдяки йому *«все нові спливають дойни / Із віків, давно забутих»* [3, с. 28]) і сама музика, *«чиста мова з материнських уст»* (*«невмируща мова-балада!»*), возвеличення М. Емінеску до найвищого рівня (він *«Всевишній у слові»*), згадані Лучафер, Фет-Фрумос, Іяна Косинзяна, присвяти діячам румунської культури (Іону Георгіце, Василю Левицькому, Олексі Романцеві), навіть мамалига, яку *«з чавунної плити / [...] подає нам казка з рук маминих до столу»* [3, с. 52], стають виразними маркерами румунськості цієї лірики. Зовнішніми маркерами, бо є ще й внутрішні, глибинні. У вірші *«Суть»*, вочевидь не випадково вміщеному ледь не на самому початку книжки як прелюдія, заспів до всього та ще й під такою назвою, поет заявляє про зв'язок зі своїм родом та міфологічною спадщиною: *«Десь ізвідти всі мої основи, / Наче білий дощ цей із віків. / Йду на круг і, як молитву, знову, / Тихо дойни шепочу мотив»* [3, с. 22]. Так промовляє генетична пам'ять, з гідністю декларується спадкоємність, неперервність поколінь, власна відповідальність за збереження духовних скарбів своєї нації, котрі живуть у свідомості, як молитва.

Натхненно поетизуючи високе, ідеальне як символ гармонії та світла, митець в осмисленні реального, земного буття сповна переймається його дисгармонійністю. Звідси – жура чи навіть різке, емоційне неприйняття, звідси – ціла низка творів відповідної змістової наповненості, іноді несподіваної для М. Лютика стилістичної оформленості. Свого часу Ю. Лотман так відгукнувся про специфіку *«мислячої лірики»* Ф. Тютчева: *«Його цікавить простір не стільки по горизонталі, скільки по вертикалі»* [8, с. 378]. Інакше кажучи, російський поет, із погляду дослідника, ішов від земного до небесного. *«Голодна, мов проруб, тропа вертикальна»*, – знаходимо у В. Стуса ту і не ту образну візію дороги до Неба. Автор *«Зворотних обрїїв»*, обмірковуючи світ, подумки проходить – і то не раз – і вертикальну, і горизонтальну дистанції. В сонеті *«Дванадцять»* на тлі боротьби вічних антиномій і катастрофічних зрушень у природі постає центральна психологічна подія. Вона стосується підтекстового висновку (його колись художньо втілив і Л. Андрєєв), що зрадниками Ісуса фактично виявилися й інші, крім Юди, апостоли: *«Вечеряють дванадцять... Юда – скраю... / О, Сине Божий, що з Тобою буде?... / Розглянься: всі ж тут, як один, – Іуди!..»* [3, с. 58]. Цей дуже драматичний, емоційно переобтяжений тривірш зі своїм підсумковим епілогом *«Чомусь Ісус на землю не вертає»* так само видається нам спробою збагнути *«витоки вселенських протиріч»*, а може, й намаганням ословити скорботу чи навіть зневіру в те, що в просторі *«по горизонталі»* щось може змінитись без ласки Неба.

Очевидно, тема зрадженого Христа вібрвала у свідомості М. Лютика, якщо знайшла продовження в поезії *«Гойя»* – виразному зразкові сугестивної лірики, стільки тут додаткових асоціативно поєднаних смислових та інтонаційних відтінків. В основі його – дерзновенне намагання видатного іспанського художника через свої релігійні живописні роботи *«Христос у Гефсиманському саду»* і *«Моління про чашу»* репродукувати трагічну безвихідність Сина Божого в останній час Його земного буття: *«Як тяжко їти на Голгофу!.. Страждання / Клянуть устами німими. / І лінія гине. І контури зримі / Заходять за видимі грані»* [3, с. 59]. Безлюддя очевидне, чути хіба передзвін часів і голос *«бездонної бурі»*, а світ (*«горизонталь!»*) – одна *«чорнота земна»*. Так – через осмислення традиційного матеріалу, культурологічну ремінісценцію, болісне резонування на гріховність людську – поет намагався зрозуміти сучасне буття, прагнучи його гармонізувати.

Інша група творів (*«Понівечений світ (I)»*), *«Понівечений світ (II)»*, *«Номо sapiens»*, *«Гомоцентризм»* та їм подібні – аж до заключного *«Знаку віщувань»*)

народжувалась під знаком тієї ж місії. Однак специфічна тема, загостреність мислення зумовили своєрідний стилістичний перепад, прямоту вислову ціною часткової втрати поетичності; експресивна думка, точніше – їх щораз цілий каскад – уже не змогла вміститись у вузьких рамках найчастіше культивованих форм (медитації, елегії, сонета), тож маємо тексти розлогі, і на понад два десятки катренів. Це твори яскраво полемічні: автор апелює тепер не стільки до Бога, скільки до своїх сучасників, тож замість ліричного «я» часто фігурує або просторічне «ти», або ж (і найчастіше) узагальнююче «ми»: поет готовий відповідати з іншими за понівеченість світу.

А де у М. Лютика полемічність, там і парадоксальність (чого варта цілком сучасна, в тому числі своєю поетикою, дарма що «політична» «парадоксальна пісня з не менш парадоксальним рефреном» «Повернення в абсурд»; нагнітання повторів, доповнене алітераційно-асонансними ефектами, підсилює емоційне враження від ідеї осуду проросійських орієнтацій сучасної Молдови). У згаданих віршах поет легко, ніби граючись, оперує то іронічністю, то відвертим скепсисом, гострою інвективою і риторичними фігурами – усім, що в тому чи іншому випадку є художньо функціональним. Зрозуміло, загальний «високий» тон Лютикової поезії при цьому дещо пригасає, просторічна експресивна лексика і собі намагається завоювати місце під сонцем вишуканої мовної краси первісного та й перекладеного текстів. Так ганьбиться все, що перешкоджає поступові, утвердженню вічних морально-етичних істин, так, власне, утверджуються ці істини: *«Наш невиситимий гонор, жадібність нашу манять / То журавлем у небі, то горобцем в руці, / Та все одно блукаєм, як прохачі, в тумані, / Та все одно виходим знову на манівці. // Злагоди б нам, любові... Менше, братове, злості. / Годі блукань непевних... Годі уже... Та що? – / Ген тріумфально-заключно з трибунної високості / Клацає нам зубами знову якесь ніщо...»* [3, с. 27].

Екзистенційна туга, властива всім натурам Лютикового складу, разом з тим життєствердне, гуманістичне світовідчуття змушує автора «Зворотних обрїїв» у заключному творі знов шанобливо схилитись у поклоні («*Такі малі ми, Господи, малі...*») і заадресувати саме цьому Великому Співбесідникові своє крайнє сум'яття – із розгубленістю, зневірою та знаходженням віри: *«Що ж сотворив Ти, Господи?.. Своє / Ти загубив творіння?.. Я молюся, / Я плачу, каюся, боюся: / Чи є Твій світ? Чи Ти у ньому є?..»* [3, с. 134]. Категоризм запитань (а вони теж – форма мислення) закономірно передбачає таку ж тональність відповідей; ліричний герой – поет у художній реальності – нагадує людям про неминучість розплати за те, що, відкинувши Бога, *«віддались омані та брехні»*, і неминучість судного дня. Перегуки з пізнім Т. Шевченком дають підстави припасувати й до Лютикової ситуації міркування академіка І. Дзюби про специфіку релігійності Кобзаря: він наближав Бога до життя, а життя до Бога. «Зворотні обрїї» усім своїм складом спрямовані на це зближення.

Примітно, що автор, загалом не схильний до циклічності, і тут уникає такого способу компонування матеріалу, хоч, здавалося б, розглянуті тематично-емоційні пласти могли б надати мовленому більшій стрункості. Але ні. Перед нами розкуте поетичне самовираження, разом з тим внутрішньо впорядкована поліфонія думок, кожна з яких не є кінцевою, бо передбачає своє продовження в нашій свідомості та нашій душі, а значить, як сказав би І. Франко, розширення змісту нашого внутрішнього «я», зворушення його до більшої або меншої глибини. Справжня поезія – мабуть, розмова не лише з Богом, але й розмова з кожним із нас.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Поетична творчість М. Лютика з огляду на свої тематичні та духовні горизонти істотно збагачує літературу, творену в Україні мовами національних меншин. Змістовність та високохудожність цієї лірики, не кажучи про її актуальність, дозволяє мріяти про глибше пізнання хоч би вибраних її одиниць у найрізноманітніших аспектах (образно-стильовому, інтертекстуальному, біографічному, компаративному, формальному), не кажучи про активніше введення всього цього матеріалу в загальноукраїнський та загальноєвропейський контекст.

Список використаної літератури

1. Гемблюк І. На пелюстках зірок : поезія Мірчі Лютика в українських перекладах Віталія Колодія / І. Гемблюк. – Чернівці : Місто, 2009. – 142 с. ; Gembliuk I. Na peliustkakh zirok : poeziiia Mirchi Liutyka v ukrainskykh perekladakh Vitaliia Kolodiia / I. Gembliuk. – Chernivtsi : Misto, 2009. – 142 s.
2. Лютик М. [Вірші] / М. Лютик // Молодий буковинець. – 1989. – 28 травня. – С. 11 ; Liutyk M. [Virshi] / M. Liutyk // Molodyi bukovynets. – 1989. – 28 travnia. – S. 11.
3. Лютик М. Зворотні обрії : поезії / М. Лютик ; пер. з рум. В. Колодія. – Чернівці : Букрек, 2018. – 144 с. ; Liutyk M. Zvrotni obrii : poezii / M. Liutyk ; per. z rum. V. Kolodiia. – Chernivtsi : Bukrek, 2018. – 144 s.
4. Романець О. Душа поезією стала (штрихи до портрета Мірчі Лютика) / О. Романець // Буковинський журнал. – 1999. – Ч. 3–4. – С. 208–212 ; Romanets O. Dusha poeziieiu stala (shtrykhy do portreta Mirchi Liutyka) / O. Romanets // Bukovynskiy zhurnal. – 1999. – Ch. 3–4. – S. 208–212.
5. Севернюк Т. Зерна добра Мірчі Лютика / Т. Севернюк // Вітчизна. – 2002. – № 9–10. – С. 147–149 ; Severniuk T. Zerna dobra Mirchi Liutyka / T. Severniuk // Vitchyzna. – 2002. – № 9–10. – S. 147–149.
6. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / Г. Сковорода ; ред. Л. Ушкалов. – Харків-Едмонтон-Торонто : Майдан ; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. – 1400 с. ; Skovoroda H. Povna akademichna zbirka tvoriv / H. Skovoroda ; red. L. Ushkalov. – Kharkiv-Edmonton-Toronto : Maidan ; Vydavnytstvo Kanadskoho Instytutu Ukrainskykh Studii, 2011. – 1400 s.
7. Тоаке М. (до 75-річчя від дня народження поета і перекладача Мірчі Лютика) / М. Тоаке // Буковинський журнал. – 2014. – № 2. – С. 229–231 ; Випромінювати до згорання // Буковинський журнал. – 2014. – № 2. – С. 229–231 ; Тоаке М. (до 75-річчя від дня народження поета і перекладача Мірчі Лютика) / М. Тоаке // Буковинський журнал. – 2014. – № 2. – С. 229–231.
8. Тютчев Ф. «О вещая душа моя!..» : Стихотворения. Переводы. Размышления о поэте / Ф. Тютчев. – Москва : Школа-Пресс, 1995. – 496 с. ; Tyutchev F. «O veshchaya dusha moya!..» : Stikhotvoreniya. Perevody. Razmyshleniya o poete / F. Tyutchev. – Moskva : Shkola-Press, 1995. – 496 s.
9. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12-ти т. / Т. Шевченко ; ред. М. Жулинський та ін. – Київ : Наук. думка, 2001. – Т. 5 : Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. – 496 с. ; Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv : u 12-ty t. / T. Shevchenko ; red. M. Zhulynskiyi ta in. – Kyiv : Nauk. dumka, 2001. – T. 5 : Shchodennyk. Avtobiohrafiiia. Statti. Arkheolohichni notatky. «Bukvar yuzhnorusskyi». Zapysy narodnoi tvorchosti. – 496 s.
10. Шпенглер О. Закат Европы : Очерки морфологии мировой истории / О. Шпенглер. – Москва : Мысль, 1998. – Т. 2 : Всемирно-исторические перспективы. –

606 с. ; Shpengler O. Zakat Yevropy : Ocherki morfologii mirovoy istorii / O. Shpengler. – Moskva : Mysl, 1998. – Т. 2 : Vsemirno-istoricheskie perspektivy. – 606 s.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2019.

L. Kovalets

**COGNIZING GOD, MAN, UNIVERSE:
MIRCHA LUTYK POETRY AS A SPIRITUAL DIMENSION**

The article analyzes thematic and spiritual horizons of poetry of the modern Romanian author Mircha Lutyk, who lives and works in Ukraine. The focus of attention was his selected works translated into Ukrainian by Vitaliy Kolodiy and included in the collection «Reversed Horizons» (Chernivtsi, 2018). The subject of the same author's philosophical and lyrical knowledge proved to be the overwhelming Triad of God, Man and Universe. Even when one topic, one member of the triad, comes up, others do not disappear. Where the Almighty is present in M. Lutyk's poetry, there is predominantly a Man and the Universe too with all the problems of their being.

The motive of God has a religious background, although M. Lutyk always strives to find his poetic, emotional, heart and spiritual form of the Divine declaration. Here one light tone dominates, while in the rest of the works, which are more about earthly things, the tones are from whole range. And M. Lutyk here is naturally more complex, more varied. As philosopher, he wants to understand the temporal flow, the farthest space («reversed horizons»!), the connection of generations, human transience and its unyielding nature. Despite this, Lutyk's lyrical hero successfully rises above the vanity, trivial, at the same time, not detaching from the prose of life, its essential dissonances. Hence the sorrow, or even a sharp, emotional rejection, henceforth, a whole series of works in this motive are sometimes unexpected for M. Lutyk's stylistic forms. So because of the comprehension of the traditional material, the culturological reminiscences, the painful resonation of sinfulness of the human, the Poet tried to understand the modern being, trying to harmonize it.

The theme of nature is also not «clean» in poet's perception, the theme of personality is broader for the theme of love or the same theme of twinning or man's family life. It refers to time-tested feelings, their comprehensiveness and depth. It's about the bitter and incomprehensible possibility of reverse movement, the return to the past, and even the ability to stop the moment, filling it with something that had its place long ago or minute ago. It follows, therefore, about the fundamental values of everyone, the family unity and of the person in the high times of his life and even afterwards. It is important that Lutyk's hero announces his feelings with great aesthetic delicacy. Even the patriotic theme is realized aesthetically, without hurry.

It is proved that due to its content, ideological dominants, high-artistry Mircha Lutyk's poetry substantially enriches the literature created in minority languages in Ukraine and it's worth the more active introduction into the all-Ukrainian and all-European context.

Key words: *Mircha Lutyk, poetry, translations, the triad of God, Man and Universe, lyrical hero, harmonic and disharmonious, existential.*

УДК 821.161.2-31.09

Т. І. Конончук

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ, АБО АНАТОЛІЙ ПОГРІБНИЙ ПРО ДОКІЮ ГУМЕННУ

У статті проаналізовано особливості літературознавчого дискурсу в доробку відомого літературознавця, професора Анатолія Погрібного (1942–2007) на прикладі його вступної статті до роману «Діти Чумацького Шляху» Докії Гуменної (1904–1996). З'ясовано, що літературознавець аналізує проблематику роману через контекст суспільно-політичних обставин в Україні в першій третині ХХ ст., оскільки вони стали основою художнього тексту. З'ясовано також, що біографічний, етичний, естетичний методи притаманні стилю вченого, а також засоби публіцистики, що базуються на включенні в текст авторського «я».

Ключові слова: роман, Голодомор, хліб, персонаж, мотив, біографія.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-81-87

Мета статті – проаналізувати особливості літературознавчої методології одного з найпомітніших українських учених-літературознавців – Анатолія Григоровича Погрібного (народився 3 січня 1942 р. в с. Мочалище Бобровицького району Чернігівської області – помер 9 жовтня 2007 р. в м. Київ). Це – відомий літературознавець, публіцист, громадський і культурний діяч, академік, доктор філологічних наук, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка (2006), багатьох літературних премій, Всеукраїнського благодійного культурно-наукового фонду Т. Г. Шевченка.

Розглянемо літературознавчу методологію А. Погрібного на прикладі його вступної статті [4] до роману-епопеї «Діти Чумацького шляху» Докії Гуменної [2] (народилася 10 (23) березня 1904 р. в м. Жашків нині Черкаської області – померла 4 квітня 1996 р. в Нью-Йорку), знакової постаті на терені української культури. Роман було видано вперше в чотирьох книгах в еміграції: Мюнхен: Українська трибуна, 1947–1948. – Кн. 1–3; Кн. 4. – Нью-Йорк. – 1951. Однією книгою видання роману відбулося 1983 р. в Нью-Йорку у видавництві «Науково-дослідне товариство української термінології». В Україні книга готувалася й побачила світ у серії «Український історичний роман» в «Українському центрі духовної культури» 1998 р. А. Погрібний, пишучи вступне слово до книги, що друкувалася вперше в Україні, виходив, як розуміємо, з того, що авторка на цей час була мало відома землякам-українцям. Отже, передне слово мало представити не лише роман, а й авторку. Тож тональність вступної статті така, що, як бачимо, її автор хоче донести інформацію до широкого кола читачів, лаконічно, але містко представити письменницю, яка все своє творче життя прожила в еміграції, створила великий корпус текстів.

Літературознавець вдається до публіцистичної стилістики, що емоційно наснажує текст, сприяє наближенню його до читача. Одним із методів публіцистичності, як відомо, є присутність автора в тексті. Це бачимо на самому початку статті. А. Погрібний вже в другому абзаці оприявнює свою присутність, що сприяє довірливості інтонації, щирості сказаного: «Я ж пригадую наразі свою першу зустріч з нею (з Докією Гуменною – Т.К.) у Нью-Йорку, де восени 1990 року виступав з доповіддю в Науковому товаристві ім. Тараса Шевченка. Невисока, похилого віку

жінка (йшов їй тоді 87-й рік) підступила тоді до мене: «Я Докія Гуменна. Хочу з вами познайомитися» [4, с. 3].

Враження першої зустрічі з відомою нині широко письменницею цікаві, вочевидь, кожному читачеві. Враховуємо той факт, що зустріч літературознавця з письменницею відбулася, як уточнює А. Погрібний, «восени 1990 року». Отже, ще до референдуму. Але перебудовчі роки вже вносили багато змін у суспільно-політичне життя нашої країни. Розуміємо, що й поїздка А. Погрібного стала можлива саме тим змінам, що відбувалися. І настрої української еміграції в цілому, яка жила, хоч далеко від рідної землі, але працювала для неї, і Докії Гуменної зокрема був зрозумілий. Настрої Докії Гуменної був, вочевидь, такий, як і всіх українських письменників за кордоном: їм праглося донести свої тексти землякам в Україну. Тому природно, що в статті А. Погрібного появляється така фраза: «Запам'яталося, що саме найбільше хвилювало письменницю... – є надії на справжнє воскресіння України, а відтак і вихід її творів у ріднім краї» [4, с. 3]. Автор вступного слова наголошує на тому, що творчість Докії Гуменної на той час була зовсім невідома в Україні.

Для сучасного читача ця інформація дає розуміння закритості українського суспільства в радянську добу, недопуск до українського читача великого пласта української культури, що створювалася упродовж десятиліть залізної завіси, яку міцно утримувала більшовицька держава. Отже, і авторка невідома, і її творчість. Тож ішлося про те, щоб авторка надіслала свої книги в Україну. Відкриття письменниці літературознавцем супроводжувалося емоційним переживанням, яке передано в статті. А. Погрібний був здивований, коли на адресу бібліотеки Спілки письменників надійшло три посилки книг, де «усього було близько тридцяти томів. Ціла бібліотека – і яка різноманітна!» [4, с. 3].

Отже, емоційність посилює публіцистичний акцент оповіді, запрошує і читача до здивування й захоплення. Автор вступного слова наголошує на окремих моментах життя і творчості письменниці. Про це він каже лаконічно, але містко: «А творилася вона (бібліотека творів Д. Гуменної – *Т.К.*) тяжко, самозречено, без сподівання на підтримку свого життя літературними гонорарами, довгі роки – у вільні години від виснажливої праці на текстильній фабриці. Виходили ж книжки на пожертви окремих осіб та громадських організацій» [4, с. 3]. В одному короткому абзаці змальовано героїчний подвиг письменниці, що виснажливо працювала, аби вижити, і водночас творила тексти.

Ми нині знаємо великий ряд українських письменників, що жили в еміграції й творили українську культуру часом без надії коли-небудь достукатися до великої України, до земляків-українців. Далі автор вступної статті вважає за необхідне назвати хоч деякі з книг тієї посилки Д. Гуменної, аби дати читачеві уявлення про творчу спадщину письменниці в цілому, хоча стаття пишеться до одного роману. Називаючи окремі книги, А. Погрібний, на свій розсуд, обирає найпомітніші, що, вочевидь так і є, дає короткий коментар, про що ті книги: «Ось лише деякі з книжок цієї бібліотеки: роман-хроніка «Хрещатий Яр» (1956) про життя у Києві в роки німецької окупації та про неоднозначне сприйняття трьох провідних ідеологій та світоглядів, що зіткнулися тоді межі собою, – фашизму, більшовизму й націоналізму; роман «Скарга майбутньому» (1964), у якому авторка зосередилася на психологічних почуваннях молодшої української людини, котрій випало жити в атмосфері сталінського терору; роман про давню Скифію «Золотий плуг» (1969); повість «Велике цабе» (1952), де змальовано етично-побутові засади та культуру майбутніх українців у спосіб відтворення життя в трипільські часи; повість «Небесний змій» (1982), у якій за джерело свого фантазування, а водночас і дослідження письменниця взяла наскельні

написи з широко знаної Кам'яної Могили на півдні України; книга розповідей про Трипільля «Минуле пливе в прийдешнє» (1978) і т.д.» [4, с. 3].

Надалі автор статті зосереджується безпосередньо на творі, що йде в друк до читача. Насамперед, Анатолій Погрібний дає оцінку твору, називаючи його «головним твором Докії Гуменної» [4, с. 4]. Вочевидь, науковець і пропонував до видання насамперед цей твір із посилки письменниці, давши йому таку високу оцінку і визначивши його актуальність, що пояснюється тематикою, яка в радянську добу в Україні була під забороною, особливо роки Голодомору 1932–1933 років.

Вибір роману посилюється емоційними акцентами, що виявляють безпосередню присутність у тексті статті літературознавця: «Особисто я відчуваю найбільше вдовolenня з того приводу, що, нарешті, виходить в Україні друком цей головний твір Докії Гуменної, сказати можна – книга її життя. Вже з причини великого обсягу твору досі справа до його видання не доходила, і то треба висловити найбільшу вдячність видавництву, що воно не завагалось дати цьому романові дорогу в Україні. А йдеться, слід зацентувати, про один з помітних творів української літературної класики ХХ ст., без якого її панорама поставала просто непростимо збідненою» [4, с. 4].

Далі хрестоматійно автор статті окреслює часовий простір роману, тобто робиться акцент на історичному контексті, який став мотивацією для осмислення в художніх текстах У. Самчука [5], В. Барки [1] та інших українських письменників – перші три десятиліття ХХ ст., наголошуючи, що романний простір розширено, адже епопея оповідає про родину, в якій деякі з персонажів народилися ще в ХІХ ст., може, десь у 30-х його роках. Вказано на головного персонажа, ним є Тарас Саргола, він наймолодший у галереї художніх образів. Цього персонажа в центр оповіді ставить письменниця. А літературознавець залучає читача до з'ясування, чому на цьому персонажеві та інших наймолодших персонажах зосереджено головну авторську увагу. Таким чином привертається увага до мотивації письменниці в написанні її твору. А. Погрібний вказує, що «роман у чотирьох книгах... детально аналізує українське життя перших трьох десятиріч ХХ ст. ...» [4, с. 4]. Про мотивацію до написання роману вказує літературознавець і відповідає весь текст твору, що підтверджує тезу автора статті: «Тому вже, що на долю старших поколінь ніколи не випадало стільки драматичних і трагічних ударів долі, стільки випробувань, скільки випало їх на українців, котрі топтали ряс у роки після жовтневого перевороту» [4, с. 4].

Автором статті наголошено на назвах книг у романі: «Звернімо увагу на назву першої частини епопеї – «У запашних полях», де йдеться водночас і про трудове, і про моральне, і про поетичне село, яким його зберегла Україна включно до часів більшовицького експерименту» [4, с. 4]. Отже, як бачимо, привернуто увагу до типового підходу до зображення українського села напередодні перевороту в українських письменників.

Ця типовість витікає із подібності переживання означеного часу, де, справді, були будні трудового життя, були труднощі, але була поезія часу з її романтикою, сподіваннями, в праці людина будувала свою долю, як це бачимо, наприклад, також і на початку роману «Марія» Уласа Самчука. Це ще був не поруйнований світ. І стосовно роману Докії Гуменної в його першій частині А. Погрібний емоційно, вочевидь, із любов'ю наголошує: «Скільки задушевності, скільки яскравості у змалюванні цього предковичного, багатого на традиції та звичаї села!» [4, с. 4] Розуміємо, що таке налаштування до того часу було і в авторки роману, що знайшло логічне вираження в художніх картинах романного полотна.

А. Погрібний розуміє, що суспільно-політичні події, зміни турбували авторку роману. Тому він також не оминає суспільно-політичної проблематики, яка становить

контекст роману. Учений наголошує: «Та ось – перемога більшовизму, його утвердження. Сутність нової влади, її вимог найліпше розкривається в місті, і тому дію другої книги роману – «Брами майбутнього», де йдеться про 20-ті роки, письменниця переносить до Києва, куди їде на навчання Тарас Саргола» [4, с. 4].

Зрозуміло, що авторський хід виправдано, адже перебування персонажа в іншому художньому просторі дозволяє розширити представлення проблематики, розкрити соціальні пласти суспільства, змалювати атмосферу, здобутки культурної сфери. Тому, відкриваючи перед читачем найголовніші акценти роману, літературознавець наголошує: «Чудово відтворено у романі атмосферу дискусій того часу, її політичну й інтелектуальну своєрідність. Оскільки Саргола – письменник-початківець, докладно показане в творі й літературне життя 20-х років» [4, с. 4].

Справді, в романі йдеться про такі літературні об'єднання, як «Ланка», про філії «Плуга», «Молодняка», про неокласиків, про дискусію між Миколою Хвильовим та Сергієм Пилипенком. Наголошено, що частину митців, як-от М. Хвильового та С. Пилипенка виведено під власними іменами, а деякі подано під псевдонімами, що дуже легко впізнаються «(наприклад, Ре – Іван Ле, Василько – Косинка, Танцюра – Качура, Шуліка – Кулик, Микитчук – Корнійчук, Липовецький – Щупак, Головач – Антоненко-Давидович і т.д.)» [4, с. 4].

Автор статті представляє роман, розкриваючи мотивацію письменниці й, безумовно, погоджуючись із нею. Учений привертає увагу до того, як показано персонажів, як проектується їхня доля на майбутнє і якою вона постає в наступних книгах. Літературознавець зазначає: «І українське селянство у першій книзі роману, і українську інтелігенцію – в другій книзі Докія Гуменна показує як стани, які приречені на винищення, які повинні вмерти» [4, с. 4]. Історичний досвід підказує літературознавцеві подати таку думку у відповідь на ним же поставлене запитання, чому вони «приречені на винищення», «повинні вмерти». «Та тому, що без їх знейтралізування приборкання України видавалося більшовицькому режимові неможливим. В них бо таїлася сила української нації» [4, с. 4–5]. Логічним продовженням у реалізації задуму Д. Гуменної є третя й четверта книги епопеї, в яких трагічна реальність українського буття стає підставою для художнього моделювання картини світу.

Отже, літературознавець дає коротку характеристику цим двом книгам через призму суспільно-політичних подій і реалій: «І ось – безпрецедентно жорстокі, нечувано жакливі розправи: голодомор в селі на початку 30-х років, що про нього розповідає третя книга роману під промовистою назвою «Розп'яте село!, та винищення української інтелігенції – у четвертій книзі твору під не менше промовистим заголовком – «Ніч», де дія, вже в 30-х роках, знову відбувається в місті» [4, с. 5]. Як бачимо, за основу учений бере оприявлення тематичного спектра роману, що витікає із його концепції, відтворених суспільно-політичних конфліктів.

Автором статті наголошується «на грандіозності авторського задуму», на тому, що такої широти представлення зображуваного часу «українське письменство майже не дає» [4, с. 5]. Отже, робиться оцінка роману, яка розкриває письменницьку мотивацію, доповнює попередньо висловлені літературознавцем міркування. А. Погрібний наголошує: «Власне, це роман про знищення більшовизмом української нації, про те, до яких найбрутальніших способів вдавався московський імперіалізм, аби поставити непокірну Україну на коліна. Саме ці способи художньо й увиразнені у романі: умиртвлення українського села як основи нації та вигублення інтелігенції як мозку нації» [4, с. 5].

Аналіз художньої палітри тексту дозволяє цілком слушно відзначити, що роман «Діти Чумацького Шляху» Д. Гуменної «перебуває на межі художньої літератури та мемуаристики» [4, с. 5]. Це проблема роману чи це задумана авторська заданість. Вочевидь, авторка прагнула писати художню історіографію українських реалій першої третини 30-х років ХХ ст. Тому, вважаємо, художньо-документальна стилістика твору – це свідомий вибір автора.

А. Погрібний підкреслює на зорієнтованості письменниці на документалістиці й такими фактами, як топоніми, вони реальні в просторі України. Як, наприклад, село Марійка на Дрижипільщині. Це Жашківський район Черкаської області. Це реальне село, мала батьківщина Д. Гуменної. Твір позначено біографічними фактами також і в тому, що, наприклад, Докія Гуменна була членом літературної організації «Плуг». Наголошено літературознавцем на літературній боротьбі у 20–30-х роках ХХ ст., на певній автобіографічності зображуваних подій. Це був час, коли письменники, котрі прагнули правдиво показати добу, без соцреалістичного пафосу, неодмінно потрапляли в розряд підкуркульників, як-от Григорій Косинка художніми творами чи Ольга Мак публіцистичними статтями.

Докія Гуменна потрапила в цей ряд своїми репортажами «Листи зі степової України», а також «Ех, Кубань, ти, Кубань, хліборобная». І до них привертає увагу літературознавець, чим немовби наголошує на причинах вибору пізніше руху письменниці в еміграцію, бо в Україні вона, отримавши звання «куркульської письменниці», не могла видаватися, не могла реалізуватися як творча особистість. А. Погрібний лаконічно подає історію написання роману, що вперше йде друком до українського читача.

Коротка інформація підтверджує прагнення авторки й завдання, яке вона поставила перед собою – розповісти про їй відоме, пережите – і мужньо виконала. Спираючись на спогади письменниці, А. Погрібний вказує, що робота над романом-епопеєю розпочалася «в окупованому Києві у 1942 році (поштовхом до цього був емоційний струс: «Щойно я поховала свою матір, і так хотілося саме її життя, все те, що вона розказувала про ту епоху, яка вже ніколи не вернеться, вилити у слова, хотілося показати контраст між тією добою і катаклізмами, що випали на долю мого покоління»)» [4, с. 5–6]. Робота над романом «продовжувалася у 1944 році в Турці (Галичина), далі – у Граці, Зальцбурзі (Австрія) – у таборах для переміщених осіб, у збудованих для них бараках, де в 1946 році працю над твором, рукопис якого, як згадувала письменниця, вона нерідко під завивання бомб, «тягла на плечах у п'яти евакуаціях», було завершено. Учений акцентує увагу на часі створення роману-епопеї, чим наголошує на унікальній наполегливості авторки створити велике правдиве полотно про пережите українським народом.

Зрозуміло, що роман Д. Гуменної «Діти Чумацького Шляху» з таким масштабним відбиттям подій після опублікування в еміграції не міг залишитися непоміченим. І про це сказав автор вступної статті до українського перевидання. Так, він наводить оцінки роману таких відомих на еміграції вчених, як Юрій Шерех (Шевельов) та Юрій Бойко. Цитує, вочевидь, найхарактерніші їхні оцінки. Цитує, наприклад, такі слова Ю. Шереха про те, що роман «становить собою велику культурну цінність, як з погляду мистецького, так і з погляду мемуарно-історичного. Роман змальовує наступ більшевизму на український народ... Дійсність схоплено і показано надзвичайно широко. Авторка сама пережила те, що описує, сама була переслідувана і зазнала змальовуваного на власній спині. Процес українського побуту, культури, родини тощо подано надзвичайно переконливо» [4 с. 6].

Наведено також думку Ю. Бойка, в якій цей відомий учений 1952 р. схарактеризував роман Д. Гуменної як «одне з найвизначніших літературних явищ української літератури останнього десятиліття», що «цим романом вписала Д. Гуменна своє ім'я назавжди в історію української літератури» [4, с. 6]. Важлива й така оцінка Ю. Бойка про життєву правду в романі: «Кожний, хто не пережив советської дійсності, прочитавши «Діти Чумацького Шляху» в силі буде відчувати страхіття і відразливість советського режиму, на Україні, а хто пережив 30-ті роки на Україні, винесе з твору поглиблене розуміння й відчуття, що сам пережив» [4, с. 6].

Наведені оцінки друкувалися в еміграційних джерелах відразу по виходу книги в світ за кордоном. Отже, роман про Україну було прочитано й оцінено в світі. Але до українського читача він прийшов лише 1998 р. Тому важливими є акценти літературознавця наприкінці статті. Вони окреслюють фактичний стан невідомості твору на момент його виходу в світ і на те, що його ще належить прочитати й оцінити у Великій Україні. Тональність завершальних фраз співзвучні з високими оцінками Ю. Шереха та Ю. Бойка.

А. Погрібний наголошує: «Усе це, повторюю, – оцінки, що їх дають вчені з української діаспори. На матірній же землі Докії Гуменної її видатний твір ще тільки належить прочитати, ще тільки належить осмислити. Чудово, що цієї давно сподіваної пори роман, нарешті, дочекався» [4, с. 6].

Узагальнюючи, можемо зробити певні **висновки** про особливості літературознавчого дискурсу Анатолія Погрібного: ученим обрано текст актуальної тематики й високого художнього рівня; актуальність теми поставлено в контекст суспільно-політичних подій, що лягли в основу художнього зображення; виходячи зі специфіки літературознавчої статті, а це вступна стаття до книги, автор поставив перед собою мету коротко розповісти про авторку, подати мотивацію її звернення до епічної проблематики, відтворити її в мемуарно-хронологічному ракурсі; для аналізу твору застосовано біографічний метод, який надзвичайно актуалізований в сучасних антропологічних дослідженнях [3, с. 208–209]; зважаючи спрямування книги до масового читача, А. Погрібний вдався до залучення публіцистичної стилістики, яка передбачає емоційне включення реципієнта в контекст оповіді; для посилення аргументації оцінок твору наводяться цитати з праць учених української еміграції, що виявляє оцінку твору після виходу його у світ за кордоном. Невелика за обсягом стаття лаконічно подає особу письменниці й сам твір.

Усі названі особливості літературознавчого аналізу працюють на читача: зацікавити його темою, наголосити на її актуальності, відкрити автора – вони роблять її цікавою, і то не лише для філологів, студентів філологічних, педагогічних закладів вищої освіти, а й для широкого кола читачів.

Список використаної літератури

1. Барка В. Жовтий князь : роман / В. Барка ; передм. М. Жулинського. – Київ : Дніпро, 1991. – 266 с. ; Barka V. Zhovtyi kniaz : roman / V. Barka ; peredm. M. Zhulynskoho. – Kyiv : Dnipro, 1991. – 266 s.
2. Гуменна Д. Діти Чумацького Шляху : роман : у 4 кн. / Д. Гуменна ; передм. А. Погрібного. – Київ : Український центр духовної культури, 1998. – 576 с. ; Humenna D. Dity Chumatskoho Shliakhu : roman : u 4 kn. / D. Humenna ; peredm. A. Pohribnoho. – Kyiv : Ukrainyskiy tsentr dukhovnoi kultury, 1998. – 576 s.
3. Добренъков В. Социальная антропология : учеб. / В. Добренъков, А. Кравченко. – Москва : ИНФРА-М, 2009. – 688 с. ; Dobrenkov V. Sotsialnaya antropologiya : ucheb. / V. Dobrenkov, A. Kravchenko. – Moskva : INFRA-M, 2009. – 688 s.

4. Погрібний А. Повернення Докії Гуменної : вступне слово / А. Погрібний // Гуменна Д. Діти Чумацького Шляху / Д. Гуменна. – Київ : Український центр духовної культури, 1998. – С. 3–6 ; Pohribnyi A. Povernennia Dokii Humennoi : vstupne slovo / A. Pohribnyi // Humenna D. Dity Chumatskoho Shliakhu / D. Humenna. – Kyiv : Ukrainnyi tsentr dukhovnoi kultury, 1998. – S. 3–6.

5. Самчук У. Марія : роман / У. Самчук ; післямова С. Пінчука. – Київ : Радянський письменник 1991. – 190 с. ; Samchuk U. Mariia : roman / U. Samchuk ; pisliamova S. Pinchuka. – Kyiv : Radianskyi pysmennyk 1991. – 190 s.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2019.

T. Kononchuk

FEATURES OF REPRESENTATION OF ARTISTIC TEXT, OR ANATOLY POHRIBNY ABOUT DOKIYA HUMENNA

The article analyzes Anatoly Pohribny's literary methodology (1942–2007) on the example of his introductory article to the novel «Children of the Milky Way» of Dokiya Humenna. A. Pohribny is a well-known Ukrainian literary scholar, academician, doctor of philological sciences, winner of the Taras Shevchenko National Prize (2006). D. Humenna is a well-known Ukrainian writer, whose creative life was in emigration (1904, Ukraine – 1996, New York). The novel «Children of the Milky Way» was first published in four books abroad (Munich, 1947–1948 – Book 1–3, Kn.4 – New York, 1951); In one book he was published in 1983 (New York). In Ukraine the novel was published in 1998. Prior to this publication A. Pohribny wrote an introductory article.

The article uses the journalistic style, demonstrates the presence of the author in the text, as, for example, reported the first meeting with the writer in New York in 1990. The mood of Ukrainian emigration is shown, Ukrainian writers who lived in exile wanted to convey their texts to fellow countrymen in Ukraine. It was emphasized that D. Humenna's work at that time was completely unknown in Ukraine. And for the modern reader, this information is important, since it is clear from it that the Ukrainian society was closed in the Soviet era, the Ukrainian reader was not allowed to know a large layer of Ukrainian culture created by Ukrainians abroad. It is emphasized that the writer worked hard to survive abroad, and at the same time wrote the books. Named the most notable books of D. Humenna. A. Pohribny says that the novel «Children of the Milky Way» is very relevant, because it tells that it was forbidden in Soviet times – the years of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine; it is noted that this is one of the notable works of the Ukrainian classics of the twentieth century.

The main time of the novel – the first three decades of the twentieth century. Central character is Taras Sarhola. Through him, the writer shows the socio-political circumstances in Ukraine, the policy of the Bolshevik authorities in relation to Ukraine, the situation of Ukrainians, repression, dispossession, grain seizure, hunger. It was emphasized that the novel «Children of the Milky Way» by D. Humenna «is on the brink of fiction and memoirs». A. Pohribny gives high marks to the novel, which were given by such well-known scholars of Ukrainian emigration as Yuriy Sherekh (Sheveliov) and Yuriy Boyko.

Consequently, A. Pohribny's literary analysis is aimed at revealing the relevance of the novel «Children of the Milky Way» by D. Humenna, his problems, and the motivation of the writer to show the chronology of Ukrainian being in the first three decades of the twentieth century. It is emphasized that A. Pohribny's article demonstrates the application of philological analysis, biographical method and means of journalism.

Key words: novel, Holodomor, bread, character, motive, biography.

УДК 821.111(73)'06-312.9.09

Н. І. Криницька

ЛІС ЯК ЕЛЕМЕНТ МІФОЛОГІЇ ФРОНТИРУ В СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ НАУКОВІЙ ФАНТАСТИЦІ

Метою статті є дослідження образу лісу як елемента міфології фронтиру в американській науковій фантастиці другої половини ХХ – початку ХХІ ст. на прикладі літератури та кіномистецтва. Об'єктом вивчення виступають твори А. Ван Вогта, Р. Бредбері, Г. Гаррісона, К. Невілла, У. Ле Гуїн, Дж. Вандермеєра та фільми «Аватар» й «Анігіляція». Розглянуті в роботі ліси сягають корінням фольклору та міфології й певною мірою пов'язані з випробуванням, навчанням, трансформацією, пошуком контакту чи засобів виживання. Фантасти часто звертаються до реалізації метафори «природа як людина» та інверсії (ліс виступає не жертвою, а месником). Відбувається переосмислення міфології фронтиру, який стає все більш екзистенційним.

Ключові слова: американська література, наукова фантастика, кіномистецтво, ліс, міфологія, фольклор, фронтір, екокрітика.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-88-95

Фантастична література, яка традиційно поділяється на жанри наукової фантастики (далі НФ) і фентезі та на сучасному етапі виконує міфотворчу роль, часто звертається до «вічного», наскрізного образу лісу – як до тла подій, сюжетоутворювального елемента, хронотопу чи навіть головного персонажа. Є. М. Нейолов свого часу ґрунтовно дослідив образ лісу в науково-фантастичній літературі та її предтечі – чарівній казці [4]. «Ліс у казці взагалі грає роль перешкоди. Ліс, у який потрапляє герой, непроникний. Це свого роду сіть, мережа, що уловлює прибульців», – так визначає В. Я. Пропп художню функцію лісу [6, с. 40]. Основні фольклорні мотиви, пов'язані з образом лісу, за Є. М. Нейоловим, такі: мотив небезпеки, мотив перешкоди між «своїми» та «чужими», мотив смерті, мотив жіночого начала, уподібнення лісу горі, антитеза дому та саду як окультуреному простору, мотив сну тощо. Однак, сучасна американська фантастика не була у фокусі уваги Є. М. Нейолова, так само як і її зв'язок з національною міфологією США, одним із важливих складників якої є міфологія фронтиру (англ. frontier), або прикордоння, рубежу, краю.

Позаяк світова популярність сучасної американської наукової фантастики свідчить про відповідність цієї літератури нагальним проблемам і очікуванням сьогодення, нам видається **актуальним** дослідити образ лісу саме на прикладі творів цього жанру. **Метою статті** є вивчення образу лісу як елемента міфології фронтиру в сучасній американській науковій фантастиці на прикладі літератури та кіномистецтва. Для втілення цієї мети плануємо виконати такі **завдання**: 1) окреслити поняття фронтиру та основні риси міфології фронтиру; 2) здійснити огляд образу лісу в науково-фантастичних творах США другої половини ХХ ст. в ракурсі міфології фронтиру; 3) простежити зміни в образі лісу в науково-фантастичних творах США початку ХХІ ст.

Почнемо з поняття фронтиру, що в історії США означає зону відкриття й освоєння нових земель Дикого Заходу та стало одним із базових для американської

нації, яка у XVIII–XIX ст. розвивалася в постійному русі зі Сходу на Захід, відвойовуючи землі в індіанців та борючись із дикою природою. Цю сторінку національної міфології відкрив у 1893 р. історик Ф. Дж. Тернер, автор доповіді «Значення фронтиру в історії США», опублікованої в 1900 р.: «Фронтир – це лінія найінтенсивнішої і найактивнішої американізації. Колоніста сформувало дикунство» [16, с. 31–33]. За Тернером, саме відкритий простір та суворі умови фронтиру створили підґрунтя для відданості американців демократичним цінностям, духу незалежності та надії на власні сили.

У першій половині XX ст., коли територія США була освоєна та колонізована, міфологія фронтиру отримала нове життя завдяки інтенсивному розвитку НФ, яка відповідала духовним пошукам американського суспільства, перемістивши кордон між цивілізованим та нецивілізованим світом у космічний простір, а у 1961 р. 35-й президент США Джон Ф. Кеннеді проголосив космос «новим фронтиром». У попередній публікації ми виділили основні риси цієї міфології: 1) наявність умовної зони між цивілізованим та нецивілізованим, організованим та неорганізованим, відомими та невідомим світами, де відбувається зустріч з «Іншим»; 2) постійний рух, експансія цивілізованого в напрямку нецивілізованого як засіб виживання; 3) наявність жорсткого конфлікту між представниками різних світів; 4) брак ресурсів із боку цивілізованого світу, неможливість протистояти нецивілізованому світу без підтримки центру експансії (наприклад, держави); 5) культ сильної незалежної особистості, рух до свободи, гідності, рівності, індивідуалізму, взаємна підтримка та самопоміч, самоорганізація, можливість соціального ліфту; 6) здатність представників фронтиру на самопожертву заради прогресу [2].

Ліс як утілення нецивілізованого простору (wilderness), де відбувається зустріч з «Іншим», – це теж своєрідна зона фронтиру, адже, як згадує Ф. Дж. Тернер у своїй роботі, відвоювання в лісів придатного для життя простору – одне з основних занять американських першопоселенців. Отже, маємо такі логічні зв'язки: «ліс – перешкода – казка – НФ», «фронтир – національна міфологія США – НФ», «ліс – фронтир». Спробуємо поєднати ці концепції, розглянувши науково-фантастичні твори другої половини XX ст.: оповідання Альфреда Ван Вогта «Процес» («Process», інший переклад – «Буколіка», 1950), оповідання Рея Бредбері «Тут можуть водитися тигри» («Here There Be Tygers», 1951), роман Гаррі Гаррісона «Світ смерті» («Deathworld», інший переклад – «Неприборкана планета», 1962), оповідання Кріса Невілла «Ліс Зіла» («The Forest Of Zil», 1967), оповідання Урсули Ле Гуїн «Ширше та повільніше імперій» («Vaster Than Empires and More Slow», 1971) та її повість «Слово для світу – ліс» («The Word for World Is Forest», 1972).

Події названих творів відбуваються в майбутньому – це дає змогу авторам гіперболізувати та екстраполювати проблеми тогочасності: ворожнечу «холодної війни», расизм, ксенофобію, забруднення довкілля тощо. В оповіданні Ван Вогта «Процес» [17], оповіданні Бредбері «Тут можуть водитися тигри» [10], романі Гаррісона «Світ смерті» [11], оповіданні Невілла «Ліс Зіла» [14], оповіданні Ле Гуїн «Ширше та повільніше імперій» [12] та її повісті «Слово для світу – ліс» [13] ліс величезний за обсягом та знаходиться на інших планетах; в оповіданнях «Процес», «Ліс Зіла» та «Ширше та повільніше імперій» ліс як істота, що мислить або відчуває, є аналогом всього світу. В «Тут можуть водитися тигри», «Світі смерті» та «Ширше та повільніше імперій» ліс є частиною цілісної екосистеми, наділеною емпатією та /або телепатією: *«Здатність відчувати без почуттів<...> Присутність без свідомості. Усвідомлення буття, без об'єкта та суб'єкта. Нірвана»* [12, с. 208].

Прикметно, що ці ліси позбавлені власної назви, стаючи метафорою невідомого, «Іншого». Вони вільні та ніким не керовані, здатні постояти за своє життя. Усюди тут – чисте, свіже повітря або густі запахи росту та гниття. Пейзаж насичений яскравими барвами, переважно зеленими, наявні водойми (або весь ліс нагадує море чи океан). Флора та інколи фауна уявного світу зазвичай описані стисло, загальними словами (що лише підсилює алегоричність такого лісу), або наслідують земні види. У цих творах контакт із людством несе потенційну або безпосередню загрозу лісу як об'єкту колонізації. Вторгнення в ліси на інших планетах має, як правило, утилітарну мету – пошук або видобування корисних копалин чи сировини – та відбувається або згори, за допомогою космічного корабля (отже, ліс уже ніби займає нижчу ланку, ніж прибульці), або, після приземлення, за допомогою іншої техніки: літаків та вертольотів у повісті Ле Гуїн «Слово для світу – ліс» чи БТРів у романі Гаррісона «Світ смерті». Найбільш тихими та привабливими спочатку виглядають ліси Ван Вогта (недарма один з іронічних варіантів перекладу оповідання – «Буколіка») та Невілла, але саме ці ліси найбільш небезпечні для землян. Ліс Ван Вогта вчиться воювати з іншим лісом за допомогою ядерної зброї на основі урану-235, який видобувають на планеті прибульці, а ліс Невілла просто анулює всю історію людства, змушуючи час текти у зворотному напрямку, коли земляни зрубають перше дерево на поверхні Зіла.

Інші ліси є більш амбівалентними, віддзеркалюючи ставлення прибульців до себе. Прекрасна планета з жіночим характером в оповіданні Бредбері «Тут можуть водитися тигри» бажає сподобатися їй лише у випадку непорозуміння гнівається та мстить. Герой цього оповідання романтик Дрісколл (його прізвище означає «тлумач» ірландською) розуміє планету краще за інших та залишається на ній. Так само в оповіданні Ле Гуїн «Ширше та повільніше імперій» залишається на самоті на планеті-лісі емпат Осден, який втомився від негативних емоцій оточення. Планета, як жінка, приймає лише чоловіка, здатного зрозуміти її. Пірр у романі Гаррісона є «світом смерті» для мешканців єдиного Міста – «лахмітників» (junkmen), які відчайдушно борються з планетою, та світом життя для «сапальників» (grubbers) – утікачів-фермерів, які знайшли спільну мову з її екосистемою, здатною до телепатії. Отже, постійних мешканців ці планети або не мають, або ними стають утікачі від нашої цивілізації.

Єдині постійні мешканці іншої планети – атшіяни в повісті Ле Гуїн «Слово для світу – ліс», алегорії війни США у В'єтнамі [3, с. 133–135]. Атшіяни, далекі родичі землян, існують у своєрідному симбіозі з лісом, для них сон і ява – рівнозначні сторони життя, а ліс – не тільки довкілля, а й колективне неусвідомлене: *«З вітром, водою, сонячним світлом і світлом зірок тут завжди змішувалися листя й гілки, стовбури й коріння, примхливо переплутані, повні тіней. Під гілками, навколо стовбурів, по корінню вилися стежки – вони ніде не спрямовувалися вперед, а поступалися кожній перешкоді, вигиналися й гілкувалися, точно нерви»* [13, с. 28]. Люди (террани) намагаються знищити ці ліси заради деревини та нещадно експлуатують мирних атшіян. Саме люди вчать їх насильству, і ті беруть до рук вогонь, захищаючи себе і свої дерева, та змушують терран залишити свою планету, яка тепер ніколи не буде такою, як раніше. Єдиний землянин, який з повагою та розумінням ставиться до атшіян, – антрополог Радж Любов – гине під час нападу тубільців на табір терран.

Отже, із самого початку ненависть до прибульців або інших рослин випромінює лише ліс Ван Вогта – про ставлення до нього колонізаторів ми можемо лише здогадуватися, оскільки події показані з точки зору лісу. В усіх інших творах обрано

точку зору людей, тому ставлення до них лісу сприймається крізь їхні підозрілість, страх, агресію або довіру й любов. У дзеркальний спосіб зображено ліс Невіллі – тут закритим для читача залишається внутрішній світ лісу, який миттєво позбавляє людство його історії та прогресу. Таким чином, більша небезпека криється в незрозумілості дій іншої сторони, аніж у відкритій агресії. У решті творів окремим представникам людства вдається знайти спільну мову та єднання з природою. Ця метафора найповніше реалізується в повісті Ле Гуїн «Слово для світу – ліс», де атшіяни та їхні дерева стають цілим.

Тепер розглянемо науково-фантастичні твори початку XXI ст.: фільм Джеймса Кемерона «Аватар» («Avatar», 2009), першу книгу трилогії Джеффа Вандермеєра «Південний округ» («Southern Reach», 2014) «Анігіляція» (в українському перекладі – «Знищення») та однойменний фільм Алекса Гарленда за мотивами цієї книги («Annihilation», 2018).

Нагадаємо історичний контекст цих творів: перемога Заходу в «холодній війні» дещо позбавляє напруги ядерне протистояння на планеті, однак на шляху США стоять нові виклики: глобалізація, ісламський тероризм, масова імміграція, економічна криза тощо ніяк не елімінують питання расизму й ксенофобії, тому проблема діалогу з «Іншим», попри розвиток політичної коректності, залишається нагальною. «Розширення досліджуваного феномена фронтального діалогу з Чужим дозволяє актуалізувати і теорію культурних контактів, особливо в аспекті крос-культурного діалогу, який приймає особливі форми в процесі глобалізації та постійних міграційних потоків», – зазначає філософ О. С. Якушенкова [7, с. 3]. Забруднення довкілля та знищення природи тривають: до початку XXI ст. люди вирубали близько 50 % площ усіх лісів, позбавляючи Землю її «легенів». Як пошук порятунку виникає нова ідеологія взаємовідносин людини та лісу: Джонатан Леш, президент міжнародного Інституту світових ресурсів, пропонує концепцію «рубіж освоєння», яка передбачає не порушення кордонів лісу, а взаємодію з ним на цьому рубежі [1].

Тому фантасти початку XXI ст. часто наслідують та переосмислюють доробок попередників: детально розроблений світ касового фільму Джеймса Кемерона «Аватар» [9] нагадує яскравий та приголомшливий калейдоскоп із творів майстрів НФ другої половини XX ст., в тому числі Ле Гуїн і Гаррісона. Повість Ле Гуїн «Слово для світу – ліс», напевно, стала прообразом фільму Кемерона, хоча сам режисер і сценарист згадує лише про вплив Едгара Райса Берроуза (батька космоопери, автора циклів про Тарзана й Джона Картера) та Генрі Райдера Хаггарда (класика пригодницьких романів, предтечі сучасної фантастики про загублені світи та раси): «Я лише хотів показати старомодні пригоди в джунглях, але такі, що відбуваються на іншій планеті», – зізнається Дж. Кемерон [15]. В «Аватарі» на планеті Пандора теж є фронтір між цивілізаціями – землянами, представниками видобувної корпорації, та місцевим племенем людиноподібних розумних істот, на'ві, які пов'язані зі своїми деревами нейронними зв'язками в єдину мережу, що контролюється єдиним божеством – Ейвою, тобто колективною самосвідомістю планети, яка охоплює всю флору та фауну. Захоплюючи пейзажі планети нагадують і ліси Амазонки, і гори Чжанцзяцзе (Китай). У фільмі Джейк, парализований колишній морський піхотинець, спочатку виконує розвідувальну місію у племені на'ві, але згодом закохується в цей світ і допомагає врятувати його від знищення землянами, залишаючись назавжди на Пандорі в тілі свого аватара (генетично спроектованого тіла). Фінал стрічки майже такий, як у Ле Гуїн: агресивні земляни програють тубільцям і змушені покинути світ, який уже ніколи не буде таким, як до їхнього вторгнення.

Якщо ліс Кемерона нагадує ліси Ле Гуїн, то ліс як частина Зони Х (або Нуль-Зони) в «Анігіляції» Джеффа Вандермеєра ближче до лісу в романі А. та Б. Стругацьких «Равлик на схилі» («Улитка на склоне», 1965), а власне Зона – до Зони в їхньому романі «Пікнік на узбіччі» («Пикник на обочине», 1972) та його екранізації А. Тарковського «Сталкер» (1979), або до мислездатного океану в «Солярісі» С. Лема (1961), знятому теж А. Тарковським (1972). Дж. Вандермеєр, представник «нової химерної літератури» («New Weird»), де переплетені наукова фантастика, фентезі та лавкрафтівські жахи, зображує похід до дивної та вкрай небезпечної Зони Х уже дванадцятої за тридцять років експедиції. Зона знаходиться десь на півдні США (за зізнанням автора, його надихнуло відвідування Національного заповідника дикої природи св. Марка у Флориді), відділена від звичайного світу своєрідним бар'єром, і кардинально трансформує кожного, хто до неї потрапляє. Тут чисте і свіже повітря, краса запустіння та численні аномалії. Люди та первісна природа ніби міняються місцями: тепер відбувається експансія нецивілізованого світу – незбагнена Зона невпинно насувається на наш світ, анігілюючи звичні форми та навіть сутність *Homo sapiens* як таку, і тепер представникам фронтиру, жінкам-фахівцям, доводиться шукати з нею контакт або хоча б якесь розуміння, що тут відбувається. «Алієнація» – так, на наш погляд, міг би називатися цей роман про самотність, про втрату зв'язків між близькими людьми та між нами й довкіллям. Лише головна героїня – закохана в екосистемі біолог (імен позбавлені і ліс, і люди – вони просто функції в непевній атмосфері роману) – виживає та розчиняється в цій Зоні, але й біолог здатна досягнути її лише краєчком своєї свідомості, точніше, підсвідомості. Вона, як і Джейк Саллі, усвідомлює, що «життя на окупованій людиною території трагічне і рідко закінчується добре» [18, с. 156], і стає на бік Зони, де тепер розчинена навіки свідомість її померлого чоловіка, а не на бік організаторів експедиції з «Південного округу»: *«Перед смертю психолог сказала, що я “почала змінюватися” – напевно, в сенсі “зрадила своїм”. З одного боку, навряд чи: хоча б тому, що я взагалі сумнівалася в наявності “своїх” і “чужих”. А з іншого, можливо, й так»* [18, с. 192].

На нашу думку, у фільмі Гарленда [8] відбувається максимальне спрощення психологічної драми Вандермеєра до трилера й бойовика: жінки отримують імена та біографії, Зона (тепер вона теж має ім'я – «Мерехтіння») – натяк про інопланетне походження, а її аномальні явища пов'язуються передусім з генетичними мутаціями – клітини людей, тварин і рослин тут змішуються, і тому люди буквально врастають у ландшафт. І у книзі, і у фільмі Зона здатна породжувати двійників тих, кого вона прийняла, і вони повертаються до нашого світу – як міни уповільненої дії, несучи і знищення всьому звичному, й самознищення (усі згодом помирають від онкології). Слідом за кінокритиком Артемом Помазаном вважаємо вдалим ходом Гарленда розробку теми раку як аналогу Зони: «Клітини раку, які по суті є частиною нас самих, нашим продовженням, нас же і «атакують», ми ж у відповідь повинні з ними «боротися» [5]. Отже, фронтір для Гарленда проходить уже і в тілі людини: це боротьба людської свідомості з хворобою, із самознищенням за продовження життя.

Наприкінці підсумуємо наші спостереження. Повертаючись до основних рис фронтиру, знаходимо в розглянутих творах і наявність умовної зони між цивілізованим і нецивілізованим, і експансію цивілізованого в напрямку нецивілізованого як засіб виживання, і наявність жорсткого конфлікту між представниками різних світів, і брак ресурсів із боку цивілізованого світу, і зображення сильної незалежної особистості, і рух до свободи, і здатність представників фронтиру на самопожертву заради прогресу. Усі згадані нами ліси сягають корінням фольклору та міфології

(наявні мотиви небезпеки, перешкоди між «своїми» та «чужими», смерті, жіночого начала тощо) й певною мірою пов'язані з випробуванням, навчанням, взаємною трансформацією, пошуком контакту чи засобів виживання. Фантасти постійно звертаються до проблеми «Іншого», попереджаючи про негативні наслідки нездатності до контакту та компромісу в умовах антропогенезу. Розглянуті ліси розташовані переважно на інших планетах (це дозволяє авторам здійснити «мисленнєвий експеримент»), є реакцією на нагальні проблеми другої половини ХХ – початку ХХІ ст. (екологічна криза, «холодна війна», расизм, ксенофобія, наслідки колоніалізму, глобалізація тощо) та цілком відповідають схемі реалізації метафори «природа як людина» (ліс як екосистема стає живою мислячою істотою або цілим мислячим світом; люди й рослинний світ стають одним цілим) та інверсії (ліс виступає не жертвою, а месником). Вхід у ці інопланетні ліси відбувається переважно згори (з космічного корабля) або на військовій техніці, тобто люди визначально займають верхню позицію колонізаторів. Але у творах останнього періоду фронтір переноситься знову на Землю: в «Анігіляції», де вхід у ліс здійснюється пішки, чітко виражений казковий мотив лісу як порогу, межі між цивілізацією та іншою реальністю.

Крім того, ліси творів початку ХХІ ст. набувають деталізації, стають менш абстрактними, запозичуючи риси і у фантастів-попередників, і в земних ландшафтів. Спостерігаємо й зміни в сприйнятті героя фронтиру початку ХХІ ст.: в епоху політкоректності, толерантності та екологічного руху таким героєм стає людина, здатна зрадити «своїх» заради «чужих», якщо «свої» шкодять природі. Межа тепер проходить не між «своїми» та «чужими», а в душі та тілі кожного з нас, це екзистенційний фронтір між добром і злом, між здоров'ям і хворобою, між гармонією з природою та її руйнацією, між виживанням та самознищенням. Опозиція нецивілізованого та цивілізованого світу елімінується, тому що «цивілізований» світ виявляється більш агресивним та небезпечним для виживання, ніж нецивілізований.

Для подальших розвідок образу лісу та взаємозв'язку фантастики й національної міфології США вважаємо вартими уваги вивчення лісу як елементу міфології фронтиру в американському фентезі, розгляд впливу християнства та психоаналізу на зображення лісу в НФ і фентезі, дослідження ролі пуританства та соціальних проблем у втіленні міфу про втрачений рай у фантастиці США.

Список використаної літератури

1. Каликинская Е. Леса на планете Земля / Е. Каликинская // Наука и жизнь. – 2000. – № 4. – С. 98–102; Kalikinskaya Ye. Lesa na planete Zemlya / Ye. Kalikinskaya // Nauka i zhizn. – 2000. – № 4. – S. 98–102.

2. Криницька Н. І. Міфологія фронтиру в сучасній американській науковій фантастиці на прикладі літератури та кіномистецтва / Н. І. Криницька // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. – 2017. – Вип. 76. – С. 23–29; Krynytska N. I. Mifolohiia frontyru v suchasni amerykanskii naukovii fantastytsi na prykladі literatury ta kinomystetstva / N. I. Krynytska // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia: Filolohiia. – 2017. – Vyp. 76. – S. 23–29.

3. Криницька Н. І. Фантастичні твори Урсули Ле Гуїн: онтопоетичні аспекти: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.04 / Наталія Ігорівна Криницька; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2008. – 237 с.; Krynytska N. I. Fantastychni tvory Ursuly Le Huin: ontopoetychni aspekty / Nataliia Ihorivna Krynytska: dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.04. – Kharkiv, 2007. – 237 s.

4. Неёлов Е. М. Волшебно-исторические корни научной фантастики / Е. М. Неёлов. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1986. – 199 с. ; Neelov Ye. M. Volshebno-istoricheskie korni nauchnoy fantastiki / Ye. M. Neelov. – Leningrad : Izd. Leningr. un-ta, 1986. – 199 s.

5. Помазан А. «Анігіляція»: хвороба як метафора [Електронний ресурс] / А. Помазан // Moviegram. – Режим доступу : <https://moviegram.com.ua/anihilyatsiya-hvoroba-yak-metafora/>; Pomazan A. «Anihiliatsiia»: khvoroba yak metafora [Elektronnyi resurs] / A. Pomazan // Moviegram. – Rezhym dostupu : <https://moviegram.com.ua/anihilyatsiya-hvoroba-yak-metafora/>

6. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп ; науч. ред., текстолог. коммент. И. В. Пешкова. – Москва : Лабиринт, 2000. – 336 с. ; Propp V. Ya. Istoricheskie korni volshebnoy skazki / V. Ya. Propp ; nauch. red., tekstolog. komment. I. V. Peshkova. – Moskva : Labirint, 2000. – 336 s.

7. Якушенкова О. С. Образ Чужого в гетеротопных пространствах фронта : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : спец. 24.00.01 / Олеся Сергеевна Якушенкова ; Астраханский государственный университет. – Астрахань, 2014. – 22 с. ; Yakushenkova O. S. Obraz Chuzhogo v geterotopnykh prostranstvakh frontira : avtoref. diss. ... kand. filos. nauk : spets. 24.00.01 / Olesya Sergeevna Yakushenkova ; Astrakhanskiy gosudarstvennyy universitet. – Astrakhan, 2014. – 22 s.

8. Annihilation [Electronic resource] : film / dir. Alex Garland. – Electronic video data. – Canada ; United States : Paramount Pictures and Scott Rudin Productions, 2018. – [CD-ROM].

9. Avatar [Electronic resource] : film / dir. James Cameron. – Electronic video data. – United States : 20th Century Fox, 2009. – [CD-ROM].

10. Bradbury R. Here There Be Tygers [Electronic resource] / R. Bradbury // Ray Bradbury. Ru. – Mode of access : <http://raybradbury.ru/library/story/51/17/0/>

11. Harrison H. Deathworld [Electronic resource] / H. Harrison // NemaloKnig.com. – Mode of access : <https://nemaloknig.com/read-205260>

12. Le Guin U. K. The Wind's Twelve Quarters : seventeen stories of fantastic adventure / U. K. Le Guin. – New York : Harper and Row, 1975. – 303 p.

13. Le Guin U. K. The Word for World Is Forest / U. K. Le Guin. – New York : Berkley Putnam, 1976. – 189 p.

14. Neville K. The Forest of Zil // Neville K. The science fiction of Kris Neville / K. Neville ; ed. by B. N. Malzberg, M. H. Greenberg. – Carbondale : Southern Illinois University Press, 1984. – P. 214–218.

15. Sellars M. John Carter Inspired Avatar, not vice versa – let's set the record straight [Electronic resource] / M. Sellars // The John Carter Files. – 2011. – December 4. – Mode of access : <https://thejohncarterfiles.com/2011/12/john-carter-inspired-avatar-not-vice-versa-lets-set-the-record-straight/>

16. Turner F. J. The Significance of Sections in American History / F. J. Turner // Rereading Frederick Jackson Turner : «The Significance of the Frontier in American History» and Other Essays. – New York : Holt, 1994. – P. 31-60.

17. Van Vogt A. E. The Worlds of A. E. Van Vogt / A. E. Van Vogt. – New York : Ace Books, 1974. – 330 p.

18. VanderMeer J. Annihilation / J. VanderMeer. – New York : Farrar, Straus and Giroux, 2014. – 195 p.

Стаття надійшла до редакції 9.05.2019.

N. Krynytska

**FOREST AS AN ELEMENT OF THE FRONTIER MYTHOLOGY
IN CONTEMPORARY U.S. SCIENCE FICTION**

The aim of the paper is to study the image of the forest as an element of the frontier mythology in the U.S. science fiction (literature and cinema) of the second half of the 20th – early 21st century.

In order to realize this goal, the author accomplishes the following tasks: 1) outlines the frontier concept and the main features of the frontier mythology; 2) reviews the image of the forest in the U.S. science fiction of the second half of 20th century from the perspective of frontier mythology; 3) traces changes in the forest image in the U.S. science fiction of the early 21st century.

Descriptive, cultural and historical methods, comparative analysis and ecocriticism are applied for the research.

Firstly, basing on her previous publications, the author emphasizes the connection between the frontier of the 18–19th centuries and space exploration of the 20th century as «a new frontier» followed by an intensive development of the space science fiction. She also highlights the main features of the frontier mythology: 1) the existence of an uncertain zone between civilized and uncivilized, organized and unorganized, known and unknown worlds, where the meeting with «the Other» occurs; 2) permanent movement, expansion of the civilization towards the uncivilization as a means of survival; 3) the existence of a constant conflict between representatives of different worlds; 4) the lack of resources in the civilized world, the impossibility of confronting an uncivilized world without the support from the center of expansion (for example, the state); 5) the cult of a strong independent personality, a movement towards freedom, dignity, equality, individualism, mutual support and self-help, self-organization, the possibility of an upward mobility; 6) the ability of representatives of the frontier to self-sacrifice for the sake of progress.

So, the forest as a wilderness, where we meet the Other, is also a frontier zone, and a cluster of interlinks «forest – obstacle – fairytale – science fiction», «frontier – U.S. national mythology – science fiction», «forest – science fiction» can be a focus of research.

Secondly, the image of the forest in the following works of the U.S. authors of the second half of 20th century is studied: A. Van Vogt's story «Process» (1950), R. Bradbury's story «Here There Be Tygers» (1951), H. Harrison's novel «Deathworld» (1962), K. Neville's story «The Forest Of Zil» (1967), U. Le Guin's story «Vaster Than Empires and More Slow» (1971) and her novel «The Word for World Is Forest» (1972).

Thirdly, the image of the forest is also traced in the U.S. science fiction of the early 21st century: J. Cameron's movie «Avatar» (2009) that resembles U. Le Guin's «The Word for World Is Forest», J. VanderMeer's novel «Annihilation» (2014) and the eponymous movie by A. Garland (2018).

The author concludes that all these forests have the folklore and mythological roots, reflect the social and political problems dealing with the Other, and to a certain extent relate to frontiers, trials, learning, transformation, search for contact or means of survival. The SF writers often use the realization of the metaphor «the nature as a human» and inversion (the forest acts not as a victim, but an avenger). In general, it is a rethinking of the frontier mythology where the civilization and the uncivilization replace each other. However, in the most recent works, the frontier is becoming existential as a frontier between the good and the evil, the health and the decease, or the harmony with nature and its destruction.

Key words: U.S. (American) literature, science fiction, cinema, forest, mythology, folklore, frontier, ecocriticism.

УДК 821.111(73)-32.09

В. В. Кузєбна
Л. О. Грєчуха

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ МАЛОЇ ПРОЗИ ШЕРВУДА АНДЕРСОНА (на матеріалі збірок новел «Тріумф яйця» і «Коні й люди»)

У статті проаналізовано поетикальні особливості зразків малої прози американського письменника Шервуда Андерсона, представленої збірками новел «Тріумф яйця» і «Коні й люди». Фокус наукового дослідження зосереджено на таких домінантах поетики новел, як: специфіка конструювання художнього простору, який базується на принципі контрасту та знаходить відбиття в антитетичних символах і мотивах, тематичні акценти, типологія протагоністів, а також особливості побудови образів оповідача і розповідача.

Ключові слова: мала проза, оповідна стратегія, структура оповіді, авторська маска, символи, тематичні акценти, проблематика.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-96-106

Початок ХХ століття ознаменований глобальними змінами у суспільному, політичному й економічному житті США, що пов'язано зі зростанням темпів індустріалізації в країні. У цей час у літературному універсумі з'являється ім'я американського письменника Шервуда Андерсона (1876–1941), чия творчість відіграла значну роль у становленні й розвитку модерністського літературного канону. Ш. Андерсон має реноме авторитетного письменника-новатора, якому завдячують літературним стартом В. Фолкнер, Е. Гемінгвей, Г. Крейн, В. Сароян.

У закордонному літературознавстві існує значна кількість досліджень, присвячених висвітленню різноманітних аспектів творчості автора [див.: 5; 6; 17; 18; 19; 21; 22; 23]. Поява на літературній орбіті нових методологій відкрила перед дослідниками різних генерацій нові перспективи у дослідженні творчого доробку автора, свідченням чого є праці таких сучасних науковців, як Д. Д. Андерсон, Дж. Е. Бассет, М. Волен, Р. Дун, Д. Стаук та інші.

Окремі аспекти творчості Ш. Андерсона стали предметом дослідження вітчизняних і пострадянських літературознавців, результатом чого стала поява оглядових статей, наукових розвідок і розділів у монографіях, які мають загальний характер. У працях переважної більшості науковців (М. Анастасьєв, В. Березіна, Т. Денисова, Д. Затонський, О. Зверєв, Т. Морозова, В. Оленєва, М. Тугушева) творча спадщина Андерсона згадується епізодично, а її аналіз обмежується виключно малою прозою, представленою найвідомішим твором «Вайнсбург, Огайо». Отже, творчість письменника не набула належного висвітлення на теренах сучасного вітчизняного і пострадянського літературознавства, свідченням чого є обмежена кількість відповідних досліджень.

Хоча високий рівень літературної репутації Андерсона сформувався саме завдяки твору «Вайнсбург, Огайо», який став поворотним у літературній діяльності та приніс автору всесвітнє визнання, інші зразки малої прози, зокрема збірки новел «Тріумф яйця» (1921) і «Коні й люди» (1923), небезпідставно можуть вважатися плідним матеріалом для дослідження з огляду на тематичні акценти, проблемний комплекс та еволюцію ідіостилію письменника. Крім того, розкриття деяких аспектів

світоглядної специфіки творів малої форми Ш. Андерсона, що залишилися поза увагою літературознавців, дозволить окреслити естетичні доміанти, особливості оповідної структури творів й загалом ті стрижні, що визначають художню своєрідність творчості автора.

Таким чином, цілком виправданою вважається **актуальність** дослідження, яка зумовлена, з одного боку, недостатнім рівнем і невідповідністю ступенів вивчення творчості Ш. Андерсона у вітчизняному літературознавстві, а з іншого – своєрідним характером художніх пошуків і новаторськими поетикальними прийомами автора, які знайшли відбиття у малій прозі, представленою збірками новел «Тріумф яйця» і «Коні й люди».

Відтак, **мета** дослідження полягає у визначенні специфіки малої прози Ш. Андерсона на матеріалі зазначених збірок новел, що передбачає дослідження її поетики з акцентом на провідних мотивах, наскрізних символах і системі образів.

Мала проза – оповідання, новела, нарис, есе – небезпідставно вважається тією формою, в якій письменницька майстерність Шервуда Андерсона розкривається у повному обсязі. Жоден з романів письменника не привертав такої пильної уваги, не отримував чисельної кількості відгуків критиків і не перебував у постійному полі зору літературознавців, як новелістична проза автора, яка й досі залишається невичерпним об'єктом для досліджень.

У період між 1921 та 1923 роками виходять друком дві збірки новел Ш. Андерсона «Тріумф яйця» і «Коні й люди», які містять новели, що вважаються найкращими зразками творчого доробку письменника. Відразу після їх публікації, збірки отримали схвальні рецензії таких авторитетних літературних критиків як Карл Бредал [11], Томас Віпл [24], Джон Лорі [14], Генрі Л. Менкен [16], які сприяли закріпленню позицій Андерсона на «літературному Олімпі».

До складу збірки «Тріумф яйця» входять 13 новел, більшість з яких були написані в період між 1919 та 1921 роками. Прологом до збірки є віршовані рядки під промовистою назвою «Німа людина» (The Dumb Man), які задають спільну тональність твору. Адже саме у пролозі відбувається дистанціювання автора «реального» від тексту шляхом передоручення права авторського «голосу» анонімній оповідній інстанції (мається на увазі образ «німого чоловіка»), місія якого «розповідати, коментувати, інформувати й бути або активним учасником подій, або лише свідком того, про що буде йти мова у новелах» [23, с. 45]. У центрі оповіді перебувають п'ять ексцентричних постатей, четверо з яких пов'язані спільним локусом. Серед них є молодий денді, котрий постійно сміється, пригнічений сивобородий старий, неврівноважений юнак і жінка, яка прагне кохання. П'ятий персонаж – це мовчазний чоловік, який приходить, щоб побачити жінку, але автор послуговується принципом замовчування інформації щодо розвитку їх можливих взаємовідносин. Характерна для творчості письменника бінарна опозиція «життя – смерть» розкривається безпосередньо через такі полярні персонажі як «*The white silent one may have been Death. The waiting eager woman may have been Life*» [9, с. 3]. Сповнений символічності також і образ юнака-денді з постійною посмішкою, який може декодуватися, як аморфне життя, що уїдливо насміхається над деміургом, котрий намагається створити щось логічне, підпорядковане певній прогресії. У загальній інтонації прологу імпліцитно віддзеркалюється позиція автора, що «...життя, не підпорядковується чітко окресленим моделям, окрім того, що людина намагається продукувати, покладаючись на свою уяву» [23, с. 45].

Друга збірка новел «Коні й люди» містить лише дев'ять новел, які різняться не лише датою публікації, а й досить неоднорідною тематикою та репрезентацією

різнохарактерних протагоністів. Незважаючи на різноманітність структурно-композиційних компонентів, всі новели збірок пронизані спільним настроєм, який віддзеркалюється у загальній інтонації відчаю, марних прагнень, фрустрації та алієнації. Зазначена тематика втілюється у різних «жанрових оболонках». Так, для передачі комічності або, навіть, абсурдності ситуації автор наділяє деякі твори жанровими ознаками фарсу (наприклад, новела «Яйце»), а деякі містять певні ознаки, характерні для жанру трагіфарсу (новела «Війна»). Але слід зауважити, що подібне обрамлення творів не характерне для творчості Андерсона, в якій превалюють настрої та проблеми, що, зазвичай, порушуються у творах з жанровими ознаками трагедії [15, с. 67].

Для проведення більш ґрунтовного дослідження питання рекурентної тематики в художній тканині збірок новел вважаємо за потрібне умовно класифікувати новели за типами протагоністів. Подібний поділ видається доцільним, з огляду на те, що збірки новел «Тріумф яйця» і «Коні й люди» вирізняються з-поміж усього творчого доробку Ш. Андерсона своєю оригінальністю, яка полягає у введенні в оповідну структуру новел дитячих персонажів, які виконують функцію героя-розповідача. Відтак, до першої групи увійшли новели, дійові особи яких – повнолітні особистості, тоді як ілюстративним матеріалом другої є неповнолітні юнаки. Представники дорослої генерації це, зазвичай, самотні та вразливі люди, які відчайдушно прагнуть подолати бар'єр духовної ізоляції. Подібні тематичні акценти характерні для новел, протагоністами яких є молоді жінки, котрі знаходяться під тиском грубої маскуліної сили. Неспроможність чоловіків виявити почуття, їх боязкість і лицемірство, спричинені моральними нормами й нав'язані культурною пуританською традицією.

Слід наголосити, що назви новел є досить інформативними, адже заздалегідь створюють відповідний настрій і містять прихований натяк на визначеність долі героїв. Так, заголовки новел «Невикористаний» (Unused), «Нерозпалене полум'я» (Unlighted Lamps), «З нізвідки в нікуди» (Out of Nowhere into Nothing), «Двері пастки» (The Door of the Trap), «Згасання» (Senility) сприяють появі у свідомості читача певної негативної асоціації, пов'язаної з приреченістю долі окремого протагоніста.

Спільна тематична інтонація цих новел розкривається через внутрішнє зображення характерів, які в силу обставин стали соціальними вигнанцями та є морально або фізично неповноцінними. Так, головна героїня новели «Невикористаний» Мей Еджлі стала жертвою подвійного морального стандарту суспільства містечка Бідвел, який дозволяє представникам чоловічої статі, а в їх особі Джерому Гедлі, безкарно зганьбити та знеславити репутацію жінки через прихильне ставлення до чоловіка. Наслідком цього стало самогубство дівчини через утоплення, в якому вона вбачала єдиний можливий вихід з життя, де прагнення дружніх стосунків з чоловіком спричинило наростаєщу хвилю обурення брутальних чоловіків і сексуально лицемірних жінок, котрі інтерпретували її поведінку виключно як аморальне явище.

На наш погляд, використання автором символіки води не випадкове, адже занурення у воду означає вороття до преформального стану, якому притаманна амбівалентна природа: з одного боку, вода уособлює кінець, тобто смерть і знищення, а з іншого символізує початок, а саме відродження і очищення [3, с. 116]. У контексті новели загальний символізм води стосується перш за все природної смерті особистості, тоді як вторинна конотація набуває метафоричних ознак і може інтерпретуватися як «загибель» усталених суспільних і етичних норм та потенційне духовне переродження соціуму.

Еволюція теми самотності знаходить відбиття у новелах «З нізвідки в нікуди», «Уродженка Нової Англії» та «Насіння». Героїні зазначених новел опиняються

у власній пастці, оскільки не спроможні задовольнити комунікативну функцію. Вивільнення сексуальної енергії може вважатися першим кроком для подолання бар'єру самотності, але, внаслідок стикання з табу, накладеними пуританською традицією, відбувається деструкція особистісних якостей індивідуума [12, с. 89].

На кшталт твору «Вайнсбург, Огайо», Ш. Андерсон продовжує розвивати тему руйнації внутрішнього світу людини, і робить це з притаманним йому символічним акцентом. Але якщо символи у Вайнсбурзі є невіддільною складовою тотожних образів людей – гротесків, то у наступних двох збірках вони пов'язані з такими абстрактними антитетичними концептами, як «життя і смерть», «комунікація та ізоляція», «світло і темрява» тощо. Особливості літературної техніки Андерсона полягають у майстерному поєднанні дисгармонійних настроїв, еkleктичних сцен та образів, а також гри автора з контрастною тематикою, що дає певні підстави для ототожнення творчого методу письменника з малярською технікою митців-імпресіоністів – пуантилізмом¹.

Проілюструвати використання означеної техніки можна на прикладі новели «Нерозпалене полум'я», оповідь якої побудована на принципах реалізації серії контрастів як на формальному, так і на змістовому рівнях. Цілком очевидне прагнення автора протиставити одноманітне «безкольорове» життя Мері та її батька спонтанному і нестримному життю робітників-іммігрантів. Для зосередження уваги на темі контрастів між похмурою екзистенцією лікаря та жвавим життям людей з бідних районів, письменник вводить опозиційні мотиви світла і темряви, дня і ночі, життя, яке щойно зароджується, і життя, що згасає. Латентне почуття любові, яким сповнені протагоністи новели Мері та її батько лікар Кокрейн, так і залишається нереалізованим, оскільки вербальна скутість чоловіка не дозволяє йому виявити пригнічені роками почуття до доньки. Відтак, близькі люди позбавлені необхідної емоційної інтерації, яка б врятувала їх від самотності.

Варто наголосити, що стиль, в якому гармонійно поєднується такий колаж мотивів, є дотичним імпресіоністичній манері, яка має на меті передати одноразове, миттєве враження і настрої [2, с. 91]. У створенні відповідної атмосфери помітну роль відіграє метафора, що виконує настроєву функцію. Так, споглядаючи струмок, який повільно тече під мостом, відчувається пригнічений настрої дівчини, яка із сумом констатує, що життя її батька – це «*A stream running always in shadows and never coming out into the sunlight*» [9, с. 59]. Фінальна сцена новели, в якій лікар, опиняючись у стані духовного колапсу вмирає, наповнена символічним сенсом. Одночасне зображення автором слабкого відблиску цигарки, що тліє, та крику немовляти, які є невіддільною частиною епізоду смерті лікаря Кокрейна, згідно із тлумаченням словника символів Керлота є відродженням духовного начала [3, с. 231], незгасною надією на необхідність впровадження певних змін стосовно наявного суспільного устрою, тоді як крик дитини декодується як символ майбутнього, зародження іншого типу життя [3, с. 436–437].

Фрагментарність оповіді створюється завдяки майстерному поєднанні Андерсоном контрапунктів у настроях, персонажах і тематиці. Почергово вибудовуючи внутрішні монологи Мері та її батька, лікаря Кокрейна, стосовно сенсу їхнього життя, автор вдається до чергування темпорального простору «минуле – майбутнє», що, за його задумом, має викликати у читача ефект руйнації «психологічної стіни», яка

---

¹ Пуантилізм (з фр. *pointel* – письмо крапками) – метод живопису, який виник у Франції наприкінці XIX початку – XX століття. В його основу покладено наукову теорію додаткових кольорів і його сутність полягає у майстерному поєднанні на полотні окремих крапок різного кольору, які при оптичному змішенні в очах глядача зрештою утворюють насичені контрастом, яскраві за колоритом картини (Поль Синьяк) або ті, що передають найменші відтінки кольору та настрою (Жорж-П'єр Сера) – (прим. авт. – В. К.)

відділяє Мері від батька. Формулювання своїх думок і виявлення почуттів лише у формі внутрішніх монологів свідчить про нерішучі спроби діяти або щось змінити, які так і залишаються лише на початковій стадії. Їхня нерішучість керуватися ірраціональними принципами спричиняє те, що вони залишаються духовно паралізованими.

Часто для передачі внутрішнього духовного стану персонажів Андерсон використовує лексему «*silence*» та її похідні «*a silent old man*», «*long years of silence*». Мотив тиші тісно пов'язаний з темою темряви, яка є наскрізною в збірках новел «Тріумф яйця» і «Коні й люди». Зображуючи життя міста, автор часто вживає лексему «*dark*», яка, на нашу думку, має переносне значення та негативну символічну конотацію. Мотиви тиші та темряви створюють враження духовної порожнечі та вакууму: «*Mary sat in the darkness by the office window and saw her father drive into the street. When his horse had been put away he did not, as was his custom, come at once up the stairway to the office, but lingered in the darkness before the barn door. Once he started to cross the street and then returned into the darkness*» [9, с. 44]. Цитата починається з того, що Мері знаходиться в темряві й закінчується тим, що її батько повертається у темряву. В межах першого і другого речення стає зрозумілим, що лікар Кокрейн робить незграбну спробу вийти з темряви, але врешті-решт не наважується і залишається там. Цей вчинок ілюструє неспроможність чоловіка подолати комунікативний бар'єр і є своєрідним підсумком його одноманітного життя.

Подальший розвиток теми алієнації та вербальної скутості знаходить відбиття у новелі із символічною назвою «З нізвідки в нікуди». Головна героїня новели Розалінд Вескот приїздить до рідного містечка Вілоу Спрінгс з метою віднайти комунікативний зв'язок з батьками, відновити духовний баланс та знайти вирішення складної для неї моральної дилеми: чи погодитись стати коханкою одруженого чоловіка, і, таким чином, зганьбити свою репутацію, чи залишитися самотньою, але за нормами суспільної моралі, порядною жінкою.

Присутня у творі опозиція «місто-село» реалізується безпосередньо через стосунки Розалінд з протилежною статтю. Так, постать потенційного коханця жінки Волтера Сейерса, який є типовим представником міста, уособлює такі риси, як байдужість, зневага суспільних норм та пропагування ліберальної сексуальної етики. Натомість образ сусіда дівчини, Мелвіла Стонера є цілковитою протилежністю, адже він є пересічним провінціалом. Якщо прагматичний Сейерс – це типовий раціоналіст, то у характері Стонера переважають ірраціональні принципи світобачення, завдяки чому він усвідомлює, що нестримна метушня великого міста і рутинне життя села та суворе дотримання усталених суспільних канонів однаково можуть бути руйнівними для світогляду індивідуума [13, с. 88]. Дослідник творчого доробку Шервуда Андерсона, відомий літературний критик Пол Розенфельд, зазначає, що Мелвіл Стонер «втомлений від самотньої екзистенції, прагне віднайти повноцінні стосунки з протилежною статтю, але врешті-решт він розуміє, що його пошук виявляється марним» [20, с. 183].

Оповідна структура новели «З нізвідки в нікуди» побудована на реалізації таких контрастних тем і мотивів як «життя – смерть», «день – ніч», «світло – темрява», «квітучі дерева – зав'ялі дерева». Не винятком є і постать Мелвіла Стонера, в образі якого почергово втілюються риси, притаманні грифу та чайці. Через здатність хижака годуватися мертвою їжею, виникає символічна асоціація образу грифа зі смертю, корені якої сягають часів зародження єгипетської міфології. Зважаючи на міфологічні уявлення, зазначимо, що гриф символізує духовне заступництво

та відродження. Відтак, постаючи перед Розалінд в образі грифа, Стонер прагне виявити духовну підтримку і сприяти її духовному відродженню [17, с. 46]. На кшталт Стонера, Розалінд прагне здобути, передусім, духовну свободу, але через безумовне панування незалежних від неї обставин, які не дозволяють їй діяти відповідно до її моральних принципів, вона опиняється у пастці. Натомість символічна асоціація Стонера з морським птахом, який опиняється на віддаленій від води території, а відтак, на нього очікує загибель, свідчить про те, що духовний потенціал чоловіка приречений, адже в суспільстві матеріальні блага домінують над духовними.

Надмірне захоплення меркантилізмом, яке може призвести до неочікуваних наслідків, є тією проблемою, на якій зосереджено увагу в новелі «Гамлет з Чикаго». Образ молодого, меланхолійного автора рекламних оголошень Тома може вважатися своєрідною проекцією авторського «я», адже на кшталт Андерсона, юнак вирушає до Чикаго через одноманітне й самотнє життя на фермі. Але згодом він розуміє, що його життя таке ж нікчемне й одноманітне, його робота така ж безглузда, а його оточення – це ті самі стомлені та сварливі люди. Для створення завершеного образу протагоніста, Андерсон інтегрує у художню тканину новели серію контрастів, які у сукупності покликані створити цілісне враження [12, с. 93].

Показовим у цьому плані може вважатися епізод, коли Том, втомлений від нудного, безглузкого життя на фермі, підкрадається вночі до батька, який вклонився у молитві, з метою вбити його. Подібна поведінка юнака може вважатися своєрідним виявом підсвідомого протесту проти «потворності» його життя і, одночасно, боротьбою за «красу» та «невинність» іншого, невідомого йому життя. Типовою для творчого доробку письменника є кульмінація цієї сцени, в якій найнезначніша деталь стає рушійною силою, що може спонукати до дії або кардинально змінити перебіг подій. Так, в новелі «Гамлет з Чикаго» такою мотивувальною силою стають чорно-жовті підошви взуття його батька, споглядання яких змушує хлопця мовчки ретируватися у свою кімнату. Наслідуючи поведінку Ісуса Христа, Том виконує подібний ритуал – мие ноги й одягає чисту нічну сорочку. Саме такі дії юнака можуть інтерпретуватися як бажання наблизитися хоча б на крок до життя, в якому домінує не фізична, а духовна краса.

Помітну роль у відтворенні необхідної атмосфери відіграє оповідач / розповідач який, оповідаючи про події, керується радше почуттями та інтуїцією, ніж власними знаннями та досвідом. У створенні такого образу Андерсон послуговується принципом «нейтральної обізнаності» та «анонімності». Свідченням цього є відсутність моралізування й безпосереднього авторського втручання від першої особи, але одночасно це не виключає наявності персонажа, який виконує функцію «авторського голосу». Оповідна стратегія «я як свідок» (I as a witness) зумовлює присутність розповідача, який не бере активної участі в подіях, натомість він є коментатором, який покладається як на власну обізнаність, так і на інформацію, отриману з інших джерел [4, с. 405]. Безіменний розповідач повністю позбавлений тілесної оболонки, адже немає жодної інформації щодо його / її статі, соціального статусу, а найголовніше ступеню інформативності стосовно події, про яку він / вона оповідає. Досить типовою для малої прози письменника є ситуація, коли відбувається чергування оповідних інстанцій (від першої особи до третьої або навпаки).

Саме такий принцип покладено в основу оповідної структури більшості новел Андерсона. Так, анонімний оповідач новели «Інша жінка» (The Other Woman) повідомляє про подію, яка сталася нібито з його другом. Прикметно, що Андерсон обмежує його присутність у творі, вводячи цей образ лише для того, щоб надати

необхідну інформацію, яка може вважатися своєрідною преамбулою до події, про яку буде оповідатися вже від першої особи. Згодом його місце займає безіменний розповідач, який відверто оповідає, що напередодні весілля мав інтимні стосунки з іншою жінкою. На його думку, такий досвід є необхідним, адже обов'язково стане в пригоді у подальшому подружньому житті. Але підсвідоме почуття провини, бажання знайти розуміння, а можливо й виправдання свого вчинку спонукає його до відвертої сповіді, до якої він намагається залучити й читача. Хоча його розповідь має ознаки монологу, але наявність суб'єкта, ситуації й адресата повідомлення спричиняє безпосередню або опосередковану діалогізацію монологу. Таким чином, доцільно вважати, що оповідь новели побудована за принципом діалогу з імпліцитним читачем, про що свідчать прямі звертання на кшталт «*Perhaps you understand what I mean. Now you see clearly enough what a mess I was in*» [7, с. 22, 24]; риторичні запитання задля впевненості в адекватному розумінні реципієнтом цієї ситуації «*Is that clear to you?*» «*Do I make myself clear?*» [7, с. 23, 25]. Розповідь героя-оповідача постійно переривається його власними сумбурними коментарями, що викликано бажанням не тільки залучити читача до розмови, й певною мірою виправдатися за свою поведінку, а й подекуди звинуватити за нездатність розуміти: «*I make the blind statement that I love my wife, and to a man of your shrewdness that means nothing at all*» [7, с. 23].

Таким чином, намагаючись з'ясувати можливі наслідки свого вчинку, він врешті-решт доходить висновку, що зв'язок з іншою жінкою допоміг позбавитись сексуальної скутості, яку пропагувала традиційна моральна етика. Незважаючи на загальну іронічну інтонацію, в новелі порушуються досить складні питання етичних норм, правомірності існування критичного погляду щодо автентичності сексуальних потреб людини тощо. У художню структуру твору імплантується серія вдало скомбінованих контрастних тем і мотивів: «сум – сміх», «складне – просте», «етичність – аморальність».

Подібні тематичні акценти характерні також для новели «Історія чоловіка» (The Man's Story), яку письменник назвав «...one of the very great and beautiful short stories of the world» [8, с. 278]. В основу сюжету покладено розповідь про романтичного поета Едгара Вілсона, який разом із заміжною жінкою тікає до Чикаго. У творі доречно говорити про функціонування подвійної оповідної інстанції: безіменного репортера-розповідача й героя-поета. При цьому образ героя-розповідача є принципом, що організує оповідь через постійне перебування у центрі фабульного простору. Сліди авторської присутності у тексті простежуються не лише в мові розповідача, що виявляється в авторських відступах, де автор «реальний» розмірковує над різними проблемами, зверненнях до імпліцитного читача, а й, насамперед, завдяки використанню прийому «текст у тексті» [1, с. 345].

В оповідну структуру новели «Історія чоловіка» вмонтовано уривок з книги героя-поета. Слід наголосити, що «авторський голос» одночасно з'являється як у мові розповідача, коли він, мотивуючи необхідність розміщення у тексті фрагменту твору поета, зазначає, що «*It will give a kind of point to my story by giving you some sense of the strangeness of the man who is the story's hero*» [7, с. 108], так і безпосередньо у самому «уривку з твору», де в концентрованій формі викладено авторські ідеї щодо «важливості почуттів у житті людини» [7, с. 108–109].

Важливим компонентом оповідної структури твору є біографічні автоалузії. Так, автобіографічний твір «Спогади» містить коментар Андерсона стосовно подібної події, яка мала місце у його житті. Від романтичної інтерлюдії з «жінкою в темряві» письменник очікував отримати не сексуальне задоволення, а радше «...warm life for the breaking up of my own isolation in life» [8, с. 161]. На кшталт Андерсона,

молодий поет, перебуваючи у стані алієнації, «*built the walls and now stood behind them, knowing dimly that beyond the walls there was warmth, light, air, beauty, life... ...at the same time the walls were constantly built higher and stronger*» [9, с. 107], тоді як у стосунках із жінкою він вбачає порятунок від самотності. Також зважаючи на певні факти життя письменника, релевантною може виявитися гіпотеза, запропонована дослідниками творчості автора, Джоном Басетом і Волтером Райдаутом, згідно з якою періодичне звернення до теми адюльтеру обумовлене спробою автора виправдати себе в очах дружин, адже подібні події неодноразово мали місце в житті письменника [10, с. 69].

Слід зауважити, що використання сповненого метафоричної сигніфіки символу стіни є характерним для творчості письменника, зокрема для його малої прози. Так, в новелі «Брати смерть» (Brother Death) зображено заможну родину фермера Джона Грея, котра внаслідок його безкомпромісних дій опиняється розділеною уявною стіною відчуження: з одного боку залишаються діти – Мері та Тед, а з іншого – решта родини. Така сепарація родини спричиняє стан духовної ізоляції й алієнації, в якому опиняється кожен член родини. На думку Андерсона, «цей процес – деструктивний, адже руйнує не тільки родинні стосунки, а й духовний взаємозв'язок між людьми» [23, с. 72]. Символічність образу стіни виявляється у спробі автора протиставити дорослий світ, в якому домінують матеріальні блага, світу дитини з незмінними духовними пріоритетами. Так, представник дорослого світу, жадібний і амбітний Дон Грей опиняється у пастці, поставши перед дилемою вибору між можливою фізичною загибеллю та принизливою «моральною смертю». Але врешті-решт чоловік надає перевагу моральному приниженню, оскільки розуміє, що фізична смерть назавжди позбавить його можливості отримати бажаний спадок і владу. Новела «Брати смерть» яскраво відбиває становище сучасного автору суспільства, в якому надмірне захоплення матеріальними благами призводить до дегуманізації соціуму.

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні узагальнення. Проаналізувавши тематичні акценти збірок новел «Тріумф яйця» і «Коні й люди», ми дійшли висновку, що автор продовжує розвивати теми самотності, руйнації особистості й вербальної скутості, які є наскрізними для усього творчого доробку Ш. Андерсона. Спільна для зазначених збірок новел тематика розкривається через екстенсивне вживання контрастних символів, серед яких «життя – смерть», «світло – темрява», «краса – потворність», «день – ніч» тощо.

Якщо у збірці новел «Тріумф яйця» подібна контрастна тематика реалізується виключно через зображення повнолітніх суб'єктів, то у новелах, що входять до складу збірки «Коні й люди», ці антитетичні поняття є супровідниками вікового зросту і морально-етичного становлення неповнолітніх юнаків. Характерно ознакою таких новел є образ анонімного (за винятком новели «Чоловік, який став жінкою») розповідача, який одночасно є головним героєм власної історії. Повертаючись подумки у своє минуле, він намагається проаналізувати та переосмислити значущість певної події та з'ясувати її можливий вплив на його життя. Подібний прийом може вважатися новаторським для творчої манери письменника. До того ж, у художній тканині новел збірки «Коні й люди» автор зосереджує увагу на антитетичних світоглядних концепціях, намагаючись протиставити світ дорослих, неодмінними супровідниками якого є прагматизм, егоїзм, жадібність й аморальна поведінка, світу дитини, який асоціюється із щирістю, наївністю, відданістю, і в якому панують романтичні ідеали краси й невинності.

У малій прозі, представленій зазначеними збірками новел, простежуються певні зміни, які позначаються як на формальному, так і на змістовому рівнях. Окрім певних інновацій стосовно оповідної структури творів, прикметною ознакою новел збірки є

реалізація автобіографічного компонента, який може вважатися одним із проявів авторської позиції. Використання автобіографічного матеріалу дозволяє створювати ігровий модус оповіді, обігруючи певні подробиці власної біографії та містифікуючи читача біографічною тотожністю або/і нетотожністю. Помітну роль у створенні відповідної ігрової атмосфери відіграє образ розповідача / оповідача, який є одним із проявів авторської позиції у новелах. У зразках малої прози, де превалує дієгетичний тип оповіді, образ розповідача виявляється тотожним образу головного героя, тоді як у новелах з недієгетичною оповідною інстанцією (оповідач) ці художні образи є нетотожними. Окрім гри з автобіографічним матеріалом (біографічні автоалюзії, тотожність / нетотожність), неодмінним компонентом у створенні й подальшому функціонуванні авторської маски є концепт анонімності, що дозволяє автору «реальному» не лише дистанціюватися від тексту, а й висловлюватися з приводу тих чи інших питань.

Список використаної літератури

1. Атарова К. Н. Семантика и структура повествования от первого лица в художественной прозе / К. Н. Атарова, Г. А. Лесскис // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1976. – Т. 35, № 4. – С. 343–356; Atarova K. N. Semantika i struktura povestvovaniya ot pervogo litsa v khudozhestvennoy proze / K. N. Atarova, G. A. Lesskis // Izvestiya AN SSSR. Seriya literatury i yazyka. – 1976. – Т. 35, № 4. – С. 343–356.
2. Галич О. Теорія літератури : підруч. / О. А. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – 2-ге вид., стереотип. – Київ : Либідь, 2005. – 488 с. ; Halych O. Teoriia literatury : pidruch. / O. A. Halych, V. Nazarets, Ye. Vasylyev. – 2-he vyd., stereotyp. – Kyiv : Lybid, 2005. – 488 s.
3. Керлот Х. Э. Словарь символов / Х. Э. Керлот. – Москва : REFL-book, 1994. – 608 с. ; Kerlot Kh. E. Slovar simvolov / Kh. E. Kerlot. – Moskva : REFL-book, 1994. – 608 s.
4. Толмачев В. Точка зрения / В. Толмачев // Западное литературоведение XX века : энциклопедия / гл. науч. ред. Е. А. Цурганова. – Москва : Intrada, 2004. – С. 404–405; Tolmachev V. Tochka zreniya / V. Tolmachev // Zapadnoe literaturovedenie XX veka : entsiklopediya / gl. nauch. red. Ye. A. Tsurganova. – Moskva : Intrada, 2004. – С. 404–405.
5. Anderson D. D. Sherwood Anderson : Dimensions of His Literary Art : a collection of critical essays / D. D. Anderson. – East Lansing : Michigan State University Press, 1976. – 141 p.
6. Anderson E. Miss Elizabeth : A Memoir / E. Anderson, G. R. Kelly. – Boston : Little, Brown and Co, 1969. – 315 p.
7. Anderson S. Certain Things Last : The Selected Short Stories / S. Anderson. – New York : Four Walls Eight Windows, 1992. – 359 p.
8. Anderson S. Sherwood Anderson's Memoirs / S. Anderson. – New York : Harcourt, Brace & Company, 1942. – 507 p.
9. Anderson S. The Egg and Other Stories / S. Anderson. – Mineola, New York : Dover Publications, 2000. – 133 p.
10. Bassett J. E. Sherwood Anderson : An American Career / J. E. Bassett. – Selinsgrove : Susquehanna University Press, 2007. – 146 p.
11. Bredahl, Carl A. The Young Within' : Divided Narrative and Sherwood Anderson's Winesburg, Ohio // Midwest Quarterly. – 1986. – Vol. 27, № 4. – P. 422–437.
12. Burbank R. Sherwood Anderson / Rex Burbank. – New York : Twayne Publishers, 1964. – 161 p.

13. Fagin N. B. The Phenomenon of Sherwood Anderson : A Study in American Life and Letters / N. B. Fagin. – Baltimore : The Rossi-Bryn Company, 1927. – 156 p.
  14. Lawry J. S. Death in the Woods and the Artist's Self in Sherwood Anderson / J. S. Lawry // PMLA. – 1959. – Vol. 74, № 3. – P. 306–311.
  15. Lovett R. M. The Promise of Sherwood Anderson (Review of the triumph of the Egg) / R. M. Lovett // herwood Anderson : a collection of critical essays / by W. B. Rideout. – New York : Prentice Hall, 1974. – P. 65–70.
  16. Mencken H. Some New Books / H. Mencken // Smart Set. – 1923. – Vol. 71. – P. 138–139.
  17. Papinchak R. A. Sherwood Anderson : A Study of the Short Fiction / R. Papinchak. – New York : Twayne Publishers, 1992. – 190 p.
  18. Rideout W. B. Sherwood Anderson : A Writer in America / W. B. Rideout. – Madison : The University of Wisconsin Press, 2006. – V. I. – 833 p.
  19. Rideout W. B. Sherwood Anderson : A Writer in America / W. B. Rideout. – Madison : The University of Wisconsin Press, 2006. – V. II. – 466 p.
  20. Rosenfeld P. Port of New York / P. Rosenfeld. – Urbana : University of Illinois Press, 1961. – 173 p.
  21. Schevill J. Sherwood Anderson : His Life and Work / J. Schevill. – Denver, Colo. : University of Denver Press, 1951. – 360 p.
  22. Sherwood Anderson / ed. with an introduction by H. Bloom. – Philadelphia : Chelsea House Publishers, 2003. – 152 p.
  23. Taylor W. D. Sherwood Anderson / W. D. Taylor. – New York : Frederick Ungar Publishing Co, 1977. – 128 p.
  24. Whipple T. K. Spokesmen / T. K. Whipple. – Berkley : University of California Press, 1963. – 97 p.
- Стаття надійшла до редакції 05.05.2019.

V. Kuzebna

L. Hrechukha

PECULIARITIES OF LINGUISTIC TECHNIQUES IN SHERWOOD ANDERSON'S SHORT STORIES

(based on collected short stories «The Triumph of the Egg» and «Horses and Men»)

The nature of Sherwood Anderson's short fiction has elicited much critical attention to the texts created as his readers encounter the stories. For, on the one hand, Anderson was a very lyrical writer: the range of his character types is narrow, and the most common character type in the stories is largely a projection of his own artistic identity. On the other hand, his oral narrators encourage readers to participate in the creation of the stories. The omniscient author of collected short stories pleads for poetic assistance in telling the stories, and in a number of short stories the first-person narrator engages the reader in the search for meaning of life.

The essential element of both collected short stories is the contrast which underlies the characters' relationships, complexity and simplicity, present and past, urban and rural, and becomes the center of attention. In most short stories Anderson rejects the straight-line initiation story and makes an attempt during which although he may not adequately design the development of his main character but in which he does explore the importance of self-awareness about one's own limitations and confidence in one's actual self. In our study we found out the peculiarities of contrast themes implementation as well as the effective use of two-typed puzzled narrators, a balanced tone, and opposite symbols that lead to success in short stories. The specific features of characters are the inability to break through a wall

of miscommunication, the theme being, «Are there no words that lead to life?», the inability to communicate feeling, the inability to communicate thought, and the inability to communicate love. The theme of the problem of human isolation in the three aspects is considered to be a recurrent one. The writer shows these shortcomings at work through the contrast themes and symbols opposing such concepts as «day – night», «life – death», «past – future», «dark – light», «village – city» etc.

Some repeated symbols of enclosure, fog, and compression are the integral part of the characters' image. Each of the characters can be revealed in a phrase because each of them carries within himself the complicating factor that provides the framework for the story. But this does not mean that characterization in the story is slight or simple. It means that it is primarily based upon depth rather than breadth, and each is narrow area deeply explored, with the emphasis placed upon the uniqueness of that basic trait. This concept of characterization leads directly into the narrative technique used in the stories. There are no carefully-constructed plots, sequences of significant incidents, patterns of rising or falling actions. Rather, the stories are character-plotted, and each consists of the revelation of the character core that is the essence of the central figure's being.

All in all, two collected short stories are marked by contrary thematic keys, experimentation with the stylistic manner and structure. Characterization has deepened in contrast symbolism, and the narrative technique has become carefully controlled by using two narrative voices. In addition, Anderson uses the technique of framing the collections by using sketches at the beginning and at the end.

Key words: *short story prose, contrast, narrative strategy, narrative structure, author's mask, symbols, thematic keys.*

УДК 821.111-31.09Геллер

А. М. Літак

ЖІНОЧЕ ВІДЧУЖЕННЯ У РОМАНІ «СПОВНЕНІ ВІРИ» ЗОЇ ГЕЛЛЕР

Статтю присвячено дослідженню жіночого відчуження, зокрема, на прикладі роману «Сповнені віри» сучасної британської письменниці Зої Геллер. Увага приділяється способам виходу зі стану відчуження. Простежуються спроби подолання відчуження на життєвому шляху кожної з героїнь. Окреслюється роль нової жіночої прози у висвітленні відчуження жінки.

Ключові слова: *нова жіноча проза, метамодерн, жіноче відчуження, образ жінки, первозданна дика жінка, жіночий архетип, мотив бруду.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-106-114

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століть становище жінки в суспільстві продовжує бути вагомою складовою трансформаційних процесів. Наслідком цього постає еволюція жіночого образу. Британська жіноча література пост-постмодернізму зі специфічною системою жіночих образів вплинула на формування нового статусу жінки, її звільнення та усвідомлення своєї гідності.

Р. Ван Ден Аккер та Т. Вермюлен наголошують, що в епоху метамодерну або пост-постмодернізму сприйняття світу відбувається через структуру почуття. Це, у свою чергу, допомагає відійти від ідеологічної залежності [7]. Саме це сприяє, тією чи іншою мірою, пробудженню жінки та дає їй можливість відчувати свою внутрішню силу, аби розкрити своє «Я» та діяти.

До теми відчуження зверталися й звертаються представники різних національних літератур, інтерпретуючи та пропускаючи її крізь призму свого бачення. Жіноче відчуження як екзистенційний досвід та стан часто зустрічається в жіночій прозі. Проте воно не отримало належної уваги з боку літературних критиків. **Актуальність** дослідження визначається тим, що особливості жіночого відчуження в жіночій прозі початку ХХІ століття висвітлені неповно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед розвідок, присвячених розгляду жіночого відчуження варто виокремити праці таких закордонних учених, як С. Біллінгтон [13], Р. Б. Брукс [9], К. Бульоса [11], С. де Бовуар [4], Дж. Вуд [13], Д. Гендіна [3], М. Грін [13], К. П. Естес [8], Дж. Кемпбелл [13], К. Мюзіз [13], К. Ліспектор [11], І. Л. Савкіної [5], К. Сантос [11], К. Сінгх [12], а також українських – О. П. Луцишиної [6], В. П. Агеєвої [1]. Дослідники детально вивчають різні аспекти цього явища. Однак жіноче відчуження в жіночій прозі пост-постмодернізму системно не розкрито. До того ж, роман «Сповнені віри» («The Believers») Зої Геллер вперше слугує матеріалом для дослідження з проєкцією на закроєну проблематику.

Постановка завдання. Метою розвідки постає виявлення специфіки зображення жіночого відчуження. Окреслена мета передбачає вирішення таких **завдань**: розглянути жіноче відчуження в новій жіночій прозі епохи пост-постмодернізму; проаналізувати прояв жіночого відчуження в романі «Сповнені віри» З. Геллер.

Виклад основного матеріалу. Одним із самобутніх та знакових явищ на зламі ХХ–ХХІ століть є «нова жіноча проза». Важливий вплив на її становлення мав постфеміністичний рух. Концепцію фемінізму нерідко перекичують, однак, зараз, тобто в період пост-постмодернізму, як зазначається в інтерв'ю І. Славінської з письменницею та літературним критиком О. Луцишиною, «фемінізм – це, перш за все, можливість діалогу, а вже потім усе інше» [6]. Ця нова література є, певною мірою, отим «власним простором» (a room of her own), про який висловлювалася В. Вулф; очевидним є те, що йдеться не просто про місце в фізичному сенсі, а про специфічно жіночий світ, незнаний і закритий для чоловіків, простір, де вона може творити, де не заважають і не обмежують [9].

Твір «Сповнені віри», вперше опублікований у 2008 році, належить до нової жіночої прози, звану також як «чікліт». Цей роман – поєднання двох піджанрів нової жіночої прози: сімейної саги (сімейної хроніки) та чікліт [2]. Попри те, що ця література часом недооцінюється, можна з певністю сказати: в романі порушується одна з ключових тем епохи – відчуження, зокрема, жіноче відчуження. Своєрідною облямівкою роману є епіграф, який є знаковою цитатою Антоніо Грамші, італійського філософа, журналіста та політичного діяча: «Виклик сучасності полягає в тому, щоб жити без ілюзій та без розчарувань через їх втрату» [10]. Сутність цього висловлювання в тому, що коли ми впадаємо в оману, це призводить до відчуження. Назва нарративу З. Геллер підкреслює, що кожен з членів сім'ї Літвіноф є унікальним з огляду на одержимість власними переконаннями.

«Нова жіноча проза», за словами І. Савкіної, поклала собі за мету «вирватися з історичного часу, який стискає жінку у своїх немилосердних обіймах» за допомогою «занурення в стихію доісторичних, архаїчних, древніх уявлень, містичних прозрінь» [5]. Дослідниця зазначає, що для цього використовується «випадок» –

особливий жанр міського фольклору. Це такі собі містичні оповідання, де здавалось би звичайні побутові ситуації є лише оболонкою під якою ховається дивовижне. Знищення колишнього світу (або міфу) спричинює руйнацію створених класикою міфів про мужність і жіночність, а також стереотипів колишньої клішованої ідеології. Таким чином, вважає вона, міфопоетична свідомість повертається до першооснови, до хаосу з якого згодом відродиться новий Космос. На наше переконання, хаос якраз може бути прирівняний до відчуження.

В жіночій прозі переважно зачіпається питання жіночої ідентичності. За С. де Бовуар, жіноча ідентичність – то завжди «інакшість», проте ця інакшість – силоміць нав'язана, вона є соціальним конструктом [4]. Відтак, жінка вже від народження відчужена з огляду на її стать. Власне, відчуження розвивається як наслідок перебування в певному оточенні, виховання, соціалізації. Більшість жінок не усвідомлюють цього.

Д. Гендін підкреслює, що ще з доісторичних часів жінка стала об'єктом «чоловічого мистецтва». Про це нам говорять так звані «венери» – кам'яні фігурки вагітних жінок з великими грудьми. Література тривалий час залишалася чоловічою, бо ж автори писали про жінок, намагаючись передати й зберегти образ, який чоловік бачив у жінці. Жінка була й донині залишається предметом культу – від древніх містерій до християнського шанування Діви Марії [3]. Слід додати, що Дж. Вуд розглядає концепцію Богині й наголошує: незважаючи на відчужену жіночу чутливість та пережитки поклоніння Богині, які витіснені на периферію сучасним суспільством, де домінують чоловіки, виживання Богині та її релігії пов'язує цю периферію з минулим, в якому жіноче і все, що воно втілює, були центральними. Нове бачення знань минулого дозволить жінці вийти зі стану відчуження. Дослідниця посилається на Дж. Кемпбелла та К. Мюзіз, які вважають, що нова духовність та налагодження зв'язку з тисячолітніми традиціями виявлення пошани до Матері-Землі може бути ключем до більш розвиненої свідомості [13, с. 16].

На відміну від попередніх дослідників, К. Сінгх розглядає, окрім відчуження, вигнання людини. Він підкреслює, що як і вигнання, відчуження має глибокі корені. Вчений згадує Святого Августина, який констатує: «через свою грішну природу люди відчужені від Бога» [12, с. 3]. За Біблією, Єва, перша жінка на Землі спокусила Адама – відбулося гріхопадіння та вигнання обох. Можливо, саме цим можна пояснити тривале жіноче відчуження, численні види вигнання – фізичне, психологічне, соціальне, яких зазнають жінки.

Важливо сказати, що поряд з відчуженням у новій жіночій прозі ідентифікуються спроби його подолати. К. Сантос підкреслює, що наративи К. Ліспектор та К. Бульоси відтворюють боротьбу, щоб подолати відчуття відчуження жінки не тільки від оточення, але й від самої себе. Автори прагнуть встановити літературний аналог жіночої боротьби не тільки за усвідомлення, але також за автентичне проголошення себе. Для К. Бульоси та К. Ліспектор важливим є звернення до проблеми жіночої ідентичності у поєднанні з інакшістю [11, с. 10]. К. Сантос говорить про те, що для досягнення відчуття своєї сутності треба полишити встановлену роль однаковості (схожості), яку жінкам відведено її оточенням. Тільки жертвуючи цією покірністю, жінка може здійснити спробу здобути відчуття свого «Я». Тобто, аби жінка справді пізнала свою власну особистість, вона повинна знати свою іншість / інакшість, а також усвідомити, як її довілля впливає на неї. У праці К. Сантос міститься згадка про К. Гілігана, який ідентифікує впливи соціально-культурного середовища жінки у подвійній парадигмі: а) неправда у психологічних теоріях, які вважають чоловіків представниками всього людства; б) неправда у жіночих психологічних працях,

де дівчата та жінки змінюють себе, аби вписатися в оманливо створені образи відносин. К. Бульоса та К. Ліспектор усвідомлюють, що на шляху досягнення жіночої свідомості постають перешкоди та обмеження [11, с. 11].

Аргументованим є погляд Ч. Тейлора на природний зв'язок між мовою та досягненням відчуття себе крізь інакшість. Дійсно, мова не існує поза мовною спільнотою. Власне «Я» не може бути описане без співвідношення до тих, хто нас оточує, тобто певних співбесідників, які важливі для самовизначення та продовження розуміння самоусвідомлення. Мова є не тільки ключем для самовираження, але й інструментом для досягнення самовизначення. Саме через мову головна героїня повинна розмежувати своє «Я» від відчуття однаковості [11, с. 10]. Це означає, що вступаючи у взаємини, вона твердо виражає свою позицію, таким чином долаючи конформізм. Адже, насправді, характером вважається власна сутність під видимістю однаковості.

Вагомою працею, що адресована прицільно жіночій читацькій аудиторії, є книга «Та, що біжить з вовками. Жіночий архетип у міфах та оповідях» К. П. Естес. Ідеться про відому американську письменницю, мислительку, представницю психоаналітичної школи К. Юнга, спеціаліста посттравматичної психології, лауреата численних премій. Їй належить чіткий опис жіночого відчуження та його проявів. Розмірковуючи про становище жінки, К. П. Естес наголошує: впродовж тривалого часу жіночу інстинктивну природу піддавали гонінню, грабінництву та зловживанням, вона страждала від нерозумного поводження, власне, як і дика природа [8]. Заради догоджання іншим жінка звикла жертвувати собою. Дослідниця показує, що «психоархеологічні» розкопки дають можливість відновити природну, інстинктивну душу, а через її уособлення в архетипі Первозданної Жінки можна досягнути різноманітні прояви глибокої жіночої природи. У своїй книзі К. П. Естес зазначає: «...намагаючись бути собою, ми викликаємо у багатьох людей відчуження, намагаючись поступатися бажанням інших, ми викликаємо відчуження від самих себе» [8]. Комплекс надмірної покірності прирікає жінок на роль жертви. Така пристосовність часто буває у жінок, коли вони відчайдушно бояться бути позбавленими чогось або виявитися непотрібними [8]. У романі «Сповнені віри» ми знайомимося з Карлою, комплекси якої гальмують її та стримують в нещасливому шлюбі, але страх щось змінити змушує цю молоду жінку постійно вагатися. К. П. Естес намагається сказати, що якщо жінка веде подвійне життя, це погано позначається на ній. Вимушена прикидатися, вона втрачає свою автентичність. Маскування зрештою виснажує. Водночас, жінка, яка пережила в житті багато страждань і глибоко поринула в них, сама безперечно набуває «незрівнянної глибини» [8]. Частковим прикладом такої жінки може бути Одрі, одна з головних героїнь роману «Сповнені віри», набула мудрості та досвід якої опосередковано стають в пригоді її обом донькам. Ось як дослідниця говорить про дику Первозданну Жінку: «навіть найпокірніша, найстриманіша жінка таїть в собі таємний куточок для Первозданної Жінки. І у найпригнобленішої жінки є своє таємне життя, і їй притаманні таємні думки і таємні почуття, дикі і буйні – тобто природні. Навіть найпоневоленіша і загнана в кут жінка оберігає обитель своєї дикої самості, бо інтуїтивно знає, що одного разу виникне лазівка, отвір, шанс – і вона кинеється навтьоки» [8]. Так трапилося з Карлою, яка таки наважилася розпочати нову сторінку свого життя.

З. Геллер у своєму романі «Сповнені віри» вдало показує відчуження жінки та намагання його побороти. Події розгортаються навколо трьох головних героїнь: мати Одрі Літвінофф, дві доньки – Карла та Роуз. У житті кожної з них присутнє відчуження. Все починається з життєвого шляху Одрі. Буквально з перших сторінок

роману можна відчутти, власне, як зароджується відчуження. Підсвідомий поштовх цьому дає Джоел Літвінофф, майбутній чоловік Одрі, коли вони їдуть навідати її батьків. Ось як він міркує: *«Вона нічого з себе не представляє. Жіноча гідність, не підкріплена ні статусом, ні грішми, нічого не вартує і чимось нагадує фантастичний акт левітації»* [10, с. 11]. В словах Джоела маніфестується певна зневага. Крізь канву роману наштовхуємося на зображення бруду: брудно одягнені батьки Одрі, рідна домівка Одрі теж просякнута брудом. Джоел впевнений, що бруд та безлад свідчать про відсутність волі, моральний занепад. Насправді ж, хаос, бруд асоціюються з відчуженням і те, що Джоел стверджує, що чистота нічого не коштує, насправді є символічним. Адже вийти з хаосу, позбутися бруду – це, власне, означає подолати відчуження, а це не так просто, коли звикання відбувалося роками. Після двох днів знайомств Одрі опинилася в ліжку з Джоелем і подумки він засуджував це: *«Він ніяк не міг второпати, чому вона так вчинила. Ще жодна жінка не піддавалася його спокусам так швидко і без супротиву. Вона повела себе як хвойда. Ба навіть зараз в її поведінці не було й натяку на скромність, вона не відчувала докорів сумління»* [10, с. 15]. Дії Одрі свідчать про її внутрішнє відчуження. Джоел від неї значно старший. Він запропонував їй одружитися і переїхати до Нью-Йорка. Майже не знаючи цього чоловіка, вона одразу погоджується. Очевидно, дівчина прагнула втекти від атмосфери, де вона знаходилася, тобто її переїзд – це пошук себе. Однак, невіднайденість себе залишається, адже в їхньому з чоловіком родинному помешканні бруд не зникає. Вона хизується тим, що вона «нечепура» [10, с. 21]. Сестра Джоела час від часу, навідуючи їх, бралася за наведення порядку. Одрі було байдуже до стандартів чистоти, які диктують інші, її цілком влаштовували свої. Така ситуація теж є проявом відчуження. Вона не схильна визнавати багато речей, а, відповідно, нічого не буде виправлено.

Стосунки Одрі з доньками аж ніяк не можна назвати гармонійними. Вона поглинута Джоелом, для доньок любові не залишається, вона вважає їх невдахами. Вона ставиться до них з презирством. Карла страждає від надмірної ваги й нещаслива в шлюбі з чоловіком, бо там нема кохання. Роуз спершу шукала себе в політиці, тепер, здається, знайшла для себе рішення в іудаїзмі. Незважаючи на те, що Карла, Роуз, Одрі однієї крові, вони не здатні по справжньому поспівчувати, підтримати одна одну та подолати стіни відчуження між ними, які зводилися роками. Про це свідчить манера спілкування Одрі, яка тільки відштовхує від себе, використовуючи пейоративну лексику. Одрі постійно вселяє думку Карлі, що та повинна зробити щось зі своєю вагою, в першу чергу, дисциплінувати себе. Брутальна щирість матері навіть подобалася самій Карлі, адже більше ніхто не проявляв інтересу до її зовнішності. Крім того, Карла не могла завагітніти. Її повнота, як і неможливість народити дитину, є наслідками відчуження, але це не спало на думку матері, як і те, що сама Одрі була відчужена від себе також. Мати Одрі влучно зазначила, що: *«Бути жінкою – то не є забавою»* [10, с. 217]. Героїня не вкладає в ці слова якогось глибокого змісту, маючи на увазі лише фізіологію, але доцільно розуміти це висловлювання різносторонньо.

Майк, чоловік Карли, всіляко принижував її, зокрема, час від часу підкреслюючи в присутності дружини, що він їсть, щоб жити, а дехто живе, аби їсти, натякаючи на дружину. Вони хочуть усиновити дитину, проте Карлі це не дуже до вподоби, але це може врятувати шлюб, бо вона боїться бути покинутою, незважаючи на Майкові походеньки та ставлення. Пошук себе справжніх особливо посилюється, коли Джоел впадає в кому і кожен починає розбиратися зі своїм життям, адже орієнтиром завжди був він. Одрі здавалося, що їй ніхто не може допомогти, вона почувала

себе обікраденою: *«Її повільно та постійно позбавляли всього, що дороге її серцю: Джоел пішов, ну, майже те саме, що й зник, потрапивши у пастку пекла, тобто кому. Цілісність її шлюбу, яку вона вважала чи не найбільшим своїм досягненням, була порушена отою гарпією Береніс. А зараз Ленні, її дитина, покидав їхній дім»* [10, с. 214]. Проблема в тому, що Одрі занадто себе асоціювала з Джоелем, занедбуючи свій внутрішній світ, що зрештою перетворився схожим на пустелю. Як виявилось, окрім Одрі, в Джоела була темношкіра коханка і дитина від цих стосунків. Цікавим є той факт, що наприкінці роману в розмові з Карлою Одрі каже: *«... якщо у вас з Майком спільне життя не складається, мені б не хотілося, щоб ти думала, що повинна чіплятися за ці стосунки... якщо ти нещаслива»*. Карлу любить інший чоловік, Халід, і вона це тонко відчуває, але боїться і сповнена сумнівів. В його присутності вона почувається щасливою. Слова матері зіграли не останню роль у прийнятті рішення щодо розірвання стосунків з Майком, її чоловіком. Карла вагалася, адже її мати, тобто Одрі, змиралася з батьковими вибриками стосовно інших жінок; по суті, вона наслідувала приклад матері. Намагаючись пояснити доньці свої сімейну ситуацію, Одрі стверджує, що, принаймні, щаслива в шлюбі з Джоелем.

Ще один приклад мотиву відчуження присутній у діалозі Одрі Літвіноф з її донькою Роуз, яку поглинув шлях пошуку правди. Вона вдалася до юдаїзму. Донька пояснює, що багато правил здаються їй дивними, часом, навіть, тупими, особливо, якщо їх розглядати поза контекстом, їх нелегко прийняти й вона бореться з цим. Одрі ж слушно вважає: якщо щось правильно для інших, то це не означає, що це так повинно бути для її доньки. Роуз довідується, що якби її матері розкрилася незручна правда, то вона б не погодилася з нею: *«Ти хочеш знати, що б я вчинила, якби мені розкрилася правда, але не та, яку я прагнула знайти?... Я б її відкинула»* [10, с. 287]. Постать Одрі, однієї з головних героїнь, є суперечливою (одна з ознак відчуження), це проявляється в її розмовах та вчинках. Категоричність твердження щодо неприйняття правди, яку вона не очікувала, демонструє, певною мірою, її неготовність змінювати свої погляди. Відчуження проявляється через фосилізований світогляд жінки.

Кожна з героїнь живе у своєму соліптичному всесвіті. Вони дещо пихаті, вперті, хаотичні, але готові боротися за сім'ю Літвінофф. Їхня віра сліпа. В них все засновано на ідеологіях. Протагоністів можна порівняти з родиною Глас Дж. Д. Селінджера, високий інтелект яких та наявність освіти, навпаки, спричиняє ситуацію, коли члени родини відчужуються і можуть завдати болю один одному. Проте упередженість Одрі в політичному плані не завадила їй «прокинутися» і дещо скерувати своїх доньок в кінці роману, давши їм зрозуміти: зрештою, можна експериментувати з формуванням ідей, базуючись на власному баченні та порухах свого внутрішнього голосу. Отже, мова йде про початки подолання стану відчуження. Але саме через відчуження, як констатує В. Агеєва, приходять прозріння [1]. Тобто спочатку треба дійти дна, кінцевої точки відчуження, щоб розпочати знову. З хаосу народжується новий світ.

В романі прослідковується, що середовище героїнь стає згубним, тому його слід «зруйнувати», що і відбувається, коли Джоел, патріарх сімейства, відчужується за своїм станом здоров'я. Героїні роблять спроби переглянути навколишній світ. Тобто, Зої Геллер, авторка «нової жіночої прози» наштовхує на думку, що абсурдний задубілий світ підлягає руйнації. Примітно, що сакральне поняття дому, житла, яке ніби призначене служити людині, перетворюється в цілковиту протилежність – воно здатне знищити особистість, зруйнувати міжлюдські зв'язки, спотворити сприйняття дійсності [1]. Це чітко спостерігається у романі «Сповнені віри». Домівка,

де виховувалася Одрі та вже створене нею та Джоелем родинне гніздо, ніяк не можна назвати еталонними. Саме там почалося викривлене сприйняття дійсності, яке, врешті-решт, призвело до відповідних наслідків.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у результаті проведеного дослідження спостерігаємо розширення рамок жіночого відчуження. Проте в романі його представлено, певною мірою, завуальовано, про що свідчить безпристрасність зображення героїнь. Йдеться про те, що маски, які оточення нашаровує на жінок, ніби врастають у жіночу природу та стають її невіддільною частиною. При цьому вони з труднощами здатні усвідомити, що це лише нав'язані соціумом патерни.

Відчуження жінки у романі зображене з допомогою мотиву бруду, адже наведення чистоти завжди асоціюється з жіночим обов'язком. Відчуженням пронизане спілкування, це особливо помітно в образі Одрі. Слід зазначити, що в романі не тільки статичне представлення жіночого відчуження, але є певна динаміка у спробі його подолання – через ще не занадто відверту розмову доньок з матір'ю. Вони є новим поколінням шукачів правди, кроки яких ще не цілком тверді, але сприятливий вектор руху відчувається. Кожна героїня намагається розпізнати свою реальність, адже для епохи пост-постмодернізму типова ірреальність.

У романі З. Геллер одинаковість чи схожість жінок зображена як ознака відчуження. Спостерігаються труднощі у налагодженні міжсуб'єктивного зв'язку між героїнями та їх комунікації, які можна розглядати як спосіб боротьби з відчуженням, але це можливо тільки за умови, що в мові присутня функція відносин між людьми. Нова жіноча проза спрямована на відродження та ствердження Жінки. Подолання жіночого відчуження вбачається в розпізнаванні Первозданної Жінки, що унеможливить хижацькі впливи середовища, зокрема, з боку чоловіків, яким першочергово притаманна здатність бути центральною причиною відчуження жінки.

Перспективи майбутніх наукових студій у цій царині літературних досліджень вбачаємо у встановленні особливостей прояву жіночого відчуження в інших романах, написаних жінками та чоловіками, а також більш вичерпному вивченні чоловічого та дитячого відчуження у прозових творах пост-постмодернізму.

Список використаної літератури

1. Агеєва В. «Світ, як він є, – не для нас, але сам собою...» [Електронний ресурс] / В. Агеєва // Після постмодернізму? : зб. ст. – Київ : НаУКМА, 2012. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10934/Aheyeva_Svit_yak_vin_je.pdf?sequence=1&isAllowed=y ; Агеєва В. «Світ, як він є, – не для нас, але сам собою...» [Електронний ресурс] / В. Агеєва // Після постмодернізму? : зб. ст. – Київ : НаУКМА, 2012. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10934/Aheyeva_Svit_yak_vin_je.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Болонева М. Л. О некоторых аспектах жанра чиклит [Электронный ресурс] / М. Л. Болонева // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2014. – № 2 (27). – С. 261–267. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/o-nekotorykh-aspektah-zhanra-chiklit> ; Болонева М. Л. О некоторых аспектах жанра чиклит [Электронный ресурс] / М. Л. Болонева // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2014. – № 2 (27). – С. 261–267. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/v/o-nekotorykh-aspektah-zhanra-chiklit>

3. Гендин Д. Эволюция женских образов в русской литературе [Электронный ресурс] / Д. Гендин // Проза.ру. – Режим доступа : <https://www.proza.ru/2016/09/27/1230> ; Gendin D. Evolyutsiya zhenskikh obrazov v russkoy literature [Elektronnyy resurs] / D. Gendin // Proza.ru. – Rezhim dostupa : <https://www.proza.ru/2016/09/27/1230>

4. Де Бовуар С. Друга стаття : у 2-х т. / С. де Бовуар ; перекл. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. – Київ : Основи, 1994. – Т. 1. – 390 с. ; De Bovuar S. Druha stat : u 2-kh t. / S. de Bovuar ; perekl. z fr. N. Vorobiovoi, P. Vorobiova, Ya. Sobko. – Kyiv : Osnovy, 1994. – Т. 1. – 390 s.

5. Савкина И. Л. Говори, Мария ! (заметки о современной русской женской прозе) [Электронный ресурс] / И. Л. Савкина // Преображение (русский феминистский журнал). – 1996. – Вып. 4. – С. 62–67. – Режим доступа : <http://www.a-z.ru/women/texts/savkina1r.htm> ; Savkina I. L. Govori, Mariya ! (zametki o sovremennoy russkoy zhenskoj proze) [Elektronnyy resurs] / I. L. Savkina // Preobrazhenie (russkiy feministskiy zhurnal). – 1996. – Вып. 4. – С. 62–67. – Rezhim dostupa : <http://www.a-z.ru/women/texts/savkina1r.htm>

6. Славінська І. Оксана Луцишина : Я писала про жінку, яка все робить правильно, а всередині вмирає від болю [Електронний ресурс] / І. Славінська // Українська правда. – 2016. – 18 січня. – Режим доступу : <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/01/18/206459/> ; Slavinska I. Oksana Lutsyshyna : Ya pysala pro zhinku, yaka vse robyt pravylno, a vseredyni vmyraie vid boliu [Elektronnyi resurs] / I. Slavinska // Ukarinska pravda. – 2016. – 18 sichnia. – Rezhym dostupu : <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/01/18/206459/>

7. Чертыков В. Метамодерн – новый способ смотреть на мир [Электронный ресурс] / В. Чертыков // Частный корреспондент. – 2018. – 11 февраля. – Режим доступа : http://www.chaskor.ru/article/metamodern_-_novyj_sposob_smotret_na_mir_43056 ; Chertykov V. Metamodern – novyy sposob smotret na mir [Elektronnyy resurs] / V. Chertykov // Chastnyy korrespondent. – 2018. – 11 fevralya. – Rezhim dostupa : http://www.chaskor.ru/article/metamodern_-_novyj_sposob_smotret_na_mir_43056

8. Эстес К. П. Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях [Электронный ресурс] / К. П. Эстес // Онлайн библиотека. – Режим доступа : <https://litra.info/book/begushchaya-s-volkami-zhensky-arkhetip-v-mifakh-i-skazaniyakh/page-2.html> ; Estes K. P. Begushchaya s volkami. Zhenskiy arkhetip v mifakh i skazaniyakh [Elektronnyy resurs] / K. P. Estes // Onlayn biblioteka. – Rezhim dostupa : <https://litra.info/book/begushchaya-s-volkami-zhensky-arkhetip-v-mifakh-i-skazaniyakh/page-2.html>

9. Brooks R. B. A Room of One's Own by Virginia Woolf [Electronic resource] / R. B. Brooks. – Mode of access : <http://virginiawoolfblog.com/a-room-of-ones-own/>

10. Heller Z. The Believers / Z. Heller. – England : Penguin Group, 2008. – 307 p.

11. Santos C. Bending the Rules in the Quest for an Authentic Female Identity : Clarice Lispector and Carmen Boullosa [Electronic resource] / C. Santos. – New York : Peter Lang Publishing Inc., 2004. – Mode of access : <https://books.google.com.ua/books?id=iq7yO8OvMy4C&pg=PA9&dq=female+alienation&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjo8fe8poThAhUrpIsKHdN2AacQ6AEIXDAH#v=onepage&q=female%20alienation&f=false>

12. Singh K. Women in Exile and Alienation : The Fiction of Margaret Laurence and Anita Desai [Electronic resource] / K. Singh. – Cambridge : Cambridge Scholar Publishing, 2016. – 150 p. – Mode of access :

https://books.google.com.ua/books?id=QNv6DAAAQBAJ&pg=PA1&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

13. Wood J. The Concept of the Goddess [Electronic resource] / J. Wood // The Concept of the Goddess / ed. by S. Billington, M. Green // London, New York, 1999. – Mode of access : <https://books.google.com.ua/books?id=5Z6EAgAAQBAJ&pg=PA16&dq=female+alienation&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjo8fe8poThAhUrpIsKHdN2AacQ6AEIVTAG#v=onepage&q=female%20alienation&f=false>

Стаття надійшла до редакції 02.05.2019.

A. Litak

FEMALE ALIENATION IN ZOE HELLER'S NOVEL «THE BELIEVERS»

The article studies female alienation. Zoe Heller's novel «The Believers» (2008) belongs to the new women's prose and serves as the material for analyzing female alienation.

The new women's prose emerges in the epoch of post-postmodernism at the turn of the 21st century. It has been significantly influenced by postfeminism, hence, this prose depicts a woman who is unwilling to put up with oppression. «The Believers» combines features of a family saga and chick lit. Notwithstanding the fact that the new women's fiction is underestimated, this novel raises serious issues connected with the inner state of a woman. Her alienation has altered.

Each of the main female characters of the Litvinoff family is unique in her own obsession. Audrey Litvinoff, her two daughters Karla and Rose are experiencing difficulties in establishing intersubjective connection and communication which are important on the way of overpowering alienation. The two women and, partially, Audrey belong to the new generation of truth seekers. Each female character strives for recognizing her reality and finding her own way in life, especially, when Joel, the head of the family, falls into a coma which symbolizes that the environment, they are accustomed to, gets ruined. The women face the necessity to reconsider their entire lives.

Although alienation is associated with evil, it can also be viewed as a transitional stage in a person's life. It may become the platform for giving birth to the new Woman. Alienation of women in the novel is depicted through the motive of dirt. Audrey's parents' dwelling is dirty and hers is too. Alienation can be put on the same footing as chaos. Stepping out of chaos, getting rid of dirt is not simple. In fact, they are connected with overcoming alienation. In her novel Z. Heller shows alienation as well as attempts made by the women to fight it. It is emphasized that when women do not remain true to themselves, they become alienated from their true selves. Women are frequently unaware of patterns imposed on them by the patriarchal surroundings. The new understanding of the concept of Goddess reveals that a woman and everything related to her can improve women's current situation. The overcoming of alienation lies in recognizing the primordial woman, her instinctive nature, which will make the impact of the predatory environment, men in particular, impossible.

Key words: *new women's prose, metamodern, female alienation, the image of a woman, primordial wild woman, female archetype, the motive of dirt.*

УДК 821.161.2–31.09Куліш

Т. С. Матвєєва

ІРРАЦІОНАЛЬНЕ ЯК ЗМІСТОТВІРНА Й ФОРМОТВІРНА ДОМІНАНТА В РОМАНІ П. КУЛІША «МИХАЙЛО ЧАРНИШЕНКО, АБО МАЛОРОСІЯ ВІСІМДЕСЯТ РОКІВ ТОМУ»

У статті йдеться про роль ірраціонального складника у вибудовуванні змісто- й формотвірної основи роману П. Куліша «Михайло Чарнишенко, або Малоросія вісімдесят років тому». За допомогою архетипно-міфологічного методу визначено й проаналізовано смислові первні твору, виявлені як бінарні опозиції за принципом оксюморонного, парадоксального, дзеркального відбиття в тексті й підтексті роману.

Ключові слова: П. Куліш, історичний роман, романтизм, ірраціональне, символ, поетика, світ, образ, оксюморон, дихотомія, антиномія.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-115-121

Історична романістика «універсаліста» [8, с. 403] П. Куліша – оригінальне явище в українському літературному процесі 1840-х – 1850-х років, органічний складник художніх пошуків українських митців у царині історичної белетристики (поруч із творами Є. Гребінки, М. Костомарова, Д. Мордовця, О. Стороженка). Написані (з огляду на несаможиттєве політичне становище тодішньої України) російською мовою, проте ці твори відіграли значну роль як каталізатори відродження української національної свідомості, оскільки своїм об'єктом мали відтворення зламних періодів вітчизняної історії – насамперед визвольних змагань XVII–XVIII століть. П. Куліш – автор трьох власне історичних романів, найвідомішим і художньо найбільш досконалим із яких справедливо вважається «Чорна рада: Хроніка 1663 року» (1857, створювався в першій половині 1840-х років) – перший україномовний історичний роман; однак і два російськомовні зразки – «Михайло Чарнишенко, або Малоросія вісімдесят років тому» (1843), «Олексій Одноріг» (1852) також посідають важливе місце у творчій біографії їхнього автора як спроби зобразити в різних ракурсах українську минувшину.

Обсяг статті не дозволяє взяти до уваги обидва російськомовні романи, тож її **об'єктом** визначаємо «Михайла Чарнишенка...», а **предметом** – аналіз смислових первнів та поетики ірраціональних елементів змісто- й формотворення тексту. Такий аспект дослідження спеціально не виділявся нашими попередниками (і в цьому ми вбачаємо **актуальність** пропонованої студії), хоча всі вони в різний час (О. Дорошкевич, М. Жулинський, В. Івашків, Є. Кирилук, О. Маковей, Є. Нахлік, В. Петров, В. Шенрок та інші) підкреслювали, що в «романі-притчі про блудного сина» поєднуються «вальтерскоттівський історико-етнографічний коментар із гоголівським звеличенням героїчного минулого» [7, с. 13].

Романтична естетика світобачення, до якої вдався П. Куліш, зумовила, зокрема, й використання ірраціонального складника в смисло- й структуротворенні роману. На нашу думку, це дозволило письменнику уяскравити історичне тло викладу (царювання Петра III (1761–1762), воєнна кампанія проти Данії за повернення області Шлезвіг-Голштейн, що належала предкам імператора – вихідцю з роду голштейн-готторпських герцогів), зробити більш опуклими характери зображених осіб (надто

з огляду на їхню антитетичність), зокрема й за допомогою опосередкованих характеротвірних прийомів (насамперед простору й часу). А головне, вважаємо, стала найбільш прийнятною для втілення притчової основи викладу.

Саме крізь призму останнього й аналізуватиметься ірраціональна площина роману. Переконані, для П. Куліша важливо було зосередитися не стільки на власне історичності, реаліях другої половини XVIII століття, а в них – на долі головного персонажа – Михайла Чарнишенка, скільки на філософській тезі про зв'язок часів і поколінь. Недарма він неодноразово звертається до зіставлення колишнього й теперішнього України, й порівняння завжди на користь минулого часу, бо тоді Україна ще жила «своїм власним життям» [6, с. 37], оскільки постійно змагалася за незалежність (згадаємо Б. Хмельницького, І. Мазепу, походи запорожців), прагнула сама творити свою історію. Тому для митця головним завданням, з одного боку, стало донести до своїх сучасників «голос стародавнього могутнього життя» [6, с. 39], адже в тріаді *минуле – теперішнє – майбутнє* всі сфери взаємозалежні, жодна не може виникати без опертя на попередню, а з другого, показати людину в історії, пропустивши історичні події крізь її єство. Цей прийом письменник використав в усіх історичних романах: в «Чорній раді...», коли йшлося про початок доби Руїни, побачений очима Петра Шраменка, в «Олексії Однорозі» – про боротьбу за московський трон між прихильниками Бориса Годунова й Димитрія Самозванця й участь у цих змаганнях головного персонажа роману. Фактично дотепер історичні епічні полотна так і виписуються, проте заслуга П. Куліша в тому, що він був одним із тих в українській літературі, хто творив белетристику, оперту на історичні джерела (надто з огляду на те, що саме він став автором першого україномовного історичного роману, хоча й структурованого за вальтерскоттівською моделлю, проте створеного в національному дусі).

Митець обрав, вважаємо, найбільш прийнятний спосіб для втілення такого завдання – притчовий виклад, оскільки притча – це специфічний жанр, основу якого творить символ – багатошаровий елемент із виходами на архетипні первні, що, своєю чергою, дозволяє говорити про глибинне проникнення і в загальнокультурну царину, і в особистісну сферу людини. Приєднуючись до думки наших попередників про стрижневу роль притчі про блудного сина в тлумаченні проблемно-тематичного комплексу роману, ми дозволимо собі не погодитися з тезою про гармонізуючу роль цього елемента в реалізації авторського задуму твору. Тут має місце, швидше, прийом дзеркальності: біблійний смисловий позитив П. Куліш використав інакше.

Звернімося до тексту. Основна колізія роману – непорозуміння між сотником Чарнишем, «окрасою старосвітського нашого панства» [6, с. 57], і його сином Михайлом, який захотів зажити слави як воїн, зголосившись воювати за Петра III в Данії, не розуміючи, однак, того, що славу потрібно здобувати в боях за Батьківщину, а не на чужій війні за чужі інтереси, бо то не буде справжня слава, а лише геростратова відомість. Батько прокляв свою дитину на вічне вигнання без надії колись переступити поріг рідної хати. У цьому епізоді виділяємо два ключові поняття: самé прокляття й поріг. За народними уявленнями, прокляття батьків, наслане на своїх дітей, є найстрашнішим, бо обов'язково збудеться («Батькова та матчина молитва з моря виймає, а проклін у калюжі топить» [2, с. 486]). Чарниш не міг прийняти думку, що його дитина піде проти старшого й зробить по-своєму, він закликав сина не чинити гріх непослуху, не переступати Божу заповідь про повагу, пошану батьків – першу з шести, записаних на скрижалях, про взаємини людини з іншою людиною. Проте Михайло наполягав на своєму й батько не втримався: «Рука Господня настигне

тебе, сине невдячний... Зважніє на тобі страшна десниця Його! Тисяча бід, тисяча лих спаде тобі на голову!» [6, с. 81]. Так перервався родовий зв'язок, розпався фамільний час. Негативні трансформації посилюються й через здатність прокляття ще сім років носитися в повітрі, щоб будь-якої миті впасти на проклятого [1, с. 399], що, фактично, маємо в аналізованому романі: за порогом батьківської хати біди ні на мить не відпускали Михайла, градууючись по висхідній силою свого впливу на персонажа.

Проклятим молодий Чарнишенко переступає поріг рідної домівки. У цьому епізоді письменник також удався до прийому висхідної градації, оскільки архетипний смисл поняття порогу він підсилив амбівалентним сенсом поняття простору, в якому опинився персонаж. З одного боку, це простір мандрів, відкритий для діяння, а з другого, без батьківського благословення будь-які його вчинки обертаються проти нього, постійно звужуючи обшир руху аж до місця фатального кінця. Простір для Михайла залишився назавжди тільки географічною одиницею, бо в нього не було відчуття єднання зі світом, свободи вибору, натомість він почувався невільником у миру, підсвідомо розуміючи власну приреченість через батькове покликання на нього Божого гніву. П. Куліш підсилює й символіку прокляття, додаючи промовисту деталь: коли Михайло покидав рідне дворище, його кінь спіткнувся. Так автор, знову використавши прийом градації, вмотивував бездоляність головного персонажа, адже спотикання – зловісна прикмета, властива не лише українському народові: вважається, якщо спіткнешся, виходячи з хати, то без біди не вернешся; віщувало лихо й спотикання коня під вершником («Ой, радий би я, матусенько, скоріше вернуться, да вже щось мій вороненький в воротах спіткнувся») [2, с. 575–576].

Перестав бути оберегом для Михайла і поріг домівки: своїм прокляттям батько позбавив сина захисту рідного простору, адже поріг завжди вважався межею хати, за якою – ворожий, чужий світ, керований чужими богами [1, с. 385; 2, с. 470]. Тут поріг є одночасно й початком нового для Михайла життя, і крайньою межею, оскільки його час символічно вже вичерпався, хоча фізично ніби ще продовжується.

Неминучість своєї швидкої смерті передчуває й сам персонаж, бо, виїхавши з дому, пригадав не звияжну козацьку пісню, в якій уславлюється життя в борні на багато років наперед, а сумовиті рядки, які для нього стали пророчими: «Як батька покинеш, то і сам загинеш, / Річенькою бистрою за Дунай заплинеш» [6, с. 93]. Тут Дунай не є конкретним топосом, тому що, на нашу думку, оскільки його корінь указує на воду взагалі, позначає, як і в народній свідомості, водну стихію, відтак є міфічним образом ріки, повені, великого потоку – часу [1, с. 167; 2, с. 206]. А зважаючи на те, що ріка, як і поріг, символізує межу між цим і тим світом, указує дорогу на той світ, то смисловий первень межі є прозорим. У такий спосіб автор підкреслив, що Михайлів простір стане фатальним для нього. Крім того, ця теза уможливило паралель образу Михайла Чарнишенка з образом Марка Проклятого, хоча й непряму, бо Марко – зрадник, звабник (інцест), убивця, а опосередковану – через покарання прокляттям (Богом і батьком, відповідно).

Романним пуантом, хронологічно близьким до епізоду прокляття, стала сцена зречення сина старим Чарнишем, що означало безповоротне відсікання цієї гілки від родинного дерева, а зважаючи на те, що Михайло останній в роду, то і його всихання. Батьків гнів посилює до абсолюту те, що, покидаючи поспіхом Вороніж, Михайло залишив у коморі ліхтар, від нього сталася пожежа й будинок згорів дощенту. Це було тим страшніше, що Чарниш збудував оселю, скопіювавши мешкання Богдана Хмельницького в Суботові (опис споруди займає три розділи в романі, чим

автор підкреслює її значущість для старого). Крім того, сотник «з якоюсь теплою вірою» [6, с. 57] занотовував козацькі сказання, історичні пісні, хроніки, щоб передати цей скарб «на майбутні часи в правдивому й просторому літопису» [6, с. 57]. Це був його «окремий фантастичний світ, в якому його душі було світло» [6, с. 57], а втративши його, втратив сенс життя.

Роман вибудовано в такий спосіб, що емоційна напруга протягом розвитку дії не спадає, а накопичуючись, витворює чергові пуанти. Наступним після батькового зречення став епізод, у якому описується сон Михайла. За народними уявленнями, сон – це мандри душі в іншому світі, де відомо про майбутнє кожного. Відтак через спілкування з іншим світом уві сні постала віра в магію онейросу. Цей епізод П. Куліш вибудовував як оксюморон: Михайло потоваришував із козаками Щербиною та Середою, кожен із яких сповідує протилежні цінності: для першого найдорожчою є запорозька вольниця («Журбою поля не переїдеш!.. Що важить козакові батько, мати та вся родина?.. Вільний він, як птиця у небі» [6, с. 136]); другий, навпаки, цінує понад усе родину, тому що тільки нею людина тримається на світі, тільки «отцева й матчина молитва зі дна моря виймає» [6, с. 134], відводить «смертельний меч». Втрюх вони гостювали в діди́ча Бардака, насолоджуючись гостинністю, яка ще збереглася в Україні (чимало звичаїв, пов'язаних із зустріччю гостей, П. Куліш також описав у повісті «Огненний змії» (1841)): хліб-сіль на порозі, молитва до образів, витирання лав, частування, відмова від грошей за постій тощо.

Проте саме на гостині Михайлові наснився сон, який став віщим для нього: якась сила тягнула його в безодню. Ідеться про символічне підтвердження втрати ним опори, бо очевидним є смисл ключового слова – *без дна* (глибина така, що людина не може її ні уявити, ні досягнути). Звичайно прірва символізує безвихідь, відчай, розпач [2, с. 32], а в контексті аналізованого роману вказує на внутрішнє спустошення персонажа. Підсилювальним складником опису є персоніфікація безодні – бездонники – потворні істоти, на вигляд начебто неживі, але злостиві й небезпечні.

Третій пуант роману – божевілля старого Чарниша, який затужив за єдиним сином і з безнадії, розпачу, через постійні думки про самотність і самотню смерть втратив здоровий глузд – став вільним від Бога. П. Куліш унаочнює страждання персонажа, описуючи його нічні мандри в пошуках Михайла. Ніч узагалі час непевний: все звичне вдень уночі втрачає свої обриси, барви, перетворюється на зловороже. За народними уявленнями, ніч – мати смерті та сну [1, с. 336], час, коли мерці запалюють своє світило – Місяць, сяйво якого є тільки відбиттям сонячного, а значить таким, що не продукує тепло, життя, відтак знайти рідну людину вночі не можна через потужний опір потойбіччя, тим більше, що ці пошуки опівнічні, а за переконанням предків, північ є часом доби, коли нечиста сила має найбільшу міць [2, с. 453]. Фактично сон Михайла й мандри батька, вважаємо, є смислово однаковими, бо не матимуть завершення, а є шляхом у нікуди, і саме архетипна символіка ночі – смерті вказує на це: сон – коротка смерть, божевілля – майже вічна.

Ідеться про втрату перспективи, абсолют розриву часових площин, що в романі оприявнюється четвертим пуантом – фінальним епізодом твору, яким є епілог, покликаний з'єднати колись роз'єдане. Натомість зустріч Чарнишів зображується митцем парадоксально: старий сотник наказав будувати хату на новому місці, де б ніщо не нагадувало йому про «згубу», проте будівничі викопали з землі мертве тіло, нетлінне, яке виявилось тілом «нешасного» Михайла, що його через батьківське прокляття не прийняла земля. Два світи немов зійшлися, щоб відновилася між ними гармонія, щоб живе й мертве, поцейбічне й потойбічне співіснували як нерозривна єдність, цілість, символ вічного колообігу, взаємопереходу. Відтак сотник Чарниш,

побачивши свого сина, змилосердився, став навколішки та просив Бога простити йому й собі. Щира молитва, сльози, каяття очистили душу, адже нема такого гріха, який би переважив милість Божу, аби тільки прийшло до того, хто просить, просвітління, душевний спокій, розуміння, що ненависть, прокляття деформують Божу подобу в людині, – і прощення прийшло: тіло Михайла розсипалося порохом, змішалось з землею, стало з нею одним, також і старий Чарниш незабаром помер, очистивши розкаянням душу від гріха.

Цей епізод роману практично всіма дослідниками витлумачувався як варіант переосмислення П. Кулішем притчі про блудного сина. Частково з цим можна погодитися, однак лише в загальному сенсі спасіння заблукалої душі, тому що в євангельській притчі такою душею був тільки син, а в романі – обидва Чарниші, оскільки вони душею віддалилися від Бога: Михайло – тим, що не виконав батькової волі не йти воювати за чужі інтереси з чужої намови, не прислухався до поради рідної людини зажити слави праведним життям, а якщо прийдеться, то й воєнним, але як воїн у борні за Вітчизну; старий сотник – тим, що не переконав, а прокляв, адже дитина – не копія батьків, вона не хоче повторити їхнє життя, проте справжня сила батька в напучувальному слові, а не в імперативі. Вони ж обидва слухали, але не чули одне одного, тому й не зустрілися на цьому світі, а тільки на тому, за межею життя: порох їхніх тіл лежить в одній землі.

Підсумовуючи, формулюємо наступні висновки. Роман П. Куліша «Михайло Чарнишенко, або Малоросія вісімдесят років тому» є художнім утіленням філософського постулату про межовість життя: відповідно, опозиційність вибору на кшталт *дім / поріг, своє / чуже, національне / космополітичне, раціональне / ірраціональне* й *конечність, абсолют переходу життя / смерть / вічне повторення* в безкінечних духовних іпостасях. Формою втілення бінарності стала притчовість, що яскраво продемонструвала параболічна структура викладу: відсікання від родового дерева (прокляття) – неприкаяне блукання (романні пуанти) – парадоксальне єднання в смерті; а зміст антиномії виявився, зокрема, й через ірраціональність «я» людини, що поєднує трансцендентне й іманентне в самопізнанні [5, с. 35] (архетипні смисли, символізація, оксюморонність, дзеркальність).

Такий напрям вивчення й обраного роману, й відповідних (естетикою світобачення, формально-змістовими складниками) творів є **перспективним** з огляду на можливість, використавши архетипно-міфологічний метод дослідження, глибше осягнути психо-характерні первні мотиваційної сфери поведінкової моделі персонажів; вивести структурні закономірності втілення підтекстових смислів, а разом – бути переконливішим у коментуванні інтертекстуальних і компаративних художніх зв'язків.

Список використаної літератури

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – Київ : Либідь, 2002. – 664 с. ; Voitovych V. Ukrainska mifolohiia / V. Voitovych. – Kyiv : Lybid, 2002. – 664 s.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – Київ : Довіра, 2006. – 703 с. ; Zhaivoronok V. V. Znaky ukrainskoi etnokultury : slovnyk-dovidnyk / V. V. Zhaivoronok. – Kyiv : Dovira, 2006. – 703 s.
3. Закон Божий : підручн. для сім'ї та школи / протоієрей Серафим Слобідський. – 3-тє вид. – Київ : Вид. від. УПЦКП, 2004. – 654 с. ; Zakon Bozhyi : pidruchn. dlia simi ta

shkoly / protoiieri Serafym Slobidskyi. – 3-tie vyd. – Kyiv : Vyd. vid. UPTsKP, 2004. – 654 s.

4. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / авт.-сост. В. Андреева, В. Куклев, А. Ровнер. – Москва : Астрель : МИФ : АСТ, 2001. – 576 с. ; Entsiklopediya simvolov, znakov, emblem / avt.-sost. V. Andreeva, V. Kuklev, A. Rovner. – Moskva : Astrel : MIF : AST, 2001. – 576 s.

5. Ільїн В. В. Апологія ірраціонального. Філософія для тебе : навч. посіб. / В. В. Ільїн. – Київ, 2005. – 232 с. ; Ілїн В. В. Apolohiia irratsionalnoho. Filosofiia dlia tebe : navch. posib. / V. V. Ілїн. – Київ, 2005. – 232 с.

6. Куліш П. Михайло Чарнишенко, або Малоросія вісімдесят років тому / П. Куліш. – Київ : Сяйво, б. р. – 278 с. ; Kulish P. Mykhailo Charnyshenko, або Malorosiia visimdesiat rokiv tomu / P. Kulish. – Kyiv : Siaivo, b. r. – 278 s.

7. Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш. До 170-річчя від дня народження / Є. К. Нахлік. – Київ : Знання, 1989. – 48 с. ; Nakhlik Ye. K. Panteleimon Kulish. Do 170-richchia vid dnia narodzhennia / Ye. K. Nakhlik. – Kyiv : Znannia, 1989. – 48 s.

8. Сімович В. Куліш : 3 нагоди сорокліття смерти / В. Сімович // Сімович В. Праці : у 2-х т. / упоряд. Л. Ткач, О. Іванюк, Р. Пилипчук, Я. Погребенник ; передм. Ф. Погребенника. – Чернівці : Книги-XXI, 2005. Т. 2 : Літературознавство. Культура. – С. 402–405 ; Simovych V. Kulish : Z nahody soroklittia smerty / V. Simovych // Simovych V. Pratsi : u 2-kh t. / uporiad. L. Tkach, O. Ivaniuk, R. Pylypchuk, Ya. Pohrebennyk ; peredm. F. Pohrebennyka. – Chernivtsi : Knyhy-XXI, 2005. T. 2 : Literaturoznavstvo. Kultura. – S. 402–405.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2019.

T. Matvieieva

IRRATIONAL AS A MEANING- AND FORM-MAKING DOMINANT IN THE NOVEL BY P. KULISH

«MICHAILO CHARNYSHENKO, OR MALOROSSIYA EIGHTY YEARS AGO»

The paper deals with the role of the irrational component in the construction of the meaning- and form-making basis of the novel by P. Kulish «Michailo Charnyshenko, or Malorossiia Eighty Years Ago». With the help of archetypical-mythological method, semantic sources of the work were identified and analysed, based on the principle of oxymoronic, paradoxical, mirror reflection in the text and subtext of the novel, as binary oppositions of their own/stranger, irrational/rational, national/cosmopolitan. Also, the specific nature of the parabolic structure of the work as the most effective way to show the process of decay and destruction of the genus, moral, and historical values are substantiated. A separate aspect of the study is the point of the text as a special expression of the gradation of meanings, the motivational sphere of the behavioural model of the characters: the curse – abdication – madness – the paradox of unity in the otherworldly. The study also aimed to analyse the parable of presentation, since it focuses on the author's world (its dualistic nature, the past and present, the point where the personality development occurs) as well as his outlook, beliefs and psycho-emotional peculiarities, which are most clearly manifested in the boundary situations of choice in reactive form by means of receiving upward gradation.

The role of symbolic analogues of the eventual collisions of the novel: a threshold, stumbling, a fire, a river, that world («to swim across the Danube»), a dream, an abyss, a night, madness, ashes (dust), death is emphasized. By using them the author tried to prove that only a person of integrity associated with the family lives in harmony with himself and the world, while the violation of such unity is levelled «I»,

destructively affects the environment, cuts the median human space downwards – that is the repository of chaos.

All the above-mentioned enabled us to make a conclusion about the relation between the transcendental (irrational) and the immanent (real) in the character creation, in the choice of poetic means and techniques, in general in the aesthetics of the worldview, which makes it possible to outline the prospect of studying historical romanticism of P. Kulish.

In general, the paper presents the statement that the proposed method of studying of artistic material – from archetype to individual author's model – will contribute to a more complete, deeper tracking of the stages nature of the formation of a cultural vertical.

Key words: *P. Kulish, historical novel, romanticism, irrational, symbol, poetics, world, image, oxymoron, dichotomy, antinomy.*

УДК 821.111-312.9.09Шеллі

Т. В. Прищеп

О. В. Осадча

АНАЛІЗ ВІЗУАЛЬНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ РОМАНУ МЕРІ ШЕЛЛІ «ФРАНКЕНШТЕЙН, АБО СУЧАСНИЙ ПРОМЕТЕЙ»

У статті досліджуються візуалізовані форми інтерпретації роману, як наймасовіших і доступних видів мистецтва та розваг. Підкреслюється, що, перетворюючи міф про Франкенштейна, письменники, режисери, художники та композитори зробили його більш доступним для споживача і змінили кут зору в спробі розповісти свою історію, відповідно до походження перекладача і відповідно до проблеми, з якою вони працюють.

Ключові слова: *візуальне мистецтво, інтерпретація, міф про Франкенштейна, театр, культурний герой.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-121-127

Постановка проблеми. Літературні твори знаходять своє продовження в інших видах мистецтва – кіно, театрі, музиці, коміксах та навіть у комп'ютерних іграх. Завдяки поширенню саме візуальних видів мистецтва у ХХ–ХХІ ст. виникають різного роду адаптації художнього тексту. Використовуючи прототекст як основне джерело інтерпретації, нові версії творів у кожного нового письменника будуть суттєво відрізнятися, що можна пояснити жанром, який обирає письменник, характером трансформації та, насамперед, мірою талановитості інтерпретатора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця стаття присвячена дослідженню варіантів інтерпретації роману Мері Шеллі «Франкенштейн, або Сучасний Прометей» у театрі. У межах даного дослідження нас буде цікавити взаємодія оригінального тексту роману з творчим баченням цієї класичної історії через призму режисерів театру. На сьогодні у роботах Л. І. Брюховецької, Д. Глатта, Е. Нітчі, Т. М. Потніцевої, Б. Сторохи, В. І. Фесенко, Г. В. Фоміна та ін. можна побачити розмірковування над даною проблемою.

Визначення завдання. Беручи до уваги праці згаданих вище літературознавців спробуємо простежити варіанти втілення роману М. Шеллі в візуальних мистецтвах.

Виклад основного матеріалу. Історія формування міфології роману Мері Шеллі та її героїв починається з їх візуалізації в театральному та кіномистецтві. Певні зміни у сюжеті роману були обумовлені режисерами, перш за все, у намаганні догодити масовому глядачеві та зробити твір придатним для постановок на сцені та на екрані. У залежності від запитів суспільства, жанрових пріоритетів змінювалися змістові акценти оригіналу, даючи народження іншим сюжетам та іншим змістам образу Франкенштейна та Демона, і, в підсумку, оновленої міфології, що має попит у суспільстві. Кіно як масове мистецтво закріплює цю міфологію роману, щоб вона була відбитою такою вже в літературі та в культурній свідомості суспільства.

За слушним висновком В. І. Фесенко, «на початку ХХ століття критики помічають заміну піктуральної метафори письма метафорою кінематографічною» [2, с. 159].

Дослідниця слушно зазначає, що візуалізація «є проявом специфічного діалогу різних форм мистецтв, де інтертекстуальність, інтерпиктуральність, метисаж, використання жанрових форм-гібридів, екфразис, свідоме порушення законів жанру, бажання ввести одну мистецьку форму в іншу і, відповідно, балансування між зовнішнім і внутрішнім, між формою і змістом, взаємовіддзеркалення форми і змісту – все це прояви діалогу і взаємозбагачення різних видів мистецтва» [2, с. 159]. Такий діалог і емоційне збагачення літератури й візуальних мистецтв зі всією переконливістю постає, наприклад, в образотворчому мистецтві.

Історію Франкенштейна як культурного героя ХІХ ст. та інших століть починають театральні версії. Прем'єра першої театральної вистави за романом М. Шеллі під назвою «Можливість, чи Доля Франкенштейна» («Presumption; or, The Fate of Frankenstein») відбулася 28 червня 1823 року на сцені Лондонського театру. А 29 серпня 1823 року Мері Шеллі відвідала виставу – єдину форму адаптації роману, яку вона мала змогу побачити та оцінити за життя. Враження від перегляду були суперечливими. З одного боку, письменницю переповнювало хвилювання через те, що вона була знаменитою, й від того, що вистава сподобалася глядачеві. Але, з іншого боку, вона чудово розуміла, що відбулося спотворення оригіналу, було відверте тенденційне перекомпонування сюжету, смислових фрагментів роману, яке перетворило твір із високим філософсько-моральним змістом у мелодраму. Сюжет роману у п'єсі було спрощено, і в коментарі після вистави авторка зробила негативний висновок: «Історія не дуже добре вдалася» [5, с. 32].

Розпочинається п'єса в кімнаті готичного стилю з готичною обстановкою «A Gothic Chamber in the house of Frankenstein. Fritz discovered in a Gothic armchair, nodding asleep» [8]. Для шанувальників роману несподівано буде дізнатися, що в сценічній версії роману, яку створив Річард Брінслі Пік (Richard Brinsley Peake, 19.02.1792 – 4.10.1847), з'являються нові дійові особи. Наприклад, служник або асистент Фріц, його жінка Нінон, які були введені в п'єсу з комедійною метою: частково для створення бурлеску та як частини «комедійної команди». Вони є прикладом нещасливої сімейної пари. Такі пари були типовими представниками комедії манер ХVІІІ століття. Елізабет виявляється сестрою Франкенштейна, у яку закоханий Клерваль. Крім того, Елізабет розповідає, що вона знайома з родиною Де Лесі. Відомі персонажі виконують музичні партії – арії, дуети та навіть співають хором, створюючи музичний лейтмотив всієї вистави [1, с. 63]. І єдиний, хто не має свого «голосу», тобто не співає, проте відповідає на музичні вставки, є Істота, що вказує на драматичну та символічну роль цього образу не здатного до комунікації

монстра, такої собі недолюдності. Ефектний музичний супровід закінчує останню сцену взаємознищення Демона і його творця: одночасно йде снігопад, гримить грім, після чого падає завіса. Ця версія збігається більшою мірою з жанром мелодрами, у якому головні акценти зроблені на любовних взаємовідносинах героїв (тут – між Елізабет та Клервалем), та історії створення і трагічного знищення Істоти.

У виставі Істота Франкенштейна, як доводять літературні та театральні критики Дуглас Вільям Хоу (Douglas William Hoehn) [6] та Елізабет Нітче (Elizabeth Nitchie [7]), була оживлена за допомогою грози й блискавки (у романі Мері Шеллі лише натякнула на це) і, на противагу красномовному Монстру з роману, не вміє говорити й тому не може сформулювати мотиви своїх вчинків. При всіх відхиленнях від роману автор п'єси намагався провести паралель між романом та постановкою, вставляючи, наприклад, монолог, у якому Доктора Франкенштейна порівнюють з Фаустом, а Істоту – з Сатаною. Гине Демон згодом разом зі своїм творцем під лавиною. У п'єсі Піке головний акцент зроблено на фігурі Монстра, що пізніше буде відображено й у фільмах про Франкенштейна. Потрібно зазначити, що Томас Кук (Thomas Potter Cooke, 1786–1864), який виконував роль у прем'єрі «Можливість, чи Доля Франкенштейна», у розквіті своєї кар'єри був ідентифікований з цією роллю, як і Борис Карлофф (Boris Karloff, 23.11.1887 – 2.02.1969) з образом Франкенштейна у кіноверсіях ХХ століття.

Починаючи з вистави «Можливість, чи Доля Франкенштейна», з'являються інші театральні адаптації роману Мері Шеллі, насамперед на сценах Лондона і Парижа, тепер вже з більш сміливими змінами сюжету й проблематики оригінального твору. З'являються перші пародійні й сатиричні напрацювання історії Мері Шеллі, які були відгуком на політичні події ХІХ–ХХ століття. Як справедливо зазначає Т. М. Потніцева у своїй монографії «Мері Уолстонкрафт Шеллі “Остання зі славного покоління...”»: «алюзії та асоціації, пов'язані з образом Франкенштейна, частішають у період політичних реформ в Англії ХХ століття» [1, с. 65]. Мас-медіа використовували образ Віктора Франкенштейна як символ відповідальності вчених за свої вчинки та втілення загрози, яку несла наукова та промислова революція. Справді, інтерпретації роману на сцені мали беззаперечний попит, насамперед у 1820–1830 роках, які можна порівняти лише з безперервними кіноадаптаціями матеріалу початку ХХ століття.

Ще однією з причин домінування специфічних тенденцій у перероблюванні класичного сюжету був королівський закон ХVІІ століття, за яким не всі театри мали патент для постановок серйозних драматичних творів, у своїй більшості театри могли ставити на своїх сценах лише мелодраму, мюзикл чи пантоміму [1, с. 64]. Тому у п'єсу було внесено потрібні поправки, включено значну кількість музичних вставок, а також видовищні елементи. У результаті народжувався певний синтез музики, високої та низької комедії та видовища. Багато в чому п'єса стала схожою на таку, яку пізніше будуть асоціювати з продукцією англійських мюзик-холів, з бурлеском і з сучасною музичною комедією. Таким чином, вистава запропонувала «щось для всіх», але не можна не зазначити того, що п'єсі не вистачало панівної естетичної лінії чи драматичної єдності. У цьому плані можна побачити багато схожого з тим, що буде у кіноверсіях про Франкенштейна ХХ століття.

Слід зауважити, що одночасно з п'єсами про Франкенштейна з'являються драматичні обробки оповідання «Вампір» Джона Полідорі («The Vampire» John Polidori, 1819), яке декілька разів було адаптоване для сцени між 1819–1830 роками. Після одночасного «народження» «Франкенштейна» і «Вампіра» на віллі Діодаті влітку 1816 року зв'язок між подальшою історією обох творів не припинявся. Це буде

визначним фактором їх подальшого спільного поєднання на одній сцені чи в кадрі. Так театральна обробка обох матеріалів («Вампіра» та «Франкенштейна») з'являється вже у п'єсі «Модель людини» («The Model Man», 1887 року) [4, с. 39–42].

Перша екранізація історії про Франкенштейна і його створіння 1910 року дала поштовх до подальшої обробки для сцени. Якщо спочатку театральні адаптації впливали на кіноверсії, то з популяризацією кіно саме кіноверсії впливають на театральні варіації роману. Перш за все слід згадати п'єсу Пеггі Веблінг (Peggy Webling 1.01.1871 – 27.06.1949, британський драматург, прозаїк і поетеса) «Франкенштейн. Пригоди в Макабрі» 1927 року («Frankenstein. An Adventure in the Macabre»), яка згодом стала основою для фільму про Франкенштейна компанії Universal у 1931 році.

Увага режисера театральної вистави була зосереджена на тих самих елементах, які були представлені в 1823 році у виставі «Можливість, чи Доля Франкенштейна»: на перше місце виходила любовна інтрига й авантюризм сюжету.

Сценічні постановки «Франкенштейна» в бурлескній та мелодраматичній формі були показані на сцені ще 15 разів до 1826 року (в цілому до кінця століття з постановкою Піка було представлено п'ять театральних версій) [1, с. 64]. Невелику кількість театральних постановок з 1826 року по 1973 рік можна пояснити домінуванням кіно, яке зайняло провідну позицію в популяризації історії про Франкенштейна.

У ХХ столітті домінує адаптація роману у формі мюзиклів. Існує декілька помітних варіантів «Франкенштейна» у цьому жанрі. Так, у 1973 році Франкенштейн з'являється в образі ексцентричного вченого доктора Франка Н. в мюзиклі «The Rocky Horror Show», а восени 2007 на сцені в Нью-Йорку відбулася прем'єра мюзиклу «Франкенштейн» Марка Барона (Mark Baron) і Джеффри Джексона (Jeffrey Jackson Premiere) і прем'єра мюзикла Мела Брукса з назвою «Молодий Франкенштейн» («Young Frankenstein» або «The New Mel Brooks Musical Young Frankenstein»), який був знятий за комедійним фільмом 1974 року і був досить популярним, попри неоднозначні відгуки критиків. Цей мюзикл був пародією на сам жанр фільмів жахів, адже у ХХ столітті, як це було вказано вище, саме кіно почало впливати на театральні адаптації художнього твору, а театр, у свою чергу, відповідає кіно – пародією на кіноверсії, немов бажаючи повернути собі пріоритет в інтерпретації історії про Франкенштейна. Об'єктами пародії цієї кінокартини стали відомі фільми про Франкенштейна («Франкенштейн» 1931 року та «Син Франкенштейна» 1939 року), чий вплив на кінофранкенштейніану був визначним, таким, що важко переоцінити.

«Молодий Франкенштейн» є одним з прикладів такої пародії. Сюжет мюзиклу майже повністю копіює і фільм 1974 року, у якому внук вченого Фредерік Франкенштейн соромиться свого походження та вимагає, щоб його прізвище вимовляли «Фронкенштін», а не «Франкенштейн» («Fronkensteen» – «Frankenstein»). Прибуваючи в Трансильванію, молодий вчений зустрічається з якимось чоловіком, ім'я якого, як і у фільмі, вимовляється «Айгор» («Igor» – «Eye-gore»), який і переконує Фредеріка продовжити досліди свого дідуся. Вся подальша дія у мюзиклі наповнена мелодраматичними поворотами сюжету: Монстр закохується в наречену Франкенштейна Елізабет, через що і вчиться розмовляти та стає повноцінною особистістю.

Після туру в Сіетлі та в Вашингтоні мюзикл був показаний на Бродвеї.

Одна з останніх спроб відродити трагічну форму інтерпретації – театральна постановка Денні Бойла (Daniel «Danny» Boyle) у двох версіях 2011 року. Головні ролі

у виставі «Frankenstein» виконали Бенедикт Камбербетч (Benedict Cumberbatch Victor Frankenstein / The Creature) і Джонні Лі Міллер (Jonny Lee Miller – The Creature / Victor Frankenstein), тобто вони по черзі грали то одну, то іншу роль. Пізніше цю постановку було показано в кінотеатрах по всьому світу в рамках проекту National Theatre Live [3]. Постановка Бойла сконцентрована на актуальній проблемі неприйняття інакшості в інших, на тому, що суспільство, як і раніше, не сприймає людей, які відрізняються від того, що ми вважаємо за норму – і з точки зору ідеологічних поглядів, і з точки зору зовнішності. Ця проблема, безумовно, збіглася з тим, що турбує сучасне мультикультурне суспільство.

Істота хоче мати можливість кохати та обіцяє покинути Європу, отримавши собі супутницю. Франкенштейн, засліплений ідеєю зробити нового монстра «ідеальним», приймає пропозицію Монстра та намагається створити нову істоту. Але здоровий глузд перемагає амбіції: Віктор знищує тіло нового монстра. Закінчується вистава вічною гонитвою Франкенштейна за Монстром.

Висновки і перспективи досліджень. Роман Мері Шеллі відкрив для майбутніх поколінь сутність науково-технічних винаходів, які можуть втілювати загрозу життю. Театральні адаптації стають поштовхом розкриття мелодраматичного начала сюжету в наступних адаптаціях. Адже винесення на перший план любовної лінії допомагало не тільки привабити масового глядача, а й зробити головним героєм наступних інтерпретацій самого Монстра, який буде жадати знайти собі пару. Театральний формат обумовлював створення і пародійної інтерпретації твору, впливаючи на сприйняття роману та його героїв. З іншої точки зору, через велику кількість адаптацій та інтерпретацій зі своїми змінами у сюжеті та системі головних героїв імена Франкенштейна і Демона запам'ядалися не через їхні індивідуальні історії в романі, а за деякою спільною пам'яттю про сам роман, який зумів розбудити сильні й незвичайні емоції тривоги й страху. Це може бути однією з причин того, що імена героїв роману часто плутаються й навіть ототожнюються. А друга причина – це наслідок довгої кіноісторії «Франкенштейна», яка породила свою міфологію й відображена в цілій фільмографії [1, с. 65].

Франкенштейн стає не першим героєм світової літератури, який знаходить своє втілення в візуальних мистецтвах. Відомі інтерпретації творів про Гамлета, Дон Жуана, Дон Кіхота, Фауста та інші, які теж зазнавали змін у сюжеті та в системі героїв. Огляд візуалізованих форм інтерпретацій роману доводить, що саме тут народжуються нові змісти історії про Франкенштейна, розкриваються нові смислові багатства самого роману, які так легко спроектувати на всі актуальні проблеми вже трьохсотлітньої історії.

Перспективи подальших досліджень. Оскільки практично будь-які соціально-історичні теми пройшли через призму роману М. Шеллі, тиражуючись вже в нових формах візуального мистецтва – у формі серіалів чи, навіть, комп'ютерних ігор, а сам міф про Франкенштейна став невичерпним джерелом для натхнення все нових і нових митців. Надалі планується продовжувати дослідження образу Франкенштейна як культового та культурного героя ХХ–ХХІ ст. у літературі, кіно та театрі.

Список використаної літератури

1. Потніцева Т. М. Миф о Франкенштейне в западном киноискусстве / Т. М. Потніцева // Англїстика та американїстика : зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 4. – С. 173–178; Potnytseva T. M. Myf o Frankenshteine v zapadnom kynoyksusstve / T. M. Potnitseva // Anhlistyka ta amerykanistyka : zb. nauk. pr. – 2007. – Vyp. 4. – С. 173–178.

2. Фесенко В. І. Література і живопис : інтермедіальний дискурс : навч. посіб. / В. І. Фесенко. – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2014. – 398 с. ; Fesenko V. I. Literatura i zhuvopys : intermedialnyi dyskurs : navch. posib. / V. I. Fesenko. – Kyiv : Vyd. tsentr KNLU, 2014. – 398 s.

3. Франкенштейн : Ли Миллер [Электронный ресурс] : фильм / реж. Д. Бойл. – Великобритания, 2011. – Режим доступа : <https://www.kinopoisk.ru/film/682385/> ; Frankenshteyn : Li Miller [Elektronnyy resurs] : film / rezh. D. Boyl. – Velikobritaniya, 2011. – Rezhim dostupa : <https://www.kinopoisk.ru/film/682385/>

4. Glut D. F. The Frankenstein legend : a tribute to Mary Shelley and Boris Karloff / D. F. Glut. – Metuchen : Scarecrow Press, 1973. – 372 p.

5. Greason A. R. Frankenstein [Electronic resource] / A. R. Greason // Variety. – Mode of access : <http://variety.com/1931/film/reviews/frankenstein-2-1200410509/>

6. Hoehn D. W. The First Season of Presumption ! ; or, The Fate of Frankenstein [Electronic resource] / D. W. Hoehn. – Mode of access : <http://knarf.english.upenn.edu/Articles/hoehn.html>

7. Nitchie E. The Stage History of Frankenstein [Electronic resource] / E. Nitchie. – Mode of access : <http://www.biblio.com/book/stage-history-frankenstein-nitchie-elizabeth/d/693829861>

8. Peake R. Brinsley Presumption : or, the Fate of Frankenstein [Electronic resource] / R. Peake ; A Romantic Circles Electronic ed. by S. C. Behrendt. – Mode of access : <https://romantic-circles.org/editions/peake/index.html>

Стаття надійшла до редакції 09.05.2019.

T. Pryshchepa

O. Osadcha

ANALYSIS OF VISUAL INTERPRETATIONS OF MARY SHELLEY'S NOVEL «FRANKENSTEIN: OR, THE MODERN PROMETHEUS»

The article focuses on the investigation of visualized forms of Mary Shelley's novel «Frankenstein: or, The Modern Prometheus» as the most popular and accessible types of art and entertainment. After the publication of Mary Shelley's novel society has begun to see in any scientific and technical invention the realization of threat and horror. The names of Frankenstein and Demon are not remembered by their individual stories in the novel but by some common memory of the novel itself, which managed to awake strong and unusual emotions of anxiety and fear. We come to the conclusion that it is one of the reasons why the names of the heroes of the novel are often confused and even identified. And the second one is the consequence of the long film history of «Frankenstein» which gave birth to its mythology and is reflected in the whole filmography.

The premiere of the first theatrical performance based on the novel by M. Shelley «Presumption; or, The Fate of Frankenstein» took place on June 28, 1823, on the stage of the London Theater. There were other theatrical adaptations of the novel by Mary Shelley on the scenes of London and Paris. These performances embodied the same tendency to simplify the plot.

The first screen adaptation of the story of Frankenstein and the Creature in 1910 gave impetus to the further processing of the novel for the stage. If at first theatrical adaptations influenced the film versions then with the popularization of the movie itself, the film versions influenced theatrical variations of the novel. Stage performances by Frankenstein in burlesque and melodramatic form were shown on stage 15 more times by 1826. In the twentieth century the musicals adaptation of the novel in the form dominated. It becomes obvious that theater becomes the primary source of the formation of the

mythology of Frankenstein and the formation of the novel's heroes as the cult. The emphasis was placed on the fact that transforming the myth writers, directors, artists, and composers made it more accessible to the consumer and changed the angle of view in an attempt to tell their story, accordingly with the origin of the translator and accordingly with to the problem with which they work.

The article emphasizes that the myth of Frankenstein was subjected to modifications and changes due to its semantic and poetic potential in the XIX–XXI centuries. These changes were largely influenced by the challenges of mass culture and mass consciousness. Directors exploited the melodramatic direction of the development of history, simplifying the plot and, sometimes, adding new characters (Frankenstein's assistant Fritz appears, and then in the cinema, his name changes to the classical monster Igor). The change of the functions and status of the main characters of the novel begins in the theater. The Monster comes to the foreground. The Creature becomes soulless murder machine but not the new Adam.

Key words: *visual art, interpretation, myth of Frankenstein, theater, cultural hero.*

УДК 821.131.1.091 Данте

О. Б. Тетеріна

ДАНТЕ І УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ПРОБЛЕМА РЕЦЕПЦІЇ КРИЗЬ «ОПТИКУ» Ю. БОЙКА-БЛОХИНА–КОМПАРАТИВІСТА

У статті розглянуто погляди Ю. Бойка-Блохина на рецепцію творчості Данте вітчизняним письменством як складного багатовекторного феномену (функціональність якого виявляється в оригінальній та перекладацькій творчості, а також літературно-критичній діяльності).

Доведено, що думки й ідеї еміграційного вченого, репрезентуючи вітчизняне письменство як органічну частину європейського культурного простору (що винятково актуально нині з огляду на питання європейського канону), зберігають своє важливе значення не лише для вітчизняної, а й світової компаративістики.

Ключові слова: *літературна рецепція, національна література, міжкультурний контекст, світова класика, вплив, стимул, художній переклад.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-127-141

Постановка проблеми. Інтерес до вивчення літературної рецепції, – однієї з найважливіших проблем порівняльного літературознавства, – помітно загострюється нині, – за епохи мультикультуралізму. Прикметна увага дослідників, з одного боку, до «іншості» (яка «об'єднує й запозичує, а не тільки відштовхує й поділяє» [13, с. 531]), а з другого, – до «аналізу відмінностей», що, з огляду на глобалізаційні процеси, «стає ще потрібнішим та необхіднішим» [33, с. 55]. Все це тільки увиразнює «генеральну тему» компаративістики, яку Д. Наливайко окреслив так: «зустріч «свого» й «іншого» та процеси, що при цьому відбуваються, експлікація того, як «інше» стає «своїм» [19, с. 42].

Осмислення літературної рецепції як складного за структурою, багаторівневого феномену об'єднує погляди різних дослідників, вітчизняних [9; 14]

та закордонних [12; 30]. Подібне розуміння означеного явища синтезовано у визначенні, яке пропонує «Літературознавча енциклопедія» Ю. І. Коваліва: «Рецепція (*лат. receptio*: прийняття) – сприймання ідей, мотивів, сюжетів із творів чи літератур і їх творче осмислення ... Поняття стосується також поетики, тобто теоретичного осмислення нею об'єктивних властивостей художніх творів, літературного процесу, що передбачає також взаємозв'язок творчості і сприймання разом із функціонуванням письменства у певному культурно-історичному періоді» [17, с. 320]. На переконання Р. Гром'яка, «багатоформатна категорія «літературної рецепції» ... посприяла експлікації й уточненню методики рецептивно-комунікативного потенціалу компаративістичних студій» [9, с. 7].

Зокрема важливого значення вчені надають художньому перекладові. Одним з перших це обгрунтував Д. Дюришин, який потрактував переклад як «особливу форму міжлітературної рецепції» [12, с. 159].

Погляд на літературне сприйняття, – «активну складову» культурно-історичного процесу, – що виразно проявляється і в літературно-критичному осмисленні текстів, обстоює, зокрема, Г. Корбич [14, с. 80].

Літературний огляд. Спираючись на концепцію «діалогізму культури» (М. Бахтін), дослідники наголошують на визначальній ролі літератури-реципієнта та актуалізують, на противагу прихильникам критикованої теорії «впливлогії», розуміння впливу як переосмислення інонаціонального художнього досвіду, стимулу до оригінальної творчості на рідному ґрунті (А. Балакян, П. Брюнель, Л. Грицик, Р. Гром'як, Д. Дюришин, А. Жід, М. Ільницький, Ю. Ковалів, Д. Наливайко, Б. Реїзов). У. Вайсштайн обгрунтовує думку про потребу розмежування понять «вплив» і «рецепція» («“Рецепція” та “дія”», 1968). А. Волков вважає вплив одним з головних видів рецепції, що потрактував як «широке (переважно свідоме) використання загальних творчих засад письменника чи літературної школи» [16, с. 110].

Варто зауважити, що увага до явища літературної рецепції спостерігається в українській компаративістиці ще від часу її зародження. Прикметно, що погляди М. Дашкевича, М. Драгоманова, М. Зерова, О. Колесси, В. Перетца, О. Потебні, П. Филиповича, І. Франка багато в чому суголосні сучасним концепціям.

У цьому контексті принципово важлива роль еміграційних учених, – Ю. Бойко-Блохина, В. Державина, І. Качуровського, Ю. Луцького, В. Петрова, Д. Чижевського, Ю. Шереха та багатьох інших дослідників (яким «вдалося утримати традицію, за висловом І. Дзюби, та створити нову шкалу цінностей» [10, с. 75]), – у забезпеченні неперервного розвитку вітчизняної компаративістики, з огляду на неможливість її повноцінного розвитку в підрадянській Україні. Тогочасне літературознавство за умов ідеологічного тиску, з виразною тенденцією до «типологізації» літературного процесу та узалежнення літератур народів СРСР від російської, не залишало можливості для вивчення специфіки національного літературного розвитку в міжкультурному просторі.

Ю. Бойко-Блохин, якого вітчизняні [2] та закордонні [31] дослідники репрезентують як визначного славіста, обстоював концептуальну тезу про те, що літературна рецепція вияскравлює національну специфіку літератур [28]. Розвиваючи думку М. Грушевського про вплив як «творче засвоєння» світового художнього досвіду на власному ґрунті (що близька теорії О. Веселовського про «зустрічні течії»), учений особливу увагу звертав на «відмінності» національних літератур [5], що вельми актуально й нині [13, с. 518]. Історію української літератури Ю. Бойко-Блохин, за його ж словами, «часто брав у міжнародньому аспекті, знаходив

місце і питому вагу для нашої літератури у світі, а ще більше в слов'янським просторі» [6, с. 8].

Сучасні дослідники (О. Астаф'єв, С. Білокінь, М. Ільницький, В. Мельник, О. Олійник, М. Корпанюк, С. Хороб, Ф. Шольц) переконливо potwierджують багатовекторність наукової діяльності еміграційного вченого. Однак, погляди Ю. Бойка-Блохина як компаративіста, на які звернула увагу Л. Грицик у доповіді «Проблеми порівняльного вивчення літератур у дослідженнях Ю. Бойка-Блохина», виголошеній на науковій конференції, яка була присвячена вшануванню 85-річчя дослідника в Україні (Київ, 21 травня 1994 року), ще потребують окремого вивчення [24; 32]. Це стосується й розмислів ученого над рецепцією Данте українською літературою, які досі залишаються поза увагою науковців (що можна пояснити малоприсутністю його праць, насамперед, німецькомовних, в Україні). Цим зумовлена **актуальність** пропонованої статті.

Мета та завдання дослідження. Метою цієї студії є вивчення поглядів Ю. Бойка-Блохина на сприйняття творчості Данте вітчизняним письменством. **Завдання** дослідження полягають в осмисленні проблеми літературної рецепції в інтерпретації вченого у контексті його концепції порівняльного вивчення національних літератур; аналізі розмислів дослідника над багатоаспектним / багаторівневим сприйняттям українською літературою творчості Данте (оригінальна творчість письменників, перекладацька діяльність, літературно-критична рецепція), що розглянуто у проекції поглядів учених ХХ – початку ХХІ століття, зокрема й представників радянського літературознавства; обґрунтуванні принципово важливої ролі підходу еміграційного вченого, що репрезентує українську літературу як органічну частину європейського культурного простору, не лише у забезпеченні неперервного розвитку вітчизняного порівняльного літературознавства, а й в окресленні перспектив його подальшого поступу у світовому контексті.

Виклад основного матеріалу. Загально визнано вагоме значення засвоєння шедеврів світового письменства національними літературами, особливо на етапі їх становлення. З цим вповні суголосний і Ю. Бойко-Блохин. Вивчення впливу (як стимулу) світової класики у міжнародному літературному розвитку вчений вважав одним із найважливіших напрямків досліджень у царині порівняльного літературознавства [5, с. 229].

Особливу увагу дослідника привертає сприйняття українським письменством творчості Данте, Гете та Байрона. Вчений поділяє погляд Д. Чижевського щодо закономірностей літературного поступу («в чергуванні стилів відчуваємо ми процес літературного розвитку» [5, с. 235]). Ю. Бойко-Блохин надавав принципово важливого значення романтизму у становленні та поступі національних літератур, насамперед слов'янських [27]. Дослідникові винятково близька думка автора «Порівняльної історії слов'янських літератур» (1956) про потужний «творчий потенціал» літератур слов'янських народів, які «загострено» сприймали західноєвропейські культурні цінності. Як відомо, праці обох еміграційних літературознавців було вилучено із наукового обігу в підрадянській Україні.

Варто зауважити, що «стильовий підхід» (М. Наєнко) вчених діаспори набуває принципово важливого значення, з огляду на те, що в радянському літературознавстві з 40–50-х рр. категорія стилю «дискримінується і остаточно виводиться з ужитку» [20, с. 237].

Ю. Бойко-Блохин підкреслював, що інтерес до Данте в українців, як і в більшості слов'янських народів, зріс в епоху романтизму в 19 столітті (це, на переконання дослідника, великою мірою пояснює найбільшу популярність «Божественної комедії»,

особливо «Пекла»). Українська література виразно засвідчує, як доводить учений, захоплення Данте – «коლოსальною постаттю, що височіє над віками» [7, с. 60]. Слова Ю. Бойка-Блохина вповні узгоджуються із поглядом сучасного американського вченого Г. Блума, який вважає, що Данте, поряд із Шекспіром, є «центром Канону» [3, с. 52] і висловлює концептуальну тезу: «У проблемному сьогодні ми маємо відновити відчуття літературної індивідуальності та поетичної незалежності. Данте, як і Шекспір, може стати потужним імпульсом до цього відновлення» [3, с. 121]. Подібною логікою думки керувався і Ю.Бойко-Блохин, розглядаючи сприйняття творчості автора «Божественної комедії» українським письменством у свої працях, насамперед у німецькомовній студії «Dante und die Ukraine», 1977 (практично не відомій в Україні, досі не перекладеній та не оприлюдненій тут) [29].

Еміграційний учений, як і сучасні дослідники, осмислює проблему літературної рецепції багатобачно. Потужний стимул до національного літературного розвитку Ю. Бойко-Блохин вбачає у творчій трансформації мистецьких здобутків світової класики українськими письменниками. Важливого значення дослідник надає також такому виду рецепції як художній переклад. Поза увагою вченого не залишається й літературознавча рецепція, яку він потрактовує як невід’ємний складник у вивченні сприйняття автора «Божественної комедії» на рідному ґрунті.

Тема «Данте і українська література» викликає значний інтерес вітчизняної науки про літературу, насамперед компаративістики, – розпочинаючи з Франкової студії («Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії», 1913) і аж до праць, які з’явилися за останні десятиліття [21; 22; 23].

Ю. Бойко-Блохин обґрунтовує концептуальну думку про можливість впливу літературознавчої рецепції, – як орієнтиру і стимулу, – на власне літературну творчість (оригінальну та перекладацьку).

Зокрема дослідникові видається переконливим досвід Лесі Українки, що засвідчує її «знаменитий твір» «Забута тінь». Поетеса, як зауважує вчений, не лише читала «Божественну комедію» в оригіналі, але також орієнтувалася на стан вивчення творчості Данте, зокрема на гіпотезу про те, що дружина Данте, Джемма Донаті, завжди супроводжувала свого чоловіка, коли він подорожував Італією [29, с. 142].

Закордонні дантезнавчі праці впливали, за спостереженням Ю. Бойка-Блохина, не лише на вибір творів італійського поета для перекладу українською мовою (зокрема І. Франко обрав для перекладу ті твори Данте, які тогочасні критики оцінювали особливо високо), а й на якість самих перекладів (осмислення В. Самійленком поглядів різних дантезнавців сприяло «точності відтворенні системи дантівських картин» [29, с. 143] у його тлумаченні, – перші десять пісень «Пекла»). М. Рильський і П. Карманський – як автори першого українського повного перекладу «Пекла» – також спиралися на коментарі європейських дослідників творчості автора «Божественної комедії», передаючи «нечіткі, загадкові висловлювання Данте» [29, с. 150].

Еміграційний дослідник вбачає вагоме значення внеску І. Франка у вітчизняне дантезнавство в тому, що вчений у вже згаданій праці «представив українському читачу життя і творчість Данте в їх цілісності» [29, с. 144]. Свою студію, як підкреслює Ю. Бойко-Блохин, І. Франко «писав у дусі позитивістичних тенденцій вивчення творчості Данте» [29, с. 144]. Зазначаючи, що автор добре ознайомлений зі станом розвитку закордонного дантезнавства (зокрема «багато почерпнув у Карла Федерна»), літературознавець особливу увагу звертає на коментарі та власну інтерпретацію українського вченого, потрактовує його «оцінки та аналітичні зауваги щодо творчості Данте ... дуже глибокими ... які заслуговують на окреме дослідження» [29, с. 145]. Це, насамперед, Франкове поцінування великої заслуги Данте, який звернувся до живої

народної мови (Ю. Бойко-Блохин вказує на те, що, вчений у своїй праці розглянув і книгу італійського автора «Про народне красномовство») як «творця італійської літературної мови». Прикметною видається дослідникові думка І. Франка, який наголосив на «революційному значенні» «Божественної комедії»: «цей правовірний католик і геніальний поет мав іноді гайдамацькі погляди» [29, с. 145]. Автор вважає вельми важливою Франкову характеристику художніх особливостей поеми Данте та осмислення її значення для загального розвитку світової літератури. На переконання Ю. Бойка-Блохина, учений «був правий не менше, ніж Е. Горра, коли говорив, що Данте побудував свій фантастичний світ на фундаменті об'єктивної реальності» [29, с. 144].

Прикметна, з цього погляду, думка О. Білецького, який акцентує увагу на тому, що «Франко вірно розкриває протиріччя у творчості Данте, вказуючи в ньому, в кінцевому підсумку, “уступи, повні незрівнянного реалізму, що доходить аж до брутальності ... а з другого боку уступи, повні високої екстази та незрівнянної символіки”» [1, с. 274].

Ю. Бойко-Блохин вважає О. Білецького «найвизначнішим ученим творчості Данте в післяреволюційний період», а його статтю «Поема Данте» (1956), яку розглядає у контексті рецепції творчості італійського поета вітчизняним письменством, – найважливішою роботою дослідника, присвячену творчості автора «Божественної комедії». Зокрема еміграційний вчений поціновує коментарі О. Білецького до «Пекла» як «найкращі не лише в українському, а й в російському літературознавстві ... в них західний досвід дослідження творчості Данте використовується настільки широко, наскільки це було можливо за умов тоталітарного режиму в країні» [29, с. 148–149].

О. Білецький у своєму дослідженні «Поема Данте» (1956) наголошує: «протиріччя дали можливість пізнішим епохам по-різному витлумачувати Данте, пристосовуючи його до своєї ідеології ... Посмертна історія Данте ... наочно відтворює класову боротьбу XIX ст.» [1, с. 302]. Це, зрештою, узгоджується з думкою вченого про поему італійського митця: «Ми в преддвер'ї реалізму ... Але реалізм цей ще скований кайданами релігії і схоластичної філософії» [1, с. 301]. Ю. Бойко-Блохин висловлює міркування про те, що «релігійні моменти «Божественної комедії» все одно не могли знайти необхідного висвітлення в коментарях, так само, як і в статтях Білецького» (який віддає данину радянській епосі: «вимоги щодо партійності літератури проходять червоною ниткою» [29, с. 149]).

Еміграційний вчений, водночас, стверджує перевагу статті О. Білецького над працями російських учених (В. Фріче, А. Луначарський, О. Дейч), яка «дає українському читачеві більше інформації про Данте, ніж студії згаданих авторів» [29, с. 149].

Серед досліджень творчості Данте, що з'явилися в підрадянській Україні в 50–60-рр. XX століття – В. Вера «Данте, життя і творчість поета» (1941), Н. Модестової «Данте Аліг'єрі» (1965) та І. Драча «Безмежжя Данте» (1965) – Ю. Бойко-Блохин виокремлює останнє, особливо наголошуючи на увазі автора до поглядів західних дантезнавців (вчений зазначає, що І. Драчеві вдалося скористатися «моментом», коли на деякий час було послаблено суворі ідеологічні норми, які стримували ідейний розвиток в Україні).

Важливим проявом рецепції Данте вітчизняною літературою Ю. Бойко-Блохин вважає художній переклад, що він осмислює багатоаспектно (як засіб розвитку мови, джерело змістового і формального збагачення вітчизняної літератури, а також стимул до оригінальної творчості на рідному ґрунті). Це вповні узгоджується із концепцією вченого, який, продовжуючи вітчизняну перекладознавчу традицію (П. Куліш,

І. Франко, П. Грабовський, В. Самійленко, Леся Українка, «неокласики» на чолі з М. Зеровим), потрактовує переклад важливим чинником національного літературного розвитку, надаючи, водночас, вагомому значення й власне перекладацьким питанням [26]. Ю. Бойко-Блохин (як і його попередники, починаючи з XIX ст.), підкреслював і націєтворчу функцію художнього перекладу в українській культурі. У цьому контексті вчений поціновує українські тлумачення І. Франка, В. Самійленка та Лесі Українки. «Переклад монументального твору Данте, – зауважує дослідник, – був майже неможливим завданням, зважаючи на несприятливу політичну обстановку та цензуру щодо української літератури» [29, с. 144].

Еміграційний учений не вважав за доцільне аналізувати українські тлумачення XIX століття, керуючись сучасними вимогами до художнього перекладу (з огляду на тогочасний рівень розвитку літературної мови та перекладацьких традицій).

Усвідомлюючи важливість та актуальність, особливо на той час, питання читацької рецепції, дослідник, зокрема, тлумачення В. Самійленка (яке характеризується невідповідним відтворенням форми оригіналу) поціновував, насамперед, за його «самобутність» та точність відтворення змісту. Вчений підкреслював: переклад «виконано легкою живою мовою ... широко використано українську ідіоматику та багатство української синоніміки», – це «дуже наблизило “Божественну комедію” до українського читача» [29, с. 143].

Щодо інтерпретації Лесі Українки дослідник наголошував: талановита поетеса «зуміла конгеніально відтворити ліричну силу та передати виразність картин оригіналу Данте» [29, с. 143]. Ю. Бойко-Блохин стверджував, що й Франкові тлумачення «мають художню цінність». Зауважуючи властиву їм точність відтворення змісту й образних елементів першотвору, учений висловлював думку, що перекладач «уникав відтворення музикальності поезії Данте, її ритмів та її метрики» [29, с. 146]. Це питання уточнюють О. Домбровський [11, с. 124] та Г. Кочур [15, с. 822]. Зокрема останній зазначає, що, прагнучи якнайширше ознайомити вітчизняного читача із надбанням світової літератури, І. Франко часто керувався, насамперед, популяризаторською та просвітницькою метою. Однак, дослідник звертає увагу й на ранні Франкові переклади уривків «Божественної комедії», здійснені «римваним віршем, зі збереженням форми терцини» (наголошуючи на тому, що вони відрізняються за методом від пізніших [15, с. 821]). Саме з уважним вивченням Данте Г. Кочур пов'язує те, що І. Франко «майстерно оволодів цією формою, і багато з його віршів, написаних терцинами, належать до його шедеврів» [15, с. 820]. Суголосну думку щодо переосмислення художньо-естетичного досвіду автора «Божественної комедії» у творчості українського митця (яку не проакцентував Ю. Бойко-Блохин), висловлює й М. Новикова: «І. Франко, може, найкраще відтворив Данте не в перекладах, а у ліриці «Зів'яле листя», «Semper Tigro», в пролозі до поеми «Мойсей» [21, с. 50]).

Значним досягненням вітчизняного перекладацтва еміграційний дослідник вважає повний переклад «Пекла» М. Рильського та П. Карманського, якому властива «близькість до італійського оригіналу, поєднана з винятковим художнім смаком» [29, с. 150]. Учений зауважує, що для італійських прислів'їв було підібрано відповідні українські (наприклад, Пісня XXII). Відтворення форми оригіналу дослідник поціновує як велику заслугу перекладачів, – вони «зупинились на строфі терцини, італійське силабічне віршування ... передають п'ятистопним ямбом, таким чином не порушуючи жіночу риму» [29, с. 150]. Порівнюючи український переклад з іншими інонаціональними тлумаченнями, Ю. Бойко-Блохин обґрунтовує його переваги. «В найкращому російському перекладі Лозинського, – за спостереженням вченого, –

використовуються почергово жіночі і чоловічі рими, а в німецькому перекладі Філалета рима взагалі відсутня, і зберігаються лише жіночі закінчення рядків» [29, с. 150].

Важливою загальнокультурною подією вчений вважає появу українською мовою й інших частин «Божественної комедії» – «Чистилище» (1968) і «Рай» (1972) у перекладі Є. Дроб'язка. Ю. Бойко-Блохин акцентує увагу на адекватному відтворенні, не лише змісту, а й форми першотвору. Переваги «високохудожнього» українського тлумачення, як наголошує дослідник, особливо чітко увиразнюються у контексті інших інонаціональних перекладів: «українська версія є точніша, ніж російська (М. Лозинського, – *О. Т.*), і в цілому відповідає німецькому перекладу Германа Гмеліна, за винятком того, що Гмелін не дотримувався рими терцин, а Дроб'язку це повністю вдалося» [29, с. 151].

Учений вказує на прагнення автора зберегти високий стиль оригіналу: «його філософський зміст і натяки змушували перекладача не лише мобілізувати широкі можливості української літературної мови, але також і творити неологізми» [29, с. 150], виразно демонструючи й «мовоохоронну» функцію художнього перекладу, яка набувала особливої актуальності за радянського часу. Ю. Бойко-Блохин констатує: «глибокі релігійні почуття Данте чудово передано», що вважає великим здобутком перекладача, адже, на його переконання, під комуністичним ідеологічним контролем це було не легко зробити. Дослідник зауважує, що «Дроб'язку був змушений слово «Бог» завжди писати з малої літери», – з цієї причини й «містицизм твору залишився заувальованим» [29, с. 151].

Згадуючи «дуже добрі, хоча і досить вільні» переклади лірики Данте (переважно з «Нового життя») поета-емігранта М. Ореста, вчений високо поціновує повний український переклад книги «Нове життя», який здійснили М. Бажан, І. Драч, В. Житник, В. Коротич і Д. Павличко (прозовий текст відтворив А. Перепадя). «Перекладачі працювали над цим повним перекладом дуже ретельно, – писав Ю. Бойко-Блохин, – і результат був дуже успішним. Мелодика любовної поезії Данте з усіма її найтоншими нюансами звучить українською мовою в усій повноті» [29, с. 151]. Дослідник надає важливого значення загальному редагуванню книги, – наголошуючи, що ним «займався досвідчений перекладач Г. Кочур, якого нещодавно заарештовано» [29, с. 151].

Факт арешту Г. Кочура еміграційний вчений потрактовує як промовистий прояв повномасштабного наступу тоталітаризму в Україні, спрямованого на нищення національної культури. На жаль, Ю. Бойкові-Блохину залишилася невідомою вже цитована ґрунтовна праця дослідника «Данте в украинской литературе» (1971) [15], яка репрезентує автора не тільки як перекладознавця, а й історика літератури. Варто зауважити, що студії Г. Кочура та Ю. Бойка-Блохина, присвячені вивченню сприйняття Данте українською літературою, винятково суголосні за різноаспектністю осмислення означеної проблеми та за логікою думки загалом, – вони, багато в чому взаємодоповнюючи одна одну, є тим особливим прикладом, який не лише потверджує тезу про єдність вітчизняної науки про літературу [8] (яку сучасні дослідники слушно обґрунтовують, зокрема, й попри часто очевидну її «двоколіїність», «двоподіл»), а й переконливо засвідчує її односпрямованість.

Початковий етап рецепції Данте в українській літературі, що базується не на припущенні, а знаходить конкретне підтвердження у творчості митців, учені (О. Білецький, О. Домбровський, Г. Кочур, О. Пахльовська, М. Стріха) пов'язують із Т. Шевченком. Зокрема Г. Кочур у своєму дослідженні акцентує увагу на думці В. Лесевича, який «зіставив роль Т. Шевченка в розвитку української мови з роллю Данте у розвитку італійської літературної мови» [15, с. 817].

На відміну від своїх попередників і наступників, перші прояви рецепції автора «Божественної комедії» вітчизняним письменством (що засвідчують твори українських авторів) Ю. Бойко-Блохин вбачає ще раніше – у творчості І. Котляревського (з цим промовисто перегукується прониклива думка М. Новикової, засвідчуючи неперервність української науки про літературу: «в українських сховах (і слова, й духу) маємо розшукувати «шари» Данте у двох ... напрямках» – «голос ринку і голос амвона, книгозбірні, скрипторію – дві доміанти «Божественної комедії»») [21, с. 50].

Еміграційний дослідник проводить паралель між двома митцями щодо їхнього «реформаторського прориву» у розвитку літературної мови. Прикметно, що Ю. Бойко-Блохин вбачає у праці Данте «Про народне красномовство» [29, с. 137] «деякі імпульси для ... гігантської реформаторської роботи» автора «Енеїди». Крім того, і сам цей твір основоположника нової вітчизняної літератури, за спостереженням еміграційного дослідника, засвідчує сприйняття Данте на українському ґрунті.

Наголошуючи на оригінальності поеми І. Котляревського, Ю. Бойко-Блохин вважає показовим, насамперед, опис пекла, який значно відрізняється від Вергілієвого твору. Натомість, учений зауважує спільні риси в «Енеїді», з її виразним народним колоритом, та «Божественній комедії». Насамперед, це опис грішників, що дає підстави вченому для висновку про українську «іронічну інтерпретацію Данте в стилі поглядів Вольтера та в душі його “Нарисів моралі”» [29, с. 138]. Ю. Бойко-Блохин обґрунтовує думку, що автор «Енеїди» як представник «низького стилю» псевдокласицизму «рухався шляхом творчого протистояння Данте там, де італійський поет піднімався до високих філософських думок і створював картини, сповнені справжнім ліризмом» [29, с. 138]. Учений доходить думки про те, що гостра сатира окремих частин «Пекла» є повною «протилежністю» сатири І. Котляревського, «сповненій нестримним голосним сміхом» [29, с. 139], що потверджує обстоювану дослідником тезу про «вплив як відштовхування». Хоча літературознавець, водночас, зазначає: «художня палітра Данте також мала виразні натуралістичні кольори, в цілому близькі Котляревському» [29, с. 138].

Ю. Бойко-Блохин наголошує на тому, що українські романтики ретельно вивчали творчість автора «Божественної комедії», та осмислює її рецепцію на вітчизняному ґрунті у європейському контексті. Особливого значення вчений надає Т. Шевченкові, який «органічно сприйняв романтичний напрямок в літературі, зокрема, романтичне захоплення Данте» [29, с. 139].

Зауважуючи у своїй німецькомовній праці «Данте і Україна», адресованій, насамперед, закордонному читачеві, що ім'я «геніального українського поета ... в Україні шанують так само, як в Італії ім'я автора “Божественної комедії”», Ю. Бойко-Блохин проводить паралель між долями митців-вигнанців, спираючись на думки Т. Шевченка, висловлені з цього приводу в його щоденнику. Згадки про Данте у листуванні та щоденникових записах українського поета переконують ученого в тому, що Т. Шевченко знав не лише біографію італійського поета (зокрема Ю. Бойко-Блохин зазначає, що книга Дж. Вазарі, який «писав про Данте з глибоким благоговінням, була настільною книгою Шевченка» [29, с. 139]), а й зміст «Божественної комедії».

Учений зауважує переосмислення автором «Кобзаря» думок та образів італійського митця, що дає йому всі підстави для висновку про поему великого флорентійця як імпульс до оригінальної творчості на рідному ґрунті. «Шевченко використав і картини гнітючого очікування з «Чистилища» Данте, – зазначає Ю. Бойко-Блохин, – він також звертається до відомих слів Данте з 17-ї пісні «Раю» («який солоний хліб не свій ...») ... в «Кобзарі» ми також знаходимо фрагменти,

пов'язані з Данте («Немає гіршого, як в неволі про волю згадувати»), що нагадують голосіння Франчески да Раміні про своє нещасне життя (5-а пісня «Пекла») ... у ліричному вступі поезії «Іржавець», співчуваючи долі України («Хто тебе не мучив? Якби розказати ... то перелякати саме б пекло можна ...») ... поет проводить паралель: «А Данта старого Полупанком нашим можна здивувати» [29, с. 140]. Ці приклади рецепції італійського поета в Шевченкових творах не залишилися поза увагою й інших дослідників [1; 15; 23].

Натомість, варто особливо проакцентувати: спостереження еміграційного вченого над творчим сприйняттям Данте у Шевченкових поемах «Сон» та «Великий льох» (у яких вплив італійського поета, як доводить дослідник, – ще виразніший) принципово розширюють та поглиблюють осмислення означеної теми. У згаданих творах «Шевченко ще більше наближається до деяких художніх принципів» автора «Божественної комедії» [29, с. 141]. Ю. Бойко-Блохин обґрунтовує думку про те, що «Божественна комедія» відіграла роль стимулу в Шевченковій творчості.

Зіставлення поеми «Сон» із твором італійського автора вченому видається особливо показовим з погляду питання жанру. На його складність щодо «Божественної комедії» вказували дослідники різних епох, – від Ф. Шеллінга до Б. Кроче. За спостереженням Ю. Бойка-Блохина, особливості «Божественної комедії», на які зацентрував увагу Ф. Шеллінг («Про Божественну комедію» Данте з точки зору філософії») у загальних принципах зображення властиві й поемі «Сон» («Данте запропонував картину, яка поєднувала в собі елементи лірики, драми і епосу. Цей величний твір відображає епоху автора і дає загальний світогляд. Окремі елементи поєднуються в цілісній картині. Універсальність досягається за допомогою алегорій. Алегоричне поєднується з історичним. Світ поділяється на три сфери» [29, с. 141]).

Ю. Бойко-Блохин вказує на трьохвимірну структуру поеми «Сон», застосування автором прийому алегорії («цар постає в алегоричному образі ведмедя»). Прикметним ученому видається, що картина всієї Російської імперії «конкурує з жахами пекла Данте, навіть якщо в поемі про це не згадується», а також те, що твір так само закінчується «радісно-полегшено», з вірою у «подолання влади зла» [29, с. 141].

Творче переосмислення художньо-естетичного досвіду автора «Божественної комедії» дослідник зауважує і в «історіософічній містерії» «Великий Льох», у якій Т. Шевченко «прокує майбутнє України, передбачаючи національне звільнення» [29, с. 141]. Ю. Бойко-Блохин обґрунтовує функціональну роль, яку виконує в поемі цифра III: «Трійця проникає, як і у Данте, в структуру та в усі деталі твору» [29, с. 142]. Наголошуючи на відсутності у Шевченковій поемі прямих запозичень із «Божественної комедії», вчений вбачає її імпульси у «грі відтінків, послідовності кольорів, що супроводжують музику поезії і нагадують «Чистилище» і «Рай» Данте» [29, с. 142].

Г. Кочур висловлював думку, що «поезія Данте близька Шевченкові своєю однією стороною», – українському поетові «співзвучніший не співець Беатріче», а передусім «суворий викривач», творець картин «пекла з його муками» [15, с. 815], з якими асоціювалося реальне життя його знедоленого народу.

Варто наголосити у цьому контексті, що Ю. Бойко-Блохин принципово розширює уявлення про Шевченкову рецепцію Данте. Еміграційний вчений, зауважуючи прагнення Т. Шевченка піднести жінку до таких висот, про які мріяв італійський майстер слова, проводить паралель не лише між творами митців, а й вловлює аналогію «автобіографічного характеру». Ю. Бойко-Блохин обґрунтовує думку про почуття любові (яке обидва поети пронесли через усе своє життя) як стимул до творчості. Як і Беатріче для Данте, Оксаночка для Шевченка, за спостереженням дослідника,

також «стає центральним інтимним образом» [7, с. 64] (починаючи з поезії «Мені тринадцятий минало»), – «вона виростає в колосальний образ, що заповнює увагу поета і розгортається в різних варіантах, у поемах «Відьма», «Марина», «Княжна» [7, с. 62–63]. Констатуючи, що Беатріче «перетворюється на символ» у творчості автора «Божественної комедії», літературознавець висловлює прикметне спостереження: «цим шляхом символізації Оксаночки йшов і Шевченко» [7, с. 63]. Однак, для українського поета Оксаночка (як «втілення дівочого національного страдництва») «залишається символом внутрішньо ... в бажанні найбільш правдиво і вичерпно розкрити трагізм покритки» [7, с. 63]. Учений осмислює в означеному контексті Шевченкову рецепцію творчості Данте крізь призму стильового розвитку вітчизняної літератури. Особливо показовою з цього погляду дослідникові видається «ота святість покритки ... яка таким різким контрастом постає проти видимого зовнішнього бруду життя», що дає підстави для висновку: «Так, це романтизм! Але звідси і пряма дорога до реалізму. Тут шукання життєвої повноти образу, його характеристичності ... в цьому стремлінні до виразності малюнку поет залишає далеко позад себе романтичні зразки поем про зведену дівчину. Він немов іде слідом за Данте, який про свою Беатріче хотів сказати «дещо, чого ще не було сказано ні про одну жінку» [7, с. 64]. Ю. Бойко-Блохин, потверджуючи думку (яку поділяють й сучасні компаративісти), що літературна взаємодія (зокрема й рецепція) сприяє увиразненню національної специфіки, констатує: «Ця поетизація дівчини обдуреної і зведеної ... подана в цілیم ряді Шевченкових поем так глибоко правдиво, з такою влучністю психологічної аналізи, що перевершує все написане на подібні теми у світовій літературі» [7, с. 63]. Спостереження Ю. Бойка-Блохина над багатоплановою рецепцією Данте у творчості автора «Кобзаря», що залишилося поза увагою інших дослідників (як попередників, так і наступників ученого), має вагоме значення для подальшого вивчення теми «Данте і Шевченко».

Учений вважає прикметним звернення ще одного українського романтика до постаті італійського митця. Дослідник зауважує, що в поезії П. Куліша «До Данта», написаній саме після його ознайомлення із «Пеклом» в оригіналі, автор співвідносить образ італійського поета з образами мучеників із «Божественної комедії». «Гой, хто не знає про страждання флорентійського вигнанця, не зможе зрозуміти цю поезію» [29, с. 143], – констатує вчений.

Г. Кочур розглядає в означеному контексті ще й твір – «Куліш у пеклі», який залишився не охопленим увагою еміграційного вченого. У цій поемі «зображено сходження у пекло самого автора і його зустріч із різними людьми, зокрема й на той час ще живими», як зауважує Г. Кочур, що «П. Куліш виправдовує посиланням на Данте ... у згаданому коментарі він наводить уривок ... з «Пекла» (історія монаха Альберіго)» [15, с. 816].

Прикметний зв'язок між двома творами П. Куліша, які визначає біографічна («До Данта») / автобіографічна («Куліш у пеклі») концепція, переосмислена у проекції «Пекла» з «Божественної комедії». Попри заувагу Г. Кочура, що ці твори українського письменника «не займають вагомого місця у (його. – О. Т.) творчості», варто наголосити на тому, що вони вельми важливі з точки зору творчої трансформації художньо-естетичних здобутків Данте вітчизняною романтичною літературою як органічною частиною європейського культурного простору. «Стильовий вектор» осмислення означеної проблеми засвідчують й розмисли Ю. Бойка-Блохина: увага Куліша саме до «Пекла» «наближує погляди українського романтика до поглядів Леопарді, який вважав «Пекло величним *ліричним* (курсив. – Ю. Б.-Б.) твором і надавав йому перевагу над «Чистилищем» і «Раєм» [29, с. 142]».

Яскравим проявом рецепції Данте на українському ґрунті Ю. Бойко-Блохин вважає вже згаданий вірш Лесі Українки «Забута тінь». Дослідник зауважує, що поетеса-неоромантик була обізнаною не лише із творчістю італійського митця, а й добре поорієнтованою щодо стану її наукового вивчення [29, с. 143]. Ю. Бойко-Блохин акцентує увагу на осмисленні Лесею Українкою «віковічної драми людської долі» [29, с. 143] у своєму творі, імпульсом для якого постали життя і творчість Данте. Вельми прикметним у цьому контексті видається дослідникові зіставлення образів двох типів жінок – Беатріче Портінарі, «увінчаної вінком слави ... і нещасної земної жінки ... яка залишилася в темряві історії ... вона непомітно приносила всю себе в жертву італійському світочу» [29, с. 143–144]. Варто зауважити, що до подібного осмислення проблеми Лесею Українка поверталася й у своїх драмах, якими, за словами Ю. Бойка-Блохина, поетеса «намагалася вирішити духовну проблематику європейської сучасності у світлі греко-римських трагедій» [29, с. 143].

Серед творів, які потверджують рецепцію Данте в українській літературі (як на змістовому, так і на формальному рівнях) вже після 1917 року, дослідник виокремлює твір, «навіяний ідеями і поетичною формою «Божественної комедії» – епопею «Попіл імперій» Ю. Клена, ім'я якого було заборонено в підрадянській Україні. Прикметно, що незавершена поема українського митця-емігранта, який «непорушно вірив, – на чому акцентує увагу Ю. Бойко-Блохин, – у величну роль України в прийдешньому світі» [29, с. 146], «показує широку панораму російської, німецької, насамперед, української реальності» ХХ століття [29, с. 146].

Наголошуючи на засвоєнні Ю. Кленом художнього досвіду автора «Божественної комедії», вчений зауважував: «Сам він (поет. – *О. Т.*) казав, що він іде до Данте, до його могутнього розуміння всесвіту, до шляху страждань, покаяння та винагороди, до того шляху, в кінці якого очікує відродження і вічне життя нації ...» [29, с. 147]. Особливо показовою з цього погляду дослідникові видається друга частина поеми українського митця («Пекло»), у якій поет зустрічає автора «Божественної комедії». Показова паралель (додамо від себе): так само Данте у своєму «Пеклі» (Пісня перша) зустрічає Вергілія зі словами:

«Ти – мій учитель, розуму пожива;

Від тебе я дістав у спадок той добрий стиль, що хвалять шанобливо» (Переклад М. Стріхи).

Вчений зауважує, що пекло змінилося з часів Данте, який супроводжує «нашого поета ... через всі дев'ять його кіл, через тоталітарну дійсність гігантської імперії» [29, с. 147]. Символічним, за спостереженням дослідника, є те, що «сильні вітри, які за часів Данте віяли в другому колі ... у Клена віють безперервно» [29, с. 147].

Прикметні розмисли Є. Маланюка, редактора й автора передмови до видання творів Ю. Клена (Торонто, 1957), що близькі думкам Ю. Бойка-Блохина. Є. Маланюк також наголошує на важливому значенні рецепції українським поетом художньо-естетичних здобутків Данте, зокрема засвоєнню на рідному ґрунті розміру терцини. Літературознавець вважає «Попіл імперій» «тим великим полотном, тим центральним твором цілого життя. Призначенням і Долею поета в нашій національній, але – раніш чи пізніш – і в світовій поезії» [18, с. 10].

Варто зауважити суголосність епопеї «Попіл імперій» (що, «безперечно, мала дати, – на переконання Ю. Бойка-Блохина, – філософський погляд на майбутнє» [29, с. 148]) і Т. Шевченкових поем («Сон», «Великий льох»), – як історіософських творів, у яких учений спостеріг прояви рецепції Данте. Це важливо

й з огляду на питання традиції осмислення феномену «пророцтва» в українській літературі, заактуалізованого сучасними вченими [4, с. 34].

Якщо вітчизняні дантезнавчі дослідження, на думку Ю. Бойка-Блохіна, знаходяться на своєму початковому етапі, то щодо «якості ... художньої цінності і наукового рівня» українських перекладів учений висловлював переконання, що їх можна порівняти з найкращими слов'янськими зразками такого типу [29, с. 151]. Дослідник високо поцінював у слов'янському контексті й оригінальні твори, які виразно засвідчують рецепцію Данте вітчизняною літературою: «Муза українських поетів Шевченка, Лесі Українки, Юрія Клена та інших поєдналася з поетичним світом Данте, і в цьому плані вони стоять в одному ряді» з польськими митцями слова – Юліушем Словацьким та З. Красинським, з чеським – Яном Нерудою, чорногорським – П. Негошем та російським – В. Брюсовим [29, с. 152].

Висновки. Ю. Бойко-Блохін обґрунтував функціональну роль рецепції Данте в українській літературі як складного багатоаспектного / багаторівневого феномену, з акцентом на *творчій* (курсив. – *О. Т.*) трансформації художньо-естетичного досвіду автора «Божественної комедії» на рідному ґрунті, що вказує перспективи для нових наукових пошуків. Погляди еміграційного вченого, які репрезентують вітчизняне письменство як органічну частину європейського культурного простору (що винятково актуально нині з огляду на питання європейського канону), зберігають своє важливе значення не лише для вітчизняної, а й світової компаративістики.

Список використаної літератури

1. Білецький О. Поема Данте // Білецький О. Зібрання праць у п'яти томах / О. Білецький. – Київ : Наукова думка, 1966. – Т. 5 : Зарубіжна література. – С. 272–304 ; Biletskyi O. Poema Dante // Biletskyi O. Zibrannia prats u piaty tomakh / O. Biletskyi. – Kyiv : Naukova dumka, 1966. – Т. 5 : Zarubizhna literatura. – S. 272–304.
2. Білокінь С. Замість передмови / С. Білокінь // Бойко Ю. Вибрані праці / Ю. Бойко. – Київ : Медекол, 1992. – С. 3–6 ; Bilokin S. Zamist peredmovy / S. Bilokin // Boiko Yu. Vybrani pratsi / Yu. Boiko. – Kyiv : Medekol, 1992. – S. 3–6.
3. Блум Г. Західний канон : книги на тлі епох / Г. Блум ; пер. з англ. під заг. ред. Р. Семківа. – Київ : Факт, 2007. – 720 с. ; Blum H. Zakhidnyi kanon : knyhy na tli epokh / H. Blum ; per. z anhl. pid zah. red. R. Semkiva. – Kyiv : Fakt, 2007. – 720 s.
4. Бовсунівська Т. Поетика Тараса Шевченка. Вибрані статті / Т. Бовсунівська. – Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2017. – 223 с. ; Bovsunivska T. Poetyka Tarasa Shevchenka. Vybrani statti / T. Bovsunivska. – Kyiv : Vyd. dim Dmytra Buraho, 2017. – 223 s.
5. Бойко Ю. До проблеми вивчення історії східнослов'янських літератур // Бойко Ю. Вибране / Ю. Бойко. – Мюнхен, 1981. – Т. III. – С. 229–240 ; Boiko Yu. Do problemu vuvchennia istorii skhidnoslovianskykh literatur // Boiko Yu. Vybrane / Yu. Boiko. – Miunkhen, 1981. – Т. III. – S. 229–240.
6. Бойко Ю. На порозі восьмого десятка // Бойко Ю. Вибрані праці / Ю. Бойко. – Київ : Медекол, 1992. – С. 6–10 ; Boiko Yu. Na porozі vosmoho desiатka // Boiko Yu. Vybrani pratsi / Yu. Boiko. – Kyiv : Medekol, 1992. – S. 6–10.
7. Бойко Ю. Творчість Тараса Шевченка на тлі західноєвропейської літератури // Бойко Ю. Вибрані праці / Ю. Бойко. – Київ : Медекол, 1992. – С. 11–73 ; Boiko Yu. Tvorchist Tarasa Shevchenka na tli zakhidnoievropeiskoi literatury // Boiko Yu. Vybrani pratsi / Yu. Boiko. – Kyiv : Medekol, 1992. – S. 11–73.
8. Галич О. А. Літературознавство української еміграції та діаспори // Галич О. А. Історія літературознавства : підруч. / О. А. Галич. – Київ : Либідь, 2013. – С. 274–292 ;

Halych O. A. Literaturoznavstvo ukraïnskoi emihratsii ta diaspory // Halych O. A. Istoriiia literaturoznavstva : pidruch. / O. A. Halych. – Kyiv : Lybid, 2013. – S. 274–292.

9. Гром'як Р. Від редактора // Літературознавча рецепція і компаративістичний дискурс: колект. моногр. / ред. : Р. Т. Гром'як, І. В. Папуша. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. – С. 5–8 ; Hromiak R. Vid redaktora // Literaturoznavcha retseptsiia i komparatyvistychnyi dyskurs : kolekt. monohr. / red. : R. T. Hromiak, I. V. Papusha. – Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 2004. – S. 5–8.

10. Дзюба І. На трьох континентах : у 3-х кн. / І. Дзюба. – Київ : КЛІО, 2013. – Кн. І. – 807 с. ; Dziuba I. Na trokh kontynentakh : u 3-kh kn. / I. Dziuba. – Kyiv : KLIU, 2013. – Kn. I. – 807 s.

11. Домбровський О. Данте в українських перекладах / О. А. Домбровський, Н. Є. Руденко // Іноземна філологія : український науковий збірник. – 1966. – Вип. 6. – С. 119–128 ; Dombrovskiy O. Dante v ukrainskykh perekladakh / O. A. Dombrovskiy, N. Ye. Rudenko // Inozemna filolohiia : ukrainskyi naukovyi zbirnyk. – 1966. – Vyp. 6. – S. 119–128.

12. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы / Д. Дюришин. – Москва : Прогресс, 1979. – 320 с. ; Dyurishin D. Teoriya sravnitel'nogo izucheniya literatury / D. Dyurishin. – Moskva : Progress, 1979. – 320 s.

13. Касперський Е. Про теорію компаративістики / Е. Касперський // Література. Теорія. Методологія / упор. і наук. ред. Д. Уліцької. – Київ : ВД Києво-Могилянська академія, 2006. – С. 518–540 ; Kasperskyi E. Pro teoriuu komparatyvistyky / E. Kasperskyi // Literatura. Teoriia. Metodolohiia / upor. i nauk. red. D. Ulitskoi. – Kyiv : VD Kyievo-Mohylianska akademiia, 2006. – S. 518–540.

14. Корбич Г. Захід. Польща. Росія в літературно-критичному дискурсі раннього українського модернізму. Вибрані аспекти рецепції / Г. Корбич. – Poznan : Wydawnictwo naukowe, 2010. – 334 с. ; Korbych H. Zakhid. Polshcha. Rosiia v literaturno-krytychnomu dyskursi rannoho ukrainskoho modernizmu. Vybrani aspekty retseptsii / H. Korbych. – Poznan : Wydawnictwo naukowe, 2010. – 334 s.

15. Кочур Г. Данте в українській літературі // Кочур Г. Література та переклад : Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Г. Кочур; упоряд. А. Кочур, М. Кочур. – Київ : Смолоскип, 2008. – Т. 2. – 560 с. ; Kochur H. Dante v ukrainskoi lyterature // Kochur H. Lteratura ta pereklad: Doslidzhennia. Retsenzii. Literaturni portrety. Interviu / H. Kochur ; uporiad. A. Kochur, M. Kochur. – Kyiv : Smoloskyp, 2008. – Т. 2. – 560 s.

16. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / кер. проекту А. Волков. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 634 с. ; Leksykon zahalnoho ta porivniialnoho literaturoznavstva / ker. proektu A. Volkov. – Chernivtsi : Zoloti lytavry, 2001. – 634 s.

17. Літературознавча енциклопедія у 2-х т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – Т. 1 : А–Л. – 607 с. ; Literaturoznavcha entsyklopediia u 2-kh t. / avt.-uklad. Yu. I. Kovaliv. – Kyiv : Akademiia, 2007. – Т. 1 : А–Л. – 607 s.

18. Маланюк Є. Передмова / Є. Маланюк // Клен Ю. Твори / Ю. Клен ; за ред. Є. Маланюка. – Торонто : Фундація імені Юрія Клена, 1957. – Т. 2. – С. 9–10 ; Malaniuk Ye. Peredmova / Ye. Malaniuk // Klen Yu. Tvory / Yu. Klen ; za red. Ye. Malaniuka. – Toronto : Fundatsiia imeni Yuriiia Klena, 1957. – Т. 2. – S. 9–10.

19. Наливайко Д. Компаративістика в системі літературознавчих дисциплін // Наливайко Д. Компаративістика й історія літератури / Д. Наливайко. – Харків : Акта, 2007. – С. 3–42 ; Nalyvaiko D. Komparatyvistyka v systemi literaturoznavchych dystsyplin

// Nalyvaiko D. Komparatyvistyka u istoriia literatury / D. Nalyvaiko. – Kharkiv : Akta, 2007. – S. 3–42.

20. Наливайко Д. Стиль поезії Шевченка і його міжнаціональний контекст // Наливайко Д. Компаративістика й історія літератури / Д. Наливайко. – Харків : Акта, 2007. – С. 235–273 ; Nalyvaiko D. Styl poezii Shevchenka i yoho mizhnatsionalnyi kontekst // Nalyvaiko D. Komparatyvistyka u istoriia literatury / D. Nalyvaiko. – Kharkiv : Akta, 2007. – S. 235–273.

21. Новикова М. Прообрази : Данте українською // Новикова М. Міфи та місія / М. Новикова. – Київ : Дух і літера, 2005. – С. 48–51 ; Novykova M. Proobrazy : Dante ukrainskoiu // Novykova M. Mify ta misiia / M. Novykova. – Kyiv : Dukh i litera, 2005. – S. 48–51.

22. Пахльовська О. Українсько-італійські зв'язки XV–XX ст. / О. Пахльовська. – Київ : Наукова думка, 1990. – 214 с. ; Pakhlovska O. Ukrainsko-italiiski zviazky XV–XX st. / O. Pakhlovska. – Kyiv : Naukova dumka, 1990. – 214 s.

23. Стріха М. Данте й Україна / М. Стріха // Здолавши півшляху життя земного ... «Божественна комедія» Данте та її українське відлуння / перекл. та упоряд. М. Стріха. – Київ : Факт, 2001. – С. 19–28 ; Strikha M. Dante u Ukraina / M. Strikha // Zdolavshy pivshliakhu zhyttia zemnoho ... «Bozhestvenna komediia» Dante ta yii ukrainske vidlunnia / perekl. ta uporiad. M. Strikha. – Kyiv : Fakt, 2001. – S. 19–28.

24. Стріха М. Данте й українська література : Досвід рецепції на тлі «запізнілого націєтворення» / М. Стріха. – Київ : Критика, 2003. – 163 с. ; Strikha M. Dante u ukrainska literatura : Dosvid retseptsii na tli «zapizniloho natsiietvorennia» / M. Strikha. – Kyiv : Krytyka, 2003. – 163 с.

25. Тетеріна О. Байрон і українська література : проблема впливу в осмисленні Ю. Бойка-Блохина / О. Тереріна / ScienceRise. – 2018. – № 10. – С. 37–42 ; Teterina O. Bairon i ukrainska literatura: problema vplyvu v osmyslenni Yu. Boika-Blokhyna / O. Tererina / ScienceRise. – 2018. – № 10. – S. 37–42.

26. Тетеріна О. Ю. Бойко-Блохин : художній переклад у розвитку національної літератури / О. Тетеріна // Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Філологія. – 2018. – Вип. 19. – С. 153–162 ; Teterina O. Yu. Boiko-Blokhyn : khudozhnii pereklad u rozvytku natsionalnoi literatury / O. Teterina // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Filolohiia. – 2018. – Vyp. 19. – S. 153–162.

27. Тетеріна О. Український романтизм у європейському літературному контексті : погляди Ю. Бойка-Блохина на проблему стилю / О. Тетеріна // Science and Education a New Dimension. – 2019. – VII(55), Issue 189 : Philology. – С. 59–68 ; Teterina O. Ukrainskyi romantyzm u yevropeiskomu literaturnomu konteksti : pohliady Yu. Boika-Blokhyna na problemu styliu / O. Teterina // Science and Education a New Dimension. – 2019. – VII (55), Issue 189 : Philology. – S. 59–68.

28. Boyko-Blochyn J. Byrons Einfluß auf die russische, ukrainische und polinische Literatur // Boyko-Blochyn J. Gegen den Storm. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der slavischen Literaturen / J. Boyko-Blochyn. – Heidelberg : Carl Winter Universitätsverlag, 1979. – P. 28–54.

29. Wojko-Blokhyn Y. Dante und die Ukraine / Y. Wojko-Blokhyn // Збірник на пошану проф. Олександра Оглоблина / відпов. ред. В. Омельченко. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1977. – С. 137–152 ; Wojko-Blokhyn Y. Dante und die Ukraine / Y. Wojko-Blokhyn // Zbirnyk na poshanu prof. Oleksandra Ohloblyna / vidpov. red. V. Omelchenko. – Niu-York : Ukrainska Vilna Akademiia Nauk u SShA, 1977. – S. 137–152.

30. Glowinski M. Dzieło wobec odbiorcu. Szkice z komunikacji literackiej. Prace wybrane. – Krakow : Universitas, 1998. – 495 s.

31. Scholz F. Laudatio für Jurij Bojko-Blochyn aus Anlaß seines 80. Geburtstages am 25. März 1989 / F. Scholz. – Heidelberg : Carl Winter – Universitätsverlag, 1998. – P. 7–15.

32. Teterina O. «Magnificen edifice of the history of slavic literatures : Y. Boyko-Blokhin's «Project» / O. Teterina // EUREKA : Social and Humanities. – 2018. – № 6. – P. 49–55.

33. Toudoire-Surlapierre F. Notre besoin de comparaison / F. Toudoire-Surlapierre. – Paris : Orizons, 2013. – 187 p.

O. Teterina

DANTE AND UKRAINIAN LITERATURE: THE PROBLEM OF RECEPTION THROUGH THE OPTICS OF Y. BOYKO-BLOKHIN'S COMPARATIVE RESEARCH

The article is dedicated to analysis of the views of Y. Boyko-Blokhin on perception of Dante's heritage by Ukrainian writers in the context of attitude of literary critics of the 20th century – beginning of the 21st century, including representatives of Soviet literary criticism, towards the said problem. Careful consideration is given to «optics» of the emigre scholar related to reception as a complex multiaspect phenomenon (functionality of which becomes visible both in original and translated works, as well as in critical literary practice).

Attention of Y. Boyko-Blokhin to the problem of perception of the world classics by national literatures is accentuated, and an emphasis is given to creative transformation of foreign artistic and aesthetic achievements on the national ground, and its «place» in the scholar's concept of comparative study of literatures.

Importance of conceptual thesis of the emigre researcher about the significance of critical literary reception (both national and foreign) of Dante's heritage not only for progress of Ukrainian literary science, but also due to its impact (as a reference point and impetus) on original literature and translation practice is substantiated.

Y. Boyko-Blokhin's thoughts of high standards of Ukrainian translations of the works of Dante, with due account for the question of evolution of Ukrainian art of translation (V. Samiyenko, I. Franko, L. Ukrainka, Y. Drobyazko and others), and his attitude to creative reinvention of artistic experience of the author of «The Divine Comedy» by Ukrainian writers (I. Kotliarevsky, T. Shevchenko, L. Ukrainka, Y. Klen) are analysed too. Insight of the emigre scholar into functionality of perception of the world classics by Ukrainian literature, taking into consideration articulated attention of the researcher to the problem of literary style development and its national peculiarity, is handled as convincingly demonstrating his significant role in ongoing advancement of national comparative studies and outlining of horizons for new scientific research.

It is proved that the views of Y. Boyko-Blokhin on reception of Dante's heritage by Ukrainian literature, with representation of the national literature as an integral part of European cultural space (which is extremely important today bearing in mind the question of the European Canon), are still relevant not only for national, but also for the world comparative studies.

Key words: *literary reception, national literature, intercultural context, world classics, influence, impetus, literary translation.*

УДК 398.4(477.87+498)

О. М. Тиховська

ПСИХОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ МІФОЛОГІЧНИХ ОБРАЗІВ ЧОРНОКНИЖНИКА ТА СОЛОМОНАРА

У статті розглянуто психологічне підґрунтя образів чорнокнижника, соломонара, градівника, гріндінаря в українській та румунській міфології. Акцентовано на специфічних рисах цих образів в уявленнях двох народів, визначено ознаки їх типологічної подібності. Наші предки пов'язали існування незрозумілих для них атмосферних явищ з образом «вченої» людини (чорнокнижника, соломонара) й поставили у такий спосіб природу у пряму залежність від людини. Чорнокнижники уявлялися дводушниками, однак існування в них другої душі зумовлене логосом, мудрістю, знаннями, а не інстинктом. Чорний колір шкіри, чорний одяг і чорна книга чорнокнижника та соломонара мають міфологічно вмотивований зв'язок із сакральними знаннями, котрі доступні на межі світів для особливих людей, які можуть жити й життям буденним, і подекуди виявляти свою магічну обдарованість (у чому й проявляється їхнє «дводушництво»).

Ключові слова: архетип, міфологія, градівник, соломонар, чорнокнижник, психоаналіз.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-142-149

Постановка проблеми. У світовій міфології можна виокремити багато образів богів, духів та демонів, які увібрали в себе світоглядні уявлення різних цивілізацій та культур. Всі вони, за спостереженням фольклористів школи К.-Г. Юнга, є персоніфікаціями архетипів колективного несвідомого. Найчастіше – Самості і Тіні. Архетип, котрий проектується на образ мудрого чародія, наділеного знаннями та вміннями, здобутими в процесі навчання, в українській міфології постає в подібі чорнокнижника, а в румунській – в образі соломонара. На думку К.-Г. Юнга, такий «магічний демон», справляє переважно моторошний вплив, він «є, очевидно, однією з найнижчих і найдревніших ступенів у розумінні Бога. Він – тип примітивного чародія племені або знахаря, особливо обдарована особистість, котра заряджена магічною силою. Ця фігура з'являється переважно як темношкіра або ж монголоїдного типу, якщо вона втілює негативний або ж небезпечний аспект. Іноді її дуже важко або майже неможливо розрізнити з Тінню. Однак, чим більше переважають магічні нотки, тим швидше вона може бути відмежована від останньої, [...] оскільки ця фігура може містити також і дуже позитивний аспект мудрого старого» [7, с. 224]. Мудрий старий в міфології, чарівних казках та сновидіннях, згідно з теорією К.-Г. Юнга, є уособленням архетипу Самості. Очевидно, чорнокнижник і соломонар увібрали в себе ознаки архетипу Самості, хоча в текстах легенд і народних переказів виявляється їхня амбівалентна сутність. Психологічний аспект цих міфологічних персонажів не був предметом окремого дослідження, що зумовлює **актуальність** статті.

Метою статті є осмислення психологічного підґрунтя народних вірувань українців та румунів про чорнокнижника, соломонара, градівника / гріндінаря на основі теорії К.-Г. Юнга про архетипи колективного несвідомого. Стаття зорієнтована на аналіз специфічних рис згаданих міфологічних персонажів та виявлення їх етнопсихологічної складової через типологічне зіставлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Образ чорнокнижника частково розглянутий у працях Ф. Потушняка, В. Войтовича, Г. Бердник, про семантику образу соломонара писали А. Мойсей та А. Оїштяну.

Образ соломонара у румунській міфології, на думку А. Мойсея, виник на основі образів «автохтонних дако-гетських (фракійських) жерців» [3, с. 138], він постає знавцем магії та сакральних ритуалів. Назва соломонар вперше з'явилася у XVII-XVIIIст. на терені Трансільванії, а згодом «поширилась і на решту територій, на яких проживали румуни» [3, с. 140]. (У праці А. Оїштяну «Порядок та Хаос: міф і магія у румунській традиційній культурі» (2004) віруванням про соломонарів присвячено окремий розділ). Чорнокнижник, на переконання Ф. Потушняка, в Україні уявлявся як дводушник, але на відміну від інших дводушників, він не злий, переважно прихильний до людей, «опікується атмосферними явищами» [5, с. 136].

Виклад основного матеріалу. Уявлення про чорнокнижників довгий час були поширені на захід від Латориці поміж лемками. Рідше, за спостереженням Ф. Потушняка, цей образ згадується на Гуцульщині. Він не набував зооморфної форми, уявлявся людиною, яка відрізняється від інших своїми знаннями в тих галузях, які виходять за межі буденного світосприйняття. Незвичайність чорнокнижників сприймається як набута, а не вроджена, вони «мають в собі такого іншого духа ... Всі загадкові атмосферні явища в природі – це їх робота» [5, с. 137], – зазначає Ф. Потушняк.

Грім у небі теж асоціювався з чорнокнижниками: «Гудіння й шум у хмарах – це їх голоси. Вони голосно сперечаються один з одним, що і як робити, як що почати і закінчити. Одягнені вони тоді в чорний одяг, і лиця їх теж чорні, як головня. Бачили їх у хмарах серед гудіння грому, або й серед проливного дощу як строгих, в чорному довгому одязі людей, з чорними обличчями й з великою чорною книгою в руках» [5, с. 137]. У румунській міфології соломонарі здійснюють магичні дії, дуже подібні до тих, що визначають сутність чорнокнижників: «основними атрибутами соломонарів були вуздечка і чорна книга. Вуздечкою вони приборкували драконів, які слугували їм засобом пересування, верхи на драконах підносились на хмари і «варили лід». [...] «Чорну книгу» соломонарі читали в той час, коли за допомогою драконів піднімали лід із бездонних озер у небо, або знову заповнювали озера водою» [3, с. 131]. Антоній Мойсей у книзі «Магія і мантика...» згадує легенду, записану в с. Іліштери (південна частина Буковини), в якій описується спроба звичайного чоловіка прочитати книгу соломонара, поки той спить. Результат прагнення магично неосвіченої людини долучитися до сакральних знань виявився непередбачуваним: віз, на якому вони обоє їхали, піднявся у небо. «Наляканий візник розбудив соломонара і той, прочитавши текст навпаки, потихеньку спустив віз на землю» [3, с. 131]. А. Мойсей наголосив, що форма книги соломонара могла бути подібною до каменя-талісмана, з викарбуваними на ній «дев'ятьма таємничими буквами» [3, с. 131].

Чорний колір, за спостереженням К.-П. Естес, символізує «повалення давніх цінностей» [6, с. 106], відмову від них. У випадку з чорнокнижником та соломонарем, це – утвердження своєї влади над природою через подолання страху перед силою стихії. Крім того, «чорний – це колір землі, плодючості, первинного ґрунту, в який засівають усі ідеї. Але чорний – це й ще символ смерті, згасання світла. Є в чорного й третій аспект. Цей колір пов'язаний зі світом між світами [...], бо чорний – це колір опускання, падіння. Чорний – це обіцянка: скоро ви дізнаєтеся про те, чого раніше не знали» [6, с. 107]. Отже, чорний колір шкіри, чорний одяг і чорна книга чорнокнижника та соломонара, безперечно, мають міфологічно вмотивований зв'язок із сакральними знаннями, котрі доступні на межі світів для особливих людей, які

можуть жити й життям буденним, і подекуди виявляти свою магічну обдарованість. Трактують образ чорнокнижника Ф. Потушняком цілком суголосне міфологічній парадигмі чорного кольору: чорнокнижник сприяє плодючості землі як повелитель дощу, вологи; він перебуває між двома світами (належить і світу людей, і світу духів / демонів); він може спричинити смерть, навівши на села та поля нищівний град.

В. Войтович зафіксував легенду про походження чорної книги чорнокнижника. Цікаво, що в фольклорі українців вона тісно пов'язана з водною стихією (схована на дні моря, звідки її повинен дістати чорнокнижник): «Ця загадкова книга, за народними віруваннями, зберігалася на дні моря, під горючим каменем-алатирем. Одного разу, ще в незапам'ятні часи, якийсь злий чорнокнижник, ув'язнений у Мідній країні, отримав заповіт від старої відьми знайти книжку. Коли була зруйнована Мідна країна, чорнокнижник, звільнившись від ув'язнення, спустився на дно моря і дістав Чорну книгу. Відтоді вона й гуляє по білому світу» [2, с. 162]. У цій легенді утверджується зв'язок між двома міфологічними істотами, причетними до стихії води / грози – чорнокнижником і відьмою.

«В уявленні про чорнокнижника, – зазначає Ф. Потушняк, – злилося багато елементів, щось від вітряника, лісової людини, лісових людей та ін. під впливом уявлень про дводушників. Зображення чорних хмар, що несуть дощ, постало в символічному образі чорного чоловіка (хмари) і водночас мудрого, здатного впливати на хід подій у природі [...] Що ж до слова «чорнокнижник», то ним називають людину, що багато книжок прочитала і тому знає багато таємниць» [5, с. 138].

Чорнокнижники ніби наділені здатністю передбачати події й бачити те, що чекає на них самих. Той з них, що тільки оволодіває сакральними знаннями нібито сам може «зробити так, що чорнокнижники візьмуть його до себе... Під час бурі захоплять його в хмари і понесуть на околицю, до своїх селищ, і тут навчають його тому, чого він ще не знає. Буває це довга і тяжка наука, яку будь-хто не здатен осягнути, лише такі вчені люди, як вони» [5, с. 137]. Соломонарі, згідно з демонологічними віруваннями східнороманського населення Буковини, теж мали здобувати магічну освіту, нібито потрапляли під землю і сім років «сам диявол навчав їх усіх мов живих істот, таємниць природи, чар і ворожінь, що існують на землі. І лише після завершення навчання вони здіймалися на крилах вітру до хмар і починали керувати градом і хуртовинами» [3, с. 131]. Семирічне навчання під землею, на думку А. Мойсея, зближує образ соломонара зі змієм / шарканем, якому так само потрібно було 7 років, «щоб перетворитися на дракона. У деяких зонах Трансільванії соломонар мав назву шеркан, що з угорської перекладається як дракон» [3, с. 140].

Крім того, в румунській міфології були жіночі відповідники образу соломонара – соломоноріце, які могли керувати дошовими хмарами, оскільки «були навчені соломонарами-самітниками (цей термін відомий у Ботошанському, Фегераському та Сучавському повітах Румунії)» [3, с. 132]. Соломонаріце відповідно семантично досить подібні до образу відьми в українській міфології, яка теж володіла вмінням керувати вологою, викрадати дощ (метафорично – дойти небесних корів).

Очевидно, народна свідомість витворила образи чорнокнижника, соломонара, соломоноріце через існування певного страху перед невідомим, руйнівними стихіями та грозами, можливість керування якими зумовлювалася знаннями, недоступними неосвіченим людям.

В українській міфології, чорнокнижники, як магічно марковані особистості, нібито живуть за межами людських поселень. Народна уява створила для них окремих простір: «Живуть вони передусім на полянах, у глибоких лісах, де ще ніхто не заходив. Звичайно там мають вони свої печери, де сидять і мудрують, як світом

управляти» [5, с. 137]. Хоча на Закарпатті зафіксовані уявлення, що деякі чорнокнижники можуть жити й серед звичайних людей, а не тільки у віддалених місцях. Вони нібито лише інколи відвідують «зборища» своїх колег, а розпізнати їх справжню сутність важко. Також існують народні оповіді про те, що чорнокнижники беруть в полон простих людей, які змушені їм прислужувати протягом 15 років, а потім їх відпускають з умовою зберігати в таємниці побачене. У такий спосіб в народних бувальщинах реалізується віра простих людей у можливість «прилучення до божества», яким в їх уяві певною мірою постає чорнокнижник.

Таким чином, «дводушництво» чорнокнижників зумовлене логосом, мудрістю, знаннями, а не інстинктом. Вони «інші» в уяві наших предків, але специфіка їхньої «інакшості» має швидше конструктивний, а не руйнівний аспект. Вони подібні до тих міфологічних персонажів, у яких К.Г. Юнг вбачав не уособлення архетипу Тіні, а риси Самості (мудрого старого), оскільки володіють не відомими для простих людей знаннями, здатні дати корисну пораду чи вплинути на навколишній світ. Як зауважує Ф. Потушняк, вони «кожну річ довго обдумують (як звичайні розумні люди), а потім лише беруться до роботи. Найважливішим їх завданням є виготовляти град і вести вітри та хмари» [5, с. 137].

Ф. Потушняк записав уявлення закарпатців про те, як чорнокнижники виготовляють град: «Перший раз привозять воду хмарами з моря і випускають її десь в лісовій глушині на поляні (де ніхто не ходить). Потім її заморозять, полупають на дрібні куски і хмарами везуть туди, куди їм треба. Звичайно тоді вони сідлають шарканя (дракона). Зловлять його в печері, накинуть на нього вуздечку та й ідуть сидячи на ньому, куди їм треба» [5, с. 137]. Здатність чорнокнижника підпорядкувати собі волю дракона (шарканя) метафорично показує підпорядкованість тваринних інстинктів (архетипу Тіні) духовному началу (архетипу Самості).

На відміну від чорнокнижника, соломонар «поєднує протилежні функції»: може насилати град на людські оселі, а може і «відвернути його від села» [3, с. 140]. Друга функція соломонара (відвертати град від людських осель) зближує його з образом вітрянка, персонажа українських міфологічних легенд, зафіксованих на Закарпатті, де згадується, що вітряник скеровує силу шаркані в потрібному напрямку, оберігаючи людей від руйнівних гроз. Як згадує Ф. Потушняк, «шаркань – сліпа і через те не знає, куди вести бурю і град. Її веде вітряник. Він веде її, а вона пускає бурю з градом на землю, летячи високо у хмарах. Коли летять над пустинею, то він їй каже, що там село ображається і порадить його знищити» [4, с. 42]. Така ознака, як сліпота, увиразнює доцільність інтерпретації шаркані як уособлення руйнівної сили інстинктів, котрі, як правило, «сліпо», хаотично, несподівано руйнують звичний для свідомості людини сценарій життя. Вітряник стосовно шаркані виконує стримувальну, контролювальну функцію свідомості, обмежуючи масштаби можливого зла (град падає на пустелю, а не на будинки людей).

І в українській, і в румунській міфології йдеться про існування магічно освічених персонажів (а не про одиничний образ): чорнокнижники та соломонарі постають в межах певної групи, котра зберігає й передає наступникам свої знання.

Подекуди народні легенди зближують образ чорнокнижника і соломонара з образом святого Іллі. Зокрема, за спостереженням Ф. Потушняка, інколи «чорнокнижники в народних оповіданнях згадуються замість Іллі (власне, повір'я про Іллю переноситься на чорнокнижника) [...] Стрілець убиває чорта, що глумився над небом і світлом. Тоді головний чорнокнижник спускається з хмар і дарує йому рушницю, що всякого звіра сама вбиває» [5, с. 137].

На відміну від інших дводушників, чорнокнижник не має в собі рис агресивності, «деякі люди знаються з ними і тішаться їх приязню, часто зустрічали їх або лише бачили, як вони летять у хмарах або спускаються на землю» [5, с. 137–138]. Існує багато оповідань про їхні пригоди, а передумовою появи цих оповідань стають різні природні явища, пов'язані з атмосферним тиском.

Отже, і чорнокнижник, і соломонар володіють дивовижними вміннями, підгрунтям яких є знання, недоступні для інших людей. Їхня магічна освіченість виявляється у здібностях керувати дощем, хмарами, грозою через посередництво магічного слова, зафіксованого у чорній дивовижній книзі. Семантично протилежним до них персонажем є градівник / мольфар-градівник / гріндінар – людина, здатна керувати грозою, громом та блискавкою й оберігати людей від руйнівного впливу керованих демонічними істотами стихій. Як зазначила Г. Бердник, колись «господарі кликали «дідів і бабів із гір», приймали їх у себе впродовж періоду визрівання врожаю, від Благовіщення, коли перший грім гримить, до святого Іллі, коли «громи вже небійні», щоб ті захищали посіви від граду та грози, а господарі потім платили градівникам часткою нового врожаю» [1, с. 104]. А. Мойсей зафіксував традицію «наймати чоловіків, які б відвертали град за допомогою церковних дзвонів» [3, с. 145] у цілому ряді румуномовних сіл Буковини. Румуни називали їх гріндінарями, винаймали їх на 4–5 місяців й за послуги їм «давали відро кукурудзи, картоплі, дрібні гроші» [3, с. 145]. Для відвертання градових хмар, які ще не досягли меж села, гріндінарі використовували три гілки верби та «три гілки липи, освячені на Вербні свята» [3, с. 147]. Але «якщо соломонарі до них не дослухались і не відвертали дощові хмари від села, гріндінарі косами різали навхрест хмари, і тоді, за народним повір'ям, соломонар верхи на драконі зразу падав на землю, а зверху на нього рушився весь лід» [3, с. 147]. За спостереженням А. Мойсея, румунські гріндінарі для відвернення граду використовували залізний хрест, гілку ліщини, процес биття в залізні предмети, «вербовий прутик, яким врятували жабу з паші змії, [...] палицю, яка на одному кінці мала спеціальне заглиблення, заповнене освяченою пшеницею» [3, с. 147]. Водночас прутик, яким вдалося врятувати жабу з паші змії, вважався здатним розігнати «градові хмари на півночі Білорусі, на білоруському Поліссі, у Люблінському воєводстві, на Житомирщині, Галичині, Закарпатті, Гуцульщині» [3, с. 147].

Г. Бердник наголосила на існуванні в Карпатах особливого магічного обряду, який наділяв людину вмінням відвертати град: «Найперше треба зробити градовий ніж [...] Удосвіта перед Святвечором чоловік іде надвір зовсім голий («у чому мати народила») і з вістря коси виклепує собі чепелик – спеціальний ніж. Для градового ножа годиться не всяка коса, а тільки та, яка зламалася під час першої весняної косовиці, або та, якою випадково перерізали змію. При цьому надворі має бути тихо – аби мольфар не почув нічийого голосу. Коли він виклепав ножа, то стає навколішки і 300 разів промовляє спеціальну молитву, щоразу – одним подихом» [1, с. 105].

Згідно з народними віруваннями, щоб бути почутим істотами з потойбіччя під час магічних обрядів, слід було якийсь час перед цим утримуватися від розмов з людьми: «Цілий день той, хто вирішив стати громівником, не має права розмовляти, а ввечері, коли родина сідає до святвечірнього столу, мольфар набирає в горщик потроху всякої страви, бере в праву руку свій ніж-чепелик, а в ліву – горщик зі святвечірньою стравою і обходить за рухом сонця навколо хати. Потім стає на порозі дому обличчям до сходу і просить градового царя до вечері» [1, с. 105]. Подібний обряд виконували гріндінарі в румунських селах та на Буковині [3, с. 148]. Їжа, взята зі святкового стола, очевидно, має семантику жертвоприношення з метою задобрити повелителя грози, а ніж символізує силу градівника, його здатність протистояти діям градового царя.

Прикметно, що у молитві-замовлянні градівник звертається до водяного чорнокнижника як повелителя грози та граду, у сприйнятті мольфара-градівника він асоціюється з напівбожеством-напівдемоном, а не вченою людиною, що опанувала магичні знання. Текст молитви такий: *«Прошу тебе до тайної вечері, білий царю, водяний чорнокнижнику, тепер маю право тебе до тайної вечері зазивати, закликати, запрошати, заклинати, а відтак не пускати. Тепер я маю право тебе зазивати, закликати, а у літі ти не маєш права мені си показати. Маю право тепер тебе до тайної вечері зазивати, а у літі буду тебе спирати. Буду тебе не допускати, відвертати. Божими молитвами, первовічними словами буду тебе від своїх мешт і хитарів відвертати, водицею-орданицею розсичувати, розпускати»* [1, с. 105]. Градівник розмежує дві часові площини для *«водяного чорнокнижника»*, зазначаючи, що взимку він бажаний гість, якого радо зустрічатимуть, а влітку – небажаний, а тому його очікуватиме спротив та боротьба. З молитвою-замовлянням до повелителя грози мольфар-градівник звертається «чотири рази – на всі боки, кланяючись за кожним разом на схід сонця, потім вертається до хати з тією вечерею» [1, с. 105]. Відтак, громівник нібито укладав угоду з повелителем грози, поклонами з їжею виявляв належну повагу до нього і водночас наголошував на власній значущості та силі. Такий обряд засвідчує усвідомлення людиною власної унікальності й утверджує можливість досягнення рівня божества, готовність відстоювати власні інтереси й не лякатися сили могутніх стихій.

Висновок. Наші предки пов'язали існування незрозумілих для них атмосферних явищ з образом «вченої» людини (чорнокнижника, соломонара) й поставили у такий спосіб природу у пряму залежність від людини. І чорнокнижник, і соломонар у народних віруваннях володіють дивовижними вміннями, підґрунтям яких є знання, недоступні для інших людей. Їхня магична освіченість виявляється у здібностях керувати дощем, хмарами, грозою через посередництво магичного слова, зафіксованого у чорній дивовижній книзі. Чорнокнижники й соломонари подібні до тих міфологічних персонажів, у яких К.-Г. Юнг вбачав уособлення архетипу Самості (мудрого старого). Семантично протилежним до них персонажем є градівник / мольфар-градівник / гріндінар – людина, здатна оберігати села від руйнівного впливу грози, грому та блискавки. Вірування в градівника / гріндінаря, з одного боку, розширювало межі людського розуму, а з іншого, ставило людину (не дводушника) вище над природою. Звісно, подібний підхід до співвідношення людина-природа міг виникнути лише тоді, коли відбулася культурна самоідентифікація людства й зник тотальний страх перед невідомим. Природа (гроза, грім, блискавка) вже уявлялася керованою, а не безумовно руйнівною стихією, стерлися ознаки культу, а натомість утвердилося бажання людини підпорядкувати собі навколишній світ і все, що раніше викликало страх. Уявлення про чорнокнижника / соломонара та градівника / гріндінаря постає як спроба людини виокремити в собі риси божества, заявити про свою здатність впливати на світ природи.

Перспектива подальших досліджень полягає в розширенні типологічних паралелей між міфологічними персонажами українського та румунського фольклору, окресленні етнопсихологічної специфіки української міфології та демонології крізь призму теорії архетипів колективного несвідомого К.-Г. Юнга.

Список використаної літератури

1. Бердник Г. Знаки карпатської магії (Таємниця старого мольфара) / Г. Бердник. – Київ : Зелений пес, 2006. – 368 с. ; Berdnyk H. Znaky karpatskoї mahii (Taiemnytsia staroho molfara) / H. Berdnyk. – Kyiv : Zelenyi pes, 2006. – 368 s.

2. Войтович В. Українське міфологієзнавство : навч. посіб. / В. Войтович. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. – 240 с. ; Voitovych V. Ukrainske mifologhiieznnavstvo : navch. posib. / V. Voitovych. – Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2016. – 240 s.

3. Мойсей А. Магія і мантика у народному календарі східнороманського населення Буковини / А. Мойсей. – Чернівці : Друк Арт, 2008. – 320 с. ; Moisei A. Mahiia i mantyka u narodnomu kalendari skhidnорomanskooho naseleння Bukovyny / A. Moisei. – Chernivtsi : Druk Art, 2008. – 320 s.

4. Потушняк Ф. Душа в народнім повір'ю села Осій / Ф. Потушняк // Науковий збірник товариства «Просвіта» за 1937–1938 р. – Ужгород : Друкарня ОО. Василян в Ужгороді, 1938. – Річник XIII–XIV. – С. 33–44 ; Potushniak F. Dusha v narodnim poviriu sela Osii / F. Potushniak // Naukovyi zbirnyk tovarystva «Prosvita» za 1937–1938 r. – Uzhhorod : Drukarnia ОО. Vasyliian v Uzhhorodi, 1938. – Richnyk XIII–XIV. – S. 33–44.

5. Потушняк Ф. Чорнокнижник / Ф. Потушняк // Літературна Неділя (Унгарь). – 1941. – Ч. 16. – С. 136–138 ; Potushniak F. Chornoknyzhnyk / F. Potushniak // Literaturna Nedilia (Unhvar). – 1941. – Ch. 16. – S. 136–138.

6. Эстес К.-П. Бегущая с волками : женский архетип в мифах и сказаниях / К.-П. Эстес. – Москва : София, 2006. – 496 с. ; Estes K.-P. Begushchaya s volkami : zhenskiy arkhetyр v mifakh i skazaniyakh / K.-P. Estes. – Moskva : Sofiya, 2006. – 496 s.

7. Юнг К.-Г. Структура психики и архетипы / К.-Г. Юнг. – Москва : Академический Проект, 2007. – 303 с. ; Yung K.-G. Struktura psikhiki i arkhetypy / K.-G. Yung. – Moskva : Akademicheskiiy Proekt, 2007. – 303 s.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2019.

О. Tykhovska

PSYCHOLOGICAL BASIS OF MYTHOLOGICAL IMAGES OF BLACK MAGICIAN AND SOLOMONAR

In the article psychological basis of mythological images of a black magician, a solomonar, a gradivnyk and a grindinar in Ukrainian and Romanian mythology are described. The emphasis is made on specific features of these images according to the point of view of two nations, the peculiarities of their typological similarity are defined. Our ancestors connected the existence of unclear for them atmospheric phenomena with the image of «intelligent» person (black magician, solomonar) and put nature into direct dependence on a human being. Black magicians were as two-soul persons, but the existence of the second soul was caused by logos, wisdom and knowledge but not by instinct. Their black colour of skin, black clothes and black book has mythological-motivated connection with sacral knowledge, which is available on the border of the worlds for special persons who can live common life or presented their magic talent (and in this their «two-souls» display). They are «the others» in our ancestors' beliefs and the specific feature of their «other nature» has more constructive aspect than ruinous one. Black magicians and solomonars are similar to those mythological personages in which K. G. Jung did not see personification of archetype of Shade but features of Self (Wise Old Man) because they have knowledge unfamiliar for common people and they can give useful advice or influence surrounding world.

According to folk beliefs either black magicians or solomonars have wonderful skills, on the basis of which was the knowledge unavailable for the other people. Their magic intelligence is manifested in their ability to control rain, clouds, storm through the mediation of magic words which were fixed in black wonderful book. Semantically opposite to them there is a personage of gradivnyk (thunderman) / molfar-gradivnyk / grindinar – a person who can protect villages against ruinous influence of storm, thunder and lightning.

Obviously, mythological image of gradivnyk / grindinar was formed later and it absorbed some features of black magician/solomonar. On the one hand the belief in gradivnyk / grindinar developed human mind and on the other hand put a person (not two-soul man) over the nature. Certainly, such an attitude to correlation between a person and nature can appear only in that case when the cultural self-identification of humanity happened and total fear against unknown disappeared. Nature (storm, thunder and lightning) had already realized as guided and not ruinous forces. The features of a cult were erased and person's desire to control surrounding world and all things which scared people in the past was established. Perception of black magician / solomonar and gradivnyk / grindinar was identified as an attempt of a person to find the features of deity, to show the ability to influence the nature.

Key words: archetype, gradivnyk, grindinar, mythology, solomonar, psychoanalysis, black magician.

УДК 821.521-312.9.09

M. Fedosova

**RECIPE FOR SURVIVAL:
HIROSHI SAKURAZAKA'S SCIENCE FICTION NOVEL
«ALL YOU NEED IS KILL»**

This paper analyses Hiroshi Sakurazaka's novel «All You Need Is Kill» to show how intrusion of fictional novelty allows science fiction to disguise the reality in order to investigate the present state of the world. It focuses on such SF conventions as the time loop and alien invasion employed by the writer to discuss environmental and social issues within the discourse of mechanization.

Key words: time loop, terraforming, ecological disruption, technology, mechanization.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-149-157

Introduction. Science fiction (SF) is an extremely liberating mode since it allows the writers to present our deepest fears and desires, revealing what we either strive for or run from. SF conventions investigate the intrinsic human character and the living environment by inserting a plausible innovation (an unusual location, device, technology, being etc.) into the depiction of the familiar world thus altering it and creating cognitive dissonance. This fictional novelty, or novum, as Michael Svec and Mike Winiski suggest, «becomes the mechanism to challenge our preconceived notions <...> and helps us resolve dissonance» [4, p. 39]. Within the context of SF, alien entities or futuristic worlds in the stories represent nothing but us and refer to a wide range of issues.

To show how SF identifies social anxieties and investigates probabilities of the future, the paper examines the light SF novel «All You Need Is Kill» (2004) by a contemporary Japanese writer Hiroshi Sakurazaka.

Review of the literature. To the best of our knowledge, the analysis of the novel is limited to short general reviews provided by readers on internet sites such as amazon.com, goodreads.com or YouTube. Most of the reviewers praised the deeply elaborated characters, strong plot line and masterly established technology as compared to a Hollywood adaptation

of the novel – the film «Edge of Tomorrow» (2014, dir. Doug Liman). They also tended to regret that the movie excluded many important themes and reduced the role of strong female Rita Vrataski to a supporting character. As far as we know, «All You Need Is Kill» provides a fertile ground for a number of discourses and offers several topics for discussion. Therefore, the comprehensive analysis is required because readers' comments and reviews cannot substitute literary criticism.

The aim of the paper is to extend the current knowledge of the SF mode and to analyze how SF uses novum to elaborate on social, cultural and environmental issues related to technology. We base our study on the works of H. Bergson and J. Burton [1] concerning the discourse of mechanization and that of T. Volk [5] in addressing the cultural and social aspects of death.

Presentation of the main findings. It is worth noting that SF conventions have entered the mainstream culture and released the writers from obligation to explain their science in details (and the readers from deeply understanding it). Having made its characters merely users of high-tech instead of inventors or engineers, light SF tells stories rather than predicts the development of technology as we can see in hard SF. The novel «All You Need Is Kill» depicts the futuristic Earth half-destroyed by alien invaders from the constellation Cancer. The plot follows a raw Japanese recruit Keiji Kiriya who joins the UDF (United Defense Force – global armed forces established to fight extraterrestrials) to find the meaning of life but is killed in his first battle. Before dying, he manages to slay a commanding officer of the enemy troops and is caught in a time loop that forces him to repeat the last day of his life. In the middle of the story and in his 158 loop Keiji learns that Rita Vrataski – the legendary soldier and battle prodigy from the US Special Forces squad – is also aware of the time loops and teams up with her to escape the recurrence and defeat the alien invaders.

Environmental concern is nearly palpable in the novel that depicts how humanity struggle to stop extraterrestrials from turning the planet into a toxic desert. Approximately twenty years before the present events of the plot, an alien unmanned spacecraft approached Earth and jettisoned its payload «crèche machines» containing terraforming nanobots. The crèche machines that sank deep into the ocean released the nanobots that infested the local starfish species turning them into soil-eating creatures later called Mimics. The digestive apparatus of these monsters (for this is, from our point of view, the most suitable word in criticism for an entity that exceeds the definition of something natural or human) produced a substance suitable for the aliens and toxic to the earthlings: «*They ate earth and shat out poison, leaving behind a lifeless wasteland*» [3]. At first, these creatures were «peaceful» and did nothing but prepare the environment for colonization. After people had resisted and confronted them with weapons, these xenofomers evolved into powerful killing machines: «*If a man were a thin pole standing on end, a Mimic would be a stout barrel – a barrel with four limbs and a tail, at any rate. Something like the bloated corpse of a drowned frog, we liked to say. <...> A single swipe of one of its limbs can send a man flying in a thousand little pieces. Their javelins, projectiles fired from vents in their bodies, have the power of 40 mm shells*» [3]. Aliens sent their xenofoming machines to reshape the planet in question without regard for any native life, but humanity was not willing to give up easily and united against the enemy they now called Mimics. As we can see, emergence of xenofomers resembles the condensed form of human evolution on the earth. Presumably originated in the deep space, we were carried on a celestial body to the earth, where we were born in water, left the oceans and became the species we are today. Industrialization, intensive farming and other human activities have changed climate, polluted soil and water with plastic and chemicals, caused greenhouse effect, led to extinction of many species of animals or plants and, as some scientists claim, endangered the whole life on the planet including our

own future generations. As the aliens from the novel do, we look forward to the possibility of colonizing other planets rather than making the Earth a better place for all inhabitants.

It may be assumed, that this problem lies in what philosophers call mechanization. Broadly speaking, mechanization is a trait of people and society in general that means «the reduction of life to the status of the non-living» and instrumentalization of other humans (and other life-forms) in order to restrict the autonomy of one living being to sustain another [1, p. 32]. Mechanization, being inseparable from industrialization, may be considered a dividing line between the ancient and modern discourses of the surrounding world. According to Adam Roberts, «for modern, scientific man the phenomenal world is primarily an 'It'; for ancient – and also for primitive – man it is a 'Thou'» [2, p. 342]. These attitudes to the cosmos reveal two paradigms that are an inherent part of human nature, namely applying active force to and undergoing passive impression of the environment. However, within the discourse of mechanization, the essence of modernity goes deeper than a simple choice of altering the world around instead of observing it.

As Henri Bergson pointed out, mechanization also means perceiving the universe in discrete parts rather than comprehending it in its wholeness and continuity. It exists on different levels, including «the mechanization of time (its treatment as though equivalent to spatial extension), freedom (the erosion of the capacity to behave non-deterministically) and mind (its reduction to the status of machine)» [1, p. 33]. Such industrialized approach to life deprives it of its dynamics and creativity, and once mechanized and degraded, natural or social phenomena cannot be restored to their previous status. Here lies the threat to contemporary culture, because the very morality and integrity are challenged by domination of scientific thinking that tends to grasp things by breaking them down to the smallest detectible elements, thus reducing them to the status of non-living. Since humans consider themselves on the top of biological hierarchy, they ascribe their worth over other living creatures and ecological systems by moving them down the food chain. In spite of other species' value or significance on the earth, humans still consider them inferior. Self-proclaimed superiority equips people with the right to transform the planet in order to meet their contemporary needs regardless of the consequences for the future.

In the analyzed Sakurazaka's novel, we face a situation when the alien mechanized society tormented by overpopulation and lack of resources advances to a degree that it is able to transfer its technologies through space to find another planet suitable for settling. Of course, we agree that every life form needs energy and nutrition to survive as well as territory to live and multiply unless this territory already belongs to someone else. Aliens are ruthless conquerors and, upon closer examination, their society is very similar to our own: *«To expand their territory, they had never shied away from sacrificing lesser life in the past. Forests had been cleared, swamps drained, dams built. There had been countless examples of people destroying habitats and driving species to extinction for their own benefit. If they could do this on their own planet, why should some unknown world in the void of space be treated differently?»* [3]. As we can see, the title «All you need is kill» seems to embody a philosophy of industrialized utilitarian society and the novel itself foreshadows the global ecological disruption caused by uncontrollable planetary change. Measures taken to ensure comfortable habitation of the dominant species may be short-term because preservation of natural resources becomes crucial in the long term. In this context, an issue of morality becomes apparent. In the discussed mechanized societies, justice does not extend to the life forms considered inferior; consequently they are deprived of the right of autonomous existence and are reduced to the status of the means.

Morality emerges from freedom when not only a person has a possibility to choose what means to employ but also several means are available for selection. According

to S. D. Alinsky, moral questions of what means to use arise if these means are equally effective. However, «if one lacks the luxury of a choice and is possessed of only one means, then the ethical question will never arise; automatically the lone means becomes endowed with a moral spirit» [4, p. 125–126]. In this context, the novel's title bears another symbolic meaning, condensing the idea that survival inevitably involves a necessity to destroy the other. This does not imply that killing is morally justified but rather it is allowed as a means of protection.

Bergson pointed out that intellect's failure to understand how life affects the society leads humans as a species to self-destruction. In his attempt to understand the human mind, Bergson developed a theory of intellect-intuition dualism that determines «two main lines» of animal evolution: «along one line, epitomized by hymenopteran species such as bees and ants, instinct is emphasized; the other line, in which humanity emerges, has tended to emphasize intellect» [1, p. 36]. Species and societies driven by intuition tend to regard life as continuity and creativity devoting their individual lives to the community alone. The intellect-driven entities, in contrast, incline towards discontinuity and materiality; their own intelligence generally threatens their social collaboration and complicates their struggle to survive «through individualistic self-interest leading to antagonism, violence and abuse, or through the depression and resignation that could be expected to accompany a sense of mortality and the ultimate futility of all one's endeavours» [1, p. 39]. The discourse of mechanization significantly alters the way of determining the worth of human beings on the social scale. This may be of great concern regarding the troublesome allocation of privileges and distribution of power among different groups in society throughout the history. In the novel, bureaucracy and materialistic thinking appear to be the primary reasons why it is so difficult for humanity to defeat the Mimics: «*If you really want to fight the Mimics you need helicopters or tanks. But helicopters cost money, and it takes money to train the pilots too. <...> But Japan is crawling with people. So they wrap 'em in Jackets and ship 'em to the front lines. Lemons into lemonade*» [3]. The novel expresses concern about the society's inability to prioritize human life (and life in general) over things even in the face of imminent danger to the entire planet. Apparently, it explores a conception of life in relation to the non-living thus becoming an inquiry into the origins of human morality and the ways to overcome total mechanization.

On the interpersonal level, as Tyler Volk theoretically speculates, death can be used as «a motivator in our unconscious» to create a more just, tolerant and desirable society: «[T]he tolerant can be more tolerant when faced with the awareness of death. The bigoted become more bigoted. It's a choice we need to think about. <...> What worldview is drawn from to defend against the anxiety of death awareness matters for the future of global society» [5, p. 119]. As we can see, death does not create any new features of character; it just reinforces the existing ones and draws people to confront the depth of their nature. In the novel, Keiji shows his endurance and determination in the face of the first death with subsequent deaths only strengthening him. From the beginning, we know that he is terrified on the battlefield, but we also see the extremity of the fight and understand that he could become a brave soldier and a rather capable leader if provided with suitable training and experience. He quickly transforms from merely a survivor into an action hero when he decides to kill at least one enemy before dying. The time loop becomes a handy tool for the process of Keiji's maturing because it deprives him of the finality of death that no one can experience in reality.

Evolution of culture allows people to buffer the notion of death, but it cannot deprive them from their primordial instinct for self-preservation. Simple suppression of fear and denial of death do not provide a healthy and acceptable solution. Volk presents evidence

that being human means to acknowledge the primal clash between the need for life and the knowledge of eventual death: «Our response to this primal clash causes us to construct and thus inhabit a psychological world that is necessarily life on a larger scale, because it must encompass both the need for life and the knowledge of death» [5, p. 124]. Hence, a person who stops fighting and fearing the inevitable may spend more time and effort on things that do matter in life. In the novel, repetitive drills and battles forge Keiji into a hard-boiled fighter while almost similar events of the daily routine give him extra time to notice smaller strokes on the bigger picture, thus allowing him to engage unconsciously in life around and establish emotional bond with the others (even though they are not aware of this). As Keiji confesses during one of the battles, «*I etched the faces of the men I'd let die deep in my mind. In a few hours their pain would be gone, but I would remember. Like a thorn in my heart it tormented me, toughened me for the next battle*» [3]. The protagonist's feelings of personal responsibility and self-esteem grow as he repetitively balances on the edge between life and death and become a force that pushes him forward through the loops. Keeping abovementioned theory in mind, we may conclude, that time loop in the novel functions at two levels. At the external level, Keiji has to fight the mimics and save as many of his fellow soldiers as he can. Day after day, he goes into training, improves his skills and programs his brain for the battle. Almost all time in the world is available for him, yet he barely allows himself to waste a minute on anything unimportant, that will vanish in the next loop. He tries hard to win the battle because he believes it will give him an opportunity to «*wake up in a world with a tomorrow*» [3]. At the internal level, the novel illustrates Keiji's efforts to manage his fear and gain self-respect. From this perspective, subjective time in the novel is always linear since the protagonist remembers his experience from the past loops, despite returning to the previous physical condition.

One's own death, as philosophers say, enables to embrace the totality of life in an instant before it vanishes. Death of another, on the contrary, enlarges life of the living ones by dissolving into them and creating «the extended self», which is «not just the dead in me but the dead in many of us, which thereby connects us to a body with various harmonics of extension» [5, p. 130]. Tyler Volk calls this a «psychological web». He says that people share parts of their selves and these parts can live in others as long as they remember them and stick to their ideas, values, beliefs, goals and knowledge. The deceased continue to exist within the living because «... we are not the individuals we think. Rather, we are composites of people we know and love» [5, p. 128]. Death of another becomes an indicator of the person's importance: «Until their death we are not aware of the full extent to which people affect us» [5, p. 130]. Since death evokes strong emotional and behavior reactions in individuals, Volk suggests that terror management may turn our awareness of death into a powerful stimulus for improving the society.

Protagonist's journey to maturity ends with realization that his life is indeed important for the humanity but this conclusion comes with a terrible prize. Keiji is able to break the loop only after he loses Rita, the girl he loves and the only person he wants to protect. The final test imposed on the character comes in a form of a duel between the two most gifted veterans of the war – Keiji Kiriya and Rita Vrataski. Since the circumstances permit only one of them to live on, Rita offers to let their skills decide their worth. Despite being a prodigy in fighting Mimics, Rita has learned everything by herself. Keiji, on the contrary, learned by watching her fighting. This fact gives him advantage over her, but only his decision to proceed determines the outcome. It should be noted, that earlier in the novel Keiji recalls a childhood game he played with other kids in which he pretended to be a hero who died to inspire his fellow soldiers to defeat the Mimics. After his encounter with death on the battlefield Keiji, however, refuses to die at any cost and his decision determines the consequent events.

At the end, he finally acknowledges the worth not of his life, but of his experience and knowledge that would vanish in case of his death: «*But if I give up now, everything would be gone. <...> The 159 battles that didn't exist anywhere but in my head would be gone forever, meaningless. If I gave it all I had and lost, that was one thing. But I wasn't going to die without a fight*» [3]. The ability to endure may be read as the last lesson taught by Rita. As we can see, her death enlarges Keiji's worldview and provides meaning and insight to him. He stops pursuing a simple continuation of life and adheres to her beliefs and values, thus allowing her to live on within his self: «*While I live and breathe, humanity will never fall. I promise you. It may take a dozen years, but I will win this war for you. Even if you won't be here to see it*» [3]. By death, Rita Vrataski secures her symbolic position of the savior of humanity. In life, a sight of her crimson Jacket slaughtering the Mimics on the frontline enhanced the spirit of the fatigued soldiers. After finding a worthy replacement, she passes her duties to Keiji. She makes him realize that the essence of being human lies not in just killing the enemy but in doing the right thing and fighting for the Earth with everything good and bad on it even if he is the only one to appreciate it.

The alien xenofarming mission may be seen as an embodiment of contemporary anxiety about the advancement of warfare. The Mimics represent the culmination of scientific development of highly efficient weaponry: they are able to acquire supplies from the enemy's territory; they are chip and disposable; they are controlled remotely by software that releases the operator from necessity to be present on-site; and they can send pacifying dreams to the humans instilling the idea of surrender. Despite being produced by advanced science, the uncomplicated or even primitive structure and functions of the Mimics make them extremely murderous. After all, the Mimics do not seem to possess autonomous selves because the alien civilization made them merely hybrid devices intended for xenofarming the target environment and eliminating any native inhabitants once considered dominating: «*And they didn't hold back just because a man was unarmed. They rolled right through you like a rototiller through a gopher mound*» [3]. The artificial life-forms created on the basis of the starfish-nanobots symbiosis by advanced bioengineering seem to represent a fantasy of forcing the world to succumb to human needs by means of science. The pinnacle of this journey towards domination is embodied in the conquest of time. In order to secure the success of their mission the aliens are able to abort the linear time line of the battle. In case of their defeat the crèche machines create a thirty-hour time loop that takes their xenofarming troops back to the initial position and restart the battle: «*The danger appeared in the memory of the Mimics as a portent, a window into the future. The Mimics that received this vision could modify their actions to safely navigate the pending danger. This <...> served as a warning system to prevent some freak accident from upsetting a xenofarming plan that had taken so long to place in motion*» [3]. Nevertheless, technological superiority results in what may be called perceptual myopia, or simply arrogance, meaning that scientific progress causes unbalanced understanding of the cosmos. The alien civilization, described in the novel, rely on their intellect to the extent that they disregard continuity of phenomena that can be perceived only by intuition. This highlights that mechanization in the alien society reaches its peak when the people from the distant star arrogate a foreign planet to themselves and come to claim it. However, what distances them from naturalness leads to their downfall. Humans, or indigenous life, unworthy of being taken into consideration by superior species, found out the secret of the time loop and turned the hostile technology to their advantage: «*People could adapt themselves to their environment and their experiences in any number of ways. An enemy that could look into the future and perceive danger fell victim to its own evolutionary atrophy. We learned faster than they could*» [3]. Unable to fight superior intellect humans appealed to their nature, namely their intrinsic potential granted by evolution

and skills acquired by experience. What seems evident is that the writer considers intuition linked to unconsciousness more authentic as compared to intellect or intelligence that tend to be ascribed to consciousness. As Keiji progresses in his battle drills, he learns to switch off his thoughts and emotions and relies on his body's ability to receive and process information: «*My body reacted before I had time to think. On the battlefield, I left my conscious mind out of the business of running my body. The cool, impartial calculations of my subliminal operating system were far more precise than I could ever be*» [3]. It is not coincidental that the notion of identity shifts when the efficient soldier is compared to a machine. Blurred distinction between natural and scientifically enhanced beings shows how humanity changes under the influence of technology. Progress appears to be a reciprocal process and people both work upon it and yield to it. Of course, the novel also links the transformation of a human into a machine to the repetition within the time loop. As Keiji Kiriya analyses the iteration of the battles, he undergoes changes in his self: «*I'd become a veteran who bent the war to my will. I bore the burden of endless battle like the killing machine I'd become – a machine with blood and nerves in place of oil and wires*» [3]. However, Keiji notices that he cannot use his achievements and experience when distracted by emotions. This means that the more efficient a person wants to become within the mechanized social structure the less sensitive he or she has to be to external factors. It seems that the writer advocates that society as a whole benefits if each member intently converses into an entity with explicit limits of freedom and assigned actions.

Despite the fact that science improves the odds of people's survival, the state-of-the-art warfare equipment does not guarantee their victory. The adopted SF conventions help to investigate the ability of technology to sustain the human civilization, once concerned about comfort and development and now threatened by starvation and destruction: «*Countries that lacked the means to defend themselves watched as the encroaching desert devoured their land. Developed nations had generally been able to stop the Mimic advance at the coastline, but much of the produce they had taken for granted disappeared from markets and store shelves per night*» [3]. As the story illustrates, even though the engineers develop mechanized armors to strengthen the soldiers and protect them from lethal nanobots, Rita Vrataski has to substitute advanced rocket launchers and pile drivers by a simple battle-axe that employs inertia to cut through the Mimics' exoskeletons. Apparently, the writer challenges the ultimate efficiency of technology by highlighting the superiority of human innate abilities and acquired expertise.

Conclusions. In science fiction novum is a means to reveal who we are now and what we may become in the future if we adhere to the existing tendencies in politics, economics, science or culture and do not alter our approaches to environment and society. In «All You Need Is Kill» Sakurazaka constructs a fictional world resembling our real one and introduces the depiction of alien invaders to focus on social and ecological aspects of scientific progress. The novel evokes anxiety about the decline of human mechanized civilization and suggests the importance of simplicity and naturalness for survival. Since humans cannot outmatch extraterrestrial weaponry, they can exploit their indigeneity to their advantage. Refusal to regard everything from the point of view of ultimate utility is a necessary condition for the future survival of humanity. Another concern that runs through the novel as a whole is about the uncontrollable planetary change by means of technology. It becomes reinforced by fear of advanced biological warfare, which reaches the ultimate level of altering the biosphere when indigenous species turn into something completely hostile to natural life. By setting the story in the near future where science and technology threaten the life of the planet and at the same time provide humans the means for survival, the novel manifests the society's desire for progress and fear of its consequences. We hope that our

analysis may contribute to studying science fiction conventions. Future work may entail further investigation of similarities and differences between the novel and its movie adaptation.

References

1. Burton J. The Philosophy of Science Fiction : Henri Bergson and the Fabulations of Philip K. Dick / J. Burton. – London ; New York : Bloomsbury, 2015. – 244 p.
  2. Roberts A. The History of Science Fiction / A. Roberts. – Houndmills ; New York : Palgrave Macmillan, 2006. – 368 p.
  3. Sakurazaka H. All you need is kill [Electronic resource]. H. Sakurazaka ; Translated by Alexander O. Smith. – San Francisco : Viz Media, 2011. – Mode of access : <https://epdf.tips/all-you-need-is-kill5090166499d46745f39d89d25a9da47719931.html>
  4. Science Fiction and Speculative Fiction : Challenging Genres / ed. by P. L. Thomas. – Rotterdam ; Boston ; Taipei : Sense Publishers, 2013. – 220 p.
  5. Volk T. What is death ? : A scientist looks at the cycle of life / T. Volk. – New York : Nevrault Publishing Company, 2002. – 255 p.
- Submitted April 16th, 2019.

М. О. Федосова

РЕЦЕПТ ВИЖИВАННЯ: НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНИЙ РОМАН ХІРОШІ САКУРАДЗАКИ «ВСЕ, ЩО ТОБІ ПОТРІБНО, – ЦЕ ВБИВАТИ»

У статті проаналізовано роман Хіроші Сакурадзакі «Все, що тобі потрібно, – це вбивати» і показано, як наукова фантастика ідентифікує колективні тривоги й вивчає тенденції розвитку суспільства через створення когнітивного дисонансу за допомогою правдоподібної новації (повит), що виражається у формі незвичайних технологій та інопланетних істот, включених в зображення звичної дійсності, і постає засобом дослідження сталих ідей чи упереджень. В аналізованому романі згубний вплив людства на довкілля є стрижневою темою, навколо якої обертаються інші, зокрема тема механізації суспільства, впливу смерті на спільноту, а також неконтрольованих планетарних змін, спричинених технологіями. Механізація розглядається не лише як схильність людини зводити інших осіб чи істот до ролі засобів забезпечення власного існування, а й, за Бергсоном, як спосіб дискретного сприйняття всесвіту без осягнення його неперервності. Роман викриває філософію індустріалізованого суспільства і застерігає від глобальної екологічної катастрофи. Механізація загрожує сучасній культурі й підриває основи моралі, оскільки дозволяє домінувати наукоцентричному мисленню, що применшує статус життя в його цілісності, позбавляє істот, що вважаються нижчими, справедливості й права автономного існування. У романі засуджується нездатність суспільства надавати перевагу живим істотам над речами навіть перед неминучою загрозою руйнування планети. Зустріч героя з власною смертю приводить до усвідомлення того, що людина постійно перебуває між потребою жити та неминучістю загибелі, тому має зробити вибір на користь вищого добра, а не простого виживання. Смерть іншого посилює наявні риси характеру, які, якщо вони позитивні, можуть надихати на покращення суспільства. У часовій петлі постійна зміна життя і смерті дозволяє протагоністу Кеїдзі Кірії впоратися зі страхом, зміцнити відчуття відповідальності й самоповаги. Суб'єктивний час у романі завжди лінійний, оскільки герой пам'ятає всі минулі події і його ментальність не повертається до попереднього стану. Загибель подруги Рити Вратаскі навчає Кеїдзі, що сутність людського життя полягає не лише

у знищенні ворогів, але й у здійсненні добрих вчинків, навіть якщо ніхто крім нього їх не оцінить. У романі розмитість межі між природними та науково вдосконаленими істотами репрезентує трансформацію людства під впливом технологій, а в образі інопланетних загарбників втілюється найвищий рівень механізації суспільства. Письменник бере під сумнів граничну ефективність технологій, надаючи перевагу природженим здібностям людини й набутому досвіду.

Ключові слова: часова петля, тераформування, екологічний розрив, технологія, механізація.

УДК 821.112.2.09

Г. М. Шевців

«ПОЕЗІЯ І ПРАВДА» Й.-В. ГЕТЕ ПРО БІБЛІЮ ЯК ДЖЕРЕЛО ДУХОВНОГО ОБРАЗУ АВТОБІОГРАФА

Статтю присвячено розгляду впливу Біблії на формування особистості Гете. Проаналізовано спогади Гете про його дитяче та юнацьке ставлення до Біблії та релігії. На основі тексту «Поезії і правди» простежено формування релігійних переконань її автора. Узагальнено різні точки зору українських, російських і німецьких літературознавців на релігійні погляди зрілого Гете.

Ключові слова: автобіографія, автор, Біблія, сповідь, спогад, епізод, переконання, релігія, християнство.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-157-162

Постановка проблеми. Для розуміння творчості Гете надзвичайно важливим є вивчення його релігійних переконань, які наклали свій відбиток на моральні й світоглядні позиції та художній світ літературної спадщини письменника. Пошуки справжньої, на думку Гете, релігії провели його через особистий досвід, спостереження, розмови, заняття природничими науками від раннього захоплення пієтизмом до зрілого пантеїзму – вчення про те, що Бог у всесвіті та невіддільний від нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. При достатньо вивченому на сьогодні світогляді Гете серед дослідників його наукової та творчої спадщини не існує однастайності стосовно проблеми «Гете та релігія». Розвідки науковців дуже різняться, інколи аж до протилежності [1; 2; 5; 8]. У центр дослідження, як правило, виводиться драма «Фауст» та окремі твори Гете («Одно і все», «Страждання молодого Вертера», «Споріднені душі», «Егмонт», «Гец фон Берліхінген», «Ксенії IX», «Венеціанські епіграми», «Західно-східний диван»), у яких чітко проглядаються старозавітні ремінісценції та зацікавлення автора східними релігіями. Для розуміння поглядів Гете на християнство та формування його пантеїстичних позицій багатим джерелом інформації стає «Поезія і правда». Ця автобіографія не лише подає фактичний матеріал, але й демонструє його авторське переосмислення, чим пояснює багато дискусійних питань. Саме тому метою нашого дослідження є аналіз окремих уривків автобіографії Гете, які демонструють ставлення письменника до Біблії, з якою він «власне кажучи

жив» (*тут і надалі переклад з нім. мій, Г. Шевців*) [8, с. 223] у контексті формування його релігійних переконань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гете познайомився з Біблією ще в ранньому дитинстві. В його ортодоксально-лютеранській сім'ї всі відвідували церкву, а Біблія була дуже шанованою усіма настільною книгою. Строгий та педантичний Йоганн Каспар Гете, поважний радник права, пишався тим, що його син багато годин проводив за читанням Біблії. З раннього дитинства Гете заучував малозрозумілі йому біблійні уривки, залюбки декламував їх, наслідуючи протестантських проповідників. Згодом читання Біблії перетворилося на не подитячому вдумливе вивчення, порівняння, узагальнення, що породило багато запитань та спонукало до роздумів. Біблія вражала хлопчика зображеними в ній картинами, своєю мовою, яка вплинула на формування стилю майбутнього письменника. З Біблії Гете запозичить поетичні образи та сюжети і для своїх ранніх творів, і для серйозного писання у зрілому віці. Гете не просто копіює біблійні сюжети, а творчо їх перетворює, доповнюючи крізь призму власного світосприйняття і розуміння Бога. До ранніх творів Гете належить написана під впливом надзвичайно популярної в той час «Мессіади» Фрідріха Клопштока біблійна епічна поема в прозі «Йосиф», духовні оди. Згодом Гете власноруч знищив ці твори, частину перед від'їздом до Ляйпцігу, частину перед від'їздом до Стразбурга, в чому він зізнався 13.10.1767 року в листі до сестри Корнелії.

У творчості Гете знаходимо пантеїзм, атеїзм, гностичні елементи та християнські мотиви. Згадаймо відомий лист Гете від 29.07.1782 року до швейцарського письменника й богослова Йоганна Лафатера, в якому є його відомі автохарактеристики: не антихристиянин (*Widerkrist*), не нехристиянин (*Unkrist*), але явно не християнин (*Nichtkrist*). Російська дослідниця І. Лагутіна наголошує на важливості розгляду філософсько-релігійних систем, що мали вплив на гетевське пізнання світу: «І тоді зовсім інакше висвітяться численні ідеї та образи Гете, і можна буде переглянути наші штампи в характеристиці Гете як «язичника», «матеріаліста» чи «атеїста». Наприклад, його «сонцепреклоніння» було пов'язане багатьма коренями з герменевтичними теоріями, де сонце завжди залишалося релігійним символом і прямо називалося «другим богом» чи «деміургом»; з алхімією, якою Гете багато займався в юності; з астрологією, згадкою про яку він розпочинає свою знамениту автобіографію» [5, с. 14-15]. Літературознавчі дослідження «Гете і релігія» розгортаються у двох основних напрямках: 1) творчість Гете як свідчення історії впливу на неї Біблії; 2) ставлення Гете до Біблії як ключ до розуміння його творчості.

Для Гете Біблія є захопливим твором зі своїм сюжетом. Вивчаючи Старий завіт, Гете бачить необхідність вивчення старовірської мови, в чому йому дуже допоміг тодішній ректор франкфуртської гімназії Йоганн Георг Альбрехт. Як зазначає К. Конрад, унаслідок цих занять підринається віра Гете у християнство [4, с. 59]. Бібліотека ректора відкрила для Гете доступ до тлумачень Біблії тогочасних німецьких теологів. «Як бачимо, швидше всього, в цей час Гете порізнився з твердою вірою предків і офіційної церкви» [4, с. 60]. Як Гете згадає в автобіографії, унаслідок навчання у його уяві постала прекрасна країна та її оточення, різноманітні події. У своєму життєписі Гете захопиться переказом біблійних оповідей, які сам же назве сумішню байок, історії, міфології та релігії [7, с. 142–152]. В дитинстві Гете часто занотовував у церкві проповіді священика, а згодом робив це вже вдома, чим викликав неабияке захоплення в батька [7, с. 156–157].

Біблія давала Гете багатий матеріал для роздумів про людське буття. У Старому завіті він побачив прообрази людської поведінки, різні моделі людських стосунків. «Що стосується мене особисто, то я любив і цінував її, тому чи не їй одній я був

зобов'язаний своїм моральним формуванням; у мене глибоко запали відображені в ній події, повчання, символи, притчі – і все це так чи інакше продовжувало на мене впливати» [7, с. 298]. Однак ще в дитячому віці Гете зауважив наявні в цій книзі певні протиріччя. На особливу увагу заслуговує сьома книга «Поезії і правди», оскільки тут Гете осмислює підходи до вивчення Біблії відомих тогочасних теологів (Міхалелс, Крузіус, Ернесті). У Ляйпцігу Гете був добре підготовленим до захопливих розмов із відомим теологом Ернестом Теодором Лангером (1743-1820), якого Гете зараховував до тих людей, для яких недоступним виявляється поняття Бога, рівнозначного Всесвіту. Про ці бесіди читаємо у восьмій книзі «Поезії і правди»: «Біблію я знав досконало, і мені не вистачало тільки віри, щоб визнати божественним те, що я до цього часу вважав за вищий прояв людського духу, мені було неважко утвердитися у такому шануванні Бога, оскільки моє перше знайомство з цією книгою було знайомство із книгою божественною» [7, с. 362].

До Біблії Гете періодично звертався і в Страсбурзі. Він заглиблювався у внутрішню суть твору, враховуючи співвідношення суті твору з власною внутрішньою суттю та беручи до уваги те, наскільки життєва сила твору пробуджує життєві сили читача. А все сумнівне, піддане критиці, було нездатним посіяти сумніви в уже засвоєному. Дотримання такого принципу дало свої результати: «Тільки таке сприйняття Біблії зробило її для мене доступною» [7, с. 549].

Враження Гете від Нового завіту в автобіографії пропущені крізь призму зрілого світосприйняття людини з великим життєвим досвідом: «Але яка різниця! Коли з мого життя зникла дитяча повнота сприйняття, ця книга здалась мені відділеною від першої запаморочливою прірвою» [7, с. 550]. Кропітка робота над Новим завітом викликала в Гете нові думки та привела його до висновків, що на скрижалях стояли інші заповіді та що ізраїльтяни блукали пустелею менше, ніж сорок років. Тоді ж Гете побачив невідомі йому раніше риси характеру Мойсея [7, с. 550–551]. Німецький літературознавець Г. Ніггл підкреслює, що саме Гердер відкрив для Гете Біблію як поетичну книгу, з якої можна було і слід було черпати художні образи. Тому у творчості Гете наявні прямі цитати з Біблії, їхні перефразування, натяки на біблійні формулювання [9, с. 224].

Серед зображених у «Поезії і правді» епізодів, пов'язаних із пізнанням Гете Бога, у контексті нашого дослідження зупинимося на епізоді першого Причастя Гете, до якого він був підготовлений бездоганно: «Катехизис, його тлумачення та обряд Причастя я знав як свої п'ять пальців» [7, с. 317]. В епізоді першого Причастя чути голос зрілого Гете: «Моя добра воля і прагнення, уже розхолоджені сухою, бездумною рутиною, були ще більше паралізовані в цю важливу мить, коли мені потрібно було йти у сповідальню» [7, с. 317]. До свого першого Причастя Гете готує свою сповідь, але йому не довелося зізнаватися в гріхах, як заведено в католиків: «Я написав сповідь, яка, чітко виражаючи мій духовний стан, могла би загалом відкрити розумній людині те, про що мені було заборонено говорити зокрема. Але коли я піднявся на старовинні хори в церкві Босоногих братів і підійшов до дивних решітчастих загородок, у яких духівники здійснювали акт сповіді, коли дзвонар відкрив мені двері, і я опинився закритим у тісному приміщенні віч-на-віч із моїм старцем, коли він привітався зі мною слабким, гугнявим голосом, в одну мить погасло світло мого розуму й серця, вивчена на зубок сповідь застигла в мене на губах, і я в збентеженні відкрив книгу, що була в мене в руках, і прочитав першу кращу формулу» [7, с. 318]. На сторінках «Поезії і правди» Гете згадує своє вивчення закону Божого, акцентуючи при цьому подібність сухої моралі тогочасного протестантизму. Це, на його думку, було однією з причин тодішнього відходу молодих людей від офіційної церкви.

Відмовившись від християнства (Nichtkrist), Гете розробив для себе свою «власну» релігію. Побудована на неоплатонізмі, вона була поєднанням елементів різних філософських систем і релігій. Найбільше місце в ній займали пантеїстичні уявлення, до яких Гете мав схильність з раннього дитинства. Гете був переконаний, що Бог-природа є ближчим до людини, аніж християнський Бог, хоч він високо цінував етику християнства. Вибір Гете був на користь природи. Великий вплив на формування релігії Гете мала двотомна книга історика протестантської церкви Готфріда Арнольда (1666–1714) «Неупереджена історія церкви та ересі», яка допомогла молодому Гете сформулювати поняття про еретиків, яких зображали як безбожників. Ця книга охоплювала історію християнських віросповідань від «часів апостолів» до пієтистів кінця XVIII-го століття. Про створення своєї власної релігії Гете згадує так: «Я старанно вивчив різні думки, і оскільки мені не один раз доводилось чути, що кожна людина начебто врешті решт має свою релігію, мені здалось цілком природним, створити собі свою власну, і я зробив це з великим захопленням. В її основі лежав неоплатонізм, до якого додалися елементи герменевтики, містицизму й кабалістики, так я вибудував для себе світ, який виглядав досить чудернацько» [7, с. 379].

Гете не був християнином по своїй суті, хоч формально виконував обряди державної церкви. Згадаймо, наприклад, вже цитований нами уривок про перше Причастя Гете, відвідування ним церковних богослужінь. У юнацькому віці Гете проводить багато часу в Зезенгаймі в сім'ї протестантського священника Йоганна Якоба Бріона. Звичайно, що найпершою причиною цього було захоплення Гете молодшою дочкою священника, Фрідерікою Бріон. Але Гете проводив також багато часу за розмовами з її батьком, про що йдеться у десятій книзі життєпису.

Представимо ще один важливий штрих з біографії Гете. В історії нещасливих стосунків Гете з Лілі Шенеманн неабияку роль зіграла релігія. Саме релігія стала чи не найважливішою причиною того, що проведені перед Великоднем 1775 року заручини молодих людей були згодом скасовані, оскільки наречена була евангелісткою та належала до реформатської громади Оффенбаху: «До того ж між моїми батьками та її матір'ю сімейна близькість так і не встановилась. Інші релігійні традиції, інші звичаї!» [7, с. 758]. По-своєму характеризує стосунки Гете з церквою О. Анікст: «Ворог всякої церкви, Гете не міг змиритися і з відродженням католицизму, до якого звернулись, зокрема, брати А. і Ф. Шлегель» [1, с. 73].

Гете не був ані атеїстом, ані релігійною людиною у конфесійному значенні. У листі до відомого мистецтвознавця того часу Зульпіца Буассере від 22 березня 1831 року Гете зізнається, що не знайшов конфесії, прихильником якої міг би себе назвати. А самого Зульпіца Буассере Гете згадує у «Поезії і правді» як славного та невтомно працюючого над відтворення Кельнського собору [7, с. 419]. Гете було байдуже, як його називали: пантеїстом, атеїстом чи навіть і християнином, він вважав, що ніхто так і не знає, що це все означає. Гете був істинно віруючим пантеїстом, хоч свої пантеїстичні погляди міг висловлювати лише в колі найближчих друзів та в щоденниках. Усі конфесійні форми християнської релігії Гете розглядає як попередні стадії на шляху до повного розкриття її гуманістичного змісту.

Відомий філософ-декадент С. Соловйов друкує у 1917 році у «Богословському віснику» статтю «Гете і християнство», де заявляє, що зрозуміти Гете – це означає зрозуміти сучасний йому антихристиянський рух. С. Соловйов вважає, що Бог пантеїзму є набагато даліше від людини, аніж Бог християнський. На його думку, пантеїстичний Бог не є особистістю, його не можна собі уявити, він є байдужим до людини. Близькість Бога-природи повертається повною неможливістю наблизитися до нього. У статті О. Ярового «Віра Кобзаря», яку вміщує Інтернет-видання

«Православ'є в Україні» від 16 квітня 2007 року, Гете названо ядуcho-скептичним масоном, який, як багато талановитих людей, не уникнув спокуси вогню всезаперечення [6]. Власне остання різка характеристика Гете є ще дуже поверхово опрацьованим вектором сучасного українського гетезнавства та спонукає до подальшої роботи над цією проблемою.

Висновки. У «Поезії і правді» Гете підсумовує шлях формування своїх релігійних поглядів. Біблія була однією з книг, які сформували духовний образ поета, він вклав у її вивчення дуже велику частину своєї душі. Згодом Гете вже не міг обходитися без цієї книги. Але Біблія не відповіла на багато запитань Гете, в пошуках відповідей на які він звертався до фізіогноміки, ботаніки, хімії, оптики, астрології, мінералогії. Окремо виділимо звернення Гете до алхімії та магії, які ортодоксальні християни розглядали як не завжди свідоме суперництво з Богом. Істинна релігія Гете не співвідноситься з жодною конфесією, із жодним релігійним канонам.

Не приймаючи християнства, Гете цінував його неабиякий вплив на розвиток західної культури. Він вважав, що лише той, хто пройшов горнило християнства, навіть переставши в нього вірити, дійсно може бути носієм західної культури. У релігійних переконаннях Гете немає переломних моментів. Основними віхами їхнього становлення були протестантське походження; рання критика ортодоксальності; вплив пієтизму та герменевтичних традицій.

Кожна із цих віх формування релігійних поглядів Гете по-своєму відбилася як в художній творчості письменника так і в його науковому доробку, що відкриває широке поле подальших досліджень проблеми «Гете та релігія». Поглиблене вивчення названих періодів дає можливість зрозуміти гетевський варіант тлумачення Біблії. У німецькій гетеані чимало досліджень присвячені вивченню релігійних переконань Гете (П. Вуст, Ф. Мукерманн, Ф. Нідермайер, Г. Тіліке), які сьогодні доступні українському читачеві лише мовою оригіналу. Детальніша робота з працями згаданих авторів буде суттєвим внеском до розгляду проблеми «Гете та релігія».

Список використаної літератури

1. Аникст А. А. Художественный универсализм Гёте / А. А. Аникст // Вопросы литературы. – 1982. – № 2. – С. 54–83 ; Anikst A. A. Khudozhestvennyu universalizm Gete / A. A. Anikst // Voprosy literatury. – 1982. – № 2. – S. 54–83.
2. Вильмонт Н. Н. Комментарии / Н. Н. Вильмонт // Гете Й. В. Поэзия и правда / Й. В. Гете ; пер. с нем. Н. Ман. – Москва : Художественная литература, 1969. – С. 561–605 ; Vilmont N. N. Kommentarii / N. N. Vilmont // Gete Y. V. Poeziya i pravda / Y. V. Gete ; per. s nem. N. Man. – Moskva : Khudozhestvennaya literatura, 1969. – S. 561–605.
3. Жирмунский В. М. К вопросу о классовом самоопределении Гете в историческом освещении // Жирмунский В. М. Из истории западно-европейских литератур / В. М. Жирмунский. – Ленинград : Наука, 1981. – С. 30–61 ; Zhirmunskiy V. M. K voprosu o klassovom samoopredelenii Gete v istoricheskom osveshchenii // Zhirmunskiy V. M. Iz istorii zapadno-evropeyskikh literatur / V. M. Zhirmunskiy. – Leningrad : Nauka, 1981. – S. 30–61.
4. Конради К. О. Гете. Жизнь и творчество : пер. с нем. / К. О. Конради ; предисл. и общ. ред. А. Гугнина. – Москва : Радуга, 1987. – Т. 1 : Половина жизни. – 592 с. ; Konradi K. O. Gete. Zhizn i tvorchestvo : per. s nem. / K. O. Konradi ; predisl. i obshch. red. A. Gugnina. – Moskva : Raduga, 1987. – T. 1 : Polovina zhizni. – 592 s.
5. Лагутина И. Н. Символическая реальность Гете : Поэтика художественной прозы / И. Н. Лагутина. – Москва : Наследие, 2000. – 280 с. ; Lagutina I. N.

Simvolicheskaya realnost Gete : Poetika khudozhestvennoy prozy / I. N. Lagutina. – Moskva : Nasledie, 2000. – 280 s.

6. Яровий О. Віра Кобзаря [Електронний ресурс] / О. Яровий // Україна Православна : Офіційний сайт Української Православної Церкви. – Режим доступу : http://pravoslavnye.org.ua/2004/04/o_yaroviy_vra_kobzarya/; Yaroviy O. Vira Kobzaria [Elektronnyi resurs] / O. Yaroviy // Ukraina Pravoslavna : Ofitsialnyy sayt Ukrainскоy Pravoslavnoy Tserkvi. – Rezhim dostupu : http://pravoslavnye.org.ua/2004/04/o_yaroviy_vra_kobzarya/.

7. Goethe J. W. Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit / J. W. Goethe. – Band 13. – Berlin und Weimar : Aufbau-Verlag, 1967. – 1050 s.

8. Niggel G. Biblische Welt in Goethes Dichtung / G. Niggel // Biblia a literatura / pod red. S. Sawickiego, J. Gotfryda. – Lublin : Wydawnictwo towarzysztwa naukowego katolickiego uniwersytetu Lubelskiego, 1986. – S. 223–238.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2019.

H. Shevtsiv

«POETRY AND TRUTH» BY J. W. GOETHE: THE BIBLE AS THE SOURCE OF AUTOBIOGRAPHER'S SPIRITUAL IMAGE

The article is dedicated to investigation the Bible's influence on the Goethe personality development. It should be said that literary studies on the topic under consideration are related to 1) Goethe's artistic creativity as a historical impact made by the Bible; 2) Goethe's attitude towards the Bible as the key to understanding his artistic creativity.

It is known that Goethe borrowed the scenes and characters from the Bible in his early works. The mature works of Goethe represent the Bible scenes through a prism of personal understanding of the world and God. It brings up elements of pantheism, atheism, gnostic and Christian motives. Goethe's memories of his early attitude towards the Bible and religion are analyzed. In his young age he noticed that the book has specific contradictions.

Goethe's memories of his first communion are analyzed in detail. Goethe recalls his studying of the God's word, emphasizing Protestantism righteous moral of that time. According to him, it was one of the reasons for young people to separate from the official church in that time. It is underlined that it was Herder who proved the Bible to be poetic to Goethe. However, the Bible was not able to answer a lot of Goethe's questions, thus he would turn to physiognomy, botany, chemistry, optics, astrology and minerology. He also used alchemy and magic, which were considered by the Orthodox Christians not as credible sources of knowledge but on the contrary as opposing to divine knowledge. The true religion of Goethe correlates with neither a confession nor a religious canon.

On the basis of «Poetry and Truth» analysis the author's religious beliefs development was observed. It is stated that due to some religious issues Goethe and Lili Schönemann engagement was broken. Goethe's own religion was based on Neoplatonism. It incorporates elements of different philosophy systems with pantheism ideas in prevail. Goethe did not take Christianity, however, he highly appreciated its influence on the Western culture.

There are no critical moments in Goethe's religious beliefs. The main stages in their development were evangelic roots, early orthodoxy criticism, pietism influence and hermetic traditions. Different points of view of Ukrainian, Russian and German scholars on Goethe's mature views are generalized.

Key words: *autobiography, author, the Bible, confession, memory, episode, belief, religion, Christianity.*

ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.16'373.2

А. М. Гладченко
Т. А. Івасишина
О. С. Комарова

СПЕЦИФІКА РОДОВОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ЗВАНЬ У СЛОВАЦЬКІЙ, ЧЕСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглянуто іменники на позначення військових звань у словацькій, чеській та українській мовах, окреслено межі тематичного поля військових звань у семантичному і функціональному планах, визначено словотвірну структуру військових звань та розбіжності родової диференціації в різних мовах.

Ключові слова: *військові звання, фемінативи й маскулізми, родова диференціація.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-163-169

Військова лексика як репрезентант професійної сфери є предметом вивчення різнопланових наукових розвідок: шляхи та способи творення військових термінів (Л. Ткачова, В. Кондрашов, Е. Ожогін; Дж. Алджео, Ф. Шварц), лінгвальні та екстралінгвальні аспекти формування і функціонування військової термінології (Т. Михайленко, В. Шевчук; А. Єдлічка), проблеми визначення військового сленгу і його перекладу (В. Балабін, Г. Судзиловський; П. Діксон), когнітивні передумови виникнення військової лексики (І. Андрусак, Г. Бучина, Л. Венедиктова, М. Кошкова), історико-генетичний аспект військових звань і посад, функціонування сучасної військової терміносистеми на семантичному, лексичному, словотвірному рівнях (Л. Туровська).

Військова лексика, на думку Д. Василенко, становить сукупність поєднаних спільним змістом мовних одиниць, що відбивають поняттеву, предметну та функціональну схожість явищ, які вони позначають. До військової лексики належать слова та словосполучення, які передають специфічні військові поняття, а також слова, що функціонують у межах збройних сил [1, с. 1–9].

Актуальність пропонованої статті зумовлена потребами сучасних номінативних процесів, які характеризуються паралельним утворенням фемінативів та маскулізмів у системі імен. Назви військових звань, зокрема їхня семантична, словотвірна структура та особливості функціонування перебували поза увагою дослідників.

Мета статті – розглянути специфіку родової диференціації військових звань у словацькій, чеській та українській мовах. Відповідно до мети визначено **завдання**: розглянути іменники на позначення військових звань у словацькій, чеській та українській мовах; виявити подібності й розбіжності родової диференціації в різних мовах; окреслити межі тематичного поля військових звань у семантичному і функціональному планах, визначити типову словотвірну структуру військових звань.

Військова термінологія як одна з найдавніших сфер суспільного життя пов'язана із загальноновживаною лексикою: певні військові терміни є наслідком її термінологізації. Запозичення іншомовних лексичних одиниць у військовій сфері спричинене

як внутрішньомовними (необхідністю позначення нових понять і реалій), так і екстралінгвальними чинниками (етапами розвитку військових галузей і мовними контактами, що відбуваються під час війн та військових конфліктів) [1, с. 14].

Специфікою маскулізмів лексико-семантичної групи «військові звання» є запозиченість, властива як для словацької, чеської, так і для української мов. Так, на прикладі української мови маємо:

Адмірал – запозичене з німецької мови у XVIII столітті, німецьке *Admiral* через французьке посередництво (французьке *admiral* (XVI ст.) запозичене з арабської мови, де позначало «командир транспорту» (титул начальника арабського транспортного флоту, що в середньовіччі курсував між Північною Африкою й Андалузією). За словником Фасмера, французька форма *admiral* виникла через неправильне зближення з первісною *amiral* «дивуватися, захоплюватися» або з латинською *admiralius* «адмірал» від латинського *admirari* «дивуватися, захоплюватися» [5, с. 49].

Генерал – відоме з XVIII століття. Походить із німецької *General*, що з французького *général* «військове звання», яке виникло внаслідок скорочення атрибутивного сполучення *capitaine général* «загальний, старший, капітан», а французьке *général* «загальний» запозичене з латинської мови *generalis* «належний родові, спільний, загальний», що утворене від латинського *genus* (*generis*) «рід» [5, с. 494].

Полковник – походить від іменника *полк* «військова одиниця із самостійним управлінням і господарством, яка входила переважно до складу дивізії або бригади; в Україні у XVI–XVIII столітті – військова й адміністративно-територіальна одиниця». Застаріла форма *полковий* мала значення «начальник, правитель полкової області, що обирався полковою радою відкритим голосуванням і затверджувався гетьманським універсалом; командир полку». Іменник *полк* мав значення «натовп, колона, бойовий порядок, угруповання» і походить із германських мов. Так, у французькій *folk* «народ, натовп, юрба, плем'я, рід», давньонімецькій *folk* (*folc*) «народ, загін, військо», давньоанглійській *folc* «народ, натовп» [8, с. 495].

Майор – запозичене з німецької *Major* або французької *major*, що походить від іспанського *major*, яке зводиться до латинського прикметника *major* «більший, вищий» [7, с. 363].

Капітан через російське і польське посередництво запозичене з латинської мови. Можливо, для російської мови слід прийняти посередництво італійської *capitano*, що з латинської *capitaneus* «ватажок», із первісним значенням прикметника «головний», що пов'язане з іменником *caput* «голова» [6, с. 372–373].

Лейтенант через посередництво російської та німецької мов запозичене з французької *lieutenant* «лейтенант, заступник, намісник», що є калькою з латинського словосполучення *locum tenes* «намісник, заступник» і відповідно складається з іменника *lieu* «місце, місцевість» і дієприкметника теперішнього часу *tenant* від дієслова *tenir* «тримати, держати, володіти», що походить від латинського *tenere* «тримати, держати, володіти, мати, займати» [7, с. 215].

Сержант запозичене через російське і німецьке посередництво (нім. *Sergeant*) із французької. Французьке *sergent* походить від латинського *serviens*, що у знахідному відмінку має форму *servientem* «той, що служить», пов'язаного з *servire* «служити» [9, с. 220].

Прапорщик запозичене з російської мови, похідне від застарілого «прапор, дзвінок», що вірогідно пов'язане з церковнослов'янським «прапорносець» [8, с. 555].

Солдат – трапляється в літературній мові з 1515 року. Очевидно, через російське посередництво запозичене із західноєвропейських мов. Так, німецьке *Soldat*,

голландське *soldaat*, французьке *soldat* походять від італійського *soldato* «солдат», що спочатку мало значення «який одержує жалування», що пояснюється по-різному. Переважно тлумачиться як дієприкметник від дієслова *soldare* «наймати, платити жалування», пов'язаного з іменником *soldo* «жалування, монета», що має форму множини *soldi* «гроші», який у свою чергу виводиться від латинського *solidus* «солід, золота монета». Виводять також і від латинського *solidatus* «який одержує жалування» [9, с. 346].

В українській мові запозичений характер позначився і на вираженні граматичної категорії роду, зокрема всі слова марковані значенням чоловічого роду як у мові оригіналі, так і в мові-реципієнті. На думку О. Сацюк, багато іменників запозичуються без зміни родової належності, зокрема державно-управлінські терміни латинського походження [12, с. 63]. Як відомо, саме латинські іменники чоловічого роду першої відміни спеціалізуються на позначенні професії, роду занять, етнічної ознаки. Запозичившись до лексичного складу української мови такі латинізми змінили відміну, але не рід, пор.: *poeta* – *поет*, *Persa* – *перс*.

У сучасних словацькій, чеській та українській літературних мовах родова диференціація іменників динамічна, зокрема в родовій категоризації іменника помітним явищем стає співвідносність назв осіб чоловічого й жіночого роду, що є найтипівішим і найпродуктивнішим способом творення іменників на позначення істот. Вона втілюється в суфіксальному різновиді афіксальної деривації.

У словацькій та чеській мовах жіночий рід на позначення назв професій, академічних, наукових звань тощо твориться від відповідних назв чоловічого роду, не є винятком і назви військових звань. У словацькій та чеській мовах це, зокрема, суфікси:

- ka (слов. *kapitánka*, *majorka*, чес. *kapitánka*, *majorka*);
- ice (чес. *desátnice*, *poručice*, *praporčice*);
- ička (слов. *slobodníčka*, *desiatnička*);
- yně (чес. *rotmistryně*, *vojákyne*);
- uňa (слов. *kapitánka*, *majorka*);

або безпосередньо вживання родового закінчення жіночого роду *-á-* в іменників прикметникового походження, типу: слов. *rotná*, чес. *rotná*.

Утім, для української мови суфіксальне утворення співвідносних іменників жіночого роду від іменників чоловічого роду на позначення осіб за фахом, суспільною діяльністю, національністю, територіальною належністю також є властивим, як, наприклад, *архітектор* – *архітекторка*, *депутат* – *депутатка*, *прем'єр* – *прем'єрка*, *економіст* – *економістка*, на військову сферу це не поширилося.

А. Дементьев пояснює причини відсутності форм жіночого роду від іменників чоловічого роду на позначення військових звань тим, що певна спеціальність характерна насамперед для чоловіків, і переважно це назви військових звань та назви осіб за військовими спеціальностями, складами й родами військ: *адмірал*, *генерал*, *снайпер* тощо [4, с. 13–14].

Мовна відтворюваність бінарних протиставлень у період утворення назв за родом занять не була зумовлена суспільними потребами: у зв'язку з чіткою диференціацією виробничої зайнятості виконавців дії вказівка на стать мала не визначальний, а супровідний характер, була схематичною: сема особи-діяча + сема чоловічої статі. Однак «співвідношення жіночих і чоловічих форм як немаркованих становить співвідношення, що зумовлено історично, а процес втягування найменувань осіб незалежно від їх морфологічного вигляду у сферу синтаксичної родостатєвої кореляції є аналогічним у будь-який історичний період розвитку мови» [11, с. 4].

XX–XXI століття характеризується появою жінок у професіях, доступ до яких раніше для них був формально чи неформально заборонений, що у свою чергу знайшло відбиття і в мовних процесах. На засвоєння чи незасвоєння нових лексем та прийняття їх мовцями впливають як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні чинники. Зокрема, чеські мовознавці звертають увагу на те, що навіть коли нові лексеми (йдеться про жіночі форми назв осіб) спочатку сприймаються незвично, але вони утворені за правилами чеської мови, їх засвоєння є лише справою часу [14, с. 247].

Починаючи з 2000-х років у Словацькій Республіці та Чеській Республіці розроблено довгострокові плани з набору осіб жіночої статі до збройних сил. На сьогодні професійні жінки-військові є невіддільною складовою збройних сил в обох країнах. Вони працюють на різних посадах і мають різні військові звання. Оскільки, як було зазначено вище, за правилами словацького та чеського правописів утворення військових звань жіночого роду не становить жодних труднощів та є нормативним, з появою в суспільстві таких реалій, з'явилися нові лексичні одиниці, які почали активно вживатися в словацькій та чеській мовах. Наприклад, у словацькій мові:

Plukovníčka Christine Poussineauová popri spolupráci v zahraničných operáciách zároveň vysoko ocenila súčinnosť Slovenska a Francúzska pri budovaní Centra výnimočnosti NATO ... (<https://www.mod.gov.sk>).

Profesionálna **vojačka** musela problémové statusy vysvetľovať svojim nadriadeným. Po poslednej reportáži z FB profilu pani **majorky** zmizli niektoré, no zďaleka nie všetky problémové statusy (<https://www.noviny.sk>).

Máme dnes v Ozbrojených silách jednu **plukovníčku**, dve **podplukovníčky** a 23 **majoriek**. Dnešný deň sme sa snažili urobiť výnimočným pre naše ženy, **príslušníčky** Protiletadlovej raketovej brigády, vzhľadom k tomu, že nadchádza Medzinárodný deň žien (<http://www.ustreps.sk>).

Už tradične v Levoči nechýbala **desiatnička** Tatiana Riljaková s deťmi z ružomerskej základne MOKIS, **slobodnička** Anna Blanáriková z roty podpory velenia topolčianskej mechanizovanej brigády, **rotná** Silvia Simová z michalovského mechanizovaného práporu... Mariánska hora priťahuje aj poslucháčku AOS v Liptovskom Mikuláši Ivanu Vihod'ovú, ktorá bude už 7. júla vyradená ako čerstvá **poručička** (<https://www.mod.gov.sk>).

У чеській мові:

Porotu se snažila zaujmout **vojínka** Armády Spásy Olga Zurnáková z Brna, která je silně věřící (<https://www.blesk.cz>).

Vojačka, narozená v roce 1990, v pondělí v Litvě utrpěla lehká zranění nohy a rukou při hodů ručním granátem, který vybuchl ve vzduchu (<https://www.parlamentnilisty.cz>).

Profesionální **vojákyňe** se účastní českých i zahraničních cvičení a misí, pracují v terénu i v laboratořích (<https://archiv.ihned.cz>).

Svobodnice, jejímž úkolem je obsluha minometu, dvojnásobná máma a nově také třetí nejlepší judistka na světě (<https://www.facebook.com/Armada>).

Americká **desátnice** Sabrina Harmanová (27) půjde na šest měsíců do vězení za týrání iráckých vězňů v trestnici Abú Ghrajb v Iráku (<https://www.novinky.cz>).

Psí veterán Athos, který před šesti lety málem nepřežil v Afghánistánu výbuch rakety, si následky zranění nese dodnes, ...řekla v úterý **četařka** a starší kynolog centra Lenka Szymaszová (<https://www.lidovky.cz/domov>).

Rotná Courtney se stala první pilotkou bezpilotních letadel drone amerického letectva (<https://www.lidovky.cz/svet/drony>).

A právě proto jsme **brigádní generálku** Lenku Šmerdovou požádali o rozhovor (<http://www.acr.army.cz>).

Já jsem teď od 1. listopadu **rotmistryně** (<https://hradec.rozhlas.cz>).

U stanoviště *praporčice* Anny Procházkové z Krajského vojenského velitelství Zlín se z dětí stávaly neidentifikovatelné osůbky díky ochrannému obleku (<https://zlinsky.denik.cz>).

V prostoru, kde psy převážíme, je mimo jiné nezávislé topení na dálkové ovládání a klimatizace i větrání stropním světélkem a bočními okny,“ popsala komfort mluvčí Velitelství ochranné služby Vojenské policie *poručice* Nikola Hájková (<http://www.mocr.army.cz/informacni-servis>).

Kapitánka české armády Magdalena Dvořáková byla v pondělí v americkém Norfolku korunována královnou festivalu, kterým město tradičně oslavuje přítomnost vojáků NATO (<https://tn.nova.cz/clanek>).

Majorka Vlastimila Cyprisová z oddělení komunikace s veřejností Generálního štábu AČR získala čestný titul Lady Pro (<http://www.acr.army.cz>).

V české armádě slouží dvanáct procent žen, což Česko řadí na čtvrté místo v NATO. Teď má vojsko první ženu, která dosáhla hodnosti *plukovnice* (<https://zpravy.aktualne.cz>).

За правилами словацького й чеського правописів утворення військових звань жіночого роду не становить жодних труднощів та є нормативним, про що свідчать наукові доробки словацьких і чеських мовознавців (Ф. Шварц, М. Кошкова). Як зауважує І. Шпітько, з огляду на наявність сприятливих позалінгвальних чинників продукування фемінітивів у споріднених слов'янських мовах не однаково [13, с. 383].

На відміну від словацької та чеської мов, українська офіційно-ділова мова щодо жіночих відповідників маскулізмів стриманіша і порівнянні з розмовно-побутовою, що зумовлено, на думку І. Воловенко, тим, що йдеться насамперед про офіційно встановлену посадову особу без відношення до статі, тоді як розмовно-побутове мовлення визначає однією формою не тільки рід діяльності, а й стать [3, с. 146]. В українському розмовному мовленні поширені номінативи жіночого роду, утворені від відповідних іменників чоловічого роду, де особливу активність в утворенні похідних виявляє суфіксом **-к-**. До пасивних формантів переходять суфікси **-ш-**, **-ис-** (*директор – директорка, директорша, директриса*) [2, с. 91].

А. Загнітко зауважує, що жіночі відповідники деяких іменників чоловічого роду на позначення особи не можливі у продукуванні, оскільки суфікс «фемінативності» зреалізував інше значення, позбавивши можливості функціонування родових корелятивів, напр.: *пілот – пілотка; матрос – матроска* тощо. Водночас відповідник жіночого роду може позначати особу, проте з іншим лексичним значенням: *солдат – рядовий військовослужбовець сухопутних військ; військовослужбовець взагалі та солдатка – дружина солдата; вдова солдата, подібно капітан – капітанша, генерал – генеральша* [10, с. 165].

Отже, можемо дійти **висновку**, що раніше військові звання були характерні для чоловічої сфери діяльності, на що сьогодні вказує граматичне значення чоловічого роду, притаманне як словацькій, чеській, так і українській мовам. Попри тенденцію до формування співвідносних іменників чоловічого й жіночого роду на позначення осіб за фахом, суспільною діяльністю, національністю, територіальною належністю тощо, родової диференціації іменників на позначення військових звань в українській мові не зафіксовано, на відміну від словацької та чеської мов, в яких утворення співвідносних іменників жіночого роду від іменників чоловічого роду на позначення таких реалій є загальноприйнятим та широковживаним. Вважаємо, що оскільки в українській мові так само, як у словацькій та чеській мовах, правилами граматики передбачено можливість утворення відсубстантивних дериватів жіночого роду, не слід уникати їх і у військовій сфері. Зазначене може бути предметом подальших наукових пошуків.

Список використаної літератури

1. Василенко Д. В. Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Дмитро Володимирович Василенко ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2008. – 22 с. ; Vasylenko D. V. Rozvytok slovnykovoho skladu anhliiskoi movy viiskovoi sfery XX – pochatku XXI stolittia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Dmytro Volodymyrovych Vasylenko ; Donetskyi natsionalnyi universytet. – Donetsk, 2008. – 22 s.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська ; за ред. І. Р. Вихованця. – Київ : Пульсари, 2004. – 400 с. ; Vukhovanets I. R. Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy / I. R. Vukhovanets, K. H. Horodenska ; za red. I. R. Vukhovantsia. – Kyiv : Pulsary, 2004. – 400 s.
3. Воловенко І. В. Диференціація родової належності нових іменників на позначення осіб в українській літературній мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Ірина Володимирівна Воловенко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманов. – Київ, 2010. – 189 с. ; Volovenko I. V. Dyferentsiatsiia rodovoi nalezhnosti novykh imennykiv na roznachennia osib v ukrainskii literaturnii movi : dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 / Iryna Volodymyrivna Volovenko ; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanov. – Kyiv, 2010. – 189 s.
4. Дементьев А. А. О женских соответствиях к мужским в наименованиях действующих лиц / А. А. Дементьев // Русский язык в школе. – 1954. – № 6. – С. 11–16 ; Dementev A. A. O zhenskikh sootvetstviyakh k muzhskim v naimenovaniyakh deystvuuyushchikh lits / A. A. Dementev // Russkiy yazyk v shkole. – 1954. – № 6. – S. 11–16.
5. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – Київ : Наук. думка, 1982. – Т. 1 : А–Г. – 632 с. ; Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : v 7 t. / hol. red. O. S. Melnychuk. – Kyiv : Nauk. dumka, 1982. – Т. 1 : А–Н. – 632 s.
6. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – Київ : Наук. думка, 1985. – Т. 2 : Д–Копці. – 572 с. ; Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : v 7 t. / hol. red. O. S. Melnychuk. – Kyiv : Nauk. dumka, 1985. – Т. 2 : D–Koptsi. – 572 s.
7. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – Київ : Наук. думка, 1989. – Т. 3 : Кора–М. – 553 с. ; Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : v 7 t. / hol. red. O. S. Melnychuk. – Kyiv : Nauk. dumka, 1989. – Т. 3 : Kora–M. – 553 s.
8. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – Київ : Наук. думка, 2003. – Т. 4 : Н–П. – 657 с. ; Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : v 7 t. / hol. red. O. S. Melnychuk. – Kyiv : Nauk. dumka, 2003. – Т. 4 : N–P. – 657 s.
9. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – Київ : Наук. думка, 2006. – Т. 5 : Р–Т. – 705 с. ; Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy : v 7 t. / hol. red. O. S. Melnychuk. – Kyiv : Nauk. dumka, 2006. – Т. 5 : R–T. – 705 s.
10. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови : морфологія / А. П. Загнітко. – Донецьк, 1996. – 437 с. ; Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy : morfolohiia / A. P. Zahnitko. – Donetsk, 1996. – 437 s.
11. Копелиович А. Б. Семантико-грамматическое развитие категории рода в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Август Борисович Копелиович ; Моск. гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина. – Москва, 1971. – 20 с. ; Kopeliovich A. B. Semantiko-grammaticheskoe razvitie kategorii roda v sovremennom russkom yazyke : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk / Avgust Borisovich Kopeliovich ; Mosk. gos. ped. in-t im. V. I. Lenina. – Moskva, 1971. – 20 s.

12. Сацюк О. В. Особливості формування та розвитку понятійного апарату державного управління: дис. ... канд. філол. наук: спец. 25.00.01 / Ольга Володимирівна Сацюк; Національна академія державного управління при Президенті України. Київ, 2008. – 311 с.; Satsiuk O. V. Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku poniatiiinoho aparatu derzhavnoho upravlinnia: dys. ... kand. filol. nauk: spets. 25.00.01 / Olha Volodymyrivna Satsiuk; Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy. Kyiv, 2008. – 311 s.

13. Шпітько І. М. Фемінитиви з формантом *-ка* в українській і словацькій мовах / І. М. Шпітько // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – 2010. – Т. 18, вип. 16. – С. 383–388; Shpitko I. M. Feminityvy z formantom *-ka* v ukrainskii i slovatskii movakh / I. M. Shpitko // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriia «Movoznavstvo». – 2010. – Т. 18, вып. 16. – С. 383–388.

14. Kuchař J. Ze života slov / J. Kuchař // Naše řeč. – 1960. – Ročník 43, číslo 7–8. – S. 247–248.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2019.

A. Hladchenko

T. Ivasyshyna

O. Komarova

SPECIFIC NATURE OF GENDER DIFFERENTIATION OF MILITARY RANKS IN THE SLOVAK, CZECH AND UKRAINIAN LANGUAGES

The topicality of the study is determined by the needs of modern nominative processes, which are characterized by the parallel formation of feminist and masculinist in the system of names. Names of military ranks, in particular their semantic, word-formation structure and features of functioning, were beyond the attention of researchers.

The purpose of the article is to consider the specific nature of gender differentiation of military ranks in the Slovak, Czech and Ukrainian languages. According to the goal, the following objectives are defined: to consider the nouns on the designation of military ranks in the Slovak, Czech and Ukrainian languages; to find out the similarities and differences of gender differentiation in different languages; outline the boundaries of the thematic field of military ranks in semantic and functional plans, define the typical word-formation structure of military ranks.

It has been determined that earlier military titles were characteristic of the male sphere of activity, as indicated today by the grammatical significance of the masculine genus, which is typical of the Slovak, Czech and Ukrainian languages. According to the rules of the Slovak and Czech spelling, the formation of military ranks of the female genus is not a problem and is normative, as evidenced by the scientific achievements of Slovak and Czech linguists.

Despite the tendency to form correlative nouns of the masculine and feminine genres to denote individuals in their specialty, social activity, nationality, territorial affiliation, etc., the gender differentiation of nouns in the designation of military ranks in the Ukrainian language has not been documented, unlike the Slovak and Czech languages, in which the formation the correlative nouns of the female genus from the nouns of the masculine genus to denote such realities are generally accepted and widely used.

We believe that, since in the Ukrainian language, as well as in the Slovak and Czech languages, the rules of grammar provide the possibility of formation from substitutable derivatives of the female genus, they should not be avoided in the military sphere. This can be the subject of further scientific research.

Key words: military ranks, feminist and masculinist, gender differentiation.

УДК 811.111'42

Н. Є. Доронкіна

ІЄРАРХІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ У ЖАНРІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ СТАТТІ

У статті розглядається семантична структура наукових творів у жанрі науково-технічної експериментальної статті у контексті панаргументативного підходу на прикладі статті T. Green et al. «Talker intelligibility differences in cochlear implant listeners». У якості інструменту аналізу обрано теорію риторичної структури. Авторка намагається розширити сферу використання риторичних структур.

Ключові слова: риторичне відношення, риторична структура, теза, підстава, підтримка, дані, кваліфікатор, обмежувач.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-170-175

Постановка проблеми. Питання жанрової стратифікації наукового дискурсу та характеристика окремих жанрів привертає увагу багатьох дослідників. Зокрема, сукупність англomовних науково-експериментальних статей складають дискурс, який відносять до аргументативного типу.

У 80-ті роки минулого століття з'явилася теорія риторичної структури (далі ТРС) У. Манна та С. Томпсон, яка слугує зручним інструментом аналізу тексту, як результату фіксації дискурсу, що відбивається у риторичному графі. На базі ТРС з'явилась низка моделей наукового дискурсу (ScholOnto, ABCDE, SWAN, SALT) призначенням яких, зокрема, є полегшення комп'ютерної обробки інформації та автоматична побудова анотації.

На відміну від застосованих підходів до побудови моделей, ми вважаємо науковий дискурс різновидом аргументативного. **Метою даної статті** слугує аналіз аргументативної структури творів названого жанру.

Втім, в рамках ТРС неможливо побудувати суперструктуру, оскільки риторичний граф відбиває семантичну структуру лише певного фрагмента тексту. **Актуальність статті** зумовлена можливістю розширити сферу застосування ТРС, оскільки кожний розділ науково-технічної статті складається з тематичних блоків, перелік яких належить до обмеженого списку, що дозволяє зробити узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дискурс побудований ієрархічно і на кожному ярусі ієрархії в рамках ТРС застосовується той самий набір риторичних відношень (далі РВ). Більшість з них асиметричні, тобто одна з одиниць, головна, називається яром, а інша – сателітом. Інші відношення симетричні, тобто з'єднують ядра. Розділяють два дискурсивних рівні та відповідно дві групи відношень:

- об'єктні РВ, що характеризують стан справ у реальному світі;
- презентаційні РВ, які описують події у дискурсі та впливають на читача [1, с. 89–90; 3, с. 243–250]. Кожне РВ характеризується своєю семантичною функцією. В результаті риторичну структуру представляють у вигляді риторичного графу. До початкового набору, запропонованого авторами теорії додаються нові відношення. На даний момент відомо близько 30 РВ, у тому числі несиметричні: Свідectво (Evidence), Поступка (Concession), Деталізація (Elaboration), Мотивація

(Motivation), Волітивний Результат (Volitional Result), Умова (Condition), Оцінка (Evaluation), Обґрунтування (Justify), Обставина (Circumstance), Фон (Background), Вирішення (Solutionhood), Волітивна Причина (Volitional Cause), Неволітивний Результат (Non-Volitional Result), Альтернатива (Otherwise), Переформулювання (Restatement), Антитеза (Antithesis), Забезпечення Можливості (Enablement), Неволітивна Причина (Non-Volitional Cause), Ціль (Purpose), Інтерпретація (Interpretation), Резюме (Summary), Джерело (Source), Засіб (Means), Необумовленість (Unconditional), Негативна Умова (Unless), Підготовка Повідомлення (Preparation); Симетричні: Послідовність (Sequence), Протиставлення (Contrast) та Кон'юнкція (Joint), Диз'юнкція (Disjunction), Багатоядерне переформулювання (Multinuclear Restatement), Перелік (List) та інші.

Дискурс науково-технічних статей належить до аргументативного типу, оскільки однією з цілей написання такої статті є переконання читача у правильності зробленого висновку, що свідчить про наявність аргументації на рівні всієї статті. Висновок як головна теза аргументації спирається на низку другорядних тез, які також спираються на тези нижчого рівня і так далі. Таким чином, аргументація всієї статті представляється у вигляді ієрархічної побудови, нижчий рівень якої, представлений аргументативними фрагментами, що формують локальну аргументацію.

Крім того, оскільки анотація коротко характеризує статтю, то її аргументація знаходить в ній своє відбиття. Отже, існують три яруси аргументації науково-технічних статей з різним ступенем деталізації.

Фрагменти дискурсу об'єднуються, формуючи макроструктуру. Використовуючи макроправила, ми отримуємо тематичні блоки. Попри наявність фіксованого набору тем, притаманних розділам науково-технічної статті, у кожному конкретному випадку макроструктура унікальна.

На відміну від унікальної для кожної статті аргументації на рівні мікроструктури та макроструктури кожного розділу, аргументація на рівні цілого твору та на рівні анотації має універсальні риси, що визначається змістом статті.

Інформація у статті тематично розташована за принципом: проблема-розв'язання, тому аргументація розпадається на дві частини. По-перше, автор у вступному розділі формулює проблему та обґрунтовує доцільність досліджень, а по-друге, у інших розділах тіла статті читача переконують у правильності висновків. Доцільність була причиною наміру провести дослідження, в результаті чого були зроблені висновки, проте правильність висновків від доцільності досліджень не залежить.

Вступний розділ присвячений обґрунтуванню доцільності досліджень. Автор обирає стратегію обґрунтування, створюючи логічні зв'язки між проблемою, недоліками існуючих методів її розв'язання або їх відсутністю, перевагами запропонованого авторами статті методу та іншими темами. Тобто, зміст розділу містить підтвердження думки про доцільність досліджень.

Попри те, що список тем, яких торкається автор науково-технічної статті у вступному розділі обмежений, унікальність кожного випадку визначається їх комбінацією та ступенем деталізації. Однак список РВ між тематичними блоками також обмежений, хоча припускає різні інтерпретації (Таблиця 1).

Таблиця 1.

Риторичні відношення між тематичними блоками у вступному розділі

Тематичний блок 1	Тематичний блок 2	Можливі риторичні відношення між ними
Опис проблеми	Мета даного дослідження	Обґрунтування Розв'язання Ціль
Стан справ у даній галузі	Тема даного дослідження	Фон
Опис наявних методів розв'язання проблеми	Недоліки наявних методів розв'язання проблеми	Поступка
Недоліки наявних методів розв'язання проблеми	Метод розв'язання, запропонований автором статті	Обґрунтування Розв'язання Ціль

З точки зору аргументації другу частину можна розділити надвоє:

- розділ, що описує матеріали та методи, готує Дані для аргументації;
- власне аргументації відбуваються у блоці, що містить виклад результатів, дискусію та висновки.

Зміст та складність другої частини залежить від характеру досліджень. У статтях, що присвячені лише практичним дослідженням, послідовність дій складається зі спостереження, пояснення результатів та висновку у вигляді гіпотези (Таблиця 2). Стаття T. Green et al. «Talker intelligibility differences in cochlear implant listeners» [4] доповідає про експерименти, які були частиною дослідницької програми. Вчені вивчали розбірливість мовлення у людей з нормальним слухом та у користувачів кохлеарних імплантів. У даному випадку крім можливого імпліцитного висновку у розділі подяк у таблиці представлено ймовірну імпліцитну оцінку вхідних даних, ходу експерименту та процедури обробки результатів.

Таблиця 2.

**План статті T. Green et al.
 «Talker intelligibility differences in cochlear implant listeners»**

Розділ	Зміст	Висновки
1. Introduction	<u>Проблема</u> : Фактори, які впливають на розбірливість мовлення для слухачів з нормальним слухом та користувачів кохлеарних імплантів недостатньо досліджені. <u>Запропоновано</u> проведення низки експериментів з метою порівняння сприйняття розбірливості мовлення різних груп людей для слухачів з нормальним слухом та користувачів кохлеарних імплантів.	Дослідження доцільні.
2. Methods 2.1 Stimuli 2.3 Participants 2.2 Speech Processing 2.4 Design and Procedure	Опис індивідуальних характеристик піддослідних та мовленнєвого матеріалу, який вони слухали. Опис ходу експерименту та процедури обробки даних.	

Продовження Таблиці 2

3. Results	Опис та аналіз результатів вимірів окремо для кожного виду мовленнєвого матеріалу.	На здатність розпізнавати мовлення для користувачів кохлеарних імплантатів впливають ті самі фактори, що і для людей з нормальним слухом.
4. Discussion		
Acknowledgments	Подяка всім учасникам експериментів. Інформація про лікарню та організацію, яка надавала допомогу. Назва програми, частиною якої було дане дослідження.	Можливий імпліцитний висновок: дослідження важливе.

У термінах моделі С. Тулміна [2, с. 274–277] аргумент містить такі компоненти, як:

- дані, істинність яких не викликає сумніву;
- теза, в істинності якої потрібно переконати співрозмовника;
- підстава, тобто твердження, що веде від даних до тези;
- підтвердження, на базі якого діє підстава;
- обмежувач, що описує область дії аргументації;
- кваліфікатор, який характеризує ступінь впевненості автора в істинності тези.

У даному випадку має місце індуктивна аргументація, оскільки теоретичні припущення зроблені на основі результатів експериментів. На відміну від попередньої статті, зміст розділу подяк не виконує ролі Підтримки, оскільки свідчить про важливість дослідження, а не про правильність висновків.

Отже, аргументація даної статті також складається з двох етапів, як це показано нижче

Перший етап	Обґрунтування доцільності
Другий етап	
Дані + Підтримка	Результати експериментів
Підстава + Теза	Висновки

Аргументація на рівні статті знаходить своє відбиття також в анотації, що створюється за певною схемою, яка стисло відбиває послідовність викладу інформації у статті [5, с. 109]. Ступінь деталізації та розмір анотації, що відповідає вимогам конкретного наукового видання, визначає рівень експліцитності його аргументації.

Висновки. 1. Коли риторичні відношення встановлюються між великими фрагментами тексту, їх кількість зростає. Втім цей факт не є недоліком ТРС. 2. Аргументація науково-технічної статті є трирівневою побудовою. На нижчому рівні має місце локальна аргументація, у якій залучені аргументативні фрагменти, що об'єднуючись складають тематичні блоки. Висновки, викладені у відповідному розділі статті слугують Тезою аргументації на рівні статті.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з виявленням особливостей композиційно-мовленнєвих форм у науково-технічних статтях у контексті ТРС та їх ролі в аргументації.

Список використаної літератури

1. Палатовская Е. В. Дискурсивный анализ и теория риторической структуры / Е. В. Палатовская // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного

лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. – 2014. – Вип. 29. – С. 89–95 ; Palatovskaia E. V. Dyskursyvnyi analiz y teoryia rytorycheskoi struktury / E. V. Palatovskaia // Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO Kyivskoho natsionalnoho lnhvystychnoho universytetu. Filolohiia, pedahohika, psykholohiia. – 2014. – Vyp. 29. – S. 89–95.

2. Филиппов К. А. Лингвистика текста : курс лекций / К. А. Филиппов. – 2-е изд., испр. и доп. – Санкт-Петербург : изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2007. – 329 с. ; Fylyppov K. A. Lnhvystyka teksta : kurs lektsyi / K. A. Fylyppov. – 2-e yzd., yspr. y dop. – Sankt-Peterburh : yzd-vo Sankt-Peterburhskoho un-ta, 2007. – 329 s.

3. Mann W. C. Rhetorical structure theory : toward a functional theory of text organization / W. C. Mann, S. A. Thompson // Text. Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse, – 1988. – Vol. 8, Issue 3. – P. 243–281.

4. Talker intelligibility differences in cochlear implant listeners [Electronic resources] / T. Green, S. Katiri, A. Faulkner, S. Rosen // Journal of the Acoustical Society of America. – 2007. – Vol. 121, № 6. – Mode of access : <http://scitation.aip.org/content/asa/journal/jasa/121/6/10.1121/1.2720938>

5. Teufel S. Argumentative Zoning : Information Extraction from Scientific Text / S. Teufel. – Edinburgh : University of Edinburgh, 1999. – 352 p.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019.

N. Doronkina

HIERARCHY OF ARGUMENTATION IN THE GENRE OF TECHNICAL RESEARCH PAPER

The problem of genre determination in scientific discourse is of great interest. In particular one of genre characteristics is its superstructure. The technical research papers together create a discourse which is considered as an argumentative type. The existing models of scientific discourse don't build it to the full extent. Conversely the given article is focused on the genre structure in regard to argumentation. The S. Toulmin's model of argument, consisting of such elements as claim, ground, warrant, backing, rebuttal and qualifier, is used in the article.

Rhetorical Structure Theory (RST) is known to be a linguistically useful method for analyzing the discourse structure by way of establishing the rhetorical relations between parts of text in the form of rhetorical graph. The set of relations is the same for text fragments of any size. RST doesn't make possible to describe a superstructure in the general case. However, any text of a technical research paper consists of standard units. Thus, the author tries to describe the relations between them.

The chapters of a technical research paper are specified determining the features of argumentation inside each of them. Local arguments compose microstructure of an argumentative discourse. The fragments of argumentation are united into topic-based unit. Each chapter of scientific paper includes one or more units. Although the rhetorical relations between the units are supposed to have a number of variations, there are some of them that are most commonly used.

Thus, the macrostructure of an argumentative discourse is created by means of recursive repetition of the procedure. The result is the macrostructure of the literary writing since the main idea of any scientific writing is reflected in its abstract. Therefore the genre of a technical research paper is characterized by its three-level argumentative structure. The conclusions of a technical research paper serve as the claim of its argumentation. The argumentation in the paper devoted to talker intelligibility differences in cochlear implant listeners is used as an example.

When rhetorical relations are maintained between two large fragments of the text, their number increases. But it isn't the disadvantage of the theory because the more the number of relations is, the more detailed the analysis of semantic characteristics is.

Key words: rhetorical relation, rhetorical structure, claim, ground, warrant, backing, rebuttal.

УДК: 811.161.2'373.2

І. І. Ільченко

Н. В. Ісачук

ОНІМИ – ПОКАЗНИКИ ІСТОРИКО-ХУДОЖНЬОГО ХРОНОТОПУ ЗБІРКИ В. ЧАБАНЕНКА «САВУР-МОГИЛА»

У статті досліджено специфіку онімів збірки легенд та переказів В. А. Чабаненка «Савур-могила». Розглянуто ономастичні класи, які становлять невіддільну складову мікросвіту художнього твору і є важливим засобом для створення ефекту реальності та вірогідності описуваних подій, правдивості культурно-побутового фону.

Ключові слова: антропонім, гідронім, онім, ономастикон, топонім, хронотоп.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-175-182

Постановка проблеми. Особливість оповіді у фольклорному тексті генетично пов'язана зі своєрідністю його часопросторової організації. У текстах легенд та переказів Нижньої Наддніпряни «Савур-могила», записаних В. Чабаненком, визначальним засобом хронотопічної організації твору виступають власні назви. Вони стають маркерами часових та просторових відношень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом зростає інтерес дослідників до ономастикону різних регіонів України: Л. О. Белей, С. Л. Брайченко, С. О. Вербич, Д. О. Жмурко, В. М. Калінкін, Ю. О. Карпенко, Т. В. Кравченко, І. Д. Фаріон, В. П. Шульгач. Не залишається осторонь і Запорізький край – це праці таких дослідників як Л. П. Бойко, Л. І. Дука, І. І. Ільченко, Ю. В. Кравченко, Л. М. Стовбур.

Проте й досі небагато лінгвістичних розвідок, у яких би досліджувалися структурно-семантичні особливості онімів у творчості В. А. Чабаненка, хоч загалом творча спадщина письменника була предметом наукового вивчення (праці Л. В. Денисенко, М. К. Дмитренка, М. А. Жовтобрюха, О. А. Захаренка, І. І. Ільченко, І. Я. Павленко, С. П. Самійленка, М. М. Сидоренка, Т. Г. Шевченка, В. Ф. Шевченка).

Актуальність дослідження визначається необхідністю детального аналізу літературно-художньої ономастики Запоріжжя на прикладі видатної особистості цього краю – Віктора Антоновича Чабаненка, відсутністю ґрунтовних наукових досліджень, присвячених лексико-стилістичному аналізу ономастикону збірки «Савур-могила». Теоретично важливим і актуальним видається зв'язок досліджуваної теми із загальними проблемами української ономастики.

Метою статті є лексико-стилістичний аналіз власних назв у збірці легенд та переказів «Савур-могила». Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких

завдань: виявити всі власні назви; виділити тематичні класи онімів; визначити особливості функціонування онімів у легендах та переказах.

У 1990 році В. Чабаненко видає нову збірку «Савур-могила», до написання якої його спонукали активне бажання донести до читачів культурний скарб Нижньої Наддніпряни, читацький попит та накопичений новий фольклорний матеріал. У «Передньому слові» до «Савур-могили» укладач слушно зауважує: «Часи легенд для Нижньої Наддніпряни не минули. Сьогодні на цій героїчній землі вони продовжують творитися. Колись і їм подивуються наші щасливі нащадки» [5, с. 6].

На думку І. Павленко, вже сама назва та підзаголовок «Легенди та перекази Нижньої Наддніпряни» налаштовують читача на те, що Дніпровий Низ – це історичне Запоріжжя, з яким безпосередньо пов'язана українська ідея золотого віку і втраченого раю. Легенди, які записав В. Чабаненко, розповідають нам не тільки про найважливіший та найбільший скарб – січову скарбницю запорозького вільного духу, незалежності та козацької слави, але й про величезну кількість інших багатств, які запорозькі козаки залишили на цій території [4, с. 41].

У «Савур-могілі» подані детальна паспортизація текстів, посилання на всі використані джерела, заголовки легенд та переказів дано здебільшого упорядником. Варто зазначити, що саме Віктору Антоновичу вдалося віднайти та записати ту частину народної спадщини, яка довгий час ігнорувалася, а часто і переслідувалася.

Найчастіше у збірці «Савур-могила» вживається топонім Січ і не дивно, адже в минулому – це не тільки адміністративно-військовий центр, але й справжня держава запорозького козацтва: *Вони оце б'ють-б'ють ляхів або турків, а потім, як прийдуть на Січ та як загуляють, так неділі дві або три бенкетують* [5, с. 53]; *Тепер покоління запорозців, що кинуло Січ за Катерини, живе, кажуть, під турком на Чорних горах* [5, с. 48]; *Давай там помаленьку Січ будувати. Зробили нову Січ та й живуть* [5, с. 49].

А також у текстах легенд та переказів часто вживається повна назва – **Запорозька Січ**: *Уже не стало й Січі Запорозької, уже й землю козацьку пороздавали панам* [5, с. 133]; *Запорозьку Січ зруйнував якийсь Галаган* [5, с. 96]; *А чи не згадаєш ти, як от стільки-то років тому назад по цьому самому шляху та йшов бідний парубок у Запорозьку Січ...* [5, с. 133].

Не менш вживаним у легендах та переказах є топонім Великий Луг, який для Віктора Антоновича був рідним краєм: *За запорозців плавню звали Великим Лугом, а як пішла земля в поділ, про Великий Луг і забули... Згадують тільки старі люди* [5, с. 104]; *За козаччини Великий Луг київ запорозцями* [5, с. 180]; *Великий Луг – батько* [5, с. 142].

Великий Луг був для запорозців домівкою, адже саме в ньому козаки відчували себе захищеними. Запоріжжя було гарантією свободи та завжди привертало увагу козаків: *Здавна у Великому Лузі жило багато запорозців, а після того як зігнали їх звідси, – лишилися тільки старі діди* [5, с. 101]; *Як жили запорозці в Великому Лузі, то тут було їх кишло. В цьому місці ніяка б сила не звоювала війська!* [5, с. 105]. Тому Запоріжжя для українців – не просто географічна назва, але й символ волелюбства.

Крім цих двох вживаних назв, можна виділити такі топонімічні класи: гідроніми, ойконіми, хороніми, ороніми. З-поміж топонімів найбільш численну групу складають ойконіми, серед яких виокремлюються:

1. Назви слобідок (великі поселення, частини міста; квартали, де жили люди однієї професії, національності): *Поминувши слободи Пирого, Жуки й пана Замулу, дивимось – коли поперек дороги насип із хату заввишки, а задля проїзду прокопано ворота* [5, с. 12]; *У нас цих бабів не дуже багато, а найбільше їх у Таврії: і Василівці, Янчекраці й інших слободах* [5, с. 24]; *Коли ще в Гупалівці не було церкви, люди*

приписані були приходом до слободи **Жебуневої** [5, с. 144]; У Великому Лузі, проти слободи **Василівки**, є кучугури, а проміж ними – глибокі ями [5, с. 105];

2. Назви сіл та селищ: *Давно-давно колись ув одному із наших наддніпрянських сіл, – може, в **Розумівці, Бабуриці** чи **Вознесенці**, – жила дівчина по імені Марійка* [5, с. 33]; *В селі **Меловому** на Херсонщині в одного чоловіка був жвавий хлопчина, з яким батько завше рибалчив* [5, с. 40]; *3 **Нових Кайдаків** поїхала цариця Катерина в **Половицю**, а там жили самі запорожці* [5, с. 69]; *Між селом **Жебуневою** і **Новогупалівкою** була висока могила, а тепер стала нижчою – зорана* [5, с. 144]; *До одної вдови в селі **Качкарівці** Херсонського повіту, яка дуже побивалась за своїм чоловіком, почав літати богатыр* [5, с. 40]; *В селі **Меловому** на Херсонщині* [5, с. 40];

3. Назви міст: *Татарські степи колись були од Синього моря та аж туди, за запорозьку границю – майже без малу не до **Лубен*** [5, с. 12]; *Колись на Лису гору, що ото біля **Василівки** ні одна жива душа не потикалася* [5, с. 14]; *Є, кажуть, біля **Києва** гора Ахон* [5, с. 20]; *Ішла одна дівка в **Київ** Богу молитися* [5, с. 26]; *Їхав у **Київ** святий Андрій Першозваний Дніпром* [5, с. 35]; *Як стали ж селиться в ньому з Гетьманщини, то й прозвали **Новоселицею**, а теперечки – містом **Новомосковськом*** [5, с. 217]; *Оце як набридне якому козакові сидіти в Січі, то він одпроситься в кошового і гайда в **Нікополь** гуляти* [5, с. 218]; *Один чоловік із нашої слободи служив матросом у **Марнополі** (місто Маріуполь Донецької області)* [5, с. 30].

Ойконіми в записях Віктора Антоновича виконують подвійну функцію (номінативну та хронотопічну) – позначають реалії минулого та сьогодення.

Гідроніми, зафіксовані в збірці В. Чабаненка «Савур-могила», можна поділити на 3 групи: потамоніми, пелагоніми та лімноніми.

Серед потамонімів найуживанішими виступають Дніпро та Десна: **Дніпро і Десна – це брат і сестра** [5, с. 9]; *Де є острови і скелі серед річки, там розходиться **Дніпро** з **Десною**. Коли ясний день, то видно, де **Дніпро**, а де **Десна**: в **Дніпрі** синя вода, а в **Десні** – мов жовта; **Десна** тече тихо, **Дніпро** – прудко* [5, с. 9]; *Селище Тарамське – стоїть воно над самим **Дніпром** на кам'яному і скелистому ґрунті* [5, с. 220].

Одним із різновидів гідронімів є пелагоніми, які дають можливість розширити географічний простір: *Насип цей видно скрізь, скільки очима зведеш – аж до **Азовського моря**...* [5, с. 12]; *Одного разу їхали Ростовською дорогою погонці, що доставляли провізію для війська, котре стояло біля **Азовського моря*** [5, с. 155]; *Але не вберіг – і красуня попливла з якимось витязем униз Дніпром, до **Чорного моря*** [5, с. 194].

Варто зазначити, що у збірці «Савур-могила» зафіксовано два випадки вживання назви *Синє море* (сучасна назва – *Азовське море*), що відсилає нас до минулого: *Вони, як і ми, живуть у **Синьому морі**, складають пісні, списують на камені і кидають нам на берег* [5, с. 29]; *Пісні – це з **Синього моря*** [5, с. 29].

Ефект реального зображення змодельованого світу переказів доповнює й такий топонімічний клас, як-от лімноніми: *В Великому Лузі й тепер є **Савине озеро*** [5, с. 80]; *Баитові дуби у Великому Лузі були біля **озера Лебедевого**...* [5, с. 107]; *У Левенцевому урочищі, коло **Педининого озера**, є льох засипаний землею* [5, с. 140]; *Взнала та й переказала поганій татарві, а татарва і підстерегла його, сердешного, в **Плавах**, як він ліг спати* [5, с. 210].

Назви елементів рельєфу земної поверхні виокремилися в самостійний розряд оронімів та у легендах представлені назвами:

1. Гір та скель: *Колись на **Лису гору**, що ото біля **Василівки** ні одна жива душа не потикалася* [5, с. 14]; *Їхав він один як палець, їхав та й пристав каючком до **Лисої гори*** [5, с. 35]; *Старий Сагайдак ускочив у землянку, вийняв із скрині срібні й золоті*

таляри, висипав на дві шкури і поніс на **Середню скелю** [5, с. 130]; *Нижче Загбесвої Скелі з берега потяглася в степ балочка Каблуківська* [5, с. 189];

2. Урочищ: *Любо було глянуть, як наїдуть запорожці в Сагайдачне!* [5, с. 55]; *Приїздив він часто в гості до свого товариша Матвія Шутя, що проживав в урочищі Сагайдачному* [5, с. 57]; *Біля нашого села Новотроїцького, над балкою Томиловою, є урочище Козацький Терник* [5, с. 209]; Від того по Левенцю-молодцю і прозвалося урочище **Левенцевим** [5, с. 210];

3. Балок: *Тоді подались вони під Косий Яр, у Йванівку, що коло Кременчука* [5, с. 49]; *Ще за Катерини на балці Таволжаній жив запорожець Довгий, і був він превеликий характерник...* [5, с. 65]; *Із того часу балку звуть Кіб'ячою* [5, с. 213]; *Недалеко від нашого Новотроїцького є балка Томилова* [5, с. 213];

4. Могили: *Біля Кушугумівки є Високі могили, їх три* [5, с. 146]; *Дикі коні, було, часто вибігають на Туркову могилу* [5, с. 213]; *Поблизу нашого села (як їхати на Зелене) є могила, що здавна прозивається Роблена* [5, с. 111]; *Запорозький скарб є на могилі Гострій* [5, с. 143]; *Сказавши це, попрощався з погонцями і пішов на Савур-могилу, до котрої було гонів, може, десять* [5, с. 156].

Інсулоніми (власні назви будь-яких островів [1, с. 102]) представлені назвами наявних географічних об'єктів та тих, які існували до затоплення Великого Лугу: *Приїхали до Дніпра, пустили коней уплав і опинилися в лісі проти Хортиці* [5, с. 129]; *Якось пішла Марійка до Дніпра, сіла в батьків човен та й попливла на Хортицю* [5, с. 34]; *Білим звемо острів, скільки й зазнаю* [5, с. 64]; *Острів Таволжанний – проти слободи Смольці* [5, с. 138]; *Зміїв, кажуть, водилось тут три: один на острові Перуні, другий на Гадючому порозі, третій на острові Хортиці* [5, с. 212]; *Біля Бабурки і на Хортівському острові жили запорожці Шевці, Довгалі, Громуха, Кучугура, Головка та ще деякі* [5, с. 211].

Еклезіоніми – назви місць для проведення обрядів, місця поклоніння у будь-якій релігії; назви церков, каплиць, костелів, монастирів [1, с. 83]. У текстах, записаних В. Чабаненком, група еклезіонімів демонструє назви як святих християнських місць, так і язичницьких: *Є, кажуть, біля Києва гора Ахон. Ну, й вирішили вони на ту гору Ахон вилізти. І ось теперечки живе праведник на Ахоні, як у раю* [5, с. 20]; *Церква була дерев'яна, во ім'я святиителя Миколая, від того й монастир прозивався Самарсько-Миколаївський, і дуже був багатий ризницею і церковною утвар'ю* [5, с. 217].

Дромоніми (власні назви будь-яких шляхів сполучення: наземних, водних, підземних, повітряних [1, с. 82]) – досить обмежена група ономаlexики в легендах та переказах: *Дівчат і жінок так собі, на свободі, а чоловіків та парубків пов'язали сирицею та й женуть повз могилу Маріупольським шляхом* [5, с. 131]; *Головатий пішов по широкому Чумацькому шляху...* [5, с. 132]; *У балочці над Донським шляхом жив один запорозький ватажок із цілою ватагою братчиків* [5, с. 159]; *Приблизно на місці сучасної траси проходила старовинна дорога – відгалуження Муравського шляху* [5, с. 199]; *Вернувся панюга в Кінсьководівку, а звідси повернув на Кримський шлях* [5, с. 225].

Хороніми – окремих розряд онімів, який у збірці В. Чабаненка «Савур-могила» також вживається нечасто: *Так ото із того хлопчика-знайди й виріс великий гетьман України* [5, с. 111]; *Сховали повстанці трофеї і пішли далі Україну визволяти* [5, с. 113]; *Так вони й робили: було, в Туреччині живуть, а поміч дають своїм, хрещеним* [5, с. 47]; *Одного разу повертався Корж із Польщі, а за ним – погоня короля* [5, с. 63].

Як бачимо, всі топонімічні назви служать своєрідними знаками епохи, географічного простору. Завдяки використанню реальних топонімів в легендах та переказах досягається часопросторова конкретизація текстів, оскільки вони одночасно можуть вказувати на об'єкт, який й досі існує та на зниклий.

Цікавими з погляду художнього хронотопу є фонові оніми, які також стають відбиттям історії та топографії Запорозького краю від часів сивої давнини до сучасності. Фонові оніми, як правило, є факультативними, проте в певних контекстах вони можуть ставати ключовими: виступати в ролі своєрідних конкретизаторів хронотопу, містити в собі об'ємну історико-культурологічну інформацію, необхідну для сприйняття і осмислення тексту читачем, висловлювати головну думку автора, розкривати ідею. Звернемося до аналізу ключових фонових онімів у збірці В. Чабаненка «Савур-могила».

Основу ономастичного фону становлять демоніми – назви створінь надприродного, демонологічного світу, витворені уявою слов'янського народу, які входять до текстів як важливі актуалізатори часу і простору фольклорних текстів. За класифікацією демонічних персонажів Н. Тяпкіної [6, с. 8], представлені оніми на означення демонічних істот, що виконують хронотопічну функцію, розподілено за трьома групами:

1. Назви антропоморфних демонічних персонажів: *Уже кликав він і бабок, і розбабок, і знахарів-роззнахарів – нічого не помогло, бо він свою душу віддав чортам* [5, с. 149]; *Одно те, що вони були сильні, а друге, що між ними були знахарі й характерники великі* [5, с. 61]; *Жонатий Канцибера був великий галдовник (чаклун), загалдував свої гроші – і їх ніхто не візьме* [5, с. 101]; *Галдовників попи ніколи не ховали, а ховали їх запорожці по-своєму* [5, с. 65];

2. Назви на означення некродемонімів – назви духів, створінь, які були мерцями: *Лісовик – це з тої людини, що сама собі смерть заподіє* [5, с. 28]; *Лісовик такий, що й людину задавить* [5, с. 28]; *А окрім морських людей, пісні про свої вжитки складали ще запорожці, та й ті вимерли* [5, с. 29]; *Раз, кажуть, піймали якое морського чоловіка* [5, с. 39];

3. Назви зооморфних демонічних персонажів: *А тим часом неборака страшенно схуд, змарнів, став справжнісіньким вовкулакою* [5, с. 152].

Власні назви можуть виконувати як функцію оживлення художньо змодельованої дійсності, надаючи оповіді рамок часопросторової координації, так і навпаки, перенесення реального у рамки потойбічного, надання оповіді елементу містики, розмиваючи межі хронотопу реального.

Геортоніми, власні назви будь-яких свят, пам'ятних дат, торжеств, фестивалів [1, с. 69], становлять ядро ономастичної лексики як актуалізатора певного часу. Серед назв свят, використаних у збірці В. Чабаненка «Савур-могила», зафіксовані:

1. Назви офіційних церковних свят: *Великдень – таке велике свято, що не тільки людина, а й скотина не повинна їсти, поки не посвять пасок* [5, с. 19]; *А на сьомому году хай мене жде, і хто вийде до могили або на Різдво, або на Великдень, або на Зелену неділю, так нехай мене дожида* [5, с. 117];

2. Назви, що пов'язані з пережитками язичницьких вірувань: *На тобі ось яблучко, положи перед собою та дивись, як почне воно котитись, то лізь швидше на Трійцю* [5, с. 34].

Різноманітні назви свят є частотними елементами у «Савур-могілі», оскільки тексти збірок репрезентують фольклор запорожців, які здавна були вірянами.

Для створення часової орієнтації текстів «Савур-могили» значущими є також реаліоніми (назви об'єктів, які існують або існували [1, с. 160]), які нерозривно пов'язані з тими часовими та просторовими віхами, у які ці історичні персоналії жили. Значну частину антропонімічної парадигми становлять двочленні найменування, більшість із яких стилістично навантажені та є засобом авторської характеристики. Найбільш вживаними є такі антропоформули:

1. Ім'я + прізвище, прізвище: *Семен Палій був лицар великий* [5, с. 119]; *Що стане Семен Палій сидати, кінь так і вгрузне по коліна* [5, с. 121]; *Тоді саме, коли жив Семен Палій, за гетьмана правив Іван Мазепа* [5, с. 122]; *Та до Грицька Нечоси!* [5, с. 73]; *Після того як Богдан Хмельницький розбив польську шляхту під Жовтими Водами, то козаки відпочивали в нашій балці* [5, с. 219];

2. Ім'я + козацьке станове звання: *Кошовий Калниш, одібравши таку звістку, зараз зібрав всіх козаків на раду* [5, с. 90]; *Кошовий Сірко, як узнав це, так і скинів. Сів на коня та як свисонув, як свисонув!* [5, с. 114]; *Раз якось пішли запорожці по здобич та їй заблудились, лишився один кошовий Сагайдак на всю Січ* [5, с. 131]; *Кошовий Герман, побачивши, що для його люду тутечки мало простору, та ще маючи деякі й інші заміри, розділив своє військо на три частини* [5, с. 47];

3. Звання + прізвище: *Ще за генерала Коховського, при Катерині, тут була слобідка Виноградівка* [5, с. 191]; *А на половині генеральші Синельнички ще трохи маячить осокорини...* [5, с. 189]; *Саме на Зелені святки прийшов до нас великим військом генерал-поручик Текелій...* [5, с. 89].

Оскільки більшість текстів «Савур-могили» оповідають про козацьке минуле, то й імена історичних осіб, які використані у просторі легенд та переказів, пов'язані саме з цим давнім періодом: *Як зруйнував Потьомка Січ, запорожці давай смолити байдаки та дуби, давай тікати в Туреччину* [5, с. 143].

Одним із різновидів фонових онімів є етніоніми, які у текстах В. Чабаненка виконують дві функції:

1. Хронотопічну (онім вказує на певний час і місце або лише на одну з цих двох координат): *Як утекли турки і татари за Кінську, тоді цариця Катерина подарувала наші землі князеві Потьомкіну* [5, с. 227]; *Першими пішли євреї та цигани, а за ними другі якісь люди* [5, с. 29];

2. Ідеологічну (ідеологічно вмотивована негативна оцінка): *Приїхали москалі, обступили Сагайдакову землянку* [5, с. 130]; *От Савка чи довго козакував, чи ні, а тільки взяв і передався ляхам* [5, с. 78]; *Як дійшов Сава великого розуму, взяв та й передався ляхам* [5, с. 79]; *Погані були звичаї у бусурман, погані й у запорожців* [5, с. 102]; *Лемент стояв над степом страшенний: галакала татарва, іржали коні, ридали бранці!* [5, с. 179]. Етніонімія досліджуваних текстів репрезентує міжетнічні контакти як усередині держави, так і на її кордонах.

Агіоніми – імена святих, є засобами конкретизації часу і простору, в якому переплітаються реальний і міфологічний часопростори. У збірці В. Чабаненка актуалізаторами історичного часу і простору є агіоніми, представлені у вигляді:

1. Агіоантропонімів – імен святих людей, сподвижників православної християнської віри [1, с. 33]: *І оті скелі та гори, які понаблював сатана, росли б Бог зна доки, та вже святі Петро та Павло, як ходили вони по землі, заклили їх* [5, с. 14]; *Їхав у Київ святий Андрій Першоозваний Дніпром* [5, с. 36];

2. Новозавітних святих – імен персонажів Нового Завіту, які вважаються першими святими в історії християнської церкви: *Як Христос народився – змія прокляв, а потім звоював його якийсь богатир* [5, с. 187]; *А там у нього завжди висіло дві картини: на одній був намальований бог Ісус Христос, а на другій – чортяка з рогами* [5, с. 36];

Ото ж після того Господь посвятив землю і почав одпочивати після своїх трудів [5, с. 15]; Якось-то лукавий заспорився з Богом, що вип'є всю воду і поїсть увесь пісок на землі [5, с. 14]; та зрадників: Тепер, кажуть, у пеклі тільки один Іуда зостався, а останні душі, які були, Христос повипускав на волю тоді, як сам воскрес із мертвих [5, с. 21]; Сидить, кажуть, окаянний Іуда в пеклі, на дверях, і все трусить тією калиткою з грішми, за які продав Христа [5, с. 21];

3. Старозавітних мучеників – імен персонажів Старого Завіту: *Та коли Адам учинив свій гріх, Бог віддав їх святому Петрові [5, с. 91].*

Серед агіонімів, що створюють фон оповіді, виокремлюються ще агіотопоніми – назви святих місць чи місць зі Святого Письма: *Як хто був у Єрусалимі, так розказував: там, де жиди Христа мучили, осталося двоє жиденят [5, с. 13].* У такому контексті власна назва стає виразником міфологічного хронотопу, а тому для читача є зрозумілим простір, де відбуваються події.

Отже, найбільш значущими у створенні просторової та часової організації у збірці В. Чабаненка «Савур-могила» є топонімічні парадигми. А всі ономастичні класи, виділені в цій збірці, становлять невіддільну складову мікросвіту художнього твору, вони є важливим засобом для створення ефекту реальності та вірогідності описуваних подій, правдивості культурно-побутового фону.

Оніми збірки «Савур-могила» В. Чабаненка є активним засобом творення часопросторових орієнтирів, оскільки несуть в собі закодовану інформацію про віднесеність назви до окремого історичного періоду, все це сприяє вивченню історії та культури нашого регіону.

Список використаної літератури

1. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків : Ранок- НТ, 2012. – 256 с. ; Buchko D. H. Slovnyk ukrainskoi onomastychnoi terminolohii / D. H. Buchko, N. V. Tkachova. – Kharkiv : Ranok- NT, 2012. – 256 s.

2. Ільченко І. І. Художній хронотоп «Січової скарбниці» крізь призму власних назв / І. І. Ільченко // Вісник Запорізького національного університету : Філологічні науки. – 2017. – № 1. – С. 127–131 ; Ilchenko I. I. Khudozhnii khronotop «Sichovoi skarbnytsi» kriz pryzmu vlasnykh nazv / I. I. Ilchenko // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu : Filolohichni nauky. – 2017. – № 1. – S. 127–131.

3. Маруніч І. І. Топоніми в ідіостилі письменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Ігор Іванович Маруніч ; Київський університет ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 1994. – 18 с. ; Marunych I. I. Toponimy v idiostyli pysmennyka : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 / Ihor Ivanovych Marunych ; Kyivskiy universytet im. T. H. Shevchenka. – Kyiv, 1994. – 18 s.

4. Павленко І. Я. Духом козацьким гартований (про народознавчу і краєзнавчу діяльність В. А. Чабаненка) / І. Я. Павленко, М. К. Дмитренко // Народна творчість та етнографія. – 2004. – № 4. – С. 33–42 ; Pavlenko I. Ya. Dukhom kozatskym hartovanyi (pro narodoznavchu i kraieznavchu diialnist V. A. Chabanenka) / I. Ya. Pavlenko, M. K. Dmytrenko // Narodna tvorchist ta etnografia. – 2004. – № 4. – S. 33–42.

5. Савур-могила : Легенди та перекази Нижньої Наддніпрянщини / упоряд., авт. прим. В. А. Чабаненко. – Київ : Дніпро, 1990. – 264 с. ; Savur-mohyla : Lehendy ta perekazy Nyzhnoi Naddniprianshchyny / uporiad., avt. prym. V. A. Chabanenko. – Kyiv : Dnipro, 1990. – 264 s.

6. Тяпкіна Н. І. Демонологічна лексика української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Наталія Іванівна Тяпкіна ; Запорізький національний ун-т.

– Запоріжжя, 2006. – 19 с. ; Tiapkina N. I. Demonolohichna leksyka ukrainskoi movy : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 / Nataliia Ivanivna Tiapkina ; Zaporizkyi natsionalnyi un-t. – Zaporizhzhia, 2006. – 19 s.

7. Хлисту́н І. В. Топоніми в художньому тексті (на матеріалі української поезії II пол. XX ст.) / І. В. Хлисту́н // Урок української. – 2003. – № 10. – С. 23–25 ; Khlystun I. V. Toponimy v khudozhnomu teksti (na materialy ukrainskoi poezii II pol. XX st.) / I. V. Khlystun // Urok ukrainskoi. – 2003. – № 10. – S. 23–25.

8. Я́нко М. П. Топонімічний словник України : словник-довідник / М. П. Я́нко. – Київ : Знання, 1998. – 432 с. ; Yanko M. P. Toponimichnyi slovnyk Ukrainy : slovnyk-dovidnyk / M. P. Yanko. – Kyiv : Znannia, 1998. – 432 s.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2019.

I. Pchenko

N. Isachuk

ONYMS – INDICATORS OF THE HISTORICAL-ARTISTIC CHRONOTOP OF V. CHABANENKO’S COLLECTION «SAVUR-MOGHILA»

The article explores the specific nature of the onyms in the collection of legends and stories by V. Chabanenko «Savur-moghila». Professor V. Chabanenko is the author of many scientific developments in the field of linguistic science and literature, literary criticism and journalism, the poet and the translator. Onyms are an important part of the microcosm of artistic work, and they are essential for identifying the unique components of the individual style of the writer. The original, most recent space of the Savur-moghila collection is represented by the following onyms groups: toponyms and background onyms.

V. Chabanenko organizes texts of legends and stories of the Lower Dnieper area, so that own names become the main mouthpieces for the chronotopic organization of the work. Onyms are an integral part of the folkloric texts written by the writer and the expressions of the functional interconnections of temporal and spatial relations, which are artistically transformed in the plane of works and so they are the specific markers of historical and mythological time and space. Toponyms among all the groups of onomastic vocabulary are the most significant in creating spatial orientation of the text.

«Savur-moghila» provides detailed passporting of texts, references to all sources used, headlines of legends and transfers are given mostly by the organizer. It is worth noting that it was V. Chabanenko who managed to find and record the part of the national heritage, which for a long time was ignored, and often persecuted. All toponymic names are peculiar signs of the era, geographic space. Spatial and temporal specification in the author's processing of legends and stories of the Lower Dnieper area by V. Chabanenko is achieved by introducing real toponyms into the text. The simulation of events of the old period implies the reproduction of the historical colour of that time, which manifests itself in the use of its own names, which simultaneously indicate a real or missing geographic object.

The interesting points of view of the artistic chronotope are background onyms, which also become a reflection of the history and topography of the Zaporizhzhya region from the time of ancient antiquity to the present. Background onyms are usually optional, but in certain contexts they can become key: to act as peculiar timekeeper specifiers, to contain amount of historical and cultural information necessary for the perception and comprehension of the text by the reader, to express the author's main idea, to disclose an idea.

Key words: *anthroponym, hydronym, onym, onomasticon, toponym, chronotope.*

УДК 811.111'42

Н. М. Косенко
С. Л. Рябовол

НАУКОВИЙ ДИСКУРС У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВНИХ ОДИНИЦЬ НА ЛЕКСИЧНОМУ І ГРАМАТИЧНОМУ РІВНЯХ

У статті досліджено особливості текстів, що належать до функціонального стилю наукової прози. Розглянуто закономірності лексики та граматики наукових текстів.

Ключові слова: мовні одиниці, наукові тексти, функціональний стиль наукової прози, імпліцитна форма вираження, паралінгвістичні особливості, активний стан, пасивний стан.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-183-189

Метою дослідження є розгляд основних лексичних та граматичних особливостей текстів, що належать до функціонального стилю наукової прози.

Об'єкт дослідження представлений мовними одиницями, використання яких є типовим для наукових текстів.

Предметом статті є основні характеристики розглянутих мовних одиниць на лексичному або граматичному (морфологічному або синтаксичному) рівнях.

Матеріалом дослідження стали 1082 мовні одиниці, відібрані за допомогою методу суцільної добірки із наукових статей 2018–2019 років.

У сучасній лінгвістиці науковому дискурсу присвячено роботи таких вітчизняних та закордонних лінгвістів, як С. Т. Богатирьова, С. Йоханссон, М. Н. Кожина, Є. І. Мінделі, Н. М. Разинкіна, Т. Саворі та інших.

Практичне застосування результатів дослідження можливе при написанні різних наукових робіт і проведенні наукової роботи. Сфера застосування наукового функціонального стилю також є академічним спілкуванням (презентації наукової інформації англійською мовою на конференціях, симпозиумах, конгресах, лекціях в університетах тощо).

Знання закономірностей лексики та граматики наукових текстів сприяє розвитку знань про те, як професійно працювати з науковою інформацією, а також як перекладати її належним чином з англійської мови на українську та навпаки.

Текстовий підхід, який представлений у статті, передбачає аналіз наукового дискурсу певної спеціальності, що особливо важливо для вчених і дослідників.

Конкурентоспроможність сучасного спеціаліста визначається не лише його високою кваліфікацією у професійній сфері, але й готовністю вирішувати професійні задачі в умовах іншомовної комунікації, оскільки роль іноземних мов буде тільки зростати, стаючи все більш важливим засобом спілкування.

У сучасних умовах розвитку суспільства метою вивчення іноземної мови є формування професійно-комунікативної компетенції, що дозволяє не лише вести спілкування іноземною мовою, але й працювати з літературою зі спеціальності – писати доповіді на міжнародні наукові конференції, викладати результати наукових досліджень іноземними мовами у статтях та монографіях.

Зважаючи на різнобічну спрямованість мети й різноманітність завдань вивчення іноземної мови у сучасному суспільстві, варто зазначити, що особливого значення тут набуває лінгводидактика, оскільки саме ця галузь педагогічної науки надає обґрунтування змісту навчання висококваліфікованих спеціалістів. Безпосереднім об'єктом лінгводидактики є навчання іноземній мові для її використання з професійною метою. Термін було запроваджено до наукового вжитку академіком М. М. Шанським у зв'язку з розробкою проблем опису мови у навчальних цілях [3]. Опис мови, що вважався лінгводидактичним, містив дослідження схожості та відмінності мов, аналіз змісту і структури мови, що вивчається, і низка інших питань, які виникають на стику лінгвістики і педагогіки.

Проте серед спеціалістів немає єдиної думки про зміст цього терміну і необхідність його існування. Найдоцільніше говорити про лінгводидактичні основи навчання мові, до складу яких входить викладення теоретичних засад такого навчання (мета, завдання, принципи, методи), про взаємодію лінгводидактики з базовими для неї науками, практичне навчання деяким аспектам мови та видам мовленнєвої діяльності.

Виділяють два основних напрямки практичної реалізації міждисциплінарного підходу до вивчення іноземної мови, що розглядається нами, – текстовий і аудиторний.

У даній роботі ми розглядаємо текстовий напрямок, що має на увазі навички обробки наукової інформації й уміння працювати професійно з літературою за спеціальністю іноземною мовою, так само як і навички та уміння перекладу наукової інформації з рідної мови на іноземну.

Текстовий (або текстологічний) напрямок передбачає також аналіз наукового дискурсу, адресно спрямованого на науковий потенціал предмету основної спеціальності.

Для того, щоб грамотно працювати з науковим текстом іноземною мовою, необхідно, перш за все, досягти розуміння основних закономірностей побудови такого тексту, а також особливостей використання у ньому одиниць мови, що належать різним рівням мовної системи.

На перший погляд, основна відмінність текстів наукової прози від текстів інших функціональних стилів сучасної англійської мови полягає у використанні розвиненої термінологічної науки. Однак дане спостереження не повинно нівелювати численні інші відмінності мови науки від загальнолітературної мови у сфері морфології, синтаксису, стилістики та паралінгвістичних особливостей [1, с. 151–155]. Лексика наукового тексту, його термінологічна система, являє, на наш погляд, особливе, розлоге дослідження, оскільки характеризується численними особливостями та класифікаціями.

Щодо морфології наукового тексту, слід зазначити, що однією з відмінних рис наукового підстилю є широке вживання іменників, особливо на позначення спеціальних термінів: *electron, velocity, speed, laser, molecular, morph, phoneme*. Доведено, що у наукових текстах (як у технічних, так і у тих, що належать до гуманітарної сфери) вживання іменників для позначення термінів є характерною рисою, тобто «спеціальна термінологія має переважно номінативний характер» [1, с. 147].

Існують і особливості вживання форм числа іменників: конкретні іменники у однині часто використовуються у найбільш загальному значенні. З іншої сторони, у наукових текстах чимало абстрактних, часто широкозначних (*thing, problem*) і полісемантичних іменників, а також іменників, які зазвичай не використовуються у формі множини (частоти: *frequency*; температури: *temperature*; величини: *length, width* та ін.).

Що стосується використання дієслова, коло власних форм дієслова дещо звужене. Особливо яскравим показником використання дієслів у стилі науково-технічної літератури є аналіз їхніх вищо-часових форм (див. табл. 1).

Таблиця 1

Частотність використання вищо-часових форм дієслова

№ з/п	Вищо-часова форма дієслова	Кількість	%
1.	Present Indefinite	687	63 %
2.	Present Perfect	249	23 %
3.	Past Indefinite	83	7 %
4.	Future Indefinite	29	3 %
5.	Present Continuous	27	2 %
6.	Past Perfect	6	1 %
7.	Past Continuous	4	1 %
Всього		1082	100 %

Форми минулого часу у текстах науки часто набувають значення, властивого теперішньому. Вони неначе «нейтралізуються». Аналогічне твердження можна зробити й стосовно форм майбутнього часу, достатньо низькочастотних у текстах функціонального стилю англійської мови, який розглядається.

Найбільш частотні форми Present Indefinite і Present Perfect. Наприклад:

1) *For example, giving planes longer wings **increases** their lift and **reduces** the fuel they need to stay aloft* [11, с. 35].

2) *We **have demonstrated** its use in monitoring protein and DNA, but the technology is widely applicable...* [14, с. 11].

3) *Research thus far **has hinted** at the therapeutic benefits of these vesicles...* [8, с. 45].

Заміна одного часу дієслова іншим, яка спостерігається, свідчить про значне послаблення категорії часу дієслова у науковому стилі, що створює передумову для утворення віддієслівних іменників – суфіксальних і безсуфіксальних: *the optimizing of the mass of the hull, the determining of optimal body thickness* тощо.

Одним із найбільш важливих стереотипів морфології наукового англійського тексту є широке використання конструкцій з пасивним станом (Passive Voice forms), які вважаються одним із засобів забезпечення об'єктивності під час подання наукової інформації (фактів, постулатів, результатів). Наприклад:

1) *More than 30 different regime shifts in social-ecological systems **have been documented**, and similar nonlinear dynamics **are seen** across societies...* [15, с. 1379].

2) *These structures **were not observed** in a control experiment, where we directly deposited HBC molecules on the rutile...* [9, с. 59].

Вищенаведене твердження підтверджується даними таблиці 2.

Таблиця 2

**Частотність використання особових форм дієслова
в активному та пасивному станах**

№ з/п	Стан (Voice)	Кількісні дані	%
1.	Active Voice forms	858	79 %
2.	Passive Voice forms	224	21 %
Всього		1082	100 %

Слід зауважити, що безособові пасивні конструкції з дієсловами *suppose*, *assume*, *infer*, *point out* тощо (наприклад, *It can be inferred*; *It must be emphasized*; *It should be pointed out* тощо) також вважають високочастотними у текстах типу, що розглядається [1, с. 152].

Прагнення до об'єктивності викладу сприяє використанню відносно великої кількості безособових конструкцій типу «*one may assume*», «*one can really see*», «*one cannot help noticing*» і у формі активного стану.

Необхідно також зупинитись і на достатньо широкому використанні різних форм умовного способу (Subjunctive Mood forms) з метою уникнути категоричності подання наукових припущень, тверджень, умовиводів аж до обґрунтування остаточних висновків. Наприклад: 1) *If this were done for each parameter...*; 2) *The resulting normal equations would be nearly diagonal ... and the convergence of the least-squares process would be accelerated*; 3) *It would be more accurate to say that diffraction is not the only influence which limits the performance of a spectrometer* [1, с. 152].

Високочастотне використання неособових форм дієслова і предикативних конструкцій також є типовою, характерною рисою текстів англійської наукової прози. Найбільш типовими серед зафіксованих у матеріалі дослідження неособових форм дієслова є об'єктний інфінітивний зворот (Objective-with-the-Infinitive-Construction), суб'єктний інфінітивний зворот (Subjective-with-the-Infinitive-Construction) і абсолютна дієприкметникова конструкція (Absolute Participial Construction). Наприклад:

1) *The electrization of bodies is expected to be given account of in terms of atomic structure.*

2) *We consider the equation to hold only for symmetrical molecules.*

3) *The existing data being limited, no definite conclusion could be made* [1, с. 152].

Особливо слід зупинитись на використанні особового займенника «*we*» у текстах, що розглядаються. Займенник «*I*» практично не використовується у науковому мовленні. Широке використання займенника «*we*» для викладу наукової інформації свідчить про колективний характер наукової думки, про дослідження, що базуються на попередніх фактах, явищах і доказах. Цей займенник у даному випадку називається «*we*» авторської скромності («*we*» of the author's modesty) і, у свою чергу, залучає читача, дослідника у процес наукового розмірковування, оскільки будь-хто, хто вивчає ту чи іншу наукову проблему, стає частиною цього «*we*», частиною аудиторії, яка бере участь у науковому розмірковуванні на ту чи іншу тему.

Стосовно синтаксису текстів, що належать до функціонального стилю науково-технічної літератури, необхідно констатувати, що мова науки має складну синтаксичну структуру, оскільки у більшості випадків спостерігається тенденція до використання складних за своєю структурою речень (складносурядних і складнопідрядних), до складу яких у деяких випадках два і більше підрядних речення. Іншими словами, складні речення тут більш частотні, ніж прості. Це загальновідомий факт [2].

Висока частотність речень складної структури у текстах, які розглядаються, пояснюється тенденцією до викладу низки міркувань чи гіпотез, до визначення класифікації або дефініції якомога стисліше, конкретніше, осяжніше, що достатньо часто відбувається в одному складному реченні з декількома підрядними. Наприклад:

By comparing their detection with a small sample of exoplanets, they propose that the presence of escaping helium depends on the intensity of x-rays and extreme-UV radiation from the parent star, which in turn regulates the population of the metastable state of helium responsible for the 10,830 Å line [5, с. 1361].

Варто зазначити надзвичайно часте використання сполучників, прийменників і вставних слів. Високочастотними є складені сполучники *not merely ... but also, whether ... or, both ... and, as ... as* тощо.

Типовими для наукової прози є структури премодифікації, які містять ланцюжки іменників без прийменників, що допомагає автору для простоти сприйняття висловити, визначити складні поняття, складні прилади, процеси одним словосполученням. Наприклад: *shock-wave-velocity measurement, world-population-growth rate, anti-aircraft-fire-control systems* тощо.

Структури такого типу, які містять більше ніж три іменних компоненти, називають «*heavy premodification structures*», що в перекладі українською мовою значить «структури важкої премодифікації».

Велика кількість іменників модифікуються різноманітними предикативними конструкціями для «осаяжності» сприйняття складних наукових явищ і процесів.

Порядок слів у реченнях у своїй більшості прямий, хоча не виключені випадки інверсії.

Однією з найбільш важливих характеристик мови англійської наукової прози є чітка структуризація тексту на фізичні та концептуальні абзаци (*physical and conceptual paragraphs*), різноманітні за своєю довжиною та структурою.

Кажучи про синтаксис наукового тексту, не варто забувати про його паралінгвістичні особливості.

Інформативність такого тексту створюється не лише описовим шляхом, але також і за допомогою графічного і цифрового подання результатів дослідження. У технічних текстах це, як правило, буквені позначення типу «*f*» – *integral*, «*d*» – *differential*, «*v*» – *velocity*, «*c*» – *speed of light* тощо, а також таблиці, графіки, діаграми і рисунки.

Дані паралінгвістичні засоби не виключені повністю і з наукових текстів гуманітарних спеціальностей. Наприклад, у текстах з лінгвістики частотність будь-яких одиниць мови може бути представлена за допомогою таблиць, як у даному дослідженні.

Ще одна риса англомовних текстів наукової прози, яка відрізняє їх від текстів, що належать до інших функціональних стилів мови, – велика кількість посилань, але ці посилання не лише відсилають читача до будь-якого автора, але й роз'яснюють певні наукові факти та явища.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, видається можливим зробити наступні **висновки**.

1) Необхідність передачі вірогідної інформації на рівні тексту часто виражається у його атемпоральності й у переважанні Present Indefinite і Present Perfect, про що свідчить наведена у тексті статті таблиця.

2) Прагнення до об'єктивності призводить до знеособленої манери викладення матеріалу і, внаслідок цього, відсутності авторського «я» з його безпосереднім граматичним вираженням першої особи. У якості підмета, як правило, використовуються іменники з тематичного кола заданої галузі знань або засоби вторинної номінації (прислівники, вказівні займенники), які вказують на такий іменник.

Звідси широке використання безособових конструкцій, переважання інфінітивних, дієприкметникових і герундіальних зворотів. Розповсюджене використання особових займенників першої особи множини (*we, our*), що ілюструє авторську скромність і приналежність до наукової спільноти.

3) Оскільки у науковій літературі основна увага спрямована на конкретні факти й особистість автора відходить на другий план, тому в англійському науковому тексті переважають пасивні конструкції.

4) Одним із важливих факторів наукової літератури є необхідність логічної послідовності викладу складного матеріалу, тому синтаксична структура текстів даного типу повинна бути повною та стрункою (повноструктурною). У зв'язку з цим можна говорити про складний синтаксис англійських наукових текстів, реалізацією якого служать поширені речення з численними підрядними реченнями. Достатньо частотні прості речення характеризуються, як правило, розширеною ускладненою структурою з різноманітними другорядними членами речення, вставними словами та словосполученнями (*according to, however, on the one hand тощо*).

Тематика академічного дискурсу охоплює низку проблем, що становлять значний дослідницький інтерес, вартий подальшого вивчення.

Список використаної літератури

1. Аналітичне читання художнього, газетного і наукового текстів / С. Т. Богатирьова, О. В. Трофімова, Ю. К. Островська, Є. С. Курдина. – Донецьк : Видавництво ДонНУ, 2011. – 198 с. ; *Analitychne chytannia khudozhnoho, hazetnoho i naukovoho tekstiv* / S. T. Bohatyrova, O. V. Trofimova, Yu. K. Ostrovska, Ye. S. Kurdyna. – Donetsk : Vydavnytstvo DonNU, 2011. – 198 s.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф. С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 344 с. ; *Batsevych F. S. Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky : pidruch.* / F. S. Batsevych. – Kyiv : Akademiia, 2004. – 344 s.

3. Шанский Н. М. Русское языкознание и лингводидактика : сб. ст. / Н. М. Шанский. – Москва : Русский язык, 1985. – 239 с. ; *Shanskiy N. M. Russkoe yazykoznanie i lingvodidaktika : sb. st.* / N. M. Shanskiy. – Moskva : Russkiy yazyk, 1985. – 239 s.

4. Шепітько С. Компоненти наукового дискурсу / С. Шепітько // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки. – 2010. – Вип. 89 (5). – С. 164–167 ; *Shepitko S. Komponenty naukovoho dyskursu* / S. Shepitko // *Naukovi zapysky* [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Ser. : *Filolohichni nauky*. – 2010. – Vyp. 89 (5). – S. 164–167.

5. Brogi M. Escaping atmospheres of extrasolar planets / M. Brogi // *Science*. – 2018. – Vol. 362, Issue 6421. – P. 1360–1361.

6. Jenkins T. P. Demo novel approach to measuring particle velocities / T. P. Jenkins, D. H. Plemmons // *Aerospace America*. – 2018. – Vol. 56, № 11. – P. 18.

7. Johansson S. Some Aspects of the Vocabulary of Learned and Scientific English / S. Johansson. – Goteborg : Acta Universitatis Gothoburgensis, 1978. – 57 p.

8. Keener A. Exosomes Make Their Debut in Plant Research / A. Keener // *The Scientist*. – 2019. – February. – P. 40-45.

9. Kolmer M. Fluorine-programmed nanozipping to tailored nanographenes on rutile TiO₂ surfaces / M. Kolmer, R. Zuzak // *Science*. – 2019. – Vol. 363, Issue 6422. – P. 57-60.

10. Mandelberg N. Weakening synapses to cull memories / N. Mandelberg, R. Tsien // *Science*. – 2019. – Vol. 363, Issue 6422. – P. 31–32.

11. Marks P. Green sky thinking / P. Marks // *New Scientist*. – 2019. – Vol. 241, Issue 3211. – P. 32–36.

12. Padmanabhan A. Unusual Transcription factor protects against heart failure / A. Padmanabhan, S. M. Haldar // *Science*. – 2018. – Vol. 362, Issue 6421. – P. 1359–1360.

13. Pasch H. Playing the polymer game [Electronic resource] / H. Pasch // *The Analytical Scientist*. – 2018. – December. – P. 16–17. – Mode of access : <https://theanalyticalscientist.com/techniques-tools/playing-the-polymer-game>

14. Prins M. Sensing the tiniest change [Electronic resource] / M. Prins // The Pathologist. – 2018. – December. – P. 10–11. – Mode of access : <https://thepathologist.com/diagnostics/sensing-the-tiniest-change>

15. Rocha J. Cascading regime shifts within and across scales / J. Rocha, G. Paterson // Science. – 2018. – Vol. 362, Issue 6421. – P. 1379–1383.

16. Tyler N. Truly wearable technology / N. Tyler // New Electronics. – 2018. – 11 December. – P. 12–13.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2019.

N. Kosenko

S. Riabovol

**SCIENTIFIC DISCOURSE IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE:
THE MAIN CHARACTERISTICS OF THE LANGUAGE UNITS
AT THE LEXICAL AND GRAMMATICAL LEVELS**

The aim of the research is to consider the main peculiarities of the texts belonging to the scientific prose functional style.

The object of the study is presented by the language units the use of which is typical of scientific texts.

The subject of the paper is the basic characteristics of the considered language units on the lexical or grammatical (morphological or syntactical) levels.

The material of the research consists of 1082 language units under analysis.

The language used in texts belonging to different branches of knowledge, both sciences and humanities, is considered to be one of the major functional varieties of Modern English which is generally referred to as scientific functional style, or scientific prose style.

The practical application of the research results is possible while writing various research papers and carrying out scientific work. The sphere of application of scientific functional style is also academic communication (presentations of scientific information in English at conferences, symposia, congresses, lectures at universities, etc.).

A good command of the regularities of the scientific texts lexis and grammar promotes the development of knowledge of how to process scientific information professionally, as well as how to interpret it adequately from English into Ukrainian and back.

Textual approach (which is presented in the article) presupposes the analysis of scientific discourse of a certain speciality, which is especially important for scientists and researchers.

The conclusions: 1) The scientific functional style aims at transmitting a certain amount of scientifically relevant information in an objective, precise and matter-of-fact way.

2) The requirements of objectivity result in a certain range of language means typical of this functional style which are, as a rule, devoid of any indirect, implicit form of expression and are characterized by a stereotyped, clichéd character.

3) First and foremost, the language of science is distinct from the language of other functional styles due to its lexical features (terminology). But grammatical features (both morphological and syntactical ones) also possess some very important peculiarities which should be borne in mind when dealing with the language of science.

Key words: *language units, scientific texts, scientific prose functional style, implicit form of expression, paralinguistic peculiarities, active voice forms, passive voice forms.*

УДК 81'23 : 304.2

С. А. Любимова

СОЦІОКУЛЬТУРНІ СТЕРЕОТИПИ В ЛІНГВОКОГНІТИВНІЙ ПАРАДИГМІ

Статтю присвячено теоретичним засадам вивчення соціокультурних стереотипів в лінгвокогнітивній парадигмі. Соціокультурний стереотип з погляду лінгвокогнітології є суб'єктивно детермінованим уявленням, яке охоплює описові та оцінні ознаки представників соціальної групи, а також є наслідком інтерпретації дійсності у межах соціальних пізнавальних моделей, прийнятих в певному етносі. Визначаються стереотипи на всіх рівнях мови. Стереотипи зберігаються, транслюються і змінюються в процесі комунікації.

Ключові слова: соціокультурний стереотип, лінгвокогнітивна парадигма, стереотипізація, емоційне сприйняття, когнітивна асоціація, судження, конотація.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-190-197

Стереотипи є невіддільним аспектом комунікації як у межах однієї культури, так і важливим фактором, що спрямовує міжкультурну комунікацію, тому вивчення стереотипів (соціальних, культурних, етнічних, расових, професійних та інш.) є важливим напрямом дослідження гуманітарних наук. На цей час ці одиниці суспільного і культурного досвіду менш вивчені, ніж культурні концепти, що й обумовлює **актуальність** такого дослідження.

З часу появи терміну «стереотип», що відбулось у 20-х роках ХХ століття завдяки У. Ліппману, було підтверджено психологічну сутність, культурну обумовленість і соціальну важливість стереотипів, які визнавав У. Ліппман. З розвитком когнітивної лінгвістики стереотип, точніше його семантичне наповнення, привертає увагу з погляду мовної репрезентації, яка опосередкована когнітивними чинниками. Вивчення соціокультурних стереотипів у лінгвокогнітивній парадигмі базуються на дослідженнях несвідомого, контент-аналітичних та психосемантичних методах аналізу лінгвістичної репрезентації когнітивної моделі сприйняття соціального середовища.

Метою цієї статті є узагальнення теоретичних засад вивчення соціокультурних стереотипів, що є відправною точкою досліджень мовної репрезентації соціокультурних стереотипів у лінгвокогнітивній парадигмі.

Когнітивна лінгвістика інтегрувала досягнення суміжних дисциплін, в тому числі психології, яка розглядає стереотип як невіддільний елемент буденної свідомості (Т. Є. Васильєва, І. С. Кон, О. М. Леонтьєв, О. Ю. Семендяєва та інш.), що не базується на безпосередній інформації, але виводиться зі стандартизованих суджень про властивості людей [4, с. 37]. Стереотип описується як зміст суспільної свідомості, складові якої існують у формі «понять», «знань», «умінь», «норм поведінки» [8, с. 287–288], тим самим підкреслюється суспільна значущість психологічно обумовленого і стандартизованого знання. В колективній свідомості стереотип представлено обмеженою кількістю очікувань. В індивідуальній свідомості стереотипи виникають у процесі акумуляції культурного та соціального досвіду, допомагаючи орієнтуватися в життєвому просторі,

направляючи певним чином не тільки поведінку індивіда, але і його сприйняття світу.

Виникають стереотипи в процесі стереотипізації, тобто універсальної категоризації, яка обумовлена потребою особистості в створенні тих уявлень, які були б проекцією цінностей цієї особистості. Категоризуються, перш за все, емоційні та ціннісні характеристики людини, групи чи явища. Тому головним елементом у структурі стереотипу є емоція. Емоційне сприйняття з'являється під впливом певної культури. Створюючи категорії, які обумовлені емоційним і ціннісним сприйняттям, людина звертає увагу на найпомітніші характеристики, вони ж є сигналами для розпізнавання цих категорій.

Когнітивною основою стереотипізації є природня здатність людського мозку фіксувати однотипні зміни середовища і відповідно реагувати на ці зміни. Термін «динамічний стереотип» був введений І. П. Павловим для пояснення внутрішніх процесів, які пов'язані з роботою великих півкуль, що реагують на зовнішні подразники. І. П. Павлов відзначав, що з установкою і порушенням динамічного стереотипу пов'язані різноманітні як позитивні, так і негативні емоції. Таким чином, з точки зору фізіології стереотип – це ланцюг нервових слідів від колишніх подразників, що спрацьовують, на відміну від умовних і безумовних рефлексів за відсутності зовнішнього стимулу [13, с. 37].

Функціональне поле стереотипів – це межа свідомого і несвідомого, на якій відбувається структурування зовнішньої інформації, а також внутрішнього світу (потреб, бажань, інтенцій). Стереотипи породжують систему психологічних станів людини, забезпечуючи їхню взаємодію: 1) когнітивний стан пояснює концептуальні властивості об'єкта; 2) вербально-семантичний – мовленнєву поведінку суб'єкта; 3) мотиваційно-прагматичний стан визначає комунікативні установки суб'єкта; 4) моторно-артикуляційний стан відповідає за жести, міміку, мову рухів, 5) емоційний стан обумовлює національний менталітет [16, с. 123].

У соціальній психології (В. С. Агеєв, Р. Таджурі, Дж. Тернер, С. Московічі, Ш. А. Надірашвілі, П. М. Шіхерев та інш.) стереотипи розглядаються як приписувані або асоціативні характеристики представників соціальних груп. Для людини, як для істоти соціальної, властиво усвідомлювати своє «Я» і співвідносити його з певною групою людей, розмежовуючи поняття «своє» і «чуже». Представникам певної категорії приписуються якості, які вважаються типовими для людей цієї категорії. В процесі ототожнення людини з певною категорією ураховуються її вікові, статеві, етнічні, професійні ознаки [25, с. 98]. Різниця між «чужим» і «своїм» перетворює представників груп в протилежні, що захищають свої інтереси. Емоційна оцінка «своєї» групи протиставляється сприйняттю «чужий».

Соціальна психологія розглядає стереотип як структуру, що складається з трьох рівнів. Перший рівень – афективний, на якому з'являються почуття симпатії й антипатії щодо реального або символічного об'єкта. На другому, когнітивному рівні, афективні компоненти знаходять форму думок або суджень щодо об'єкта стереотипізації. Соціальні норми виражають соціальні цінності, які відображаються в судженнях. Третій рівень – поведінковий, який представляє програму дій, що стосуються даного об'єкта [9, с. 25]. Соціокультурні стереотипи відбиваються у звичаях, моралі, законі, «модному / немодному», в «добре відомих фактах» і «громадській думці» [24, с. 5].

Безумовно, зміст і функції стереотипів не обмежується соціальною інформацією. Як писав С. Московічі, французький теоретик соціальних уявлень, соціальність стереотипів, полягає в тому, що вони упорядковують образ світу. Стереотипи

обумовлені не тільки (і не стільки) тим, що в них представлена саме соціальна реальність, скільки тим, що вони передають загальнозначущі знання, за допомогою яких конструюється реальність для людей. Саме ця реальність детермінує соціальну поведінку людей [17, с. 63]. До недавнього часу стереотипи розглядалися як негативні прояви спрощеного сприйняття дійсності, які призводять до упереджень. Однак з появою когнітивного підходу в вивченні стереотипів в різних дослідженнях з'явилися дані, що доводять позитивну роль у житті людини: створення стереотипів є однією з форм діяльності людської свідомості. Стереотипи полегшують самоідентифікацію і гарантують самоповагу.

Одним з найбільш розроблених підходів у вивченні стереотипізації є когнітивний підхід (Д. М. Маки, Г. Теджфел, Д. Тейлор та інш.). Г. Теджфел розглядає стереотип в рамках міжгрупових відносин як образ іншої групи людей і їхньої культури. Вчений виділяє дві функції стереотипів, що діють на різних рівнях: індивідуальному і груповому. На індивідуальному рівні когнітивна функція передбачає схематизацію і спрощення отриманого досвіду, а ціннісно-захисна функція забезпечує створення і збереження позитивного образу групи. На груповому (або соціальному) рівні, Г. Теджфел виділяє ідентифікуючу функцію, яка створює і зберігає позитивний груповий образ, та ідеологізуючу функцію, яка формує і підтримує групову ідеологію, що пояснює і регулює поведінку, створює і зберігає «вони-образ» [26, с. 145]. Теджфел вважає головним мотивом появи стереотипів прагнення до позитивної соціальної ідентичності, яка досягається шляхом порівняння своєї групи з аутгрупами, при цьому аутгрупам атрибутуються негативні якості. Стереотипи рухливі та ситуативні, вони залежать від контексту групових відносин. Вони можуть змінюватися або зникати у зв'язку з необхідністю, яка змушує людину змінити її думки у швидкоплинному сучасному житті. Тривалість існування стереотипів залежить не тільки від зовнішніх факторів, а й від збереження інтересу до них. Стереотипи зберігаються, транслуються і змінюються в процесі комунікації [21; 23].

На підставі зібраних даних психології, стереотип визначається як ментальна структура, яка викликає певний психологічний стан людини, що сприймає навколишнє соціальне середовище з позицій норм, моделей, стандартів і суджень про навколишнє соціальне середовище. Стереотипи – невіддільна частина мовленнєвої діяльності. Поява стереотипів обумовлена механізмами спрощення і категоризації середовища, яке оточує людину [15]. Отже, стереотипи є об'єктом лінгвістичного аналізу (Labov, 1973; Putnam, 1975; Hamilton, 1992; Sharifian, 2001).

Стереотип в широкому лінгвістичному трактуванні суб'єктивно детермінованим уявленням про предмет, яке охоплює описові та оцінні ознаки, а також є наслідком інтерпретації дійсності у межах соціальних пізнавальних моделей [1, с. 7]. Стереотипізації підлягає вся картина світу: космос, світ рослин і тварин, оточення людини, людське суспільство. Процес стереотипізації охоплює семантичний і формальний рівні мови. На думку Є. Бартмінського, стереотип – це ментальний конструкт, який утверджується у свідомості через мовний знак [1, с. 7–9]. З погляду репрезентації у мові стереотипи поділяються на два основних види: стереотипи мовної поведінки і стереотипи-уявлення [12, с. 178]. Стереотипи з'являються на основі стереотипних уявлень про певні соціальні групи людей із залученням стереотипів мови, характерних для цієї групи.

Інша класифікація виділяє стереотипи вербальні та ментальні. Вербальні стереотипи реалізуються в штампах мови, ментальні стереотипи представляють кліше свідомості. Стереотипи є неусвідомлюваними моделями когнітивної дії. Вони зберігаються у вигляді кліше і функціонують як «автоматизовані еталони» [7, с. 177].

Штампи пов'язані з прецедентними висловлюваннями (висловлюваннями, що відомі більшості носіїв певної культури) і є поверхневими структурами, тоді як кліше формують фрейми та належать до глибокого рівня свідомості. Вони пов'язані з семантико-когнітивною асоціацією. Сама асоціація виникає при активізації асоціативно-вербальної мережі [5, с. 132–133]. Стереотип не є простим набором прецедентних феноменів, це збірний образ високого ступеня абстракції. Якщо розглядати прецедентний феномен як конкретний образ, що характеризується помітними рисами, то, в цьому плані, його можна зіставити з прототипом. Прецедентний феномен може виступати і в ролі прототипу, який виконує функцію мірила та еталона якостей, якими має володіти певне явище. Однак прототип, як найбільш яскравий представник якостей, може існувати і як образ свідомості, що не має денотат в дійсному світі (в ролі прототипу можуть виступати образи літератури та кіно). Поняття когнітивістики «прототип» і «прецедентний феномен» були виділені з метою пояснення і виявлення відповідності структур свідомості реальному світу. Ці поняття корелюють зі стереотипом, але не можуть його підмінити.

Як одиниці зберігання інформації стереотипи існують не ізольовано, але являють собою взаємопов'язані фрагменти єдиного ментально-лінгвального комплексу, який проявляється в асоціативно-вербальній мережі [6, с. 118]. Доступ до стереотипів може бути здійснено шляхом вивчення вербалізованих асоціативних зв'язків, які представляють ментальні структури. Кліше пов'язані з прецедентними іменами, прецедентними ситуаціями, прецедентними текстами й образами-стереотипами. Розмежування стереотипного образу і стереотипної ситуації, як пропонує В. В. Красних [6, с. 140], на нашу думку, недоречно, оскільки соціокультурні стереотипи представляють як атрибути образу, так і ситуації до яких призводять характерні особливості образу. Найбільш вдалим, на наш розсуд, є визначення Ю. А. Сорокіна, який вважає стереотип процесом і результатом спілкування, що формується згідно з визначеними семантичними моделями та семіотичними принципами певного соціуму [12, с. 134].

Особливістю процесу стереотипізації є редукування ознак об'єкту, тобто їх спрощення, і, як наслідок, абстрагування варіантних ознак. Узагальнення людського досвіду відбувається на трьох рівнях: 1 рівень – онтологічної реальності, на якому відбувається пізнання й осмислення досвіду взаємодії з навколишнім світом; 2 рівень – психологічний, пов'язаний з появою комплексів ідей, емоційних реакцій, оцінок явищ; 3 рівень – поняттєвий, на якому категоризується інформація [11, с. 52–54].

Абстрактне є менш змістовним, ніж конкретне, тому абстрактний образ схематичний і стандартизований. Абстракція – креативний процес свідомості, в процесі якого ідеалізуються одні властивості та «затемнюються» інші, залежить від світогляду нації, що створює абстрактний інваріантний образ, який належить до нового рівня пізнання дійсності. Крім довільної комбінації властивостей, які в процесі абстрагування виділяються, абстрактне може містити «ідею належного (ідеалу, стандарту, зразка)» [15, с. 48]. Таким чином прототип, що несе «ідею належного», співвідноситься зі стереотипом, як окремий факт співвідноситься з узагальненням про нього. Стереотипізації підлягає тільки те, що має важливість для певної культури та суспільства. В основі стереотипізації лежить, з одного боку, розумовий процес створення стійких уявлень про об'єкт, з іншого – співвіднесення конкретного об'єкта з традиційно стійким уявленням про нього [10, с. 4]. Стереотипізація – це когнітивний процес, який об'єднує в собі формування, зберігання і функціонування стереотипів у свідомості представників певної культури.

Як було зазначено вище, формотворчим компонентом стереотипу є емоції. Імпліцитно представлені в дискурсі стереотипи сприймаються належним чином, саме тому, що у свідомості носіїв культури вже існують звичні та зрозумілі асоціації, які сприяють розпізнаванню стереотипних образів. Імпліцитні апеляції можуть бути також орієнтовані на «ціннісну пресуппозицію», тобто фіксовану соціальну установку особистості оцінювати об'єкт певним чином, яка часто відбувається під дією вербальної інформації [3, с. 12]. Розподіл стереотипів на вербальні та ментальні є доволі спрощеним, тому що будь-які стереотипи є глибинними ментальними структурами, що не тільки проявляються на мовному рівні, але й формуються за участю мови.

Стереотипи мають логічну форму суджень, у яких необґрунтовано надається чи заперечується існування певних властивостей, ознак і поведінки об'єкта стереотипізації у спрощеній та узагальненій манері за наявності емоційної оцінки. Тому лінгвістичною одиницею дослідження стереотипу вважають речення [22, с. 28]. Але стереотипи проявляються не тільки у пропозиціях на тлі контексту, але й у формі фіксованих сполучень слів, які породжуються на перетині узусу та мовної системи [19, с. 66–69]. В тексті стереотипи можуть бути зображені за допомогою риторичних і стилістичних прийомів [2]. Судження про стереотипний об'єкт може міститися в конотаціях лексичних одиниць, що іменують стереотипи [19, с. 14]. Матеріалізуються конотації в переносних значеннях, метафорах, порівняннях, фразеологічних одиницях, похідних словах. В. Н. Телія розглядає фразеологізми в ролі культурних стереотипів. Фразеологізми асоціюються з культурно-національними еталонами, яким притаманні властивості, що діють як культурні доміанти національного досвіду народу [14, с. 242].

Докладний опис соціокультурних стереотипів в лінгвокогнітивному ракурсі базується на визначенні семантичних і прагматичних ознак стереотипів з подальшим моделюванням когнітивної структури стереотипів. Моделювання є інструментом уточнення опису й узагальнення отриманої інформації. Аналіз семантичних дескрипторів включає, по-перше, опис зовнішніх характеристик, як то особливості зовнішнього вигляду та мовної та соціальної поведінки представників соціальних груп, які стереотипуються; по-друге, аналіз конотацій, імплікацій, припущень, оцінок і висновків стосовно зовнішніх проявів стереотипованих груп.

Висновки. Підсумком того, що було зроблено в дослідженні стереотипів в лінгвокогнітивному напрямку, що базується на дослідженнях стереотипів в психології, є визнання ментальної сутності стереотипів, яка виявляється в різноманітному мовному матеріалі. Визначаються стереотипи на всіх рівнях мови. Як шаблони спрощеного сприйняття соціального середовища, стереотипи виконують соціально-орієнтувальну функцію, тому стереотипи впливають на комунікацію.

Вивчення соціокультурних стереотипів в лінгвокогнітивному ракурсі вибачається **перспективним** напрямом, який розширює знання про особливості участі мови в створенні та зберіганні специфічних культурних категорій. Ця парадигма лінгвістичних досліджень підкреслює когнітивні функції стереотипів і багатовимірний характер їх змісту.

Список використаної літератури

1. Бартминский Е. Этноцентризм стереотипа : результаты исследования немецких (Бохум) и польских (Люблин) студентов в 1993–1994 гг. / Е. Бартминский // Речевые и ментальные стереотипы в синхронии и диахронии : тез. конф. – Москва, 1995. – С. 7–9 ;

Bartminskiy Ye. Etnotsentrizm stereotipa : rezultaty issledovaniya nemetskikh (Bokhum) i polskikh (Lyublin) studentov v 1993–1994 gg. / Ye. Bartminskiy // Rechevye i mentalnye stereotipy v sinkhronii i diakhronii : tez. konf. – Moskva, 1995. – S. 7–9.

2. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация : сб. работ / Т. А. ван Дейк; сост. и вступ. ст. В. В. Петрова, пер. и ред. В. И. Герасимова. – Москва : Прогресс, 1989. – 312 с. ; Deyk van T. A. Yazyk. Poznanie. Kommunikatsiya : sb. rabot / T. A. van Deyk ; sost. i vstup. st. V. V. Petrova, per. i red. V. I. Gerasimova. – Moskva : Progress, 1989. – 312 s.

3. Дмитриева Н. Л. Конвенциональный стереотип как средство регуляции восприятия вербализованного содержания : автореф. дис. ... канд. филол. наук ; спец. 10.02.19 / Наталия Леонидовна Дмитриева ; Алтайский государственный университет. – Барнаул, 1996. – 22 с. ; Dmitrieva N. L. Konventsionalnyy stereotip kak sredstvo regulyatsii vospriyatiya verbalizovannogo sodержaniya : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk ; spets. 10.02.19 / Nataliya Leonidovna Dmitrieva ; Altayskiy gosudarstvennyy universitet. – Barnaul, 1996. – 22 s.

4. Кон И. С. Психология предрассудка (О социально-психологических корнях этнических предрассудков) / И. С. Кон // Новый мир. – 1966. – № 9. – С. 187–205 ; Kon I. S. Psikhologiya predrassudka (O sotsialno-psikhologicheskikh kornyakh etnicheskikh predubezhdeniy) / I. S. Kon // Novyy mir. – 1966. – № 9. – S. 187–205.

5. Красных В. В. Когнитивная база vs культурное пространство в аспекте изучения языковой личности (к вопросу о русской концептосфере) / В. В. Красных // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. ст. – 1997. – № 1. – С. 128–144 ; Krasnykh V. V. Kognitivnaya baza vs kulturnoe prostranstvo v aspekte izucheniya yazykovoy lichnosti (k voprosu o russkoy kontseptosfere) / V. V. Krasnykh // Yazyk. Soznanie. Kommunikatsiya : sb. st. – 1997. – № 1. – S. 128–144.

6. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность ? : Человек, Сознание, Коммуникация / В. В. Красных. – Москва : Диалог-МГУ, 1998. – 352 с. ; Krasnykh V. V. Virtualnaya realnost ili realnaya virtualnost ? : Chelovek, Soznanie, Kommunikatsiya / V. V. Krasnykh. – Moskva : Dialog-MGU, 1998. – 352 s.

7. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций / В. В. Красных. – Москва : Гнозис, 2002. – 284 с. ; Krasnykh V. V. Etnopsikholingvistika i lingvokulturologiya : kurs lektsiy / V. V. Krasnykh. – Moskva : Gnozis, 2002. – 284 s.

8. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – 2-е изд., доп. – Москва : Наука, 1965. – 570 с. ; Leontev A. N. Problemy razvitiya psikhiki / A. N. Leontev. – 2-e izd., dop. – Moskva : Nauka, 1965. – 570 s.

9. Надирашвили Ш. А. Установка и деятельность / Ш. А. Надирашвили. – Тбилиси : Мецниереба, 1986. – 361 с. ; Nadirashvili Sh. A. Ustanovka i deyatelnost / Sh. A. Nadirashvili. – Tbilisi : Metsniereba, 1986. – 361 s.

10. Никитина Л. Б. Образ-концепт «homo sapiens» в русской языковой картине мира : автореф. дис. доктора филол. наук : спец. 10.02.01 / Лариса Борисовна Никитина ; Омский государственный университет им. Ф. Достоевского. – Омск, 2006. – 52 с. ; Nikitina L. B. Obraz-kontsept «homo sapiens» v russkoy yazykovoy kartine mira : avtoref. dis. doktora filol. nauk : spets. 10.02.01 / Larisa Borisovna Nikitina ; Omskiy gosudarstvennyy universitet im. F. Dostoevskogo. – Omsk, 2006. – 52 s.

11. Соломник А. И. Семиотика и лингвистика / А. И. Соломник. – Москва : Молодая гвардия, 1995. – 252 с. ; Solomnik A. I. Semiotika i lingvistika / A. I. Solomnik. – Moskva : Molodaya gvardiya, 1995. – 252 s.

12. Сорокин Ю. А. Стереотип, штамп, клише : к проблеме определения понятий / Ю. А. Сорокин // Общение : теоретические и прагматические проблемы. – Москва,

1998. – С. 133–138 ; Sorokin Yu. A. Stereotip, shtamp, klishe : k probleme opredeleniya ponyatiy / Yu. A. Sorokin // Obshchenie : teoreticheskie i pragmaticheskie problemy. – Moskva, 1998. – S. 133–138.

13. Судаков К. В. Динамические стереотипы или информационные отпечатки действительности / К. В. Судаков. – Москва : PerSe, 2002. – 126 с. ; Sudakov K. V. Dinamicheskie stereotipy ili informatsionnye otpechatki deystvitelnosti / K. V. Sudakov. – Moskva : PerSe, 2002. – 126 с.

14. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантические, прагматические, лингвокультурологические аспекты единиц фразеологического состава языка / В. Н. Телия. – Москва : Школа : языки русской культуры, 1996. – 288 с. ; Teliya V. N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskie, pragmaticheskie, lingvokulturologicheskie aspekty edinitz frazeologicheskogo sostava yazyuka / V. N. Teliya. – Moskva : Shkola : yazyki russkoy kultury, 1996. – 288 s.

15. Чернейко Л. О. Абстрактное имя и система понятий языковой личности / Л. О. Чернейко // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. ст. – Москва : Филология, 1997. – Вып. 1. – С. 40–52 ; Cherneyko L. O. Abstraktnoe imya i sistema ponyatiy yazykovoy lichnosti / L. O. Cherneyko // Yazyk. Soznanie. Kommunikatsiya : sb. st. – Moskva : Filologiya, 1997. – Вып. 1. – С. 40–52.

16. Шевелева Л. В. Гендерный стереотип эмоциональности в речевом поведении субъекта / Л. В. Шевелева // Гендер : язык, культура, коммуникация : матер. Третьей междунар. конф., г. Москва, 27–28 ноября 2003 г. – Москва : МГЛУ, 2006. – С. 123–125 ; Sheveleva L. V. Gendernyy stereotip emotsionalnosti v rechevom povedenii subekta / L. V. Sheveleva Gender : yazyk, kultura, kommunikatsiya : mater. Tretey mezhhdunar. konf., g. Moskva, 27–28 noyabrya 2003 g. – Moskva : MGLU, 2006. – S. 123–125.

17. Якимова Е. В. Теория социальных представлений в социальной психологии. Дискуссии 80–90х годов : науч.-аналитический обзор / Е. В. Якимова. – Москва : ИНИОН, 1996. – С. 63–82 ; Yakimova Ye. V. Teoriya sotsialnykh predstavleniy v sotsialnoy psikhologii. Diskussii 80–90kh godov : nauch.-analiticheskiy obzor / Ye. V. Yakimova. – Moskva : INION, 1996. – S. 63–82.

18. Bartmiński J. What does it mean for stereotypes to «reside in language»? / J. Bartmiński // Stereotypes and linguistic prejudices in Europe : Contributions to the EFNIL Conference 2016 in Warsaw / eds. A. Dąbrowska, W. Pisarek, G. Stickel. – Budapest : Research Institute for Linguistics, 2017. – P. 115–135.

19. Coulmas F. Routine im Gespräch. Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik / F. Coulmas. – Wiesbaden : Athenaion, 1981. – 262 s.

20. Levon E. Categories, stereotypes, and the linguistic perception of sexuality / E. Levon // Language in Society. – 2014. – Vol. 43, Issue 5. – P. 539–566.

21. Lippmann W. Public Opinion / W. Lippmann. – 2nd ed. – New York : McMillan, 1961. – 427 p.

22. Quasthoff U. The Uses of Stereotype in Everyday Argument / U. Quasthoff // Journal of Pragmatics. – 1978. – Vol. 2, Issue 1. – P. 1–48.

23. Quinn K. A. Stereotyping and Impression Formation : How Categorical Thinking Shapes / K. A. Quinn, C. N. Macrae, G. V. Bodenhausen // The SAGE Handbook of Social Psychology / eds. M. A. Hogg, J. Cooper. – Los Angeles : SAGE, 2007. – P. 68–92.

24. Turner M. Review of Talmy Leonard. Toward a Cognitive Semantics. Introduction / M. Turner. – Cambridge : MIT Press, 2000. – P. 2–11.

25. Taguiri R. Person Perception / R. Taguiri // The Handbook of Social Psychology / eds. J. Lindzey, E. Anderson. – New York, 1969. – Vol. 3. – P. 395–437.

26. Tajfel H. Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology / H. Tajfel. – Cambridge : Cambridge University Press, 1981. – P. 254–343.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019.

S. Liubymova

SOCIOCULTURAL STEREOTYPES IN COGNITIVE-LINGUISTICS PARADIGM

Interpreting social environment, we invariably operate by various stereotypes. These oversimplified ideas about social world are not always biased, but always emotionally perceived by the society. As Cognitive Linguistics engages with features of human languages that encode and instantiate culturally constructed categories encompassing the whole range of human experience, the stereotypes are in focus of interest of Cognitive Linguistics. This linguistic research paradigm emphasizes cognitive functions of stereotypes and multidimensional character of their content.

A stereotype is regarded as the result of sociocultural reality interpretation within the scope of cognitive models by means of linguistic signs. Derived from the mechanisms of simplifying categorization of the world, sociocultural stereotypes are an integral part of natural language. Sociocultural stereotypes are symbols of cultural experience of nation distributed by the language community in the form of judgements and assessments that characterize objects of stereotypization. The content of a stereotype comprises various explicit and implicit information contained in cultural schemata, emotional evaluation, allusions, and images, represented in the language. Comprising descriptive and evaluative features, a stereotype forms the center of semantic and cognitive associations that encode the meaning of a sociocultural stereotype in the language. By the fact that stereotypes are instantiated in the language structures, whose function is expressing meaning, researches admit the content of a stereotype is the subject of linguistic analysis.

Stereotypes are maintained and changed through the language and communication. It has been recognized that stereotypes manifest on all levels of the language in different forms: (1) judgements about certain attributed or denied features of stereotyped objects; (2) rhetorical and stylistic presented in discourse devices; (3) lexical items that codify and interpret a category of the social world; (3) connotations of a word, that make a stereotype prominent as «social meaning» in the definite context. In order to receive a comprehensive description of sociocultural stereotypes the researcher needs to detect meaningful features of the stereotypes' descriptors including (1) external characteristics, i.e. peculiarities of appearance and behavior; (2) prototypic features, i.e. a set of model qualities, that comprise life style, ethical values and goals; (3) pragmatic information that includes cultural connotations, allusions, pragmatic presuppositions, and assessments associated with the stereotypes. A detailed description of sociocultural stereotypes in a cognitive-linguistics paradigm is accompanied by modeling cognitive structure of stereotypes. Modelling is a tool of refining the description and generalization of the information received.

Key words: *socio-cultural stereotype, linguocognitive paradigm, stereotyping, emotional perception, cognitive association, judgment, connotation.*

УДК 811.111(73)-1.09:7.038.6

Н. В. Малашук-Вишневіська

КАТАХРЕЗА У СИСТЕМІ ПОЕТИКИ НОНСЕНСУ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ПОСТМОДЕРНІЗМУ)

У статті проаналізовано віршовані тексти постмодернізму та виявлено, що домінуючим стилістичним засобом створення поетики нонсенсу є катахреза. Встановлено, що подібність катахрези до інших тропів впливає на характер лінгвокогнітивних механізмів, а саме на тип мапування, яке здійснюється у її концептуальній структурі.

Ключові слова: катахреза, метафора, поетика нонсенсу, оксиморон, парадокс, синестезія.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-198-203

Постановка проблеми. Актуальність. Розуміння та інтерпретація віршованих текстів постмодернізму можуть викликати певні труднощі у дослідників та оцінювачів поетичного слова. Тому сучасні когнітивно-поетологічні дослідження спрямовані на пошук новочасних підходів до розкриття механізмів творення нових смислів у постмодерністській поезії. Своєрідний характер картини світу представлений у постмодерністських творах визначається поетикою нонсенсу, яку розуміємо як єдність форми та змісту віршованих текстів, створювану специфічними стилістичними засобами та лінгвокогнітивними способами [7 с. 5]. Провідне місце у формуванні словесних образів поетики нонсенсу займають контрастивні тропи і фігури, зокрема і катахреза, статус якої потребує уточнення.

Тому **метою дослідження** є з'ясування особливостей вживання катахрези як стилістичного засобу поетики нонсенсу та виявлення її співвіднесеності з метафорою та оксимороном. Дослідження здійснене в рамках контекстуально-інтерпретаційного аналізу із прийомами лінгвостилістичного аналізу тропів і фігур та залученням концептуального аналізу для виявлення лінгвокогнітивних механізмів, залучених у формуванні поетики нонсенсу. Матеріалом аналізу слугували сучасні американські віршовані тексти, що ілюструють випадки вживання катахрези.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Одним зі стилістичних засобів поетики нонсенсу є катахреза [7]. В деяких наукових джерелах [12, с. 27] термін «катахреза» розглядається відносно іншого стилістичного засобу – метафори. Висловлюється також думка про те, що катахреза є одним з чотирьох різновидів метафори або неправильним вживанням метафори у певному новому сенсі з метою заповнити лакуну в словнику. Таким чином, катахреза – це вкладання нових смислів у старі слова, при чому, якщо катахреза виявляється вдалою, то нове значення швидко стає буквальним [2, с. 159]. Наприклад, вживання назв частин тіла людини на позначення частин матеріальних об'єктів: «*leg of table*» або «*eye of a needle*», початково було катахрезою. Такі катахрези заведено називати «стертими» або «мовними» метафорами [4, с. 128].

Інші вчені, розділяють метафору та катахрезу як окремі стилістичні тропи, вбачаючи різницю між катахрезою та метафорою у тому, що «метафорою називається переніс з названого знову на назване, катахрезою – з названого на те, що не має назви» [6, с. 116–117].

Катахрезу відрізняють від оксиморона [9]. Оксиморон – це «сполучення слів, що позначають логічно несумісні поняття» [9, с. 71], тобто суперечливі поняття, сполучення яких порушує логічний закон протиріччя. Ці поняття виражаються мовними або мовленнєвими антонімами, що об'єднуються у словосполучення, рідше – сполучення супідрядних слів або слова складної будови [там само]. Варто також зазначити, що оксиморон утворюється шляхом зіткнення онтологічних ознак складових понять, що знаходяться у межах одного семантичного поля [1; 5; 8, с. 9]. Катахрезою є «сполучення слів, що виражають поняття, котрі знаходяться не у відношеннях протиріччя (в логічному сенсі), а у відношеннях онтологічної несумісності» [9, с. 71]. Такі слова не є антонімами, вони виражають поняття, референти котрих не співвідносяться в реальній дійсності, тобто лежать в різних «онтологічних площинах» [там само].

Спільною для оксиморона і катахрези є приналежність до контрастивних стилістичних засобів, в основі яких лежить концептуальний оксиморон, що створюється за допомогою лінгвокогнітивної операції контрастивного мапування [7].

Виклад основного матеріалу. Провідне місце у формуванні словесних образів поезики нонсенсу в сучасних американських віршованих текстах посідають контрастивні тропи й фігури, зокрема катахреза. Останню розглядаємо як домінуючий стилістичний засіб поезики нонсенсу в сучасній американській поезії. Подібність катахрези до інших тропів впливає на характер лінгвокогнітивних механізмів, а саме на тип мапування, яке здійснюється у її концептуальній структурі. Базове положення когнітивної лінгвістики про те, що у підґрунті будь-якого тропу та фігури лежить певна концептуальна схема [15], дозволило нам розділити знайдені катахрезні сполучення на катахрези-метафори, катахрези-парадокси та катахрези синестезійного типу.

Так, аналогічно метафорі катахрези може фокусувати увагу на тих компонентах структури представлення знань, які відповідають умовам подібності [3]. В таких випадках у підґрунті катахрези лежить аналогове поетичне мислення, котре базується на механізмі асоціації. Проте, якщо метафори генетично засновані на асоціаціях «за подібністю», то в катахрезі цей зв'язок формується саме «за подібністю» несумісних, різнорідних сутностей [3, с. 21].

У поетичному тексті катахрези виступає як стилістичний засіб, хоча одночасне вживання катахрези в прямому та переносному значенні теж можливе. Наприклад, «*Behold the forest pig & sea cow conspiring*» [14], де сполучення *sea cow* – **морська корова** можна розглядати в прямому значенні, як морського травоядного ссавця, і у переносному, як диво-тварину, що живе у лісі. В обох випадках, за допомогою катахрези створюється ефект нонсенсу.

В сучасних американських віршованих текстах катахрези може утворюватися на основі порівняння об'єктів та явищ, що існують лише в уяві автора: «*Could it be that coming our way / is a hayrick made of pine*» [14] або «*And the heart-rounded world that holds us up, sighing, could be our next best friend*» [14]. У наведених рядках катахрези **сосновий сніп** та **сердечно-заокруглений світ** створено шляхом перенесення значення прямої (первинної) номінації, асоціації неподібних сутностей.

Іншими різновидами катахрези окрім катахрез метафоричного походження є катахрези-парадокси, авторські катахрези, котрі не пов'язані ні з метафорою, ні з метонімією, проте мають усі ознаки катахрезних словосполучень. Аналіз фактичного матеріалу показав, що найчастіше в сучасній американській поезії зустрічається саме катахрези парадоксального типу. Ця група є, на нашу думку, найвиразнішою, іноді

шокуючою свідомість, оскільки, усі смислові зсуви в катахрезах-парадоксах можуть бути зумовлені не лише контекстом, але й виходити за межі контекстного виправдування. Наприклад: «*One is ebullient, / shaving seconds, / navigating among refills*» [13], де катахреза *shaving seconds* – *голячі секунди* є незвичним авторським баченням та відношенням до часу, втіленим через парадоксальне поєднання несумісних сутностей, що належать до різних онтологічних площин.

Катахрези-парадокси виражають індивідуальне бачення світу, головну роль у їх створенні грають суб'єктивні, образні та емоційні установки автора словесного образу. Асоціативна насиченість елементів катахрезних сполучень, створена психологічна напруженість та віддаленість областей, до яких належать її компоненти, сприяють у цьому випадку силі образу та емотивності.

Поєднання непоєднуваного сприяє множинності смислопородження в сучасних віршованих текстах, наприклад: «*Behold the ancient elastic community / in the shallows, shaded by the scoliotic woods*» [14]; «*Yellow reflection / swells and dives over a hill of glasscurve*» [14]. Як бачимо, катахрезні сполучення суперечать логіці та знанням людини про навколишній світ, створюючи інтелектуальну перешкоду сприйняття змальованої дійсності та когнітивний дискомфорт.

Аналіз сучасних віршованих текстів виявив, що катахреза часто утворюється за принципом синестезії. Такий підвид катахрези передбачає поєднання слів у значеннях, що їм не належать з предметно-логічної точки зору, у силу того, що «предмети та явища, які зіставляються, відображуються у свідомості, потрапляючи через абсолютно різні канали сприйняття, об'єднуючись лише на основі спільного враження та оцінки» [12, с. 135]. Синестезія, унікальне явище мультисенсорного сприйняття, є реакцією на зовнішню стимуляцію органів чуття, при якій людина не здатна відрізнити окремі види відчуттів: відчуття, отримане одним органом чуття, породжує відчуття, що відповідає іншому органу чуття, але через цей орган не отримане [10, с. 30; 11, с. 116–117].

Порівнюючи катахрезу-синестезію з іншими тропами синестезійного типу, слід зауважити, що в обох випадках маємо справу з семантичним зближенням лексем, далеких за значенням. Наприклад, як в метафорі так і в катахрезі сполучаються несумісні, але неконтрастні слова, поняття, вирази. Слова втрачають своє основне значення та вживаються у переносному значенні, створюється можливість побудови будь-яких відповідностей. Вибір сполучення образів у катахрезі синестезійного типу найчастіше є невмотивованим. Наприклад, у наступному фрагменті віршованого тексту поєднуються тактильний та зоровий образи: «*I can gather fistfuls of seeing*» [13] – «*Я можу зібрати пригоршні бачення*». Наші емпіричні знання про характеристики бачення (seeing) як прояву зовнішніх відчуттів людини складно пов'язати із відчуттям дотику (gather fistfuls), тому між образами виникає парадоксальний зв'язок і художній вислів *fistfuls of seeing* відносимо до утворень нонсенсу.

Висновки і перспективи. Результати лінгвостилістичного аналізу катахрези в американських віршованих текстах постмодернізму дозволяє стверджувати про чільне місце цього образотворчого засобу поезики нонсенсу. Катахреза є поєднанням несумісних, але не контрастних понять, що належать до різних онтологічних площин. Катахрези поділяємо на катахрези метафоричного походження, катахрези-парадокси та катахрези синестезійного типу. Аналіз фактичного матеріалу показав, що найчастіше в сучасній американській поезії зустрічаються катахрези парадоксального та синестезійного типів, смислові зсуви

в яких можуть бути зумовлені не лише контекстом, але й виходити за межі контекстної доречності.

Вживання катахрези в системі засобів поетики нонсенсу сприяє множинності смислопородження в американській поезії постмодернізму та розкриває креативний потенціал мови у створенні нових та приховуванні усталених смислів в сучасних американських віршованих текстах. **Перспективу дослідження** вбачаємо у виявленні катахрези в американських прозових текстах та розкритті лінгвокогнітивних механізмів її створення.

Список використаної літератури

1. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії : лінгвокогнітивний аспект / Л. І. Белехова. – 2-ге вид, доп. і перероб. – Москва : ООО «Звездапад», 2004. – 376 с. ; Bieliekhova L. I. Slovesnyi obraz v amerykanskkii poezii : linhvokohnityvnyi aspekt : [monohrafiia] / Larysa Ivanivna Bieliekhova. – Vyd 2-e, dop. i pererob. – Moskva : ООО «Zvezdopad», 2004. – 376 s.

2. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры : пер. с англ., фр., нем. и др. языков / пер. под ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. – Москва : Прогресс, 1990. – С. 153–172 ; Blek M. Metafora / M. Blek // Teoriya metaforoy : per. s angl., fr., nem. i dr. yazykov / per. pod red. N. D. Arutyunovoy, M. A. Zhurinskooy. – Moskva : Progress, 1990. – S. 153–172

3. Галич О. А. Теорія літератури : підруч. / О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв. – 2-вид., стеретип. – Київ : Либідь, 2005. – 488 с. ; Halych O. A. Teoriia literatury : pidruch. / O. A. Halych, V. M. Nazarets, Ye. M. Vasyliiev. – 2.vyd., steretyp. – Kyiv : Lybid, 2005. – 488 s.

4. Галеев Б. М. Синестезия – чудо поэтического мышления / Б. М. Галеев // Научный Татарстан. – 1999. – № 3. – С. 19–23 ; Galeev B. M. Sinesteziya – chudo poeticheskogo myshleniya / B. M. Galeev // Nauchnyy Tatarstan. – 1999. – № 3. – S. 19–23.

5. Лахманн Р. Демонтаж красноречия : Риторическая традиция и понятие поэтического / Р. Лахманн : пер. с нем. Е. Аккерман, Ф. Полякова. – Санкт-Петербург : Академический проект, 2001. – 368 с. ; Lakhmann R. Demontazh krasnorechiya : Ritoricheskaya traditsiya i ponyatie poeticheskogo / R. Lakhmann : per. s nem. Ye. Akkerman, F. Polyakova. – Sankt- Peterburg : Akademicheskiiy proekt, 2001. – 368 s.

6. Максимович К. А. «О тропах, или Об оборотах речи». Трактат Георгия Хировоска в Изборнике Святослава 1073 г. : перевод и комментарий / К. А. Максимович // Историко-культурный аспект лексикологического описания русского языка : сб. ст. – Москва : Ин-т рус. яз, 1991. – Ч. 1. – С. 112–127 ; Maksimovich K. A. «O tropakh, ili Ob oborotakh rechi». Traktat Georgiya Khirovoska v Izbornike Svyatoslava 1073 g. : perevod i kommentariy / K. A. Maksimovich // Istoriko-kulturnyy aspekt leksikologicheskogo opisaniya russkogo yazyka : sb. st. – Moskva : In-t rus. yaz, 1991. – Ch. 1. – S. 112–127.

7. Малащук-Вишнеvsька Н. В. Поетика нонсенсу в американських віршованих текстах модернізму і постмодернізму : стилістичний та лінгвокогнітивний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Наталія Володимирівна Малащук-Вишнеvsька ; Київський нац. лінгвіст. ун-т. – Київ, 2014. – 20 с. ; Malashchuk-Vyshnevskaya N. V. Poetyka nonsensu v amerykanskykh virshovanykh tekstakh modernizmu i postmodernizmu : stylistychnyi ta linhvokohnityvnyi aspekty : avtoref. dys. ... kand. filol.

nauk : spets. 10.02.04 / Nataliia Volodymyrivna Malashchuk-Vyshnevskaya ; Kyivskiy nats. lnhvist. un-t. – Kyiv, 2014. – 20 s.

8. Марина О. С. Контрастивні тропи й фігури в американській поезії модернізму : лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Олена Сергіївна Марина ; Київський нац. лінгвіст. ун-т. – Київ, 2004. – 20 с. ; Marina O. S. Kontrastyvni tropy u fihury v amerykanskii poezii modernizmu : lnhvokohnityvnyi aspekt : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Olena Serhiivna Marina ; Kyivskiy nats. lnhvist. un-t. – Kyiv, 2004. – 20 s.

9. Сковородников А. П. О катахрезе / А. П. Сковородников // Русская речь. – 2005. – № 3. – С. 68–74 ; Skovorodnikov A. P. O katakhreze / A. P. Skovorodnikov // Russkaya rech. – 2005. – № 3. – S. 68–74.

10. Степанов Ю. С. Французская стилистика : в сравнении с русской : учеб. пособ. / Ю. С. Степанов. – 2-е изд. – Москва : Высшая школа, 2002. – 359 с. ; Stepanov Yu. S. Frantsuzskaya stilistika : v sravnenii s russkoy : ucheb. posob. / Yu. S. Stepanov. – 2-e izd. – Moskva : Vysshaya shkola, 2002. – 359 s.

11. Степанян Л. Л. Синестезия и эмоциональность речи / Л. Л. Степанян // Вестник Московского университета. Серия 9, Филология. – 2004. – № 4. – С. 115–120 ; Stepanyan L. L. Sinesteziya i emotsionalnost rechi / L. L. Stepanyan // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 9, Filologiya. – 2004. – № 4. – S. 115–120.

12. Якутина О. Л. Лингвистическая природа и стилистический потенциал катахрезы : на материале французской поэзии XIX–XXI вв. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Ольга Леонидовна Якутина ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – Москва, 2007. – 171 с. ; Yakutina O. L. Lingvisticheskaya priroda i stilisticheskii potentsial katakhrezy : na materiale frantsuzskoy poezii XIX–XXI vv. : dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.05 / Olga Leonidovna Yakutina ; Mosk. gos. un-t im. M. V. Lomonosova. – Moskva, 2007. – 171 s.

13. Electronic Poetry Review, Issue 3. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.epoetry.org/issues/issue3/poetry.html>

14. Electronic Poetry Review, Issue 7. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.epoetry.org/issuses/issue7/poetry.htm>

15. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1981. – 242 p.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2019.

N. Malashchuk-Vyshnevskaya

CATACHRESIS IN THE SYSTEM OF POETICS OF NONSENSE (ON POSTMODERN AMERICAN POETRY)

The article explores the stylistic devices and cognitive mechanisms which determine poetics of nonsense in postmodern American poetry. Poetics of nonsense is understood as the unity of means and techniques as well as linguistic and cognitive mechanisms of creating sense in a literary text.

Contrastive stylistic devices predominate in the system of poetics of nonsense. Among them catachresis is viewed as the central stylistic device. Catachresis should not be confused with metaphor or oxymoron though they have much in common. It is established that the similarity of catachresis to other stylistic devices influences the character of linguistic and cognitive mechanisms performed in its conceptual structure. Such mechanisms are different types of mapping, which is regarded by cognitive linguistics as comprehension of one entity in terms of another.

Another basic issue of cognitive linguistics about a certain conceptual scheme which underlies each stylistic device allowed us to distinguish several types of catachresis. These are catachresis-metaphor, catachresis-paradox and catechrseis of synesthetic type. Catachresis-metaphor is actualized in postmodern poetic texts by means of analogy based on the mechanism of association. However, if metaphor is usually formed according associations by similarity, then in catachresis this relationship is formed precisely by the similarity of incompatible, heterogeneous entities. Catachresis-paradox is a type of catachresis embodied through a paradoxical combination of incompatible entities belonging to different ontological planes. Such catachresis reflects author's unique perception of the world. Catachresis-paradoxes contradict the logic and knowledge of the surrounding world, creating an intellectual obstacle to the perception of the depicted reality and cognitive discomfort. Catachresis of synesthetic type is formed by means of mapping of incompatible but non-contrastive concepts belonging to the realm of sensations. Synesthesia is the phenomenon of multisensory perception, the reaction to external stimulation of senses when a person is not able to distinguish certain types of sensations. So a feeling received by one sense organ gives rise to a feeling that corresponds to another sense organ.

The analysis of postmodern American poetry revealed numerous cases of usage of catachresis-paradoxes and catachresis of synesthetic type. The usage of catachresis in the system of poetics of nonsense contributes to the ambiguity of senses in postmodern poetry and reveals the creative potential of language in forming new and concealing common meanings in contemporary American poetic texts.

Key words: *catachresis, metaphor, poetics of nonsense, paradox, oxymoron, synesthesia.*

УДК 811.111:001.81

О. С. Малюга
Н. В. Ажогіна

МІСЦЕ І РОЛЬ КОМЕНТАРЯ В КОМУНІКАТИВНІЙ СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

У статті зроблено спробу проаналізувати й означити підходи до визначення місця і ролі коментаря як жанру і мовленнєвої форми професійно-наукового дискурсу для його подальшого застосування в системі «наукова інформація – наукове знання».

Ключові слова: *коментар, дискурс, наукова інформація.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-203-210

Вступ. В час глобальних трансформацій у світі наукової комунікації (у царині створення, обміну, розповсюдження і впровадження актуальної інформації в науковий обіг) велика увага приділяється інструментарію максимально швидкого та ефективного її застосування. Йдеться про удосконалення системи опрацювання нових надходжень інформації наукового характеру на загальнонаукових засадах. Цей процес відбувається в галузі теорії інформації, теорії та практики комунікативістики в науково-інформаційному та лінгвістичному розумінні.

Розвиток інформаційного суспільства, суспільства глобальної інформатизації, призвів до нечуваного експоненціального зростання кількості інформації соціального характеру. Усвідомлення та обробка такої кількості інформації, перетворення її на інтелектуальний, компетентнісний ресурс, що може бути використаний в процесі розвитку суспільства, вимагає нових підходів у цій галузі. Необхідність швидкого розв'язання визначеної проблеми викликана наявністю синергетичної реактивності процесу, коли кількість сприйнятої та розповсюдженої інформації переходить на новий рівень її якості. На наших очах відбуваються глибинні структурні зміни тезаурусного і контентного мовного наповнення всього обсягу наукового знання через мережу комунікативних каналів.

Актуальність застосування коментарів до текстів наукового характеру на всіх рівнях обробки наукової інформації та узгодження її змісту з наявним науковим знанням, як стиснена, мінімізована, ущільнена, згорнена мовленнєва форма (форма комунікації, жанр професійно-наукового дискурсу), полягає в інтенсифікації пошуків дієвих засобів каталізації наукових досліджень, оскільки коментар є гнучким засобом швидкого реагування на новітню інформацію наукового характеру. Тому застосування коментарів до наукових текстів вимагає копінткого аналізу факторів і чинників їх обробки та результування такої інформації в системі наукового знання.

Слід зазначити, що існує широке коло напрацювань, присвячених процесу обробки наукової інформації, комплексної основи її втілення у наукове знання, в тому числі проблемі її стиснення, ущільнення тощо певними інструментами методологічного і практичного характеру (Ю. Ф. Абрамов, Р. Акофф, В. О. Асєєв, М. Бонгард, М. Боніц, Л. Бриллюен, М. П. Вацьокін, Л. О. Виноградов, Н. Віннер, Р. С. Гіляревський, Ж. А. Дученко, У. І. Ешбі, М. Кастельс, Д. Мак Квейл, Т. М. Ковер, А. А. Коган, В. З. Коган, А. Н. Колмогоров, О. О. Корінний, А. М. Кочергін, С. Г. Кулешов, Р. Лаундер, Е. М. Лівшиць, Є. О. Мамчур, О. І. Михайлов, М. М. Мойсєєв, З. В. Партико, Б. В. Плєсський, Г. Г. Почепцов, О. С. Розумовський, Е. П. Семенюк, Є. О. Сєдов, В. І. Сіфоров, Л. Н. Сумароков, А. П. Суханов, А. К. Сухотін, Дж. А. Томас, О. І. Уйомов, А. Д. Урсул, А. А. Харкевич, Ф. М. Цирдя, К. Черрі, А. І. Чорний, К. Е. Шеннон, Ю. М. Шрейдер та ін.).

Втім проблема місця і ролі коментаря в системі наукових комунікативних актів і форм у професійно-науковому дискурсі все ще залишається недостатньо дослідженою.

Отже, **мета** даної статті: визначити місце і роль коментаря в системі наукових комунікативних актів і форм у професійно-науковому дискурсі на підставі обробки наукової інформації.

Виклад матеріалу. В лінгвістичному мовленнєвому комунікативному сенсі коментар визначається як форма **ремарки**, пов'язаної з додатковою інформацією, зауваженням або твердженням [12, с. 17]. У вузькому значенні такий додаток (англ. «addition») виступає формою акцентації уваги на суттєвих для розуміння всієї наукової праці моментах. В загальному лінгвістичному значенні коментар тлумачиться як усна або письмова ремарка, зауваження (англ. «remark»), що переважно пов'язане з додатковою інформацією, зауваженням або твердженням і відбиває дієві акти коментування (зауваження, стислий огляд, акцентація, занурення в контекст, ситуацію, оцінка (у вузькому значенні), нотування, коротке тлумачення тощо [12, с. 1521]. Коментар може позначатися такими абрєвіатурами: латинською N.B. («nota bene» — поміть добре, зверни увагу) або англійською obs. («observation» — в значенні аотація, стислий огляд) тощо [12, с. 365]. Термін «коментар» може мати різні значення в залежності від конкретних галузей застосування. В комп'ютерній галузі,

де переробляється соціальна інформація, коментар, ремарка, примітка тощо має вигляд Feedback – автоматичної відповіді електронної системи на запит результату обробки даних; як психологічне явище – це індикація результатів впливу навколишнього середовища на системи реагування, поведінкові дії організму [12, с. 521]; в широкому сенсі психолінгвістики коментар є відбиттям реакції на нову інформацію; в правничій сфері – це необхідна умова розуміння, тлумачення явищ юридичного характеру. Існує також англійськомовне поняття «commentary»: «...1. a series of comments, explanations, or annotations...» – лінгвістично спрямована серія коментарів, розширень, анотацій до текстів [12, с. 295]. У літературознавчому контексті коментарі – це ремарки, примітки, додатки; а в нашому домінувальному мовленнєвому дискурсивному аспекті – це система фіксації результатів обробки фактів, подій об'єктивного світу від імені коментатора [12, с. 295]. Враховуючи зазначене вище, можемо стверджувати важливість використання коментаря у науковій сфері, адже він стисло передає інформацію з роз'ясненням та / або інтерпретацією певних фактів і думок науковців. Це може викликати дискусії стосовно важливих моментів наукового тексту і, у свою чергу, народжувати нові ідеї.

Коментар до спеціалізованого наукового тексту належить до одного з типів розробленої вченими типології мовленнєвих жанрів, де видом дискурсу є науковий [10]. Його специфіка дуже чітко корелюється із формами оцінки наукового знання, у тому числі тими, які мають інформативний характер [6]. Об'єктивно на даний момент в межах класифікації різновидів наукового стилю комунікації: науково-популярний, науково-діловий, науково-технічний, науково-публіцистичний, навчально-науковий [8, с. 33], місце коментаря не є достатньо визначеним. У системі термінологічних тезаурусів коментар до спеціалізованого наукового тексту не має певного місця. Залишається нез'ясованою методика застосування коментаря як мовного коду, його організації в мовленнєвому потоці.

Треба зауважити також недоопрацьованість проблеми застосування коментаря як жанру мовлення і невизначеність його **комунікативної компетенції**. Це важливо для встановлення відповідності коментаря первинному науковому джерелу. Спираючись на результати досліджень у цій галузі канадських лінгвістів М. Кенела та М. Свейн, а також О. В. Яшенкової, можемо виділити 4 види компетенції: граматичну, дискурсивну (в нашому випадку в професійно-науковому дискурсі), соціолінгвістичну (розраховану на поширення в науковій спільноті) та стратегічну, що орієнтується на подолання перешкод (мовних, соціальних та ін.) на шляху розуміння сутності інформаційного меседжу [11, с. 138]. При застосуванні наукової методології у визначенні коментаря вважаємо можливим звернення до методу дискурс-аналізу, в межах якого актуалізується жанрова специфіка останнього [11, с. 33]. Дуже вдалим у цьому сенсі є підхід Ф. С. Бацевича. Він пояснює дискурс як «текст у тексті» [2], в межах якого коментар виступає суміжною сконцентрованою формою вираження його змісту й організації. У системі елементів процесу комунікації коментар як інструмент науково-професійного дискурсу виступає комунікативною ланкою у зворотному зв'язку між адресатом і адресантом [10]. В широкому сенсі коментар може бути сприйнятий як форма зворотного зв'язку в будь-яких засобах вираження лінгвістичної комунікації – усних, письмових, вербальних тощо [10, с. 47]. Це вписується у систему наукової комунікації взагалі, де коментар є необхідним елементом професійного дискурсу на базі наукової інформації [3, с. 18; 9, с. 64].

Цікавим для нашого дослідження є сучасний стан застосування цих комунікативних форм на основі інформаційних технологій і новітніх засобів фіксації

інформації. Широковживане поняття «пост» в англійській мові має одне з давніх значень у вигляді «*Post*» і тлумачиться наступним чином: «...*b. to affix (a notice...)*... *Syn-s... b. announce, advertise, publicize*» [12, с. 1122].

В нашому випадку такі повідомлення-твердження, висловлювання мають форму комунікативного мовленнєвого акту і є значущими для розвитку комунікативних каналів передачі та обробки інформації (спираючись на її кількісні і якісні виміри. – *Авт.*). В системі методологічних підходів до тлумачення **інформаційних повідомлень** в системі дискурсивних практик треба виділити праці К. Апеля, А.-Ж. Греймас, Ж. Курте, М. Фуко та ін.

Цікавою проблемою є визначення **твердження** в дискурсі як форми мовленнєвої комунікації. За К. С. Серажим існують ідеальні умови *комунікативного дискурсу*: «...1. Кожен суб'єкт, здатний до мовленнєвої діяльності, може брати участь у дискурсі. 2. Кожен може проблематизувати будь-яке твердження. 3. Кожен може виступати в дискурсі з будь-яким твердженням. 4. Кожен може висловлювати свої погляди, бажання, потреби...» [5, с. 26]. Отже, процес коментування наукової інформації точно лягає на матрицю комунікативного спілкування.

На філософсько-методологічному рівні цей процес набуває форми **зведення** загального до конкретного і навпаки, виходячи з певних принципів, напрацьованих наукою із врахуванням її останніх досягнень (синергетики, синтелектики тощо).

В англійській мові існує багато підходів до створення коментарів: техніко-технологічні, природознавчі тощо (*smaller extent, size, amount, number etc.*; на рівні діяльності: *diminish, decrease, shorten, abridge, curtail, contract, retrench, lessen, attenuate, abate, etc.*). Існує окремий термін, що стосується ущільнення інформації: *Compacted information; Compression (compressed information)*. В нашому випадку йдеться про систему кількісного і якісного зведення наявного в просторі та часі обсягу наукової інформації до *мінімізованих комунікативних форм мовлення* без втрат змістового наповнення.

Залишається актуальною розробка типології коментаря, визначення його жанрової належності, мовленнєвої структури тощо. Відомо, що стратегії наукового дискурсу реалізуються в різних його жанрах, зокрема, в наукових текстах. І тут, на нашу думку, коментар посідає особливе місце, як жанр, що виконує роль оперативного уточнення стратегії наукового дискурсу.

Для розв'язання проблеми вважаємо за необхідне звернутися до процесу комунікації, в межах якої відбувається процес взаємодії переконань і висловлювань спеціалістів, фахівців в певній галузі. Коментар як жанр наукового дискурсу організовує авторів у певну спільноту професійних комунікантів, до якої входить і сам відправник повідомлення. Такий жанр комунікативного спілкування об'єднує авторів у розвитку елементів професійного наукового дискурсу.

Дуже важливим уявляється структурування форм коментаря до наукових текстів відносно способів інтерактивності: діалогу, полілогу, кількості учасників, міжособистісного спілкування тощо [11, с. 58]. При цьому елемент **новизни** інформації, в нашому випадку від адресанта – автора повідомлення, виступає каталізатором нових знань. В процесі вибору-обробки первинної інформації спільнотою науковців відбувається розкодування додаткових смислів за допомогою коментаря-повідомлення, під час якого **нове**, в нашому випадку – знання, виникає як раніше неіснуюче сполучення елементів старого [3, с. 58]. Доречно звернення до напрацювань Ю. М. Лотмана, який при розробці *семантичної моделі комунікації* ставить питання виникнення нового повідомлення. І, відповідаючи, стверджує процес формування свідомістю нової думки [3, с. 58]. Продовжуючи цей аналіз, О. В. Юрефєва

наголошує, що категорія **нового** нероздільно пов'язана з інформацією [3, с. 58]. Отже, проблема нового, його виникнення, ствердження або, навпаки, заперечення має величезне теоретичне й практичне значення.

Для розуміння особливостей функціонального стилю мови науки та виділення його характеристик, компонентів (жанру коментаря, зокрема) важливими є роботи науковців О. І. Багрій, С. Д. Береснева, М. П. Кульгав, Н. М. Разінкіної, Е. Г. Різель, О. С. Троянської, Г. С. Цехмістрової та ін.

Подібно до функціонального стилю, кожен тип дискурсу має свої, тільки йому притаманні види й типи жанрів. Вивченню стилю наукової літератури присвячені численні роботи відомих лінгвістів (Н. М. Разінкіна, Є. С. Троянська та ін.). Однак, на нашу думку, жанровій своєрідності наукових текстів приділялося надзвичайно мало уваги. Проблема специфічної організації жанрів наукової літератури заслуговує найпильнішої уваги дослідників [4]. З цього погляду коментар до наукового тексту виступає важливим складником, чинником розвитку жанрової лінгвістичної стилістики.

В розумінні форм наукового інформаційного дискурсу коментар має своє визначене місце як практика обговорення наукового тексту, оскільки роль наукового інформаційного дискурсу – систематизувати інформаційне середовище науковців, лаконічно й кваліфіковано донести інформацію про нові знання, висновки, судження, досвід та прогнози до науковців з широким діапазоном інтелектуальних потреб в різних сферах їх діяльності [7].

На думку О. В. Тріщук, «... вторинність науково-інформаційного дискурсу означає, що в плані вираження він представлений вторинними текстами, створеними на основі інформації з первинного наукового тексту – фіксованого результату попередньої взаємодії іншого суб'єкта з іншим об'єктом. Через вторинні тексти в простір наукового інформаційного дискурсу потрапляють тексти первинного наукового дискурсу, у результаті осмислення яких читач конструє позамовну дійсність. Якщо комунікаційний процес у первинному науковому дискурсі в максимально абстрактному вигляді представити традиційною схемою Р. Якобсона: Комуникант → Текст → Реципієнт, то видно, що Комуникант перетворює/вкладає необхідну йому інформацію в Текст (упорядковану систему знаків), який він потім відправляє Реципієнту, а той розпаковує цей текст і користується ним» [7, с.10]. В системі досліджень особливостей **англомовних наукових текстів** і розвитку полів їх тлумачення, розуміння, інтерпретації велике значення мають роботи вітчизняних і закордонних дослідників (О. І. Багрій, О. М. Ільченко, Л. М. Кім, В. І. Клинг, І. М. Колегаєвої, Т. В. Радзієвської, Н. М. Разінкіної, О. В. Тріщук, О. С. Троянської, Т. В. Яхонтової, О. В. Яшенкової та ін.). На нашу думку, є доречним розмістити коментар до таких текстів у межах композиційної схеми в розділі «Обговорення» (**Discussion**). Розуміння специфіки тлумачення цих текстів потребує подальших досліджень.

Сьогодні коментар до наукових текстів у вигляді ремарок, тверджень, висловлювань, додатків, поля обговорень тощо посідає комунікативно визначене місце, як елемент наукової дискусії, обговорення наукової інформації (англійською, зокрема) на теренах Internet.

Функціонування жанру коментаря в англомовному науковому дискурсі має відбуватися, на нашу думку, у процесах когнітивно-прикладного характеру. При цьому межі такого підходу не є остаточно визначеними, що дає змогу розширити напрями пошуку шляхів адекватного сприйняття, розуміння і формування мовленнєвого середовища. Саме таким чином коментар набуває форму дискурсу як типу комунікативної діяльності та сприяє розвитку мовленнєвих жанрів [1, с. 26]. Коментар як жанр мовленнєвої комунікації відіграє роль референційного аспекту повідомлення –

перформативного дискурсу, коли через доповнення змінюються усталені елементи організації наукового тексту. При цьому коментар набуває характеру мовного коду, що сконцентровано фіксує, зокрема, ступінь алгоритмізованості вживання мовних засобів в системі «стаття-коментар-стаття» (науковий текст. – *Авт.*).

Досліджуючи типи комунікативних мовленнєвих актів, має сенс віднести коментар до групи репрезентантів у випадку, коли функціонують певні повідомлення-судження, що входять до інтерактивної системи. З цього погляду коментар, на нашу думку, має фіксоване місце в системі мовленнєвих контактів «адресат – адресант». На необхідності систематизації постійних взаємопереходів-модифікацій мовленнєвих актів у наукових жанрах, коли опублікований текст породжує розгорнуті відповіді у вигляді коментарів, у тому числі, наголошує Т. В. Яхонтова [10, с. 51].

Дуже цікавою позицією щодо місця авторської характеристики у системі наукового інформаційного дискурсу виступає дослідження О. В. Тришук [7], де саме **інформатор** є виконавцем одночасно ролі ученого-експерта (оцінює, осмислює представлену автором первинну наукову працю) і вченого-популяризатора (інформує спільноту про її основний зміст і при цьому реалізує власні професійні інтереси, зумовлені науково-інформаційною діяльністю). Як зазначає О. В. Тришук, «діяльність **інформатора** спрямовується, насамперед, на вторинний текст, як соціальний предмет, і на себе самого, адже, щоб прийняти правильне рішення стосовно науково-інформаційного тексту, він знаходиться в постійному діалозі із собою для формування внутрішньої переконаності в об'єктивності займаної позиції, у правильності власних рішень і підходів, упевненості у власних професійних можливостях... Інформатор передусім є індивідом з власним суб'єктивним, іноді навіть упередженим поглядом на ту чи іншу проблему, розглянуту в першоджерелі... При цьому в нього немає іншого вибору, як прийняти традиційну стратегію ведення науково-інформаційного дискурсу... Дискурс обмежує діяльність інформатора певними рамками, за які той не має права виходити, щоб не стати в ньому чужим і не втратити можливість провадити науково-інформаційну діяльність. Але, якщо в інформатора виникає відчуття, що йому тісно в рамках наукового інформаційного дискурсу, якщо він захоче, зокрема, висловити власне ставлення до окресленої в первинному творі наукової проблеми, то буде змушений полишити цей дискурс і перейти до іншого, наприклад, науково-критичного, де така можливість надається» [7, с. 14].

На нашу думку, цей ключовий момент співвіднесення авторської думки та висловлювань коментаторів на даний момент є інформаційним клубком протиріч, які є полем розгортання нових ідей, нового знання, і взагалі, поступу наукової спільноти.

Висновки. Все вищесказане дозволяє нам зробити висновок про те, що місце і роль коментаря як комунікативного акту в системі наукових комунікацій, як вияв мовленнєвої форми професійно-наукового дискурсу наразі не досить визначені. Це пов'язано зі складністю узгодження підходів до тлумачення сутності процесів в системі «наукова інформація – наукове знання» в міждисциплінарному полі наукових досліджень: в галузі **теорії** інформації, комунікативістики та в галузі лінгвістичного аналізу текстів наукового характеру. Проблема дослідження дискурсивного феномену коментаря до наукового тексту має перспективний характер з огляду збільшення інтенсивності усього комунікативного процесу в полі наукової інформації, появи сучасних технологій розповсюдження і фіксації інформації, оскільки питання пошуку нових шляхів наукового розвитку стоїть дуже гостро.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: моногр. / Ф. С. Бацевич. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с.; Batsevych F. S. Lnhvistychna henolohiia: problemy i perspektvyu: monohr. / F. S. Batsevych. – Lviv: PAIS, 2005. – 264 s.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. / Ф. С. Бацевич. – Київ: Академія, 2004. – 344 с.; Batsevych F. S. Osnovy komunikatyvnoi lnhvistyky: pidruch. / F. S. Batsevych. – Kyiv: Akademiia, 2004. – 344 s.
3. Конспект лекцій до курсу «Теорія масової інформації» для студентів I курсу денної та заочної форми навчання спеціальності 6.030301 «Журналістика» / уклад. О. В. Юферева. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2015. – 76 с.; Konspekt lektzii do kursu «Teoriia masovoi informatsii» dlia studentiv I kursu dennoi ta zaochnoi formy navchannia spetsialnosti 6.030301 «Zhurnalistyka» / uklad. O. V. Yufereva. – Zaporizhzhia: ZNTU, 2015. – 76 s.
4. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – 2-е изд. стереотип. – Москва: СмарТБук, 2009. – 651 с.; Pocheptsov G. G. Teoriya komunikatsii / G. G. Pocheptsov. – 2-e izd. stereotip. – Moskva: SmartBuk, 2009. – 651 s.
5. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу): дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.01.08 / Катерина Степанівна Серажим; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Ін-т журналістики. – Київ, 2003. – 211 с.; Serazhym K. S. Dyskurs yak sotsiolinhvalnyi fenomen suchasnoho komunikatyvnoho prostoru (metodolohichniy, prahmatyko-semantychniy i zhanrovo-lnhvistychniy aspekty: na materialy politychnoho riznovydu ukrainskoho masovoinformatsiinoho dyskursu): dys. ... d-ra filol. nauk: spets. 10.01.08 / Kateryna Stepanivna Serazhym; Kyivsk. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka; In-t zhurnalistyky. – Kyiv, 2003. – 211 s.
6. Синиця І. А. Діалогічність у науковому тексті / І. А. Синиця // Мовознавство. – 2004. – № 2–3. – С. 56–64; Synytsia I. A. Dialohichnist u naukovomu teksti / I. A. Synytsia // Movoznavstvo. – 2004. – № 2–3. – S. 56–64.
7. Тріщук О. В. Феномен науково-інформаційного дискурсу у сфері соціальних комунікацій: автореф. дис. ... д-ра наук із соціальних комунікацій: спец. 27.00.01 / Ольга Володимирівна Тріщук; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – 32 с.; Trishchuk O. V. Fenomen naukovoinformatsiinoho dyskursu u sferi sotsialnykh komunikatsii: avtoref. dys. ... d-ra nauk iz sotsialnykh komunikatsii: spets. 27.00.01 / Olha Volodymyrivna Trishchuk; Kyivsk. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2009. – 32 s.
8. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста: учеб. пособ. / В. Е. Чернявская. – 4-е изд. – Москва: Издательство ЛКИ, 2007. – 128 с.; Chernyavskaya V. Ye. Interpretatsiya nauchnogo teksta: ucheb. posob. / V. Ye. Chernyavskaya. – 4-e izd. – Moskva: Izdatelstvo LKI, 2007. – 128 s.
9. Яхонтова Т. В. Структурно-композиційні особливості сучасної англійської наукової статті / Т. В. Яхонтова // Мовознавство. – 2009. – № 6. – С. 51–58; Yakhontova T. V. Strukturno-kompozyciyni osoblyvosti suchasnoi anhlovnoyi naukovoi statti / T. V. Yakhontova // Movoznavstvo. – 2009. – № 6. – S. 51–58.
10. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукових комунікацій: моногр. / Т. В. Яхонтова – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 420 с.; Yakhontova T. V. Lnhvistychna henolohiia naukovykh komunikatsii: monohr. / T. V. Yakhontova – Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2009. – 420 s.

11. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. В. Яшенкова. – Київ : Академія, 2010. – 309 с. ; Yashenkova O. V. Osnovy teorii movnoi komunikatsii : navch. posib. / O. V. Yashenkova. – Kyiv : Akademiia, 2010. – 309 s.

12. The Random House Dictionary of the English Language / ed. J. Stein, L. Urdang. – New York : Random House, 1973. – 2058 p.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2019.

O. Maliuha
N. Azhohina

THE PLACE AND ROLE OF COMMENTARY IN THE COMMUNICATIVE SYSTEM OF PROFESSIONAL-SCIENTIFIC DISCOURSE

The problem of the place and role of the commentary as a genre and the form of professional-scientific discourse in the context of communicative informative activity is relevant in terms of the development of modern science and technology. It is a question of minimizing – compressing the form of scientific text without the loss of meaning in the conditions of exponential growth of the amount of scientific information. The article aims to analyze modern approaches to the definition of the commentary as a genre of professional discourse and its specification in the scientific field based on the use of the English language, which is the language of global scientific communication. It has both a general scientific and applied value. The development in this direction is based on the general methodological approaches in the field of the information theory, communication science, communicology, and linguistic approaches that are intended for purely vocational and academic purposes. This allows you to expand the circle of participants in the discussion, giving impetus to the latest scientific research. It is facilitated by Internet networks, on-line contacts, other channels of communication, in particular, a network of scientific publications, personal meetings of scientists, etc. The special attention in this material is paid to the functioning of the commentary as a specific genre of applied communicative linguistics. To this end, it is proposed to apply the latest developments in terms of identifying the specifics of the commentary to the scientific text on the basis of its discussion for further research by scientists. This is important for the further development of the specifics of linguistic terms, concepts and categories that have both universal value and purely philological from the scientific point of view. The process of structuring language codes for the context of the scientific text at different levels of professional-scientific discourse has not been thoroughly investigated. Here subjective factors that do not always take into account the specifics of the use of purely linguistic philological definitions are influenced. In the general scientific context, compliance with the «form-content» system is relevant to the system of scientific developments.

It is very important to adhere to the limits of professional scientific discourse. It is a dialogue culture / polylogue in terms of systematization of scientific information and its further use in scientific knowledge. On the other hand, this provides grounds for expanding the scope of further research in the field of multicultural scientific and professional contacts. And here, in our opinion, the comment occupies an important place, since the forms of such contacts are constantly transformed, diversified in the scientific and information communicative system.

Key words: commentary, discourse, communication, scientific information.

УДК 811.161.2'27

Л. С. Мініч
Д. Ю. Кучеренко

ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ НОРМ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕЛЕКАНАЛАХ ЯК ОДНА З ПРОБЛЕМ ЯКІСНОГО ЕФІРНОГО МОВЛЕННЯ

У статті проаналізовано проблеми порушення лексичних норм української літературної мови на основі мовлення телеведучих новин найпопулярніших каналів. Виокремлено типові помилки вживані під час ефірів. У результаті порівняння випусків новин ТСН, «Факти тижня», «Сьогодні», «Вікна» схарактеризовано рівень володіння українською мовою ведучих, журналістів та редакторів на українських телеканалах 1+1, ICTV, «Україна», СТБ.

Ключові слова: порушення лексичних норм, тавтологія, плеоназм, синонімія, паронімія, стилістична обумовленість, лексичне значення.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-211-216

Постановка проблеми. В останні десятиріччя у лінгвістиці спостерігаємо інтерес до проблем мовної культури телевізійних засобів масової інформації, адже новини контролюють суспільну та масову свідомість, формують культуру та деякою мірою керують думками народу. Глобалізація масово-інформаційних процесів, поява аудіовізуальних й електронних ЗМІ призвела до того, що центр творення літературної мови в ХХІ сторіччі перемістився на журналістику, яка стала оперативним, динамічним, багатоакцентним носієм і продуцентом суспільної думки, саме тому викорінення порушень лексичних норм української літературної мови потрібно розпочинати з ефірів випусків новин на відомих телеканалах, адже для українців це авторитетні джерела, що є прикладом правильного, зразкового мовлення.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Чимало лінгвістів досліджувало порушення лексичних норм, зокрема Б. Антоненко-Давидович, М. Волощак, М. Гладкий, С. Караванський, В. Кешієв, Т. Коць, М. Нагорняк, О. Пономарів, І. Судук, М. Фіголь, Є. Чак, Н. Чепурко. Вчені внесли вагомий доробок у розкриття проблем недотримання мовних норм, їх класифікації, виокремлення особливостей цих порушень у засобах масової інформації. Проте лише окремі дослідження присвячені саме мовленню ведучих новин.

Ґрунтовною працею на цю тему є «Стан української мови на сучасному телебаченні» М. Колядич. Авторка розглянула найчастіші випадки порушень та вказала на причини їх виникнення. Проблема недотримання лексичних мовних норм залишається **актуальною** донині, адже щодня на екранах з'являються нові випуски новин, що потребують детального перегляду з метою виокремлення помилок. Доцільним також є доведення до відома редакторів, журналістів та телеведучих про результати дослідження для подальшого запобігання типових порушень.

Джерельною базою є випуски новин на телеканалах 1+1 – ТСН, СТБ – «Вікна», ICTV – «Факти тижня», «Україна» - «Сьогодні».

Мета статті: схарактеризувати порушення лексичних мовних норм на телеканалах 1+1, СТБ, ICTV, «Україна» та запропонувати рекомендації щодо їх усунення.

Серед основних **завдань** дослідження: розкрити особливості лексичних порушень української літературної мови; простежити мовлення ведучих під час ефіру та виявити

основні помилки; систематизувати лексичні порушення; порівняти рівень володіння українською мовою на телеканалах; визначити кількісне використання порушень у мовленні ведучих на телеканалах.

Виклад основного матеріалу. Щодня суспільство потребує інформаційного навантаження: політичного, економічного, лінгвістичного, культурного, юридичного тощо. Основним центром цього потоку є телебачення. Новини – найважливіший інструмент формування та освоєння соціального досвіду. Він сформувався з появою людини, але популярності набув із виникненням друкованих засобів інформації, а згодом став доступнішим за допомогою електронних ЗМІ. Сьогодні вони безпосередньо впливають на суспільство й процеси в ньому. Ведучі новин не лише інформують глядачів, але й впливають на їхню культуру мовлення. Саме тому проблему порушення лексичних норм української літературної мови потрібно вирішувати, починаючи з тих, на кого орієнтується суспільство, це телеведучі та журналісти відомих українських телеканалів. Від їхнього володіння лексичними нормами залежить взаєморозуміння громадян, а відтак і статус країни серед інших. Кожен уряд створює умови для нормалізованого функціонування мови, очищення від іноземних впливів та гармонійний розвиток кожного рівня мовної системи.

Одними з найбільш поширених серед порушень літературних норм є лексичні. Зазвичай це: помилки у слововживанні, у доборі слова; неточність вибраного слова (незнання явищ синонімії, паронімії), уживання діалектних і просторічних слів у літературній мові; невмотивоване використання слів різної стилістичної приналежності й емоційно-оцінних слів; повтори одного й того ж самого слова чи споріднених слів; неправильне вживання слів із фразеологічно зв'язаним значенням тощо [6, с. 4]. Розвиток суспільства, встановлення міжнародних відносин з іншими країнами, розширення сфер комунікацій безпосередньо позначається на лексичному складі української мови. Особливо великий вплив має історичне об'єднання України з Росією, що і призвело до чималого засилля калькованих слів, форм і конструкцій. Також поступово з'являються неологізми та іншомовні аббревіатури, це призводить до порушень лексичних норм літературної мови.

Серед причин помилок найчастіше виділяють такі: мовленнєві впливи інших країн; незнання лексичної норми; невміння та небажання використовувати словники; недостатній словниковий запас; нездатність добирати відповідні синоніми; стилістична обумовленість слововживання; поспішність вибору слова та відсутність самоконтролю; непостійне спілкування українською мовою та ін.

Зокрема, у випусках новин відомих телеканалів трапляються такі порушення, як:

а) плеоназми: *Інакше Китай запровадить свої власні санкції* («Сьогодні»); *Шістдесятитрьохрічного чоловіка врятував від смерті його власний пес* («Факти тижня»). За визначенням В. Коломійцевої «плеоназм (від грецьк. πλεονασμός – надмірність, перебільшення) – це надмірна кількість граматичного або лексичного забезпечення змісту поняття, що як явище диспонуване в мовній системі й набуває реалізації в мовленні. Плеоназмом називають також стилістичний зворот мови з однозначними, семантично близькими чи синонімічними словами, сполуками, які, попри позірну надмірність, виконують важливу функцію увиразнення, зумисного перебільшення, підкреслення змісту поняття, нагнітання почуттів. Його трактують широко – як багатослів'я, усяке стилістично зумовлене перебільшення в утіленні змісту якогось поняття або вужче, відмежовуючи від плеоназму повторення та редуплікацію» [3, с. 33]. Безперечно, ведучим та журналістам популярних телеканалів варто уникати повторів, адже це збіднює мову та свідчить про недостатній словниковий запас мовця.

б) багатослів'я: *Від самого початку* конфлікту це завжди була нейтральна територія (ТСН); *Тарас Тополя, який від самого початку* агресії Росії на Донбасі... («Факти тижня»); *На самому в'їзді в Чорторию* блокпост (ТСН); *Виселяли мешканців будинку в самому центрі* міста... («Факти тижня»); *Елітну квартиру у самому центрі* столиці... («Сьогодні»). Багатослів'я виникає внаслідок невміння чи небажання висловлюватися коротко. Воно суперечить закону мовленнєвої економії й протистоїть стислості як важливій і бажаній комунікативній якості. Є всі підстави вважати його стильовою помилкою [8, с. 80]. У наведених прикладах перше слово зайве і не надає нової інформації. Їх потрібно уникати, адже в результаті зовсім втрачається зміст висловлюваного.

в) тавтологія: *Поліцейські поки не кажуть, так само поки що* достеменно невідомо, *що саме* спричинило вибух (ТСН); *Вони тут, у соборі, так і народні гуляння, які тут, під ним на Софіївській площі* («Вікна»); ... *то колишній бойфренд однієї з дівчат. Дівчина, яку звали Букет категорично не хотіла мати з ним стосунків* («Факти тижня»); *Гільз не було виявлено, а позиції для стріляння не були обладнані* («Вікна»); *Жителька області, яка останнім часом мешкала в обласному центрі*... («Сьогодні»).

У мовознавстві не визначено чіткої межі між поняттями «плеоназм» і «тавтологія». Однак беззаперечним є те, що це вид порушення лексичних норм. Телеведучі, не слідкуючи за мовленням у прямому ефірі, вживають повторення одного й того ж слова, або спільнокореневих еквівалентів. Цей вид помилок називають «тавтологією». Він найбільше проявляється в усному мовленні та подекуди в писемному. Однією з причин виникнення таких порушень є мовленнєва неувважність, дефіцит часу на редагування тексту і нерозуміння важливості уникнення повторів.

г) використання невідповідних українській мові конструкцій: *Хода збрала* близько сотні людей (ТСН); *Цього тижня їзда забрала* життя одразу з мотоциклістів («Сьогодні»); *В першу чергу вчать* основам тактики та стріляти з різних видів зброї («Факти тижня»); ... *що спалахнув о домаганнях* обвинуваченого («Факти тижня»); *Береговою охороною* було оперативно вжиті належні заходи («Сьогодні»); *А вже цими хвилинами...* Ощадбанк почав перерахунок... («Сьогодні»); *Поліція затримала нещадного вбивцю гарячим слідом* («Факти тижня»); *Попередніми роками* звільняти злочинців стало популярне («Вікна»); *Своїми концертами* збирає кошти для бійців (ТСН); *Не спокійно було й на Донецькому напрямку* («Вікна»); *Селище Верхньотурецьке знаходиться не в дуже добрій позиції* («Вікна»); *Нацбанк скасував 2 % збору при купівлі* валюти (ТСН); *Наводять до прикладу Ігоря* («Вікна»); *Усі вони посідають керівні посади на вітчизняних підприємствах* («Сьогодні»).

В українській лінгвістиці кожна частина мови має свої особливості вживання та поєднання з іншими словами. Зокрема, найпоширенішими порушеннями лексичних норм є неправильне поєднання прийменників з іменниками. Вони мають здатність поєднуватися відповідно до встановлених в українській літературній мові закономірностей. Ототожнення прийменникових конструкцій чужоземних мов з українською може сигналізувати тільки про спотворене мовлення, назва якому суржик. Щоб уникнути недоцільного збіднення рідної мови, треба обов'язково дотримуватись її правил, тоді, вибираючи із цілої низки можливих прийменників, мовець безперешкодно обере найбільш доречний [2, с. 80]. Також часто ведучі новин помилково обирають відмінки іменників, їх поєднання та калькують конструкції слів з інших мов.

г) уживання невластивих українській літературній мові слів: *Видозмінили першу складову* слова, яка передбачає святість (ТСН); *Пряничне* містечко (ТСН); *Водій і собачник* вирішили з'ясувати стосунки (ТСН); *Травитимуть* байки і чекатимуть

гарної погоди (ТСН); Отримали нову **точку** відліку («Вікна»); Щоб **видобути**ся із замкненої кімнати учасники гри мали розв'язати цілу низку складних завдань («Вікна»); Що розповідають п'яні **неадекват**и, щоб уникнути покарання («Факти тижня»); **Копи** з'ясували після скоєння злочину... («Факти тижня»); **Трудовий старт** («Сьогодні»); **Нестиковки** досліджувала Тетяна Штан («Факти тижня»); Геннадій Конєв **дійсно** торгує макетами зброї («Факти тижня»); Вбивця чоловік у **капішоні** («Факти тижня»); Основні **задачі** прикриття позицій та колон на марші («Факти тижня»); **Глава** української делегації у ПАРЄ («Факти тижня»); В основному купує випивку і **сигарети** («Сьогодні»); Далі в справу **включаються** сапери («Сьогодні»); Але мораль, як відомо, на хліб не **намажеш** («Факти тижня»); Пані Любов працює у Львівському **рагсі** («Вікна»); Олег Ляшко пояснив: квартиру придбав у **розстрочку** («Сьогодні»).

Отже, найтипівішими лексичними помилками є вживання слів у невластивому лексичному значенні, тавтологія та використання неправильних конструкцій, що зумовлено впливом російської мови. Рідше виокремлено плеоназми під час мовлення телеведучих. У випусках новин, в середньому за одну годину ефірного часу, зафіксовано лексичних порушень: ICTV – 12, 1+1 – 11, «Україна» – 9, СТБ – 7. Типовою помилкою телеведучих новин ТСН виявлено тавтологію, що спричинено швидким темпом мовлення. На каналі ICTV найчастіше послуговувалися словами, які невластиві українській літературній мові, такий же вид помилок характерний для ведучих на СТБ. Здебільшого вживання невідповідних лексичним нормам конструкцій нараховано під час випуску новин «Сьогодні». Згідно з результатами дослідження виявлено, що найчистішим від лексичних порушень є мовлення ведучих в ефірах «Вікон». Особливу увагу потрібно приділяти редакторам та журналістам телеканалів 1+1 та ICTV.

Важливим для ведучих є прагнення до самовдосконалення, адже є чимало літератури для самостійного навчання: словники, монографії, статті, уроки онлайн тощо. Запобігти потраплянню мовних помилок можна різними методами, зокрема ефективним було б створення теле- або радіопередач, у яких здійснювали аналіз найбільш поширених порушень лексичних норм, які трапляються під час ефірів. Можливі також інші варіанти, наприклад: встановити вимогливіші критерії відбору телеведучих, прискіпливо перевіряти їхній рівень знань української мови; організувати щорічні курси та практикуми для телеведучих; ввести систему матеріального стимулювання; забезпечити можливість відвідування спецкурсів та купівлю фахової літератури; виділити години для роботи з лексикографічними джерелами; організувати можливість критичного самоаналізу; забезпечити наявність кваліфікованого мовознавця в студії для допомоги телеведучим і журналістам.

Висновки. Стан ефірного мовлення дуже невтішний, про що свідчать численні помилки, які виявлено під час перегляду телеканалів СТБ, 1+1, ICTV та «Україна». Телебачення впливає на формування мовної культури глядачів, тому варто вжити низку заходів з метою подальшого усунення лексичних порушень, для цього слід докласти зусиль не лише журналістам і ведучим новин, але й налаштувати співробітництво з теоретиками: лінгвістами, психологами, культурологами, соціологами тощо. Дотримання норм української літературної мови є основною вимогою для працівників ЗМІ, адже від правильності їхнього мовлення залежить наскільки слухач зможе зрозуміти, сприйняти, а згодом і відтворити почуту інформацію.

Перспектива дослідження теми полягає у подальшому аналізі порушень на інших телеканалах, зокрема у порівнянні отриманих результатів на основі кількох

років. Також актуальним є опрацювання лексичних помилок не лише у випусках новин, а й у мовленні ведучих різних телевізійних шоу.

Список використаної літератури

1. Волощак М. Й. Збірник мовностилістичних порад лінгвістів, літературознавців, публіцистів / М. Й. Волощак. – Київ : Марія Волощак, 2010. – 200 с. ; Voloshchak M. Y. Zbirnyk movnostylistychnykh porad lnhvistiv, literaturoznavtsiv, publitsystiv / M. Y. Voloshchak. – Kyiv : Mariia Voloshchak, 2010. – 200 s.

2. Гнатюк М. Особливості вживання деяких прийменникових конструкцій [Електронний ресурс] / М. Гнатюк // Гуманітарні та соціальні науки : матер. І Міжнар. конф. молодих вчених HSS-2009, м. Львів, 14–16 травня 2009 р. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – С. 76–80. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6584/1/27.pdf> ; Hnatiuk M. Osoblyvosti vzhyvannya deiakykh pryimennykovykh konstrukttsii [Elektronnyi resurs] / M. Hnatiuk // Humanitarni ta sotsialni nauky : mater. I Mizhnar. conf. molodykh vchenykh HSS-2009, m. Lviv, 14–16 travnia 2009 r. – Lviv : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», 2009. – S. 76–80. – Rezhym dostupu : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6584/1/27.pdf>

3. Коломійцева В. Явище плеоназму в українському синтаксисі [Електронний ресурс] / В. Коломійцева // Українська мова. – 2009. – № 1. – С. 33–40. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2009_1_5 ; Kolomiitseva V. Yavyshe pleonazmu v ukrainskomu syntaksysi [Elektronnyi resurs] / V. Kolomiitseva // Ukrainska mova. – 2009. – № 1. – S. 33–40. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2009_1_5

4. Колядич М. В. Стан української мови на сучасному телебаченні [Електронний ресурс] / М. Колядич // Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, м. Вінниця, 22–24 березня 2017 р. – Режим доступу : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allhum/allhum2017/paper/download/2246/1743> ; Koliadych M. V. Stan ukrainskoi movy na suchasnomu telebachenni [Elektronnyi resurs] / M. Koliadych // Materialy XLVI naukovo-tekhnichnoi konferentsii pidrozdiliv VNTU, m. Vinnytsia, 22–24 bereznia 2017 r. – Rezhym dostupu : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allhum/allhum2017/paper/download/2246/1743>

5. Коць Т. А. До проблеми лексичної норми сучасної української літературної мови / Т. А. Коць // Мовознавство. – 2009. – № 1. – С. 70–75 ; Kots T. A. Do problemy leksychnoi normy suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy / T. A. Kots // Movoznavstvo. – 2009. – № 1. – S. 70–75.

6. Підгурська В. Аналіз типових мовних помилок у мовленні майбутніх учителів початкових класів / В. Підгурська // Українська мова й література в школі. – 2013. – № 3. – С. 39–44 ; Pidhurska V. Analiz tyrovoykh movnykh pomylok u movlenni maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv / V. Pidhurska // Ukrainska mova y literatura v shkoli. – 2013. – № 3. – S. 39–44.

7. Пономарів О. Культура слова : мовностилістичні поради / О. Пономарів. – 2-е вид., доповн. – Київ : Либідь, 2001. – 272 с. ; Ponomariv O. Kultura slova : movnostylistychni porady / O. Ponomariv. – 2-e vyd., dopovn. – Kyiv : Lybid, 2001. – 272 s.

8. Селігей П. Типи багатослів'я в наукових текстах [Електронний ресурс] / П. Селігей // Українська мова. – 2013. – № 4. – С. 22–44. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2013_4_4 ; Selihei P. Typy bahatoslivia v naukovykh tekstakh [Elektronnyi resurs] / P. Selihei // Ukrainska mova. – 2013. – № 4. – S. 22–44. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2013_4_4

9. Судук І. І. Порушення лексичних норм у мові сучасної української преси / І. І. Судук, В. Б. Кешієв // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 53. – С. 239–242. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_53_91 ; Судук І. І. Porushennia leksychnykh norm u movi suchasnoi ukrainskoi presy / I. I. Suduk, V. B. Keshiiev // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii : Filolohichna. – 2015. – Vyp. 53. – S. 239–242. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_53_91

Стаття надійшла до редакції 19.04.2019.

L. Minich

D. Kucherenko

VIOLATION OF LEXICAL NORMS ON UKRAINIAN TV CHANNELS AS ONE OF THE PROBLEMS OF QUALITATIVE BROADCASTING

In the article the problems of violation of lexical standards of the Ukrainian literary language are analyzed on a basis of broadcasting of TV hosts of news of the most popular channels. The main reasons for emergence of mistakes in news are characterized.

Daily society needs information loadings: political, economic, linguistic, cultural, legal etc. The main center of this stream is television. News is the most important instrument of formation and development of social experience. Today they directly affect the society and processes in it. Leaders of news not only inform the viewers, but also influence their broadcasting culture. That is why the problem of violation of lexical standarts of the Ukrainian literary language needs to be solved from those by whom society is guided, these are TV hosts and journalists of the known Ukrainian TV channels.

In the article it is allocated the main reasons for mistakes: Language influences of other countries; ignorance of the lexical norm; inability and unwillingness to use dictionaries; insufficient vocabulary; inability to get the corresponding synonyms; stylistic conditionality of word usage; haste of the choice of a word and lack of self-control; non-permanent communication in Ukrainian, etc.

The typical mistakes used during the broadcast are identified. One of the most common violations of literary norms is lexical. Usually these are mistakes in the word usage, selection of a word; the inaccuracy of the chosen a word (ignorance of the phenomena of synonyms, paronyms), the uses of dialectal and spatial words in the literary language; unmotivated use of the words of various stylistic and emotional values; repetitions of the same word or related words; incorrect use of words with phraseologically related meanings, etc.

As a result of comparison of news TSN, «The facts of week», «Today»and«Windows», the level of proficiency in Ukrainian of leaders, journalists and editors on Ukrainian TV channels 1+1, ICTV, «Ukraine», STB was characterized. During broadcasting of journalists and TV hosts it was recorded the uses of words in the non-specific lexical meaning, the tautology and the uses of the wrong structures that is caused by influence of the Russian language. In the news on average in one hour of broadcasting time, it is recorded lexical violations: ICTV– 12, 1+1 – 11, «Ukraine» – 9, STB – 7. Television influences formation of the language culture of the audience, so it is worth taking a number of measures for further elimination of lexical violations.

Compliance with the norms of the Ukrainian literary language is a basic requirement for media workers, because the correctness of their broadcast depends on how the listener will be able to understand, perceive and subsequently reproduce the information they hear.

Key words: violation of lexical norms, tautology, pleonasm, synonyms, paronions, stylistic conditionality, lexical meaning.

УДК 811.161.1'373:070"1853/1856"

А. А. Мороз

**БОЄДАТНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ АРМІЇ ТА ЇЇ УСПИХИ
ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ (1853-1856 РР.)
ОЧАМИ РОСІЯН-СВІДКІВ ПОДІЙ (ЛІНГВОІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

У статті досліджуються засоби вербалізації лінгвоімагології. Зроблено короткий аналіз лінгвістичних праць з проблематики дослідження, проаналізовані особливості інтерпретації погляду росіян на англійців під час Східної війни (1853–1856 рр.) Розглянуто лінгвоімагему «боєдатність англійської армії» та виділено одиниці інтерпретації лінгвоімагології при оцінці англійців російськими військовими та кореспондентами середини ХІХ сторіччя.

Ключові слова: лінгвоімагологія, стереотип, оцінка, метафора, експресивність, деталь.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-217-224

Напрямок «лінгвоімагологія» запропонований Л. П. Івановою, яка розглядала питання лінгвоімагології у монографії «Русский Берлин в лингвоимагологическом аспекте» [10] та в наступних статтях «Имагология как новое направление в лингвистике» [9], «Французские города в видении Д. И. Фонвизина-путешественника» [11] та ін. У монографії «Русский язык как иностранный в истории становления европейского образа России» [15] С. К. Милославська досліджувала питання, пов'язані з іміджем Росії при вивченні російської мови. Але слід зазначити, що у цій роботі сам термін «лінгвоімагологія» не було застосовано.

Національна мова створює специфічне забарвлення реального світу, обумовлене культурною значущістю предметів, явищ, процесів, вибірковим ставленням до них носіїв мови-культури, яке породжується особливостями діяльності, способом життя і національної культури даного народу [15, с. 372–373]. Носії різних мов бачать світ крізь призму, підказану їм рідною мовою, змиряються з тим світобаченням, яке їм диктує мова [1, с. 39]. «Різні мови – це не різне позначення одного й того ж предмета, а різне бачення (Ansichten) його», – вказував В. фон Гумбольдт [5, с. 80].

У кожній мові відбивається певний спосіб сприйняття світу, що нав'язується як обов'язковий усім носіям мови [18, с. 373].

Головною метою лінгвоімагології є вивчення вербалізації бачення однієї нації іншою. У нашому дослідженні ми намагаємось проаналізувати погляд росіян на англійських військових під час Кримської війни 1853–1856 рр. у лінгвоімагологічному аспекті. Ця проблема ще ніколи не піднімалась вітчизняними або закордонними лінгвістами.

Кримська війна стала першою в історії людства «медійною» війною, оскільки її події оперативно висвітлювалися в пресі [12; 16; 17; 20]. Британські газети та журнали (The Times, Illustrated London News, Punch, Blackwood's Magazine, Liverpool Chronicle, Fraser's Magazine, Athenaeum тощо) стали «фільтром», що пропускає через себе інформацію і виділяє із загальної маси окремі елементи, надаючи особливого значення одним і применшуючи цінність інших. Не стояла осторонь і російська преса. Такі популярні журнали, як «Современник», «Московитянин», «Морской сборник», «Одесский вестник» та ін., постійно публікували матеріали, у яких висвітлювалась

війна між Російською імперією та військами Англії і Франції. Найбільш популярними були нотатки М. В. Берга [2], Н. П. Сокальського та С. Д. Кожухова [13]. У цих мемуарах ретельно висвітлювалися важливі події того часу, а також надавалася всебічна оцінка ворогові як з позиції самих журналістів, так і з позиції солдат і офіцерів.

Цікаву інформацію про хід Російсько-турецької війни 1853–1856 рр. залишили також М. І. Пірогов і Е. І. Тотлебен [19].

Як же воювали англійці? За всіма спогадами – чудово. Поряд зі своїми союзниками французами, вони вміло вели наступальні й оборонні дії, значно перевершуючи турецьку армію, яка також брала активну участь у подіях 1853–1856 рр. на Кримському півострові: *Впрочем легкость занятия этой позиции я отношу к энергической и предусмотрительной распорядительности генерала Липранди и к тому, что укрепления защищали не французы или англичане, а турки, с которыми конечно сладить было гораздо легче* [13, с. 13].

Один із героїв оборони Севастополя – Е. І. Тотлебен – так висловився про англійську армію: *Английская армия всегда считалась в числе лучших европейских войск* [19, с. 32].

Погляд російських офіцерів на англійський флот, мабуть, повністю збігається з тими оцінками, які дають у всьому світі: Великобританія – надпотужна морська держава, що володіє найбільшим і найсучаснішим флотом [4; 8]: *Первое место в этом отношении (стосовно військово-морських сил – А. М.) бесспорно принадлежит Англии, как самой богатой и могущественной морской державе. До последнего времени ни одно из европейских государств не в состоянии было содержать такого многочисленного флота, как Великобритания* [19, с. 41].

Зная важность и значение морских сил для Англии, неистощимость ее финансовых средств и настойчивость народного характера в преследовании однажды предположенной цели, не было причин удивляться появлению многочисленного английского флота во время восточной войны [19, с. 91].

Автор вживає аналітичні форми найвищого ступеня прикметників *самой богатой и могущественной*. Лексеми *важность і значение, а також неистощимость и настойчивость* мають позитивні конотації та, за класифікацією Л. М. Васильєва, містять естетичну оцінку [3].

Під час аналізу ставлення російських сучасників до англійського флоту середини ХІХ століття ми знайшли лише позитивний погляд на цей рід військ, що свідчить про повагу з боку громадян Російської імперії до військово-морських сил острівної держави.

Одним із подвигів британців у Східній війні 1853–1856 рр. була знаменита атака Легкої кавалерії [12]. Ця поразка англійців згодом перетворилась на перемогу, оскільки зуміла об'єднати націю навколо загальних проблем того періоду. Проаналізуємо її.

Розглянемо те, як побачив атаку бригади Легкої кавалерії один з очевидців подій – російський репортер С. Д. Кожухов: *Трудный, почти невозможный, подвиг предстояло исполнить этой сумасшедшей кавалерии. С какой-то отвагой отчаяния, неслись на пролом эти безумные храбрецы, и ни один из живых, не раненых тяжело, не положил оружия. А гусары и козаки еще долго не могли опомниться. Они были убеждены, что их преследовала по крайней мере вся неприятельская кавалерия и сердито не хотели верить, что были смяты ничтожною, сравнительно, горстью смельчаков* [13, с. 24–25].

Хоробрість англійських солдатів й офіцерів вербалізується за допомогою іменників, що мають у своїй семантиці позитивні конотації: *подвиг, отвага отчаяния, безумные храбрецы, смельчаки*. Вид оцінки – естетична.

У тлумачному словнику російської мови В. І. Даля наведено такі дефініції: Подвиг – важное по своему значению деяние. Действие, совершенное в трудных, опасных условиях. Самоотверженный, героический поступок [6]. Отвага – бесстрашие, храбрость, смелость [6]. Храбрец – храбрый человек [6]. Смельчак – разг. смелый человек [6].

Як видно із дефініцій, усі проаналізовані іменники мають загальну позитивну естетичну оцінку.

Лексема *смелая* несе у своїй семантиці позитивні конотації: *Смелый: отважный, бесстрашный, неустрашимый, не(без)боязненный* [6].

Розглянемо ще один приклад:

В то же время английский 8-й гусарский полк, при содействии конной артиллерии, после нескольких выстрелов бросился в атаку [19, с. 276].

За допомогою дієслова *бросился* автор підкреслює швидкість атаки. Подібне ілюструють і наступні два приклади: *Вслед за поднятием неприятельского флага в замке, в бухту вошел тот час же маленький пароход, быстро облетел оба ее берега, померил дно, снова ушел в море и привел за собою в бухту эскадру* [19, с. 283]. *В одну минуту на эполемента, недавно занятом нашею батареею, появилось английское знамя* [19, с. 235].

Вольові якості англійців оспівані не тільки англійськими поетами і прозаїками, але також і авторами мемуарів з лав супротивника: *Несмотря на наш огонь, наносивший неприятелю потери, англичане стойко продвигались вперед* [19, с. 233].

Словник В. І. Даля не надає дефініції цьому слову. Його можна знайти в іншому словнику: *Стойкий – долго сохраняющий и проявляющий свои свойства, не поддающийся разрушению, изменениям; прочный, устойчивый. 2. перен. обладающий упорством; непокалибимый, твердый* [7].

Як бачимо з визначення, лексема *стойкий/стойко* має значення *той, хто виявляє завзятість; непохильний, твердий*. Ці значення мають позитивні конотації і сигналізують про поважне ставлення російських військових до супротивника.

У наступному прикладі дається оцінка атаці англійських військ на позиції російської армії: *Град пуль с наших позиций накрывал англичан, но они упорно, с каким-то дьявольским упрямством наступали на наши редуты, не считаясь с потерями* [19, с. 18].

Хоробрість завжди викликає позитивні оцінки. Автор спогадів наводить такі епітети і порівняння: *наступали упорно, с дьявольским упрямством*. Також вжито фразеологічний зворот *не считаясь с потерями*.

У мемуарах учасників бойових дій Кримської кампанії часто згадується обережність, передбачливість і хитрість англійських військових [2; 4; 8]. Маючи таких далекоглядних і обережних полководців, як лорд Раглан, Броун, Лесі-Еванс, Інгланд, Каткарт, англійці завжди прагнули домогтися перемоги малою кров'ю, зрідка приймаючи бій з грізним суперником: *Англичане в это время еще не начинали дела. Двигаясь медленее французов, они, не входя в сферу выстрелов, остановились. Лорд Раглан решил предварительно выждать успех французов* [19, с. 227].

Повільність англійців, можливо, просто хитрість виокремлюється в мемуарах не тільки російських військових, але також і у спогадах союзників – французів: *Англичане, должны были действовать на нашем левом фланге, еще теряли время в бесконечных приготовлениях к бою. Только в 10 часов они подошли к позиции, подвигаясь с обычною своею флегмою* [14, с. 54].

Що означало слово «флегма» в середині XIX століття? *Флегма – греч. мокроты. Хладнокровие, спокойствие, равнодушие; вялость, сонливость, недостаток живости, жизни* [6].

Автор нарису підкреслює, що англійські війська рухалися повільно, щоб дати можливість французам самим почати бій і зазнати перших втрат.

Російські автори вказували й на те, що англійське озброєння багато в чому перевершувало озброєння російської армії: *Положение этих батарей (росийских – А. М.) сделалось еще более затруднительным, когда несколько спустя два английские орудия успели перейти Альму в брод, ниже Бурлюка, и, поднявшись на уступ горы, стали поражать нас анфиладными выстрелами* [19, с. 233].

У реченні використовується более затруднительный, що підкреслює ті складнощі, з якими зіткнулася російська армія, уражена анфиладными пострілами.

На наш погляд, автор мемуарів об'єктивно ставиться до супротивника, оскільки будь-якому військовому імponує лад і високий професіоналізм в армії, навіть якщо це армія ворога.

В інших двох прикладах використовуються підсилювальні прикметники *большое* і *значительное* (естетична оцінка) для того, аби підкреслити сильні сторони армії англійців: *Не таково было наше положение в борьбе с английскими батареями, вскоре обнаружившими большое преимущество в калибрах орудий перед нашими. В особенности страдал от английских батарей 3-й бастион, подвергавшийся сосредоточенному огню с Зеленой и Воронцовской высот [13, с. 355]; Всего действовало с английских батарей по нашим укреплениям 71 орудие, а с нашей стороны отвечали им только 54 орудия. Кроме того англичане имели за собою значительное преимущество в калибрах, а также в мортирном огне* [19, с. 373].

Дуже часто англійські військові сили порівнюються із французькими. Деякі автори говорять про більшу перевагу французів, інші, навпаки, стверджують, що англійці були набагато краще підготовлені і мали сильнішу бойову міць: *Не то было в борьбе с английскими батареями, которые имели более сильное вооружение и вместе с тем были гораздо лучше расположены* [19, с. 371].

Порівняльні прислівники «*более*», «*гораздо*», «*лучше*» вербалізують позитивне ставлення автора російських мемуарів до супротивника-англійця, при цьому принижуючи його ставлення до французької колони, що наступала.

Розглянемо ще два приклади використання прислівників порівняльного ступеня: *Английские батареи действовали целый день очень усиленно* [19, с. 382]; *Английские батареи действовали целый день весьма сильно, в особенности против 3-го бастиона* [19, с. 386].

Виділені нами прислівники *очень* і *весьма* свідчать про високу оцінку, яку дає автор твору могутності англійських гармат.

При описі бойових дій армії королеви Вікторії, автор – стриманий оповідач, не зміг не вжити стилістично забарвлений прикметник – *жестокий* у поєднанні з іменником *огонь*. Цим прийомом підкреслюється негативне ставлення журналіста до британців, і водночас позитивний погляд на міць англійської зброї: *С рассветом*

6/18 октября английские батареи снова открыли жестокий огонь по левому фасу 4-го бастиона, по 3-му бастиону и Малаховому кургану [19, с. 382]; Жестокий неприятельский (вогонь з англійської стрілецької зброї – А. М.) огонь густой стрелковой цепи в короткое время лишил наши войска большей части офицеров и начальников [19, с. 237].

Розглянемо інший приклад: *В то время как владимирский полк геройски умирал за эполементам, бригада Колин-Кемпбеля угрожала эполементам обходом с правого фланга, дивизия принца Наполеона приближалась левее, спешили отрезать севастопольскую дорогу, французская батарея громила с фланга, а дивизии Броуна, Эванса и герцога Кембриджского осыпали владимирский полк градами итуцерных пуль и гранатами* [19, с. 238].

Автор спогадів вводить дві метафори: «осипали» (говорить про силу і інтенсивність англійського вогню) і «градами» (свідчить про велику кількість куль і гранат, кинутих на позиції російських солдатів).

Окрім переваг у військовій техніці, англійці часом застосовували і свої уміння та досвід: *Мы видели, что англичане искусно воспользовались этими недостатками батарей, поставив свои карабли в необороненном секторе и поражая платформу близким продольным и тыльным огнем, так что вскоре из 27-ми орудий, стоявших на ней, 22 были приведены в бездействие, а прислуга, будучи осытаема снарядами и осколками от камней, вынуждена была сойти вниз* [19, с. 367].

У наведеному прикладі автор спогадів вводить лексему искусно, позитивно оцінюючи майстерність і вміння англійців вести війну.

Англичане умели воспользоваться теми выгодами, которые представляла им местность, позволившая расположить свои батареи таким образом, чтобы, действуя фронтально по одним фасадам наших укреплений, они могли в то же время поражать продольно и в тыл смежные фасы их [19, с. 371]. Як бачимо, автором вводиться дієслівне сполучення умели воспользоваться, що також підкреслює вміння британців грамотно вести бойові дії.

У наступному прикладі автор мемуарів використовує словосполучення *выгоды местности, сосредоточение выстрелов, командования, превосходство в расположении батарей*, що дозволяло *поражать продольно и в тыл смежные фасы*. Всі виділені лексеми сигналізують про перевагу англійської армії над супротивником. Автор не використовує зневажливої лексики і, як наслідок, позитивно ставиться до здатності англійців вміло воювати.

Таким чином, російські автори для вербалізації свого ставлення до боездатності англійської армії та її успіхів під час Російсько-турецької війни 1853–1856 рр. використовують лексичні стилістичні засоби: лексеми з позитивним або негативним значенням, експресивні означення, стилістично забарвлені прикметники, прикметники найвищого і порівняльного ступеня, іменники, що мають у своїй семантиці позитивні конотації, епітети, підсилювальні прикметники, порівняльні прислівники. Застосовано естетичну оцінку. Окрім цього, вжито й яскраві фразеологічні звороти, метафори, порівняння. Виокремлюється така деталь, як стрімкість атаки армії королеви Вікторії.

У подальших дослідженнях ми плануємо проаналізувати інші лінгвоімагеми, що вербалізують ставлення однієї нації до іншої під час Східної війни 1853–1856 рр. у лінгвоімагологічному аспекті.

Список використаної літератури

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37–67; Апресян Yu. D. Obraz cheloveka po dannym yazyka: popytka sistemnogo opisaniya / Yu. D. Apresyan // Voprosy yazykoznaneya. – 1995. – № 1. – S. 37–67.
2. Берг Н. В. Из крымских заметок / Н. В. Берг // Современник. – 1856. Т. 58, № 8. – С. 131–202; Berg N. V. Iz krymskikh zametok / N. V. Berg // Sovremennik. – 1856. Т. 58, №8. – S. 131–202.
3. Васильев Л. М. Семантическая категория оценки и оценочные предикаты / Л. М. Васильев // Исследования по семантике: Семантические категории в русском языке: сб. науч. ст. – Уфа: Башкир. гос. ун-т, 1996. – С. 54–61; Vasilev L. M. Semanticheskaya kategoriya otsenki i otsenochnye predikaty / L. M. Vasilev // Issledovaniya po semantike: Semanticheskie kategorii v russkom yazyke: sb. nauch. st. – Ufa: Bashkir. gos. un-t, 1996. – S. 54–61.
4. Гейрот А. Ф. Описание Восточной войны 1853–1856 гг. / А. Ф. Гейрот. – Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Гоппе, 1872. – 565 с.; Geyrot A. F. Opisanie Vostochnoy voyny 1853–1856 gg. / A. F. Geyrot. – Sankt-Peterburg: Tipografiya Eduarda Gorpe, 1872. – 565 s.
5. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт; пер. с нем. под ред., с предисл. Г. В. Рамишвили. – Москва: Прогресс, 1984. – 397 с.; Gumboldt V. fon. Izbrannye trudy po yazykoznaneyu / V. fon Gumboldt; per. s nem. pod red., s predisl. G. V. Ramishvili. – Moskva: Progress, 1984. – 397 s.
6. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка [Электронный ресурс] / В. И. Даль. – Режим доступа: <http://slovardalja.net>; Dal V. I. Tolkovyy slovar zhivogo velikorusskogo yazyka [Elektronnyy resurs] / V. I. Dal. – Rezhim dostupa: <http://slovardalja.net>
7. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный [Электронный ресурс] / Т. Ф. Ефремова. – Москва: Русский язык, 2000. – Режим доступа: <https://www.efremova.info>; Yefremova T. F. Novyy slovar russkogo yazyka. Tolkovo-slovoobrazovatelnyy [Elektronnyy resurs] / T. F. Yefremova. – Moskva: Russkiy yazyk, 2000. – Rezhim dostupa: <https://www.efremova.info>
8. Жандр А. П. Материалы для истории обороны Севастополя и для биографии Владимира Алексеевича Корнилова, собранные и объясненные капитан-лейтенантом А. Жандром, бывшим его флаг-офицером / А. П. Жандр. – Санкт-Петербург: Тип. 2-го Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1859. – 396 с.; Zhandr A. P. Materialy dlya istorii oborony Sevastopolya i dlya biografii Vladimira Alekseevicha Kornilova, sobrannye i obyasnennye kapitan-leytenantom A. Zhandrom, byvshim ego flag-ofitserom / A. P. Zhandr. – Sankt-Peterburg: Tip. 2-go Otd-niya Sobstv. Ye. I. V. Kantselyarii, 1859. – 396 s.
9. Иванова Л. П. Имагология как новое направление в лингвистике / Л. П. Иванова // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15, т. 6. – С. 73–76; Yvanova L. P. Ymaholohyia kak novoe napravlenye v lynchvystyke / L. P. Yvanova // Mova i kultura. – 2012. – Vyp. 15, t. 6. – S. 73–76.
10. Иванова Л. П. Русский Берлин в лингвоимагологическом аспекте / Л. П. Иванова. – Киев: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2016. – 112 с.; Ivanova L. P. Russkiy Berlin v lingvoimagologicheskom aspekte / L. P. Ivanova. – Kiev: Izdatelskiy dom Dmitriya Burago, 2016. – 112 s.
11. Иванова Л. П. Французские города в видении Д. И. Фонвизина-путешественника / Л. П. Иванова // Система і структура східнослов'янських мов. – 2016.

– Вип. 10. – С. 177–183 ; Yvanova L. P. Frantsuzskye horoda v vydenyy D. Y. Fonvyznaputeshestvennyka / L. P. Yvanova // Systema i struktura skhidnoslovianskykh mov. – 2016. – Вур. 10. – С. 177–183.

12. Іщенко Н. А. Міфотворчість у воєнному дискурсі : національний міф про Кримську війну 1853–1856 років у літературі Великої Британії другої половини XIX століття : дис. ... д-ра філ. наук : спец. 10.02.04 / Наталя Анатоліївна Іщенко ; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь, 2008. – 426 с. ; Ishchenko N. A. Mifotvorchist u voiennomu dyskursi: natsionalnyi mif pro Krymsku viinu 1853–1856 rokiv u literaturi Velykoi Brytanii druhoi polovyny XIX stolittia : dys. ... d-ra fil. nauk : spets. 10.02.04 / Natalia Anatoliivna Ishchenko ; Tavr. nats. un-t im. V. I. Vernadskoho. – Simferopol, 2008. – 426 s.

13. Кожухов С. Д. Из крымских воспоминаний о последней войне / С. Д. Кожухов // Русский архив. – 1869. – № 2. – С. 382–383, 017–026 ; Kozhukhov S. D. Iz krymskikh vospominaniy o posledney voyne / S. D. Kozhukhov // Russkiy arkhiv. – 1869. – № 2. – S. 382–383, 017–026.

14. Крымская экспедиция : рассказ очевидца, французского генерала : пер. с фр. – Санкт-Петербург : Военная типография, 1855. – 86 с. ; Krymskaya ekspeditsiya : rasskaz ochevidtsa, frantsuzskogo generala : per. s fr. – Sankt-Peterburg : Voennaya tipografiya, 1855. – 86 s.

15. Милославская С. К. Русский язык как иностранный в истории становления европейского образа России : моногр. / С. К. Милославская. – 2-е изд., стереотип. – Москва : ФЛИНТА : Наука, 2012. – 400 с. ; Miloslavskaya S. K. Russkiy yazyk kak inostrannyy v istorii stanovleniya evropeyskogo obraza Rossii : monogr. / S. K. Miloslavskaya. – 2-e izd., stereotip. – Moskva : FLINTA : Nauka, 2012. – 400 s.

16. Орехов В. В. Русская литература и национальный имидж : имагологический дискурс в русско-французском литературном диалоге первой половины XIX в. / В. В. Орехов. – Симферополь : АнтикВА, 2006. – 608 с. ; Orekhov V. V. Russkaya literatura i natsionalnyu imidzh : imagologicheskiy diskurs v russko-frantsuzskom literaturnom dialoge pervoy poloviny XIX v. / V. V. Orekhov. – Simferopol : AntikvA, 2006. – 608 s.

17. Орехов В. В. Миф о России во французской литературе первой половины XIX века / В. В. Орехов. – Симферополь : ОАО Симферопольская городская типография (СГТ), 2008. – 200 с. ; Orekhov V. V. Mif o Rossii vo frantsuzskoy literature pervoy poloviny XIX veka / V. V. Orekhov. – Simferopol : ОАО Simferopolskaya gorodskaya tipografiya (SGT), 2008. – 200 s.

18. Сабитова З. К. Языковая картина мира : языковые свидетельства вживания народа в природу / З. К. Сабитова // Лингвистика XXI века : сб. науч. ст. : к 65-летию юбилею проф. В. А. Масловой / сост. В. В. Колесов, М. В. Пименова, В. И. Теркулов. – 2-е изд., стереотип. – Москва : ФЛИНТА : Наука, 2014. – С. 371–381 ; Sabitova Z. K. Yazykovaya kartina mira : yazykovye svidetelstva vzhivaniya naroda v prirodu / Z. K. Sabitova // Lingvistika XXI veka : sb. nauch. st. : k 65-letnemu yubileyu prof. V. A. Maslovoy / soled. V. V. Kolesov, M. V. Pimenova, V. I. Terkulov. – 2-e izd., stereotip. – Moskva : FLINTA : Nauka, 2014. – S. 371–381.

19. Тотлебен Э. И. Описание обороны города Севастополя / Э. И. Тотлебен. – Санкт-Петербург : Тиблен и Коми, 1863. – Т. 1. – 845 с. ; Totleben E. I. Opisanie oborony goroda Sevastopolya / E. I. Totleben. – Sankt-Petrebureg : Tiblen i Komi, 1863. – T. 1. – 845 s.

20. Sweetman J. The Crimean War / J. Sweetman. – Chicago : Fitzroy Dearborn ; London : Osprey Publishing Limited, 2001. – 96 p. – (Essential Histories).

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019.

A. Moroz

THE COMBAT CAPABILITY OF THE BRITISH ARMY AND ITS SUCCESSES DURING THE RUSSIAN-TURKISH WAR (1853–1856) WITH THE EYES OF RUSSIAN WITNESSES OF EVENTS (LINGUOIMAGOLOGICAL ASPECT)

The article is dedicated to the means of verbalization of linguoimagology. This science considers the means of image verbalization. The author analyzed the linguistic features of interpretation of the perception of the English by the Russian soldiers during the Russian-Turkish War (1853–1856). The memoirs of the Russian militaries, who took part in the war, were specifically selected for the analysis. Thus, the notes by N. Berg, A. Geyrot, A. Zhandr, S. Kozhukhov and E. Totleben were considered. Their works fully covered the mid-nineteenth century's events that took place on the Crimean peninsula. In addition, the Russian authors provide a comprehensive assessment of the enemy's army. In these studies different discourses were analyzed. The volume of the article made it impossible to give examples of verbalization of all the lingoimagothemes. So we dealt with the military activities associated with the English from the viewpoint of Russian militaries. The authors make the assumption that besides the positive assessment of the enemies, the Russian people of the XIX century also had some negative attitude to them. This association is lost for the Russian people of the XXI century, but it is recorded in the literature of the XIX century. Thus, the Russian authors use verbalization of their attitude to the combat capability of the English army and its successes during the Russian-Turkish War of 1853–1856 using lexical stylistic means: lexemes with positive or negative meanings, expressive definitions. In addition, there are vivid phraseological phrases, metaphors, and comparisons. Such a detail as the swiftness of the Queen Victoria's attack on the army is highlighted. The Russian authors always emphasize the perfect quality of English horses and pay attention to the fact that the English cavalry was regarded as the best in Europe. Aesthetic assessment is applied here. All underlined lexemes signal about the superiority of the English Army over the enemy. The authors most often do not use disparaging vocabulary and, as a result, have a positive attitude to the ability of the British to fight skillfully. This can be proved by a number of lexemes with positive connotation. In our opinion, the authors of memoirs objectively regard the opponent, because any military appreciates the system and high professionalism in the army, even if it is the army of the enemy.

In further researches, we plan to analyze other linguoimagemas that verbalize the attitude of one nation to another during the Eastern War of 1853–1856 in the linguoimagological aspect. We plan to take the memoirs by Alfred Royer, Nickolai Pirogov, Leo Tolstoy who not only took an active part in the war affair but vividly described the enemy, giving their subjective assessment to different aspects of the investigated problem.

Key words: linguoimagology, assessment, expressiveness, detail, intercultural communication.

УДК 811.111'373.611

M. Nevreva
E. Grodskaya
T. Sirotenko

GENESIS OF NOMINAL ROOT MORPHEMES IN THE ENGLISH TEXT CORPORA OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL DISCOURSE

The article considers the nominal root morphemes functioning in the text corpora of areas referring to the scientific and technical discourse from the viewpoint of their genetic origin. In the course of research the statistical methods are applied to demonstrate that the quantitative characteristics in the nominal root morphemes interact with the different types of genetic origin.

Key words: *extra linguistic factors, frequency of usage, genetic analysis, lexeme, productivity, word-hybrid.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-225-232

Most modern scientific studies devoted to the analysis of this or that part of speech, which functions in text corpora of various types of discourses, contain such an obligatory element of the description of the object of research as a morphological analysis [2; 3; 5; 6; 9; 10; 11]. However, despite the attempts to study word-formation units in various aspects and to carry out their fullest possible description, only two of the theses discussed [6; 11] demonstrate a genetic analysis of the morphemes in question. However, it is based on the etymological notes of Webster dictionary. The given article presents the results of a morphemic analysis of the units operating in real text corpora and it points at the novelty of the performed research.

Thus, it seems that the description of the genesis of one of the basic morphemes – a root morphemes of nouns – found in real texts is relevant and timely and can serve as an example for carrying out the same kind of analysis of any affix of any part of speech and on the material of real texts in any field of study.

When performing a genetic (etymological) analysis, the previously created text corpora of three technical specialties included in the scientific and technical discourse «Chemical Engineering», «Automotive Engineering» and «Electrical Engineering» were taken as a material. As it can be seen, all three corpora belong to the technical areas which are completely different in their subject matter. This allows obtaining data which, perhaps with some amendments, can lead the authors to generalizing conclusions common to all specialties of scientific and technical discourse. The formation of text corpora was based on the scientific articles published in the following journals in the UK and the USA: «Chemical Engineering» – Chemical Engineering Progress, Chemical and Process Engineering; «Automotive Engineering» – Automobile Engineering, Auto Industry; «Electrical Engineering» – IEEE Transactions on Power Apparatus and Systems, Proceedings of the Institution of Electrical Engineers. The size of each of the text corpora is 200 thousand, so the total size of the researched text complex is 600 thousand word tokens.

First of all, let us present the object of study – the inventory and characteristics of root morphemes (R-morphemes) of nouns functioning in the above-mentioned three text corpora. The morphological analysis of nouns was made according to the commonly accepted Leipzig Glossing Rules Conventions [12]. The genetic component of the described root morphemes

was determined using the classification suggested by N. N. Amosova [1], P. M. Karaschuk [4], as well as Webster's normative dictionary data [14].

In total, the list includes 4520 different root morphemes. Most of them – 2576 units – are met in the text corpora as root nouns, the smaller part – 1944 units – function as derived nouns. Since our work did not have the task of analyzing root words, only the root morphemes of derived words were considered.

The statistical characteristics of root morphemes are as follows. Only the roots of derived nouns, which were found in text corpora with a high frequency of usage, were investigated, since such data are statistically reliable. The total number of the most frequent roots found in the three text corpora is 685 different root morphemes of derived nouns.

The following three statistical characteristics of R-morphemes are described in the article: a total number of a particular R-morpheme, productivity (the number of lexemes with this or that R-morpheme) and the frequency of usage. These statistical parameters are considered for each text corpus individually:

- «Chemical Engineering»: total number of root morphemes – 353; different lexemes with these R-morphemes – 486; frequency of usage of these R-morphemes – 30980;
- «Automotive Engineering»: total number of root morphemes – 401; different lexemes with these R-morphemes – 599; frequency of usage with these R-morphemes – 47189;
- «Electrical Engineering»: total number of root morphemes – 348; different lexemes with these R-morphemes – 471; frequency of usage with these R-morphemes – 37452.

As one can see from the above data, the statistical characteristics of root morphemes belonging to different technical areas demonstrate values which differ significantly from each other. The values of the «Chemical Engineering» and «Electrical Engineering» corpora coincide to a larger extent, but only in relation to the total number of root morphemes and the number of different lexemes, which are used with these R-morphemes. In relation to the frequency of usage with the studied R-morphemes, there is a large difference in values. As for the «Automotive Engineering» corpus, all of the statistical parameters of root morphemes have significant quantitative (upward) differences from the same characteristics that are presented in the «Chemical Engineering» and «Electrical Engineering» corpora.

Selection of the inventory of root morphemes and determination of their statistical characteristics describing the morphemes under consideration in more detail in quantitative aspect and having a significant impact on their genesis allow us to go directly to the main goal of the presented work – a genetic analysis of R-morphemes.

Previously, the authors carried out a genetic analysis of the suffix [13] and prefix [8] morphemes. In the course of this analysis, it was found that affixes of Romanic origin made up the main group of the list. The similar picture was obtained in the genetic study of the roots of nouns that function in the sublanguages under consideration. The genesis of R-morphemes, their productivity and frequency of usage specifically for each corpus are presented in the table.

Corpus	Romanic			Greek			Native (Germanic)		
	R-morpheme	lexeme	usage	R-morpheme	Lexeme	usage	R-morpheme	lexeme	usage
Chemical Engineering	231	319	21732	19	29	1757	103	138	7465
Automotive Engineering	258	367	28988	16	29	2865	127	203	15316
Electrical Engineering	245	328	28972	13	21	1709	91	122	6746

As one can see from the table, 65–70 % of the root morpheme inventory of the analyzed technical text corpora are the roots of Romanic origin. This can be explained by several factors of both extra-linguistic (historical) and intra-linguistic (lexical) nature – the dominance of the Latin and French languages in certain historical periods of the country and their usage in the administrative and scientific lexicon of the English language; the predominant usage of the Latin language as common to the scholars of all European countries during the Renaissance. The number of lexemes in which the Romanic R-morphemes are used, as well as the total number of usage (frequency of usage) has almost the same values in two corpora – «Automotive Engineering» and «Electrical Engineering». In the texts of the «Chemical Engineering» specialty the frequency of their usage is slightly lower.

The R-morphemes of Greek origin take the last place in the inventory according to their amount, their percentage in the total list of R-morphemes makes 3,4–5,4 %. Nevertheless, it should be noted that there are more different root morphemes of this type in the «Chemical Engineering» corpus than in the other two compared corpora. We can explain this by the fact that in the «Chemical Engineering» texts the names of chemical elements are met more often. However, as for the frequency of usage of these morphemes, the «Automotive Engineering» specialty, in the texts of which one can also find the names of the chemical constituents – gasoline, paints, etc. – exceeds significantly (by more than 1000 word tokens) this statistical characteristic of the other two fields of study.

And, finally, root morphemes, which can be attributed to native English (Germanic), are found in the presented text corpora quite often and have almost 26–31 % (depending on the specialty) of all analyzed R-morphemes. According to all statistical parameters (the number of root morphemes, the number of lexemes in which these morphemes are used, the total frequency of using words with R-morphemes), the «Automotive Engineering» area takes the leading position. Since the homeland of cars is English-speaking America, as well as the fact that the Latin language practically ceased to function in the scientific activities of the countries of Europe and America, it is not surprising that the original English root morphemes increased their amount and began to prevail in the formation of noun-terms in the field of automotive engineering. The statistics of the «Electrical Engineering» specialty looks much more modest. Electrical engineering was also known to be first studied by the English scientists. However, this happened much earlier than the production of the first cars, when the dominance of the Latin language was still felt quite strongly. Therefore, the original English R-morphemes were not used for the names of electrical phenomena, preference was given to the root morphemes of Romanic origin. One can see from the table that, according to the statistical parameters that describe R-morphemes of Romanic origin, the «Electrical Engineering» specialty is in no way inferior to the «Automotive Engineering» area.

From the point of view of such a statistical parameter as productivity, all three types of R-morphemes (of Romanic origin, Greek origin and native English (Germanic)) are mostly unproductive. Their average productivity is 1,3–1,4 lexemes per a root.

Although, as already mentioned, all three text corpora, in which root morphemes are considered, do not have a similar scientific subject, more than half of the R-morphemes represented are common for three or two of the researched fields of knowledge. Thus, 117 morphemes common for all three specialties and 75 for two of them are revealed.

29 common roots of Romanic origin are registered for the «Chemical Engineering» and «Automotive Engineering» specialties:

– *appear, size, level, circul-, plate, pass, push, compound, convey-, corrosion, deflect, fluid, liquid, screw, treat, vapor, inclin-, mount, altenat-, solution, combin-, consump, deliver, deteriorate-, impel, inhibit, concentrate-;*

24 common roots are registered for the «Chemical Engineering» and «Electrical Engineering» specialties:

– *assembly, calculate-, contract, count, current, flex, fluctuat-, scal-, insulat-, manufacture-, migrat-, pro-, babil-, rectifi-, saturat-, utilize-, assumt-, crtain, contritut-, determine-, discuss, examin-, except, explain;*

22 common roots are registered for both «Automotive Engineering» and «Electrical Engineering» specialties:

– *pollut-, volt, power, sense, ratio, circuit, coupl-, ctabil-, dimation, organ, accept, agree, inject, term, emerg-, ignit-, regulat-, author, environ-, indicat-, exist, simulate.*

In each of the text corpora, there are root morphemes which are not used in the other two. 67 such roots were found in the «Chemical Engineering» corpus, 96 – in the «Automotive Engineering» specialty, 88 – in the «Electrical Engineering» specialty.

As already mentioned, the group of Greek origin roots is small – only 3.4–5.4 % of the inventory. Sets of Greek roots include 7 common roots for all three specialties. Three common roots for the two corpora are registered as follows: two roots for «Chemical Engineering» and «Automotive Engineering» *box, machin-*, and one for «Automotive Engineering» and «Electrical Engineering» *energy-*. The roots which are implemented only in one of the corpora are registered as follows:

– 10 root units in the «Chemical Engineering» and «Automotive Engineering», corpora – *atom, chelant, crystal, chlor-, graphite, metal, micron, propyl, resin, ton;*

– 6 roots in the «Automotive Engineering» corpus – *air, dynamics, cam, econom-, programme, practice-;*

– 4 R-morphemes in the «Electrical Engineering» corpus – *electron, ion, problem, symmetry.*

As for the native English (or Germanic) roots, 29 root units are defined for all three technical fields of study and 33 common roots function in two corpora:

– 18 R-morphemes for the «Chemical Engineering» and «Automotive Industry» corpora – *blow, bond, burn, cap, clean, draw, head, leak, pack, plug, pound, run, build, ester, fit, hard, open, let;*

– 13 R-morphemes for the «Chemical Engineering» and «Electrical Engineering» corpora – *sid-, weight, start, light, switch, wave, glass, height, ring, water, begin, link, weld;*

– 2 R-morphemes for the «Automotive Industry» and «Electrical Engineering» corpora – *feed, mean.*

The roots, functioning only in one text corpus, are registered as follows: 43 roots in the «Chemical Engineering» corpus, 77 root units in the «Automotive Industry» corpus, 47 morphemes in the «Electrical Engineering» corpus.

In the text corpora under consideration, one root morpheme (ethyl) borrowed from the international scientific dictionary was found in addition to foreign-language and native Germanic roots.

The study of the morphological environment of R-morphemes made it possible to reveal the interaction of foreign-language and English word formation subsystems. This interaction is expressed in the existence of so-called «hybrid words» [7, p. 100]. The English language is known to contain more hybrids than any other European language. In the researched technical sublanguages, hybrid words are represented by a rather large group. The combinations of morphemes of Romanic origin with native English morphemes form many such kind

of words. In this case, the options of combinations are quite varied. Romanic roots, for example, actively interact with native English suffixes and prefixes when producing nouns of a terminological nature: mix-er, plan-ing, correct-ness, unique-ness, over-voltage, uncertainty.

The native roots are also easily combined with derivational affixes of Romanic origin: dis-patch, inter-sheath, re-turn, re-cooler, ac-knowledgement.

The interaction of Greek origin morphemes with Romanic and native English morphemes is much weaker. Only a few combinations of Greek prefixes with Romanic (tri-angle) roots of Greek origin (micro-wave) are registered.

From the foregoing, we can draw the following conclusions:

1. The inventory of root morphemes included in the nouns, which function in the text corpora of the three areas of the scientific and technical discourse: «Chemical Engineering», «Automotive Engineering» and «Electrical Engineering» makes 1944 units. They are used in the lexemes of derived nouns.

2. The 685 most frequent root morphemes were selected for analysis to obtain statistically reliable results. These R-morphemes were determined by such statistical characteristics as their total number, productivity (i.e. the number of different lexemes with these R-morphemes) and frequency of usage (i.e. the total number of word tokens with these morphemes). Statistics is necessary to determine the possible influence of statistical characteristics on the genesis of root morphemes.

3. These R-morphemes are distributed as follows: a) according to the text corpus; b) by the type of origin – Romanic, Greek, native English (Germanic); c) by quantitative characteristics of the total number of root morphemes, productivity and frequency of usage in the text corpora.

4. The results of a genetic analysis show that the root morphemes of Romanic origin are the most frequent and productive, that can be explained by extra-linguistic (historical) and intra-linguistic (language) factors. Their percentage in the entire list of R-morphemes makes 65–70 %. Native English (Germanic) root morphemes make 26–30 % of all morphemes and take the second place by quantitative values. The percentage of R-morphemes of Greek origin in the entire inventory of root morphemes is quite small and makes only 3.4–5.4 %.

5. According to such statistical (qualitative) characteristics as total number of morphemes and frequency of occurrence (usage) in the text corpora the values that demonstrate root morphemes of the «Automotive Engineering» specialty dominate in the morphemes of all types of origin. Morphemes in «Chemical Engineering» specialty take the second place with regard to these statistical values. The morphemes of the «Electrical Engineering» field do not always show a consistent statistical «behaviour» in usage. So, the morphemes of Romanic origin in «Electrical Engineering» show the values not lower than in «Automotive industry», and the morphemes of Greek and native English origin are significantly inferior to quantitative values of not only the morphemes of the «Automotive Engineering» corpus, but also «Chemical Engineering». As for such a statistical parameter as productivity, the study shows that the analyzed R-morphemes of any type of origin and any area of technology are unproductive – their average productivity is 1, 3 – 1, 4 lexemes per root.

5. A genetic analysis of root morphemes has revealed the presence of hybrid words in the text corpora under consideration. In the texts, they are formed in cases when Romanic, Greek or native English roots interact with affixes (suffixes, prefixes) of other types of origin, e.g. Romanic roots interact with native English suffixes or prefixes when producing nouns-terms.

Having considered the most frequent word-formation units of nouns, their statistical and etymological characteristics, the authors suggest dedicating the further research to low-frequency nouns in the field of a word-formation typology.

References

1. Амосова Н. Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка / Н. Н. Амосова. – Москва : Лабриком, 2010. – 224 с. ; Amosova N. N. Etimologicheskie osnovy slovarnogo sostava sovremennogo angliyskogo yazyka / N. N. Amosova. – Moskva : Labrikom, 2010. – 224 s.

2. Анюшкин Е. С. Субстантивные термины и их экстралингвистическая детерминированность в немецкой терминологии технологии сахаристых веществ : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Евгений Степанович Анюшкин ; Воронежский технологический институт. – Воронеж, 1984. – 20 с. ; Anyushkin Ye. S. Substantivnye terminy i ikh ekstralingvisticheskaya determinirovannost v nemetskoj terminologii tekhnologii sakharistykh veshchestv : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Yevgeniy Stepanovich Anyushkin ; Voronezhskiy tekhnologicheskij institut. – Voronezh, 1984. – 20 s.

3. Жоголев Е. А. Факторы, определяющие аффиксальную сочетаемость существительных в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Евгений Александрович Жоголев ; Смоленский гос. ун-т. – Смоленск, 2006. – 147 с. ; Zhogolev Ye. A. Faktory, opredelyayushchie affiksalnuyu sochetaemost sushchestvitelnykh v sovremennom angliyskom yazyke : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Yevgeniy Aleksandrovich Zhogolev ; Smolenskiy gos. un-t. – Smolensk, 2006. – 147 s.

4. Карашчук П. М. Словообразование английского языка : учебн. пособ. / П. М. Карашчук. – Москва : Высшая школа. 1977. – 176 с. ; Karashchuk P. M. Slovoobrazovanie angliyskogo yazyka : uchebn. posob. / P. M. Karashchuk. – Moskva : Vysshaya shkola. 1977. – 176 s.

5. Мартемьянова М. А. Особенности формирования современных научных технических терминологических систем (на примере терминов нанотехнологий) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Мария Алексеевна Мартемьянова ; Удмуртский гос. ун-т. – Ижевск, 2011. – 22 с. ; Martemyanova M. A. Osobennosti formirovaniya sovremennykh nauchnykh tekhnicheskikh terminologicheskikh sistem (na primere terminov nanotekhnologiy) : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Mariya Alekseevna Martemyanova ; Udmurtskiy gos. un-t. – Izhevsk, 2011. – 22 s.

6. Миляева Л. И. Структурно-семантическое исследование словообразовательных вариантов существительных в современном английском языке (парадигматический аспект) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Людмила Ивановна Миляева. – Пятигорск, 1984. – 176 с. ; Milyaeva L. I. Strukturno-semanticheskoe issledovanie slovoobrazovatelnykh variantov sushchestvitelnykh v sovremennom angliyskom yazyke (paradigmaticeskij aspekt) : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Lyudmila Ivanovna Milyaeva. – Pyatigorsk, 1984. – 176 s.

7. Мурясов Р. З. Некоторые вопросы словообразовательной структуры слова / Р. З. Мурясов // Вопросы языкознания. – 1974. – № 4. – С. 97–105 ; Muryasov R. Z. Nekotorye voprosy slovoobrazovatelnoy struktury slova / R. Z. Muryasov // Voprosy yazykoznaneya. – 1974. – № 4. – S. 97–105.

8. Неврева М. Н. Генезис именных префиксальных морфем в английских текстах научного функционального стиля / М. Н. Неврева, Г. Ф. Дьяченко, Л. Н. Шапа // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2014. – № 1103. – С. 155–159 ; Nevreva M. N., Dyachenko G. F., Shapa L. N. Genezis imennykh prefiksalnykh morfem v angliyskikh tekstakh nauchnogo funktsionalnogo stilya // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Ser. : Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov. – 2014. – № 1103. – S. 155–159.

9. Рогачева Н. В. Морфемна структура іменників у текстах різних функціональних стилів (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Наталія Вікторівна Рогачова ; Київський держ. лінгвістичний ун-т. – Київ, 2000. – 25 с. ; Rohacheva N. V. Morfemna struktura imennykiv u tekstakh riznykh funktsionalnykh styliiv (na materiali anhliiskoi movy) : avtoref. dys... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Nataliia Viktorivna Rohachova ; Kyivskiy derzh. linhvistychnyi un-t. – Kyiv, 2000. – 25 s.

10. Чукреева Е. И. Ономазиологическое исследование политических терминов и общественно-политической лексики в американском английском языке (на материале выступлений бывшего госсекретаря США Мадлен Олбрайт) / Е. И. Чукреева // Лингвокультурология. – 2010. – № 4. – С. 222–224 ; Chukreeva Ye. I. Onomasiologicheskoe issledovanie politicheskikh terminov i obshchestvenno-politicheskoy leksiki v amerikanskom angliyskom yazyke (na materiale vystupleniy byvshego gossekretarya SShA Madlen Olbrayt) / Ye. I. Chukreeva // Lingvokulturologiya. – 2010. – № 4. – S. 222–224.

11. Щербакова О. В. Структурно-семантическая и этимологическая характеристика словообразовательного поля существительных-неологизмов в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Оксана Викторовна Щербакова ; Пятигорский гос. лингвист. ун-т. – Пятигорск, 2005. – 20 с. ; Shcherbakova O. V. Strukturno-semanticheskaya i etimologicheskaya kharakteristika slovoobrazovatel'nogo polya sushchestvitel'nykh-neologizmov v sovremennom angliyskom yazyke : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Oksana Viktorovna Shcherbakova ; Pyatigorskiy gos. lingvist. un-t. – Pyatigorsk, 2005. – 20 s.

12. Leipzig Glossing Rules Conventions for interlinear morpheme-by-morpheme glosses [Electronic resource] / Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. – 11 p. – Mode of access : <https://www.eva.mpg.de/lingua/pdf/Glossing-Rules.pdf>

13. Nevreva M. N. Genesis of nominal suffix morphemes in scientific communication texts (on the material of the English sublanguages of Electrical engineering, Chemical and Process engineering, and Motor industry) / M. N. Nevreva, L. E. Tsapenko, M. V. Tsinovaya // Одеський лінгвістичний вісник. – 2014. – Вип. 4. – С. 332–335 ; Nevreva M. N. Genesis of nominal suffix morphemes in scientific communication texts (on the material of the English sublanguages of Electrical engineering, Chemical and Process engineering, and Motor industry) / M. N. Nevreva, L. E. Tsapenko, M. V. Tsinovaya // Odeskyi linhvistychnyi visnyk. – 2014. – Vyp. 4. – S. 332–335.

14. Webster's third new international dictionary of the English language. – Springfield, Mass. : Publisher Merriam Webster, Inc., 2002. – 2662 p.

Submitted April 8th, 2019.

М. М. Неврева
Е. Б. Гродська
Т. В. Сиротенко

**ГЕНЕЗИС ІМЕННИХ КОРЕНЕВИХ МОРФЕМ
В АНГЛІЙСЬКИХ ТЕКСТОВИХ КОРПУСАХ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ДИСКУРСУ**

У даній роботі описуються результати аналізу словотворення, а потім – генетичного (етимологічного) аналізу кореневих іменних морфем (К-морфем). Матеріалом для дослідження служили три текстові корпуси, сформовані на основі наукових статей з американських журналів, пов'язаних зі спеціальностями «Хімічне машинобудування», «Автомобілебудування» та «Електротехніка». Всі вони належать до науково-технічного дискурсу й описують наукові сфери, які не є подібними за тематикою, що дозволяє зробити висновки спільні для текстів усіх технічних спеціальностей (можливо, з деякими допущеннями). Розмір кожного з текстових корпусів – 200 тис. слововживань. Тому загальний розмір досліджуваного текстового комплексу становить 600 тис. слововживань. Загальний список кореневих морфем містить 4520 різних одиниць, але тільки 1944 одиниці, які функціонують в текстових корпусах як похідні іменники, вважалися корисними для заданої мети. Для отримання статистично вірогідних результатів з 1944 морфем для аналізу було відібрано 685 найбільш частотних кореневих морфем.

Поряд з лінгвістичними методами для отримання даних про пряму взаємодію між типами кореневого походження (романське, грецьке, споконвічно англійське (германське) були застосовані також статистичні (кількісні) методи, за допомогою яких обчислювалися такі статистичні параметри як: різні кореневі морфемі, продуктивність – використання з різними лексемами, та загальна частота поширеності в текстових корпусах.

Аналіз показав, що більшість аналізованих коренів належить до романського типу походження, і це спостерігається у всіх текстових корпусах. Їх відсоток становить 65–70 % від усіх К-морфем. Друге місце посідають споконвічні англійські (германські) морфемі – 26–30 %, а грецькі займають останнє місце – лише 3,4–5,4 %. Продуктивність К-морфем дуже низька у всіх видах походження і всіх текстових корпусах: їхня середня продуктивність дорівнює 1,3–1,4 лексеми на один корінь.

За такими статистичними (кількісними) характеристиками, як загальна кількість морфем і частота поширеності в текстових корпусах, величини, які демонструють кореневі морфемі спеціальності «Автомобілебудування», домінують у списку К-морфем всіх типів походження. Друге місце за даними статистичних значень посідають морфемі спеціальності «Хімічне машинобудування». Морфемі галузі «Електротехніка» не завжди демонструють послідовну статистичну «поведінку» у використанні.

Етимологічний аналіз показав, що в текстових корпусах зустрічається певна кількість так званих слів-гібридів. Вони містять афікси різного походження, наприклад, коли романські коріння використовуються зі споконвічно англійськими суфіксами або префіксами при утворенні іменників взагалі та зокрема – іменників-термінів.

Ключові слова: *кількісні методи, коренева морфема, лексема, науково-технічний дискурс, походження, слововживання, текстовий корпус, частота.*

УДК 811.133.1'37

Е. В. Ніколаєску

СПЕЦИФІКА МОВНОЇ ЕНАНТІОСЕМІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено явище мовної енантіосемії у французькій мові. Проаналізовано основні підходи до визначення. Розглянуто природу енантіосемії як мовного явища в межах різних частиномовних належностей. Визначено основні чинники появи енантіосемії у французькій мові, виявлено специфіку реалізації полярних значень.

Ключові слова: енантіосемія, енантіосема, семантика, енантіосемічні лексеми, семантичні варіації.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-233-238

У сучасній лінгвістиці існують різні підходи до визначення енантіосемії, її типів та джерел походження. Енантіосемія порівняно недавно стала предметом лінгвосемантичних досліджень. Мовознавці звернули на неї увагу на початку XIX століття. Уперше це явище описав В. Шерцль у 1883–1884 роках у праці «Про слова з протилежними значеннями (або про так звану енантіосемію)». Він дав і назву цьому явищу: від грец. «enantios» – протилежний і «sema» – знак. Пізніше до означеної проблеми зверталися як іноземні, так і вітчизняні мовознавці, зокрема К. Абель, Л. Безсонова, Л. Булаховський, Б. Ганєєв, І. Горелов, Л. Дронова, М. Піменова, В. Прохорова, О. Соколов, В. Червоножка, О. Шмельов, І. Якунченкова та ін.

Енантіосемія – лексико-семантичне явище, при якому одна полісемантична лексема має структурно протилежні семи. Вона виявляється в процесі мовлення на основі протиставлення, протилежності в межах різних сем, семем, однак обов'язково повинна бути одна спільна сема, що свідчить про полісемію слова. Семими, що утворюють енантіосемію, бувають різні: одна активно вживається, інша застаріла, тобто звузилася сфера вживання, або обидві семи активно використовуються в мові. Хоча, власне, енантіосемія вважається «анахронізмом», елементом давніх мов і, зокрема, французька мова запозичила це явище з латини.

Як відомо, будь-яка мова вважається динамічною системою. Лексика є однією з найбільш рухливих сфер мови, і функціонування мовної системи багато в чому пов'язане зі зникненням одних слів, появою інших, або зі зрушеннями в значенні самого слова. Французька мова теж є складною динамічною системою, що перебуває в постійному розвитку, зокрема, їй притаманна здатність збагачувати свою лексику новою семантикою.

Дослідження енантіосемії як мовного явища характеризується складністю лінгвокультурологічних підходів, оскільки в кожній мовній картині світу це поняття має різні параметри визначення, типи, джерела походження тощо, що зумовлює **актуальність** наукових пошуків.

Мета статті – розглянути явище мовної енантіосемії у французькій мові. Відповідно до мети визначено **завдання**: проаналізувати основні підходи до визначення енантіосемії; дослідити природу енантіосемії як мовного явища в межах різних частиномовних належностей; визначити основні чинники появи енантіосемії у французькій мові, виявити специфіку реалізації полярних значень.

Складність природи енантіосемії як мовного явища зумовила дилему щодо визначення цього мовного феномену, який варто визначати як самостійну категорію чи як один із варіантів антонімії, омонімії, полісемії чи інших мовних явищ.

На думку Т. Федоренко, «енантіосеми – це розвинені в процесі найвищого абстрагування людського мислення інформаційно стиснені мовні одиниці, рівнозначні двом-трьом попередньо сформованим одиницям» [10, с. 63].

Семантичні варіації лексем спричинили дискусії щодо визначення енантіосемії, оскільки науковці розглядають багатозначність за типами, розмежовують за шляхами виникнення, поляризацією та семантизацією значень, частиномовною належністю тощо.

На сьогодні немає єдності думок щодо визначення цього мовного явища: одні (Р. Будагов, А. Грищенко, В. Кодухов, Л. Новиков, М. Фоміна) розглядають енантіосемію як *різновид антонімії*; інші (Н. Бобух, В. Прохорова, М. Шанський) кваліфікують це поняття як *різновид омонімії*, треті, зокрема академік В. Виноградов виокремив слова з внутрішньою антонімією в самостійну групу слів, назвавши їх *омонантонімами* [7, с. 442–443]. Як прояв полісемії енантіосемію розглядають Ф. Бацевич, Т. Космеда, І. Пете, І. Смуцинська, О. Тараненко, Т. Федоренко, Ф. Філін, В. Шерцль, Г. Яцковська та інші.

Дослідники сходяться на тому, що енантіосемія, хоча має полісемну природу, проте характеризується поляризацією значень у межах одного й того ж слова. Так, Л. Безсонова, Я. Гельблу, Л. Климова вважають енантіосемію «внутрішньослівною антонімією», або «внутрішньою антонімією», під якою розуміють здатність одного й того ж слова мати два протилежних значення і виражати два протилежних явища [1; 2; 3; 4]. Поділяючи зазначені погляди щодо суті цього мовного явища, Л. Новиков розглядає енантіосемію як «непродуктивний варіант антонімії» [5, с. 36].

Основоположним фактором визначення антонімічного характеру енантіосемії є те, що в антонімічні відношення можуть вступати не лише різні слова, але й різні значення всередині самого слова. Як свідчить аналіз наукових праць Л. Безсонової, автор те саме явище трактує по-різному, зокрема: «різновид полісемії» [1, с. 18] чи «фактор омонімічного характеру» [2, с. 31]. Як бачимо, наявність у семантичній структурі однієї лексеми двох протилежних значень не порушує тотожності слова, оскільки поряд із полярними відтінками наявні й загальні компоненти. Відповідно, зв'язок між протилежними значеннями не втрачається. Як зауважує Ю. Романчук, наявність в основі цих двох лінгвістичних явищ протилежних диференційних ознак є підставою розглядати їх в одній площині [6, с. 44].

На думку О. Соколова, складність визначення чітких меж між явищами синонімії, омонімії, паронімії, антонімії, полісемії та енантіосемії вказує на те, що у сфері різних частин мови діють різні причини появи енантіосемічних значень. Як стверджує науковець, дієслівна енантіосемія спричинена:

- 1) різною похідною конструктивною й деструктивною спрямованістю дії на досягнення результату;
- 2) залежністю від антонімічних значень дієслівних префіксів;
- 3) опосередкованою залежністю від значень префіксів, які можуть характеризуватися повною відсутністю розбіжностей у значеннях;
- 4) протилежністю емоційно-експресивного ефекту.

Хоча О. Соколов відносить енантіосемію до системи антонімів, проте вказує на її безпосереднє співвідношення з омонімією і паронімією [8, с. 36–42].

Поділяючи думки науковців, зокрема О. Соколова, вважаємо, що причини енантіосемії, навіть у межах тієї самої частиномовної належності, можуть бути різними

в різних мовних картинах світу. Наявність питомих словотворчих формантів, різна продуктивна здатність запозичених, передусім латинського та грецького походження, виявляють розбіжності у словотвірному потенціалі афіксів.

Так, аналіз відібраних багатозначних лексем у французькій мові [12] дає підстави здійснити аналіз реалізації явища енантіосемії в межах різних частин мови.

Іменник презентують такі лексеми: *adieu* – 1) прощання; 2) привітання; *affection* – 1) прив'язаність, любов, ніжність; 2) хвороба, недуга; *affermage* – 1) здавати в оренду; 2) взяти в оренду; *attiédissement* – 1) потепління; 2) охолодження, збайдужіння; *avertissement* – 1) порада; 2) догана, застереження, докір; *bande* – 1) група, компанія; 2) банда; зграя; *barbouille* – 1) мазня; 2) живопис; *bijouterie* – 1) ювелірні вироби, коштовності; 2) біжутерія; *bisness* – 1) справа, робота; 2) темна, заплутана справа; 3) проституція; *bonjour* – 1) добрий день; 2) до побачення, прощайте; *bonsoir* – 1) добрий вечір; 2) до побачення; *bonze* – 1) старигань, *зневажл.*; 2) важлива особа, цабе; *bougre* – 1) парубок, хлопець; 2) негідник; *bouleversement* – 1) потрясіння, зворушення, хвилювання; 2) прикрість, спричинення поганого настрою; *boutade* – 1) дотепний жарт; 2) забаганка, примха; *breuvage* – 1) напій; 2) пійло; 3) лікувальний напій; 4) отрута; *brodequin* – 1) грубий, важкий черевик; 2) *іст.* високе, м'яке взуття у стародавніх римлян; *caillou* – 1) дикий камінь, буличник; 2) коштовний, дорогоцінний камінь, діамант, брильянт; *créature* – 1) людина; істота; 2) тварюка (про жінку); *casbah* – 1) фортеця; 2) хатина, халупа.

У межах дієслів визначаємо таку низку лексем: *affermer* – 1) здавати в оренду; 2) орендувати; *attiédir* – 1) зігрівати; 2) охолоджувати; *bibeloter* – 1) купувати, збирати дрібниці; 2) крамарювати дрібницями; *bigorner* – 1) виправити; 2) зіпсувати; пошкодити, розбити; *bondir* – 1) підстрибувати, підскакувати; 2) зістрибнути, зіскочити; *bouillonner* – 1) кипіти, вирувати; 2) залежуватися; *bouleverser* – 1) перевернути, розбити; викликати поганий настрій; 2) приголомшувати, хвилювати; *briguer* – 1) домагатися (інтригами); 2) добиватися, прагнути; *cambrer* – 1) вигинати, гнути, згинати; 2) випрямити; *catapulte* – 1) несподівано призначити на високу посаду; 2) загнати, раптово відправити, заслати (у віддалене місце); *chatouiller* – 1) робити приємність (про відчуття); 2) зачіпати, турбувати (супротивника); *consulter* – 1) радитися, консультиватися, звертатися за порадою; 2) консультивати, проводити консультації; *corriger* – 1) наказувати, карати, бити; 2) пом'якшувати, нейтралізувати, послаблювати; *couver* – 1) опікати, опікуватися; 2) виношувати, задумувати, замишляти лиху справу.

Серед прикметників: *agaçant* – 1) який дратує (дразливий), надокучливий; 2) спокусливий, привабливий; *apparent* – 1) очевидний, явний, неприхований; 2) уявний, вигаданий; *bath* – 1) красивий, шикарний, відмінний; 2) страшний, жахливий; *benoît* – 1) блаженний, щасливий; 2) лицемірний; *certain* – 1) достовірний, визначений; 2) невизначений; *charmant* – 1) чарівний, чудовий; 2) неприємний; *consultant* – 1) консультиуючий, який дає поради; 2) який звертається за консультацією, за порадою; який консультиується, радиться.

Як свідчать приклади, енантіосемічних лексем, зафіксованих у словнику [12], небагато. Серед іменників енантіосемію спостерігаємо насамперед у лексемах, що презентують вітальні конструкції (*adieu, bonjour, bonsoir*), називають особу певного віку чи статі (*bonze, bougre, créature*), маркують почуття (*affection, bouleversement*), справи (*affermage, bisness*) тощо. За способом творення наявні віддієслівні іменники, характерною ознакою яких є збереження енантіосемії, представлені в дієсловах (*affermer – affermage*). Кількісно-якісний аналіз дає підстави стверджувати, що енантіосемія найбільшою мірою представлена у дієсловах, у порівнянні з іменниками

та прикметниками. Це можемо пояснити як лінгвальними, так і екстралінгвальними чинниками, а саме: запозичені з латинської мови французькі дієслова зберегли в основі семантичні варіації, у дієсловах особливу словотвірну активність виявляють префікси із полярною спрямованістю дії, розбіжностями у значеннях. Характерно, що у прикметниках енантіосемія простежується насамперед у категорії якісних.

Енантіосемія розвивається в слові, коли поряд зі старою семантикою в ньому розвивається нова, протилежна, до того ж, друге значення іноді витісняє перше, або обидва значення співіснують паралельно. Такий історичний розвиток семантичної структури відбувався, наприклад, у словах: *apparent* – 1) очевидний; 2) вигаданий; *attiédir* – 1) зігрівати; 2) охолоджувати; і, навіть, ідіомах: *soigner qn aux petits oignons* – 1) дбати про когось; 2) жорстоко поводитись із кимось.

Лексикологи розмежують інгерентну (мовну, узуальну) енантіосемію, яка реалізується в поєднанні протилежних значень у слові та знаходить відбиток у словниках, і адгерентну енантіосемію, яка не фіксується в словниках, проявляється в конситуативно зумовлених контрастних конотаціях і, як правило, супроводжується іронічною інтонацією. Явище лексичної енантіосемії більш притаманне розмовному, художньому та публіцистичному стилям. Антонімічність значення енантіосемічної лексичної одиниці виражається за допомогою контексту, завдяки якому може і знівелюватися. Часто коментар, ремарка, слова автора, що вводить пряму мову, уточнюють значення слова, тож енантіосемія не є серйозною проблемою для комунікації, оскільки всі лексичні одиниці нейтралізуються мовною ситуацією, або контекстом: *Amène tes os !* – 1) йди-но сюди; 2) пішов геть, вали звідси.

Тривають дискусії не лише щодо природи енантіосемії, але і її регуляторності. Більшість науковців вважає, що енантіосемія виявляє свою систематичність як властивість мови, а продукування нових прикладів цьому підтвердження, про що свідчать сучасні європейські мови, в тому числі французька. Проте існують протилежні думки: енантіосемія – непродуктивне явище, недолік мови, з яким треба боротися; своєрідний релікт семантики давніх коренів; «чим давніша мова і примітивніший народ, тим частіше трапляється це явище» [11, с. 259].

Таким чином, можемо дійти **висновку**, що енантіосемія за походженням є явищем давнім, успадкованим, водночас сучасна французька мова демонструє збагачення лексичного складу, розширення семантичної палітри лексем, можливостей контекстуального збагачення в межах опозиції протилежності. У французькій мові енантіосемія найбільшою мірою представлена у дієсловах, у порівнянні з іменниками та прикметниками, що зумовлено як позамовними, так і мовними чинниками, де основним серед суто лінгвальних вважаємо збереження в основі дієслів семантичних варіацій та особливу словотвірну активність префіксів із полярною спрямованістю дії й розбіжностями у значеннях. Причину появи енантіосемії у французькій мові вважаємо мовну економію, асиметрію мовного знака, системні відношення в мові та дуалізм людського мислення, що може бути предметом подальших наукових пошуків.

Список використаної літератури

1. Бессонова Л. Е. О некоторых условиях возникновения энантиосемии / Л. Е. Бессонова // Проблемы лексической и категориальной семантики. – 1980. – Вып. 1. – С. 18–23; Bessonova L. Ye. O nekotorykh usloviyakh vznikhoveniya enantiosemyi / L. Ye. Bessonova // Problemy leksicheskoy i kategorialnoy semantiki. – 1980. – Вып. 1. – С. 18–23.

2. Бессонова Л. Е. Энантиосемия как особый тип в системе лексических противопоставлений / Л. Е. Бессонова // Проблемы лексической и категориальной семантики. – 1982. – Вып. 2. – С. 27–31 ; Bessonova L. Ye. Enantiosemya kak osobyy tip v sisteme leksicheskikh protivopostavleniy / L. Ye. Bessonova // Problemy leksicheskoy i kategorialnoy semantiki. – 1982. – Вып. 2. – С. 27–31.

3. Гельблу Я. И. Способы выражения антонимичности в современном немецком языке : автореф. ... дис. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Яков Иосифович Гельблу ; Ленинградский государственный педагогический институт им. А. И. Герцена. – Ленинград, 1965. – 18 с. ; Gelblu Ya. I. Sposoby vyrazheniya antonimichnosti v sovremennom nemetskom yazyke : avtoref. ... dis. kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Yakov Iosifovich Gelblu ; Leningradskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy institut im. A. I. Gertsena. – Leningrad, 1965. – 18 s.

4. Климова Л. И. О внутренней антонимии / Л. И. Климова // Вопросы теории и методики преподавания русского языка и литературы. – 1975. – Вып. 3. – С. 20–27 ; Klimova L. I. O vnutrenney antonimii / L. I. Klimova // Voprosy teorii i metodiki prepodavaniya russkogo yazyka i literatury. – 1975. – Вып. 3. – С. 20–27.

5. Новиков Л. А. Антонимы / Л. А. Новиков // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – Москва : Советская энциклопедия, 1990. – С. 36 ; Novikov L. A. Antonimy / L. A. Novikov // Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar / gl. red. V. N. Yartseva. – Moskva : Sovetskaya entsiklopediya, 1990. – С. 36.

6. Романчук Ю. В. Энантиосемия как разновидность антонимии / Ю. В. Романчук // Наука, образование и культура. – 2018. – № 9 (33). – С. 43–44 ; Romanchuk Yu. V. Enantiosemya kak raznovidnost antonimii / Yu. V. Romanchuk // Nauka, obrazovanie i kultura. – 2018. – № 9 (33). – С. 43–44.

7. Смушинська І. В. Енантіосемія у сучасній французькій мові : основні проблеми / І. В. Смушинська, О. О. Бойко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – 2012. – Вип. 21. – С. 440–453 ; Smushchynska I. V. Enantiosemyia u suchasniy frantsuzkii movi : osnovni problemy / I. V. Smushchynska, O. O. Boiko // Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky. – 2012. – Вып. 21. – С. 440–453.

8. Соколов О. М. Энантиосемия в кругу смежных явлений / О. М. Соколов // Филологические науки. Научные доклады высшей школы. – 1980. – № 6. – С. 36–42 ; Sokolov O. M. Enantiosemya v krugu smezhnykh yavleniy / O. M. Sokolov // Filologicheskie nauki. Nauchnye doklady vysshey shkoly. – 1980. – № 6. – С. 36–42.

9. Тараненко О. О. Енантіосемія / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 158–159 ; Taranenko O. O. Enantiosemyia / O. O. Taranenko // Ukrainska mova. Entsyklopediia / redkol. : V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko, M. P. Ziabliuk ta in. – Kyiv : Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2000. – С. 158–159.

10. Федоренко Т. О. Джерела енантіосемії в українській мові на загальномовному тлі / Т. О. Федоренко // Українська мова. – 2010. – № 2. – С. 60–75 ; Fedorenko T. O. Dzherela enantiosemyi v ukrainskii movi na zahalnomovnomu tli / T. O. Fedorenko // Ukrainska mova. – 2010. – № 2. – С. 60–75.

11. Шерцль В. И. О словах с противоположными значениями (или о так называемой энантиосемии) / В. И. Шерцль // Хрестоматия по истории русского языкознания ; учеб. пособ. / сост. Ф. М. Березин ; под ред. Ф. П. Филина. – Москва :

Высшая школа, 1973. – С. 259–264 ; Shertsl V. I. O slovakh s protivopolozhnymi znacheniyami (ili o tak nazyvaemoy enantiosemy) / V. I. Shertsl // Khrestomatiya po istorii russkogo yazykoznaniiya ; ucheb. posob. / sost. F. M. Berezin ; pod red. F. P. Filina. – Moskva : Vysshaya shkola, 1973. – S. 259–264.

12. Le petit Robert 1 : dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française / by Paul Robert ; Josette Rey-Debove ; Alain Rey. – Paris : Le Robert, 1985. – 2171 p.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2019.

E. Nikolaiesku

SPECIFIC NATURE OF LANGUAGE ENANTIOSEMIA IN THE FRENCH LANGUAGE

In modern linguistics, there are different approaches to the definition of enantiosemy, its types and sources of origin. Enantiosemy has become a subject of linguo-semantic research relatively recently.

The study of enantiosemy as a linguistic phenomenon is characterized by the complexity of linguocultural approaches, since in every language of the world this concept has different parameters of definition, types, sources of origin, etc., which determines the relevance of scientific research.

The purpose of the article is to consider the phenomenon of linguistic enantiosemy in French. In accordance with the goal, the task is defined: to analyze the main approaches to the definition of enantiosemy; to investigate the nature of enantiosemy as a linguistic phenomenon within the limits of different language-related attributes; to determine the main factors of the occurrence of enantiosemy in French, to identify the specifics of the implementation of polar values.

As the analysis of selected lexemes shows, among the nouns of enantiosemy we observe, first of all, the words representing the living constructions, they name a person of a certain age or sex, mark feelings, affairs, etc. By way of creation, there are verbal nouns with a characteristic feature of which is the conservation of the enantiosemy represented in the verbs. Quantitative and qualitative analysis gives grounds to argue that enantiosemy is mostly represented in verbs in comparison with nouns and adjectives. Borrowed from the Latin language, the French verbs preserved in the basis of semantic variations; in verbs, special word-building activity reveals prefixes with a polar orientation of action, differences in meanings.

Thus, we can conclude that the enantiosemy of origin is an ancient, inherited phenomenon, while the modern French language demonstrates the enrichment of the lexical composition, the expansion of the semantic palette of tokens, and the possibilities of contextual enrichment within the opposition.

In French the enantiosemy is mostly manifested in verbs and that is caused by both extramarital and linguistic factors. The reasons for the emergence of enantiosemy in French are linguistic economy, language asymmetry, systemic attitudes in language and dualism of human thinking, which may be the subject of further scientific research.

Key words: *enantiosemy, enantiosemy, semantics, enantiosemyic lexemes, semantic variations.*

УДК 811.111'367.332.7

С. В. Олійник

ВИЗНАЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИСУДКА ТА ЇЇ МІСЦЕ СЕРЕД ІНШИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті висвітлюються деякі актуальні теоретичні питання трансформаційного аспекту перекладу в цілому, дається визначення перекладацької присудкової трансформації. Зроблено теоретичний огляд напрацювань перекладознавців у вивченні трансформаційного аспекту перекладу. Дається визначення перекладацької присудкової трансформації.

Ключові слова: перекладацька присудкова трансформація, лексико-семантична трансформація, граматична трансформація, стилістична трансформація.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-239-246

Друга половина ХХ століття характеризувалася значним інтересом до порівняльних досліджень у галузі лінгвістичної стилістики та теорії перекладу. Підвищення інтересу до перекладацьких трансформацій відбулось з моменту виходу (1950 р.) статті Я. І. Рецкера «О закономерностях соответствий при переводе на родной язык» [19] та монографії А. В. Федорова «Введение в теорию перевода» (1953 р.).

Об'єктом дослідження є весь набір теоретичних визначень присудкових трансформацій. Вибір об'єкта дослідження зумовлений зовсім незначною кількістю праць, присвячених їх вивченню.

Предметом дослідження є теоретичні характеристики перекладацької присудкової трансформації.

Метою дослідження є визначення специфіки трансформацій присудків, пояснення та обґрунтування причин їх застосування у перекладі, а також аналіз їх поширеності.

Вивченням перекладацьких трансформацій в різні роки займались як вітчизняні, так і іноземні перекладознавці: Л. С. Бархударов [1], В. С. Виноградов [3], М. К. Гарбовський [4], Т. А. Казакова [5], В. Н. Комісаров [9; 10], Л. К. Латишев [13], Л. Л. Нелюбин [15; 16], Я. І. Рецкер [19], А. В. Федоров [22], О. О. Фирсов [23], О. Д. Швейцер [26], К. Клауду [28], Р. Ньюмарк [29], Е. Ніда [30].

Як зазначає О. О. Селіванова «систематизація перекладацьких трансформацій і відповідників, опис умов вибору мовних засобів при перекладі» є одними з головних проблем сучасного перекладознавства [21, с. 672]. Власне сам переклад з однієї мови на іншу можна вважати певним видом трансформації, а саме міжмовної трансформації [1, с. 6].

До завдань теорії перекладу, на думку Ю. В. Піввуєвої, належить докладне вивчення процесу перетворення текстів або мовленнєвих висловлювань [18, с. 4].

Стосовно граматичних трансформацій А. В. Федоров зауважує таке: 1) основну роль при розв'язанні граматичних питань перекладу відіграють, з одного боку, вимоги передачі змісту за його єдності з елементами форми, смислова роль яких визначається за зв'язком зі змістом та спрямовує вибір засобів, а з іншого боку – вимоги мови перекладу; 2) невідповідності в граматичній сфері двох мов і, звідси, неможливість формально точно передати значення, постійно компенсується за допомогою інших граматичних або словникових засобів; 3) неможливість у певних випадках вирішити

поза широким контекстом питання засобів передачі означає необхідність весь час мати на увазі систему мовних засобів, а не окремі або випадково виділені елементи, з яких деякі, взяті окремо, навіть не піддаються перекладу [22, с. 270–271].

За твердженням Я. І. Рецкера, граматичні трансформації полягають у перетворенні структури речення в процесі перекладу відповідно до норм мови перекладу [19, с. 158]. Трансформація може бути повною або частковою залежно від зміни структури речення повністю чи частково. Коли замінюються головні члени речення, то відбувається повна трансформація, а коли заміняються тільки другорядні члени речення – часткова. Крім заміни членів речення, можуть змінюватися і частини мови. Нерідко це відбувається одночасно. Важливо враховувати чинники, які можуть впливати на застосування граматичних трансформацій, а саме: 1) синтаксичну функцію речення (за твердженням Я. І. Рецкера, синтаксичні функції іншомовного речення, часто у порівнянні з реченням російською мовою, розглядаються нормативною граматику); 2) його лексичне наповнення; 3) його смислову структуру; 4) контекст (оточення) речення; 5) його експресивно-стилістичну функцію [19, с. 159].

Граматичні трансформації присудків зумовлено різними причинами – як граматичного, так і лексичного характеру. Однак, головну роль відіграють граматичні чинники, тобто різниця у будові мов. У багатьох випадках обидва види трансформацій пов'язані між собою таким чином, що трансформації набувають лексико-граматичного характеру. В разі зіставлення граматичних категорій і форм англійської та української мови, як правило, виявляються такі явища: 1) відсутність тієї чи іншої категорії в одній із мов; 2) частковий збіг; 3) повний збіг. Необхідність у граматичних трансформаціях виникає лише в першому та другому випадках.

Як відомо, теорія перекладу тісно пов'язана із зіставним, контрастивним мовознавством. Вона повинна встановити збіг та незбіг в засобах вираження ідентичних значень мови оригіналу та мови перекладу і на цій основі виявити перекладацькі засоби усунення цих розходжень. Л. С. Бархударов припускає, що на прикладі зіставлення дієслівних форм англійської та російської мови для теорії перекладу головне – розглядати та зіставляти мовні явища в тій взаємодії, в якій вони виступають у структурі зв'язного тексту [1, с. 26–28].

За твердженням В. І. Карабана, на «застосування перекладацьких трансформацій при перекладі з української на англійську припадає у середньому приблизно 75–80 % усього перекладу речень українського тексту» [7, с. 11].

Традиційний переклад мовної одиниці – це переклад із використанням мовної одиниці, яка вважається регулярною відповідністю (це відповідність, яка регулярно використовується для перекладу даної одиниці вихідної мови). Між присудками англійського речення і його українськими відповідниками подібні відповідності дозволено, коли є прямий відповідник у мові перекладу. Наприклад, може бути також вибір відповідника із синонімічного ряду. Отже, якщо при перекладі присудка англійського речення є прямий український відповідник, і різні стилістичні та лексичні чинники не заважають його використати, то трансформації присудка не будуть використовуватись, наприклад: *Frederick, Baron Metzengerstein, was, on the other hand, not yet of age. His father, minister G., died young* [Poe: 242]. – *Барон Фредріх Метценгерштайн, навпаки, був ще не старий. Його батько, міністр Г., помер молодим* [По: 28] (Перекл. Ю. Лісняка).

У тлумачному перекладацькому словнику Л. Л. Нелюбіна дається визначення перекладацьких трансформацій як третьої категорії відповідностей, коли відповідність створює перекладач, виходячи зі змісту мовної одиниці. У цьому випадку доречним може бути й описовий переклад, і різні прийоми логічного мислення в вигляді

конкретизації, генералізації, антонімічний переклад тощо [16, с. 151]. Також Л. Л. Нелюбін дає різні визначення трансформації, розрізняє регулярні та контекстуальні невідповідності. Т. Р. Левицька та А. М. Фітерман звертають увагу на те, що, хоча перекладацькі трансформації поділяються на граматичні, лексичні, стилістичні, їх не завжди можливо розділити, тому що всі ці мовні рівні розглядаються з точки зору їх передачі у перекладі. Вчені роблять акцент на тому, що в англійській мові багато лексико-граматичних явищ (більшість способів вираження модальності тощо), що ще не стали граматичним явищем, але вже не можуть називатися тільки лексичними або стилістичними. Внаслідок подібного поєднання лексичні або стилістичні мовні елементи можуть розглядатися по-різному [13].

Визначення перекладацьких трансформацій, поданого у термінологічній енциклопедії «Сучасна лінгвістика» наступне: «Перекладацькі трансформації – прийоми перекладу, що передбачають процедуру перетворення з метою переходу від одиниць оригінального тексту до одиниць перекладу. Дослідники виокремлюють за характером перетворення такі типи перекладацьких трансформацій: лексичні, граматичні та лексико-граматичні» [20, с. 454].

В. І. Карабан так визначає граматичну трансформацію: «Під граматичною перекладацькою трансформацією розуміється зміна граматичних характеристик слова, словосполучення або речення у перекладі. Розрізняють п'ять основних видів граматичних трансформацій: перmutація (перестановка), субституція (заміна), додавання, вилучення та комплексна трансформація» [6, с. 16]. Прийоми логічного мислення, за допомогою яких розкривається значення іншомовного слова у контексті і визначається його відповідник, який не збігається зі словниковим значенням, Я. І. Рецкер визначає як лексичні трансформації та виділяє сім їх різновидів: диференціацію, конкретизацію, генералізацію значень, смисловий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення та компенсація втрат при перекладі. Як зазначає Я. І. Рецкер, не завжди можливо чітко класифікувати приклад перекладу через сполучення категорій [19, с. 160].

В. Н. Комісаров визначає перекладацьку трансформацію як перетворення, за допомогою якого можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу [9, с. 172]. Л. С. Бархударов, який зробив значний внесок у розробку типології перекладацьких трансформацій, вважає, що досягнення перекладацької еквівалентності всупереч розбіжностям у формальних та семантичних системах двох мов, потребує від перекладача перш за все вміння зробити численні і якісно різні міжмовні перетворення – так звані перекладацькі трансформації – для того, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передавав всю інформацію, яка є у вихідному тексті, з урахуванням норм мови перекладу [1, с. 190].

О. Д. Швейцер зазначав, що термін трансформація використовується у перекладознавстві метафорично [26, с. 118]. На думку О. Д. Швейцера, коли вчені говорять про трансформації, то мова йде про відношення між вихідними та кінцевими мовними висловлюваннями, про заміну в процесі перекладу однієї форми висловлювання іншою, заміну, яка умовно називається перетворенням або трансформацією. Під перекладацькою трансформацією вчений розумів «міжмовні операції 'перевираження' смислу» [26, с. 118].

М. К. Гарбовський не погоджується з такою думкою, оскільки перекладацькі трансформації є звичайною процедурою будь-якого процесу перекладу через асиметричність систем будь-якої пари мов при перекладі [4, с. 364]. Він дає визначення перекладацьких трансформацій з іншої точки зору, а саме, підкреслює важливість передачі системи смислів вихідного тексту, а не подолання відмінностей між мовами та

визначає перекладацьку трансформацію як процес перекладу, за якого система смислів мовних форм вихідного тексту, сприйнята і зрозуміла перекладачем через призму його компетентності, трансформується природним чином внаслідок міжмовної асиметрії у більш чи менш аналогічну систему смислів у формі мови перекладу [4, с. 366].

Проте, важливим є те, що більшість перекладознавців визначають перекладацькі трансформації як міжмовні перетворення, що здійснюються з метою досягнення перекладної адекватності та ставлять питання про складний, комплексний характер трансформацій, що пов'язано зі складністю вивчення цього перекладацького прийому [17, с. 70–71]. Речення далеко не завжди є абсолютно автономним, а часто залежить від змісту речень, які знаходяться поруч, цілого абзацу, а іноді й сусідніх абзаців [25, с. 72–73].

Щодо доцільності вивчення трансформацій присудка, то за твердженням А. Я. Коваленко при перекладі доцільно: починати аналіз речення з присудка в реченні (по його допоміжному чи модальному дієслову, граматичному закінченню, прислівнику неозначеного часу, наявності прямого додатка і т. п.) [8, с. 283], тобто, при перекладі значну увагу слід приділяти перекладу присудка в реченні. Тож є доцільним навести визначення трансформації присудка.

Згідно з тлумачним словником Л. Л. Нелюбіна трансформація: 1) закономірна зміна основної мовної моделі, яка призводить до створення вторинної мовної структури; 2) основою більшості прийомів перекладу є зміни формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту за збереження інформації, призначеної для передачі у перекладі [16, с. 193].

Отже, перекладацька трансформація присудка англійського речення – це лексична, граматична або лексико-граматична трансформація присудка оригіналу за умови відсутності можливості використання прямого відповідника з метою збереження смислу та комунікативного ефекту вихідного речення.

Наведення цієї типології зумовлене певними причинами: по-перше, на наш погляд, «звузити» початковий етап перекладу (пов'язаний з визначенням труднощів граматичного порядку всього речення (абзацу) тощо) до визначення трансформації присудка в реченні та одночасно «розширити» (не обмежуватись) визначення трансформації присудка як тільки граматичної (лексичної). По-друге, слід зазначити, що на теперішньому етапі розвитку ще не існує докладного систематичного аналізу граматичних трансформацій і, відповідно, місце трансформацій присудків серед інших граматичних трансформацій залишається невизначеним, не розроблена також їх докладна класифікація.

У цій статті ми зробили огляд напрацювань перекладознавців у вивченні трансформаційного аспекту перекладу та розглянули регулярні граматичні відповідності, загальні та контекстуальні невідповідності у будові англійської та української мов і дали визначення перекладацької трансформації присудка.

Список використаної літератури

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод : Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – Москва : Междунар. отношения, 1975. – 237 с. ; Barkhudarov L. S. Yazyk i perevod : Voprosy obshchey i chastnoy teorii perevoda) / L. S. Barkhudarov. – Moskva : Mezhdunar. otnosheniya, 1975. – 237 s.

2. Бреус Е. В. Теория и практика перевода с английского языка на русский : учеб. пособ. / Е. В. Бреус. – Москва : Изд-во УРАО, 2001. – Ч. 1. – 104 с. ; Breus Ye. V.

Teoriya i praktika perevoda s angliyskogo yazyka na russkiy : ucheb. posob. / Ye. V. Breus. – Moskva : Izd-vo URAO, 2001. – Ch. 1. – 104 s.

3. Виноградов В. С. Перевод : Общие и лексические вопросы : учеб. пособ. / В. С. Виноградов. – Москва : Кн. дом Ун-т, 2004. – 240 с. ; Vinogradov V. S. Perevod : Obshchie i leksicheskie voprosy : ucheb. posob. / V. S. Vinogradov. – Moskva : Kn. dom Un-t, 2004. – 240 s.

4. Гарбовский Н. К. Теория перевода : учеб. / Н. К. Гарбовский. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с. ; Garbovskiy N. K. Teoriya perevoda : ucheb. / N. K. Garbovskiy. – Moskva : Izd-vo Mosk. un-ta, 2004. – 544 s.

5. Казакова Т. А. Практические основы перевода. English = Russian / Т. А. Казакова. – Санкт-Петербург : Союз, 2001. – 320 с. ; Kazakova T. A. Prakticheskie osnovy perevoda. English = Russian / T. A. Kazakova. – Sankt-Peterburg : Soyuz, 2001. – 320 s.

6. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову / В'ячеслав Іванович Карабан. – Флоренція, Страсбург, Гранада, Київ : TEMPUS, 1997. – Ч. 1 : Граматичні труднощі. – 301 с. ; Karaban V. I. Posibnyk-dovidnyk z perekladu anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury na ukrainsku movu / Viacheslav Ivanovych Karaban. – Florentsiia, Strasburh, Hranada, Kyiv : TEMPUS, 1997. – Ch. 1 : Hramatychni trudnoshchi. – 301 s.

7. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 608 с. ; Karaban V. I. Teoriia i praktyka perekladu z ukrainskoi movy na anhliisku / V. I. Karaban. – Vinnytsia : Nova knyha, 2003. – 608 s.

8. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу / А. Я. Коваленко. – Київ : ІНКОС, 2002. – 320 с. ; Kovalenko A. Ya. Zahalnyi kurs naukovo-tekhnichnoho perekladu / A. Ya. Kovalenko. – Kyiv : INKOS, 2002. – 320 s.

9. Комиссаров В. Н. Слово о переводе. Очерк лингвистического учения о переводе / В. Н. Комиссаров. – Москва : Международные отношения, 1973. – 215 с. ; Komissarov V. N. Slovo o perevode. Ocherk lingvisticheskogo ucheniya o perevode / V. N. Komissarov. – Moskva : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1973. – 215 s.

10. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода : Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых : (учеб. пособие) / В. Н. Комиссаров. – Москва : ЧеРо, 2000. – 136 с. ; Komissarov V. N. Obshchaya teoriya perevoda : Problemy perevodovedeniya v osveshchenii zarubezhnykh uchenykh : (ucheb. posobie) / V. N. Komissarov. – Moskva : CheRo, 2000. – 136 s.

11. Кур'янова М. О. Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 / Марина Олександрівна Кур'янова ; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – Київ, 2005. – 202 с. ; Kurianova M. O. Hramatychni trudnoshchi perekladu nimetskykh naukovo-tekhnichnykh tekstiv ukrainskoiu movoiu : dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.16 / Maryna Oleksandrivna Kurianova ; Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka. – Kyiv, 2005. – 202 s.

12. Латышев Л. К. Перевод : теория, практика и методика преподавания : учеб. пособие / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – Москва : Академия, 2003. – 192 с. ; Latyshev L. K. Perevod : teoriya, praktika i metodika prepodavaniya : ucheb. posobie / L. K. Latyshev, A. L. Semenov. – Moskva : Akademiya, 2003. – 192 s.

13. Левицкая Т. Р. Проблемы перевода на материале современного английского языка / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – Москва : Междунар. отношения,

1976. – 205 с. ; Levitskaya T. R. Problemy perevoda na materiale sovremennogo angliyskogo yazyka / T. R. Levitskaya, A. M. Fiterman. – Moskva : Mezhdunar. otnosheniya, 1976. – 205 s.

14. Мирам Г. Э. Профессия : переводчик / Г. Э. Мирам. – Киев : Ника-Центр, 2000. – 160 с. ; Miram G. E. Professiya : perevodchik / G. E. Miram. – Kiev : Nika-Tsentr, 2000. – 160 s.

15. Нелюбин Л. Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект) : курс лекций / Л. Л. Нелюбин. – Москва : Изд-во МГОУ, 2005. – 153 с. ; Nelyubin L. L. Vvedenie v tekhniku perevoda (kognitivnyu teoretiko-pragmaticheskiy aspekt) : kurs lektsiy / L. L. Nelyubin. – Moskva : Izd-vo MGOU, 2005. – 153 s.

16. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – 6-е изд. – Москва : Флинта : Наука, 2009. – 320 с. ; Nelyubin L. L. Tolkovyyu perevodovedcheskiy slovar / L. L. Nelyubin. – 6-e izd. – Moskva : Flinta : Nauka, 2009. – 320 s.

17. Петрова Г. Г. Лексико-стилистические трансформации в англо-русском научно-техническом переводе : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Галина Григорьевна Петрова ; Московский государственный областной университет. – Москва, 2004. – 227 с. ; Petrova G. G. Leksiko-stilisticheskie transformatsii v anglo-russkom nauchno-tekhicheskom perevode : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.20 / Galina Grigorevna Petrova ; Moskovskiy gosudarstvennyu oblastnoy universitet. – Moskva, 2004. – 227 s.

18. Пиввуева Ю. В. Пособие по теории перевода (на английском материале) / Ю. В. Пиввуева, Е. В. Двойнина. – Москва : Филоматис, 2004. – 304 с. ; Pivvueva Yu. V. Posobie po teorii perevoda (na angliyskom materiale) / Yu. V. Pivvueva, Ye. V. Dvoynina. – Moskva : Filomatis, 2004. – 304 s.

19. Рецкер Я. И. О закономерностях соответствий при переводе на родной язык / Я. И. Рецкер // Вопросы теории и методики учебного перевода : сб. ст. / под ред. К. А. Ганшиной, И. В. Карпова. – Москва : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1950. – С. 156–183 ; Retsker Ya. I. O zakonomernostyakh sootvetstviyu pri perevode na rodnoy yazyk / Ya. I. Retsker // Voprosy teorii i metodiki uchebnogo perevoda : sb. st. / pod red. K. A. Ganshinoy, I. V. Karpova. – Moskva : Izd-vo Akad. ped. nauk RSFSR, 1950. – S. 156–183.

20. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. ; Selivanova O. O. Suchasna lnhvistyka : terminolohichna entsyklopediia / O. O. Selivanova. – Poltava : Dovkillia-K, 2006. – 716 s.

21. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підруч. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с. ; Selivanova O. O. Suchasna lnhvistyka : napriamy ta problem : pidruch. / O. O. Selivanova. – Poltava : Dovkillia-K, 2008. – 712 s.

22. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : учеб. пособие / А. В. Федоров. – 5-е изд. – Санкт-Петербург : Филологический факультет СпбГУ ; Москва : Филология Три, 2002. – 416 с. ; Fedorov A. V. Osnovy obshchey teorii perevoda (lingvisticheskie problemy) : ucheb. posobie / A. V. Fedorov. – 5-e izd. – Sankt-Peterburg : Filologicheskiiy fakultet SpbGu ; Moskva : Filologiya Tri, 2002. – 416 s.

23. Фирсов О. А. Перевод с английского на русский и его комментарии / О. А. Фирсов. – Москва : Компания Спутник+, 2003. – 160 с. ; Firsov O. A. Perevod s

angliyskogo na russkiy i ego kommentarii / O. A. Firsov. – Moskva : Kompaniya Sputnik+, 2003. – 160 s.

24. Хайрутдинов З. Р. Сравнительный анализ лексико-грамматических особенностей оригинальных и переводных текстов английского языка : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / Загид Радикович Хайрутдинов ; Военный университет. – Москва, 2008. – 140 с. ; Khayrutdinov Z. R. Sravnitelnyy analiz leksiko-grammaticheskikh osobennostey originalnykh i perevodnykh tekstov angliyskogo yazyka : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.19 / Zagid Radikovich Khayrutdinov ; Voennyu universitet. – Moskva, 2008. – 140 s.

25. Чужакин А. П. Устный перевод XXI : теория + практика, переводческая скоропись : учеб. для студентов перевод. фак. / А. П. Чужакин. – Москва : МГИ им. Е. Р. Дашковой, 2001. – 256 с. ; Chuzhakin A. P. Ustnyu perevod XXI : teoriya + praktika, perevodcheskaya skoropis : ucheb. dlya studentov perevod. fak. / A. P. Chuzhakin. – Moskva : MGI im. Ye. R. Dashkovoy, 2001. – 256 s.

26. Швейцер А. Д. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – 2-е изд. – Москва : Либроком, 2009. – 216 с. ; Shveytser A. D. Teoriya perevoda : Status, problemy, aspekty / A. D. Shveytser. – 2-e izd. – Moskva : Librokom, 2009. – 216 s.

27. Якобсон Р. О. Избранные работы : пер. с англ., нем., фр. яз / Р. О. Якобсон. – Москва : Прогресс, 1985. – 460 с. ; Yakobson R. O. Izbrannye raboty : per. s angl., nem., fr. yaz / R. O. Yakobson. – Moskva : Progress, 1985. – 460 s.

28. Klaudy K. Concretization and generalization of meaning in translation / K. Klaudy // Translation and Meaning : Proceedings of the Maastricht session of the 2nd International Maastricht-Łódź Duo Colloquium on «Translation and Meaning», held in Maastricht, the Netherlands, 19–22 April 1995. – The Netherlands : Maanstricht, 1995. – Part 3. – P. 141–152.

29. Newmark P. A Textbook of Translation / P. Newmark. – Harlow : Longman, 1988. – 301 p.

30. Nida E. A. A synopsis of English Syntax / E. A. Nida. – The Hague : Mouton and Co., 1996. – 233 p.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2019.

S. Oliinyk

DETERMINATION OF PREDICATE TRANSFORMATION AND ITS PLACE AMONG OTHER TRANSFORMATIONS

The article covers some issues of the transformational aspect of the translation as a whole, the definition of the translation of the predicate transformation is given. An overview of the work of translators in the study of the transformational aspect of the translation is made. The definition of translation transformation is given; all major types and types of predicate transformations are considered and their definitions are given.

The object of the work is all types and the whole set of definitions of predicate transformations. The choice of the object of study is due to a very small number of works devoted to this problem.

The subject of the research is the nature, types, conditions, causes and other characteristics of the predicate translation transformation.

The purpose of the study is to determine the specifics of the transformations of sentences, to explain and justify the reasons for their use in translation, as well as to analyze their prevalence and to create a general model of the transformations of predicates during translation.

According to the explanatory dictionary L. L. Nelyubin transformation: 1) regular change of the basic linguistic model, which leads to the creation of a secondary linguistic structure; 2) the basis of most methods of translation is the change of formal (lexical or grammatical transformation) or semantic (semantic transformation) components of the source text for the storage of information intended for translation.

Thus, the translation transformation of the predicate of the English sentence is a lexical, grammatical or lexical-grammatical transformation of the original provided that there is no possibility of using the direct counterpart to preserve the meaning and the communicative effect of the original sentence.

The direction of this typology is due to certain reasons: first, in our opinion, to «narrow down» the initial stage of translation (related to the definition of the difficulties of the grammatical order of the entire sentence (paragraph), etc.) to the definition of the transformation of the sentence in the sentence and at the same time «expand» (not limit) the definition of the transformation of the predicate as a mere grammatical (lexical). Secondly, it should be noted that at the present stage of development there is still no detailed systematic analysis of grammatical transformations and, accordingly, the place of transformation of sentences among other grammatical transformations remains unclear, nor is their detailed classification developed.

In this article, we reviewed the work of translators in the study of the transformational aspect of translation, and considered regular grammatical correspondences, general and contextual mismatches in the structure of English and Ukrainian, and defined the translation transformation of the predicate.

Key words: *predicate translational transformation, lexical-semantic transformation, grammatical transformation, stylistic transformation.*

УДК 81'367:654.197

И. И. Пахненко
С. Г. Телетова

СИНТАКСИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА НАЗВАНИЙ ТЕЛЕВИЗИОННЫХ ПЕРЕДАЧ

В статье рассматриваются различные подходы к определению лингвистического статуса названий телепередач, занимающих особое место в ономастической подсистеме языка, анализируется их структура, описываются синтаксические средства, задействованные в номинации телепродукции. Особое внимание уделяется разнообразным фигурам экспрессивного синтаксиса, которые часто используются в данных онимах, и их роли в реализации категорий информативности и экспрессивности в названиях телевизионных программ.

Ключевые слова: *телевидение, онимы, гемеронимы, малоформатные тексты, названия телепередач, синтаксические средства, экспрессивный синтаксис.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-246-254

Постановка проблемы. Одним из приоритетных направлений исследования современной лингвистики является изучение тенденций развития медиаязыка, лингвостилистических особенностей основных функционально-жанровых типов

медиаэкстов, характерных для разных каналов распространения. Всё чаще объектом исследования языковедов становится телевизионное дискурсивное пространство, что объясняется значительным усилением роли телевидения в современном информационном обществе, превращением его в один из наиболее влиятельных медиаресурсов. Широкий спектр выразительных средств, используемых телевидением, требует их углубленного изучения и тщательного анализа. Особый интерес в этом отношении представляют названия телепередач, поскольку лингвистические средства в заголовочной позиции играют специфическую роль. Наименования телевизионных программ отличаются «своеобразным семантическим потенциалом, нестандартным оформлением и большим разнообразием номинативных составляющих» [3, с. 114]. Их изучение выходит за рамки ономастики. В связи с этим вполне закономерно наше внимание к структурно-синтаксической организации данных онимов. **Актуальность** такого исследования диктуется необходимостью описать своеобразие языка телевидения, дать детальный анализ особенностей использования в телевизионном пространстве различных лингвистических средств, в том числе и синтаксических.

Анализ актуальных исследований. Системное исследование языка телевизионного дискурса началось не так давно, поэтому степень изученности лингвистических средств телепублицистики в целом невелика. Существует лишь небольшое количество специальных работ, посвященных отдельным аспектам данной проблемы. Общее представление о проводимых исследованиях дают публикации Э. Багирова, Р. Барецкого, Г. Кузнецова, Ю. Оганесовой, В. Цвика, А. Юровского и др. Работы, в которых рассматриваются структурно-семантические и функциональные особенности наименований телепродукции, тоже немногочисленны. В центре внимания исследователей находятся такие проблемы, как определение сущности данных онимических единиц как языкового феномена (И. Крюкова, М. Сулейман, А. Суперанская, В. Супрун), мотивация, принципы и способы образования номинаций телевизионных передач (М. Торчинский, О. Федосова), анализ названий телепрограмм с точки зрения прагмалингвистики и лингвокультурологии (М. Дудникова, А. Харьковская) и др. Однако онимическое пространство телепублицистики остается недостаточно изученным. Не хватает, на наш взгляд, ономастических исследований, которые охватывали бы анализ номинативной парадигмы телевизионного дискурса с точки зрения ее структурной систематизации.

Цель статьи состоит в выявлении структурных особенностей названий телепередач, описании синтаксических приемов онимоупотребления в современном телевизионном дискурсе.

Изложение основного материала. Каждая телевизионная передача, как любой другой телепродукт, имеет свое индивидуальное название, которое является ее визитной карточкой, своеобразным связующим звеном между самой программой и зрительской аудиторией. Главная задача названия – привлечь внимание потенциального телезрителя, установить с ним контакт, создать эмоциональную расположенность, сформировать установку на просмотр телепередачи, оправдать ожидание-прогноз относительно ее содержания.

Структурная организация наименований телепрограмм детерминируется их лингвистическим статусом. В современной лингвистике место названий телепередач в системе языковых средств определяется по-разному. Большинство исследователей рассматривают данные онимы в ряду других имен собственных. Так, М. Сулейман относит эти единицы к разряду гемеронимов, охватывающих всю совокупность собственных имен средств массовой коммуникации: наименования периодических

печатных изданий (газет, журналов, информационных бюллетеней и др.), названия радиопередач, кинохроникальных программ и т. д. [8]. А. Суперанская считает, что «имена собственные органов периодической печати, телевизионных каналов и передач близки к названиям учреждений, поскольку за каждым подобным названием стоит группа людей, объединенных общностью идей, взглядов и издающих определенную печатную продукцию или выпускающих в эфир определенные телепрограммы» [9, с. 246].

И. Крюкова, подчеркивая, что гемеронимы выполняют не только информационную функцию, но и ярко выраженную рекламную функцию, причисляет данные онимические единицы к рекламным именам, рассматривая их наряду с такими именами собственными, как названия предприятий, фирм, товаров, мероприятий и др. [5, с. 139]. При этом автор среди специфических свойств, отличающих данные единицы от другой ономастической лексики, отмечает их недолговечность, обусловленную постоянными изменениями в жизни общества.

М. Торчинский собственные имена телепрограмм называет телевизионимами и рассматривает их как один из сегментов идеонимного поля, включающего имена собственные, связанные с духовной сферой человека (заглавия литературных произведений, газетные заголовки, названия произведений изобразительного искусства, наименования кинофильмов и т. п.) [10, с. 669].

Концептуально иным является подход, при котором заглавия, в том числе и названия телевизионных программ, квалифицируются как текстовые единицы малого формата (Н. М. Вахтель, М. С. Дудникова, Т. Ф. Каримова, Е. А. Трунова и др.). Так, по мнению Т. Ф. Каримовой, заглавие представляет собой особый, имеющий «предложенческую» сущность тип высказывания, неповторимый в иных коммуникативных условиях [4]. Считать названия телепередач единицами текстового порядка дают основание такие их типологические параметры, как смысловая и структурная целостность, коммуникативная установка, прагматическая достаточность, соотнесенность с экстралингвистической ситуацией и др.

Определяя специфику заглавий телепередач, М. Дудникова, наряду с общими характеристиками, свойственными любой текстовой единице, выделяет признаки, присущие собственно малоформатным текстам: небольшой объем, информационная недостаточность, компрессия, прагматическая функциональность особого рода и смысловая неоднозначность [2, с. 144].

Н. Вахтель, анализируя высказывания как единицы заголовочного микротекста, делает вывод, что заголовок, совмещая в себе признаки двух уровней функционирования языка (номинации и предикации), занимает промежуточное положение между словом и высказыванием [1]. Таким образом, особый синтаксический статус названий телепередач обусловлен органичным сочетанием номинативных и коммуникативных свойств.

В телевизионном дискурсе самой распространенной, по наблюдениям М. Дудниковой, является косвенно-идентифицирующая номинация, особенность которой состоит в том, что «косвенно-идентифицирующее имя обращено к реципиенту не посредством слов-единиц, специально приспособленных для наименования, а путем использования словосочетаний, высказываний-предложений, которые косвенно указывают на именуемый объект» [3, с. 115].

Разнообразие функций названий телепередач заставляет их создателей искать более подходящие для их реализации формы, чтобы в сжатом, концентрированном виде передать содержание программы, ее тематику. Так, номинативная функция

способствует выбору именительного падежа существительного, которое отправляет к контексту передачи, называет ее тему, идею, концепцию, главное действующее лицо, ведущего и т. п.: «Итоги» (Прямой); «Деньги» (1+1); «Здоровье» (11 канал); «Инсайдер» (ICTV); «Холостяк» (СТБ); «Контроль» (ТРК Украина); «Самооборона» (UA: Первый); «Стена», «Бацман» (112 Украина); «Лекторий» (4 канал); «Диктаторы» (24 канал); «Звёзды» (K2); «Биографии» (TV5) и др.

Иногда эту функцию выполняют заголовки, выраженные другими частями речи (субстантивированными прилагательными, числительными, местоимениями, наречиями): «Лучшие», «36,6» (11 канал); «Мы» (24 канал); «Наши» (D1); «Круче всех» (Интер); «Совместно» (UA: Первый); «Сегодня» (ТРК Украина); «Вдвоём», «Нормально» (7 канал); «Вовремя» (твFM); «Актуально» (Киев). Как правило, в заголовочной позиции используются слова, несущие основную смысловую нагрузку и являющиеся ключевыми для понимания содержания передачи.

Достаточно частотными являются и номинативные названия, представленные словосочетаниями во главе с существительным в именительном падеже. Структурная целостность таких наименований реализуется на основе грамматической связанности языковых единиц, образующих заглавия. В большинстве случаев компоненты названий телепередач объединяются подчинительной связью. Самую многочисленную группу среди них образуют онимы, элементы которых связаны согласованием:

а) с главным словом – нарицательным существительным: «Полезные подсказки» (ТЕТ); «Звездный путь» (ТРК Украина); «Большая фотоохота» (UA: Первый); «Женские разговоры» (Sirius); «Великие мечтатели» (ЕроQue); «Случайный свидетель» (НТН);

б) с собственным именем существительным в роли стержневого слова: «Мистическая Украина», «Бандитская Одесса» (Мега);

в) с субстантивированными лексическими единицами в роли главного слова: «Все свои» (Sirius); «Переломные 90-е» (НТН).

Не менее распространены и наименования с управлением:

а) непосредственным, при котором форма зависимого слова не имеет предлога; большая часть заглавий данного типа строится по схеме существительное + существительное в Р. п.: «Правила выживания» (Интер); «Секреты музеев» (ЕроQue); «Вкусы культур», «Картины мира» (D1); «Эликсир молодости» (TV5); «Теория измены» (ТЕТ).

Частотны также конструкции, построенные по модели числительное + существительное в Р. п.: «52 уикенда» (UA: Первый); «44 минуты» (4 канал); «100 чудес света» (ЕроQue); «Шесть соток» (Интер); «Четыре свадьбы» (ТЕТ). Зафиксированы и другие модели с беспредложным управлением, но они единичны, например: «Обманутые наукой» (Сигма); «Стоп коррупции» (5 канал); «7 Я» (7 канал);

б) предложным, когда управление осуществляется с помощью предлога: «Дневники для родителей» (СТС); «Дом на зависть всем» (K2); «Любовь на выживание» (Новый канал); «Сказка с папой» (Плюс Плюс); «Рыбалка с дядей Фёдором» (Трофей). Часто встречаются и предложные конструкции с антропонимами в Тв. п., называющими имена и фамилии телеведущих: «Прямой эфир со Светланой Орловой» (Прямой); «#Музlove с Любой Морозовой» (UA: Первый).

Названия с примыканием немногочисленны. Как правило, примыкающий компонент выражен наречием: «Лайфхак по-украински» (UA: Сумы); «Женитьба вслепую», «Мир наизнанку» (1+1), реже – инфинитивом или неизменяемым прилагательным: «Право знать», «Вести on-line» (Глас); «Стенд-ап шоу» (Новый канал).

Отмечены также осложнения назывных конструкций определениями, выраженными причастными оборотами: «*Сердце, отданное детям*» (7 канал); «*Погода, изменившая ход истории*» (Viasat History).

Анализ названий телепередач показал, что номинативная конструкция, т. е. имя существительное в именительном падеже или словосочетание со стержневым словом в этой форме является самым распространенным типом данных онимов. Такие наименования характеризуются информативной насыщенностью, обобщенной семантикой, максимальной понятийной нагруженностью.

В последнее время в качестве заголовков нередко выступают свободные синтаксемы – неуправляемые падежные и предложно-падежные формы имени существительного, являющиеся самостоятельными семантико-синтаксическими единицами, которые могут употребляться вне рамок словосочетания: «*Своими глазами*» (Интер); «*На посту*» (7 канал); «*В мужском стиле*» (Маххі TV) и др. Это свидетельствует о том, что в названиях телепередач находят отражение тенденции, характерные для литературного языка на данном этапе его развития. Наиболее активны в заголовочной позиции синтаксические формы предложного падежа с предлогом *в* или *на* со значением ситуатива: «*В кадре*» (Zoom); «*В поисках истины*» (Ероque); «*В стиле женщины*» (Маххі TV); «*На колесах*» (Sirius); творительного падежа с предлогом *под* со значением локатива: «*Под знаком зодиака*» (Ностальгия); «*Однажды под Полтавой*» (ТЕТ); предложного падежа с предлогом *о* с делиберативным значением: «*О войне*» (5 канал); «*О самом главном*» (Интер); винительного падежа с предлогом *на*: «*На троих*» (ICTV); «*На первый взгляд*» (СТС).

Намного реже наблюдаются названия телепрограмм, компоненты которых составляют сочиненный ряд: «*Искусство и время*» (СТС); «*IT и люди*», «*Предательство или победа*» (Brain TV); «*Охотник и добыча*» (Мега); «*Добро и зло*» (Маххі TV); «*Человек и право*» (Espresso TV); «*Мия и я*» (Пиксель); «*Взвешенные и счастливые*» (СТБ); «*Просто и вкусно*» (D1); «*Хи и Ха*» (Zoom); «*До и после...*» (Ностальгия). Как видно из примеров, в подобных онимах употребляются разные части речи (существительные, местоимения, субстантивированные слова, наречия, предлоги и др.).

Значительный сегмент онимического пространства теледискурса составляют односоставные предложения глагольного типа. Чаще всего встречаются определенно-личные предложения, где всё внимание сосредоточено на действии: «*Люблю готовить*», «*Готовим вместе*» (Интер); «*Верю – не верю*» (К 1); «*Сообщаем*», «*Иду на Ты*» (TV5); «*Пишем историю*» (Ероque); «*Говорим по-польски*» (Аверс); «*Будем жить*» (5 канал), а также инфинитивные конструкции, обладающие богатой палитрой косвенно выраженных модальных значений (долженствования, желательности, возможности, просьбы, совета и т. п.): «*Выжить в Украине*» (D1); «*Смотреть всем!*» (TV5); «*Как смотреть кино?*» (UA: Первый); «*Осушить океан*» (National Geographic); «*Мыслить как преступник*» (FOX). В меньшей степени представлены неопределенно-личные предложения («*Следствие вели ... с Леонидом Каневским*» (Интер); «*Как строили замки*» (Мега) и др.) и безличные конструкции («*Сделано из вторсырья*» (Discovery); «*Касается каждого*» (Интер) и др.).

Довольно часто синтаксическая структура телевизионимов соответствует двусоставному предложению: «*Я стесняюсь своего тела*» (Оце); «*Всё будет хорошо*» (СТБ); «*Украина имеет талант*» (Оце); «*Есть повод!*» (Сигма); «*Говорит Украина*» (ТРК Украина); «*Мир ждет открытый*», «*Снимала мама*» (Плюс Плюс); «*Невозможное возможно*» (Наука); «*Гордон Рамзи готовит дома*» (K2). В таких

онимах отчетливо проявляється інформативна функція: називання інформує телезрителів про зміст передачі, її ідейний замысел.

Інтересним прийомом, привертальним увагу аудиторії, є використання в називаннях неповних пропозицій: *«Начитала шоу»* (4 канал); *«Новости ... к доске!»* (Прямой); *«Один за всех»* (СТБ); *«Один за 100 часов»* (K2); *«Утро в мегаполисе»* (Київ); *«Аферисты в сетях»* (Новый канал); *«Вся правда о вашем здоровье»* (Sirius); *«Всё о спорте»* (Аверс). Переважаюча частина прикладів у нашій вибірці – еліптичні пропозиції. Такі називання яскраво демонструють дію в сучасному російському мові закону мовної економії. Вони сприяють концентрації уваги телезрителів на зміст передачі.

Складні пропозиції як заголовочний комплекс зустрічаються в телебаченні рідко. Причиною низької частоти складних конструкцій у називаннях передач є вимога лаконічності форми. Закріплений одиницею, побудований за моделлю безсполучникового складного пропозиції: *«Улыбнитесь, вам это к лицу»* (Бигуди), а також декілька називань, що представляють собою складноподпорядковані пропозиції з граничною короткою головною частиною: *«Там, где нас нет»* (Мега); *«Восемь дней, которые создали Рим»* (Viasat History).

Особливу групу утворюють так звані осколючі конструкції, схожі за структурою з придатковою частиною складноподпорядкованого пропозиції. Дані конструкції, хоча і не мають граматичних зв'язів, характерних для придаткових пропозицій, здатні функціонувати як самостійні структурно-семантичні одиниці: *«Как работают города»* (UA: Первый); *«Когда мы дома»* (Оце). Відсутність головної частини змушує глядача її відновлювати, додумувати. Такі ізольовані придаткові частини займають проміжне положення між простими і складними пропозиціями.

Як відзначалося в [7], синтаксичні засоби мають широкі можливості для реалізації основних функцій називань у телепросторі. Крім функціонально-стилістичного призначення, вони несуть ще і додаткову експресивну навантаження. Достатньо ілюстративні в цьому відношенні фігури експресивного синтаксису, включення яких у називання телебачення стимулює глядача до її перегляду за рахунок формування у нього інтелектуальної і експресивної реакції. «Інвентар фігур риторичного синтаксису, що використовуються в телепросторі, визначається общістю їх прагматики, в основі якої лежить здатність до експресивізації номінацій» [7, с. 307].

Зробити називання телепрограми яскравим, броским допомагають вигуківні пропозиції: *«Я снял!»* (ICTV); *«О, спорт!»* (7 канал); *«Мы сможем!»* (4 канал); *«Абзац!»* (Новый канал); *«Всё будет вкусно!»* (Оце); *«Знай більше!»* (Аверс); *«Говорим легко!»* (11 канал).

Стилістично значимими в називаннях телепередач є і побудительні висловлювання, що мають своїм фокусом казуруване дію: *«Измени свой мир»*, *«Смотреть всем»* (TV5); *«Путешествуй своё»* (Espresso TV); *«Рисуй с Грибо»* (Пиксель); *«Берегись автомобиля»*, *«Поговори обо мне»* (11 канал); *«Жди меня»* (Интер); *«Да пребудет с тобой рыба»* (National Geographic). Такі номінації, цільова установка яких передбачає побудження до дії, безпосередньо звернені до адресату, тому їх часто називають «заголовками косвенного впливу».

В сучасному телепросторі в ролі заголовків часто виступають запитальні конструкції, що є засобом створення ефекту несподіваності, невизначеності, стимулюючого перегляд телебачення

программы: «*Оно вам надо?*» (Sirius); «*Удивительно или нет?*» (Наука); «*Как это работает?*» (UA: Культура); «*Кто сверху?*» (Новый канал); «*Что могло пойти не так?*» (Discovery). Будучи непосредственно обращенными к телевизионной аудитории, вопросительные конструкции выполняют функцию привлечения внимания и функцию воздействия.

Особый интерес вызывают незаконченные по смыслу предложения, прерванные высказывания с многоточием, создающие напряженность, интригу, эффект недосказанности: «*А знаете ли вы, что...*» (К 1); «*Утро. Мы все ...*» (Прямой); «*В гостях у ...*» (Brain TV).

Используются в названиях телепередач и предложения, являющиеся выражением речевого этикета, или контактивы: «*Будьте здоровы*» (11 канал); «*Доброе утро, страна!*» (UA: Первый); «*Спокойной ночи, малыши!*» (Карусель). Подобные названия ориентируют на контакт с телезрителями, создают эмоциональный фон доброжелательности, искренности. Обращение к определенной аудитории придает таким онимам живость, экспрессивность, сближает со зрителем, позволяет ему ощутить свою сопричастность.

К группе экспрессивных синтаксических единиц отнесем и конструкции с прерыванием синтагматической цепочки, например с именительным темой: «*В. Басов. Бегун на длинные дистанции*» (Интер).

Близки к ним названия с подзаголовком, сужающим, конкретизирующим тему: «*Схемы: коррупция в деталях*» (UA: Первый); «*Миссия: красота*» (ТРК Украина); «*Актуально: экономика, политика, социум*» (5 канал); «*Холостяк. Как выйти замуж*» (СТБ). Широкое распространение подобных сегментированных структур в названиях телепрограмм обусловлено тенденцией к расчлененности высказывания, характерной для современного синтаксиса.

Выводы. Проведенное исследование структурной организации номинативной парадигмы теледискурса позволяет сделать вывод о том, что названия телевизионных передач отличаются разнообразием синтаксических средств и приемов, задействованных в номинации. Практически все синтаксические ресурсы, используемые в телевизионных программах, обладают значительным прагматическим потенциалом для реализации категорий информативности, экспрессивности и семантической адекватности, свойственных данным единицам. В онимическом пространстве телевизионного дискурса преобладают предельно лаконичные, простые в синтаксическом отношении конструкции. Развернутые названия представлены предикативными конструкциями разных типов, как простыми (двусоставными, односоставными, осложненными), так и сложными (или их частью). Использование таких синтаксических единиц гарантирует высокую информативность и очевидную прагматическую направленность заголовочного комплекса телепрограммы. Эти же стилистические задачи помогают решать и фигуры риторического синтаксиса.

Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой вопроса о динамике номинативной парадигмы названий телепередач в современном телевизионном дискурсе, закономерностях их структурно-функционального развития.

Список использованной литературы

1. Вахтель Н. М. Высказывание в позиции газетного заголовка : семантика и прагматика : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 / Наталия Михайловна Вахтель ; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2005. – 270 с. ; Vakhtel N. M. Vyskazyvanie v pozitsii

gazetnogo zagolovka: semantika i pragmatika: dis. ... dokt. filol. nauk: spets. 10.02.01 / Nataliya Mikhaylovna Vakhtel; Voronezh. gos. un-t. – Voronezh, 2005. – 270 s.

2. Дудникова М. С. Заглавия англоязычных развлекательных телепередач в парадигме малоформатных текстов / М. С. Дудникова // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2011. – Т. 13, № 2–1. – С. 143–147; Dudnikova M. S. Zaglaviya angloyazychnykh razvlekatelnykh teleperedach v paradigme maloformatnykh tekstov / M. S. Dudnikova // Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk. – 2011. – Т. 13, № 2–1. – С. 143–147.

3. Дудникова М. С. Номинативные парадигмы в телевизионном дискурсивном пространстве (на материале названий англоязычных развлекательных телепередач) / М. С. Дудникова // Вестник Самарского государственного университета – 2006. – № 10–2. – С. 114–118; Dudnikova M. S. Nominativnyye paradigmy v televizionnom diskursivnom prostranstve (na materiale nazvaniy angloyazychnykh razvlekatelnykh teleperedach) / M. S. Dudnikova // Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo universiteta – 2006. – № 10–2. – С. 114–118.

4. Каримова Т. Ф. К вопросу о синтаксическом статусе заголовка / Т. Ф. Каримова // Проблемы сверхфразовых единств. Семантико-синтаксическая структура: межвуз. темат. сб. – Уфа: БГУ, 1985. – С. 46–49; Karimova T. F. K voprosu o sintaksicheskom statuse zagolovka / T. F. Karimova // Problemy sverkhfrazovykh edinstv. Semantiko-sintaksicheskaya struktura: mezhvuz. temat. sb. – Ufa: BGU, 1985. – С. 46–49.

5. Крюкова И. В. Прагматика онима: направления исследований и методика анализа / И. В. Крюкова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета – 2016. – № 8 (62). – С. 39–143; Kryukova I. V. Pragmatika onima: napravleniya issledovaniy i metodika analiza / I. V. Kryukova // Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – 2016. – № 8 (62). – С. 39–143.

6. Оганесова Ю. А. Выразительные средства телевизионных программ культурно-просветительской тематики: дис. ... канд. филол. наук / Юлия Артуровна Оганесова; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2014. – 170 с.; Oganeseva Yu. A. Vyrazitelnye sredstva televizionnykh programm kulturno-prosvetitel'skoy tematiki: dis. ... kand. filol. nauk / Yuliya Arturovna Oganeseva; Voronezh. gos. un-t. – Voronezh, 2014. – 170 s.

7. Пахненко И. И. Средства реализации функционально-прагматического потенциала названий телевизионных передач / И. И. Пахненко, С. Г. Телетова // Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Філологія. – 2018. – Вип. 19. – С. 304–311; Pakhnenko Y. Y. Sredstva realyzatsyy funktsyonalno-prahmatycheskoho potentsyala nazvaniy televizionnykh peredach / I. I. Pakhnenko, S. H. Teletova // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. – 2018. – Vyp. 19. – С. 304–311.

8. Сулейман М. М. Место названий телепередач в системе имен собственных / М. М. Сулейман // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2016. – № 6 (110). – С. 125–130; Suleyman M. M. Mesto nazvaniy teleperedach v sisteme imen sobstvennykh / M. M. Suleyman // Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2016. – № 6 (110). – С. 125–130.

9. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – 4-е изд. – Москва: Либроком, 2012. – 370 с.; Superanskaya A. V. Obshchaya teoriya

imeni sobstvennogo / A. V. Superanskaya. – 4-e izd. – Moskva: Librokom, 2012. – 370 s.

10. Торчинський М. М. Власні назви телепередач: структура, словотвір, мотивація / М. М. Торчинський // Записки з ономастики. – 2015. – Вип. 18. – С. 669–683 ;
Torchynskiy M. M. Vlasni nazvy teleperedach: struktura, slovotvir, motyvatsiia / M. M. Torchynskiy // Zapysky z onomastyky. – 2015. – Vyp. 18. – S. 669–683.

Стаття поступила в редакцію 03.05.2019.

I. Pakhnenko

S. Tielietova

SYNTACTIC STRUCTURE OF THE TITLES OF TELEVISION PROGRAMS

The article deals with different approaches to the definition of linguistic status of the titles of TV programs, which occupy a special place in the onomastic subsystem of language. It is noted that in modern linguistics dominates a point of view according to which these onyms belong to hemeronyms. However, television titles are qualified both as text units of small format and as units that are transitions between words and utterances. The special syntactic status of the titles of TV programs is due to an organic combination of nominative and communicative properties.

Analysis of the syntactic structure of television onyms has shown that in the onymic space of television discourse predominate extremely laconic, simple in syntactic relation constructions. The most common type of these onyms is nominative construction, i.e. noun in nominative case or word combination with the key word in this form. It is stated that lately, free syntaxemes – uncontrolled case and prepositional-case forms of nouns, which are independent semantic-syntactic units that can be used outside the word combination, often stand as titles. Much less frequently are used the titles of television programs, the components of which are linked by copulative coordination.

A significant segment of the onymic space of the TV discourse is predicative constructions of various types. The syntactic structure of the television onyms corresponds to two-member, one-member, incomplete sentences, sentences with complicating components. Complex sentences in the function of title complex are rare in television onyms. A separate group includes the so-called fragmented constructions, similar in structure to the subordinate clause of complex sentences.

The article focuses on the fact that, in addition to functional stylistic purposes, syntactic means also carry an additional expressive load. In this regard, particular attention is paid to various rhetorical syntax figures that are often used in these onyms, and their role in the expression of the titles of television programs. Stylistically meaningful in TV nominations are exclamatory, imperative, interrogative sentences, unfinished constructions, interrupted utterances, expressions of language etiquette. The group of expressive syntactical units also includes structures with interruption of the syntagmatic chain.

It is concluded that most syntactic resources used in television onyms have a significant pragmatic potential for implementing categories of informativity, expressiveness, and semantic adequacy inherent in these units.

Key words: television, onyms, hemeronyms, titles of TV programs, small text, syntactic means, expressive syntax.

УДК 811: 81'276.6

H. Pochtaruk
O. Zaitseva
E. Vorobiova

**SEMANTIC FEATURES OF THE HIGH-FREQUENCY NOUN SYSTEM
IN THE ENGLISH TEXT CORPUS
«ACOUSTICS AND ULTRASONIC TECHNOLOGY»**

*The presented paper reports the results of the comparative analysis obtained in the process of studying the interaction between the dictionary definitions of the noun **system** fixed in Webster's and their lexical-semantic variants, which occur in the real text corpora of the areas referred to the scientific and technical discourse. The basic methods applied in the process of experimental study are comparative and contextual analyses.*

Key words: *concept, dictionary entry, frequency of usage, meaning, semantic structure, word token.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-255-262

Scientific approaches to the study of linguistics, and in particular – the sections dealing with semantics have recently undergone a significant transformation. To verify this one should analyze the basic directions existing at the end of the last century and then compare them with the scientific themes of modern linguistic research. The one (research) carried out at the end of the last century, considered the interaction of paradigmatic and syntagmatic units within the framework of the commonly accepted theory of language as a system of signs. We should distinguish the following works among them: a study on indication of the various word sets connected by a common structural-semantic characteristic, for example, such as derivative nodes [7]; the work by L. D. Tarasova [10], in which, in addition to describing the system of lexical-semantic variants and their links, the semantic structures of language and speech are compared; the one by A. A. Loshakova [6], which describes the dependence of lexical-semantic variants of the verb on its syntactic position in text. The analysis of the linguistic status of a lexical-semantic variant can be found in the work by L. S. Shestopalova [12]. It should be noted that the overwhelming majority of studies were carried out both on the basis of text corpora and lexicographical resources in order to determine the interaction of units of language and speech.

At the present stage of linguistics development, semantics is considered mainly from the theoretical point of view of cognitive science, i.e. the semantic characteristics of language units are described in the aspect of mental processes. Numerous works in this field are devoted to almost all types of linguistic objects – from prepositions [5] to semantic models of whole sentences [3; 4; 11].

But a sharp opposition of two approaches – structural and cognitive – to the problem of studying the language object semantics is not characteristic for modern researchers. They prefer to use an integrated approach to describe semantic models. This is especially true for such a multi-aspect linguistic object as a sentence. For example, the researchers E. V. Fomicheva, E. V. Lobanova [3; 4; 11] apply several approaches in semantic analysis of the sentence, since, according to E. V. Fomicheva «... the contents of the sentence includes not only the characteristics of extra-linguistic reality, but also their reflection in the human

mind as conceptual structures, communicative positions of the participants of communication, features of the language itself» [11, p. 136].

However the authors of the given article are most interested in the description of dictionary definition analysis of polysemous words and interaction of the semantic structures of language and speech. From this point of view the work by S. A. Pesina [8], which considers the nature of the «language-speech» dichotomy by identifying the nature and cognitive mechanisms of lexical polysemy formation as well as the one by V. M. Klevtsova [2] which investigates the problem of indication of an integral feature that combines all lexical-semantic variants included in the semantic word structure in order to conserve an original cognitive image are the most valuable and informative.

However, it seems that the problem which regards to the interaction of the language and speech units is still far from exhausted and requires the further study. This concerns first of all such discourse objects as text corpora of scientific and technical fields of knowledge. The presence of a very small number of results reflecting the study of the semantic structure implementation of words in the texts of scientific and technical discourse can be explained by the fact that for the linguists, whose scientific interests lie commonly in the humanitarian field, their research is significantly obstructed by the lack of knowledge of technical specialties. However, for those who teach English at higher technical school institutions a great deal of practical experience as well as the opportunity to communicate with specialists in any scientific technical field allows performing the necessary contextual research quite correctly.

In the given article the texts of the technical specialty «Acoustics and Ultrasonic Technology» (AUST) taken from the corresponding US scientific journals – The Journal of Acoustic Society of America, IEEE International Conference on Acoustics, Speech, and Signal Processing – are used as a material of the study. The total size of the text corpus is 200 thousand word tokens.

The **goal of the article** is to describe the semantic characteristics of one of the most high-frequency nouns that functions in the «Acoustics and Ultrasonic Technology» text corpus – *system*, with their further comparison with the similar characteristics of the noun *system* occurring in another text corpus – «Automation of heat and power processes» (AHPP). The AHPP analysis was carried out earlier on the material of the English text corpus with the size of 200 thousand word tokens [9]. As one can see these two text corpora belong to completely different scientific areas. The authors suppose that such a study will make it possible to draw conclusions that can be correct for any (perhaps with some exceptions) technical field.

The semantic characteristic description of the noun *system* comes down to the comparison of the dictionary entry definitions of the word *system* fixed in one of the normative dictionaries, with lexical-semantic variants (LSVs) of this word found in the text corpus AUST by means of contextual analysis. Thus, the analysis permits to indicate the extent, to which the semantic structure of the word *system* reflected in the system of language is implemented in speech, i.e. in texts. In addition, as already mentioned the results of the analysis are compared with the data obtained in studying the texts of the specialty AHPP.

After careful consideration of the normative dictionaries, Webster's Third New International Dictionary [13] has been chosen as the most competent because, on the authors' opinion, it presents the semantic structure of the noun *system* most fully.

The statistical analysis has shown that the word *system* is one of the most frequently used nouns of the specialty AUST ($F = 410$). In the specialty AHPP texts the value of its occurrence is much higher ($F = 1459$), i.e. more than three times. It is known that quantitative

characteristics play a decisive role not only in referring a word to a particular type of discourse [1] but also in creating the certain groups of text corpora combining specialties that are common in their scientific and technical subjects. Therefore, the fact of significant difference in the quantitative values in the word *system* occurrence in the text corpus under consideration and the one AHPP confirms that the specialties AUST and AHPP have very few common theoretical and practical points.

The comparative analysis of the dictionary entry definitions of the noun *system* (which reflects the semantic structure of the word) fixed in the system of language – Webster’s dictionary – and the lexical-semantic variants of this word implemented in the text AUST will be presented as follows. First, the list of dictionary definitions will be reviewed in the order taken into account in Webster’s dictionary. Then, all lexical-semantic variants, which implement the semantic structure of the word *system* in the AUST text corpus, will be given in full. They will be confirmed by the corresponding examples. And finally the comparative analysis of language and speech units will be carried out while the LSVs used in the AUST texts will be compared with the same lexical-semantic variants that are encountered in the AHPP text corpus.

So, the noun *system* entry contains the following 10 dictionary definitions:

1) *a unity or organic whole*; 2) *the world of the universe*; 3) *the body is considered as a functioning organism*; 4) *a set of facts, principles, rules, etc. For the various parts*; 5) *a method or plan of classification*; 6) *a regular orderly way of doing something*; 7) *a number of body functions*; 8) *an arrangement of rocks, showing you how it was formed during a given geological period*; 9) *a group of transportation lines under a common owner*; 10) *in chemistry, a group of substances in or approaching equilibrium*.

The list of lexical-semantic variants reflecting the semantic structure of the noun *system* in the AUST text corpus:

a) installation, e.g. *Additional characteristics of synthetic aperture **system** and a further comparison with non-synthetic aperture sonar **systems***;

b) device, e.g. *Once the device units have been measured, for instance, loudspeaker **system** development can be proceeded by computer aided design of crossovers without resource to physical construction*;

c) communications, e.g. *The main objective of the research was to assess the compatibilities of adaptive arrays for communication **systems** in real environment*;

d) set, e.g. *This property of self-cohering arrays alters the design and manufacturing problems of large arrays. It may prove to be the factor, which eventually permits the construction of huge **systems***;

e) apparatus, e.g. *The echosounds **system** is useful in studying the properties of the atmospheric structure*;

f) computer, e.g. *However, experimental data obtained from tests performed on an experimental analog processor indicate that the variance expression – properly integrated – correctly characterized the performance of the analog **system** as well*;

g) coordinate system, e.g. *The Graph addition Theorem is used to transform the total field into the coordinate **system** of each cylinder*;

h) method, way, e.g. *The problem of dynamic range in the impulse measuring **system** is highlighted by considering the spectral equivalent of the short pulse, shown in Fig.5*;

i) command of the fleet and Naval Forces, e.g. *Support for the project came from the Navel Sea **Systems** Command, the Navel Material Command and the National Science Foundation*.

The comparative analysis of Webster’s [12] dictionary definitions and lexical-semantic variants found in the AUST text corpus shows the following:

– dictionary definition 1) «*a set or arrangement of things so related or connected as to form a unity or organic whole*», which is obviously etymologically the original meaning of the noun *system*, does exist in the AUST texts but is only at the fourth place as regard to the frequency usage and is implemented by LSV d).

In the AHPP text corpus this definition is also described although the LSV takes only the eighth place as regard to its frequency of usage, e.g. *First, well review the basic concepts behind feedwater control as practiced by the **system** designers-architect / engineers.*

– dictionary definition 2) «*the world of the universe*». Between dictionary definitions 1) and 2) one can find a certain semantic coincidence. Some dictionaries even note the absence of this element in the noun *system* dictionary entry since definition 1) completely replaces it. In the text corpus under study, an AUST lexical-semantic variant corresponding to this definition is absent, just as in the AHPP text body;

– dictionary definition 3) «*the body is considered as a functioning organism*». Here one can also note its definite semantic coincidence with definition 1). In the AUST text corpus this dictionary definition corresponds to lexical-semantic variants a), b), e), f). As for the LTVs of the AHPP text corpus the results show that in AHPP this definition is used in five lexical-semantic variants – a), b), d), g), h) which implies a greater variety of meanings, we give at least two of them, e.g. *Clearly, a knowledge of these response characteristics is essential to the **system** designer*; b) *What should the hardware and software packages that make up the **system** contain.*

Thus, all three presented definitions have a common semantic (conceptual) basis and can be reduced to one, namely, *a group of related parts working together*. Lexical-semantic variants that correspond to these three definitions in the text corpora can easily be replaced with each other or summarized into one invariant that combines the concepts of definitions 1), 2), 3). However, in practice, all phrases, in which the mentioned LSVs were observed, correspond to certain lexical clichés included in the terminological system of the specialty «Acoustics and Ultrasonic Technology». They (clichés) are exactly related to each of these three dictionary definitions, which requires their (definitions) obligatory presence in the semantic structure of the noun *system*. A similar picture is observed with these LSVs in the text body «Automation of heat and power processes»;

– and again a partial coincidence can be observed in the concepts of definition 4) «*a set of facts, principles, rules, etc. classified or arranged in a regular, orderly form so as to show a logical plan linking the various parts*» and definitions 1). However, some differences of sense character in the contents aspect give reason to consider the lexical-semantic variants c), d), related to definition 4) as independent elements of the semantic structure of the word *system*. In addition to the examples already given above for c), d) we are going to present another example – «*This **system** of equations will have a non-trivial solution only if the determinant of the coefficient is zero*». The lexical-semantic variants relating to definition 4) and prove its originality and difference from definition 1) were also found in the AHPP text corpus. However, if in the texts AUST there are only two such kind of LSVs then in the AHPP texts there are five of them (we are giving at least two), e.g. *Designed to meet the zero-discharge commitment, this **system** includes a 156-gpm vapor-compression brine concentrator and a 1200-gpm reverse-osmosis unit providing 95 % overall recovery of water*;

– dictionary definitions 5) «*a method or plan of classification*» and 6) «*a regular orderly way of doing something*» fixed in Webster's have almost identical semantic meanings, and in the AUST texts occur as LSVs g) and h), respectively. However, these lexical-semantic variants are not observed in the specialty AHPP texts;

– dictionary definitions 7), 8), 9), 10) provide for the regularities of lexical compatibility that are not typical for the lexical units of the considered AUST text corpus as well as for units of the AHPP corpus being compared with AUST. Therefore, lexical-semantic variants that describe these definitions were not found in the analyzed corpora. (In any case, within the limits of those 200 thousand word tokens that were subjected to the contextual analysis in this article, and 200 thousand word tokens in the specialty AHPP).

So, the analysis of the dictionary definitions of the high-frequency noun *system*, the contextual analysis of the text corpus «Acoustics and Ultrasound Technology» and the comparative analysis of the results of text research of AUST and «Automation of heat and power processes» have shown the following.

1. The high-frequency noun *system* occurs in the AUST texts with frequency 410 word tokens. In the AHPP specialty text corpus, which is compared to the AUST corpus, and which has no common problems with AUST according to its scientific subject, this value is much higher – 1,459 word tokens.

2. On the basis of results of the high-frequency noun *system* analysis the thesis about the sharp reduction of the semantic structure of word, which is distinctive for texts of scientific and technical discourse, put forward by many linguists-theorists, is not confirmed. In the text corpora of the technical specialties AUST and AHPP the semantic structure of the word *system* is reflected quite extensively although all definitions presented in the language system are not covered by the LSVs.

3. Six of ten definitions of the word *system* fixed in Webster's normative dictionary are implemented in the AUST text corpus: 1) *a set or arrangement of things so related or connected as to form a unity or organic whole*; 2) *the world of the universe*; 3) *the body considered as a functioning organism*; 4) *a set of facts, principles, rules, etc. classified or arranged in a regular, orderly form so as to show a logical plan linking the various parts*; 5) *a method or plan of classification*; 6) *a regular orderly way of doing something*. The remaining four definitions have the notions that are not characteristic for technical areas of knowledge and accordingly do not occur in the texts. A similar position can be seen in the AHPP texts.

4. The six definitions mentioned are implemented in the AUST texts with the help of eight LSVs, one of which – d) *set* – is registered when describing two definitions – 1) «*a set or arrangement of things so related or connected as to form a unity or organic whole*» and 4) «*a set of facts, principles, rules, etc. classified or arranged in a regular, orderly form so as to show a logical plan linking the various parts*». The largest number of LSVs (four) describes definition 3) «*the body is considered as a functioning organism*» – a) installation; b) device; e) apparatus; f) computer.

5. One of the LSVs – i) «*command of the fleet and Naval Forces*» – is not represented in the definition entry of Webster's dictionary though it is used in the text corpus, which makes appearing a new semantic element in the dictionary definition of the noun *system* that will reflect this LSV quite possible. The semantic structure of the word *system* implemented in the AHPP texts is characterized by an even greater number of lexical-semantic variants that are not taken into account in the dictionary definition entry in Webster's dictionary – *station, substation; electric circuit, network; company, enterprise; structure*.

6. The presented results of the comparative analysis have shown the hierarchical discrepancies between dictionary definitions and LSVs, in which they are implemented in the texts. This is especially evident in the texts of the area AHPP.

The analysis showed that the comparison of only two text corpora of the technical areas AUST and AHPP left some statistically unclear and unresolved issues. Therefore, for the further comparative analysis the authors are going to introduce one more – the third – text

corpus, which is not thematically connected with the technical areas «Acoustics and Ultrasonic Technology» and «Automation of Heat and Power Processes».

References

1. Алексеев П. М. Статистическая лексикография (типология, составление и применение частотных словарей) / П. М. Алексеев. – Ленинград : ЛГПИ, 1975. – 120 с. ; Alekseev P. M. Statisticheskaya leksikografiya (tipologiya, sostavlenie i primeneniye chastotnykh slovarey) / P. M. Alekseev. – Leningrad : LGPI, 1975. – 120 s.

2. Клевцова В. М. Семантическая структура основных лексических единиц со значением «жадность» в современном английском языке [Электронный ресурс] / В. М. Клевцова // Динамика исследования : матер. за 4-а Международна научна практична конференция. – София : Бял ГРАД-БГ ООД, 2008. – Т. 15 : Филологические науки. – С. 5–8. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Philologia/33575.doc.htm ; Klevtsova V. M. Semanticheskaya struktura osnovnykh leksicheskikh edinit so znacheniem «zhadnost» v sovremennom angliyskom yazyke [Elektronnyy resurs] / V. M. Klevtsova // Dinamika izsledvaniya : mater. za 4-a Mezhdunarodna nauchna praktichna konferentsiya. – Sofiya : Byal GRAD-BG OOD, 2008. – T. 15 : Filologicheskie nauki. – S. 5–8. – Rezhim dostupa : http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Philologia/33575.doc.htm

3. Лобанова Е. В. Моделирование семантической структуры средств выражения побудительности в английском языке, выражающих «Запрет», в свете когнитивно-онтологического подхода / Е. В. Лобанова // Вестник Челябинского педагогического университет. – 2011. – № 3. – С. 261–270 ; Lobanova Ye. V. Modelirovanie semanticheskoy struktury sredstv vyrazheniya pobuditelnosti v angliyskom yazyke, vyrazhayushchikh «Zapret», v svete kognitivno-ontologicheskogo podkhoda / Ye. V. Lobanova // Vestnik Chelyabinskogo pedagogicheskogo universitet. – 2011. – № 3. – S. 261–270.

4. Лобанова Е. В. Средства выражения побудительности в английском языке : когнитивно-онтологический подход : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Елена Владимировна Лобанова ; Поволж. гос. соц.-гуманитар. акад. – Самара, 2011. – 23 с. ; Lobanova Ye. V. Sredstva vyrazheniya pobuditelnosti v angliyskom yazyke : kognitivno-ontologicheskii podkhod : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Yelena Vladimirovna Lobanova ; Povolzh. gos. sots.-gumanitar. akad. – Samara, 2011. – 23 s.

5. Логинова Е. Г. Концептуальное соотношение пространства и времени в семантике английских предложных сочетаний : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Елена Георгиевна Логинова ; Моск. ордена Дружбы народов гос. лингв. ун-т. – Москва, 2004. – 251 с. ; Loginova Ye. G. Kontseptualnoe sootnoshenie prostranstva i vremeni v semantike angliyskikh predlozhnykh sochetaniy : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Yelena Georgievna Loginova ; Mosk. ordena Druzhby narodov gos. lingv. un-t. – Moskva, 2004. – 251 s.

6. Лошакова А. А. Исследование семантической структуры и сочетаемости групп глаголов, выражающих понятие «поддерживать» (на материале современного английского языка) : дис. .... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Алла Алексеевна Лошакова ; Моск. гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина. – Москва, 1983. – 231 с. ; Loshakova A. A. Issledovanie semanticheskoy struktury i sochetaemosti grupp glagolov, vyrazhayushchikh ponyatie «podderzhivat» (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyka) : dis. .... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Alla Alekseevna Loshakova ; Mosk. gos. ped. in-t im. V. I. Lenina. – Moskva, 1983. – 231 s.

7. Мельник С. К. Семантическая структура отглагольного словообразовательного гнезда в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Светлана Константиновна Мельник ; Моск. гос. пед ин-т ин. языков им. М. Тореца. – Москва, 1984. – 21 с. ; Melnik S. K. Semanticheskaya struktura otglagolnogo slovoobrazovatel'nogo gnezda v sovremennom angliyskom yazyke : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Svetlana Konstantinovna Melnik ; Mosk. gos. ped in-t in. yazykov im. M. Toreza. – Moskva, 1984. – 21 s.

8. Песина С. А. Исследование семантической структуры слова на основе прототипической семантики : на материале английских существительных : дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 / Светлана Андреевна Песина ; Российск. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2005. – 384 с. ; Pesina S. A. Issledovanie semanticheskoy struktury slova na osnove prototipicheskoy semantiki : na materiale angliyskikh sushchestvitelnykh : dis. ... dokt. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Svetlana Andreevna Pesina ; Rossiysk. gos. ped. un-t im. A. I. Gertsena. – Sankt-Peterburg, 2005. – 384 s.

9. Почтарук Г. Я. Реализации семантической структуры английского существительного *system* в текстовом корпусе «Автоматизация теплоэнергетических процессов» / Г. Я. Почтарук, О. Ю. Зайцева, А. А. Хуторная // Одеський лінгвістичний вісник. – 2017. – Вип. 9 (1). – С. 207–210 ; Pochtaruk H. Ya. Realyzatsyy semanticheskoi struktury anhlyiskoho sushchestvitelnogo *system* v tekstovom korpuse «Avtomatyzatsyia teploenerhetycheskykh protsessov» / H. Ya. Pochtaruk, O. Yu. Zaitseva, A. A. Khutornaia // Odeskyi lnhvistychnyi visnyk. – 2017. – Vyr. 9 (1). – S. 207–210.

10. Тарасова Л. Д. О языковом статусе лексико-семантических вариантов и их соотношении в семантической структуре слова / Л. Д. Тарасова // Семантика слова и предложения в английском языке : межвуз. сб. науч. тр. – Ленинград : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1980. – С. 50–63 ; Tarasova L. D. O yazykovom statuse leksiko-semanticheskikh variantov i ikh sootnoshenie v semanticheskoy strukture slova / L. D. Tarasova // Semantika slova i predlozheniya v angliyskom yazyke : mezhvuz. sb. nauch. tr. – Leningrad : LGPI im. A. I. Gertsena, 1980. – S. 50–63.

11. Фомичева Е. В. Моделирование семантической структуры императивных предложений в английском языке / Е. В. Фомичева // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 34. – С. 136–140 ; Fomicheva Ye. V. Modelirovanie semanticheskoy struktury imperativnykh predlozheniy v angliyskom yazyke / Ye. V. Fomicheva // Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2009. – № 34. – S. 136–140.

12. Шестопалова Л. С. Соотношение и ранжирование лексических значений в семантической структуре слова в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Людмила Семеновна Шестопалова ; Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена. – Ленинград, 1980. – 23 с. ; Shestopalova L. S. Sootnoshenie i ranzhirovanie leksicheskikh znacheniy v semanticheskoy strukture slova v sovremennom angliyskom yazyke : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Lyudmila Semenovna Shestopalova ; Leningr. gos. ped. in-t im. A. I. Gertsena. – Leningrad, 1980. – 23 s.

13. Webster's Third New International Dictionary. – Springfield, Mass. : Merriam Webster, 2002. – 2662 p.

Submitted April 29th, 2019.

Г. Я. Почтарук
О. Ю. Зайцева
К. В. Воробйова

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСОКОЧАСТОТНОГО ІМЕННИКА SYSTEM В АНГЛІЙСЬКОМУ ТЕКСТОВОМУ КОРПУСІ «АКУСТИКА ТА УЛЬТРАЗВУКОВА ТЕХНІКА»

*Проблема взаємодії й взаємного впливу одиниць системи мови та мовлення посідає одне з найважливіших місць в лінгвістиці. Ця стаття описує спробу дослідження такого роду взаємодії. Джерелом системи одиниць мови є словник Webster's – найбільш компетентний нормативний пояснювальний словник. У свою чергу джерелом мовних одиниць є корпус технічного тексту «Акустика і ультразвукова техніка», заснований на наукових статтях, що відповідають цій галузі знань. Розмір текстового корпусу – 200 тисяч слововживань. За об'єкт експерименту береться найбільш часто використовуваний в текстах «Акустика і ультразвукова техніка» іменник **system**. Основна мета полягає в проведенні порівняльного аналізу, щоб з'ясувати, у якій мірі словникові дефініції іменника **system** впроваджено в технічний текстовий корпус «Акустика і ультразвукова техніка». З метою отримання результатів, які можуть бути коректними для будь-якої (можливо, з деякими винятками) технічної галузі, виконується інший вид порівняння – семантичні характеристики іменника **system**, що використовуються в текстах «Акустика і ультразвукова техніка», порівнюються з подібними характеристиками, які функціонують у текстах технічної галузі «Автоматизація теплоенергетичних процесів». Хоча обидві галузі належать до технічного дискурсу, їхні наукові тематики абсолютно різні, що дозволяє отримати узагальнені результати.*

*Дослідження визначень словникових дефініцій іменника **system**, закріплених у Webster's, та лексико-семантичних варіантах, що відповідають цим визначенням, використаним у текстових корпусах «Акустика та ультразвукова техніка» та «Автоматизація теплових та енергетичних процесів» показали, що: 1) теза про різке скорочення семантичної структури слів, що відрізняє тексти науково-технічного дискурсу, висунутого багатьма лінгвістами-теоретиками, не підтверджується. Семантична структура слова **system** віддзеркалюється досить широко, хоча не всі дефініції, які зафіксовані в слові **system**, повністю висвітлені в досліджуваних текстах; 2) текстові корпуси демонструють явище, коли в наукових статтях цих двох галузей використовуються лексико-семантичні варіанти, які не закріплені в семантичній структурі іменника **system** і таким чином не існують у словниковій статті. Такий тип лексико-семантичного варіанту є єдиним в текстах «Акустика і ультразвукова техніка», а в «Автоматизації теплових і енергетичних процесів» зустрічаються сім таких випадків; 3) існують ієрархічні розбіжності між словниковими дефініціями та лексико-семантичними варіантами, в яких їхні (дефініцій) поняття реалізуються в текстах. Особливо це можна спостерігати в текстах галузі «Автоматизація теплоенергетичних процесів». Оскільки за результатами порівняльного аналізу залишилися деякі невирішені питання, і з урахуванням статистичної вірогідності результатів точки, подальші дослідження міститимуть третій текстовий корпус, який також тематично відрізняється від технічних галузей «Акустика та ультразвукова техніка» та «Автоматизація теплових і енергетичних процесів».*

Ключові слова: лексико-семантичний варіант, словникова дефініція, частота використання, слововживання, величина, текстовий корпус, науково-технічний дискурс, семантична структура.

УДК 821.161.2–31.09Дочинець

Л. С. Прокопович

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ СЛОВОТВІРНІ ОДИНИЦІ У РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «МАФТЕЙ»

В статті здійснено аналіз індивідуально-авторських словотвірних одиниць у романі Мирослава Дочинця «Мафтей». Виявлено словотвірні одиниці, досліджено їхні граматичні особливості та лексичні значення. Простежено стилістичні та контекстуальні функції, окреслено місце в системі авторського мовомислення.

Ключові слова: словотвір, семантичний спосіб словотвору, okazionalizmi, мовно-естетичні знаки національної культури, семантика, словоскладання, (юкстапозиція).

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-263-271

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Творення індивідуально-авторських словотвірних одиниць – невичерпне джерело поповнення національного лексикону. Авторські новотвори нерідко містять національно-культурний компонент мовної семантики та репрезентують не лише індивідуальне світосприйняття письменника, але й характерні ознаки національного менталітету. Цілком закономірно, що особливу увагу науковців привертає вивчення ідіолектів визначних майстрів слова, чия творчість має значний вплив на збагачення загальномовного лексикону. До таких мовних особистостей належить Мирослав Дочинець.

Стилістичну диференціацію засобів словотвору у мовознавстві вже осмислено й визначено досить повно. Це засвідчено як навчальною літературою з проблем словотвору (А. Коваль, О. Пономарів, І. Чередниченко), так і низкою спеціальних досліджень, наукових розвідок (К. Городенська, В. Горпинич, В. Грещук, П. Гриценко, Н. Клименко, І. Ковалик, О. Кушлик, З. Сікорська).

Сьогодні вагомим є дослідження О. Кушлик «Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові». Науковець зосереджує увагу на словотвірному потенціалі похідних дієслів сучасної української мови серед усього від субстантивного, відприкметникового та відзвуконаслідувального походження і доходить висновку, що на дериваційний потенціал вербативів впливає не лише частиномовний статус твірної основи, а й належність твірного слова до певної лексико-семантичної групи. Дослідниця встановила континуум словотвірних значень (семантичних позицій) та набір словотворчих засобів для їх реалізації, простежила здатність девербативів різної частиномовної належності експлікувати додаткові значеннєві відтінки [7].

Поетичну мову, як об'єкт лексикографії вивчають Г. Вокальчук, В. Калашник, Л. Оліфіренко. Вартим уваги є робота Г. Вокальчук «Авторський неологізм в українській поезії ХХ ст. (лексикографічний аспект)» [2], в якій науковець доводить, що Ліна Костенко належить до найактивніших експериментаторів в галузі індивідуально-авторської лексичної номінації, серед яких В. Барка, І. Драч, А. Малишко, М. Рильський, М. Семенко, П. Тичина та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова епічних творів, створених Мирославом Дочинцем, має велику магічну силу: вона переносить читача в конкретний історичний час, робить його свідком подій, про які розповідає автор. «Водночас слововживання письменника – це певний часовий зріз української літературної мови з її

народнорозмовними, книжними, фольклорними джерелами, з фіксацією нових мовних явищ, спричинених міжмовними, міжкультурними контактами, а також пошуками індивідуального художнього мововираження» [5, с. 6]. Саме це притаманне мовотворчості великого майстра. Словник письменника і структура художньої оповіді, насиченої інтонаційно багатими, індивідуальними репліками персонажів, оцінними авторськими монологами, дають змогу читачеві не лише зануритися в конкретні побутові ситуації, а й оцінити широкий погляд письменника на етнокультурні та соціальні явища тогочасного суспільства, які позначилися на долях конкретних людей. Сьогодні мова художніх творів Мирослава Дочинця стала об'єктом дослідження А. Вегеш [1], О. Микитюк [8], Л. Прокопович [9; 10], Р. Теремуса [12].

Мова роману «Мафтей» рясніє діалектними словами, що засвідчує глибокі знання автора закарпатських говірок, створює національний колорит, а також дає змогу простежити співвідношення мовної практики автора з питомим діалектним оточенням [8].

Варте уваги дослідження фраземіки роману як особливого образного, лінгвостилістичного та ментально-культурного феномену, в якому проаналізовано походження та особливості трансформації фразеологічних одиниць відповідно до стилістики твору, з'ясовано їхнє семантичне значення за словником та подано розгорнутий опис смислу фразем [9].

Л. Прокопович, проводячи лігвістичні студії над знаковими сакральними образами в романі «Мафтей» та визначаючи їхні ідейно-концептуальні функції, доходить висновку, що висока частотність звернень до Бога, наскрізна молитовність актуалізує духовну ментальну пам'ять, допомагає автору акумулювати найвищі християнські цінності [10].

І все ж поза увагою авторів залишається значна кількість дискурсів Мирослава Дочинця, де було б визначено стилістичні та контекстуальні вияви граматичних одиниць. В цьому контексті важливим є дослідження особливостей індивідуально-авторських словотвірних одиниць, які б збагатили реєстр Словника української мови.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – визначити стилістичні та контекстуальні вияви індивідуально-авторських словотвірних одиниць у романі Мирослава Дочинця «Мафтей». Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- виявити індивідуально-авторські словотвірні одиниці;
- простежити їхні стилістичні та контекстуальні функції;
- окреслити місце в системі авторського мовомислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словотвір Мирослава Дочинця по-своєму і різноаспектно відбиває сутність художньої мови. У романі «Мафтей» представлені досить значний за обсягом корпус іменникових, прикметникових, дієслівних та прислівникових авторських лексичних новотворів.

Пріоритетність прикметникового словотворення зумовлена експресивно-оцінною сутністю художнього тексту, в якій домінує не назва людини чи предмета, а його сприйняття, характеристика, пов'язані з ними емоції. Спостережено, що функціональну належність складних слів, зокрема прикметників, зумовлює не структурний тип, а емоційне забарвлення основ та їхня образність. Пор.: *Була неділя, з того берега, від нової церкви долинав тихомирний гук* [4, с. 345]. *Фіялкою пахли ті святобливі ночі* [4, с. 149]; *Ет, голово макоцвітна... Я йому готові страви мудрости подаю, а він за порожнім начинням тратиться* [4, с. 109]. Епітети *тихомирний, святобливі, макоцвітна* значною мірою употужнюють образність усього контексту.

«Семантичні дослідження останніх десятиліть, – як стверджує Г. Вокальчук, – доводять, що в процесі аналізу висловлювання необхідно враховувати не лише власні мовні, але й екстралінгвальні чинники, зокрема так звані «фонові знання», що спираються на відому співрозмовникам картину ситуації й «загальний фон знань» адресанта й адресата повідомлення. Саме цей «загальний фон знань» і дозволяє адекватно до авторського задуму зрозуміти значення багатьох авторських лексичних новотворів» [3, с. 23].

Значний сегмент корпусу індивідуально створюваних складних прикметників формують одиниці образно абстрактного змісту на зразок: мраморно-прекрасне, божественно-мудру й т. ін.. Пор.: *Таке ж мраморно-прекрасне лице* [4, с. 333]; *Так ми зазирнули всередину в себе, відкривши божественно-мудру машинацію живої плоті* [4, с. 319]. Наведені ілюстрації засвідчують продуктивність словоскладання як важливого способу авторського самовираження, що забезпечує вербалізацію індивідуальних рефлексій світу.

Важливу роль в авторській репрезентації світу відіграють колірні епітети – складні прикметники: *То була кулька зеленово-жовтого скла, з великою чорною цятою посередині* [4, с. 172]; *І от я стояв тепер в блідо-рожевому кипінні квітів, прибих свіжими слідами коло самої води* [4, с. 177]. Так, поштовхом до утворення такого слова часто стає абсолютизація певної ознаки, предмета чи явища, на якій автор робить особливий акцент.

У розглядуваному тексті складні іменники виступають як засобом оказіональної номінації, так і засобом образної характеристики, що відбиває індивідуально-авторське бачення світу: *Можже, я жива квітка з пахоцями новоцвіття – і той цвіт зрадливий, для всіх очей, а того паху досить, аби перебити всякий біль* [4, с. 271]. *Як пчола безутомна, набиває щільники світовидження* [4, с. 183]; *Вересневе, настояне на верболозах тиховоддя, стало першою моєю купіллю* [4, с. 104]; *А зеленої приправи – ціле сьогосвіття в лугах* [4, с. 311]. Стилістичне забарвлення утворених цим способом слів пов'язане в основному з новим значенням, що виникає внаслідок поєднання основ: *новоцвіття – новий цвіт, світовидження – видіти світ, тиховоддя – тиха вода, сьогосвіття – цей світ.*

Достатньо великий корпус неолексем – це афіксальні одиниці – префіксальні та суфіксальні: *В густих садах пряталася оселища* [4, с. 309]; *І що гебрейська жінка спородила нам Бога, котрий, до того ж, повстав напроти вашої напівправди, напівсвободи і напівмилосердя* (2); *Більше й не треба, дорога показує прямкування* [4, с. 294].

Для оновлення іменникового словника автор використовує один з продуктивних способів творення – префіксально-суфіксальний: *Смиренно чекаємо їх на безвідді і безхліб'ї* [4, с. 276]; *Ось тоді я й похопив, що силвся пояснити бездольник* [4, с. 174]; *Безклопття затуляє пеленою наш взір, впускаючи в душу марноту дуронців* [4, с. 235].

Стилістична імітація розмовності виразно простежується при творенні іменників за високоактивними у літературній практиці словотвірними моделями на ґрунті загальнономовного словника. Попри виразну оказіональність такі новотвори сприймаються як звичні й можливі.

Серед них виділяємо іменники з модифікаційним значенням, до яких належать і збірні: *Викриттям у млині допливало до берега моє безжурне легінство* [4, с. 155].

Показовими для індивідуального стилю є творення іменників – назв абстрактних понять *ціннота, лічництво*: *Поряд з бабиною шийною згардою і золотим дукачем,*

що лишився по матері, се була моя **ціннота** [4, с. 256]. **Лічництво** давало сякий-такий приварок [4, с. 183].

У наступному контексті суфікс **-ив-о** в основі іменника середнього роду родиво вказує на наслідок дії: *Знаю, що **родиво** минеться легко, якщо на вагітну вилити з-за рогу крижану воду...* [4, с. 233].

Письменника приваблюють словотвірні експерименти. У наведених контекстах авторські новотвори виконують різноманітні функції, зокрема:

- стимулюють читача порівняти авторські лінгвістичні новотвори із загальнозживаним узуальним відповідником: *розслід – розслідування; затривоження – тривога; розлюднення – розмноження*, а відтак – активніше сприймати контекст, замислитися над причинами створення авторської назви певної дії чи явища: *З великою втіхою прислужуся, коли се могло тобі допомогти в **розсліді*** [4, с. 144]; *Лише здвиг людей виказував якесь **затривоження*** [4, с. 97]; *Німець Графенберг віддався студіям найпотаємнішого – **розлюдненню**. Як зароджується і розвивається плід, як вестися жоні в тяжі* [4, с. 319];

- використовуються з метою створення образу і водночас для версифікаційних потреб: *Мине час – і донька стає схожою на матір. І **поличчям**, і натурою...* [4, с. 248]; *Я слухав – і хміль, камінь, верба, вода, сонце оживали набували людського **поличчя*** [4, с. 182].

Цікаво обіграє автор слово *батьківщина*, первісне значення якого «спадщина від батьків, спадковий маєток»: ***Предківщина** лишилася за плечима* [4, с. 294], замінивши компонент *батьки* на *предки*.

Чимало номінативних одиниць в романі Мирослава Дочинця, напевно, викликають сумніви стосовно кваліфікації їх як авторських новотворів. Як слушно зауважив Г. Колесник у коментарях до словника новотворів Павла Тичини, встановлення належності слова певному письменникові – «справа зовсім не така легка і проста, як це може видатися на перший погляд. Часто буває важко з певною достовірністю встановити чи [...] слово поет створив сам, а чи воно було почуте і запозичене ним із народних уст. Адже в народнорозмовній мові весь час з'являються нові слова [...], бо в ролі мовотворця виступає кожна людина [...]. Не виключена можливість того, що до словника новотворів [...] потрапило якесь слово, узяті поетом із живої мови народу, яку він глибоко знав і безперервно вивчав [6, с. 197].

Інтенсифікацію семантики та оцінності забезпечує акцентування ознаки, явища, дії за допомогою суфіксального словотвору. Суфікси збільшеності в даних контекстах означають розмір, силу, міць: *Але не **гребує** й залізаччям, що позападало на проминулих **бойовищах*** [4, с. 144]; *Своє **житловище**, на відміну від людей, ніколи не покладуть абиде і абияк* [4, с. 168]; *Скрипнула вільха, а за нею й підпора, колиска відірвалася від землі, хитнулася туди-сюди і на безпечній висоті повисла над **огнищем*** [4, с. 162]. Зауважимо, що в поєднанні з основами слів *житло*, *огонь*, які не мають негативного забарвлення, суфікси збільшеності надають лексемам позитивних відтінків. Таких же позитивних відтінків надають словам суфікси здрібності, які вносять в контекст емоційно-експресивне забарвлення: *Забавний був **монашик*** [4, с. 269]; ***Тайстринку** з накупом я притириу в вербнику, а сам махнув через лози в Дорошовицю* [4, с. 171]. *Вона показувала мені достожитності Марамороша, її заповітний **світок*** [4, с. 236].

В даному контексті утворення з суфіксами здрібності набули ознак лексико-семантичних, адже іменники *монашик*, *тайстринка*, *світок* є здрібніло-пестливими похідними від *монах*, *тайстра*, *світ*.

Помічаємо і творення відсубстантивних суфіксальних іменників, які мають словотвірне значення конкретного предмета, утворених за допомогою форманта **-иц-я**.

Пор.: *Сосниці на закрайку поля перейшли в ліщинник* [4, с. 172]; *Дивуєся, як я знаходжу в байраках стежицю* [4, с. 294]; *Дорогою купували у винаря Кароля скляницю білої щасли, а заїдок мали в жебах - монаші яблука і кошерну халу, солодкаво-солений білий хліб* [4, с. 211]. Загалом слова сосниці, стежиця, скляниця сприймаються як позитивно марковані і тим самим підтверджують необхідність самовираження автора, креативну потребу донести до читачів вербалізований вияв свого творчого «я» і «віднаходження глибинних виражальних можливостей слова і мови» [11, с. 38].

Словотвірний потенціал іменників значно розширює словоскладання (юкстапозиція), де словотвірною базою стають словосполучення прикладкового типу. Творення таких складних слів супроводжується процесом тісного зближення за семантикою двох компонентів і переростанням в одне слово. Іменникові утворення такого типу оновлюють, освіжують образну мову і водночас перегукуються з національними традиціями, насиченістю авторського словника мовно-естетичними знаками національної культури, помітними для української свідомості назвами осіб, природних реалій та реалій побуту, назвами рослин, тварин, птахів і т. ін. Виділяємо серед них:

– іменники – назви осіб, зокрема за родом занять, фізичним чи психоемоційним станом і т. ін: *Миха-деревач, матір-втікачка, черниця-бегинка, Мелана-хлібниця, дівиця-янголиці, бражники-мочиморди, курвалі-содомити, браття-малороси, грішниця-страдниця, монголи-песиголовці, монах-печерник, волошка-обавниця, гудак-циганисько, отець-хащовик*. Пор.: *Се Ружена ...донька Михи-деревача, сирітка баламутної матері-втікачки і сама втікачка, вдовиця багатого чужинця, даровита віщівниця, майстриня чарів, перехожа черниця-бегинка...* [4, с. 334]; *Зате стояла вона, Мелана-хлібниця* [4, с. 190]; *Даремно, що тим снить і змусила в те повірити дівиць-янголиць* [4, с. 335]; *Приходили патлаті пророки, торбачі, бражники-мочиморди, курвалі-содомити, бабодури, фльондри та інна босота* [4, с. 280]; *А гадалося, що то лише їх браття-малороси за Карпатами нещадні в бунті* [4, с. 223]; *Сюди й монголи-песиголовці не потикалися* [4, с. 219]; *Щось перейшло від моєї баби Злоти, щось від матері, щось від монахів, яким вона пече проскури, децю від вітиця-хащовика* [4, с. 151]; *А гудакові-циганиськові передавайте від мене поклін* [4, с. 193]; *Ой ти, дівко-семилітко, загадаю тобі сім загадок* [4, с. 182]; *Монах-печерник, спробувавши на собі, й монастирську братію до нього приохотив* [4, с. 185].

– іменники – назви птахів, комах: *дятел-попікач, птиці-деревокліюї, мотилі-деревоточці*. Пор.: *Дятел-попікач вистромив із дупловини ясена голівку в черленій шапчині* [4, с. 266]; *Мав чуття до того, а щось підказували йому птиці-деревокліюї та мотилі-деревоточці* [4, с. 230].

– іменники – назви реалій побуту: *хатчина-зруб, сховок-осада, послання-посвідки, суденця-дубаси, проріз-сідло, піниничок-тайничок, кілки – шпильки, крупинки-звізди*. Пор.: *Стежка, посипана мармуровою крихтою, звертала вправо, до ошатної хатчини-зруба. Геть близько від мого сховку-осади тягнувся ламкий дівочий гуртик* [4, с. 335]; *Пам'ятне дерево із заповітним дуплом, де я находив чудні послання-посвідки юнацького кохання* [4, с. 264]; *На більші вантаги беруть більші суденця-дубаси, шкути й комеги* [4, с. 226]; *Тоді на м'ялиць, на широку дошку з прорізом-сідлом, у яке вкладається пук трести, а згори його трощить загострене било* [4, с. 185]; *Проте мусів, мусів бути піниничок-тайничок, яким вони вислизнули з Мукачова* [4, с. 286]; *Кінський волос «пасся» на вигоні, а вистругати кілки-шпильки – се як бавка* [4, с. 286]; *Натягнута на п'яльцях павутина, притрушена соляними крупинками-звіздами: кохання переслідуватиме нас і в колишніх віках* [4, с. 156].

– іменники – назви рослин: *стручки-лопатки*, *дурман-ряст*. Напр.: *Зачаєні в стручках-лопатках, тріпочемо на вітрах часу, зріємо тугими зернятками на сподівані Господні гостини* [4, с. 276]; *Під ногами чвакала млака і пишно квітнув дурман-ряст* [4, с. 277].

– іменники – назви часових відрізків: *поранок-суховей*. Пор.: *Зазорів поранок-суховей без роси* [4, с. 333].

– іменники-назви природних реалій: *вітер-шибайда*, *камінь-смарагд*, *глина-черлениця*, *земля-злидарка*, *гора-розрада*. Напр.: *Може вітер-шибайда приніс відголосок циганської музики з середмістя* [4, с. 193]; *Як у тому камені-смарагді, що потовчений із буйволячим молоком, рятує від туги і бентежних снів, дає надих годованця муз* [4, с. 175]; *Ружова: перепалена глина-черлениця* [4, с. 263]; *Обабоки у вінках смарагдових дібров лежала земля-злидарка* [4, с. 218]; *Я знав. Се щось таке, як мій дідо Данило без коней і своєї гори-розради, або як няньо Гриць без ріки і лісу, чи як мамка Мелана-просвірниця без «воцаного хліба» і «лісової вовни»* [4, с. 140].

Звертаємо увагу на образне відтворення динаміки дії, яка пов'язана з активністю авторського дієслівного словотвору. Семантику оказіональних дієслів часто визначає основа мотиваційного слова:

– іменники конкретного змісту – *книжка*, *плуг*: *Німець Ведель перегодом зібрав той золотий пісок розмислів і окнижив для вдячного спадкоємства* [4, с. 317]; *Ми плуганилися млявим ходом, і серпокрилі юрики низко супроводили нас – чули зерно в міхах* [4, с. 218].

– іменники абстрактного змісту – *чари*: *Сонне марево досвітньої імлі вичаровувало берег* [4, с. 124].

Евфонічний ефект спричинює дієслівна юстапозиція: *В тих тенетах скніє-борюкається цілий край, ціла Підкарпатська Русинія* [4, с. 210].

Виявлено в художньому дискурсі Мирослава Дочинця індивідуально-авторські композитні утворення прислівників: *Се я, засліплений нею власновіч, збагнув пізніше* [4, с. 235]. Такий тип лексичних одиниць дає змогу уникнути стереотипів мововираження, експресивно і водночас лаконічно висловити думку. Або: *Під ерусалимською вербою я присів скулініг* [4, с. 345]; *Виряджаючи мене до заплоту, Доромбаня знічено мовила* [4, с. 267]; *Уперехрест сіклися над головами солов'їні голоси, а поряд б'ючкувала теплом її пташина душа* [4, с. 149]; *На парудення вибрався я в Кобилецьку Полян, що сидить у самих хмарах* [4, с. 240]. Наведені приклади свідчать, що продуктивність основокладання виявилася і в царині творення прислівників: *власновіч* – на власні очі; *скулініг* – на скули ніг; *заплоту* – за пліт; *уперехрест* – у перехрест; *на парудення* – на пару днів.

Рідше спостерігаємо словотвори, мотиваційною основою яких є займенники: *Мовчазна, задумана, самасобою наповнена* [4, с. 333].

Висновок та перспективи подальших розвідок. Активне словотворення – виразна ознака художнього дискурсу Мирослава Дочинця, яка синтезує формально-словотвірний і семантичний його рівні. Номінативний та експресивно-оцінний потенціал авторських оказіоналізмів залежить одночасно від кількох факторів: від характеру лексичного значення мотиваційного слова, від емоційного забарвлення словотвірних афіксів, семантичної та стилістичної сполучуваності словотвірних елементів. Майстерно вигранюючи українське Слово, автор віднаходить і розкриває приховані в його семантичних надрах нові глибинні смисли, употужнює традицію мовно-естетичного відтворення світу. Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні стилістичних та контекстуальних виявів лексичних і граматичних одиниць в цьому творі.

Список використаної літератури

1. Вегеш А. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця [Електронний ресурс] / А. Вегеш // Науковий вісник Ужгородського університету : Сер. : Філологія. Соціальні комунікації. – 2014. – Вип. 2 (32). – С. 8–12. – Режим доступу : www.visnyk_filolog.uzhnu.edu.ua/uploads/articles/2014/2119_promovistst_nazv_romaniv_miroslava_dochintsya.pdf; Vehesh A. Promovystist nazv romaniv Myroslava Dochynetsia [Elektronnyi resurs] / A. Vehesh // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu : Ser. : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii. – 2014. – Vyp. 2 (32). – S. 8–12. – Rezhym dostupu : www.visnyk_filolog.uzhnu.edu.ua/uploads/articles/2014/2119_promovistst_nazv_romaniv_miroslava_dochintsya.pdf
2. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ ст. (лексикографічний аспект) / Г. М. Вокальчук. – Рівне : Перспектива, 2004. – 524 с. ; Vokalchuk H. M. Avtorskyi neolohizm v ukrainskii poezii XX st. (leksykohrafichnyi aspekt) / H. M. Vokalchuk. – Rivne : Perspektyva, 2004. – 524 s.
3. Вокальчук Г. Словопошуки Миколи Вінграновського / Г. М. Вокальчук // Культура слова. – 2011. – Вип. 75. – С. 20–27 ; Vokalchuk H. Slovoroshuky Mykoly Vinhranovskoho / H. M. Vokalchuk // Kultura slova. – 2011. – Vyp. 75. – S. 20–27.
4. Дочинець М. І. Мафтей. Книга, написана сухим пером / М. І. Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2016. – 352 с. ; Dochynets M. I. Maftai. Knyha, napisana sukhym perom / M. I. Dochynets. – Mukachevo : Karpatska vezha, 2016. – 352 s.
5. Єрмоленко С. Етнокультурний і соціальний зміст художньої оповіді Івана Нечуя-Левицького / С. Я. Єрмоленко // Культура слова. – 2013. – Вип. 79. – С. 6–15 ; Yermolenko S. Etnokulturnyi i sotsialnyi zmist khudozhnoi opovidi Ivana Nechiua-Levytskoho / S. Ya. Yermolenko // Kultura slova. – 2013. – Vyp. 79. – S. 6–15.
6. Колесник Г. М. З'являються нові слова у мові / Г. М. Колесник // Тичина П. Квітни, мово наша рідна! / П. Г. Тичина ; упоряд. та комент. Г. М. Колесника. – Київ : Молодь, 1971. – С. 197 ; Kolesnyk H. M. Zivliaiutsia novi slova u movi / H. M. Kolesnyk // Tychyna P. Kvitny, movo nasha ridna! / P. H. Tychyna ; uporiad. ta koment. H. M. Kolesnyka. – Kyiv : Molod, 1971. – S. 197.
7. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис...докт. філол. наук : спец. 10.02.01 / Оксана Павлівна Кушлик ; НАН України, Ін-т укр. мови. – Київ, 2016. – 507 с. ; Kushlyk O. P. Typolohiia slovotvirnykh paradyhm pokhidnykh diiesliv v ukrainskii movi : dys...dokt. filol. nauk : spets. 10.02.01 / Oksana Pavlivna Kushlyk ; NAN Ukrainy, In-t ukr. movy. – Kyiv, 2016. – 507 s.
8. Микитюк О. Діалектизми як засіб увиразнення текстів Мирослава Дочинця / О. Микитюк // Лінгвостилістичні студії. – 2015. – Вип. 2. – С. 85–90 ; Mykytiuk O. Dialektyzmy yak zasib uvyraznennia tekstiv Myroslava Dochynetsia / O. Mykytiuk // Linhvostylistychni studii. – 2015. – Vyp. 2. – S. 85–90.
9. Прокопович Л. С. Семантико-стилістичні функції фразем у романі Мирослава Дочинця «Мафтей» / Л. С. Прокопович // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – 2018. – № 2. – С. 65–72 ; Prokopovych L. S. Semantyko-stylistychni funktsii frazem u romani Myroslava Dochynetsia «Maftai» / L. S. Prokopovych // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia : Filolohichni nauky. – 2018. – № 2. – S. 65–72.
10. Прокопович Л. С. Тенденції та специфіка вияву змін сакральних лексем у романі Мирослава Дочинця «Мафтей» / Л. С. Прокопович // Науковий вісник Ужгородського нац. університету. Сер. : Філологія. – 2018. – Вип. 1 (39). – С. 48–53 ; Prokopovych L. S. Tendentsii ta spetsyfika vyjavu zmin sakralnykh leksem u romani Myroslava Dochynetsia «Maftai» / L. S. Prokopovych // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho nats. universytetu. Ser. : Filolohiia. – 2018. – Vyp. 1 (39). – S. 48–53.

11. Сюта Г. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи : моногр. / Г. М. Сюта. – Київ : Інститут української мови НАН України : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010 – 164 с. ; Siuta H. Lihvosvit poezii avtoriv Niu-Yorkskoi hrupy : monohr. / H. M. Siuta. – Kyiv : Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2010 – 164 s.

12. Теребус Р. М. Функційне навантаження власних назв у романах Мирослава Дочинця «Криничар» та «Вічник» / Р. М. Теребус // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Сер.: Філологічні науки (мовознавство). – 2017. – № 8 (2). – С. 110–113 ; Terebus R. M. Funktsiine navantazhennia vlasnykh nazv u romanakh Myroslava Dochynetsia «Krynychar» ta «Vichnyk» / R. M. Terebus // Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka. Ser.: Filolohichni nauky (movoznavstvo). – 2017. – № 8 (2). – S. 110–113.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2019.

L. Prokopovych

INDIVIDUAL AND AUTHOR'S NOMINATIVE UNITS IN THE NOVEL «MAFTEY» BY M. DOCHYNETS

Creation of author's nominative units is an inexhaustible source for replenishing the national vocabulary. Author's novelties are often a national-cultural component of linguistic semantics and represent not only the individual perception of the writer, but also characteristic features of the national mentality.

The purpose of the study was to determine the stylistic and contextual manifestation of individual and author's word-formation units in the novel «Maftey» by M. Dochynets and outline their place in the system of author's thinking.

Presentation of the main research material. Word formation of Myroslav Dochynets reflects the essence of the artistic language in its own way. In the novel «Maftey» there are represented quite enormous corps of nouns, adjectives, verbal and adverbial author's lexical innovations.

The priority of adjectival word formation is determined by the expressive value of the artistic text in which the name of a person or subject is not dominated, but his perception, a characteristic of emotions are associated with them.

It is observed that the functional affiliation of complex words, in particular adjectives, determines not the structural type, but the emotional color of the bases and their imagery. It was a Sunday from the shore, from the new church, the peaceful sound was flooded (Dochynets, p. 345). The epithet peaceful, greatly fosters the imagery of the whole context.

Stylistic imitation of spoken language is clearly traceable in the creation of nouns in highly active and literary practice word-building models. Despite the expressive occasionalness, such new discoveries are perceived as ordinary and possible. Among them, we distinguish nouns with modification values, which include the collective: By the exposure in the melt flowed to the shore my immoderate courtship (155).

We draw attention to the figurative reproduction of the dynamics of action, which is associated with the activity of the author's verbal word-formation. The semantics of occasional verbs often defines the basis of the motivational word:

- nouns of a specific meaning – a book, a plow: German Vedel, later collected that golden sands of meanings and lowered for a grateful succession (317); We were flooded with a slow pace, and the serpoles of the jurists brought us low – we heard the grain in socks (218).

- nouns of the abstract content – magic: Sleepy ghost of the dark mourning exclaimed the coast (124).

Active word formation is an expressive feature of the artistic discourse of Myroslav Dochynets, which synthesizes formally - word-formation and semantic levels. The nominative and expressive-estimated potential of authorial occasionalities depends simultaneously on several factors: on the character of the lexical meaning of the motivational word, on the emotional coloring of word-formation affixes, on the semantic and stylistic connectivity of word-building elements. Masterfully winning the Ukrainian Word, the author finds out and reveals the new deep sense hidden in its semantic depths, tightens the tradition of linguistic and aesthetic reproduction of the world.

Key words: word formation, semantic way of word formation, occasionalism, language and aesthetic signs of national culture, semantics, word formation.

УДК 82-83.09

І. П. Суїма

ДІАЛОГ ЯК ФОРМА СПІЛКУВАННЯ

Стаття присвячена різноаспектному дослідженню структури й семантики діалогічного мовлення як компонента художнього тексту. В статті відзначено, що художній діалог можна розглядати як специфічну одиницю мовлення знакового характеру, змістовною стороною якої є комунікативна ситуація. З точки зору теорії мовленнєвих актів діалог являє собою ланцюг мовленнєвих і немовленнєвих дій комунікантів, спрямованих на рішення комунікативної задачі. Мінімальною одиницею, що є носієм комунікативного завдання, виступає мовленнєвий акт, що здійснюється для реалізації певної комунікативної дії й наділений комунікативно-прагматичною функцією.

Ключові слова: діалог, комунікативна одиниця, складники, репліка-реакція, стимулююча репліка, діалогічна єдність.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-271-280

Постановка проблеми. Діалог являє собою складну мовну одиницю, експонентом якої є послідовність реплік, а денотатом – комунікативна ситуація. Діалог, діалогічна мова, діалогічне спілкування привернули до себе увагу багатьох дослідників. Основи теорії діалогу були закладені в працях видатних мовознавців В. В. Виноградова [5], Л. В. Щерби [23], Л. П. Якубинського [24] та ін. В роботах В. В. Виноградова, Л. В. Щерби, Л. П. Якубинського діалог характеризується як більш природне в порівнянні з монологом явище, як спонтанна, безпосередня форма спілкування [23, с. 115–117], що припускає швидку зміну акцій і реакцій [24, с. 99] і перетин в різних напрямках декількох психологічних і мовних площин [5, с. 150].

Зв'язок з попередніми дослідженнями. Питанню теорії діалогу і характеристиці його структурних і семантичних особливостей присвячена ціла низка спеціальних досліджень. Серед лінгвістичних досліджень діалогу деякі вчені вважають за необхідне виділити два основних підходи до аналізу діалогічного мовлення: структурно-семантично орієнтований і функціонально орієнтований [14, с. 19; 18, с. 305]. В рамках

першого підходу розглядаються граматичні та семантичні характеристики окремих діалогічних реплік і більших діалогічних утворень – діалогічних єдностей, що складаються з двох, трьох і чотирьох компонентів, діалогічних ланцюжків, діалогічних блоків; вивчаються структурні й семантичні показники зв'язності фрагментів діалогу [1; 2; 4; 16; 17; 19].

Основна увага в цих дослідженнях приділяється аналізу структурної організації діалогічного мовлення. До загальноприйнятих понять в цій галузі можна віднести поняття стимулюючої репліки та репліки-реакції, поняття діалогічної єдності, різні класифікації діалогів і т. п.

Постановка завдання дослідження. Особливий інтерес представляє інтерпретація діалогів у художньому мовленні. Зображуючи в художньому творі комунікативний акт, письменник намагається висловити складні міжособистісні стосунки персонажів, намагаючись з максимальною художньою точністю відтворити думки та почуття кожної дійової особи, наділяючи її індивідуальною манерою мови, інтонацією. Тому завдання дослідження полягає в розгляді та аналізі особливостей художнього діалогу.

Мета цієї статті полягає в різноаспектному дослідженні структури й семантики діалогічного мовлення як компонента художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. За визначенням О. А. Трофімової, діалог – це реальна одиниця мови, що відбиває «...взаємодію принаймні двох висловлювань...» [21, с. 114–115]. Діалог первинний стосовно інших випадків застосування мови, оскільки виникнення мови у людей можливо тільки в суспільстві, в рамках живого спілкування, в результаті обміну між комунікантами різними видами інформації [18]. Л. С. Бархударов також звертає увагу на універсальність діалогічних відносин, які полягають в тому, що їх можна виявити в будь-якому художньому тексті [3, с. 213].

Традиційно розрізняють розмовний усний діалог і літературний письмовий діалог. Основна відмінність між розмовним та літературним діалогами полягає в їхньому функційному призначенні. Розмовний діалог, або розмовна мова, безпосередньо обслуговує різні сфери життєдіяльності людей – спілкування в офіційних умовах, в побуті і т. п. У цьому функціональне призначення розмовного діалогу. Літературний же діалог, або книжкова форма мови (термін О. А. Трофімової [21, с. 3]), є опосередкованою формою передачі авторського задуму. Функціональне призначення літературного діалогу полягає в передачі авторського задуму і в емоційно-естетичному впливі на читача. В цілому літературний діалог відбиває живе спілкування, наближається до реальної розмовної мови [10, с. 14; 12, с. 92], оскільки зберігає її основні лексичні та структурні особливості. Ті якості, які відрізняють усне мовлення від письмового (непідготовленість, спонтанність, безпосередність), можуть трансформуватися і перехресуватися в окремих типах усного та писемного мовлення, що призводить до взаємодії їх різних форм [10, с. 13].

На думку одних вчених, розмовна мова в мові художньої літератури не завжди адекватно відбиває живу розмовну мову; це її стилізація, яка може здійснюватися по-різному [11; 13]. О. А. Лаптева вважає, що зафіксоване усне мовлення не є фотографією живої розмовної мови [12, с. 145]. Висловлюється думка, що драматична мова підпорядкована загальним законам драматичного мистецтва і є стилізацією розмовної мови, тому говорять про принципову неможливість відбиття розмовної мови в художньому творі, оскільки між спонтанним усним мовленням в природних умовах і його відбиттям у літературі немає і не може бути тотожності [20].

Природне розмовне усне мовлення часто відрізняється від книжкового, літературного стилю, в якому кожне речення строго логічно веде до розкриття художнього образу, задуманого автором.

Інші автори не настільки категоричні у своїх судженнях і вважають, що художній діалог багато в чому близький до розмовної мови, оскільки письменники засобами писемного мовлення створюють враження мови усної, спонтанної, діалогічної, що протікає в умовах безпосереднього спілкування [6; 7; 9; 22].

Ми вважаємо, що в більшості випадків художні твори являють собою досить надійний матеріал для дослідження діалогічного мовлення, оскільки мова персонажів в основному відтворює реальну розмовну мову.

На формальному рівні діалог можна протиставити іншим видам мовних подій в силу наявних характерних ознак. Н. І. Теплицька визначає діалог так: є, принаймні, два співрозмовники; адресація мови змінна (відбувається обов'язкова зміна тих, хто говорить); між співрозмовниками не існує непереборних зовнішніх перешкод, що заважають веденню розмови; мова, яку використовує мовець, відома тому, хто слухає [20, с. 8]. Обов'язкове врахування попереднього контексту, а також соціального контексту в цілому відіграє дуже важливу роль і обумовлює такі риси діалогу, як стислість, розкутість, вільний характер синтаксису [12, с. 264], риси, які проявляються у великій кількості еліптичних конструкцій в діалогах.

Розподіляючись між двома або кількома комунікантами, тема діалогу різко відрізняється від теми монологічного висловлювання. Тема діалогу має великий динамізм, активність, в той час як монологічне висловлювання є більш завершеним, закритим в семантичному плані [12, с. 145].

Модальність діалогічного мовлення створюється двома особами. По-цьому воно складніше за своєю структурою, ніж монологічне. У діалогічному мовленні стикаються дві установки – того, хто говорить, і слухача [15, с. 99].

Загальновідомо, що діалог є структурною одиницею розмовної мови і відображує всі її особливості. Внаслідок цього сутність діалогу, його структурно-семантичні особливості, взаємозв'язок реплік і встановлення меж знаходяться в центрі уваги багатьох лінгвістів, які вивчають це явище в різних мовах.

Н. Ю. Шведова визначає діалог як обмін висловлюваннями, що породжуються одне за одним в процесі розмови. Взаємопов'язаність висловлювань в діалозі є завжди взаємопов'язаністю і смисловою, в певних випадках, структурно-мовною [22, с. 68].

С. С. Беркнер розглядає діалог як поєднання низки реплік, взаємопов'язаних в структурно-семантичному плані [4, с. 57].

В. Дресслер вказує, що діалог є особливим видом тексту, який ділиться на висловлювання його учасників [9, с. 184].

А. А. Леонтьєв також підтверджує, що діалог є таким же цілісним текстом, як і монолог, якщо він має змістовну організацію [14, с. 28].

Всі ці вищезгадані трактування сутності діалогу суперечливі. Дослідження діалогу ведуться за декількома напрямками. Але найбільш суттєвими є дослідження, які пов'язані з вивченням структурних характеристик діалогу і синтаксичних зв'язків між репліками.

Якщо порівнювати різні визначення діалогу, то загальним для всіх дефініцій є уявлення про діалог як про ланцюг реплік, що змінюють одна одну [17, с. 6]. В. Д. Ніколаєва ставить під сумнів деяку механічність такого визначення, оскільки обмін репліками рідко (навіть в побутовому спілкуванні) буває безпричинним: як правило, ініціатор діалогу ставить собі певну мету і підпорядковує її досягненню всі

свої тактичні ходи, що варіюються в залежності від готовності іншого комуніканта співпрацювати в досягненні бажаного результату [17, с. 8].

Всі репліки одного персонажа складають його мовну партію.

Окрема репліка, як правило, є складовою частиною «діалогічної єдності – двох (і більше) реплік, тісно спаяних між собою формально-змістовними зв'язками» [11, с. 150].

Діалогічна частина художнього твору виділяється з суцільного тексту завдяки обов'язковому пунктуаційно-графічному оформленню вибраного. Її головна функція полягає у зображенні безпосереднього спілкування персонажів:

In the street, I said to Prank: «Who is Maggie?» – «Have not you heard of Margaret Bellington Shoemaker?» He exclaimed. «Ho,» I said humbly [Aldington, p. 158].

Розроблено різні класифікації діалогів. Найбільшого поширення набули класифікації, в основу яких покладено семантичний принцип. За цим принципом А. Р. Балаян виділяє три різновиди діалогу: 1) висловлювання і подальша відповідь; 2) висловлювання і наступна дія; 3) висловлювання і наступні короткі репліки [2, с. 15]. За класифікацією С. С. Беркнера, можна виділити: 1) сюжетний діалог, функція якого полягає в розвитку драматичного сюжету; 2) діалог-бесіда, який служить для розкриття психологічної характеристики персонажа; 3) діалог-розповідь і 4) діалог-бесіда [4, с. 111].

Типологія діалогу розроблена в лінгвістичній літературі недостатньо. Зазвичай пропонується найзагальніша класифікація «надстилістичного» характеру [8]. В. Д. Девкін наводить такі дані у своїй книзі «Діалог: німецька розмовна мова»: «...користується популярністю підрозділ мови на шість типів: 1) доповідь; 2) повідомлення або розповідь; 3) репортаж; 4) дискусія офіційного характеру; 5) побутова розмова; 6) інтерв'ю. Цей підрозділ виводиться за такими параметрами: 1) кількість мовців (один або більше); 2) тимчасова віднесеність того, про що йде мова, і моменту мовлення (синхронність, передумання / проходження, позачасовість); 3) вплетення елементів ситуації в текст (нульова, слабка, сильна); 4) стосунки комунікантів (рівноправність, верховенство, підпорядкованість); 5) ступінь підготовленості (спеціально підготовлена, непідготовлена мова і мова професійного оратора); 6) чергування висловлювань (часте, рідкісне, нульове); 7) заданість теми (дається заздалегідь чи ні); 8) розвиток теми (описовий, асоціативний, аргументований); 9) ступінь офіційності (публічність, напівофіційність, неофіційність, розмова в колі своїх)» [8, с. 13].

О. М. Галкіна-Федорук на підставі виділення за змістом і функціями п'яти видів реплік (а саме: репліка-протиріччя, репліка-згода, репліка-додаток до сказаного, репліка, що супроводжує тему діалогу, репліка, яка переводить тему розмови в іншу площину), поділяє всі діалоги на дві великі групи: діалоги-синтези та діалоги-протиріччя [6, с. 116–119].

Цікавою є точка зору А. Р. Балаяна, який розглядає діалог ще і в плані модально-інформативного підходу і виділяє два типи діалогу: інформативний, підвидами якого є з'ясування й уточнення, і модальний, який, у свою чергу, підрозділяється на полеміки та унісони [2, с. 6–13]. Але ми вважаємо, відтінок модальності буде присутній і при з'ясуванні чого-небудь, і при уточненні. На початковому етапі полеміки і унісону також притаманний інформативний характер, тобто вони починаються з уваги до яких-небудь даних.

Вивчення діалогу з точки зору граматики тексту сприяє виділенню в ньому структур, які повинні мати певну універсальність щодо текстів [20, с. 315]. У діалозі такою одиницею є репліка. За визначенням І. П. Святогора, репліка є «основною

комунікативною одиницею діалогічного мовлення». Вчений пропонує наступні класифікації реплік: 1) залежно від способу вказівки найближчої перспективи розмови; 2) в залежності від виду мовних реакцій, за складом їх елементів; 3) в залежності від впливу комунікантів діалогу на побудову репліки [19, с. 6].

Ч. Фриз пропонує таку класифікацію реплік діалогу:

1) репліки, що не залежать від попереднього висловлювання, але визначаються тільки ситуацією (situation utterance units);

2) репліки, що представляють реакцію на попереднє висловлювання (response utterance units); 3) репліки-відповіді на питання, котрі містять показники зв'язків з попередньою реплікою [25, с. 38].

На думку Л. А. Єлісеєвої, єдиною чітко виділеною одиницею діалогу є репліка, яка визначається як комунікативна одиниця діалогу, межею якої є зміна мовця [10, с. 147]. Більші одиниці діалогу іменуються відповідно «діалогічною єдністю», «діалогічною групою», «діалогічним цілим». Репліки можуть володіти різним обсягом, і абсолютним критерієм для їх ідентифікації є, як ми вже говорили, зміна мовця.

Інтерес до проблеми діалогічних єдностей виник в 50-ті роки ХХ в. після опублікування робіт Н. Ю. Шведової, присвячених синтаксису розмовної мови. Саме Н. Ю. Шведовою вперше було дане визначення діалогічної єдності (ДЄ) [22], що спиралося на ідеї В. В. Виноградова [5]. Якщо раніше репліка вважалася єдиною можливою одиницею діалогічного мовлення, то зараз стали визнавати, що не всі репліки мають смислову і формально-смислову закінченість. Відповідні репліки будуються як залежні в семантичному та інтонаційному плані від попередньої репліки висловлювання. Їхня формальна орієнтованість на першу репліку проявляється у низці структурних моментів: синтаксичному паралелізмі, некомплектності їх складу, використанні повторів. Інакше кажучи, лінгвісти почали розглядати діалогічні репліки як одиниці, що входять до побудови складніших, «комунікативних одиниць діалогу» [22, с. 69].

За визначенням Л. М. Михайлова, діалогічна єдність – монотематична одиниця діалогу, що має комунікативну цілісність, створювану двома (або більше) комунікантами, задається комунікативною інтенцією і виражається в логіко-семантичній, граматичній, лексичній цілісності (когерентності) [16, с. 15].

Ряд дослідників висловлюють сумнів з приводу правомірності поглядів, згідно з якими репліки розглядаються як компоненти діалогічних єдностей на тій підставі, що межа між двома діалогічними єдностями може пролягати в межах однієї репліки [9; 11]. З іншого боку, репліка була і залишається єдиною одиницею діалогу, що виділяється формально, в той час як діалогічні єдності виділяються значною мірою умовно і не мають чітких, формально виражених кордонів.

Термін «діалогічна єдність» міцно увійшов в теорію діалогу, в якому зустрічаються, як ми вже відзначали, як двочленні діалогічні єдності, так і складні діалогічні єдності, що складаються більш ніж з двох реплік, а також діалогічне ціле. За визначенням Л. А. Арчелії, діалогічне ціле – це надфразне утворення, що складається з одної або декількох діалогічних єдностей, об'єднаних між собою структурним, лексичним і семантичним зв'язком, і характеризується тематичною завершеністю [1, с. 158].

Репліки діалогічної єдності так тісно пов'язані між собою, що утворюють свого роду текст: «... природний, осмислений діалог, який має певну мету, яку співрозмовники не завжди усвідомлюють ... є такий же цілісний текст, як монолог» [14, с. 28].

Діалогічну єдність слід відрізняти від діалогічного цілого, під яким розуміється «синтаксичне утворення, що складається з ланцюжка взаємопов'язаних реплік, який являє собою зчеплення декількох діалогічних єдностей» [13, с. 11].

Репліки в діалогічній єдності характеризуються формальною співвіднесеністю. Кожна наступна репліка за своєю синтаксичною формою вписується в попередню, що забезпечує її адекватне декодування в умовах широкого використання еліпсу. Сислова, граматична й інтонаційна цілісність еліптичного речення гарантує його функціонування як комунікативної одиниці, регулярно відтворюється в мові та забезпечує повноту інформації. Зауважимо, що при аналізі комунікативних ситуацій на матеріалі художньої літератури інтонаційний компонент представлений мінімально.

Репліки в межах діалогічної єдності можуть бути з'єднані за допомогою різних засобів. До таких засобів належить тематична і прагматична співвіднесеність (питання-відповідь, спонукання – вербальна і невербальна реакція), паралелізм висловлювання, спільність граматичних категорій, лексичний повтор, антонімічне висловлювання, перепит і т. п.

Висновки. Художній діалог можна розглядати як специфічну одиницю мовлення знакового характеру, змістовною стороною якої є комунікативна ситуація. З точки зору теорії мовленнєвих актів діалог являє собою ланцюг мовних і немовних дій комунікантів, спрямованих на рішення комунікативної задачі. Мінімальною одиницею, що є носієм комунікативного завдання, виступає мовний акт, здійснюваний для реалізації певної комунікативної дії та наділений комунікативно-прагматичною функцією.

Структурними одиницями діалогу і комунікативної ситуації є репліки персонажів і авторські висловлювання, що відбивають немовні реакції або особливості комунікативної стратегії учасників діалогу. Авторські висловлювання пов'язані з репліками персонажів складними семантичними відносинами. Особливу функцію при цьому виконує діалогічна зав'язка, яка перебуває у відносинах особливого зв'язку з усією подальшою комунікативною ситуацією.

Художній діалог, який відтворює умови природної комунікації, будується на поєднанні вербальних і невербальних засобів. В умовах візуального контакту між комунікантами міміка, жести, погляди відіграють велику роль і можуть або доповнювати вербальні засоби, або компенсувати їх відсутність.

Перспективи подальших досліджень. Розглянуті нами дефініції та диференціальні ознаки художнього діалогу ми кваліфікуємо головним чином як постановку питання і, у зв'язку з цим, перспективу подальших досліджень в цьому напрямку ми вбачаємо у визначенні сутності діалогу і діалогічної єдності, а також побудові точної дефініції цих понять.

Список використаної літератури

1. Арчелия А. А. Диалогическое целое как структурно-семантическая единица диалога [Электронный ресурс] / А. А. Арчелия // Труды Абхазского государственного университета им. А. М. Горького. – 1985. – Т. 3. – С. 157–165. – Режим доступа : http://apsnyteka.org/2225-trudy_agu_III_1985.html ; Archeliya A. A. Dialogicheskoe tseloe kak strukturno-semanticheskaya edinita dialoga [Elektronnyy resurs] / A. A. Archeliya // Trudy Abkhazskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. M. Gorkogo. – 1985. – Т. 3. – S. 157–165. – Rezhim dostupa : http://apsnyteka.org/2225-trudy_agu_III_1985.html

2. Балаян А. Р. Основные коммуникативные характеристики диалога : автореф. дис. ... канд. филол. / А. Р. Балаян ; АН СССР, Ин-т языкознания. – Москва, 1971. –

19 с. ; Balayan A. R. Osnovnye kommunikativnye kharakteristiki dialoga : avtoref. dis. ... kand. filol. / A. R. Balayan ; AN SSSR, In-t yazykoznaniya. – Moskva, 1971. – 19 s.

3. Бархударов Л. С. Язык и перевод : Вопросы общей и частной теории переводов / Л. С. Бархударов. – Москва : Междунар. отношения, 1975. – 239 с. ; Barkhudarov L. S. Yazyk i perevod : Voprosy obshchey i chastnoy teorii perevodov / L. S. Barkhudarov. – Moskva : Mezhdunar. otnosheniya, 1975. – 239 s.

4. Беркнер С. С. Некоторые явления взаимодействия реплик в английской диалогической речи : дис. ... кандидат. филол. наук / Сергей Самуилович Беркнер ; Моск. гос. пед. ин-т иностранных языков. – Москва, 1960. – 288 с. ; Berkner S. S. Nekotorye yavleniya vzaimodeystviya replik v angliyskoy dialogicheskoy rechi : dis. ... kandid. filol. nauk / Sergey Samuilovich Berkner ; Mosk. gos. ped. in-t inostrannykh yazykov. – Moskva, 1960. – 288 s.

5. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – Москва : Изд-во Акад. наук СССР, 1963. – 255 с. ; Vinogradov V. V. Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi. Poetika / V. V. Vinogradov. – Moskva : Izd-vo Akad. nauk SSSR, 1963. – 255 s.

6. Галкина-Федорук Е. М. О некоторых особенностях языка ранних драматических произведений Горького / Е. М. Галкина-Федорук // Вестник Московского университета. Серия общественных наук. – 1953. – № 1. – С. 105–120 ; Galkina-Fedoruk Ye. M. O nekotorykh osobennostyakh yazyka rannikh dramaticheskikh proizvedeniy Gorkogo / Ye. M. Galkina-Fedoruk // Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya obshchestvennykh nauk. – 1953. – № 1. – S. 105–120.

7. Гальперин И. Р. К проблеме дифференциации стилей речи / И. Р. Гальперин // Сборник статей к семидесятилетию академика В. В. Виноградова. – Москва : Наука, 1965. – С. 68–73 ; Galperin I. R. K probleme differentsiatsii stiley rechi / I. R. Galperin // Sbornik statey k semidesyatiletiiyu akademika V. V. Vinogradova. – Moskva : Nauka, 1965. – S. 68–73.

8. Девкин В. Д. Диалог : Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской : учеб. пособ. / В. Д. Девкин. – Москва : Высшая школа, 1981. – 160 с. ; Devkin V. D. Dialog : Nemetskaya razgovornaya rech v sopostavlenii s russkoy : ucheb. posob. / V. D. Devkin. – Moskva : Vysshaya shkola, 1981. – 160 s.

9. Дресслер В. Синтаксис текста / В. Дресслер // Новое в зарубежной лингвистике. – Москва : Прогресс, 1978. – Вып. 8 : Лингвистика текста. – С. 111–137 ; Dressler V. Sintaksis teksta / V. Dressler // Novoe v zarubezhnoy lingvistike. – Moskva : Progress, 1978. – Vyp. 8: Lingvistika teksta. – S. 111–137.

10. Елисеева Л. А. Рекуррентные предложения в современном английском литературном диалоге / Л. А. Елисеева // Ученые записки Калининградского государственного университета. – 1969. – Т. 491. – Вып. I : Проблемы общего языкознания и английской филологии. – С. 143–208 ; Yeliseeva L. A. Rekurrentnye predlozheniya v sovremennom angliyskom literaturnom dialoge / L. A. Yeliseeva // Uchenye zapiski Kaliningradskogo gosudarstvennogo universiteta. – 1969. – T. 491. – Vyp. I : Problemy obshchego yazykoznaniya i angliyskoy filologii. – S. 143–208.

11. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : учебн. / В. А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – Москва : Просвещение, 1988. – 192 с. ; Kukharenko V. A. Interpretatsiya teksta : uchebn. / V. A. Kukharenko. – 2-e izd., pererab. – Moskva : Prosveshchenie, 1988. – 192 s.

12. Лаптева О. А. Русский разговорный синтаксис / О. А. Лаптева. – Москва : Наука, 1976. – 264 с. ; Lapteva O. A. Russkiy razgovornyy sintaksis / O. A. Lapteva. – Moskva : Nauka, 1976. – 264 s.

13. Леонова-Елисеева Л. А. Рекуррентные предложения в современном английском литературном диалоге : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Л. А. Леонова-Елисеева ; Калининский гос. пед. ин-т им. М. И. Калинина. – Калинин, 1969. – 25 с. ; Leonova-Yeliseeva L. A. Rekurrentnye predlozheniya v sovremennom angliyskom literaturnom dialoge : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk / L. A. Leonova-Yeliseeva ; Kalininskiy gos. ped. in-t im. M. I. Kalinina. – Kalinin, 1969. – 25 s.

14. Леонтьев А. А. Высказывание как предмет лингвистики, психолингвистики и теории коммуникации / А. А. Леонтьев // Синтаксис текста : сб. ст. / отв. ред. Г. А. Золотова. – Москва : Наука, 1979. – С. 18–36 ; Leontev A. A. Vyskazyvanie kak predmet lingvistiki, psikholingvistiki i teorii kommunikatsii / A. A. Leontev // Sintaksis teksta : sb. st. / otv. red. G. A. Zolotova. – Moskva : Nauka, 1979. – S. 18–36.

15. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке // Меньшиков И. И. Избранные труды по лингвистике / И. И. Меньшиков. – Днепропетровск : Новая идеология, 2012. – С. 85–100 ; Menshikov I. I. Tipologiya responsivnykh predlozheniy v sovremennom russkom yazyke // Menshikov I. I. Izbrannye trudy po lingvistike / I. I. Menshikov. – Dnepropetrovsk : Novaya ideologiya, 2012. – S. 85–100.

16. Михайлов Л. М. Коммуникативная грамматика немецкого языка : учеб. / Л. М. Михайлов. – Москва : Высш. шк., 1994. – 256 с. ; Mikhaylov L. M. Kommunikativnaya grammatika nemetskogo yazyka : ucheb. / L. M. Mikhaylov. – Moskva : Vyssh. shk., 1994. – 256 s.

17. Николаева В. Д. Структурно-семантические и прагматические особенности трехчленных диалогических единств в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Виктория Дмитриевна Николаева ; Киев. гос. пед. ин-т иностр. яз. – Киев, 1986. – 168 с. ; Nikolaeva V. D. Strukturno-semanticheskie i pragmaticheskie osobennosti trekhchlennykh dialogicheskikh edinstv v angliyskom yazyke : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Viktoriya Dmitrievna Nikolaeva ; Kiev. gos. ped. in-t inostr. yaz. – Kiev, 1986. – 168 s.

18. Падучева Е. В. Прагматические аспекты связности диалога / Е. В. Падучева // Известия АН СССР. Серия лит. и языка. – 1982. – Т. 41, № 4. – С. 303–313 ; Paducheva Ye. V. Pragmaticheskie aspekty svyaznosti dialoga / Ye. V. Paducheva // Izvestiya AN SSSR. Seriya lit. i yazyka. – 1982. – T. 41, № 4. – S. 303–313.

19. Святогор И. П. О некоторых особенностях синтаксиса диалогической речи в современном русском языке : (диалогическое единство) / И. П. Святогор. – Калуга : Калуж. гос. пед. институт, 1960. – 38 с. ; Svyatogor I. P. O nekotorykh osobennostyakh sintaksisa dialogicheskoy rechi v sovremennom russkom yazyke : (dialogicheskoe edinstvo) / I. P. Svyatogor. – Kaluga : Kaluzh. gos. ped. institut, 1960. – 38 s.

20. Теплицкая Н. И. Некоторые проблемы диалогического текста : автореф. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.09 / Наталия Игоревна Теплицкая ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореца. – Москва, 1975. – 31 с. ; Teplitskaya N. I. Nekotorye problemy dialogicheskogo teksta : avtoref. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.09 / Nataliya Igorevna Teplitskaya ; Mosk. gos. ped. in-t inostr. yaz. im. M. Toreza. – Moskva, 1975. – 31 s.

21. Трофимова Е. А. Приемы выражения взаимосвязи реплик диалогической речи (на материале соврем. англ. яз.) : автореф. ... дис. канд. филол. наук / Элла Алексеевна Трофимова ; Моск. гос. пед. ин-т им. Ленина. – Москва, 1964. – 15 с. ; Trofimova Ye. A. Priemy vyrazheniya vzaimosvyazi replik dialogicheskoy rechi (na materiale sovrem. angl. yaz.) : avtoref. ... dis. kand. filol. nauk / Ella Alekseevna Trofimova ; Mosk. gos. ped. in-t im. Lenina. – Moskva, 1964. – 15 s.

22. Шведова Н. Ю. К изучению русской диалогической речи. Реплики-повторы / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1956. – № 2. – С. 67–82 ; Shvedova N. Yu. K izucheniyu russkoy dialogicheskoy rechi. Repliki-povtory / N. Yu. Shvedova // Voprosy yazykoznaneya. – 1956. – № 2. – S. 67–82.

23. Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / Л. В. Щерба. – Ленинград : Изд-во ЛГУ им. А. А. Жданова, 1958. – Т. I. – 182 с. ; Shcherba L. V. Izbrannye raboty po yazykoznaneyu i fonetike / L. V. Shcherba. – Leningrad : Izd-vo LGU im. A. A. Zhdanova, 1958. – Т. I. – 182 s.

24. Якубинский Л. П. О диалогической речи / Л. П. Якубинский // Русская речь : сб. ст. / под ред. Л. В. Щербы. – Петроград : Издание Фонетического института практического изучения языков, 1923. – С. 96–194 ; Yakubinskiy L. P. O dialogicheskoy rechi / L. P. Yakubinskiy // Russkaya rech : sb. st. / pod red. L. V. Shcherby. – Petrograd : Izdanie Foneticheskogo instituta prakticheskogo izucheniya yazykov, 1923. – S. 96–194.

25. Fries Ch. C. The Structure of English / Ch. C. Fries. – London : Longmans, Green & Co. :, 1957. – 304 p.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2019.

I. Suima

DIALOGUE AS A FORM OF COMMUNICATION

The aim of the study is to conduct a multi-aspect research of the structure and semantics of dialogic speech as a component of a literary text. The object of the study is the features of the dialogue, the various definitions of the concepts of dialogue, approaches to the study of dialogue and dialogical unity, the subject is English-language artistic texts. The material of the study is English texts containing dialogical entities. Methods – descriptive and structural methods were used. Findings: the peculiarities of oral and written dialogue are revealed, the specificity of artistic dialogue is considered. Practical value is possible in subsequent studies of the organization of the dialogue. Artistic dialogue can be considered as a specific unit of speech sign nature, the content of which is a communicative situation. In terms of the theory of speech acts, the dialogue is a chain of linguistic and non-speech actions of communicants aimed at solving a communicative problem. The minimal unit that is the bearer of a communicative task is a linguistic act, carried out for the implementation of a certain communicative action and endowed with a communicative-pragmatic function.

The structural units of the dialogue and the communicative situation are replicas of characters and author's statements, which reflect unconventional reactions or peculiarities of the communicative strategy of the participants in the dialogue. The author's statements relate to replicas of characters with complex semantic relationships.

Artistic dialogue, which reproduces the conditions of natural communication, is based on a combination of verbal and nonverbal means. In conditions of visual contact between communicators facial expressions, gestures, views play an important role and can either supplement the verbal means, or compensate for their absence.

Prospects for further research. We consider the definitions and differentials of artistic dialogue we consider primarily as a formulation of the question and, in this regard, we see the prospect of further research in this direction in determining the essence of dialogue and dialogical unity, as well as the construction of an accurate definition of these concepts. Results: 1) artistic dialogue can be viewed as a specific unit of speech of a sign character, the content of which is the communicative situation. From the point of view of the theory of speech acts, the dialogue is a chain of speech and non-speech actions of communicants aimed at solving a communicative task. The minimum unit, which is the carrier

of the communicative task, is the speech act, carried out for the implementation of a certain communicative action and endowed with a communicative-pragmatic function; 2) the structural units of the dialogue and the communicative situation are the remarks of the characters and the author's statements, reflecting nonverbal reactions or features of the communicative strategy of the participants in the dialogue; 3) artistic dialogue, which reproduces the conditions of natural communication, is based on a combination of verbal and non-verbal means. In terms of visual contact between communicators, facial expressions, gestures, and views play a big role and can either supplement verbal means or compensate for their absence.

Key words: *dialogue, communicative unit, components, replica-reaction, stimulating replica, dialogical unity.*

УДК 811.111'373.4

Т. В. Чухно

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ НОМІНАЦІЇ МИТНИХ ПЛАТЕЖІВ

Статтю присвячено розгляду способів англomовної номінації понять, пов'язаних з різними видами митних платежів та податків. Проаналізовано лінгвальні особливості терміносполук, які вербалізують поняття «податок», «митні платежі». У ході дослідження обґрунтовано вживання різних артиклів з акронімом VAT, який актуалізує поняття «ПДВ». Особливу увагу приділено синонімічним термінам, якими відбиваються англomовні поняття різних видів платежів у митній сфері.

Ключові слова: *номінація, термін, словосполучення, семантика, синонім, аббревіатура.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-280-286

Актуальність статті зумовлена відсутністю досліджень лінгвальних особливостей англomовних термінологічних одиниць митної сфери на позначення різних видів митних платежів.

Метою статті є виявлення особливостей англomовної номінації різних видів платежів, зборів та податків в митній галузі. Сформульована мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: 1) проаналізувати шляхи актуалізації понять, пов'язаних з різними видами податків, зборів та платежів в англійськомовній митній сфері; 2) дослідити лінгвальні особливості термінологічних словосполучень, що номінують різні види митних платежів та податків.

Об'єктом дослідження виступають термінологічні словосполучення на позначення різних видів податків, платежів та зборів в англomовній митній сфері. **Предметом** наукової розвідки є лінгвальні особливості англomовних терміносполук для найменування різних видів податків, платежів та зборів в митній галузі.

Насамперед зауважимо, що основу системи митного оподаткування становлять митні платежі, під якими розуміють ті види податків та зборів, які нараховуються при переміщенні товарів через митний кордон. Серед загальних митних платежів та зборів найчастіше у застосуванні поняття «ввізне мито» (import duty): «*The failure to relieve export producers from **import duties** would effectively establish a tax on exports,*

increase their cost, and reduce the competitiveness of domestic manufacturers in export markets» [1, с. 217].

Також слід зазначити, що поняття «ввізне мито» в англомовних митних текстах, конвенціях, угодах та документах частіше вживається як термінологічне словосполучення *import duties and taxes*, в якому поняття «митні платежі» втілюється за допомогою двох синонімічних термінів – *duties and taxes*. Наприклад, при застосуванні різних митних процедур, як-от при тимчасовому ввезенні, коли певні товари ввозяться на митну територію країни для конкретних цілей з умовним повним або частковим звільненням від сплати ввізного мита – *import duties and taxes*: «*Temporary admission means the Customs procedure under which certain goods can be brought into a Customs territory conditionally relieved totally or partially from payment of import duties and taxes; such goods must be imported for a specific purpose and must be intended for re-exportation within a specified period and without having undergone any change except normal depreciation due to the use made of them*» [6]. Поняттям «ввізне мито» оперують також у процесі тимчасового зберігання імпортованих товарів на митному складі без сплати ввізного мита: «*Customs warehousing procedure means the Customs procedure under which imported goods are stored under Customs control in a designated place (a Customs warehouse) without payment of import duties and taxes*» [5].

Ми виявили, що в англомовній літературі митної сфери поняття «імпортне мито» (*import duty*) втілюється і синонімічними засобами, де термін «імпорт» (*import*) вживається не як прикметник, а в ролі іменника у множині, включаючи у своє поняттєве поле і наступне слово «товар», а поняття «мито» передається за допомогою синонімічних термінів будь-то в однині чи в множині – *charges, duties, levy*, що розширює семантичне навантаження термінологічного словосполучення шляхом можливого «нанизування» прикметника або іменника як атрибута перед такими іменниками: «*However, an important feature of the U.S. scheme is that there are preferences on mineral fuels for LDCs, whereas in the EU there are zero duties on imports of oil*» [1, с. 201]; «*Rates within the EU currently range from 15 % (ignoring the exempt / zero rates) to 38 % for certain luxury items. Other countries may impose similar charges on imports in the form of Purchase Tax or Turnover Tax*» [7, с. 273]; «*Operation is funded, and dividends to shareholders paid, through a levy on imports of 0.4 percent of the free on board (FOB) price*» [2, с. 134].

Поряд з поняттям «ввізне мито» (*import duty*) широко вживаним є і поняття «вивізне мито» (*export duty*), яке також частіше втілено за допомогою двох синонімічних термінів – *duties and taxes*: «*The WCO Council adopted a new International Convention on Mutual Administrative Assistance in Customs Matters in June 2003. It includes the provision that stipulates assistance in providing information for the assessment of import or export duties and taxes*» [1, с. 166].

Як відомо, застосування мита на імпортовані та експортовані товари обумовлено протекціоністською функцією захисту національної економіки. З цим пов'язана і незаконна діяльність деяких експортерів, які, користуючись певними пільгами при експорті, вивозять товар, що «не існує»: «*Most countries refund or zero rate VAT and sales tax on exported goods. Illegal activities, such as so-called ghost exports and round-tripping, compel countries to control the exportation of goods from their territories to prevent fiscal fraud*» [2, с. 238].

Поняття «експортне мито», таким чином, передається термінологічним словосполученням *tax on exported goods*, яке не змінило своєї семантики, а тільки розширило граматичні ознаки іменника *tax*, дозволивши вжити перед ним інший іменник в атрибутивній функції – *sales tax on exported goods*. В англомовних митних

текстах та документах зустрічаємо також і варіант компресії в терміносполуці *tax on exports*: «*The failure to relieve export producers from import duties would effectively establish a **tax on exports**, increase their cost, and reduce the competitiveness of domestic manufacturers in export markets*» [1, с. 217].

З метою захисту національного товаровиробника уряди держав встановлюють також й особливі види мита, так звані додаткові податки на деякі імпортовані товари, які були виготовлені дуже дешево в країні їх походження. При застосуванні таких податків в англійських текстах зазначеної сфери оперують поняттями «антидемпінгове мито» (*antidumping duty*), «компенсаційне мито» (*countervailing duty*). Так, при стягуванні антидемпінгового мита регулюється надлишкове заповнення внутрішнього ринку імпортованими товарами за зниженими цінами: «*The products concerned were deemed to be originating in Japan and subject to **antidumping duties***» [1, с. 187]. Англійське відбиття словосполучення «компенсаційне мито» – *countervailing duty* знаходимо в різного роду законодавчих актах митної сфери, в яких йдеться про оподаткування товарів, які є об'єктами субсидованого імпорту або такого, що користується дотаціями.

Водночас існують умови, за яких певний імпортований товар може не підпадати під дію таких видів митних платежів. Наприклад, компенсаційне мито не може перевищувати суму дотації чи субсидії або розмір спеціальної субсидії на транспортування певного імпортованого товару: «*No **countervailing duty** shall be levied on any product of the territory of any contracting party imported into the territory of another contracting party in excess of an amount equal to the estimated bounty or subsidy determined to have been granted, directly or indirectly, on the manufacture, production or export of such product in the country of origin or exportation, including any special subsidy to the transportation of a particular product*» [3].

Зауважимо, що поняття «антидемпінгове мито», «компенсаційне мито» як особливі види митних податків частіше вживаються в одному термінологічному сполученні *antidumping and countervailing duties*, в якому поняття «мити» (*duty*) стосується обох прикметників тому вживається у множині (*duties*) і не має поряд з собою синонімічного терміну, як це було із поняттям «ввізне мито», що передавалося через терміносполуку *import duties and taxes*. Отже, вживання такого поняття, як «антидемпінгове та компенсаційне мито» зустрічаємо в митній літературі, де мова іде про сприяння міжнародній торгівлі, гармонізацію неpreferenційних правил походження імпортованих товарів при вирішенні торговельних суперечок і протиріч, а також про застосування кількісних обмежень або тарифних квот при імпорті: «*Harmonized non-preferential rules of origin would also help to avoid potential trade disputes arising from uncertainties in the determination of the country of origin with regard to **antidumping and countervailing duties**, safeguard measures, origin marking requirements, quantitative restrictions or tariff rate quotas, and government procurement decisions*» [1, с. 190].

Варто зазначити, що при оподаткуванні імпортованих товарів уряди багатьох країн переслідують не тільки протекційні цілі вітчизняного ринку. Вони також налаштовані і на сприяння митному оформленню товару аби мінімізувати загрозу бюджетних надходжень. Тому часто в митній документації замість поняття «імпортоване мито» оперують поняттями «мінімальна імпортована вартість», «орієнтовна ціна», що відбивається в англійській мові словосполученням *reference prices*: «*In addition, many countries relied on **reference prices** for protective purposes and for facilitating customs clearance without endangering budget revenues*» [1, с. 157].

В економічній політиці багатьох держав існує практика застосування додаткових митних платежів на товар чи речі, що ввозять до країни. В такому випадку ми

маємо поняття «додатковий збір», яке в англійській мові втілюється терміном *surcharge*. Наприклад, додатковий збір нараховують, коли через державний кордон переміщують банківські метали, живих тварин чи мертві тіла: «*Certain categories of goods, for example live animals, cadavers and bullion attract charges based on a discount or surcharge on the GC (General Cargo) rate*» [7, с. 216]; «*These include practices alleged by the NVOCC (non-vessel operating common carriers) petitioners of unequal timing of negotiations and unequal application of general rate increases and surcharges*» [4, с. 30].

Податок на додану вартість (ПДВ) також відноситься до тих податків, які наповнюють бюджет країни. Тож в англомовній фаховій літературі функціонує основний термін, що вербалізує це поняття. Зазначений термін представлено в мові у двох формах: у формі словосполучення (*value added tax*), або у формі аббревіатурного варіанта цього словосполучення (*VAT*): «*Collection of VAT on imports constitutes another major source of budget revenue*» [1, с. 5]; «*Customs often administers the value added tax (VAT) or similar consumption taxes*» [1, с. 287].

Останнім часом аббревіатурний варіант (*VAT*) успішно конкурує з «розгорнутою» формою актуалізації цього поняття: «*Trade liberalization has reduced the importance of customs duties as a source of income for most developed, and some developing, countries – yet VAT and sales tax on imported goods remains an important source of government income, and its importance has grown with the growth in international trade and the increase in VAT and sales tax collections on imported goods. Furthermore, VAT and sales tax are of interest not only for imports but also for exports. Most countries refund or zero rate VAT and sales tax on exported goods*» [2, с. 238].

Навіть, попри зниження торгових податків і ставок тарифів в деяких країнах, митна служба залишається інститутом наповнення державної казни саме в управлінні цим податком. А підкреслюється така фіскальна функція митних органів шляхом використання означеного артикля, що акцентує увагу на специфічності податку, його особливості та відмінності від інших: «*Even with the reduction of trade taxes and tariff rates, customs remains a key institution for securing revenue collection, given its crucial role in administering the VAT*» [1, с. 145].

Загальновідоме правило вживання аббревіатур саме з означеним артиклем не знаходить свого однозначного підтвердження стосовно поняття «ПДВ» (*VAT*) в англійських джерелах. На нашу думку, використання означеного артикля із терміном *value added tax* або його скороченим варіантом *VAT* насамперед пов'язано не стільки з тим, що за правилами граматики означений артикль має вживатися з аббревіаціями, а з тим, що в митній документації різного формату поняття «податок на додану вартість» актуалізується іменником, представленим єдиним термінологічним сполученням – *value added tax*, навіть коли він вербалізований своїм скороченим варіантом – *VAT*: «*During the period from the outset of the reforms through 2001, the import-tax-to-tax-revenue ratio rose sharply in a number of countries (to 34 percent in Uganda, 45 percent in Mozambique, and 37 percent in Peru) owing to the introduction of the value added tax (VAT)*» [1, с. 106–107]; «*The reform often replaced sales taxes by the VAT*» [1, с. 119].

Як було зазначено вище, митні органи виступають інституціями, які відповідають за нарахування до бюджету податків та зборів з товарів, що переміщуються через кордон держави. Виявляється, що саме частка податку на додану вартість (ПДВ) на імпорт в деяких країнах складає значну частку усіх бюджетних надходжень, а за умовою, що інші податкові нарахування залежать від декларацій по цьому податку, уряди деяких країн схильні до уніфікації податкової системи шляхом

об'єднання податкових агентств. Така індивідуалізуюча функція поняття «податок на додану вартість» втілюється шляхом використання означеного артикля перед терміносполукою *value added tax*: «*The tendency to unify the tax collection agencies has been stronger in cases where the share of the value added tax (VAT) on imports with respect to total revenues is high and in cases in which control of other taxes depends on VAT declarations*» [1, с. 38]. Семантична функція означеного артикля з аббревіатурою *VAT*, а саме актуалізація поняття «податок на додану вартість» також допомагає ідентифікувати серед інших видів податків саме цей податок, який прийшов на заміну колишнім податкам з продажів: «*The reform often replaced sales taxes by the VAT*» [1, с. 119].

Виступаючи в ролі маркера наступного іменника, неозначений артикль більш тяжіє до номінативної функції і завжди вказує на одиничність поняття, визначеного іменником. Тому є підтвердження втілення поняття «ПДВ» шляхом вживання неозначеного артикля з аббревіатурою термінологічного словосполучення *value added tax (VAT)*. Зазначимо, що ідея одиничності цього податку зосереджена на введенні цього податку до внутрішньої податкової системи завдяки лібералізації торгівлі та розширенні економічної бази оподаткування: «*Anticipating that the share of trade taxes in the overall revenue structure is likely to fall as a proportion of total revenue as a country's taxable economic base expands, and certainly with trade liberalization, most countries have also strengthened their domestic tax systems mainly by introducing a VAT*» [1, с. 119].

Науково-релевантним виявилось і наше спостереження стосовно використання нульового артикля з поняттям «ПДВ», що втілено аббревіацією *VAT*. Відомо, що нульовий артикль вказує на те, що він означає іменник, який виражає дане поняття у загальному широкому значенні. Наприклад, вживанням нульового артикля перед терміном (*VAT*) підкреслюється відсутність певної класифікації податків при оподаткуванні імпорту в Європейському союзі, а такий вид податку, як *VAT*, виступає лише як один серед інших: «*Tax, such as VAT, can be deferred in the same way, or, for EC imports, can be accounted for on the VAT returns*» [7, с. 287].

Наявність нульового артикля перед поняттям «податок на додану вартість» в наступному прикладі акцентує увагу на тому, що цей вид податку виступає стандартним фіскальним збором з усіх видів продаж в країнах Євросоюзу, але в кожній країні цей вид податку може репрезентуватися його еквівалентом із власною номінацією: «*Within the EU it is Value Added Tax (VAT), or its equivalent in each member state, which is the standard fiscal charge on all sales*» [7, с. 273]; «*The transactional imposition of VAT or sales tax on goods traded between customs union members is one of the key reasons preventing the removal of internal controls*» [2, с. 238].

Тенденція до опущення артикля також простежується і тоді, коли взагалі говорять про податки та митні платежі, тобто коли відсутній момент індивідуалізації: «*There is a further procedure known as Returned Goods Relief where duty and VAT may be avoided for goods returned in the same state as at export, which often applies to defective goods*» [7, с. 265].

Нам видається, що заслуговую на увагу модель $N + N$, де в ролі компонента, який виконує атрибутивну функцію, виступає поняття «податок на додану вартість», актуалізоване аббревіатурою *VAT*. Вживання цього терміна саме у функції прикметника дозволяє розширити лексико-граматичні можливості терміносполуки. тим самим підкреслюючи важливість не просто самого податку, а й необхідність в розробці митницею стратегії щодо ефективного управління цим податком, що у прикладі відбито термінологічною комбінацією – *VAT administration*: «*Hence, effective VAT*

administration at the border should be designed along with effective customs management practices. Customs initiatives, such as de minimis values for declaration, deferred payment of revenues, clearance on minimum information, periodic goods declarations, tariff-free policies and duty-free imports, and so on have to be carefully reviewed and integrated with any new VAT legislation» [1, с. 287].

Поєднання абрєвіатури VAT з іменником *legislation* у термінологічний комплекс представлено саме в моделі N + N: *VAT legislation*. Доцільність у застосуванні цієї моделі, на нашу думку, полягає в необхідності митній службі узгодити певні пропозиції, як-от відстрочка виплати доходів, митне оформлення при мінімумі інформації, безмитний імпорт, з метою запровадження таких ініціатив в законодавчу систему в питаннях стосовно податку на додану вартість.

Запроваджуючи нові шляхи поліпшення законодавчої системи службові особи митних органів повідомляють і про випадки шахрайства стосовно цього податку. Так, найважчим для виявлення вони називають карусельне шахрайство, коли експортер отримує знижку на сплату ПДВ шахрайським шляхом, неодноразово перепродаючи товар буферним компаніям перш ніж ре-експортувати його до країни походження. Вербалізація поняття «сфальсифікована знижка на ПДВ» відбувається шляхом додаванням прикметника *fraudulent* до моделі N + N, в якій функцію першого субстантива реалізує абрєвіатурне утворення VAT. Слідуючи принципу експансії отримуємо модель Adj + N + N – *fraudulent VAT rebate*: «*More sophisticated, and harder to detect, is the carousel fraud: goods are resold to buffer companies, sometimes several times, before being re-exported to the country of origin (when the exporter additionally receives a fraudulent VAT rebate)*» [2, с. 239].

Отже, у результаті проведеного аналізу констатуємо, що англійськомовна вербалізація понять, пов'язаних з різними видами платежів у митній сфері, відбувається шляхом використання термінологічних словосполучень різного семантичного наповнення. У цьому зв'язку вбачаємо за необхідне серед **перспектив** подальшого дослідження проаналізувати етимологічний аспект термінологічних одиниць на позначення поняття «митні платежі».

Список використаної літератури

1. Customs Modernization Handbook / ed. by L. de Wulf, J. B. Sokol. – Washington, D.C. : World Bank, 2005. – 327 p.
2. Border Management Modernization / ed. by G. McLinden, E. Fanta, D. Widdowson, T. Doyle. – Washington, D.C. : World Bank, 2011. – 381 p.
3. GATT. Article VI. Anti-dumping and Countervailing Duties [Electronic resource] // World Trade Organization. – Mode of access : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/gatt_ai_e/art6_e.pdf
4. Glossary of International Trade Terms : 2016 Guide [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.latradeconnect.org/wp-content/uploads/documents/International_Trade_Terms_2016.pdf
5. Revised Kyoto Convention. Specific Annex D [Electronic resource] // World Customs Organization. – Mode of access : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new/spand.aspx
6. Revised Kyoto Convention. Specific Annex G [Electronic resource] // World Customs Organization. – Mode of access : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/conventions/pf_revised_kyoto_conv/kyoto_new/spang.aspx

7. Sherlock J. The Handbook of International Trade. A Guide to the Principles and Practice of Export / ed. by J. Sherlock, Jonathan Reuvid. – 2-nd ed. – London : GMB Publishing Ltd, 2008. – 402 p.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019.

T. Chukhno

PECULIARITIES OF ENGLISH-LANGUAGE NOMINATION OF CUSTOMS PAYMENTS

The article is devoted to exploring the English-language means of actualizing such a widespread concept in the Customs sphere as «Customs payments». The purpose of the article is to identify peculiarities of nominating different kinds of Customs payments in English. As the object of the study, the terminological word combinations representing the concept «duties» as well as other concepts closely related to it have been chosen. The relevance of the research is determined by the importance of studying the lingual features of the English terminological units to denote different kinds of Customs payments.

Owing to a whole range of synonymous terms regarding the types of Customs payments, the concept «duties», however, stands out as a basic one. It goes without saying that the choice of synonym depends upon the underlined aspect used to convey the meaning. In view of this, the author turns to a wide variety of synonymic representations of the concepts that verbalize different kinds of Customs payments, namely «duties», «taxes», «charges», «levies».

Thus, the analysis proved the English-language nomination of Customs payments to be versatile. For that matter, much attention has also been paid to diverse lexical and grammar means of nominating Customs payments. Within the framework of the research the author speaks of English-language nomination of Customs payments concerning additional payments at the Customs.

When imposing taxes on imported goods governments of many countries are pursuing not only the protective purposes of the domestic market. They also strive to facilitate the customs clearance of goods without endangering budget revenues. From this perspective, therefore, in Customs documents the concept «import duty» meaning «minimum import price» is actualized through such a term as «reference price». In the economic policy of many countries, there is a practice of applying additional Customs duties on certain categories of goods which move across the state border, for example, live animals, cadavers and bullion. In this case, we have the concept «extra charge» that is verbalized through the term «surcharge» in English.

Considering grammar aspects from various angles the author has substantiated the use of definite, indefinite and zero articles with an acronym VAT which verbalizes the concept «VAT». Moreover, it is worthwhile noting that in the model N + N the concept «value added tax» actualized through VAT can act as a component performing an attributive function, for example in such terminological word combinations as «VAT administration», «VAT legislation». Using the concept VAT in the role of the adjective allows expanding the lexical and grammatical possibilities of the terminological units by emphasizing the importance of not just the tax itself but also the need for the customs to develop a strategy to apply this tax more effectively.

The author concludes that the actualization of concepts related to different types of Customs payments in the English language is carried out by using terminological word combinations of different semantic content.

Key words: nomination, term, word combination, semantics, synonym, abbreviation.

УДК 811.133.1'367

Н. В. Шемякіна

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАВНИХ РЕЧЕНЬ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ПРЕСІ

У статті розглядаються структурний, семантичний та комунікативний аспекти вставних речень суб'єктивного та об'єктивного характеру. Класифікація вставних речень здійснюється на основі їхньої форми, комунікативного та емоційного навантаження. Як показує дослідження, ці речення характеризуються переважно суб'єктивною епістемічною модальністю. Різні типи адресації, такі як фатична, регульовальна, апелятивна, використовуються для досягнення прагматичного ефекту. Функціонально-семантичний зв'язок з головним реченням залежить від того, чи належить висловлювання особі, що дає інтерв'ю, а також від контексту.

Ключові слова: вставне речення, семантичний зв'язок, суб'єктивна епістемічна модальність, деонтична модальність, тип адресації, перлокутивний ефект, семантичний центр, французька преса.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-287-293

Наявні дослідження простору вставності у французькій мові виконані в основному на матеріалі художньої літератури [3; 4] і не дають всебічного аналізу вставних речень об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Метою нашого дослідження є вивчення структурного, семантичного і прагматичного аспектів вставних речень, що охоплює форму, зміст і функцію таких речень, тобто три сторони мовного знака. **Завданнями** статті є: виділити структурно-семантичні моделі вставного речення, притаманні їм типи адресації, що спрямовані на досягнення прагматичного ефекту, а також встановити види семантичного зв'язку з основним реченням.

Об'єктом дослідження є вставні речення об'єктивного та суб'єктивного характеру, відібрані із сучасної французької газетно-журнальної преси.

Актуальність нашої праці зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на аналіз функціональних мовних одиниць з урахуванням не тільки їхніх структурно-семантичних, але й комунікативно-прагматичних особливостей. Дослідження є актуальним ще й тому, що вставні конструкції аналізуються в мові преси, одного з основних засобів інформації та впливу на суспільство.

Відомо, що у висловленні розрізняють частину повідомлення, яка передає зміст, або диктум, та частину повідомлення, що передає ставлення мовця / того, хто пише, до повідомлення, або модус. Вставні речення, з цієї точки зору, входять до сфери модус. Кожне речення (вставне речення серед іншого) характеризується модальністю. Модальність вставного речення (об'єктивна або суб'єктивна) поєднується з модальністю основного речення, тобто з модальністю речення, у якому воно є. Це дає нам змогу говорити про синсемантичність вставного речення. Вставне речення являє собою мовленнєвий акт, який з прагматичної точки зору, може бути визначений як неінформативний, оскільки він не містить додаткової інформації, а виражає оцінку того, хто пише, до свого повідомлення.

Класифікація вставних речень проводилась з урахуванням їхньої форми (односкладні, двоскладні), за їхньою комунікативно-інтенціональною ознакою (стверджувальні, або констативи, спонукальні або ін'юнктиви, питальні, або квеситиви), за емоційністю (окличні, нейтральні).

1. Вставні стверджувальні речення (констативи), які складаються з підмета займенника першої особи однини та присудка – дієслова в теперішньому часі. Це дієслова, які виражають епістемічну модальність (*savoir*), тобто повну вірогідність, неповну вірогідність (*croire, penser, imaginer*), об'єктивну декларативну модальність (*dire*). Наприклад:

(01) «*Le trafic d'enfants pour l'adoption est-il important?*

Il existe, mais il est impossible de l'évaluer. Les vols d'enfants purs et simples sont, je crois, très rares. Plus fréquents sont les cas où des intermédiaires forcent le consentement des mères biologiques en leur proposant de l'argent» (Le Nouvel Observateur).

Вставні речення не співвідносяться з жодним членом основного речення, але поширюють усе речення. Їх місце не вільне, а повністю залежить від наміру автора, що пише, який виділяє логічну частину інформації (змістовий центр). Речення з дієсловами повної вірогідності являють собою регульовальний тип адресації, бо спрямовані на формування у читача такої ж точки зору, як і в автора. Дієслова проблематичної вірогідності змушують читача подумати, поміркувати й дійти висновку самостійно. У першому і в другому випадках реалізується основна прагматична настанова газетного тексту – вплив на читача.

В актуальному членуванні основного і вставного речення (01) виділяються дві теми і дві реми: *Les vols d'enfants purs et simples* – тема основного речення, рема – *sont très rares*. Вставне речення – двоскладне (*je* – тема, *crois* – рема). Воно вклинюється між компонентами реми основного речення, привертаючи увагу до змістового центру *très rares*, і вказує на ставлення того, хто пише, до повідомлюваного, не торкаючись теми та реми основного речення. Можна погодитись з думкою І. Ю. Гедмінайте [2, с. 63], що вставне речення, яке не співвідноситься з компонентами актуального членування основного речення, але зв'язане семантично з широким контекстом, характеризується відносною самостійністю й абсолютною слабким зв'язком з основним реченням.

2. Вставні стверджувальні речення, які складаються з підмета – займенника першої особи однини, присудків – декларативних дієслів *dire, redire, répéter, avouer, jurer*, дієслів і виразів суб'єктивної епістемічної модальності, що виражають вірогідність – *savoir, être persuadé, être convaincu*, дієслова *reconnaître*, які підтверджують істинність події, а також додатків – займенників *le, en, vous: je le répète, je le redis, je vous l'avoue, je vous jure, je le pense, je le sais, j'en suis persuadé*. Наприклад:

(02) «*L'idée selon laquelle l'Europe pourrait s'enfermer dans les frontières et nos entreprises, vivre du seul grand marché européen est une illusion. Encore une fois, je le redis, nous sommes entrés dans l'ère de l'économie globale.*» (Le Nouvel observateur).

Належачи до всього висловлення, яке може займати один, два і більше абзаців, такі вставні речення, звичайно, містяться в завершальній частині висловлення. Декларативні дієслова акцентують вірогідність повідомленого, а дієсловам знання, які вказують на переконаність автора, властивий ступінь впливу, наслідком якого є перлокуція, тобто досягнення переконаності адресата і, отже, прагматичної настанови. Спрямованість на однозначне сприйняття інформації є регульовальним типом адресації.

Вставне речення *je le redis* (02) передує темі *nous sommes entrés* і реми *dans l'ère de l'économie globale*. Характер зв'язку між темами та ремами основного і вставного речень абсолютно слабкий, бо вони відрізняються у своєму комунікативному значенні.

3. Вставні речення з дієсловами в першій особі множини мають різні структури: вставні речення з декларативними дієсловами *dire, avouer, rappeler*, функціональним еквівалентом декларативних дієслів *se souvenir* і деяких інших дієслів у першій особі множини спонукального способу, які супроводжуються додатком-займенником *le* або обставинними додатками. Це речення об'єктивної модальності: *disons-le, rappelons-le, avouons-le, espérons-le, disons-le d'emblée*. За допомогою таких речень підтримується контакт з читачем, утворюється тісна атмосфера спілкування, інтимізації, властива фатичному типу адресації, що пов'язується з мовною ситуацією. Наприклад:

(03) «*Le rapport affiche sa confiance dans l'avenir: «Que cette fin de siècle est dense et disons-le dès maintenant – porteuse d'espérance pour l'humanité»* (Le Figaro).

Вставні речення вищеназваної структури є моноремами. В основному реченні (03) монорема *disons-le dès maintenant* уклинюється між компонентами реми, що можна представити схемою: тема – *cette fin de siècle*, кваліфікативна рема – *est dense et porteuse d'espérance pour l'humanité*, перед останньою частиною якої знаходиться монорема. Монорема вставного речення не пов'язана з темами та ремами основного речення, що відповідає абсолютно слабкому типу функціонально-семантичного зв'язку.

4. Вставне речення *vous savez, vous le saviez* у стверджувальній формі слід відрізнити від конструкції *savez-vous, voyez-vous, voyez*, які є контактовстановлювальними апелятивними формулами.

Речення типу *vous savez* не містять додаткової інформації, а нагадують читачеві, що йому відома інформація, що вона вірогідна, тобто таким реченням притаманна епістемічна модальність значення. Наприклад:

(04) «*On ne peut pas devenir riche en étant artiste*».

«*Je vis bien, de façon miraculeuse, et j'en tire ni honte ni fierté. Texier est ainsi heureux de travailler et d'en vivre. Avoir un peu d'argent pour être libre et par exemple pouvoir fondre des pièces qui reviennent un peu cher. Et puis, vous savez, en France, je crois, qu'on ne peut pas devenir riche en étant artiste*» (Supplément de Beaux arts).

Прагматична мета таких речень – мотивований вплив на адресата, який зумовлює характер сприйняття інформації, тобто регульовальний тип адресації. На початку основного речення вставне речення активізує увагу читача, спонукає до активного мислення. Той, хто пише, на основі пресупозиції, відсилає читача «назад», до відомої раніше інформації. Фатичне дієслово *savoir* виражає істинність, вірогідність, а автор, спираючись на пресупозицію, поєднує, таким чином, суб'єктивну модальність з алетичною для необхідності нагадати відоме читачеві.

Основне речення (04) є складнопідрядним з підрядним додатковим, у якому *en France* – тема, *je crois* – рема, підрядне додаткове речення *qu'on ne peut pas devenir riche* становить тему, до якої приєднується рема – дієприслівниковий зворот *en étant artiste*. Вставне двоскладне речення *vous savez* пов'язане абсолютно слабким функціонально-семантичним зв'язком з основним реченням, бо їхні теми та реми не збігаються.

5. Вставні речення *il semble, il paraît*, для яких властива епістемічна модальність, не є синонімами. Якщо перше речення виражає сумнів, то друге – об'єктивне бачення. Вставні речення з інвертованим порядком слів *semble-t-il* і речення *paraît-il* розташовуються перед тим компонентом основного речення, який позначає поняття (факт), що викликає сумнів, або об'єктивне бачення автора. Наприклад:

(05) «*On nous appelle, paraît-il, «les rurbains». Installés, depuis belle lurette dans ce grand écart qu'on jugeait impossible entre Paris et la province, voilà des années que nous trichons avec l'aménagement du territoire. Nous nous sommes délocalisés : travail à Paris, pénates en provinces; gagne-pain sur la Seine mais famille et coutumes domestiques dans*

quelque ville moyenne (ou petite !) ouverte sur un horizon de forêts» (Le Nouvel Observateur).

Конативна (впливова) функція в реченні з *il semble* призначена викликати сумнів у читача, змусити його думати, у випадку з *il paraît* – висловити власну точку зору і допомогти адресатові, який може відрізнятись за своїм політичним і культурним рівнем, сприймати повідомлення, орієнтуючись на авторитетне джерело інформації, тобто на автора. Основне речення (05) надфразна єдність (далі НФЄ) включає вставне речення *paraît-il* між темою *on nous appelle* і ремою *les rurbains*.

6. Вставні речення, які вводяться умовним сполучником *si* з підметом-займенником *je* або *on* і дієсловами *pouvoir*, *vouloir* у самотійному вживанні або в сполученні з інфінітивом *dire*, а також дієсловом *préférer* (*si j'ose dire*, *si je puis dire*, *si l'on peut dire*, *si l'on veut*), які зв'язані з мовною ситуацією і виражають ставлення автора до повідомлення, припущення з відтінком імовірності. Особливістю цих речень є те, що сполучник *si* втратив значення умови реалізації другої дії. Реченням з дієсловами *dire*, *préférer* і *pouvoir* властива об'єктивна (алетична) модальність, а з дієсловом *vouloir* – суб'єктивна деонтична модальність. Наприклад:

(06) «... depuis Saint Augustin, Boèce, les philosophes ont pensé d'espace en termes d'«harmonie» et de «lumière». Ce mot revient constamment sous la plume de Hugues de Saint-Victor, aux XII siècle. D'autre part, Dieu ayant créé le monde et ce monde était achevé, il est régi par la musique, c'est-à-dire de science des Nombres !

D'où le choix du titre: «La Mesure du monde». Il est emprunté, si je puis dire, à Marco Polo. Ses mémoires, dans plusieurs manuscrits sont intitulés: «Le Devisement du monde». «C'est à peine forcer les termes que de parler de Devisement par mesure» (Magazine littéraire).

Позиція вставного речення перед логічним центром висловлення дозволяє тому, хто пише, звернути увагу читача на цю частину висловлення, прийняти його точку зору, що відповідає регульовальному типу адресації.

У реченні (06) тема *il est emprunté*, рема *à Marco Polo* не збігаються з темою *je* і ремою *puis dire* вставного речення, отже, між ними абсолютно слабкий функціонально-семантичний зв'язок.

7. Вставні речення можуть мати форму допустових речень (*quoi qu'il en soit*, *quoi qu'on dise*, *quoi qu'on fasse*), що виражають обставину, яка може в уявленні мовця заважати виконанню дії, але не скасовує цю дію [1, с. 186]. Речення цього типу співвідносяться з мовною ситуацією.

(07) «Ce processus était déjà engagé sous la monarchie bourgeoise. Il a fait à l'ère des médias, un bond de géant. Refusez le système: vous n'existez plus. Acceptez d'y entrer: vous êtes récupéré. Dans les deux cas, vous êtes morts. Même l'espoir d'être entendu de générations futures disparaît quand on est sûr quoi qu'on fasse d'avoir été, d'abord, anéanti par ses contemporains» (Le Point).

У вставному реченні займенник *on* уживається в узагальненому значенні, дієслово вживається в умовному способі, виражаючи ставлення того, хто пише, до дії, яка сприймається ним можливою. На основне значення умовного способу накладається ще й авторська оцінка, поступка в даному випадку, що передає уявлення того, хто пише, про дію. Таким реченням властиво посідати місце в межах семантичного центру основного речення. Їх уживання спрямоване на однозначне сприйняття інформації, тобто регульовальний тип адресації.

Щодо комунікативного аналізу основного і вставного речень слід відзначити рідкісну ідентичність тем, які виражені займенником *on*, та незбіг рематичних частин (*est sûr d'avoir été anéanti par ses contemporains* – *fasse*), що дає право кваліфікувати цей

тематичний зв'язок як сильний [2, с. 63; 5, с. 65]. Вставне речення вклинюється в рематичний комплекс, виділяючи наступну за ним частину.

8. Суб'єктивно-модальні окличні вставні речення, односкладні або двоскладні, які виділяються, на відміну від попередніх типів речень, тире та знаком оклику. Ці речення вказують на ставлення того, хто пише до того, що названий факт став можливим, передають різні емоції автора – захоплення, радість, задоволення, іронію.

(8) «*François Mitterand était volontaire, sans aucun doute, mais une telle certitude appartient à la réécriture de l'histoire. Être candidat contre de Golle en 1965 – et quel candidat ! – ce n'était pas couru d'avance*» (Le Monde).

Емоційний компонент смислу дискурсу співвідносить зміст висловлювання з особою того, хто пише, з його оцінкою висловлювання. Вставне речення становить імпресивну монорему з суб'єктивно-оцінним значенням. Фактуальна інформація в цьому випадку може сполучатися з позитивною / негативною оцінкою адресатом висловлення. Емоційно забарвлений елемент, розташований на початку або в середині речення, привертає увагу читача до того, що буде сказано. Суть мобілізуючої функції в тому, що дається попередня оцінка і характеристика події. Іллокутивний компонент смислу таких речень пов'язаний із впливом на читача для прийняття авторської точки зору.

Монорема вставного речення співвідноситься з компонентом теми основного речення (*candidat*) і з ремою попереднього речення (*je serais candidat*). Така співвіднесеність свідчить про абсолютно сильний зв'язок основного і вставного речень.

9. Питальні вставні речення, квеситиви, не повідомляють інформації, але встановлюють контакт з читачем і пов'язані з передачею інформації. У лінгвістичній літературі зазначається, що питальні речення можуть мати дієслово в будь-якому способі. Проте, приклади свідчать, що в пресі в таких реченнях уживається дійсний спосіб.

(9) «*M. Zauberman est alors entré alors en contact avec Marta Casals – Istomin ... pour s'assurer que l'instrument de son premier mari serait dans de bonnes mains entre celles d'Anne Gastinel. Une fois rassurée, elle donna son accord, et s'est ainsi qu'un soir de cette semaine la jeune musicienne française s'est retrouvée en possession du célèbre Goffriller fabriqué à Venise que Pablo Casals acheta en 1911 ou 1912 à Paris, «dont il tomba amoureux et sur lequel, raconte Marta Casals – Istomin, il joua presque exclusivement pendant près de soixante ans*».

Anne Gastinal – est-il besoin de le préciser ? – radieuse, s'est assitôt assise pour jouer la sarabande d'une suite de Bach, s'émerveillant devant «la chaleur, la ranceur, la sensualité, la couleur du son de l'instrument» (Le Monde).

Вставне питальне речення НФС (9), *est-il besoin de le préciser ?* є модальним, верифікативним. Прагматичний вплив на читача здійснюється блискучим описом історії музичного інструмента, придбаного Аною Гастинель. Це приклад позитивної динамічної оцінки читачем об'єкта оцінки, бо попередній і подальший контекст роблять само собою зрозумілою відповідь на запитання – «ні». Можна погодитися з В. Г. Гаком, що в подібних випадках ремою є «істинне ставлення до дійсності, а темою – весь склад речення» [1, с. 127], у якому міститься вставне речення.

При актуальному членуванні основного речення НФС (9) визначається тема *Anne Gastinel* і три послідовних реми: кваліфікативна *radieuse*, акціональна *s'est assitôt assise pour jouer la sarabande d'une suite de Bach* і поширений рематичний комплекс з безособовою формою дієслова *s'émerveillant devant «la chaleur»*. Вставне питальне речення становить дирему, яка співвідноситься з контекстом.

Висновки. Проведений аналіз вставних речень у сучасній французькій пресі дозволив нам виділити різні структурно-семантичні моделі цих речення: стверджувальні (констативи), спонукальні (найчастіше ін'юнктиви), питальні речення (квеситиви), окличні речення. Для вставних речень характерна суб'єктивна епістемічна модальність, яка вказує на вірогідний факт, імовірний факт, рідко деонтична модальність при позначенні бажаності. Вставні речення співвідносяться або з предметною ситуацією безпосередньо, або через зміст основного речення. Речення, які співвідносяться з мовною ситуацією, адресовані читачеві. У всіх випадках вставне речення розміщується перед тією частиною речення, яку автор вважає семантичним центром.

Роль того, хто пише, активна, і для досягнення бажаного ефекту він використовує різні типи адресації: апелятивний тип, або активізацію уваги читача за допомогою *savez-vous, voyez-vous, voyez*; регулювальний тип адресації, спрямований на однозначне сприйняття інформації; фатичний тип адресації, який створює соціальну рівність того, хто пише, і читача. Крім впливової функції, яку виконують вставні речення, слід також відзначити їхню експресивну функцію, пов'язану з емоціями автора, також спрямовану на читача.

Усі конструкції вставного речення пов'язані з контекстом, їхній семантичний зв'язок з основним реченням абсолютно слабкий, оскільки теми і реми в них різні. Інші види зв'язку, наприклад сильний зв'язок, зустрічається дуже рідко, переважно тоді, коли висловлювання належить не авторові, а тому, хто дає інтерв'ю.

Перспектива подальших досліджень полягає у використанні отриманих результатів в розробці вивчення мовленнєвої комунікації у мові преси в прагматичному та комунікативному аспектах. Доцільним є також порівняння результатів нашого дослідження з результатами аналізу вставних речень, виконаних на матеріалі прози, оскільки аналізовані конструкції мають специфічні ознаки в кожному зі стилів, що потребує, на наш погляд, окремого вивчення.

Список використаної літератури

1. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Синтаксис / В. Г. Гак. – Москва : Высшая школа, 1981. – 220 с. ; Gak V. G. Teoreticheskaya grammatika frantsuzskogo yazyka. Sintaksis / V. G. Gak. – Moskva : Vysshaya shkola, 1981. – 220 s.
2. Гедминайте И. Ю. Опыт тема-рематического анализа включенных предложений в современном английском языке / И. Ю. Гедминайте // Филологические науки. – 1987 – № 6. – С. 59–65 ; Gedminayte I. Yu. Opyt tema-rematicheskogo analiza vklyuchennykh predlozheniy v sovremennom angliyskom yazyke / I. Yu. Gedminayte // Filologicheskie nauki. – 1987 – № 6. – S. 59–65.
3. Коновалик О. М. Смыслові і граматичні зв'язки ввідних речень з головним у сучасній французькій мові / О. М. Коновалик // Іноземна філологія. – 1975 – № 38. – С. 109–117 ; Konovalyk O. M. Smyslovi i hramatychni zviazky vvvidnykh rechen z holovnym u suchasniy frantsuzkii movi / O. M. Konovalyk // Inozemna filolohiia. – 1975 – № 38. – S. 109–117.
4. Николаева И. В. Структурно-семантическая характеристика включенных предикативных единиц в современном французском языке : автореф. ... дис. канд. филол. наук : спец. 10.02.05 / Ирина Викторовна Николаева ; Моск. пед. ин-т ин. яз. им. М. Тереза. – Москва, 1986. – 21 с. ; Nikolaeva I. V. Strukturno-semanticheskaya kharakteristika vklyuchennykh predikativnykh edinit v sovremennom frantsuzskom yazyke :

avtoref. ... dis. kand. filol. nauk : spets. 10.02.05 / Irina Viktorovna Nikolaeva ; Mosk. ped. in-t in. yaz. im. M. Tereza. – Moskva, 1986. – 21 s.

5. Теплицкая Н. И. Диалог с позиции актуального членения / Н. И. Теплицкая // Филологические науки. – 1984 – № 4. – С. 62–68 ; Teplitskaya N. I. Dialog s pozitsii aktualnogo chleneniya / N. I. Teplitskaya // Filologicheskie nauki. – 1984 – № 4. – S. 62–68.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2019.

N. Shemiakina

FUNCTIONAL PECULIARITIES OF PARENTHETICAL CLAUSES IN THE FRENCH PRESS

The article is devoted to the study of the structural, semantic and communicative aspects of parenthetical clauses in the French press. Existing studies of the insert space in the French language are conducted mainly on the material of fiction and do not provide a comprehensive analysis of objective and subjective parenthetical clauses.

The relevance of this work is based on the general focus of modern linguistic studies on the analysis of language units functioning, taking into account not only their structural-semantic, but also communicative-pragmatic features. The research is also relevant because the parenthetical constructions are analyzed in the press language that is one of the main media and means of influencing society.

The object of our study is the objective and subjective parenthetical clauses selected from modern French journalistic texts. The subject of the research is the study of the structural, semantic and pragmatic aspects of the parenthetical clause covering the form, content and function of such clauses, that is, three sides of the linguistic sign. The classification of these sentences was based upon their form, communicative and emotive charge. The conducted analysis of the parenthetical clause in the French press has allowed the author to distinguish the various structural and semantic models of the parenthetical clause: affirmative (constants), inductive (most often, inunctives), interrogative sentences (questits), exclamation clauses.

The parenthetical clauses are characterized by a subjective epistemic modality, which indicates a probable fact, rarely deontic modality in indicating desirability. Parenthetical clauses correlate with the subject situation directly, or through the principal clause content. Clauses relating to the linguistic situation are addressed to the reader. In all cases, the parenthetical clause is placed before the part of the clause, which the author considers the semantic center.

*The role of the person who writes is active, and to achieve the desired effect, he uses various types of addressing: an appealing type, or activating the reader's attention with the help of *savez-vous, voyez-vous, voyez*; regulatory type of addressing, aimed at unambiguous perception of information; a factual type of addressing that creates the social equality of the writer and the reader. In addition to the influential function performed by the parenthetical clauses, it should also be noted their expressive function associated with the author's emotions, also aimed at the reader. All constructs of the parenthetical clauses are related to the context, their semantic connection with the principal clause is absolutely weak, since the themes and rem in them are different. Other types of connections, for example, a strong connection, are very rare, mainly when the statement does not belong to the author but to the interviewer.*

Key words: *parenthetical clause, semantic connections, subjective epistemic modality, deontic modality, type of addressing, perlocative effect, semantic center, French press.*

УДК 811.112.2'367

П. І. Яценко

СПРОЩЕННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПІДРЯДНО-СУРЯДНОГО ПОЛІНОМА У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ)

У статті розглянуто загальні способи спрощення складного речення. Досліджено шляхи спрощення синтаксичної структури підрядно-сурядного полінома сучасної німецької мови на матеріалі наукового дискурсу. Проаналізовано причини преференційного вживання еліпсису членів речення, неповної асиндезації та редукації підрядних речень.

Ключові слова: науковий дискурс, складне речення, підрядно-сурядний поліном, спрощення, еліпсис, редукація, неповна асиндезація.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-20-294-300

У вік надмірної кількості інформації людський розум часто страждає від інформативного перенавантаження. Мовець намагається вмістити значну кількість кластерів інформації у невеличке висловлення, щоб скоротити час від стартового повідомлення до фінального, де досягається мета комунікації в цілому. У науковому дискурсі подібні процеси відбуваються постійно і характеризують спілкування між спеціалістами у певній фаховій сфері. Стислим, містким, без відхилень від основної теми повідомлення повинні бути речення у письмовій комунікації або висловлення під час усного спілкування.

Серед процесів спрощення повідомлення, слід за А. Н. Приходько, виділяються еліпсис, редукація, асиндезація та парцеляція [5, с. 16]. Вивчення вказаних способів «скупчення» кластерів інформації відбувалося на матеріалі складносурядних речень [5], а також сурядно-підрядних поліномах [8], проте інші різновиди складних речень залишалися поза увагою дослідників.

Об'єктом цього дослідження є *підрядно-сурядний поліном* (далі ПСП) – різновид складного речення, мінімальна модель якого утворюється сполученням трьох клауз, серед яких виключно одна – головна, а дві – підрядні, поєднані сурядним зв'язком між собою (рис. 1):

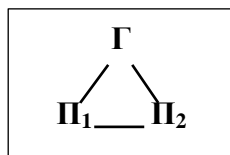

Рис. 1 Базова модель ПСП

У такому реченні містяться мінімально три клаузи. *Клауза* розуміється як найменший предикативний формант складного речення, вершиною якого виступає повнозначне дієслово [6, с. 256]. Серед клауз розрізняють головні (далі – Г) та підрядні (далі – П). *Головною* називають клаузу, яка підпорядковує собі *підрядну* [15]. У такому реченні підрядний зв'язок між клаузами є домінуючим, а сурядний зв'язок стає другорядним і розширює підрядну частину.

Предмет дослідження – синтаксичні процеси спрощення ПСП, відібраних у науковому дискурсі (лінгвістичному, медичному та юридичному).

Метою цього дослідження є вивчення специфіки синтаксичних процесів спрощення ПСП сучасної німецької мови. Основними **завданнями** цього дослідження стали:

- встановити синтаксичні процеси спрощення речення у ПСП наукового дискурсу та дослідити їх поширеність;

- проаналізувати специфічні риси спрощення речення у ПСП наукового дискурсу.

Актуальність роботи полягає у необхідності детального вивчення функціонування процесів спрощення складних синтаксичних утворень, а саме ПСП наукового дискурсу, адже це питання не знайшло свого висвітлення у працях попередників і чекає на своє вирішення.

Під час роботи над темою цієї наукової розвідки було відібрано 500 ПСП наукового дискурсу з часописів 2015–2017 рр., котрі були детально проаналізовані з точки зору їхньої повноти/неповноти на синтаксичному рівні. Згідно з наведеними нижче у Таблиці 1 даними кількість ПСП, що було спрощено, значно переважає у ПСП формально-граматичних моделей **1-2, 1-3, 1-4, 1-5**, де перша цифра – кількість головних у реченні, а друга – кількість підрядних. Моделі **1-6** та **1-7** не містять повних ПСП. У середньому спрощуються кожні 8 з 10 ПСП (див. Табл. 1):

Таблиця 1.

Співвідношення повних та спрощених ПСП з різною кількістю підрядних клауз

Формально-граматичні моделі ПСП	1-2	1-3	1-4	1-5	1-6	1-7	Разом
Загальна кількість ПСП	293 100 %	150 100 %	37 100 %	12 100 %	6 100 %	2 100 %	500 100 %
Кількість спрощених ПСП	232 79,2 %	125 83,3 %	27 73 %	10 83,3 %	6 100 %	2 100 %	402 80,4 %
Кількість повних ПСП	61 20,8 %	25 16,7 %	10 27 %	2 16,7 %	0 0 %	0 0 %	98 19,6 %

При аналізі відібраного матеріалу було встановлено загальну тенденцію спрощення ПСП: **чим більше підрядних клауз входить до складу ПСП, тим частіше елементи речення підлягають спрощенню**: (1) *Das BKA betonte, dass die HabsburgerInnen «durch eine positive gesetzliche Bestimmung vom Erwerb und Besitz des Heimatrechtes nicht ausgeschlossen» waren und sich tatsächlich zu einem Heimatrecht bekannten, «was seinerzeit weder bestritten noch bekämpft» und «letzten Endes auch von der konstituierenden Nationalversammlung und vom Wiener Magistrat als bestehend angenommen» worden sei* [20]. Так у (1) представлено ПСП моделі 1-5, де авторка залучає кілька способів спрощення; 1) еліпсис підрядного сполучника «*dass*», 2) еліпсис підмета другої підрядної клаузи, 3) еліпсис підрядного сполучника «*was*» двічі, 4) вилучення частини присудків у третьому та четвертому підрядному.

Наведений приклад (1) наочно демонструє, що ПСП часто підлягають багаторазовому спрощенню, що зображено у Таблиці 2:

Таблиця 2.

Види спрощення ПСП та їх поширеність

Спрощенні ПСП				Разом
Асиндезація	Еліпсис	Редукція	Парцеляція	
429	221	6	0	656
65,4 %	33,7 %	0,9 %	0 %	100 %

Найбільш поширеним способом спрощення ПСП є **асиндезація** (2), котра розуміється як вилучення релятива (сполучника чи сполучуваного слова) та з'єднання клауз графічно (кома, крапка з комою, тире, двокрапка). У випадку ПСП асиндетон утворюється між підрядними клаузами, котрі можуть сполучатися не тільки власне асиндетично (виключно графічно) але й псевдо-асиндетично (неповна асиндезація), тобто з вилученням підрядного релятива, але з додатковим залученням сурядного релятива (3) чи сурядного релятива і графічного маркера (4) для більшого стягування клауз: (2) *Da der Patient jedoch insgesamt wenig symptomatisch, vor allem aber nicht tachykard bzw. hypoton war, keinen Pulsus paradoxus hatte und der rechte Ventrikel keineswegs kompromittiert war, wurde vorerst von einer Perikardpunktion abgesehen* [19]; (3) *Im Fall der Flucht sei zu befürchten gewesen, dass die Schüler dem A gefolgt wären und ihren Angriff somit fortgesetzt hätten* [17]; (4) *Zum einen spreche gegen den materiellen Rechtmäßigkeitsbegriff, dass dieser den Bürgern nicht mehr Rechtssicherheit gewährleiste, sondern vielmehr solche nehmen würde* [11]. Так у (2) асиндетично сполучаються перша та друга підрядні клаузи, проте третя приєднується сурядним «und». Преференційним способом сполучення підрядних клауз у ПСП виступає неповна асиндезація, де автор висловлення вилучає підрядний релятив, однак використовує сурядний релятив, котрий стягує ланки комплексу, тим самим зберігаючи єдність підрядного комплексу на формально-граматичному та когнітивно-семантичному рівнях. Вживання графічних маркерів між поєднаними клаузами залежить від обраного сурядного релятива та специфіки його використання у німецькій мові, напр., при залученні сурядного релятива «und» (2) кома не використовується, а при вживанні парного сполучника «nicht, sondern» (4) кома є обов'язковою.

При аналізі відібраного матеріалу встановлено, що преференційним для ПСП видом зв'язку між клаузами є саме псевдо-асиндетичний. У такому разі координативні відношення між підрядними можуть бути різними (див. Табл. 3):

Таблиця 3

Когнітивно-семантичні відношення між парами підрядних клауз у ПСП

Кон'юнкція	Диз'юнкція	Імплікація	Разом
538	73	34	645
83,4 %	11,3 %	5,3 %	100 %

З'єднання підрядних клауз частіше за все відбувається адитивним сполучником «und» (2, 3), зіставним – «nicht, sondern» (4) чи протиставним – «aber» (5), а також розділовим – «oder» (6): (5) *Dies war darauf zurückzuführen, dass die Zahl der besoldeten Reichshofräte zwar auf zehn festgesetzt worden war, aber tatsächlich stets mehr Reichshofräte ernannt waren* [16]; (6) *Ob der Protagonist selbst also zum attraktiven und somit konkurrenzfähigen Teil der von ihm als sexualkapitalistisch beschriebenen Welt zählt oder er sich aufgrund seines unmäßigen Alkohol- und Zigarettenkonsums optisch heruntergewirtschaftet hat, bleibt für den Rezipienten ungewiss* [13].

Другим за поширеністю видом спрощення ПСП є *еліпсація*, тобто контекстне чи ситуативне опущення [2, с. 54; 3, с. 180; 9, с. 287], що призводить до «нульової» експлікації компоненту [4, с. 348; 7, с. 35], який легко можна реконструювати на семантичному, синтаксичному та прагматичному рівнях. У проаналізованому матеріалі зафіксовано вилучення лише 4 членів речення: підмета, частини присудка, додатка та обставини (див. Табл. 4.):

Таблиця 4.

Еліпсис різних членів речення у ПСП

Підмет	Присудок	Додаток	Обставина	Разом
167	47	5	2	221
75,5 %	21,3 %	2,3 %	0,9 %	100 %

Найбільш поширеним виявився еліпсис підмета, який можна легко відновити у контексті (1-4). Переважно такі клаузи містять прогресивний (або зворотній) еліпсис (*backward gapping* [10, с. 105]): оскільки певний компонент уже було репрезентовано, він не підлягає обов'язковому повторюванню: (2a) *Da der Patient jedoch insgesamt wenig symptomatisch, Ø vor allem aber nicht tachykard bzw. hypoton war, Ø keinen Pulsus paradoxus hatte und der rechte Ventrikel keineswegs kompromittiert war, ...*. Оскільки зміна суб'єкта дії у подальших двох клаузах не відбувається, вилучення підмета у (2a) є повністю виправданим і сприяє стягуванню клауз. Так блок з чотирьох клауз стає більш компактним та простим для сприйняття.

Кожне п'яте ПСП містить лише частину присудка. Так у (1) вилучаються два допоміжні дієслова «*worden sei*» з третьої клаузи, у четвертій наводиться присудок у повній формі, тим самим утворюючи ПСП з регресивним еліпсом, де перший кон'юкт є неповним, а другий містить усі необхідні для конструкції елементи [14, с. 55]. Така еліпсація, хоча і спрощує та скорочує форму ПСП, проте ускладнює розуміння всього речення, адже у випадку еліпсації елемента першої клаузи необхідно тримати в пам'яті пару клауз до їх подальшого доповнення й тлумачення. На цій підставі конструкції з регресивною еліпсацією тяжіють до малих форм, де відновити повну форму не складно.

Вилучення інших членів речення відбувається паралельно із скороченням одного з головних членів ПСП: (7) *Vor dem Hintergrund des Fremdspracherwerbs verstehen wir unter syntaktischem Wissen jene Kenntnisse, die Lernende einsetzen müssen, wenn sie Phrasen und Sätze in der betreffenden Fremdsprache verstehen oder bilden sollen* [18]. Так, у (7) у третій підрядній клаузі вилучаються, крім підмета, також додаток та обставина місця (прогресивний еліпсис), що призводить до формування дуже невеличкої за розмірами підрядної клаузи.

Останнім, дуже рідким способом спрощення синтаксичного цілого ПСП становить *редукція* підрядного, котра розуміється як відсікання граматичної ланки складного речення [1, с. 221]. Лише 6 ПСП (0,9 %) містять таке скорочення: (8) *An dieser Stelle wäre auch vor dem Hintergrund der Diachronie zu fragen, ob und inwieweit man Präfixen einen «echten» Wortartänderungsstatuts zubilligen kann, da zumindest bei den von uns betrachteten Entlehnungen kein solcher Effekt erzielt wird (cf. die Simplex-Korrelate mailen, twittern, facebooken)* [12]. У всіх проаналізованих ПСП з редукцією підрядного відсіканню підлягала перша з пари клауз, автор залишав виключно сполучний засіб (регресивний тип). Так у (8) редукується перша підрядна клауза, лишається виключно сполучник «*ob*», проте повна інформація у другій клаузі уможливує розуміння авторської ідеї.

Досліджене у науковому дискурсі ПСП німецької мови, складне у первинній будові, проте спрощене різноманітними способами, представляє собою монолітне утворення, нерозривне та комплексне. У ньому, побудованому при домінуванні первинного підрядного зв'язку, також міститься мінімум пара клауз сполучених сурядно, що сприяє стягуванню складових.

Серед наявних чотирьох способів спрощення реченнєвого утворення у проаналізованих ПСП виявлено лише три: асиндезацію, еліпсис та редукцію. При вилученні підрядного сполучника у переважній більшості випадків пара підрядних клауз стягується сурядними сполучниками задля утворення більш міцного зв'язку між ланками висловлення. Еліпсації підлягають переважно головні члени речення (підмет та частина присудка), вилучення інших членів речення є нетиповим для ПСП. Найвищий ступінь спрощення досягається при редукції підрядного, при чому усі виявлені ПСП містили повне скорочення першого підрядного з пари, в якому лишався виключно сполучник.

Вже у першому наближенні до об'єкта аналізу стає очевидним, що дослідження особливостей підрядно-сурядного полінома у науковому дискурсі є актуальним питанням для сучасної німецької мови, а наведені міркування можуть дати поштовх до вивчення цього виду складного речення в **перспективі**, де особливої вагомості набуває аналіз процесів ускладнення підрядно-сурядного полінома в науковому дискурсі, а також виявлення особливостей підрядно-сурядного полінома в різних видах дискурсу, напр., художньому, публіцистичному тощо.

Список використаної літератури

1. Александрова В. Г. Когнітивно-комунікативний потенціал еліптичного речення в сучасній англійській мові: дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.04 / Александрова Вікторія Георгіївна; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2008. – 234 с.; Aleksandrova V. H. Kohnityvno-komunikatyvnyi potentsial eliptychnoho rechennia v suchasni anhliiskii movi: dys. ... kandydata filol. nauk: 10.02.04 / Aleksandrova Viktoriia Heorhiivna; Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. – Odesa, 2008. – 234 s.
2. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: моногр. / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 338 с.; Zahnitko A. P. Suchasni lnhvistychni teorii: monohr. / A. P. Zahnitko. – Donetsk: DonNU, 2006. – 338 s.
3. Левицкий Ю. А. Лингвистика текста: учеб. пособие / Ю. А. Левицкий. – Москва: Высш. шк., 2006. – 207 с.; Levitskiy Yu. A. Lingvistika teksta: ucheb. posobie / Yu. A. Levitskiy. – Moskva: Vyssh. shk., 2006. – 207 s.
4. Папина А. Ф. Текст: его единицы и глобальные категории: учеб. / А. Ф. Папина. – Москва: Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.; Papina A. F. Tekst: ego edinitsy i globalnye kategorii: ucheb. / A. F. Papina. – Moskva: Yeditorial URSS, 2002. – 368 s.
5. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Запоріз. держ. ун-т, 2002. – 292 с.; Prykhodko A. M. Skladnosuriadne rechennia v suchasni nimetskii movi / A. M. Prykhodko. – Zaporizhzhia: Zaporiz. derzh. un-t, 2002. – 292 s.
6. Тестелец Я. Г. Введение в общий синтаксис: учебн. / Я. Г. Тестелец. – Москва: Российский государственный гуманитарный ун-т, 2001. – 800 с.; Testelet's Ya. G. Vvedenie v obshchiy sintaksis: uchebn. / Ya. G. Testelet's. – Moskva: Rossiyskiy gosudarstvennyu gumanitarnuu un-t, 2001. – 800 s.

7. Янко Т. Е. Коммуникативные стратегии русской речи / Т. Е. Янко. – Москва : Языки славянской культуры, 2001. – 384 с. ; Yanko T. Ye. Kommunikativnye strategii russkoy rechi / T. Ye. Yanko. – Moskva : Yazyki slavyanskoy kultury, 2001. – 384 s.
8. Яценко П. І. Когнітивно-комунікативна організація сурядно-підрядного полінома в сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Яценко Поліна Ігорівна ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – Київ, 2012. – 310 с. ; Yatsenko P. I. Kohnityvno-komunikatyvna orhanizatsiia suriadno-pidriadnoho polinoma v suchasniy nimetskii movi : dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Yatsenko Polina Ihorivna ; Kyiv. nats. linhv. un-t. – Kyiv, 2012. – 310 s.
9. Adamzik K. Sprache : Wege zum Verstehen / K. Adamzik. – 2. Aufl. – Tübingen : A. Francke, 2004. – 343 s.
10. Brandt P. Sprachwissenschaft : ein roter Faden für das Studium der deutschen Sprache / P. Brandt, R.-A. Dietrich, G. Schön. – Köln, Weimar, Wien : Böhlau, 2006. – 329 s.
11. Cremer F. Abschiebungs-Fall [Electronic resource] / F. Cremer, S. Humbert // Der Fall des Monats im Strafrech. – 2015. – № 11. – Mode of access : http://famos.jura.uni-wuerzburg.de/wp-content/uploads/2017/08/id_98019_famos_1115.pdf – приклад 4
12. Fuhrhop N. Die Zukunft der Derivation oder: Derivation 2.0 [Electronic resource] / N. Fuhrhop, M. Werner // Linguistik Online. – 2016. – Bd. 77, № 3. – Mode of access : <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/2909/4304>
13. Gazzella M. Houellebecq's Roman Soumission – Wertungsprobleme zwischen Trivial- und Höhenkammliteratur [Electronic resource] / M. Gazzella // Philologie im Netz. – 2017. – Bd. 79. – Mode of access : <http://web.fu-berlin.de/phin/phin79/p79t1.htm>
14. Hae-Yun Lee Ellipsen in Satzkoordinationen. Syntaktische und semantische Untersuchungen in einer unifiktionsbasierten Grammatik / Hae-Yun Lee. – Frankfurt-am-Main : Peter Lang, 1999. – 198 s.
15. Jung W. Grammatik der deutschen Sprache / W. Jung. – Sanktpetersburg : Lan, 1996. – 517 s.
16. Kubiska-Scharl I. «Formalisierte Gnade» : Das Supplikationswesen am Wiener Hof im 18. Jahrhundert am Beispiel supplizierender Reichshofräte [Electronic resource] / I. Kubiska-Scharl, M. Pölzl // Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs. – 2015. – Bd. 2. – Mode of access : http://austriaca.at/0xc1aa5576_0x00329a43.pdf
17. Poewe I. Ohrfeigen-Fall [Electronic resource] / I. Poewe, N. Weinberg // Der Fall des Monats im Strafrecht. – 2016. – Bd. 12. – Mode of access : <http://famos.jura.uni-wuerzburg.de/2016/12/ohrfeigen-fall/#more-100>
18. Pon L. Nebensätze in freien schriftlichen Produktionen kroatischer DaF-Lernender [Electronic resource] / L. Pon, M. A. Varga // Linguistik Online. – 2017. – Bd. 83, № 4. – Mode of access : <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/3786/5746>
19. Primus C. Interessante Fälle aus der Hypertensiologie mit Expertenkommentar: Minoxidil – Nutzen oder Risiko ??? [Electronic resource] / C. Primus, J. Auer // Journal für Hypertonie – Austrian Journal of Hypertension. – 2016. – Bd. 20 (3). – S. 75–77. – Mode of access : <https://www.kup.at/kup/pdf/13610.pdf> - приклад 2
20. Reiter-Zatloukal I. Staatsbürgerschaft als Politikum. Die Kontroverse um die Staatsbürgerschaft der HabsburgerInnen in der Ersten Republik / I. Reiter-Zatloukal // Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs [Electronic resource]. – 2016. – 6 Jahrgang, Bd. 1. – Mode of access : http://austriaca.at/0xc1aa5576_0x0033efe1.pdf

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019.

P. Yatsenko

**THE SIMPLIFICATION OF THE SYNTACTICAL STRUCTURE
OF SUBORDINATE-COORDINATE POLYNOME
IN MODERN GERMAN (ON THE MATERIAL OF SCIENTIFIC DISCOURSE)**

This article reports the research results on ways of simplification of a subordinate-coordinate polynome, an art of complex clauses, which consists of at least three constituents. Each clause is a participant of subordinate relations. There are additionally coordinative relations between a pair of subordinate clauses in the sentence.

The study is undertaken on the material of the scientific discourse, where 500 subordinate-coordinate polynomes, chosen from scientific journals of the period from 2015 to 2017, were analyzed. It was discovered, that only eight from every 10 studied polynomes were simplified. Among all existing ways of simplification (reduction, ellipsis, asyndeton and parceling), only three are used to streamline the syntactical structure of subordinate-coordinate polynomes.

The most widely used way of the simplification is an incomplete asyndeton. The specific of a subordinate-coordinate polynome is declared here: it is a complex clause, where not only subordinate, but also coordinate connections are set. The dominating subordinate connection is preferentially set once for a couple of subordinate clauses. That is why the subordinate conjunction between the pair of subordinate clauses is not usually written twice, but is taken out of one of the clauses. A coordinate conjunction is stably used to unite two clauses between each other and build a polynome. Among all possible types of coordinate connection, addition is the most popular in the subordinate-coordinate polynomes. Besides that, scientists also use disjunction and implication between subordinate clauses.

The second way of reduction of some elements in a subordinate-coordinate polynome is an ellipsis, where a subject or a part of a predicate are taken away from one of the subordinate clauses. In the majority of cases, producents use progressive ellipsis, where the taken out element can be found in the previous clause and easily reconstructed in the incomplete one. A regressive ellipsis is often used for parts of predicates. This happens because of the word order in German subordinate clauses, where the predicate is located on the last position of a clause. Therefore, the main infinitive verb is left on its position in the clause, but the auxiliary verb is taken out. It can be easily reconstructed from the complete predicate in the last clause in the pair. Other parts of the sentence are seldom taken out.

The rare way of simplifying of a subordinate-coordinate polynome is the reduction of a complete subordinate clause. In this case, only a subordinate conjunction is left in the clause, but its whole meaning can be reconstructed from the next clause, which is always complete.

The perspective of this research can be the investigation of the processes of complicity of subordinate-coordinate polynomes in the scientific discourses, and the study of the peculiarities of subordinate-coordinate polynomes in other discourses (mass media, literature etc.).

Key words: *scientific discourse, complex clause, subordinate-coordinate polynome, simplification, ellipsis, reduction, incomplete asyndeton.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АЖОГІНА НАТАЛІЯ ВІТАЛІЇВНА, асистент кафедри іноземних мов хіміко-фізичних факультетів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АЛЬОШИНА МАРИНА ДМИТРІВНА, старший викладач кафедри англійської філології та перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат філологічних наук

БРОДСЬКА ОКСАНА ОРЕСТІВНА, доцент кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент

ВОРОБІЙОВА КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА, старший викладач кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету

ГЛАДЧЕНКО АЛЛА МИКОЛАЇВНА, доцент кафедри східноєвропейських мов Навчально-наукового центру мовної підготовки НА СБ України, кандидат філологічних наук, доцент

ГОРБАЧ НАТАЛІЯ ВІКТОРІВНА, доцент кафедри української літератури Запорізького національного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ГРЕЧУХА ЛЕСЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, доцент кафедри прикладної лінгвістики Черкаського державного технологічного університету, кандидат філологічних наук

ГРОДСЬКА ЕЛІНА БОРИСІВНА, старший викладач кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат культурології

ГУЛЕВИЧ ЛІЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА, доцент кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент

ГУЦУЛЯК СВИТЛАНА ІВАНІВНА, асистент кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук

ДОРОНКІНА НАДІЯ ЄВГЕНІВНА, старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут імені Ігоря Сікорського»

ДРОЗДОВСЬКИЙ ДМИТРО ІГОРОВИЧ, старший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, кандидат філологічних наук

ДУРКАЛЕВИЧ ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, доктор філологічних наук, доцент

ЗАЙЦЕВА ОЛЬГА ЮРІЇВНА, завідувач кафедри іноземних мов Одеської державної академії будівництва і архітектури, кандидат філологічних наук, доцент

ІВАНОВА НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА, старший викладач кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики навчання Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат філологічних наук

ІВАСИШИНА ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА, завідувач кафедри східноєвропейських мов Навчально-наукового центру мовної підготовки НА СБ України, кандидат філологічних наук, доцент

ІЛЛЮМІНАТІ ПОРКАРІ КАРЛО, доктор філософії, професор Римського університету Тор Вергата (Італійська Республіка)

ІЛЬЧЕНКО ІРИНА ІВАНІВНА, доцент кафедри української мови Запорізького національного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ІСАЧУК НАСТАСІЯ ВІКТОРІВНА, магістрант Запорізького національного університету

КОВАЛЕЦЬ ЛІДІЯ МИХАЙЛІВНА, професор кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філологічних наук

КОМАРОВА ОЛЬГА СЕРГІЇВНА, заступник директора Навчально-наукового центру мовної підготовки НА СБ України, кандидат філологічних наук, доцент

КОНОНЧУК ТЕТЯНА ІВАНІВНА, завідувач і професор кафедри української філології та суспільних наук Академії адвокатури України, кандидат філологічних наук, доцент

КОСЕНКО НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент

КРИНИЦЬКА НАТАЛІЯ ІГОРІВНА, доцент кафедри романо-германської філології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, докторант Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук, доцент

КУЗЕБНА ВЛАДИСЛАВА ВАЛЕРІЇВНА, доцент кафедри прикладної лінгвістики Черкаського державного технологічного університету, кандидат філологічних наук

КУЧЕРЕНКО ДІАНА ЮРІЇВНА, студентка 4 курсу Національного університету «Острозька академія»

ЛІТАК АНТОНІНА МИХАЙЛІВНА, здобувач кафедри слов'янської філології та світової літератури Ужгородського національного університету, викладач кафедри англійської філології Ужгородського національного університету

ЛЮБИМОВА СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА, доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

МАЛАЩУК-ВИШНЕВСЬКА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, старший викладач кафедри англійської філології Вінницького державного педагогічного університету, кандидат філологічних наук

МАЛЮГА ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ, доцент кафедри іноземних мов хіміко-фізичних факультетів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат педагогічних наук, доцент

МАТВЄЄВА ТЕТЯНА СТЕПАНІВНА, професор кафедри історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор філологічних наук, доцент

МІНІЧ ЛАРИСА СТЕПАНІВНА, заступник декана з навчально-виховної роботи Національного університету «Острозька академія», доцент кафедри української мови і літератури, кандидат філологічних наук

МОРОЗ АНДРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ, доцент кафедри іноземних мов і методики викладання Бердянського державного педагогічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

НЕВРЕВА МАРІЯ МИКОЛАЇВНА, доцент кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

НИКОЛАЄСКУ ЕМІЛІЯ ВАСИЛІВНА, старший викладач кафедри східноєвропейських мов Навчально-наукового центру мовної підготовки НА СБ України

ОЛІЙНИК СЕРГІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ОСАДЧА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри іноземних мов ІТПС Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент

ПАХНЕНКО ПРИНА ІВАНІВНА, доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики їх викладання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент

ПОЧТАРУК ГАЛИНА ЯКІВНА, старший викладач кафедри іноземних мов Одеської державної академії будівництва і архітектури, кандидат філологічних наук

ПРИЩЕПА ТЕТЯНА ВАЛЕРІЇВНА, доцент кафедри іноземних мов ІТПС Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук

ПРОКОПОВИЧ ЛІДІЯ СИГІЗМУНДІВНА, завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій Мукачівського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент

РИЖЧЕНКО ОЛЬГА СЕРГІЇВНА, старший викладач кафедри мовної підготовки Харківського національного університету радіоелектроніки, кандидат філологічних наук

РЯБОВОЛ СВІТЛАНА ЛЕОНІДІВНА, викладач кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

СИРОТЕНКО ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА, старший викладач кафедри іноземних мов Одеського національного політехнічного університету

СУЇМА ПРИНА ПАВЛІВНА, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук

ТЕТЕРІНА ОЛЬГА БОРИСІВНА, докторант кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості Інституту філології Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук

ТЕЛІСТОВА СВІТЛАНА ГРИГОРІВНА, доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики їх викладання Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, кандидат філологічних наук, доцент

ТИХОВСЬКА ОКСАНА МИХАЙЛІВНА, доцент кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук, доцент

ФЕДОСОВА МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, перекладач Державного підприємства «Конструкторське бюро «Південне» ім. М. К. Янгеля» (Дніпро), кандидат філологічних наук

ЧУХНО ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА, старший викладач кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки Університету митної справи та фінансів

ШЕВЦІВ ГАЛИНА МИХАЙЛІВНА, старший викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук

ШЕМЯКІНА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, доцент кафедри іноземних мов Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

ЯЦЕНКО ПОЛІНА ІГОРІВНА, доцент кафедри німецької філології і перекладу Запорізького національного університету, кандидат філологічних наук, доцент

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ALOSHYNA MARYNA, Candidate of Philology, PhD, Senior Lecturer (Chair of English Philology and Translation, Borys Grinchenko Kyiv University)

AZHONINA NATALIYA, Assistant Professor (Foreign Languages Chair for Chemistry and Physics Faculties, Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv)

BRODSKA OKSANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Chair of Practice German, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University)

CHUKHNO TETYANA, Senior Lecturer (Foreign Philology, Translation and Professional Language Training Chair, University of Customs and Finance)

DORONKINA NADIYA, Senior Lecturer (English Language Chair for Engineering № 1, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»)

DROZDOVSKYI DMYTRO, Candidate of Philology, Senior Research Fellow (Taras Shevchenko Institute of Literature, National Academy of Sciences of Ukraine)

DURKALEVYCH VIKTORIYA, Doctor of Philology, Associate Professor (Chair of Language and Intercultural Communication, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University)

FEDOSOVA MARIYA, Candidate of Philology, Translator (Yangel Yuzhnoye State Design Office, Dnipro)

GRODSKA ELINA, Candidate of Cultural Studies, Senior Lecturer (Foreign Languages Chair, Odessa National Polytechnic University)

HLADCHENKO ALLA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Chair of Eastern European Languages, National Academy of the Security Service of Ukraine)

HORBACH NATALIYA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Chair of Ukrainian Literature, Zaporizhzhia National University)

HRECHUKHA LESIA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Applied Linguistics Chair, Cherkasy State Technological University)

HULEVYCH LILIYA, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of the Ukrainian Literature and Literary Theory, Ivan Franko State Pedagogical University)

HUTSULIAK SVITLANA, Candidate of Philology, PhD, Assistant Professor (Chair of Ukrainian Literature, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

ILCHENKO IRYNA, Candidate of Philology, Associate Professor (Ukrainian Language Chair, Zaporizhzhia National University)

ILLUMINATI PORCARI CARLO, Doctor of Philology, Professor of the University of Rome Tor Vergata (Italian Republic)

ISACHUK NASTASIIA, graduate student (Zaporizhzhia National University)

IVANOVA NATALIYA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Chair of the Russian Language, World Literature and Methods of Teaching, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy)

IVASYSHYNA TETYANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor, Head of the Chair of Eastern European Languages (National Academy of the Security Service of Ukraine)

KOMAROVA OLHA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor, Deputy Director of Language Training and Scientific Centre (National Academy of Security Service of Ukraine)

KONONCHUK TETIANA, Candidate of Philology, Associate Professor, Professor, Head of the Chair of Ukrainian Philology and Social Science (Academy of Advocacy of Ukraine)

KOSENKO NATALIYA, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of Foreign Languages for Humanities, Oles Honchar Dnipro National University)

KOVALETS LIDIA, Doctor of Philology, Professor (Ukrainian Literature Chair, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University)

KRYNYTSKA NATALIYA, Candidate of Philology, Associate Professor, Doctoral Student (Romance and Germanic Philology Chair, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University)

KUCHERENKO DIANA, 4th year student (National University «Ostrog Academy»)

KUZEBNA VLADYSLAVA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Applied Linguistics Chair, Cherkasy State Technological University)

LITAK ANTONINA, PhD Student at the Chair of Slavic Philology and World Literature, Lecturer (English Philology Chair, Uzhgorod National University)

LIUBYMOVA SVITLANA, Candidate of Philology, Associate Professor (Foreign Languages Chair, Odessa National Polytechnic University)

MALASHCHUK-VYSHNEVSKA NATALIYA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (English Philology Chair, Vinnytsia State Pedagogical University)

MALIUHA OLEKSANDR, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Foreign Languages Chair for Chemistry and Physics Faculties, Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv)

MATVIEIEVA TETIANA, Doctor of Philology, Professor, Associate Professor (School of Philology, History of Ukrainian Literature Chair, V. N. Karazin Kharkiv National University)

MINICH LARISA, Candidate of Philology, Associate Professor, Deputy Dean for Academic Work (Ukrainian Language and Literature Chair, National University «Ostrog Academy»)

MOROZ ANDRIY, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of Foreign Languages and Methods of Teaching, Berdyansk State Pedagogical University)

NEVREVA MARIYA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Foreign Languages Chair, Odessa National Polytechnic University)

NIKOLAIESKU EMILIIA, Senior Lecturer (Chair of Eastern European Languages, National Academy of Security Service of Ukraine)

OLIINYK SERHII, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (English Philology Chair, Mariupol State University)

OSADCHA OLENA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Oles Honchar Dnipro National University)

PAKHNENKO IRINA, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Chair of Russian Language, Foreign Literature and Methods of their Teaching, Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University)

POCHTARUK HALYNA, Candidate of Philology, Senior Lecturer (Foreign Languages Chair, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture)

PROKOPOVYCH LIDIA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor, Head of the Chair of Philological Disciplines and Social Communication (Mukachevo State University)

PRYSHCHEPA TETIANA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Engineering, Technical and Natural Sciences Chair, Oles Honchar Dnipro National University)

RIABOVOL SVITLANA, Lecturer (Chair of Foreign Languages for Humanities, Oles Honchar Dnipro National University)

RYZHCHENKO OLGA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Chair of Language Training, Kharkiv National University of Radio Electronics)

SHEMIAKINA NATALIYA, Candidate of Philology, Associate Professor (Foreign Languages Chair, National Academy of Internal Affairs)

SHEVTSIV HALYNA, Candidate of Philology, PhD, Senior Lecturer (German Language Chair, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University)

SIROTENKO TATIANA, Senior Lecturer (Foreign Languages Chair, Odessa National Polytechnic University)

SUIMA IRYNA, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of Translation and Linguistic Training of Foreigners, Oles Honchar Dnipro National University)

TETERINA OLGA, Candidate of Philology, Doctoral Research Scholar (Chair of Ukrainian Literature History, Theory of Literature and Literary Art, Institute of Philology of Kyiv Taras Shevchenko National University)

TIELIETOVA SVITLANA, Candidate of Philology, Associate Professor (Chair of Russian Language, Foreign Literature and Methods of their Teaching, Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University)

TYKHOVSKA OKSANA, Candidate of Philology, Associate Professor (Ukrainian Literature Chair, Uzhhorod National University)

VOROBIOVA KATERYNA, Senior Lecturer (Foreign Languages Chair, Odessa National Polytechnic University)

YATSENKO POLINA, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (Chair of German Philology and Translation, National University Zaporzhzhia)

ZAITSEVA OLHA, Candidate of Philology, Associate Professor, Head of the Foreign Languages Chair (Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture)

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ»

Редакційна колегія наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» у своїй діяльності дотримується етичних норм, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, рекомендацій та стандартів Комітету з етики публікацій (COPE) – Committee on Publication Ethics (<http://publicationethics.org/>), видавництва Elsevier, міжнародних стандартів для редакторів та авторів – International standards for editors and authors (<http://publicationethics.org/resources/international-standards>), а також Етичного кодексу ученого України (<http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php>).

Політика видання полягає у формуванні на його сторінках сучасної наукової думки вітчизняних та закордонних вчених щодо новітніх досягнень та актуальних проблем філології. У зв'язку з цим редакційна колегія при розгляді статей керується виключно їх науковою новизною, теоретичною цінністю та практичним внеском у розвиток філологічної науки, незалежно від посади автора, його вченого звання, віку, національності, статі, релігійних та політичних поглядів.

Принципи редакційної політики:

- об'єктивність та неупередженість у відборі статей до публікації;
- висока вимогливість до якості наукових досліджень;
- обов'язкове конфіденційне рецензування статей;
- колегіальність у прийнятті рішень щодо публікації статей;
- доступність та оперативність у спілкуванні з авторами;
- суворе дотримання авторських та суміжних прав;
- суворе дотримання графіку виходу журналу.

Видання веде систематичну роботу, направлену на його включення до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів.

Члени редколегії категорично засуджують прояви плагіату в статтях як порушення авторських прав і наукової етики та вживають всіх можливих заходів для його недопущення. Важливим є дотримання норм етичної поведінки для всіх учасників процесу публікації: автора (-ів), редактора, рецензентів, засновника видання, читача.

Етичні зобов'язання редакційної колегії

1. Редакційна колегія несе відповідальність за видання, винесення справедливих та неупереджених рішень, забезпечення добросовісного процесу рецензування і недопущення розповсюдження іншим особам інформації, пов'язаної зі змістом рукописів, переданих на рецензування, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

2. Всі подані до редколегії авторські матеріали мають бути такими, що не публікувалися раніше, і підлягають ретельному відбору і рецензуванню. Редколегія під керівництвом відповідального редактора керується достовірністю поданих даних та науковою значимістю поданих матеріалів, виносить неупереджені рішення, незалежні від комерційних чи інших інтересів, забезпечує чесний і об'єктивний процес рецензування.

3. Всі члени редакційної колегії є рецензентами. Редколегія залишає за собою право відхилити статті, якщо вони не відповідають тематиці видання, неприйнятні до друку через низьку якість, або повертати їх авторам на доопрацювання відповідно до зауважень рецензентів. За редколегією залишається право направити рукопис на

розгляд сторонньому рецензенту, групі рецензентів, а також право вилучити вже надруковану статтю в разі виявлення порушення будь-чиїх прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про факт вилучення статті інформується установа / організація / заклад, де було виконано дослідження, а також автор. Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного з учасників процесу публікації.

4. Рецензування всіх матеріалів, що прийняті до розгляду, є сліпим: рецензенту не повідомляється ім'я автора, чиї матеріали він рецензує, а автору не повідомляються відомості про рецензента. Однак, у разі виникнення у рецензента зауважень до змісту роботи, сумнівів у достовірності або точності окремих даних, редакційна колегія надасть можливість автору надати пояснення або уточнення.

5. Редколегія гарантує, що матеріали, не прийняті до друку, не будуть використані в особистих інтересах членів редакційної колегії без письмової згоди автора

6. Редакційна колегія відкрита до співпраці та діалогу з усіма авторами, рецензентами, читачами з питань публікації матеріалів (у тому числі щодо внесення змін та виправлень до опублікованих матеріалів, публікації спростувань та/або вибачень) та вживання заходів для відновлення порушених прав.

Етичні зобов'язання рецензентів

Рецензування здійснюється висококваліфікованими спеціалістами, що мають науковий ступінь не нижче кандидата наук (доктора філософії), достатній досвід роботи у сфері філології та публікації за відповідним напрямком. Експертна оцінка повинна допомагати автору поліпшити якість тексту статті, а відповідальному редактору і редакційній колегії – ухвалити рішення про публікацію. Рецензент здійснює наукову експертизу авторських матеріалів, внаслідок чого його дії повинні носити неупереджений характер, що полягає у дотриманні наступних принципів:

1. Авторський матеріал (рукопис), що прийнято для рецензування, має розглядатися як конфіденційний документ, який не можна передавати для ознайомлення чи обговорення третім особам, які не мають на те повноважень від редакційної колегії. Рецензент зобов'язаний своєчасно надати рецензію на рукопис.

2. Рецензент зобов'язаний давати об'єктивну і аргументовану оцінку викладеним результатам дослідження. Усі зауваження, що надаються рецензентом, повинні бути обґрунтовані та коректні й не можуть зачіпати особистості автора. Персональна критика автора є неприйнятною.

3. Неопубліковані дані (відомості), отримані з представлених до розгляду авторських рукописів, не повинні використовуватися рецензентом для особистих цілей.

4. Рецензент, який має сумніви у своїй здатності забезпечити якісне, неупереджене та об'єктивне рецензування авторського рукопису (через відсутність достатньої кваліфікації для оцінювання за тематикою матеріалу, наявність конфлікту інтересів з автором або установою, організацією, закладом), повинен повідомити про це редакційну колегію з проханням виключити його з процесу рецензування даного рукопису. Рукопис невідкладно повертається до редколегії.

5. Рецензент повинен звернути увагу редакційної колегії на будь-яку істотну схожість між наданим йому на оцінювання рукописом і будь-якою іншою опублікованою статтею або рукописом, на некоректність оформлення текстових запозичень або відсутність посилань на інших авторів.

Етичні зобов'язання авторів

1. Авторські матеріали (рукописи), що подаються до редакційної колегії, мають бути оформлені відповідно до встановлених вимог. Інформаційні матеріали для авторів

з питань друку публікацій, зокрема вимоги до оформлення статей, порядок їх надсилання до редколегії та ін., розміщені на сайті видання у відповідній рубриці.

2. Автори зобов'язані дотримуватися законодавства України про захист прав інтелектуальної власності, а також принципів наукової етики. Критика робіт дослідників-опонентів за темою дослідження має висловлюватися коректно і обґрунтовано і у жодному випадку не може мати особистісний характер.

3. Автори гарантують, що подані до редакційної колегії матеріали раніше не публікували та не перебувають на розгляді в інших виданнях, і гарантують, що до переліку авторів включені лише ті та усі ті дослідники, що зробили істотний внесок у створення матеріалів; також автори гарантують, що усі співавтори погодили кінцевий варіант рукопису та передачу його на розгляд редакційної колегії.

4. Автори несуть відповідальність за точність і повноту посилань, у т.ч. посилань на власні попередні праці. Посилання оформляються відповідно до встановлених вимог. Плагіат у будь-якій формі неприпустимий.

5. Автори повинні сприяти редакційній колегії у підготовці матеріалів до друку, зокрема, невідкладно повідомляти про усі самостійно виявлені помилки та неточності, надавати на запитовані редколегією пояснення та підтвердження.

6. Автори повинні попереджати редакційну колегію про існування будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, що може вплинути на оцінку та / або інтерпретацію рукопису. Автори повинні розкривати джерела фінансової (державні програми, гранти, конкурсні проекти тощо) та іншої підтримки рукопису, якщо такі є.

Інші питання публікаційної етики

1. Публікація матеріалів здійснюється у порядку черговості їх отримання.

2. Автори не отримують винагороду (гонорар) від редакційної колегії за публікацію матеріалів у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія».

3. Автори мають право на отримання одного безкоштовного примірника видання за кожною опублікованою статтею. Якщо стаття має більш ніж одного автора, другий та наступні примірники випуску надаються з відшкодуванням їх вартості.

4. Джерелом фінансування видання є авторські збори.

5. Періодичність видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія» - два рази на рік.

Набір статей до друку у червні відбувається **до 30 квітня**.

Набір статей до друку у грудні відбувається **до 31 жовтня**.

Матеріали, які були надіслані автором у терміни після 30 квітня і 31 жовтня, приймаються до розгляду з метою публікації у наступному випуску, якщо автор не повідомить про своє бажання зняти матеріали з розгляду.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їхньої відповідності вимогам *ДСТУ 7152:2010* до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що приймаються до публікації у збірнику, мають охоплювати коло актуальних питань літературознавчого, фольклористичного та лінгвістичного спрямування, стосуючись, зокрема: висвітлення важливих теоретичних та методологічних проблем літературознавства; дослідження жанрово-тематичних особливостей текстів усної народної творчості, проблем фольклорно-літературної взаємодії; вивчення фонетичної, семантичної та граматичної структури мови в синхронії та діяхронії тощо.

2. *Публікація починається* з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (від **35 рядків**, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком **Key words**: (курсив);

3. *Вимоги до оформлення тексту*:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від **8** до **15** сторінок, враховуючи рисунки, таблиці, перелік використаної літератури. Основний

текст статті, перелік літератури та анотація – шрифт TimesNewRoman, кегель **14**, інтервал – **1,5**; поля дзеркальні: верхнє – **25** мм, нижнє – **25** мм, зсередини – **25** мм, ззовні – **25** мм., абзацний відступ – **10** мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- *перелік літературних джерел* розташовується **за алфавітом** після тексту статті з підзаголовком **Список використаної літератури** і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань **нумеруються вручну**, без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/index.php>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США ([http://shub123.ucoz.ru/Sistema transliterazii.html](http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)) (*див. відповідний Зразок*);

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* (*див. відповідний Зразок*) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою. Допускається публікація статей магістрантів у співавторстві з науковим керівником.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Кожна стаття буде проходити **перевірку на плагіат** у сервісі пошуку плагіату **Unicheck**. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення та відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Н. І. Назаренко

А. В. Гриценко

ЄВРОПА НА ТЛІ «КІНЦЯ ІСТОРІЇ» В РОМАНІ МАЛКОЛМА БРЕДБЕРІ «ПРОФЕСОР КРИМІНАЛЕ»

У статті досліджено європейські реалії кінця ХХ століття, художню візію яких презентовано в романі М. Бредбері «Професор Кримінале». Розглянуто питання хронотопу, соціальної, національної та культурної ідентичності представників двох різних епох – тоталітарної та посттоталітарної Європи.

Ключові слова: тоталітаризм, хронотоп, мотив подорожі, філософ, журналіст, постмодерністська свідомість, деконструктивізм, ідеологія, епоха.

Текст статті

.....

.....

.....

Список використаної літератури

1. Література Англії. ХХ століття : навч. посіб. / за ред. К. О. Шахової. – Київ : Либідь, 1993. – 400 с. ; Literatura Anhlii. XX stolittia : navch. posib. / za red. K. O. Shakhovoi. – Kyiv : Lybid, 1993. – 400 s.

2. ....

3. ....

Стаття надійшла до редакції 02.03.2018.

N. Nazarenko

A. Hrytsenko

EUROPE AGAINST «THE END OF HISTORY» IN MALCOLM BRADBURY'S NOVEL «DOCTOR CRIMINALE»

This article explores European realities of the last decade of the twentieth century, which artistic vision is presented in the novel of M. Bradbury «Doctor Criminale». The questions of time-space interrelation, social, national and cultural identity of members of two different eras – totalitarian and post-totalitarian Europe – are investigated in the article. A headstrong young journalist goes on the adventure of a lifetime, traveling through Europe to find the world's most enigmatic philosopher Bazlo Criminale who is considered to be one of Europe's most legendary living men. A mysterious novelist and thinker known for his extreme elusiveness, the beloved Criminale is a cultural icon of the highest order. Seeking to find the man behind the myth, a London television-news station hires Francis Jay, an enterprising young reporter, to find Criminale. From Vienna to Budapest to the picturesque lakeshores of Italy, Jay journeys across the continent-and even briefly to Brazil-interviewing the man's biographer, his publisher, and his former lover, all of whom have their own interests at stake. Through literary award dinners and other examples of «culture as spectacle» Jay must navigate the chaotic world of post-Cold War Europe as he chases the specter of a literary legend. Francis Jay is a man of the '90s. Street-wise but eco-friendly, smart yet charmingly naive, when his journalism career falls on the rocks he sets out to salvage it by embarking on a quest to write about one of the greatest philosophers of the modern age for a TV documentary. The myth of Doctor Bazlo Criminale proves almost impossible to penetrate, but Jay doggedly pursues the doctor from congress to congress, from woman to woman and from muse to muse: just who is the mysterious Criminale? The narrative opens in London, flies to Vienna, boards the Salieri Express for Budapest, then chuffs on to Milan, from where it cruises to a luxurious island on Lake Como, then to Lausanne. A brief interlude on Lake Geneva is followed by a long jaunt to Buenos Aires. A climax is reached in Brussels, «the heart of a new Europe». An epilogue follows in 'Schlossburg', Southern Germany, site of one of the four conferences that feature in the novel. On the basis of socio-cultural situation in Hungary, Austria, UK M. Bradbury shows changes in ideology, social and political system, political and cultural landmarks. Generally characters in the novel can be described as dramatic, self-reflexive and self-ironical, who are also perplexed in the situation of the end of the century and consequently the millennium. At the end of the novel Francis, who admired prominent intellectual at the beginning of his investigation, freed from the influence of the charismatic philosopher, correlating him with the previous totalitarian era, and himself - with new era of united Europe, which has just begun.

Key words: totalitarianism, time-space, travel motif, philosopher, journalist, postmodern consciousness, deconstruction, ideology, age.

Зразок
для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

_____ /
назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Назаренко Надія Іванівна, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук, доцент
<i>Російською мовою</i>	Назаренко Надежда Ивановна, доцент кафедры английской филологии Мариупольского государственного университета, кандидат филологических наук, доцент
<i>Англійською мовою</i>	Nazarenko Nadiia Ivanivna, Candidate of Philology, PhD, Associate Professor (English Philology Chair, Mariupol State University)
<i>Контактні телефони автора, E-mail, адреса Нової пошти</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, адресу відділення Нової пошти, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	
Контактні телефони керівника, E-mail	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

_____ /
підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

_____ /
дата

_____ /
підпис

_____ /
П.І.Б.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ : ФІЛОЛОГІЯ

ВИПУСК 20

УДК 80(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія :
Філологія / гол. ред. О. Г. Павленко. – Маріуполь : МДУ, 2019. – Вип. 20.
– 316 с.

Головна редколегія:

Головний редактор – д-р філол. наук, проф. О. Г. Павленко.
Заступник головного редактора – д-р філол. наук, доц. Н. А. Городнюк.
Відповідальний секретар – канд. філол. наук, ст. викл. Н. М. Лоскутова.
Відповідальний за англійськомовний супровід – канд. пед. наук,
доц. Н. В. Мараховська.

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 58-75-00; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 50 примірників. Замовлення № 038/19